

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

NİSAN/2023

76

76. Sayı - Nisan 2023
Number 76 - April 2023

DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

DUMLUPINAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

DPUJSS

Sayı / Number: 76
NİSAN / APRIL 2023

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Kazım UYSAL
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

Editör / Editor

Prof. Dr. Şahmurat ARIK
Doç. Dr. Arif KOLAY
Doç. Dr. Yusuf UYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Esra IŞIK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Şahmurat ARIK
Doç. Dr. Arif KOLAY
Doç. Dr. Özer ÖZÇELİK
Doç. Dr. Yusuf UYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Şakir TURAN

Yazışma Adresi / Correspondence Address:

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kütahya-Türkiye
Tel: 0 274 443 43 43
sbd@dpu.edu.tr

E - ISSN 2587-005X

Alan Editörleri / Field Editors

- Ahmet AĞCA (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Anısı Sev ATEŞ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Ayhan KAHRAMAN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Aydın KAYABAŞI (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Berna Hızarcı BEŞER (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Cantürk CANER (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Ceren KARAVELİOĞLU (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Emine DİNGEÇ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Eray ACAR (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Ercan TAŞKIN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Eren Evin KILIÇKAYA (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Ersen ERSOY (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Esra IŞIK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Esra S. DEĞERLİ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Fariz ÖNCÜ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Fatma ŞENYÜZ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Feyzullah ÜNAL (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Fikret ÖZBAY (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Gökhan COŞKUN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Gülnur KEÇEK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Güray AKALIN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Habibe Yelda ŞENER (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Hüseyin ÖNDER (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Işlay GÖKTÜRK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
İbrahim ARIK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
İlhan KORKMAZ (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Levent MERÇİN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Mahmut ZORTUK (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Münire BAYSAN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Nezire Derya ERGUN ÖZLER (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Özlem KAYABAŞI (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Selçuk YALÇIN (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Semra GÜLER (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Dil Editörleri / Language Editors

Doç. Dr. Münire BAYSAN
Dr. Öğr. Üyesi Fariz ÖNCÜ
Dr. Öğr. Üyesi Anısı SEV ATEŞ

Görsel Tasarım ve Dizgi / Graftic Design & Typest

Öğr. Gör. Betül AYHAN

Kapak Tasarımı / Cover Design

Öğr. Gör. Ceyda BAYRAKDAR

Web Tasarım / Web Design

Mesut TİMURLENK

Her hakkı saklıdır. Sosyal Bilimler Dergisi Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanan, EBSCOHOST, ULAKBİM TR Dizin Sosyal Bilimler Veri Tabanında ve SOBİAD'a taranan uluslararası hakemli bir dergidir. Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan makalelerdeki görüş ve düşünceler yazarların kendi kişisel görüşleri olup, hiçbir şekilde Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün veya Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nin görüşlerini ifade etmez. Makaleler sadece referans verilerek kullanılabilir.

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Ahmet ÖZEN – Dokuz Eylül Üniversitesi
Ali ARI - Marmara Üniversitesi
Ann Marie BISSESSAR - University of the West Indies
Arzu AL - Marmara Üniversitesi
Assem Abdel FATTAH - Minia University
Ceenbek ALIMBAYEV - Kyrgyz-Turkish Manas University
Cengiz TOMAR - Ahmet Yesevi Üniversitesi
Elena MIHAJLOVA - Ss. Cyril and Methodius University
Elmira ZULPIHAROVA - Ahmet Yesevi
Ersen ERSOY- Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Fadil HOCA - International Vizyon University
Gulnar NADIROVA - Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi
Gülden ÜLGEN - İstanbul Üniversitesi
Gültekin YILDIZ - Milli Savunma Üniversitesi
H. Murat ARABACI - Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
H. Mustafa PAKSOY - Gaziantep Üniversitesi
H. Nüvit OKTAY - Anadolu Üniversitesi
Hakan ÇETİNTAŞ - Balıkesir Üniversitesi
Halim DEMİRÜREK - Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Hasan Basri KARADENİZ- Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Henrietta NAGY - Kodolanyi Janos University
Hüseyin Sami ÖZTÜRK - Marmara Üniversitesi
Jose' R. Pires MANSO - Universidade da Beira Interior
József KÁPOSZTA - Szent István University
Kamil TÜĞEN - Dokuz Eylül Üniversitesi
M. Levent YILMAZ - Polis Akademisi
Mehmet GÜNEŞ - Marmara Üniversitesi
Mehmet YÜCE - Uludağ Üniversitesi
Metin Kamil ERCAN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Muhammet ŞEN - Ege Üniversitesi
Musa MUSAI - Universiteti i Tetovës
Mustafa Serhan YÜCEL - Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Muzaffer DOĞAN - Anadolu Üniversitesi
Nagy HENRIETTA - Szent István University
Nazım CAFERSOY - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Okan YEŞİLOT- Marmara Üniversitesi
Onur ATEŞ – Macquarie University
Ozan YILMAZ - Sakarya Üniversitesi
Ömer Faruk GENÇKAYA - Marmara Üniversitesi
Özlem DURGUN - İstanbul Üniversitesi
Ramazan AKTAŞ - TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Ricardas BARTKEVICIUS - Vilnius Pedagogical University
Sedat MURAT - İstanbul Üniversitesi
Selehattin KARABINAR - İstanbul Üniversitesi
Seval Kardeş SELİMOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Vahdettin ENGİN - Marmara Üniversitesi
Zoran FILIPOVSKI - International Vizyon University

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

Sürdürülebilirlik Raporlaması ve Firma Performansı: BIST Sürdürülebilirlik Endeksi Üzerine Bir Uygulama

Sustainability Reporting and Firm Performance: An Implementation on BIST Sustainability Index

Hakan Ayhan DAĞISTANLI, İlknur DAĞISTANLI

1-16

Elektrik Tüketim Teşviklerinin Talep Miktarı Üzerindeki Etkisi: Meta Analizi ile Bir İnceleme

The Effect of Electricity Consumption Incentives on Demand: An Investigation with Meta Analysis

Ferhat PEHLİVANOĞLU, Zeynep NARMAN

17-33

Gelir Çeşitlendirmesinin Banka Performansına ve Riskine Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği

Effect of Income Diversification on Bank Performance and Risk: Case of Developing Countries

Gökhan DAĞILGAN

34-42

İslâm'dan Sonra İran'ın İlk Kadın Yöneticisi: Seyyîde Hâtûn

Iran's first Woman Ruler After Islam: Sayyida Khatun

Mustafa AYLAR

43-51

The Relationship Between Personality Traits of Employees and Workplace Social Courage Behavior

İşgörenlerin Kişilik Özellikleri ve İşyeri Sosyal Cesaret Davranışı İlişkisi

Emre YAŞAR

52-64

ABD ve İngiltere Basınında Millî Mücadele Döneminde Kütahya

Kütahya in the us and England Press During the War of Independence

Mekki ULUDAĞ

65-79

Bangladesh's Rohingya Repatriation Endeavors and Challenges; A Critical Analysis
Bangladeş'in Rohingyaalıları Geri Göndermesine Yönelik Çalışmaları ve Karşılaşılan Zorlukları;
Eleştirel Bir Analiz
Ehteshamul HAQUE, Tariquil ISLAM
80-93

Kamu Yönetiminin Güncel İlkeleri ve Politika Transferlerine Etkileri
Current Principles of Public Administration and Their Effects on Policy Transfers
Ömer Faruk TEKİN
94-112

**Olumlu Bağımsız Denetçi Görüşü ile Kârlılık Oranları Arasındaki İlişkinin TOPSIS
Yöntemiyle Değerlendirilmesi: BİST'te Bir Uygulama**
Evaluation of the Relationship Between Positive Auditor's Opinion and Profitability Ratios by
the TOPSIS Method: An Application on BIST
Haluk SATIR, Nurettin KOCA
113-125

**Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kamu Politikası Sürecinin Yeni Aktörleri:
Politika Kurulları ve Ofisler**
New Actors of the Public Policy Process in the Presidential Government System: Policy Boards
and Offices
Yusuf Durani DİNÇ, Yıldız ATMACA
126-148

Merkeziyetsiz Kamusal Alan: Metaverse Bağlamında Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek
Decentralized Public Sphere: Rethinking the Public Sphere Within the Context of the Metaverse
Çağla GÜL ŞENKARDEŞ
149-159

Antik Çağ Konut Mimarisine Side'den Bir Örnek: *Peristyl* Avlulu Ev
An Example of Ancient Housing Architecture from Side: The *Peristyl* House
Fatma Çağım ÖZCAN
160-181

Aleksandr Dugin'in Afganistan ve Suriye Özelinde Bölgesel ve Küresel Güvenlik Analizleri
Aleksandr Dugin's Regional and Global Security Analysis Specific to Afghanistan and Syria
Ahmet ÖZKAN
182-196

Atatürk'ün Türk Kadına Bakışı: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin Muhteva Analizi
Atatürk's Point of View on the Turkish Women: Content Analysis of Atatürk's Speeches and
Statements
Ayşe BEDİR
197-220

**Konut Fiyatları Tahmininde Makine Öğrenmesi Sınıflandırma Algoritmalarının
Kullanılması: Kütahya Kent Merkezi Örneği**
Using Machine Learning Classification Algorithms in Forecasting Housing Prices: The Case of
Kutahya City Center
Hasan Arda BURHAN
221-237

**Türkiye's Shifting Policies Toward the Cyprus Issue and the Eastern Mediterranean
Dispute**
Türkiye'nin Kıbrıs Meselesine ve Doğu Akdeniz Sorununa Karşı Değişen Politikaları
Mehmet BARDAKÇI
238-253

Birleşmiş Milletlerde Demokratikleşme Sorunu
The Problem of Democratization in the United Nations
Mahmut BOZAN
254-271

Muhasebe Mesleğinde Sosyal Medya Kullanımına Yönelik Bir İçerik Analizi
A Content Analysis on the use of Social Media in the Accounting Profession
Tansel ÇETİNOĞLU, Metin BAŞ
272-289

Çoğulcu Demokrasi Bağlamında Yerel Yönetişimde STK'ların İşlevselliği
Functionality of NGOs in Local Governance in the Context of Pluralist Democracy
Eray ACAR, Veysel EROL
290-303

DÜZELTME / ERRATUM

Dergi 2023 yılı 75. Sayısı Sevtap Kanat'ın "The Rules Are Rewritten: NFT /Crypto Art" başlıklı makalesinde yapılan düzeltmeler aşağıdaki gibidir.
304

Dergi 2023 yılı 75. Sayısı Murat Fatih Tuna ve Mesut Polatgil'in "Twitter Kullanıcılarının Temettü Yatırımlarında Tercih Ettikleri Şirketlerin Metin Madenciliği ile
305

Araştırma Makalesi / Research Article

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK RAPORLAMASI VE FİRMA PERFORMANSI: BIST SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Hakan Ayhan DAĞISTANLI^{1*}
İlknur DAĞISTANLI²

Öz

Dünyada yaşanan teknolojik gelişmelerin üretim sektöründeki yansımaları sonucunda doğaya verilen zarar kaynaklı küresel bilinç yıllar içinde artış göstermiştir. Firmalar, ekonomik rapor hazırlamak dışında, sosyal ve çevresel raporları içeren sürdürülebilirlik raporu hazırlamaya başlamıştır. Gelineen noktada paydaşlar firmaların sadece finansal verilerini değil sürdürülebilirlik faaliyetlerini de bu raporlar aracılığıyla takip etmek istemektedir. Yapılan araştırmalar, sürdürülebilirliğe önem veren firmaların yatırımcılar tarafından değerli görüldüğünü göstermektedir. Bu durum sürdürülebilirlik raporlaması ile firma performansı arasındaki ilişkiye etki eden araştırmaları artırmıştır. Bu çalışmanın amacı, firmaların finansal performans göstergelerinin sürdürülebilirlik raporu yayınlamada etkisinin olup olmadığını ampirik olarak incelemektir. Finansal performans göstergesi olarak Aktif Karlılık Oranı, Özkaynak Karlılık Oranı, Net Kar Marjı, Büyüklük ve Finansal Kaldıraç değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada BIST Sürdürülebilirlik Endeksi'nde yer alan 44 firmanın 2014-2021 yılları arasındaki 351 firma/yıl verisi kullanılmıştır. Finansal performans göstergelerinin sürdürülebilirlik raporu yayınlamada etkisi bağımlı değişkenin kategorik olduğu durumlarda başvuru lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, finansal performans göstergelerinden büyüklük dışındaki değişkenlerin anlamlı etkisinin olmadığını ancak firmaların finansal büyüklüğü arttıkça sürdürülebilirlik raporu yayınlama eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik raporlaması, finansal performans, Borsa İstanbul (BİST), lojistik regresyon.

JEL Kodları: M14, M40, M41

SUSTAINABILITY REPORTING AND FIRM PERFORMANCE: AN IMPLEMENTATION ON BIST SUSTAINABILITY INDEX

Abstract

Global awareness of damage to nature has increased over the years as a result of the reflections of the technological developments in the production sector. Firms have started to prepare sustainability reports that include social and environmental issues apart from economic reports. Stakeholders follow not only the financial data of companies but also their sustainability activities. Studies indicate that companies that attach importance to sustainability are seen as valuable by investors. This has increased the research that affects the relationship between sustainability reporting and firm performance. The purpose of this study is to empirically examine whether the financial performance indicators of companies have an effect on publishing sustainability reports. The variables of Return on Assets, Return on Equity, Net Profit Margin, Size and Financial Leverage were used as the financial performance indicator. 351 firm/year data between the years 2014-2021 of 44 firms included in the BIST Sustainability Index was used. The effect of the variables in publishing sustainability report was analyzed with logistic regression method, which is used when the dependent variable is categorical. The results indicate that variables other than size do not have a significant effect, but companies tend to publish sustainability reports as their financial size increases.

Keywords: Sustainability reporting, financial performance, Borsa İstanbul (BIST), logistics regression.

JEL Codes: M14, M40, M41

¹ Öğr. Gör., Milli Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu Dekanlığı, Endüstri ve Sistem Mühendisliği Bölümü, ORCID: 0000-0003-2205-183X

* **Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): rdagistanli@kho.edu.tr.

² Muhasebe Uzmanı, ORCID: 0000-0001-9644-1131

Başvuru Tarihi (Received): 03.08.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Sürdürülebilirlik, yakın dönemde çok farklı sektörler için üzerine tartışmalar yapılan bir kavramdır (Demir ve Sezgin, 2014:714). Sürdürülebilirlik kavramı, günümüzdeki önemli konumuna gelene kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. 1950'li yıllardan sonra küresel anlamda çok hızlı şekilde gerçekleşen teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin üretim sektöründeki yansımaları ile çevre kirliliği, enerji kaynaklarının azalması başta olmak üzere bazı konular toplumsal anlamda dikkat çekici hale gelmiştir. Bu kapsamda 1972 yılında İsviçre'de BM İnsani Çevre Konferansı'nda kabul edilen bildirge ile uluslararası bazda bir sürdürülebilirlik bilincinden bahsetmek mümkündür. Kavram, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından ele alınan "Ortak Geleceğimiz" başlıklı rapor ile ekonomi alanı başta olmak üzere çok geniş çevreler tarafından kabul görmüştür (Bruntland, 1987). Raporda, kaynakları gelecek kuşakları düşünerek bugünün ihtiyaçlarından ödün vermeden kullanma temeline dayanan tanım sürdürülebilir kalkınmanın en yaygın tanımı olmuştur (Sultanoğlu, 2021:21). Rapor sonrası, 1989'da Coalition for Environmentally Responsible Economies (CERES) ilkeleri, 1992'de Yeryüzü Zirvesi, 1997'de Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği çerçevesinde imzalanan Kyoto Protokolü, 2000'de Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Uluslararası Yatırımlar ve Çok Uluslu İşletmeler Bildirgesi, 2001'de Sürdürülebilir Gelişme Dünya İş Konseyi, 2002'de OECD Çevre Parlamento Komisyonu ve 2012'de Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda ele alınan konular ve ortak görüşler küresel anlamda sürdürülebilirliğin ele alınmasında başlıca faaliyetler olarak ön plana çıkmaktadır (Tokgöz ve Önce, 2009:259).

Sürdürülebilirliğe ülkesel anlamda verilen küresel önem beraberinde firmalarında kavramı yönetim süreçlerine dâhil etmesini getirmiştir. Bu noktadan hareketle kurumsal sürdürülebilirlik kavramı ortaya çıkmıştır. Firmaların sistemi, ekonomik sürdürülebilirliği devam ettirmeye yöneliktir. Ancak, sürdürülebilirliğin yönetsel entegrasyonunun sağlanması, tek başına ekonomik hedefler ile değil çevresel ve sosyal olgulara dair konuları da dikkate alarak mümkün olacaktır (Engin ve Akgöz, 2013:88). Entegrasyonun sağlanması ile kurumsal sürdürülebilirlik sadece yönetsel strateji olmaktan çıkacak, firmanın kurumsal kültürü haline dönüşecektir (Signitzer ve Prexl, 2008:2). Kurumsal sürdürülebilirliği içselleştiren yönetim anlayışı kavram ile ilgili yapılan çalışmalarda paydaş teorisi, kurumsal sosyal sorumluluk, kurumsal hesap verebilirlik teorisi ve sürdürülebilir kalkınma konseptleriyle ele alınmıştır (Wilson, 2003:2). Kurumsal sürdürülebilirliğin temeli paydaş teorisi ile meşruiyet teorisine dayandırılarak ifade edilmektedir. İlk teoriye ismini veren paydaşlardan kasıt, firma sahipleri, işçiler-sindikalar, tüketiciler, tedarikçiler, rakipler ve toplumdur (Kağnıcıoğlu, 2007:112). Paydaş teorisi, firma sahiplerinin ve hissedarlarının beklentilerini karşılamanın yanında diğer paydaşlara da yeterli şeffaflıkta yaklaşmak anlamına gelmektedir (Niyit Chiong, 2010:40). Meşruiyet teorisi ise, firma faaliyetlerinin toplumun tümünü ilgilendirmesi ve benimsenmesi gerektiği ancak bu sayede meşruluğunun kabul edilebileceğini ifade etmektedir (Welter, 2011:53).

Kurumsal sürdürülebilirliğin yönetim süreçleriyle bütünleşmesi, paydaşlar ile bilgi akışının manipülasyon yapılmadan gerçekleştirilmesi ile birlikte sürdürülebilirliğin performans açısından değerlendirilmesi problemi ortaya çıkmıştır. Bu değerlendirmenin yapılabilmesi için Elkington (1997) tarafından literatüre "Sürdürülebilirliğin Üç Ayağı" olarak bilinen Triple Bottom Line (TBL) kavramı kazandırılmıştır. TBL; ekonomik, sosyal ve çevresel performansların bir bütün şekilde ele alındığı yaklaşıma verilen isimdir. (Elkington, 2004). Bu üç boyutlu performansı bütüncül ve etkileşimli şekilde ele alan ve uygulamaya koyan firmalar, sürdürülebilirlik hedefine ulaşmış olacaktır.

2000'li yıllara doğru firmaların, çevresel ve sosyal performanslar hakkında bilgi içeren kurumsal sosyal sorumluluk raporları tuttuğu görülmektedir (Ranganathan, 1998:5). Sürdürülebilirlik hedefleri için bu iki performansa üçüncüsü de eklenmiştir. TBL boyutlarındaki performans

ölçümlerinin kayıt altına alınarak analiz edilmesi ve paydaşlara bilgi verilmesi için sürdürülebilirlik raporlaması (SR) tutulmaktadır. Firmalar, SR aracılığı ile faaliyetlerinin sürdürülebilirlikle olan ilişkilerini paydaşların bilgisine sunarak onlarla kuracağı iletişimi güçlü tutmaya çalışmaktadır (Herzig ve Schaltegger, 2006:301; Albertini, 2013: 432-433; Haffar ve Searcy, 2017:498). Her geçen gün genişleyen paydaş kitlesi ve bu kitlenin artan beklentileri firmaları SR tutma anlamında baskı altına aldığı gibi yönetsel anlamda şeffaflığın sağlanacak olması da isteklilik yaratmaktadır (Gao, 2011:265). SR hazırlayan firmaların yaptığı çalışmalar, paydaşlara şeffaf olmanın yanında, finansal performans (FP) anlamında da başarıyı yakalayabilmek beklentisi üzerine kuruludur.

Firmaların sürdürülebilirlik ile ilgili yaptığı çalışmalar zaman içerisinde etkisini ülke borsalarında da göstermiştir. İlk örnekleri 1990'lı yıllarda gelişmiş ülkelerde görülen sürdürülebilirlik endeksi firmaların sürdürülebilirliğinin paydaşlar tarafından değerlendirmeye alındığı sistemlerdendir (Sansar, 2016:38). Türkiye'de de 4 Kasım 2014 tarihinde Borsa İstanbul (BIST) endeksleri arasına sürdürülebilirlik endeksi dâhil edilmiştir. Türkiye'de ilk BIST Sürdürülebilirlik Endeksi (XUSRD)'nde 15 firma bulunurken, 2021 yılına gelindiğinde bu rakam 65 firmaya çıkmıştır. Endeks sayesinde firmalar ulusal ve uluslararası alanda sürdürülebilirlik performanslarını analiz etme imkânına sahip olmaktadır.

Bu çalışmada, SR ile FP arasındaki ilişki analiz edilerek, FP'nin SR üzerine etkisi araştırılmaktadır. Çalışmanın örneklem grubu XUSRD'de yer alan firmalardır. XUSRD'de yer alan finans firmaları (holding, banka, sigorta, gyo) yapısı gereği örneklem grubunun dışında tutulmuştur (Burhan ve Rahmanti, 2012:265). XUSRD'de yer alan şirketler, SR hazırlama ve hazırlamama durumlarına göre iki gruba ayrılmıştır. FP göstergeleri olarak ele alınan Aktif Karlılık Oranı (Return on Assets-ROA), Özkaynak Karlılık Oranı (Return on Equity-ROE), Net Kar Marjı (Return on Sales-ROS), Büyüklük ve Finansal Kaldıraç (FKal) değerleri kurulacak regresyon modelinin bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. SR ise modelin bağımlı değişkeni olacaktır. Çalışmanın temeli, FP göstergelerine bakılarak firmaların SR'ye verdiği önemi ve yayınlama durumuna olan etkisini incelemektir. Literatürde bu ilişkinin incelenmesine dair pek çok farklı çalışma olmasına karşılık bu çalışmanın literatüre birkaç farklı açıdan katkısı bulunmaktadır. İlk olarak ele alınan FP göstergeleri piyasa temelli olmayıp manipülasyondan uzaktır. Diğer bir farklılık ise literatürde yer alan çalışmalar XUSRD'nin ilk yıllarına ait olması sebebiyle küçük veri seti ile yapılmışken, bu çalışma daha büyük ve en güncel veri seti ile gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda 2014-2021 yılları arasında örneklem grubunda bulunan 44 şirkete dair analizler SPSS 26 programı kullanılarak yapılmıştır. 2022 yılı verileri henüz yayınlanmaması sebebiyle analize dâhil edilmemiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde SR-FP etkisini inceleyen çalışmalar ile ilgili detaylı literatür araştırması yapılmıştır. Üçüncü bölümde, rapor hazırlama ve hazırlamama gruplarına ayrılan firmalar ile ilgili ikili lojistik regresyon yöntemi kullanılarak çalışmanın uygulama aşaması gerçekleştirilmiştir. Dördüncü ve son bölümde analiz ile elde edilen sonuçlar ve yorumlara yer verilmiştir.

1. Literatür Taraması

Literatür taraması gerçekleştirilirken yapılan araştırmalarda sosyal sorumluluk raporu, kurumsal sosyal sorumluluk raporu ve SR kavramlarının iç içe geçtiği, çoğu çalışmada birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Yanık ve Türker, 2012:298). SR ve FP arasındaki ilişki çeşitli ülke, sektör ve yıllarda incelenerek yapılan çalışmalar literatüre farklı bakış açıları kazandırması amacıyla sunulmuştur. İkili arasındaki ilişkiyi pozitif, negatif ve nötr yada ilişki yok şeklinde etki bazlı inceleyen araştırmalar olduğu gözlemlenmiştir. Bu araştırmalarda aynı zamanda FP'nin göstergelerini istatistiksel olarak anlamlı veya anlamsız olduğu yönünde değerlendiren çalışmalar da mevcuttur. Yapılan araştırma sonucunda etki bazlı değerlendirmelere dair literatür özeti Tablo

1'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde SR-FP arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğu çalışmalardaki baskınlık göze çarpmaktadır.

Özcan ve Çakır (2022) çalışmalarında kurumsal sürdürülebilirlik çalışmalarının FP'ye olan etkisine dair 2016 yılı sonrasını içeren çalışmalara dair sistematik bir çalışma yapmışlardır. Ulusal ve uluslararası yazından 47 çalışma, FP göstergeleri, kurumsal sürdürülebilirlik ölçümü, analiz yöntemi ve etki sonucuna dair incelenmiştir. İnceleme sonucunda literatürdeki araştırmaların ikili arasındaki ilişkinin etki bazlı analizine yoğunlaştığı ve hala net bir karara varılmadığı vurgulanmıştır.

Etki bazlı araştırmaların yanında Comincioli, Poddi ve Vergalli (2012) çalışmalarında, 3 farklı sürdürülebilirlik endeksinden en az 2'sine giren 317 firmalık örneklem ve bu endekslere girmeyen 100 firmadan oluşan kontrol grubu için kurumsal sosyal sorumluluk ve FP ilişkisini araştırmışlardır. XUSRD'de yer alan firmaların, yer almayan firmalara göre piyasa katma değerlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1: Literatür Özeti

Pozitif İlişki	Negatif İlişki	Nötr İlişki
Anderson ve Frankle(1980)	Friedman(1970)	Bowman ve Haire (1975)
Freedman ve Jaggi (1982)	Vance (1975)	Alexander ve Buchholz (1978)
Cochran ve Wood (1984)	Lopez ve diğerleri (2007)	Aupperle ve diğerleri (1985)
McGuire ve diğerleri (1988)	Burhan ve Rahmanti (2012)	McWilliams ve Siegel (2001)
Pava ve Krauzs (1996)	Başar (2014)	Makni ve diğerleri (2009)
Preston ve Q'Bannon (1997)	Dam ve Petkova (2014)	Lee ve diğerleri (2009)
Waddock ve Graves (1997)		Aras, Aybars ve Kutlu (2010)
Jones ve diğerleri (2007)		Nyit Chiong (2010)
Peters ve Mullen (2009)		Özçelik ve diğerleri (2014)
Belu (2009)		Garcia-Castro ve diğerleri (2010)
Ntoi (2010)		Jacobs ve diğerleri (2010)
Arsoy ve diğerleri (2012)		Bush ve Hoffman (2011)
Mohd Taib ve diğerleri (2012)		Ortas ve Moneva (2011)
Ameer ve Othman (2012)		
Burhan ve Rahmanti (2012)		
Aggarwal (2013)		
Alpaslan ve Aygün (2013)		
Bachoo ve diğerleri (2013)		
Fettahoğlu (2013)		
Sakarya ve diğerleri (2014)		
Özçelik ve diğerleri (2014)		
Yu ve Zhao (2015)		
Kasbuna ve diğerleri (2016)		
Motwani ve Pandya (2016)		
Laskar ve Maji (2017)		
Düzer ve Önce (2017)		
Özkan ve diğerleri (2018)		

Literatürde yapılan çalışmalar da SR incelemelerinin firma ilgili yıla dair yayınladığı rapor var ise 1, aksi durumda 0 şeklinde analizlere dâhil edilebildiğini göstermektedir (Çelik ve diğerleri, 2016; Kuzey ve Uyar, 2017; Kim ve Kim, 2018; Tanç, 2019). Yıldırım, Kocamış ve Kuzu (2018) çalışmalarında SR-FP ilişkisi üzerine BIST100'de yer alan 91 firmanın 2004-2016 yılları arasındaki verilerini kullanarak FP'si yüksek firmalar için SR açıklama durumunu tahmin etmeye

çalışmışlardır. Firma ilgili yıl rapor açıklanmışsa 1, açıklanmamışsa 0 şeklinde gözlem değeri olarak girilen verilerin tahminlenmesi lojistik regresyon yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Acar, Durmaz ve Coşgunaras (2021) ise 2011-2018 yılları arasında BIST100'de 56 firma verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada firmaların XUSRD'de işlem görme durumlarını finansal ve finansal olmayan göstergeleri kullanarak tahmin etmeye çalışmışlardır. Firma ilgili yıl XUSRD'de yer alıyorsa 1, almıyorsa 0 şeklinde gözlem değeri olarak girilen verilerin tahminlenmesi lojistik regresyon yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Literatür araştırması ile çalışmanın odak noktası olan, SR-FP ilişkisi üzerine yapılmış yazın incelenmiştir. Çalışmalarda artan trendin çeşitli kontrol değişkenleri ile bu ilişkinin etki bazlı analiz edilmesi üzerine olduğu görülmüştür. Literatüre benzer şekilde çalışmanın örneklem grubunda yer alan firmalar için Türkiye'de XUSRD'nin başladığı yıldan günümüze kadar ilgili yıl SR yayınlamışsa 1, yayınlamamışsa 0 şeklinde gözlem değerleri lojistik regresyon yöntemi kullanılarak analiz edilecektir. FP göstergeleri ve örneklem grubu ile ilgili detaylar analiz bölümünde ele alınacaktır.

2. Sürdürülebilirlik Raporlaması Firma Performansı Etki Analizi

Firmalar sürdürülebilirlik konusunda yaptıkları tüm faaliyetleri için detaylı bilgilere SR'de yer vermektedir. Faaliyetlerin küresel bazda önem kazanması ile birlikte Türkiye'de de yıllar içerisinde bu konuda bilinç artmış ve BIST tarafından XUSRD oluşturulmuştur. Bu çalışmada, 2014-2021 yılları arasında XUSRD'de yer alan finans (holding, banka, sigorta, gyo) sektöründe faaliyet gösteren firmalar haricindeki tüm firmalar için SR ile FP arasındaki ilişkinin ortaya konulabilmesi amaçlanmıştır. Kapsam dâhilinde 44 firmaya ait 351 firma/yıl verisi, firmalar ve Kamu Aydınlatma Platformu internet sayfaları aracılığıyla toplanmıştır. "ŞOK MARKETLER TİCARET A.Ş." firmasına ait 2014 yılı finansal tablosu kamuoyu ile paylaşılması sebebiyle firmanın o yıl verisi analize dâhil edilmemiştir.

Çalışmada SR-FP ilişkisi etki bazlı incelenmeye çalışılacaktır. Bu kapsama uygun şekilde oluşturulan hipotez aşağıda sunulmuştur:

H1: FP, firmanın sürdürülebilirliğe verdiği önem ve SR yayınlamasında etkilidir.

Oluşturulan hipotez doğrultusunda çalışmanın bağımlı değişkeni firmanın SR tutup tutmama durumudur. Eğer firma, ilgili yıl SR tutuyorsa 1, aksi halde 0 şeklinde matematiksel değer almaktadır. Analiz için bağımlı değişkenin 0-1 ikili veya daha fazla kesikli şekilde ifade edildiği incelemelerde kullanılan lojistik regresyon yöntemi kullanılmıştır. Lojistik regresyon, bağımlı değişkenin değerine dair tahminleme yapmaya çalışan bir yöntemdir. Bu yöntem ile tahminlemeye ait sınıflandırma başarısı ölçülebildiği gibi bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki de incelenebilmektedir (Mertler, Vannatta ve LaVenia, 2021:275). Yöntemin en büyük avantajı bağımsız değişkenlerin verilerine dair diğer regresyon yöntemleri gibi normal dağılıma uygunluk şartı aramamasıdır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 301).

Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler FP göstergeleri; piyasa temelli, muhasebe temelli ve algısal ölçüler olarak 3 grupta incelenebilmektedir (Orlitzky, Schmidt ve Rynes, 2003:408). Bu göstergelerden algısal ölçüler firmaya ait anket sel değerlendirmeler ile subjektif şekilde belirlenmektedir. FP göstergeleri ile ilgili literatür incelendiğinde 2002-2011 yılları arası 105 çalışmada muhasebe temelli göstergelerin objektif ve denetlenebilir olduğundan dolayı sık kullanıldığı bunu kısmi objektif olan piyasa temelli göstergeleri kullanan çalışmaların takip ettiği ve direk subjektif değerlendirmeleri için algısal çalışmaların oranının çok az olduğu görülmüştür (Lu ve diğerleri, 2014:199-200). Muhasebe temelli ölçülerin objektifliğinin yanında piyasa temelli ölçüler kullanılmasının sebebi paydaşların firma hisse senetleri için ileriye dönük beklentilerini içermesidir (Düzer ve Önce, 2017:642).

Bu çalışmada, karlılık objektifliği hakkında literatürde fikir birliği bulunan muhasebe temelli göstergelerden ROA, ROE, ROS ile Büyüklük ve FKal değerleri bağımsız değişken olarak alınmıştır. Vitezic, Vuko ve Mörec (2012) tarafından SR-FP ilişkisinin lojistik regresyon analizi ile incelendiği çalışmanın modelinden faydalanılarak kurulan model Eşitlik 1'de verilmiştir. Yazarlar, çalışmada karlılık için ROA ve ROE, bunun yanında ise büyüklük değişkenini FP göstergesi olarak kullanmıştır. Bu çalışmada yapılan analize diğer bir karlılık göstergesi olan ROS ile diğer bir FP göstergesi olan ve mali yapı oranları grubunda bulunan FKal bağımsız değişken olarak ilave edilmiştir. Değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 2'de verilmiştir. Lojistik regresyon modeli, SPSS 26 programı kullanılarak analiz edilecektir.

$$\text{Prob}(\text{SR}) = \beta_0 + \beta_1 \text{Karlılık} + \beta_2 \text{Büyüklük} + \beta_3 \text{FKal} + \varepsilon \quad (1)$$

Tablo 2: Modelde Kullanılan Değişkenler

Sembol	Açıklama/Hesaplama
SR	Firma sürdürülebilirlik raporu yayınlıyorsa 1, diğer durumda 0
ROA	Net Kar/Toplam Varlıklar
ROE	Net Kar/Özkaynaklar
ROS	Net Kar/Toplam Satışlar
Büyüklük	Toplam Varlıkların Doğal Logaritması
FKal	Toplam Yabancı Kaynaklar/Özkaynaklar

3. Bulgular

Firmaların sürdürülebilirliğe verdiği önemi ve SR faaliyetlerinde (SR Raporu yayınlayıp, yayınlamadıklarında) karlılık, firma büyüklüğü ve kaldıraç oranının etkilerini incelemek amacıyla toplam 44 firmadan elde edilen 351 veri lojistik regresyon analizi ile incelenmiştir. Modelde bağımsız değişkenler olan ROA, ROE, ROS, Büyüklük ve FKal değişkenlerinin tanımlayıcı istatistiklerine Tablo 3'te, bağımsız değişkenlere ait korelasyon tablosu ise Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Hata	Minimum	Maximum
ROA	351	0,051	0,004	-0,273	0,239
ROE	351	0,092	0,078	-18,934	11,116
ROS	351	0,053	0,007	-0,702	0,525
Büyüklük	351	22,631	0,071	18,928	26,592
FKal	351	3,533	1,496	-213,464	458,582

Tablo 3 incelendiğinde firmaların aktif karlılık oranını gösteren ROA değişkeninin ortalama değeri 0,051'dir. Bu değişkenin almış olduğu en düşük değer -0,273 iken, en yüksek olduğu değer ise 0,239'dur. Bu değer pozitif ve yüksek olması firmaların varlıklarını doğru şekilde kullanarak faaliyetlerinden yüksek getiri sağladığını ifade etmektedir. Özkaynak karlılık oranını gösteren ROE değişkeninin ortalama değeri ise 0,092'dir. En düşük -18,934 değerini alırken en yüksek 11,116'dır. Bu değer pozitif ve yüksek olması firmalara yatırım yapanların kar sağladığını

göstermektedir. Fakat sadece ROE değişkeni FP değerlendirmeleri için yanıtıcı olabileceği için sektör ortalamasına da bakılması daha doğru çıkarımlarda bulunulmasını sağlayacaktır. Firmaların net kar marjını temsil eden ROS değişkeninin ortalama değeri ise 0,053'tür. Bu değer en düşük -0,702 iken en yüksek 0,525 değerini almıştır. Bu değer pozitif ve yüksek olması, firmanın faaliyetlerinde ne derece verimli olduğunu yorumlamaya yardımcı olmaktadır. Firmalara ait varlıkların logaritmasını ifade eden Büyüklük değişkeninin ortalaması 22,631'dir. Bu değer yüksek olması firmanın daha kolay finansal kaynak bulabileceği anlamı taşımaktadır. Yabancı kaynakların özkaynaklara olan oranını gösteren FKal değişkeninin ortalama değeri 3,533'tür. Değişkenin almış olduğu en düşük değer -213,464 iken en yüksek değer ise 458,582'dir. Bu değer pozitif ve yüksek olması firmanın yüksek finansal risk taşıdığını ifade etmektedir.

Tablo 4: *Korelasyon ve VIF Analizi Sonuçları*

Değişkenler	SR	ROA	ROE	ROS	Büyüklük	FKal	VIF
SR	1						
ROA	-0,053	1					3,005
ROE	0,032	0,223**	1				2,306
ROS	-0,044	0,810**	0,180**	1			2,963
Büyüklük	0,177**	0,035	0,004	0,107*	1		1,023
FKal	0,011	-0,071	-0,732**	-0,055	0,036	1	2,206

Not ** $p < 0,01$ * $p < 0,05$

Tablo 4 incelendiğinde bağımlı değişken SR ile bağımsız değişkenler ROA, ROE, ROS ve FKal arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bağımsız değişken Büyüklük ise istatistiksel olarak %1 düzeyde anlamlı ve pozitif yönlü ilişki bulunmaktadır. VIF değerlerine bakıldığında ise tüm değerlerin 5'ten küçük olduğu ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı gözükmektedir.

Doğrusal Regresyon Analizlerinde bağımlı değişken nicel özelliğe (eşit aralıklı veya oransal ölçek) sahip iken, bağımlı değişkenin kategorik(nominal) olduğu durumlar da söz konusudur. (Başarılı/Başarısız - Doğru/Yanlış vb.) Lojistik Regresyon bağımlı değişkenin kategorik olduğu durumlarda kullanılan regresyon türüdür. Eğer bağımlı değişken iki kategoride (sigara içiyor/içmiyor gibi) ölçümlenmiş ise ikili lojistik regresyon (binary logistic regression); üç ve daha fazla kategoride (başarılı/orta/başarısız gibi) ölçümlenmiş ise çok kategorili lojistik regresyon (multinomial logistic regression) analizi uygulanır. Lojistik Regresyonu diğer regresyon türlerinden ayıran önemli özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 304);

Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken ile doğrusal olarak ilişkili olmasına gerek yoktur.

Bağımlı değişkenin normal dağılım özelliğine sahip olması gerekmez.

Varyansların eşit veya homojen olması şartına gerek yoktur.

Lojistik regresyon, veri seti içerisinde doğrusal olmayan ilişkilerin olduğu durumlarda kullanılabilir.

Lojistik regresyon analizinde ilk olarak tahminlenen bir başlangıç modeli bulunur. Girilen veriler ilk sınıflandırmaya tabi tutularak bağımsız değişkenlerin etkisi incelenmeden önce ilk sınıflandırma oranı (SO) ve toplam doğru SO % olarak başarısına bakılır. Tablo 5'te ele alınan probleme ait ilk durum verilmiştir.

Tablo 5: Model İlk Sınıflandırma Tablosu

Durumlar	Gözlenen Durum	Beklenen Durum		SO (%)	
		SR			
		0	1		
Başlangıç Modeli (Model 0)	SR	0	0	150	0
		1	0	201	100
	Toplam Doğru SO (%)				57,3

Başlangıç modeli, analiz içerisine hiçbir bağımsız değişkenin dâhil edilmediği durumu göstermektedir. Lojistik regresyon analizinin adımları sonunda elde edilen Toplam Doğru SO ile başlangıç modelinin SO'su karşılaştırılacaktır. Başlangıç modeline ait sınıflandırma tablosundan sonra eşitlikte yer alan değişkenlere ait istatistiklerin incelenmesi gerekmektedir. İlgili değerlerde Wald istatistiği 0,007 olarak raporlanmıştır. Bu değer anlamlılık (p)<0,01 olduğundan dolayı istatistiki olarak anlamlıdır. Odds oranı değeri ise 1,34 olarak hesaplanmıştır. Bu oran, analize dâhil edilen firmaların SR yayınlama olasılığının, yayınlamayana göre 1,34 kat daha fazla olduğu anlamına gelmektedir. Lojistik regresyon analizinde bağımsız değişkenler modele dâhil edildikten sonra ilk bakılması gereken değer modelin uyum iyiliğinin test edilmesidir. Tablo 6'da modelin genel olarak uygunluğunu test eden omnibus testine ait sonuçlar raporlanmıştır.

Tablo 6: Omnibus Test Sonuçları

		Ki Kare	df	p
Kurulan Model (Model 1)	Adım	180,700	6	0,000
	Blok	180,700	6	0,000
	Model	180,700	6	0,000

Tablo 6'da yer alan Ki Kare değeri yalnız sabit terimin (β_0) yer aldığı Model 0 ile Model 1 arasındaki farkı göstermektedir. Tablo incelendiğinde model satırı değişkeninin ki kare değerine ait p değerinin anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durum modele dâhil edilen bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında ilişkinin varlığını ifade etmektedir. Bu aşamadan sonra kurulan lojistik regresyon modelinin veri ile uyumunu gösteren model özet bilgileri Tablo 7'de paylaşılmıştır.

Tablo 7: Model Özet Bilgileri

	-2Loglikelihood	Cox & Snell R ²	Nagelkerke R ²
Model 1	298,453	0,402	0,540

Tablo 7'de verilen değerlerden -2Loglikelihood ile gösterilen değer model uyumunu ifade eder ve 0'a yaklaştıkça bağımsız değişkenler ile kurulan modelin %100 uyumlu olduğu anlamına gelir. Cox & Snell R² ve Nagelkerke R² değerleri modelin bağımlı değişkeni açıklama varyanslarının iki farklı şekilde hesaplanması ile edilir ve Nagelkerke R² değeri diğerine göre matematiksel olarak daha büyük bir değer alır. Modelin yorumlanmasında da bu değer kullanıldığı için SR'ye ait varyansın %54'ü bağımsız değişkenler tarafından açıklanabildiği yorumu yapılabilir. Bir sonraki adımda Model 0 ve Model 1 tarafından tahminlemesi gerçekleşen olasılık değerlerine dair uyum incelemesi Hosmer and Lemeshow testi ile yapılır. Test sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8: Hosmer and Lemeshow Test Sonuçları

	Ki Kare	df	p
Model 1	7,063	8	0,530

Tablo 8'de verilen testteki p değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmaması istenmektedir. Tablo incelendiğinde Model 0 ile Model 1 tarafından tahminlemesi yapılan değerler arasında anlamlı bir fark olmadığı diğer bir değişle doğru tahmin edebilme yeteneği olduğu söylenebilir. Son olarak Model 1 sonucunda elde edilen son sınıflandırma rakamları ve toplam SO'yu gösteren sonuçlar Tablo 9'da gösterilmektedir. Tablo 9'a dair hesaplama yapılırken kesme değeri 0,5 olarak alınmıştır. Elde edilen sonuçların Tablo 5'te verilen toplam SO rakamından daha iyi bir sınıflandırma yapabilmesi beklenmektedir. Bu sayede kurulan modelin ve yapılan analiz çalışmasının başarısı değerlendirilebilir.

Tablo 9: Sınıflandırma Sonuçları

Durumlar	Gözlenen Durum	Beklenen Durum		SO (%)	
		SR			
		0	1		
Kurulan Model (Model 1)	SR	0	127	23	84,7
		1	32	169	84,1
Toplam Doğru SO (%)				84,3	

Son sınıflandırma tablosunun gerçekleştirilebilmesi için beklenen durum değerleri 8 yıllık XUSRD boyunca firma 4 ve daha az yılda SR yayınlamışsa 0, daha fazla yılda SR yayınlamışsa 1 olarak kategorize edilmiştir. Elde edilen tabloya göre SR yayınlamayan toplam 150 firmadan 127'si doğru 23'ü ise yanlış tahmin edilmiş olup, SO %84,7'dir. Bu durum SR yayınlayan toplam 201 firma için 169'u doğru 32'si yanlış tahminlenmiş ve SO %84,1'dir. Lojistik regresyon analizinin son adımı olarak bağımsız değişkenlere ait katsayı sonuçları Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10: Lojistik Regresyon Sonuçları

	Değişken	β_0	Standart Hata (ϵ)	Wald	p	Exp β
Model 1	ROA	-5,491	3,376	2,646	0,104	0,004
	ROE	0,289	0,315	0,842	0,359	1,335
	ROS	1,146	2,028	0,320	0,572	3,147
	Büyüklik	0,279	0,085	10,824	0,001	1,322
	FKal	0,007	0,012	0,312	0,576	1,007
	Sabit	-5,950	1,919	9,615	0,002	0,003

Tablo 10'da modeldeki bağımsız değişkenlerden sabit terim ve büyüklik değişkeni dışındaki değişkenlerin p değerine bakılarak istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olmadığı görülmüştür.

Büyüklik değişkenine ait katkı için Model Olabilirlik Oranı (Exp β) incelendiğinde büyüklüğe dair 1 birim artış, SR yayınlama olasılığında, SR yayınlamamaya oranla 1,322 kez artışa yol açmaktadır. Bu durumda H_0 reddedilerek H_1 olarak kurulan FP, firmanın sürdürülebilirliğe verdiği önem ve SR yayınlamasında etkili olduğu ifadesi kabul edilir. Diğer bir ifade ile firma büyüklüğü arttıkça firmanın sürdürülebilirliğe verdiği önem artmakta ve SR yayınlama eğiliminde olması beklenmektedir. Lojistik regresyon sonuçları değerlendirildiğinde başlangıç modelinde XUSRD'de yer alma durumu yani Model 0'a ait SO %57,3 olarak bulunmuştur. Bağımsız değişkenlerin modele eklenmesi ile Model 1 kurulmuş ve toplam doğru SO değeri %84,3 olarak bulunmuş olup ilk SO'ya göre yüksek bir başarıdan söz etmek mümkündür. Bu başarıyı yakalamada FP göstergesi olan Büyüklük değişkeninin katkısı olduğu söylenebilir.

4. Sonuç

Firmalar paydaşlarıyla bilgi akışını gerçekleştirmek amacıyla ağırlığı ekonomik verilerden oluşan raporlar yayınlamaktadır. Dünyada yaşanan gelişmeler yalnız ekonomik raporlama ile akışın devamlılığının sağlanamayacağını göstermiştir. Firmalar, sürdürülebilirlik faaliyetlerine katılma duyarlılığını sosyal ve çevresel konulara yönelik olumlu politikaları ile ilgili raporlar hazırlayarak paydaşlarına olan hesap verilebilirlik ve şeffaflığı da yansıtmaya başlamışlardır. SR adı verilen bu raporlar Türkiye'de herhangi bir yasal düzenleme ile zorunluluk haline getirilmemiştir. Bu sebeple, firmaların rapor yayınlayıp, yayınlamama durumuna etki eden faktörler araştırmacılar açısından ilgi odağı haline gelmiştir. Gelişmiş ülkelerin sermaye piyasaları ile başlayan, firmaların sürdürülebilirliğe ait ayrı bir kategoride yer aldığı borsa endeksleri de oluşturulmuştur. Ülkemizde de XUSRD bu amaçla 2014 yılından bu yana değerlendirmeler yapmaktadır. Firmaların bu endekslerde yer almaya çalışmasının itibar kazanma, imaj iyileştirme, gelir artırma, kar marjı artırma, maliyet tasarrufu yapabilme, çalışan motivasyonu sağlama vb. pek çok sebebi olabileceği değerlendirilmektedir. Son yıllarda araştırmalar, SR ile FP arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede yapılan çalışmada, XUSRD'de bulunan firmaların SR yayınlamasına etki eden faktörler, FP üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Bağımsız değişken grubunu oluşturan FP göstergeleri firma karlılığı için objektifliği kabul görmüş muhasebe temelli oranlar arasından ROA, ROE, ROS ile Büyüklük ve FKal olarak belirlenmiştir.

2014-2021 yılları arasında incelenen toplam 351 firma/yıl verisi lojistik regresyon yöntemi yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde ilk sınıflandırmada %57,3 olan toplam doğru SO'nun kurulan ve anlamlılığı test edilen lojistik regresyon modeli sonucunda %87,3'e çıktığı görülmektedir. Model bağımsız değişkenleri ile birlikte değerlendirildiğinde ise firma karlılığı değişkenleri ve FKal değişkeninin anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Bu durum, Türkiye'de firmaların karlılıklarına ait finansal veriler incelendiğinde aynı firmaya ait yıllar içerisindeki aşırı artış azalışlar, negatif özkaynağa sahip olma vb. teknik detaylar ile açıklanabilir. Diğer bir deyiş ile karlılık rakamlarının doğrudan nicel analizlerde yorumlanabilmesinin güçleştiği altında yatan durumların incelenmesinin gerekliliğinden bahsedilebilir. Firma büyüklüğünün istatistiksel olarak anlamlı etkisi ise çoğunlukla büyük şirketlerin, sosyal ve çevresel iş faaliyetleri ile stratejilerini SR aracılığıyla açıklama konusunda daha istekli olduğunu göstermektedir. Uluslararası arenada rekabet edebilme ve yabancı yatırımcı çekme gibi firmalar için önemli konular dikkate alındığında firma büyüklüğüne ait bulguların yönetim stratejilerini desteklediği söylenebilir.

Literatüre bakıldığında bu çalışmada kurulan modele de öncülük eden Vitezic, Vuko ve Mörec (2012) tarafından SR-FP ilişkisinin lojistik regresyon analizi ile incelendiği çalışma dikkat çekmektedir. İlgili çalışma 2002-2010 yılları arasındaki veriler ile Hırvatistan'da yapılmıştır. FP göstergesi olarak sadece ROA, ROE ve büyüklük değişkeni kullanılmıştır. Hırvatistan firmalarının verilerine göre her üç değişkende SR yayınlamada etkiliyken SO %80 olarak raporlanmıştır. Bu çalışmada ise Türkiye'de XUSRD'de yer alan firmaların en güncel verileri ile analiz yapılmıştır.

Bağımsız değişken olarak diğer çalışmada yer alan karlılık değişkenleri ROA ve ROE'nin yanına ROS değişkeni de ilave edilmiş ayrıca yine diğer bir FP göstergesi FKal değişkeni de analize dâhil edilmiştir. Sonuçlar analiz edildiğinde farklılık olarak Hırvatistan firmalarının karlılık göstergeleri SR yayınlamada anlamlı bir etki göstermişken Türkiye'de bu durum aynı değildir. Ancak büyüklük değişkenine bakılarak her iki çalışmada da FP göstergelerinin SR yayınlamaya pozitif yönde etki ettiği söylenebilir. Ayrıca bu çalışmada elde edilen SO %87 ile daha yüksek bir başarıya sahiptir. Türkiye'de Acar, Durmaz ve Coşgunaras (2021) tarafından yapılan çalışmada ise 2011-2018 verileri kullanılmış ve firmaların XUSRD'de yer almayı amaçlama durumu incelenmiştir. Yapılan çalışmada farklı olarak finansal olmayan değişkenler de analize dâhil edilmiştir. XUSRD'de yer almayı amaçlama durumu için analizde kullanılan bağımsız değişkenlerin SO ise %74,5'tir. FP göstergesi olarak FKal ve ROA değişkeni kullanılmıştır. Çalışmamıza benzer şekilde karlılık değişkeni olan ROA'nın XUSRD'de yer almayı amaçlama durumuna anlamlı etkisi görülmemişken FKal değişkeni anlamlı olarak raporlanmıştır. Bu sonuçlara göre FP göstergelerinden karlılığa ait değerlerin gerek SR yayınlamada gerekse XUSRD'de yer almada anlamlı etkiler yaratmadığı sonucu çıkarılabilir. Ancak FKal, Büyüklük gibi diğer FP göstergelerine ait anlamlı etkilere bakıldığında SR ile FP arasındaki pozitif ilişkinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Bu çalışmadaki analiz birkaç yönden sınırlıdır ve gelecekte konunun diğer yönlerine dair araştırmalar yapılabilir. Çalışmada XUSRD'de yer alan firmalara ait karlılık verileri, muhasebe temelli oranlar ile analiz edilmiştir. Literatürdeki bazı araştırmalarda görüldüğü gibi kısmen objektif olarak değerlendirilen piyasa temelli oranlarda bağımsız değişkenlere ilave edilebilir. Bunun yanında SR yayınlamaya dair tutum için yine literatürde bazı araştırmalarda görülen kurumsal yönetim yapısına dair (denetim ve yönetim kurulu sayıları, kurulların erkek ve kadın oranları vb.) değişkenler araştırma kapsamına dâhil edilebilir. Türkiye'de karlılık değişkenlerinde görülen aşırı değişiklikler ve bazı teknik detayların daha iyi analiz edilebilmesi için, farklı ülkelerin XUSRD'de yer alan firmalar ile karlılık değişkenleri, karşılaştırmalı analizler yapılarak SR yayınlamada etkisi değerlendirilebilir.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Acar, Ü. M., Durmaz, Ş. ve Coşgunaras, Ş. N. (2021). Sürdürülebilirlik performansını etkileyen finansal ve finansal olmayan faktörler üzerine bir araştırma: BIST sürdürülebilirlik endeksi örneği. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)/Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS)*, 14(1), 129-160.
- Aggarwal, P. (2013). Impact of sustainability performance of company on its financial performance: A study of listed Indian companies. *Global Journal of Management and Business Research (C: Finance)*, 13(11), 1-11.
- Albertini, E. (2013). Does environmental management improve financial performance? A meta-analytical review. *Organization & Environment*, 26(4), 431-457.
- Alexander, G. J. ve Buchholz, R. A. (1978). Corporate social responsibility and stock market performance. *Academy of Management Journal*, 21(3), 479-486.
- Alparslan, A. ve Aygün, M. (2013). Kurumsal sosyal sorumluluk ve firma performansı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 435-448.
- Ameer, R. ve Othman, R. (2012). Sustainability practices and corporate financial performance: A study based on the top global corporations. *Journal of Business Ethics*, 108(1), 61-79.

- Anderson, J. C. ve Frankle, A. W. (1980). Voluntary social reporting: An iso-beta portfolio analysis. *Accounting Review*, 467-479.
- Aras, G., Aybars, A. ve Kutlu, O. (2010). Managing corporate performance: Investigating the relationship between corporate social responsibility and financial performance in emerging markets. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 229-254.
- Arsoy, A. P., Arabaci, Ö. ve Çiftçioğlu, A. (2012). Corporate social responsibility and financial performance relationship: The case of Turkey. *Journal of Accounting & Finance*, 53, 159-176.
- Aupperle, K. E., Carroll, A. B. ve Hatfield, J. D. (1985). An empirical examination of the relationship between corporate social responsibility and profitability. *Academy of Management Journal*, 28(2), 446-463.
- Bachoo, K., Tan, R. ve Wilson, M. (2013). Firm value and the quality of sustainability reporting in Australia. *Australian Accounting Review*, 23(1), 67-87.
- Başar, B. (2014). Kurumsal sosyal sorumluluk raporlaması ve finansal performans arasındaki ilişki: Borsa İstanbul'da işlem gören kimya-petrol-plastik sektörü şirketleri üzerine bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 21(2), 59-72.
- Belu, C. (2009). Ranking corporations based on sustainable and socially responsible practices. A data envelopment analysis (DEA) approach. *Sustainable Development*, 17(4), 257-268.
- Bowman, E. H. ve Haire, M. (1975). A strategic posture toward corporate social responsibility. *California Management Review*, 18(2), 49-58.
- Brundtland, G.H. (1987). *Our Common Future, Report Of The World Commission On Environment And Development* Erişim adresi: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
- Burhan, A. H. N. ve Rahmanti, W. (2012). The impact of sustainability reporting on company performance. *Journal of Economics, Business, & Accountancy Ventura*, 15(2), 257-272.
- Busch, T. ve Hoffmann, V. H. (2011). How hot is your bottom line? Linking carbon and financial performance. *Business & Society*, 50(2), 233-265.
- Cochran, P. L. ve Wood, R. A. (1984). Corporate social responsibility and financial performance. *Academy of Management Journal*, 27(1), 42-56.
- Comincioli, N., Poddi, L. ve Vergalli, S. (2012). *Corporate social responsibility and firms performance: A stratigraphical analysis* Erişim adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2132202
- Çelik, S., Zeytinoğlu, E. ve Akarım, Y. D. (2016). Kurumsal sosyal sorumluluk ve finansal performans arasındaki ilişki: Borsa İstanbul üzerine bir uygulama. *World of Accounting Science*, 18, 439-453.
- Dam, L. ve Petkova, B. N. (2014). The impact of environmental supply chain sustainability programs on shareholder wealth. *International Journal of Operations & Production Management*, 34(5), 586-609.
- Demir, Ö. ve Sezgin, E. E. (2014). Aile işletmelerinde kurumsallaşma ve sürdürülebilirlik: TRB1 bölgesinde yapılan bir araştırma. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), 707-725.

- Düzer, M. ve Önce, S. (2017). Kurumsal sürdürülebilirlik raporlaması ve finansal performans: bist'te işlem gören şirketler için karşılaştırmalı bir analiz. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 637-648.
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business*, Oxford: Capstone Publishing.
- Elkington, J. (2004). *Enter the triple bottom line*. Erişim adresi:<http://www.johnelkington.com/archive/TBL-elkington-chapter.pdf>
- Engin, E. ve Akgöz, B. (2013). Sürdürülebilir kalkınma ve kurumsal sürdürülebilirlik çerçevesinde kurumsal sosyal sorumluluk kavramının değerlendirilmesi. *Selçuk İletişim*, 8(1), 85-94.
- Fettahoglu, S. (2013). İşletmelerde sosyal sorumluluk ile finansal performans arasındaki ilişki: İMKB'ye yönelik bir uygulama. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6(1), 11-20.
- Freedman, M. ve Jaggi, B. (1982). Pollution disclosures, pollution performance and economic performance. *Omega*, 10(2), 167-176.
- Friedman, M. (1970). A Friedman doctrine: The social responsibility of business is to increase its profits. *The New York Times Magazine*, 13(1970), 32-33.
- Gao, Y. (2011). CSR in an emerging country: a content analysis of CSR reports of listed companies. *Baltic Journal of management*. 6(2), 263-291.
- Garcia-Castro, R., Arino, M. A. ve Canela, M. A. (2010). Does social performance really lead to financial performance? Accounting for endogeneity. *Journal of Business Ethics*, 92(1), 107-126.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Haffar, M. ve Searcy, C. (2017). Classification of trade-offs encountered in the practice of corporate sustainability. *Journal of Business Ethics*, 140(3), 495-522.
- Herzig, C. ve Schaltegger, S. (2006). Corporate sustainability reporting. An overview. *Sustainability Accounting and Reporting*, 301-324.
- Jacobs, B. W., Singhal, V. R. ve Subramanian, R. (2010). An empirical investigation of environmental performance and the market value of the firm. *Journal of Operations Management*, 28(5), 430-441.
- Jones, S., Frost, G., Loftus, J. ve Van Der Laan, S. (2007). An empirical examination of the market returns and financial performance of entities engaged in sustainability reporting. *Australian Accounting Review*, 17(41), 78-87.
- Kağnıcıoğlu, D. (2007). *Endüstri ilişkileri boyutuyla sosyal sorumluluk*, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi.
- Kasbun, N. F., Teh, B. H. ve San Ong, T. (2016). Sustainability reporting and financial performance of Malaysian public listed companies. *Institutions and Economies*, 78-93.
- Kim, J. ve Kim, J. (2018). Corporate sustainability management and its market benefits. *Sustainability*, 10(5), 1455.
- Kuzey, C. ve Uyar, A. (2017). Determinants of sustainability reporting and its impact on firm value: Evidence from the emerging market of Turkey. *Journal of Cleaner Production*, 143, 27-39.

- Laskar, N. ve Maji, S. G. (2016). Corporate sustainability reporting practices in India: myth or reality?. *Social Responsibility Journal*, 625-641.
- Lee, D. D., Faff, R. W. ve Langfield-Smith, K. (2009). Revisiting the vexing question: does superior corporate social performance lead to improved financial performance?. *Australian Journal of Management*, 34(1), 21-49.
- Lopez, M., Garcia, A. ve Rodriguez, L. (2007). Sustainable development and corporate performance: A study based on the Dow Jones sustainability index. *Journal of Business Ethics*, 75(3), 285-300.
- Lu, W., Chau, K. W. Wang, H., ve Pan, W. (2014). A decade's debate on the nexus between corporate social and corporate financial performance: a critical review of empirical studies 2002–2011. *Journal of Cleaner Production*, 79, 195-206.
- Makni, R., Francoeur, C. ve Bellavance, F. (2009). Causality between corporate social performance and financial performance: Evidence from Canadian firms. *Journal of Business Ethics*, 89(3), 409-422.
- McGuire, J. B., Sundgren, A. ve Schneeweis, T. (1988). Corporate social responsibility and firm financial performance. *Academy of Management Journal*, 31(4), 854-872.
- McWilliams, A. ve Siegel, D. (2001). Corporate social responsibility: A theory of the firm perspective. *Academy of Management Review*, 26(1), 117-127.
- Mertler, C. A., Vannatta, R. A. ve LaVenja, K. N. (2021). *Advanced and multivariate statistical methods: Practical application and interpretation*. New York: Routledge.
- Mohd Taib, E., & Ameer, R. (2012). Relationship between Corporate Sustainability Practices and Financial Performance: Evidence from the GRI Reporting Companies. *SSRN Electronic Journal*, 1–27. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2152124>.
- Motwani, S. S. ve Pandya, H. B. (2016). Evaluating the impact of sustainability reporting on financial performance of selected Indian companies. *International Journal of Research in IT and Management*, 6(2), 6.
- Ntoi, H. L. (2010). *The impact of corporate social responsibility on the corporate financial performance of companies listed on the Johannesburg Securities Exchange*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], University of Pretoria, South Africa.
- Orlitzky, M., Schmidt, F. L. ve Rynes, S. L. (2003). Corporate social and financial performance: A meta-analysis. *Organization Studies*, 24(3), 403-441.
- Ortas, E. ve Moneva, J. M. (2011). Sustainability stock exchange indexes and investor expectations: Multivariate evidence from DJSI-Stoxx. *Spanish Journal of Finance and Accounting/Revista Española de Financiación y Contabilidad*, 40(151), 395-416.
- Özcan, S. ve Çakır, Ö. (2022). Kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin finansal performansa etkisi üzerine yapılan çalışmaların sistematik incelenmesi. B.Altunok ve S.Yıldız (Ed.), *Proceedings Book of 4. International Social Sciences and Innovation Congress* içinde (ss. 175-186). Ankara: İksad Publishing House.
- Özçelik, F., Öztürk, B. A. ve Gürsakal, S. (2014). Investigating the relationship between corporate social responsibility and financial performance in Turkey. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 189-203.

- Özkan, A., Tanç, Ş. G. ve Taşdemir, B. (2018). Sürdürülebilirlik açıklamaları kapsamında kurumsal sosyal sorumluluğun karlılık üzerine etkisi: BİST sürdürülebilirlik endeksinde bir araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(3), 560-577.
- Pava, M. L. ve Krausz, J. (1996). The association between corporate social-responsibility and financial performance: The paradox of social cost. *Journal of Business Ethics*, 15(3), 321-357.
- Paul, T. N. C. (2010). *Examination of corporate sustainability disclosure level and its impact on financial performance*, [Yayımlanmamış doktora tezi], University of Multimedia, Malezya.
- Peters, R. ve Mullen, M. R. (2009). Some Evidence of the Cumulative Effects of Corporate Social Responsibility on Financial Performance. *Journal of Global Business Issues*, 3(1), 1-14.
- Preston, L. E. ve O'bannon, D. P. (1997). The corporate social-financial performance relationship: A typology and analysis. *Business & Society*, 36(4), 419-429.
- Ranganathan, J. (1998). Sustainability rulers: Measuring corporate environmental and social performance. *Sustainability Enterprise Perspective*, 1-11.
- Sakarya, Ş., Yıldırım, A. ve AYTEKİN, S. (2014). Kurumsal sosyal sorumluluk açıklamalarının finansal performans üzerine etkisi: BIST-30'da bir uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1-16.
- Sansar, N. G. (2016). *Sermaye piyasaları ve sürdürülebilir kalkınma*, İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Signitzer, B. ve Prexl, A. (2007). Corporate sustainability communications: Aspects of theory and professionalization. *Journal of Public Relations Research*, 20(1), 1-19.
- Sultanoğlu, B. (2021). *Finansal olmayan bilginin raporlama standartları ve çerçeveleri sürdürülebilirlik raporlamasındaki son durum*, Ankara:Gazi Kitabevi.
- Tanç, Ş. G. (2019). Kurumsal sürdürülebilirlik faaliyetlerinin firma değeri üzerine etkisi: Bist 100 Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 2076-2083.
- Tokgöz, N. ve Önce, S. (2009). Şirket sürdürülebilirliği: geleneksel yönetim anlayışına alternatif. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 249-275.
- Vance, S. C. (1975). Are socially responsible corporations good investment risks. *Management review*, 64(8), 19-24.
- Vitezić, N., Vuko, T. ve Mörec, B. (2012). Does financial performance have an impact on corporate sustainability and CSR disclosure-a case of croatin companies. *Journal of Business Management*, (5),43-45.
- Waddock, S. A. ve Graves, S. B. (1997). The corporate social performance–financial performance link. *Strategic Management Journal*, 18(4), 303-319.
- Welter, K. A. (2011). *A study of publicly-held US corporations on the effects of sustainability measures on financial performance, utilizing a modified regression discontinuity model*, [Yayımlanmamış doktora tezi], Lawrence Technological University, ABD.
- Wilson, M. (2003). Corporate sustainability: What is it and where does it come from. *Ivey Business Journal*, 67(6), 1-5.

- Yanık, S. ve Türker, İ. (2012). Sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk raporlamasındaki gelişmeler (Tümleşik Raporlama). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 291-308.
- Yıldırım, G., Uzun Kocamış, T. ve Kuzu, S. (2018). Finansal performansın sürdürülebilirlik raporlaması üzerine etkisi: BİST100 şirketleri üzerinde bir inceleme. [Özel Sayı] *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi (MUVU)/Journal of Accounting & Taxation Studies (JATS)*, 625-635.
- Yu, M. ve Zhao, R. (2015). Sustainability and firm valuation: an international investigation. *International Journal of Accounting and Information Management*. 23(3), 299-307.

ELEKTRİK TÜKETİM TEŞVİKLERİNİN TALEP MİKTARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: META ANALİZİ İLE BİR İNCELEME*

Ferhat PEHLİVANOĞLU^{1**}
Zeynep NARMAN²

Öz

Enerji tüketiminin kontrol edilmesi, küresel ısınma ve kirlilik nedeniyle ciddi bir çevre sorunudur. Elektrik tüketimine ilişkin geribildirim tüketicilerin tüketimlerini daha iyi kontrol etmeleri ve nihayetinde enerji tasarrufu yapmaları için araç olarak kullanılmaktadır. Nitekim sınırlı motivasyon ile tüketime ilişkin bilgi eksikliği, hanelerin akıllı sayaç teşviklerine göre hareket etmesinin önündeki başlıca engellerdir. İklim değişikliğini ele alan politika kararları ve bilgilendirmeye yönelik tüm azaltma seçenekleri değerlendirilmesine rağmen hane ölçeğindeki müdahalelerin kapsamlı bir analizi ve bunların emisyon azaltma potansiyelinin eksik olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmada farklı teşviklerin konut tüketimi üzerindeki etkisinin kesin tahminlerini elde etmek için 43 çalışmaya ilişkin veriler kullanılarak meta analiz yöntemi yapılmıştır. Literatürde parasal, bilgilendirici ve davranışsal teşviklerin tüketim miktarı üzerinde %6,4 ile %7,4 arasında bir etki doğurabileceği görülmüştür. Yapılan meta analiz sonuçları ise kişisel geribildirim ve parasal bilgilerin tüketimi azaltmada gerçek zamanlı geribildirim ve parasal teşviklerden daha etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal teşvik, geribildirim, meta analizi.

Jel Kodları:D1,D8,C1

THE EFFECT OF ELECTRICITY CONSUMPTION INCENTIVES ON DEMAND: AN INVESTIGATION WITH META ANALYSIS

Abstract

Controlling energy consumption is a serious environmental problem due to global warming and pollution. Feedback on electricity consumption is used as a tool for consumers to better control their consumption and ultimately save energy. As a matter of fact, limited motivation and lack of knowledge about consumption are the main obstacles for households to act on smart meter incentives. A comprehensive analysis of household-scale interventions and their emission reduction potential was found to be lacking, although policy decisions addressing climate change and all mitigation options for information were evaluated. Therefore, in the study, meta-analysis method was conducted using data from 43 studies to obtain precise estimates of the effect of different incentives on housing consumption. In the literature, it has been observed that monetary, informative and behavioral incentives can have an effect between 6.4% and 7.4% on the amount of consumption. The results of the meta-analysis show that personal feedback and monetary information are more effective in reducing consumption than real-time feedback and monetary incentives.

Keywords: Behavioral incentive, feedback, meta analysis.

Jel Codes: D1,D8,C1

* Bu makale Kocaeli Üniversitesi, SBE’de kabul edilmiş“ Hanehalkı Elektrik Tüketim Davranışlarında Dürtmelerin Etkisinin Meta Analizi İle Değerlendirilmesi: Kocaeli Örneği” başlıklı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

¹ Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi,Siyasal Bilgiler Fakültesi,İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0001-6930-0181.

** **Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): fpehlivanoglu@kocaeli.edu.tr

² Dr., ORCID: 0000-0002-0230-9058.

Başvuru Tarihi (Received): 17.08.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Teknolojinin ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel itici güçlerinden biri haline geldiği günümüz dünyasında son 20 yılda önemli ölçüde değişiklikler meydana gelmiştir. Bilgi teknolojisinin (BT) tüm dünyada hızlı gelişimi, sadece düşünme şeklini değil aynı zamanda hareket etme şeklini de değiştirmiştir. İnsan yaşamının tüm yönleri özellikle BT ve İnternette etkilenmiştir. Bu nedenle tüm teknolojiler elektrikle çalışmakta ve elektriğin payı, Toplam Birincil Enerji Arzından (TPES) daha hızlı bir şekilde artmaktadır. Fosil yakıtla bağlı bir enerji sisteminden yenilenebilir enerji kaynaklarından (YEK) üretime dayalı bir sisteme geçiş, yerleşik tüketicilerin elektrik şebekesi ile etkileşim biçiminin yeniden tasavvur edilmesini gerektirir. Elektrik piyasalarının geleneksel işleyişinde olduğu gibi, talebi takip eden arz yerine, YEK'ten yapılan üretimin kesintili doğası, talepte daha yüksek düzeyde bir esneklik gerektirmektedir (Sovacool, 2016). Enerji verimliliğine yönelik talep azaltma stratejilerinin yanı sıra bir başka talep stratejisi de konut tüketicilerini elektrik tüketim davranışlarını değiştirmeye teşvik etmenin yollarına odaklanmaktadır.

Enerji, yerleşim alanlarında elektrik kullanımından su kullanımına, yemek pişirmeden aydınlatmaya kadar birçok amaç için kullanılmaktadır. Kişi sayısı, evin büyüklüğü, bölgenin iklimi, hane geliri ve diğer bazı değişkenler bu kullanımda etkilidir. Halihazırda bina stokunun enerji verimliliğini artırmak şu anda dünya genelinde iklim değişikliğini azaltma stratejilerinden biridir. Binaların enerji kullanımı, küresel enerji gereksinimlerinin %30-40'ını oluşturduğundan, bu odak sağlam temellere dayanmaktadır (Huovila, Juusela, Melchert ve Pouffary, 2007). Birçok çalışmada, özellikle kuzey ülkelerinde olmakla birlikte konut enerji tüketiminin sera gazı emisyonlarının en önemli nedenlerinden biri olduğu bulunmuştur (Heinonen, 2012; Wiedenhofer, Lenzen ve Steinberger, 2013). Konut stok kalitelerinin operasyonel enerji gereksinimleri üzerinde kaçınılmaz olarak önemli bir etkiye sahip olması nedeniyle, konut enerji verimliliğinin iyileştirilmesi önemli bir eylem kategorisidir (Heinonen ve Junnila, 2014).

Mevcut durumda konut enerji tüketimi konusuna yeni katkılar yapmanın üç yolu vardır. İlk olarak, farklı bina tiplerinin enerji gereksinimleri değerlendirildiğinde, genellikle tüm bina tiplerinde standart doluluk oranları ve benzer kullanıcı davranışları olduğu varsayılır (Fuller ve Crawford, 2011). İkincisi, birçok çalışma enerji performansını yalnızca bir binanın fiziksel niteliklerinin bir fonksiyonu olarak ele alır ve metrekaresi genellikle işlevsel birimdir (Ippolito, Sanseverino ve Zizzo, 2014). Üçüncüsü, belirli çalışmalar farklı bina türlerinde enerji tüketimini değerlendirmek için gerçek tüketim verilerini kullanmış olsa da, verilerden dolayı tipik olarak davranış farklılıklarının etkilerini ayırt edememişlerdir. Bu durum, genel hanehalkı enerji tüketimine ve farklı tüketim kategorileriyle ilgili somutlaştırılmış enerjiye odaklanan çalışmalar için de geçerlidir. Daha geniş bir kapsamı benimseyen Weber ve Perrels (2000), bu tür bir karşılaştırma yapmaya daha da yaklaşmakta ve yaşam tarzı-konut enerji ilişkilerinin karmaşık ve basit enerji gereksinimi modellemesinde yakalanmasının zor olduğunu, ancak farklı bina türlerini karşılaştırmadıklarını öne sürmektedir.

Davranışsal ekonomi kavramları, mantıksız davranışları klasik iktisat perspektiflerinden daha iyi açıklamaktadır. Bu nedenle, davranışsal ekonomi kavramlarını kullanmak, tüketici davranışını anlamak için faydalıdır (Thaler ve Sunstein, 2008). Thaler ve Sunstein tarafından kullanılan en popüler örneklerden biri enerji vakasıdır: Elektrik enerjisi tedarikçisinin faturaya, kullanıcıların daha yüksek enerji verimliliği önlemlerine yapılan yatırımlarla ulaşabilecekleri potansiyel tasarrufların yaklaşık bir hesaplamasını koyması durumunda topluluğun yararlanabileceği tasarruf potansiyelini vurgulamaktadır (Schultz, 2007).

Günlük hayatta insanlar her zaman farklı karar verme durumlarıyla karşılaşır. İnsan için karar verme süreci kaçınılmazdır. Bireyler bilinçli veya bilinçsiz olarak pek çok karar verirler ve maksimum faydaya ulaşmak için verilen alternatifleri değerlendirerek her zaman mükemmel kararlar almaya çalışırlar. Ancak gerçeğin farklı olduğu görülmektedir (Owie, Ademola ve Adams,

2017).

Ariely (2009), bireylerin karar süreçlerinde her zaman bilişsel önyargılarla karşılaştıklarını, dolayısıyla en iyi alternatifi seçmenin zorlaştığını belirtmiştir.

Bu makale, farklı teşviklerin etkisini değerlendirmek üzere saha deneyleri üzerinde meta-analitik bir yaklaşım kullanmaktadır. Amaç, farklı teşvik türlerinin konut elektrik tüketimi üzerindeki gerçek etkisinin daha iyi bir tahminini sağlamak için birçok çalışmanın sonuçlarını birleştirmektir. Bu kapsamda ilk olarak deneysel literatürde kullanılan farklı teşvikler açıklamaktadır. Daha sonra önceki meta analiz çalışmaları irdelenmiş ve son olarak veri toplama yöntemi, kullanılan model ve ilgilenilen değişkenler açıklanmıştır.

1.Elektrik Tüketimini Azaltmaya Yönelik Geribildirim Yöntemleri

Hanelerin enerji kullanımı kullanıcılar tarafından tam olarak görülmez ve insanlar, farklı amaçlar için ne kadar enerji kullandıkları ve günlük uygulamaları değiştirerek enerji tüketimini nasıl etkileyebilecekleri konusunda yalnızca belirsiz bir fikre sahip olma eğilimindedir. Enerji tüketimine ilişkin geri bildirim, tüketicilerin enerji tüketimini anlamalarını artırmada ve enerji kullanımını nasıl kontrol edeceklerini öğrenmede bir araç olarak kabul edilmektedir. Geri bildirim, genel olarak enerji verimliliğine ilişkin bilgi ve tavsiyelerin anlaşılmasını ve etkinliğini artıran kendi kendine öğretme aracı olarak hizmet eder (Darby, 2006). Geribildirim doğrudan ve dolaylı olmak üzere farklı çeşitleri olmakla birlikte geribildirim zamanlaması, sıklığı ve kalıcılığı gibi ayrı yönleri de vardır. Bu durumlardan herhangi birisinin seçilmesi ise enerji tüketimi üzerinde istenen etkiyi elde etmek için önem arz etmektedir(Abrahamse ve diğerleri,2005).

Dolaylı geribildirim; enerji tüketiminden sonra geri besleme sağlamaktan oluşan nihai enerji tüketicilerine geribildirim vermek için kullanılan en yaygın stratejilerdir. Bu, geleneksel olarak enerji perakendecisi veya dağıtıcısı tarafından sağlanan standart ve gelişmiş standart faturalandırmayı içermekte ve temel olarak belirli bir süre boyunca kağıt fatura yoluyla veya bazı ek bilgiler vererek elektronik bir şekilde kullanılan enerji miktarını tanımlamaktadır. Bu geribildirim araçlarının sıklığı ve faturanın tahmini tüketime mi (geçmiş kayıtlara göre) yoksa gerçek tüketime mi (gerçek sayaç okuması) dayandığı, tüketicinin taahhüdü ile ilgili önemli hususlardır. Örneğin, bir tüketici yıl boyunca gerçek tüketimden bağımsız olarak sabit bir oran ödüyorsa, bu enerji tasarrufunu caydırabilir (Fischer, 2008).

Doğrudan geribildirim; enerji monitöründen (IHD) veya açıkça görülebilen bir enerji sayacından anında (gerçek zamanlı) ve kolay erişilebilir tüketim geri bildirimidir. Fırın veya çamaşır kurutma makinesi gibi son kullanım cihazlarının an be an etkisini göstermek için özellikle yararlıdır. Bu cihazlardan biri ev ortamına kurulduğunda, nihai enerji tüketicisi, enerjinin nasıl kullanıldığına dair gerçek zamanlı bilgilere erişebilmektedir. Ancak bu her zaman bir kişinin tüketimine gerçek zamanlı olarak danışmanlık etmez. Bu, enerji tüketicisinin ev cihazlarını yönetmesine, açmasına veya kapatmasına veya cihaza özel geribildirim almasına olanak tanımaktadır (Buchanan, Russo ve Anderson, 2014).

Ancak akıllı sayaçların ve IHD'lerin kurulumu(enerji monitörleri) tüketicileri davranış değişikliğine çekmek için yeterli değildir. Hanelerin çoğunluğu IHD'lere ilgisiz kalmakta ve genellikle sadece enerji tüketimiyle ilgilenenler IHD'lerine dikkat etmektedir (Buchanan ve diğerleri, 2014). Perakende elektrik fiyatlarının toptan satış fiyatlarına daha iyi uyacak şekilde artırılması, yalnızca fiyat değişiklikleri konusunda tam olarak bilgilendirilmiş ve dikkatli olan tüketiciler üzerinde bir etkiye sahip olma eğilimindedir. Bu göz önüne alındığında, tüketicinin teşviklere tepkisini artırmak için davranışsal ekonominin ortaya çıkardığı araçların kullanımında bir artış olmuştur. Bu tür teşvikler “dürtmelerdir” ve çoğunlukla Nobel ödüllü Richard Thaler (2017) ve Daniel Kahneman'ın (2002) çalışmalarına dayanmaktadır.

Geribildirim türlerinden bir diğeri ise dinamik fiyatlandırma ve elektrik maliyetlerini ifade eden parasal teşviklerdir. Dinamik fiyatlandırma, perakende elektrik sektöründe ortaya çıkan araştırma alanlarından biridir. Talebe göre farklı zamanlarda farklı fiyatlar uygulayarak azami yükü azaltabilen bir talep tarafı yönetim tekniğidir. Bu azami yük kapasitesi, yoğun olmayan dönemlerde boşta kalır ve bu da fırsat maliyeti ve sistem verimliliği kaybına neden olur. Dinamik fiyatlandırma, talebi zirveden zirveye kaydırabilir ve büyük sermaye yatırımlarının önlenmesine yardımcı olabilir (Borenstein ve diğerleri, 2009)

Son zamanlardaki deneysel çalışmalarda giderek daha fazla araştırılan, bir diğer müdahale türü ise sosyal geribildirimdir. Hanehalkları, sosyal ve ihtiyati kuralların kullanılması yoluyla enerji tüketimini azaltmaya yönlendirilmektedir. Sosyal normlar, bir hanenin enerji tüketimini komşularının tüketimiyle karşılaştıran bir geribildirim türüdür (Schultz ve diğerleri, 2007, Nolan ve diğerleri, 2008). İhtiyati normlar, bir hanehalkının tüketimine komşularının tüketimine göre sosyal onay ekler (Schultz ve diğerleri, 2007). Örneğin, Opower bunu Ev Enerji Raporları (HER) ile uygulamaya koymaktadır. Bunlar, eğer komşularınızdan daha az tüketiyorsanız bir gülen surat (ihtiyati norm) ile birlikte kendi tüketiminin komşu hanelerin ortalama tüketimiyle karşılaştırmasını içeren kağıt faturalardır (Allcott, 2011b).

2. Literatür İncelemesi

Geri bildirim, son yıllarda enerji tasarrufunu teşvik etmek için bir strateji olarak incelenmekte ve çok çeşitli sonuçlar bildiren çalışmalar bulunmaktadır.

Darby vd. (2006), 1979'dan 2006'ya kadar 38 geri bildirim çalışmasını gözden geçirmiş ve ortalama olarak, elektrik tüketme davranışından hemen sonra alınan doğrudan geri bildirim, kağıt fatura gibi dolaylı geri bildirimden daha etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Ehrhardt-Martinez vd. (2010), 1974-2010 yılları arasında gelişmiş ölçüm altyapısını kullanan hem geri bildirim hem de dinamik fiyatlandırma çalışmalarını kapsayan 57 çalışmayı gözden geçirmiştir. Yazarlar, geri bildirim müdahalelerinin, yoğun zamanlarda talebi azaltmada daha etkili olan dinamik fiyatlandırmaya göre elektrik tüketiminde daha büyük bir genel azalmaya yol açtığı sonucuna varmıştır.

Faruqui vd. (2010) ve McKerracher ve Torriti (2013) bir IHD aracılığıyla gerçek zamanlı geri bildirim elektrik tüketimi üzerindeki etkisini analiz etmiştir. 12 pilot çalışmanın bir incelemesinde (1989-2010), Faruqui vd. (2010) ortalama olarak %18'lik bir enerji azalması bulmuştur.

Delmas vd. (2013) 1975'ten 2012'ye kadar kişiselleştirilmiş tavsiyelerin (enerji denetimleri ve danışmanlık) ve gerçek zamanlı geri bildirim enerji tüketimini azaltmada en etkili olduğunu bulan 59 çalışmayı analiz etmiştir. Yazarlar, daha yüksek kalitede çalışmaların (bir kontrol grubu ve demografik bilgi ve hava değişiklikleri için kontrol içerenler) ortalama tedavi etkilerini, daha az kontrol içeren daha düşük kaliteli çalışmalarla karşılaştırmış ve daha yüksek kaliteli çalışmaların enerji tüketiminde daha düşük bir azalma bildirdiğini bulmuşlardır (Delmas ve diğerleri, 2013).

McKerracher ve Torriti (2013) 1979-2011 yılları arasında 27 akran ve akran tarafından gözden geçirilmemiş çalışmanın daha geniş bir analizini yapmaktadır. Yazarlar, örneklem büyüklüğü arttıkça bildirilen tedavi etkisinin azaldığını bulmuşlardır. Ek olarak, çalışmaları örnekleme seçimi ve işe alım yöntemi ile sınıflandırılır ve daha temsili örneklere sahip çalışmaların daha düşük enerji azaltma yüzdeleri rapor ettiğini bulmuşlardır.

Karlin ve Zinger (2015), 1976 ile 2010 arasında yayınlanan 42 geri bildirim çalışmasının bir meta-analizini kullanmaktadır. Sonuçlar, geri bildirim genel olarak etkili olduğunu göstermektedir.

Andor ve Fels (2018), davranışsal müdahalelere odaklanarak 1978'den 2017'ye kadar 44 çalışmayı sistematik olarak (sosyal karşılaştırmalar, taahhüt araçları, hedef belirleme ve etiketleme) gözden geçirmektedir.

3.Ampirik Analiz

3.1.Çalışmanın Yöntemi

Meta analizi, ampirik çalışmaların sonuçlarını ortak bir amaç doğrultusunda sistematik olarak analiz etmenin nicel bir yöntemidir. Analistin, deneylerde hangi değişkenlerin farklılıklara yol açtığını keşfederek çalışmalar arasında ortalama bir tedavi etkisi hesaplamasına izin verdiği için bir literatür incelemesinin ötesine geçer. Meta-analiz, özünde karmaşık bir teknik değildir: basitçe, çalışma hassasiyetinin bir ölçüsü ile ağırlıklandırılan, çalışma etki büyüklüklerinin ortalamasıdır. Toplama ilkesini kullanan meta-analist, her küçük bireysel çalışma ile ilişkili özdeyişlerin ve güvenilirliğin ortalamasının alındığını ve toplamda daha kesin muhtemelen daha doğru bir tahminin yapıldığını varsayarak hareket etmektedir. Meta analiz, ortalama bir etki büyüklüğünün ötesinde etki büyüklüklerindeki değişkenliği (meta-analiz dilinde heterojenlik olarak adlandırılır) ölçme ve bu değişkenliği açıklayan moderatörler için test etme şansı da sunmaktadır (Borenstein ve diğerleri, 2009).

Tipik olarak, meta-analizin üç ana hedefi vardır: (a) çalışma sonuçlarının homojen olup olmadığını test etmek, (b) incelenen ilişkinin etki büyüklüğü hakkında genel bir indeks elde etmek, bir güven aralığı ve istatistiksel önemi ile birleştirmek (c) çalışmalar arasında heterojenlik varsa, elde edilen sonuçları düzenleyen olası değişkenleri veya özellikleri belirlemek. Burada, bir çalışma koleksiyonundan elde edilen sonuçlar arasındaki heterojenliğin nasıl değerlendirileceğine odaklanılmaktadır (Huedo-Medina, Sa'nchez-Meca ve Marí'n-Martí'nez, 2006).

Sonuç olarak, meta analizi literatürdeki ampirik etkinin nicel ve sistematik bir incelemesini sağlamak için ayrı çalışmalardan elde edilen istatistiksel kanıtları tek bir analizde kalibre etme ve birleştirme sanatıdır. Meta-analizdeki amaç, bir çalışmanın etki büyüklüğü için ortak bir özet istatistiği ve karşılık gelen güven aralıklarını türetmektir. Meta-analiz yöntemleri, ekonomi ve yönetim literatüründe yaygın olarak kullanılmakta ve alıntılanmaktadır (Stanley ve Jarrell, 1989). Analiz teknikleri genel olarak istatistiksel güç artışı ile sonuçlanarak kabaca tek tek numune boyutlarının toplamına eşitlenmektedir ve tek başına birincil çalışmalara göre gelişmiş parametre önemi ve doğruluğu ile sonuçlanmaktadır (Bijmolt ve Pieters, 2001).

3.2.Araştırmanın Konusunu Belirleme ve Literatür Taraması

Bu makalede sunulan meta-analiz, konut tüketicilerini elektrik taleplerini düşürmeye teşvik etmek için deneysel literatürde kullanılan farklı teşviklerin bir karşılaştırmasını sunmaktadır. Yayın yanlılığı sorunlarından kaçınmak için mevcut meta-analiz hakemli çalışmalarından veri toplamak için geniş bir arama yöntemini benimsemiştir. Bu analiz için uygun makaleler seçmek amacıyla, Boolean mantığını kullanan anahtar kelime grupları için ScienceDirect, SpringerLink, Pubmed ve Google akademik veri tabanları incelenmiştir. İnceleme yapılırken kullanılan anahtar kelimeler ise; enerji tüketimi ve geribildirim, enerji verimliliği ve geribildirim, enerji tasarrufu ve geribildirim, elektrik tüketimi ve teşvik ile dürtme kavramları üzerinden yapılmıştır (Gusenbauer ve Haddaway, 2020).

3.3.Meta Analize Dâhil Edilecek Bireysel Araştırma Sonuçlarının Toplanması

Yukarıda bahsedilen tüm veri tabanlarında, çiftleri ortadan kaldırdıktan sonra, arama terimleri 1.890 çalışmadan oluşan bir liste ile sonuçlanmıştır.

Bu aşamada bir çalışmanın meta analizine dahil edilmesi için aşağıdaki kriterler belirlenmiştir.

Tablo1: Dahil Edilme Kriterleri

1. Çalışma, deneysel desen kullanılarak yapılmış olmalıdır. Vaka çalışması, anket verileri ve tamamen nitel araştırmalar hariç tutulmuştur.
2. Çalışma, evdeki gerçek enerji kullanımını ölçen natüralist bir saha çalışması olarak yapılmış olmalıdır. Laboratuvar veya ofis ortamında yürütülen çalışmalar hariç tutulmuştur.
3. Çalışma, hanehalkı miktarını kullanmış olmalıdır. Bağımlı değişkeni için enerji kullanımı (cihaza özgü veya genel/ev enerji kullanımı) ele alınmış olmalıdır.
4. Çalışma, bağımsız olarak geribildirimi kullanmış olmalıdır.
5. Etki büyüklüğünün hesaplanması için betimsel istatistiklere yer verilmiş olmalıdır. (n, standart sapma, t istatistik değeri, korelasyon değeri, ortalama vb.)
6. Çalışma geribildirim almayan bir kontrol grubunu içermelidir. Kontrol katılımcıları, boş bir kontrol (örn., tedavi yok) veya geribildirimsiz bir müdahale (örn., bilgi) almış olabilir.

Konu ve problem durumunun netleştirilmesi sonrasında araştırma ölçütlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Belirlenecek ölçütlere göre ilk ve en önemli çerçeveyi araştırmanın kapsamı oluşturmaktadır. Konuya ilişkin kısıtları belirledikten sonra genel ölçütlere ilişkin değerlendirmeler yapmak gerekmektedir. Nitekim bir çalışmayı tüm zamanlarda, tüm dillerde, tüm veri tabanlarında yürütmek çok mümkün görünmemektedir. Bu durumda ölçütlerin (ekleme/çıkarma ölçütlerinin) belirli bir mantık çerçevesinde olmasına özen gösterilmelidir (Snyder, 2019).

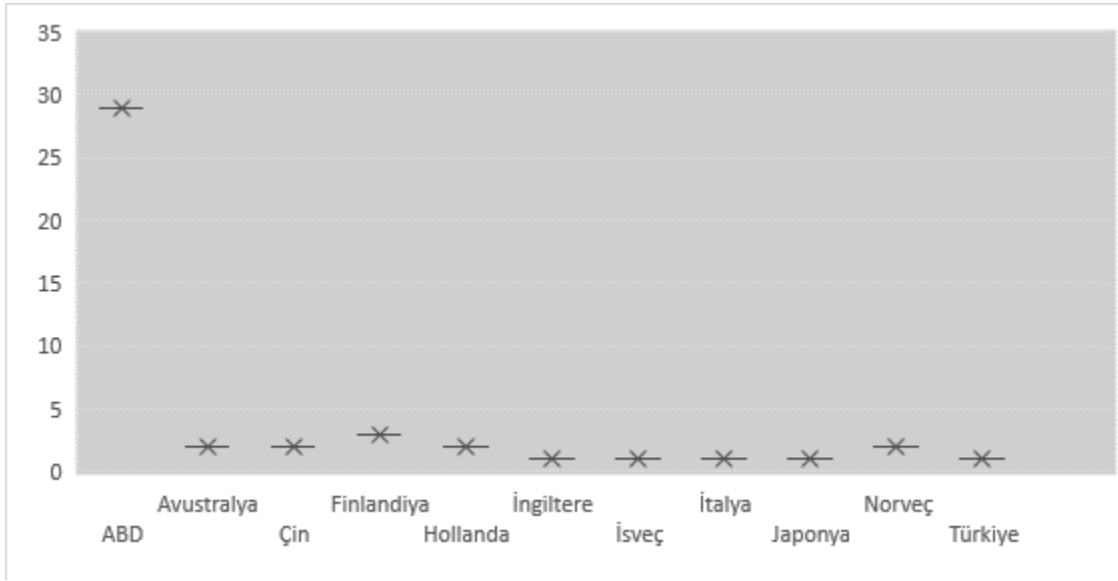
Veri tabanı aramasına ek olarak, seçilen her bir makale için referans listeleri ve alıntı makalelerinin listeleri ile önceki meta analizler, daha ileri çalışmalar için ayrıca incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, konularda elektrik tüketimini azaltmak için teşviklerin kullanılması konusunda 354 çalışmaya ulaşılmıştır. Her makale ve rapor okunmuş ve dahil edilme kriterleri sonucunda 43 çalışma ile devam edilmiştir. Meta analizine dahil edilen çalışmaların son listesi EK1’de bulunabilir.

4. Çalışmanın Bulguları

Bu çalışmada meta-analize alınan çalışmaların etki büyüklüklerini hesaplamak için Comprehensive Meta-Analysis (CMA) 3.0 versiyonu programı kullanılmıştır. Ayrıca etki büyüklüğü çeşidi olarak Standartlaştırılmış ortalama fark olarak bilinen Cohen d hesaplanmıştır.

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmanın bu bölümünde meta analizine ilişkin betimleyici istatistiklere ve etki büyüklüğü değerleri ile elde edilen alt bilgi türlerine ilişkin analizlere yer verilmiştir. Grafik 1, analize dahil edilen çalışmaların coğrafi dağılımını göstermektedir. Araştırma konusu ile ilgili yapılan çalışmaların geneli Amerika Birleşik Devletlerinde görülmektedir çünkü bu bölgeler, elektrik tüketimini azaltmaya yönelik teşvikler konusunda Field deneyleri ve pilot çalışmaların ön saflarında yer almıştır (Hather ve diğerleri, 2010).

Grafik 1: Coğrafi Dağılım

Meta analizinde heterojenliğin belirlenmesinde, Cochran Q-istatistiği ya da indeksler kullanılmaktadır (I^2). Q-istatistiği, etki büyüklükleri arasında önemli derecede heterojenlik olduğuna işaret etmektedir ($p < 0.05$) (Huedo-Medina ve diğerleri, 2006).

Tablo 2: Etki Büyüklükleri (Pearson R) ve Heterojenlik Testi Sonuçları

Model	k	EB	S.H	Varyans	Alt Limit	Üst Limit	Z	P	Q	SD	P	I2
Sabit	43	0,03	0,006	0,000	0,026	0,051	5,94	0,000	387,903	44	0,000	88,657
Rastgele	43	0,25	0,03	7,834	0,177	0,353	5,90	0,000				

I^2 test istatistik değeri % 25 düşük, % 50, orta % 75 ise yüksek olarak belirlenmektedir (DeCarlo, 1997; Hess, Olejnik ve Huberty, 2001). I^2 değeri % 88 dir. Bu durum yüksek düzeyde heterojenlik olduğunun ve heterojenliğe neden olan değişkenlerin tespit edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle heterojenliğe neden olan değişkenlerin belirlenmesi için moderatör analizi yapılmıştır.

Geribildirim bireyleri sürece dahil etmede önemli bir rol oynamakta tüketicilere ev davranışlarının soyut ve görünmez enerji etkilerini vurgulayarak ve bunlardan haberdar ederek konutlarda enerji tasarrufunu sağlamaktadır (Darby, 2006; Delmas, Fischlein ve Asensio, 2013). Bu nedenle, konut enerji tasarrufu davranışı üzerinde geribildirim önemli ve olumlu bir ana etkisi olduğu varsayılmaktadır. Bununla birlikte, geçmiş literatür incelemeleri, geribildirim etkilerinin hem nasıl hem de kime verildiğine bağlı olarak değişebileceğini ileri sürmüştür. Bu nedenle, çalışmada hanehalkının elektrik tüketimine ilişkin çalışmalar arasında geribildirim tedavi etkilerinde önemli farklılıklar olduğu varsayılmaktadır ve aşağıdaki bölümlerde tartışılacak bir moderatör değişken seti önerilmektedir.

4.2. Moderatör Analizler

4.2.1. Geribildirim Türüne İlişkin Moderatör Analiz

Bu bölümde hanehalkı elektrik tüketimi ile ilgili yapılmış yayınların “geribildirim türüne” göre tüketim üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda geribildirim türlerine göre ortalama etki büyüklükleri hesaplanmıştır. Geribildirim türüne ilişkin moderatör analiz sonuçları aşağıdaki Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3: Geribildirim Türüne İlişkin Moderatör Analizi

Tedavi Değişkenleri	Değişken	k	Cohen d	Heterojenlik		p	Alt Sınır	Üst Sınır
				Q	P			
Geribildirim Türü	GZ	16	0,17	6,08	0,19	0,03	0,01	0,31
	KG	13	0,37			0,00	0,15	0,60
	PB	6	0,35			0,02	0,04	0,66
	PT	2	0,11			0,04	0,00	0,21
	SG	6	0,21			0,04	0,00	0,43

Moderatör analiz sonucunda, geribildirim türüne ilişkin heterojenlik test sonucu istatistiksel olarak anlamsızdır ($p < 0.05$). Bu durum etki büyüklükleri arasında örneklem hatasından öte bir değişkenlik olmadığını göstermektedir. Etki büyüklük değerlerine bakıldığında; hanehalkının elektrik tüketimini azaltmada etkili olan değişkenlerinin sırasıyla; kişisel geribildirim, parasal bilgi, sosyal geribildirim, gerçek zamanlı geribildirim ve parasal teşvik olduğu görülmektedir.

4.2.2 Geribildirim Yapıldığı Süreye İlişkin Moderatör Analiz

Bu bölümde geribildirim yapıldığı sürenin tüketim üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda uygulama süresine göre ortalama etki büyüklükleri hesaplanmıştır. Uygulama süresine ilişkin moderatör analiz sonuçları Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4: Uygulama süresine ilişkin Moderator Analizi

Tedavi Değişkenleri	Değişken	k	Cohen d	Heterojenlik		p	Alt Sınır	Üst Sınır
				Q	P			
Geribildirim Süresi	<1 ay	9	0,20	1,369	0,85	0,01	0,02	0,37
	>12 ay	5	0,23			0,03	0,12	0,34
	1-3 ay	2	0,36			0,00	0,09	0,63
	3-6 ay	13	0,29			0,00	0,08	0,50
	6-12 ay	6	0,21			0,04	0,03	0,44

Geri besleme stratejisi ile elde edilebilecek enerji tasarrufunu etkileyen diğer bir faktör de zaman içindeki süresidir. Aslında, tüketicilerin dikkati, öğrenme görevine başlama aşamasından belirli bir amacın tatminine geçerken düşebilmektedir. Bu anlamda, geribildirim süresi, geribildirim nasıl yapılacağını etkileyebilir. Burada önemli olan tüketicinin mesajı nasıl yorumlayacağı ve daha sonra dikkatini nereye odaklayacağıdır.

Geribildirim yapıldığı süreye ilişkin analizde heterojenlik test sonucu istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($P:0,85$). Bu durum alt gruplar arası anlamlı farklılık bulunmadığını göstermektedir.

Ancak etki büyüklük değerleri (0,36), geribildirim en etkili olduğu zamanın minimum 1-3 ay olduğunu göstermektedir. Bu durum, tedavi etkilerinin dayanıklılığını ve bilgi etkilerinin zaman içinde kaybolup kaybolmadığının kalıcılığını anlamak için daha uzun süreli çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

4.2.3. Yayın Yılı Değişkenine Göre Moderatör Analizi

Bu bölümde geribildirim “yayınlanma yılına” göre hanehalkı elektrik tüketimi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu bağlamda çalışmaların yapıldığı 1970 ve 2021 yılları arasında yayınlanan çalışmalara ait etki büyüklükleri hesaplanmıştır. Çalışmaların yayınlandığı yıllara göre ortalama etki büyüklüklerine ait bulgular Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5: *Uygulamanın yapıldığı yıla ilişkin Moderator Analizi*

Tedavi Değişkenleri	Değişken	k	Cohen d	Heterojenlik		p	Alt Sınır	Üst Sınır
				Q	P			
Geribildirim Süresi	1970-1985	9	0,43	2,392	0,49	0,008	0,11	0,75
	1986-1999	8	0,29			0,03	0,09	0,49
	2000-2010	12	0,19			0,00	0,04	0,33
	2011-2021	14	0,20			0,00	0,07	0,32

Tablo 5’te en yüksek etki büyüklüğü değerinin 1970-1985 yılları arasında yayınlanan çalışmalarda olduğu ($d=0,43$), en düşük etki büyüklüğü değerinin ise 2000-2010 yılları arasında yayınlanan çalışmalarda olduğu ($d=0,19$) belirlenmiştir. Çalışmaların yürütüldüğü yıl moderatörü bakımından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.2.4. Yayın Yanlılığı

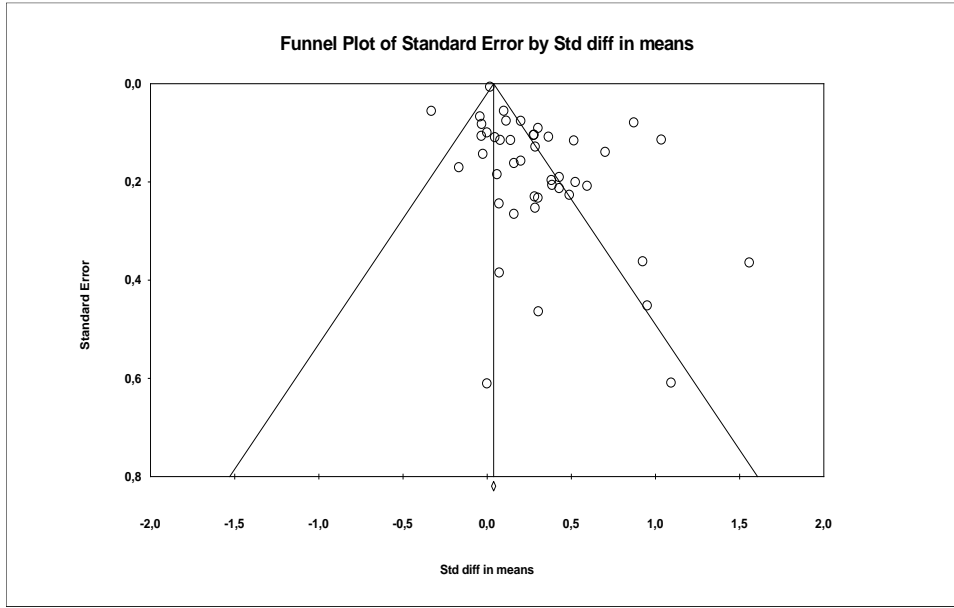
Card ve Krueger’e (1995) göre, ekonomik araştırmalarda yayın yanlılığının üç potansiyel kaynağı vardır; Geleneksel görüşle tutarlı olan çalışmaları kabul etme eğilimi; Geleneksel olarak beklenen sonuçların varlığına dayalı modelleri raporlama eğilimi; Sadece istatistiksel olarak anlamlı sonuçları yayınlama eğilimi.

Bu meta-analizde kullanılan birincil çalışmaların örneğindeki olası yayın yanlılığı, Grafik 2’ de gösterildiği gibi bir huni grafiği kullanılarak analiz edilmiştir. Bu grafikler, tedavi etkisinin ters standart hatası veya tedavi grubunun numune boyutunun karekökü gibi bir kesinlik ölçüsüne karşı tedavi etkilerini çizmektedir. Sezgi, tedavi etkisinin doğruluğunun, hassasiyet düzeyi ile birlikte artmasıdır. Daha büyük standart hatalara ve daha küçük örneklem boyutlarına sahip çalışmalar, grafiğin alt kısmında dağıtılır, standart hatalar azaldıkça ve örneklem boyutları arttıkça tedavi etkilerinin yayılması azalır. Yayın yanlılığının yokluğunda, sonuç simetrik, ters çevrilmiş huni şeklinde bir grafiğdir. Öte yandan, bir yayın yanlılığı varsa, istatistiksel olarak anlamlı olmayan sonuçların yayınlarının olmaması nedeniyle asimetric bir huni ortaya çıkabilir (Egger ve diğerleri, 1997).

Huni grafiğinde büyük çalışmalar grafiğin üstünde görünür ve ortalama etki büyüklüğünün yakınında kümelenme eğilimindedirler. Daha küçük çalışmalar grafiğin altında görünmektedir. Grafik 2’deki huni grafiği incelendiğinde çalışmaların genellikle grafiğin üst kısmında yer aldığı alt kısımda ise neredeyse hiç çalışma yer almadığı görülmektedir. Grafiğin iç kısmı simetriğe yakın

bir görüntü oluştursa da yayın yanlılığı adına daha fazla bilgi edinmek üzere diğer yöntemlere başvurulmuştur.

Grafik 2: *Huni Grafiği*

Huni grafiği her ne kadar yanlılığı değerlendirmede görsel olarak kullanılsa da bazı durumlarda simetriğin tespiti konusunda doğru bilgiler sunmamaktadır. Bu nedenle yayın yanlılığının kesin sonuçlarını ortaya koymak için Egger Testi kullanılmıştır (Simmonds, 2015).

Tablo 6: *Egger Testi*

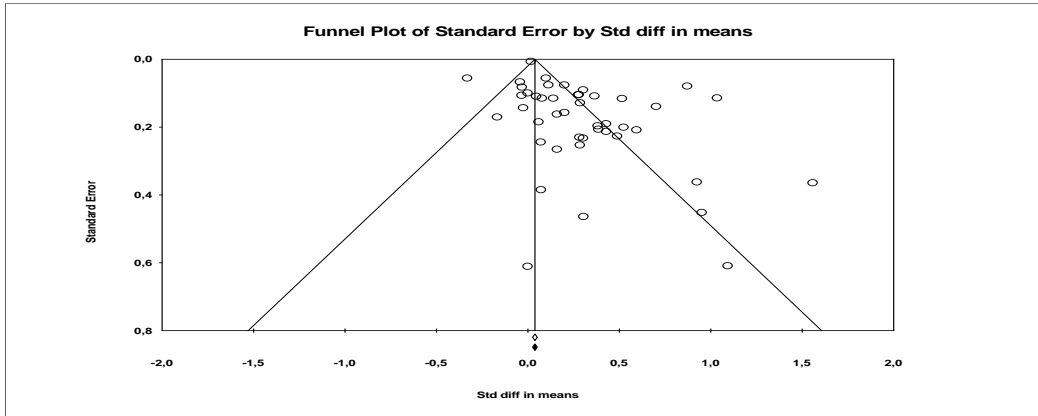
Değişken	Kesn Değeri	Standart Hata	Alt Sınır	Üst Sınır	t değeri	SD	P-iki kuyruklu
Tedavi Değişkenleri	1,40	1,63	4,69	1,89	0,85	42	0,39

Egger testi, etki büyüklüğünün standart hataya bölünmesiyle elde edilen standartlaştırılmış etkiyi kestirebilmek için kesinliği kullanarak aynı yanlılığın değerlendirilmesini önermektedir. Bu denklemde etki büyüklüğünün boyutu, regresyon çizgisinin eğimi tarafından yakalanırken, yanlılık kesen noktası tarafından yakalanmaktadır. Bu nedenle bu testin Egger sıra korelasyon testinden daha güçlü olduğu savunulmaktadır (Lin ve diğerleri,2018). Egger test sonuçlarına bakıldığında, kesen değerinin anlamlılık değerleri ($p > 0.05$) yanlılık olmadığına işaret etmektedir. Bu durum, genel etkinin yayın yanlılığından kaynaklanmadığını göstermektedir. Egger testine ek olarak Duval ve Tweedie (Kırpma ve Doldurma Testi) test verilerinden de yararlanılmıştır (Mathur ve VanderWeele, 2020).

Tablo 7: Ortalamanın Sağına ve Soluna Kayıp Verilerin Eklendiği Düzeltilmiş Etki Büyüklüğü Tablosu (Duval ve Tweedie)

	Kırpılmış Çalışmalar	Nokta Tahmini	%95 Güven Aralığı	Q değeri
Gözlenen Değerler	0	0,26	0,35	389,902
		0,17		
Düzeltilmiş Değerler		0,26	0,35	389,902
		0,17		

Duval ve Tweedie (Kırpma ve Doldurma Testi) test sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 7’ da gösterilmektedir. Görüldüğü gibi huni grafiğinin sağına ve soluna ekleme yapılmaksızın simetri sağlanmaktadır. Bu durum bize rastgele etkiler modeline göre yayın yanlılığı olmadığı sonucunu vermektedir.

Grafik 1: Duval ve Tweedie Test Sonucu

Grafik 3’de beyaz renkli elmas meta analiz çalışmasına ait etki büyüklüğünü gösterirken, siyah renkli elmas şekli Duval ve Tweedie test sonucuna ait etki büyüklüğünü göstermektedir (Duval ve Tweedie, 2000). Şekil dikkatli incelendiğinde her iki elmas şeklinin de aynı yerde ve aynı etki büyüklüğünü ifade ettiği görülmektedir. Bu durum rastgele etkiler modeline göre incelenen bu çalışmada yayın yanlılığının olmadığını işaretidir.

5.Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada sunulan meta-analiz, konut tüketicilerini elektrik taleplerini düşürmeye teşvik etmek için deneysel literatürde kullanılan farklı teşviklerin bir karşılaştırmasını sunmaktadır. Yayın yanlılığı sorunlarından kaçınmak için mevcut meta-analiz hakemli çalışmalarından veri toplamak için geniş bir arama yöntemini benimsemiştir. Kullanılan çalışma örneklemindeki yayın yanlılığı sorununun kapsamını doğrulamak için, olası yayın yanlılığının grafiksel bir incelemesi olarak, bunun bir sorun olabileceği öne sürüldüğünden, potansiyel yanlılığın ayrıntılı bir analizi yapılmıştır. Ancak, yanlılık miktarına ilişkin tahminler ve varlığına ilişkin testler, örneklem büyüklüğü hesaba katıldığında, bunun mevcut çalışma örnekleminin için önemli bir sorun olmadığını göstermiştir. Hanelerin katılmayı tercih ettiği araştırmalarda, tedavi etkilerinin daha büyük bir yayılımı vardır. Burada insanların ulusal düzeyde teşvikten ziyade bireysel teşviklere daha çok

önem verdiği söylenebilir. Tanımlayıcı düzeyde, tüm teşvikler ortalama olarak konut elektrik tüketiminde bir azalma ile sonuçlanır. Ayrıca istatistik analiz sonucunda elde edilen çıkarımlara göre yalnızca belirli teşviklerin önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Tanımlayıcı analizde gösterildiği gibi, gerçek zamanlı geribildirim tüketimi azaltmada etkilidir, ancak diğer bilgi geribildirim ve çalışma tasarımı değişkenleri kontrol edildiğinde, etki önemli değildir. Gerçek zamanlı geribildirim genellikle diğer teşviklerle birlikte önerildiği göz önüne alındığında, gerçek zamanlı geribildirim etkisini tek başına izole etmenin zor olacağı görülmektedir. Bununla birlikte parasal teşviklerin etkisinin diğerlerine nazaran oldukça düşük olduğu görülmektedir. Daha sonra, sosyal normların kullanımının yalnızca ihtiyati normların mevcudiyetinde konut elektrik tüketimi üzerinde önemli bir azalma etkisine sahip olacağı varsayılmıştır. Hem tanımlayıcı sosyal normların hem de ihtiyati normların kullanılması, diğer teşvikler kontrol edildiğinde elektrik tüketimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Meta analiz sonuçları, hanelerin elektrik tüketimini azaltmak için davranış değişiklikleri yapmaya teşvik edilmesiyle elektrik tüketiminde %5,9 oranında bir azalma sağlanabileceğini göstermektedir. Özellikle, haneleri bireysel tüketimleri veya komşularının ortalama tüketimi hakkında bilgilendirmek gibi daha az maliyetli teşvikler, fiyatlandırma stratejileri gibi daha maliyetli teşviklere kıyasla elektrik tüketiminde daha büyük bir azalma düzeyi göstermektedir. Literatüre bakıldığında, Darby (2006) ve Ehrhardt-Martinez vd. (2010)'nin de benzer sonuçları elde ettiği görülmüştür. Darby, doğrudan geribildirim elektrik tüketimi üzerinde %5-%15 arasında azalttığını gösterirken, Ehrhardt-Martinez vd., farklı teşviklerin elektrik tüketimi üzerinde %4-%12 oranında etkili olduğunu göstermiştir. Bu, daha düşük maliyetli teşviklerin yeterli olabileceğini ve amaç toplam elektrik tüketimini azaltmak olduğunda, maliyetli fiyatlandırma stratejilerinin kullanılmasına gerek olmadığını göstermektedir. Sonuç olarak, nispeten sağlam bir kanıt bütünü, evlerde elektrik tasarrufunun teşvik edilmesi için geribildirim yararlılığını gösterdiği bulunmuştur.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Abrahamse, W., Wokje, A., Steg, L., Vlek, C. ve Rothengatter, T. (2005). A review of intervention studies aimed at household energy conservation. *Journal of Environmental Psychology*, 25(3), 273–291.
- Alcott, H. (2011). Social norms and energy conservation. *Journal of Public Economics*, 95(9-10), 1082–1095.
- Allen, D. ve Kathryn B. Janda(2006). The effects of household characteristics and energy use consciousness on the effectiveness of real-time energy use feedback: A pilot study. Proceedings from ACEEE '92. *American Council for an Energy Efficient Economy Summer Study on Energy Efficiency in Buildings*, 111–5.
- Arvola, A., Anttila,U.ve Arvola,A. (1993).Billing feedback as a means to encourage household electricity conservation: A field experiment in Helsinki. In R. Ling and H. Wilhite (Eds.), *The energy efficiency challenge for Europe*.
- Ata, O. ve Erdoğan, M. (2020). Geri bildirim ve sosyal normların hanehalkı elektrik enerjisi tasarrufuna etkileri: Deneysel bir çalışma. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 1-32.
- Ayres, I., Raseman, S. ve Shih, A. (2013). Evidence from two large field experiments that peer comparison feedback can reduce residential energy usage. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 29, 992– 1022.

- B.Huedo-Medina, T., Sa´nchez-Meca, J. ve Marı´n-Martı´nez, F. (2006). Assessing Heterogeneity in Meta-Analysis: Q Statistic or I² Index. *Psychological Methods*, 193-206.
- Battalio, R. C., Kagel, J., Winkler, R, ve Winett, R.A. (1979). Residential electricity demand: An experimental study. *The Review of Economics and Statistics*, 61, 180 -189.
- Bittle, R. G., Valesano, R. ve Thaler, G. (1979). The effects of daily feedback on residential electricity usage as a function of usage level and type of feedback information. *Journal of Environmental Systems*, 9, 275–287.
- Bittle, R. G., Valesano, R. ve Thaler, G. (1979 –1980). The effects of daily cost feedback on residential electricity consumption. *Behavior Modification*, 3, 187–202.
- Borenstein, M., Hedges, L. V., Higgins, J. P. T., ve Rothstein, H. R. (2009). Introduction to Meta-Analysis. Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd.
- Brandon, G. ve Lewis, A. (1999). Reducing household energy consumption: A qualitative and quantitative field study. *Journal of Environmental Psychology*, 19, 75–85.
- Buchanan, K., Russo, R. ve Anderson, B. (2014). Feeding back about eco-feedback: How do consumers use and respond to energy monitors?. *Energy Policy*, 138-146.
- Costa, D. ve E.Kahn, M. (2010). Energy Conservation “Nudges” and Environmentalist Ideology: Evidence from a Randomized Residential Electricity Field Experiment. *NBER Working Paper*, 15939.
- Darby, S. (2006). The Effectiveness of Feedback On Energy Consumption A Review For Defra of The Literature on Metering, Billing and Direct Displays. Environmental Change Institute Universty Of Oxford: 486.
- DeCarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods*, 2, 292–306.
- Delmas, M. A., Fischlein, M., ve Asensio, O. I. (2013). Information strategies and energy conservation behavior: A meta-analysis of experimental studies from 1975 to 2012. *Energy Policy*, 61:729-739.
- Dobson, J. K., J.D. Griffin, A. ve Hydro, O. (1992). Conservation effect of immediate electricity cost feedback on residential consumption behavior. Proceedings from ACEEE ‘92: American Council for an Energy Efficient Economy Summer Study on Energy Efficiency in Buildings. Pacific Grove, CA: American Council for an Energy-Efficient Economy.
- Duval, S. ve Tweedie, R. (2000). Trim and Fill: A Simple Funnel-Plot-Based Method of Testing and Adjusting for Publication Bias in Meta-Analysis, *Biometrics*, 56(2), 455-63.
- Egger, M., Smith, G.D., Schneider, M. ve Minder, C. (1997). Bias In Meta-Analysis Detected By A Simple, Graphical Test. *BMJ*, 315, 629–34.
- Ehrhardt-Martinez, K., Donnelly, K. A., ve Laitner, S. (2010). Advanced metering initiatives and residential feedback programs: A meta-review for household electricity-saving opportunities. American Council for an Energy-E-cient Economy Washington, DC.
- Faruqui, A. Sergici, S. ve Akaba, L. (2012). Dynamic Pricing of Electricity for Residential Customers: The evidence from Michigan. Technical report, The Brattle Group, *Energy Efficiency*, 6(3).
- Fischer, C. (2008). Feedback on household electricity consumption: A tool for saving energy? *Energy Efficiency*, 1(1), 79-104.

- Fuller, R.J. ve Robert. H. Crawford (2011). Impact of past and future residential housing development patterns on energy demand and related emissions. *Journal of Housing and the Built Environment*, 26(2), 165–183.
- Gusenbauer, M.ve Haddaway, N.R. (2020).Which academic search systems are suitable for systematic reviews or meta-analyses? Evaluating retrieval qualities of Google Scholar, PubMed, and 26 other resources. *Research Synthesis Methods*,181-217.
- Haakana, M., Sillanpää, L. ve Talsi, M. (1997). The effect of feedback and focused advice on household energy consumption. *Proceedings from ECEEE '97: European Council for an Energy Efficient Economy Summer Study on Energy Efficiency in Buildings*. Toulon/Hyères, France: European Council for an Energy Efficient Economy.
- Hather GJ, Haynes W, Higdon R, Kolker N, Stewart EA, Arzberger, P.ve diğerleri (2010) The United States of America and Scientific Research. *PLoS ONE* 5(8): e12203.doi:10.1371/journal.pone.0012203
- Hayes, S.C. ve John, D. Cone. (1981). Reduction of residential consumption of electricity through simple monthly feedback. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 14,81– 88.
- Heinonen, J. (2012). The Impacts of Urban Structure and the Related Consumption Patterns on the Carbon Emissions of an Average Consumer (Ph.D. Thesis). Aalto University, Helsinki, Finland .
- Heinonen, J.ve Junnila, S. (2014). Residential energy consumption patterns and the overall housing energy requirements of urban and rural households in Finland, *Energy and Buildings*, 295-303.
- Hess, B., Olejnik, S. ve Huberty, C. J. (2001). The efficacy of two improvement-over-chance effect sizes for two-group univariate comparisons under variance heterogeneity and nonnormality. *Educational & Psychological Measurement*, 61, 909–936.
- Huovila, P., Juusela, M., Melchert, L. ve Pouffary, S. (2007). Buildings and Climate Change: Status, challenges and Opportunities. United Nations Environment Programme, Paris.
- Hutton, R. B., Mauser, G.A.ve Filiatrault, P (1986). Effects of cost-related feedback on consumer knowledge and consumption behavior: A field experimental approach. *Journal of Consumer Research*, 13, 327–336.
- Hutton, R. B. (1982). Advertising and the Department of Energy's campaign for energy conservation. *Journal of Advertising*, 11, 27–39.
- Ippolito, M., Riva Sanseverino, E. ve Zizzo, G. (2014). Impact of building automation control systems and technical building management systems on the energy performance class of residential buildings: an Italian case study, *Energy and Buildings*, 69, 33–40.
- Katzev, R., Cooper, L.ve Fisher, P. (1980 1981). The effect of feedback and social reinforcement on residential electricity consumption. *Journal of Environmental Systems*, 10, 215–227.
- Kasulis, J. J., Huettner, D.A. ve Dikeman, N.J. (1981). The feasibility of changing electricity consumption patterns. *Journal of Consumer Research*. 8, 279–290.
- Kurz, T., Donaghue, N. ve Walker, L. (2005). Utilizing a social-ecological framework to promote water and energy conservation: A field experiment. *Journal of Applied Social Psychology*, 35: 1281–1300.
- Matsukawa, I. (2004). The effects of information on residential demand for electricity. *The Energy Journal* (Cambridge, Mass.),25, 1–17.

- Mathur, M.B. ve Vander Weele, T.J. (2020). Sensitivity analysis for publication bias in meta-analyses, *Journal of the Royal Statistical Society, Series C, Applied Statistics*, 69(5), 1091-1119.
- Midden, C. J., Joanne F.Meter, Weenig, M.H. ve Zieverink, H.J.A. (1983). Using feedback, reinforcement and information to reduce energy consumption in households: A field-experiment. *Journal of Economic Psychology*, 3, 65–86.
- Mountain, D. C. (2007). Real-time feedback and residential electricity consumption: British Columbia and Newfoundland and Labrador Pilots. Ontario, Canada: Mountain Economic Consulting.
- Nexus Energy Software. (2006). California bill analysis pilot final report. San Francisco, CA: Calmac.
- Nilsson, A., Bergstad, C. J., Thuvander, L., Andersson, D., Andersson, K. ve Meiling, P. (2014). Effects of continuous feedback on households' electricity consumption: Potentials and barriers. *Applied Energy*, 122:17-2.
- Owie, E., Ademola, E.O. ve Adams, D. (2017). Reality of Human Decision-Making: An Analysis, *Humanities, Management, Arts, Education & The Social Sciences Journal*, 5(2).
- Lin, L., Chu, H., Murad, M.H., Hong, Q., Qu, Z., Cole, S.R. ve diğerleri (2018). Empirical Comparison of Publication Bias Tests in Meta-Analysis, *Journal of General Internal Medicine*, 33, 1260-1267.
- Pallak, M. S. ve Cummings, W. (1976). Commitment and voluntary energy conservation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2, 27–30.
- Parker, D. S., Maria D. Mazzara ve Sherwin, J. (1996). Monitored energy use patterns in low-income housing in a hot and humid climate. Proceedings from IBSHHC '96: Tenth Symposium on Improving Building Systems in Hot Humid Climates. Fort Worth.
- Robinson, J. (2007). The effect of electricity-use feedback on residential consumption: A case study of customers with smart meters in Milton, Ontario (Master's thesis). University of Waterloo, Waterloo, Canada.
- Schultz P.W., Jessica M. Nolan, Cialdini, R.B., Goldstein, N.J. ve Griskevicius, V. (2007). The Constructive, Destructive, and Reconstructive Power of Social Norms. *Psychological Science*, 18(5).
- Seligman, C., Darley, J. M. ve Becker, L. J. (1978). Behavioral approaches to residential energy conservation. *Energy and Building*, 1, 325–337.
- Sipe, B. ve Castor, S. (2009). The net impact of home energy feedback devices. Proceedings from IEPEC '09: International Energy Program Evaluation Conference, Portland, OR: IEPEC.
- Snyder, H. (2019). Literature review as a research methodology: An overview and guidelines, *Journal of Business Research*, 104, 333-339.
- Simmonds, M. (2015). Quantifying the risk of error when interpreting funnel plots, *Systematic Reviews*.
- Sovacool, B. (2016). How long will it take? Conceptualizing the temporal dynamics of energy transitions, *Energy Research & Social Science*, 13, 202-215.
- Thaler, Richard H. ve Cass R. Sunstein (2008). *Nudge Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness*. New Haven ve London: Yale University.

- Weber, C. ve Perrels, A. (2000).Modelling lifestyle effects on energy demand and related emissions. *Energy Policy*, 28(8), 549–566.
- Wilhite, H. ve Ling, R. (1995). Measured energy savings from a more informative energy bill. *Energy and Building*, 22, 145–155.
- Wiedenhofer, D., Lenzen,M. ve Steinberger ,J. (2013). Energy requirements of consumption: urban form, climatic and socio-economic factors, rebounds and their policy implications. *Energy Policy*.

Ek 1: Meta Analizine Dâhil Edilen Çalışmalar

Yazar	Yıl	Ülke	Örneklem Büyüklüğü	Tasarruf Oranı	Süre
Seligman	1978	ABD	27	10,50%	<1 ay
Battalio vd.	1979	Norveç	70	%0.9	<1 ay
Bittle vd.	1979	ABD	353	%5	<1 ay
Bittle vd.	1979	ABD	30		<1 ay
Katzev	1980	ABD	22	15%	<1 ay
Kasulis vd.	1981	ABD	390		3-6 ay
Pallak ve Cummings	1976	ABD	109	16%	3-6 ay
Hayes ve Cone	1981	Finlandiya	40	7%	>12 ay
Midden vd.	1983	Hollanda	95	13,20%	1-3 ay
Hutton vd. (1)	1986	ABD	371	4,10%	3-6 ay
Hutton vd. (2)	1986	ABD	377	5%	3-6 ay
Hutton vd. (3)	1986	ABD	336	6,80%	3-6 ay
Dobson ve Griffin	1992	ABD	100	12,90%	
Arvola vd.	1993	Friland	704	2,90%	>12 ay
Wilhite ve Ling	1995	Norveç	1,284	10%	>12 ay
Haakkana vd.	1997	Finlandiya	755	19%	>12 ay
Brandon ve Lewis	1999	ingiltere	120	12%	6-12 ay
Matsukawa	2004	Japonya	319	1,80%	3-6 ay
Kurz vd.	2005	Avustrala	166	0	<1 ay
Allen ve Janda	2006	ABD	60	0	1-3 ay
Benders	2006	Hollanda	137	%9	3-6 ay
Nexus Energy	2006	ABD	249	19%	3-6 ay
Robinson	2007	ABD	141		3-6 ay
Mountain	2007	ABD	118	18,10%	>12 ay
Mountain	2007	ABD	110	2,70%	>12 ay
Parker vd.	2008	ABD	17	7%	
Sipe ve Castor	2009	ABD	305		6-12 ay
Sipe ve Castor	2009	ABD	588		6-12 ay
Allcott	2010	ABD	78,492	2,40%	6-12 ay
Faruqui ve Palmer	2011	ABD	109	%7	
Alahmad	2012	ABD	151	%12	<1 ay
Ayress vd.	2013	ABD	84000	1,20%	6-12 ay
Herter vd.	2013	ABD	80	4%	
Costa ve Kahn	2013	ABD	1976	1,70%	
Harries vd.	2013	ABD	116	%3	3-6 ay
Houde vd.	2013	ABD	342	%5.7	3-6 ay
Carrol vd.	2013	İrlanda	656	%0,4	3-6 ay
Nilsson vd.	2014	İsveç	20	%0	<1 ay
Asenso ve Delmas	2015	ABD	118	%8-%10	6-12 ay
Du	2017	ÇİN	1314		
Wang vd.	2018	ÇİN	156		
Ata	2020	Türkiye	94	0	3-6 ay
Jorgensen	2021	Avustralya	600	%12	<1 ay

Araştırma Makalesi / Research Article

GELİR ÇEŞİTLENDİRMESİNİN BANKA PERFORMANSINA VE RİSKİNE ETKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÖRNEĞİ

Gökhan DAĞILGAN¹

Öz

Dünya ekonomisinin finansal liberalleşme süreci ile bankalar, sadece geleneksel kredilendirme faaliyetleri yerine farklı faaliyetlerde de bulunmaya yönelmiştir. Bankaların geleneksel gelir kaynağı faiz geliri olmakla birlikte, faiz dışı gelir elde etme durumu da ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı banka yöneticileri, düzenleyiciler, yatırımcılar ve bankalar için gelir çeşitlendirmesi ile bankacılık performansı ve riski arasındaki ilişkiyi araştırmak çok önemli bir hale gelmiştir. Bu çalışmada, 22 gelişmekte olan ülkeler için 2005-2020 yılları arasında yıllık veriler ve 352 gözlem kullanılarak, gelir çeşitlendirmesinin banka performansı ve riski üzerindeki etkisi iki aşamalı Sistem GMM yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen bulgularda, gelir çeşitlendirmesinin banka performansını etkilemediği belirlenmiştir. Fakat gelir çeşitlendirmesinin finansal güçlülüğü azalttığı ve bankacılık riskini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik büyüme oranındaki artış ise banka performansını artırırken; finansal güçlülüğü artırıp riski azaltmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gelir çeşitlendirme, banka performansı, bankacılık riski, ekonomik büyüme, sistem GMM.

Jel Kodları: C22, F43, G21

EFFECT OF INCOME DIVERSIFICATION ON BANK PERFORMANCE AND RISK: CASE OF DEVELOPING COUNTRIES

Abstract

With the financial liberalization process of the world economy, banks have tended to engage in different activities instead of just traditional lending activities. While the traditional source of income for banks is interest income, non-interest income has also emerged. Therefore, it has become very important for bank managers, regulators, investors and banks to investigate the relationship between income diversification and banking performance and risk. In this study, the effect of income diversification on bank performance and risk was analyzed using the two-stage System GMM method, using annual data and 352 observations for 22 developing countries between 2005 and 2020. In the findings obtained as a result of the analysis, it was determined that income diversification did not affect the bank performance. However, it is concluded that income diversification reduces financial strength and increases banking risk. While the increase in the economic growth rate increases the bank's performance; increases financial strength and reduces risk.

Keywords: Income diversification, bank performance, banking risk, economic growth, system GMM.

Jel Codes: C22, F43, G21

¹ Öğr. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Gediz Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, gokhan.dagilgan@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6916-6506.

Başvuru Tarihi (Received): 01.11.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Bankalar özellikleri ve diğer firmalardan farklılıkları nedeniyle, genel finansman literatüründeki bulgular bankacılık sektörü için geçerli olmayabilir. Bankalar ayrıca, odaklanmaya veya çeşitlendirmeye yönelik teşvikler yaratan çelişkili düzenleme ve denetimlerle de karşı karşıyadır. Şubeleşme, giriş ve varlık yatırım kısıtlamaları gibi birçok faktör ve denetçiler riskleri azaltmak için çeşitlendirmeyi teşvik etme eğilimindedir.

Levine'e (2005) göre, banka performansının belirleyicilerini anlamak önemlidir; çünkü istikrarlı bir banka meydana getirmekte ve ekonomik büyümenin önemli bir itici gücü haline gelmektedir. Birçok çalışma, banka etkinliği ile çeşitli banka ve piyasa özellikleri arasındaki pozitif veya negatif ampirik bağlantılar bulmuşlardır. Clark ve Siems'e (2002) göre, bankacılık sektörü artan deregüasyon ve rekabete bağlı olarak önemli değişimler yaşamıştır. Sonuç olarak, banka faaliyetlerinin kapsamı, geleneksel kredi-mevduat ilişkisi dışına çıkarak birçok ürün ile yeniden şekillendirilmiştir. Bu durum, bankacılık kurumlarının gelir getirici faaliyetlerini faiz dışı gelir işlemlerine doğru çeşitlendirme eğiliminde olduğu anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, bankaların ana gelir kaynağı müşterilere sağlanan kredilerden elde edilen faiz geliri olmasına rağmen; yatırım bankacılığı, menkul kıymet alım satımı, ücret yaratan faaliyetler ve diğer işlemler gibi faiz dışı gelir yaratan yeni bankacılık iş kolları ortaya çıkmıştır.

Gelir çeşitlendirmesinin performans etkilerine ilişkin mevcut çalışmalar, çok sayıda olmasına rağmen henüz bir fikir birliğine varmamıştır. Bankacılıktaki ana fikir, çeşitlendirmenin bankacılık riskini azaltma ve performansı artırma eğiliminde olduğunu savunmaktadır. Buna karşılık, mali kriz, agresif çeşitlendirme stratejilerinin bazı bankaların daha düşük risk yerine çok daha yüksek riske maruz kalmasına yol açıp açmadığı konusunda yasa koyucular, uygulayıcılar ve akademisyenler arasında ciddi endişelere yol açmaktadır. Bu nedenle, gelir çeşitlendirmesine ilişkin bakış açıları ve sonuçlar bir araştırmadan diğerine farklılık göstermektedir. Elsas ve ark. (2010), çeşitlendirilmiş bankaların, performansı artıran ve riski azaltan kapsam ekonomilerinden yararlandığını tespit etmektedir. Buna karşılık, Boyd ve diğerleri (1993), çeşitlendirmenin maliyetlerinin faydalarından daha ağır basabileceğini ve bankaların daha riskli hale gelebileceğini ve çeşitlendirilmiş faaliyetler doğası gereği geleneksel bankacılık işinden daha riskli olduğu için genel performanslarının bozulabileceğini öne sürmektedirler.

Ayrıca, bu çalışmaların çoğu ABD pazarına ve diğer gelişmiş ekonomilere dayanmaktadır. Buna karşılık, geleneksel olmayan bankacılık faaliyetlerinin gelişmekte olan ekonomilerde banka performansı ve riski üzerindeki etkileri nadiren ele alınmıştır. Bu eğilimler aynı zamanda gelir çeşitlendirmesinde önemli değişikliklere yol açmaktadır. Aslında, gelir çeşitlendirmesinin performans üzerinde olduğu kadar risk üzerinde de önemli bir etkiye sahiptir. Gelir çeşitliliği bölgesel anlamda bankaların performansını ve riskini etkileyecek farklı tepkiler vermektedir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde gelir çeşitlendirmesinin bankaların performansı ve riski üzerindeki etkisi irdelenecektir. Bu araştırma makalesi, gelir çeşitlendirmesinin (faiz dışı gelir) genel banka performansı ve riski üzerindeki etkilerini ve belirleyicilerini geliştirmekte olan ülkeler bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır.

1. Literatür Taraması ve Hipotez Geliştirme

1.1. Gelir Çeşitlendirmesi (Faiz Dışı Gelir) ve Performans

Banka karlılığının belirleyicileri hem ulusal hem de uluslararası literatürde büyük ilgi görmektedir. Nisar ve ark. (2018), sekiz Güney Asya ülkesinde gelir çeşitlendirmesinin banka kârlılığı üzerindeki etkisini incelemiş ve faiz dışı gelirin kârlılık üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna varmıştır.

İtalyan bankaları üzerine yaptıkları çalışmada Chiorazzo ve ark. (2008), gelir çeşitlendirmesinin bankaların riske göre düzeltilmiş getirileri üzerindeki olumlu etkisini araştırmıştır. Ayrıca, büyük

bankalar gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesinden küçük bankalara göre daha fazla kazanç elde etmişlerdir. Ancak, küçük bankalar, gelir kaynaklarını düşük bir faiz dışı gelir payı ile çeşitlendirirlerse, bu gelirden faydalanabilmektedirler. Dolayısıyla, bir gelir kaynağı olarak faiz dışı geliri eklemenin faydaları, bankanın büyüklüğü büyüdükçe azalmaktadır. Ancak diğer bulgular, faiz dışı gelir oranı ile ticari bankaların performansı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

De Young ve Roland (2001), ABD bankalarından elde edilen verileri kullanarak, 1988 ve 1995 yılları arasında 472 bankada gelir ve karlardaki üç aylık hareketleri analiz etmiş ve ücrete dayalı faaliyetlerden elde edilen gelirin payı arttıkça kazanç oynaklığının arttığını bulmuşlardır.

Japonya bankacılık sektörü özelinde ele alınan çalışmada Sawada (2013), gelir çeşitlendirmesinin bankaların performansına etkisini araştırmıştır. Gelir çeşitlendirmesi ölçütü olarak faiz dışı gelirin toplam faaliyet gelirlerine oranını kullanmıştır. Çalışma sonucunda gelir çeşitlendirmesinin bankaların piyasa değeri üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gürbüz ve ark. (2013), 2005–2011 dönemi verileri kullanılarak Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 41 bankayı ele alarak yapmış olduğu çalışmada, çeşitlendirme, getiri ve bankacılık değişkenlerini kullanmış, Sistem Genelleştirilmiş Moment Yöntemi (System GMM) kullanarak analiz etmiştir. Araştırma bulgularında, çeşitlendirmenin bankaların performanslarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Finansal sistemdeki bankaların kredilerden elde ettiği gelirden daha fazlasını faiz dışı gelirden elde ettiği, fakat bu durumun tatminkâr düzeyde olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Edirisiruya ve ark. (2015) Sri Lanka, Pakistan, Hindistan ve Bangladeş ülkelerinde borsada işlem gören bankaları ele aldığı çalışmayı panel veri ile analiz etmiştir. Araştırma bulgularında faiz dışı gelir çeşitlendirmesi yapıldığında borsa değerlerinde yükselişin gerçekleştiğini ödeme güçlüklerinde iyileşme yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat çok fazla ürün çeşitliliğinin ise bu ilişkide negatif etkilediğini bulmuşlardır.

Literatürden yola çıkarak çalışma için oluşturulan ilk hipotez aşağıdaki şekildedir:

H1: Gelir çeşitlendirmesi ticari bankaların performansını olumlu yönde etkiler.

1.2. Gelir Çeşitlendirmesi (Faiz Dışı Gelir) ve Risk

Oldukça rekabetçi finansal ortamda, çeşitlendirilmiş faaliyetlerin genel bankacılık riski üzerinde farklı etkileri olabilir. Çoğu çalışma, faiz dışı faaliyetlerin genellikle kazanç oynaklığı ve istikrarsız yapıları nedeniyle daha yüksek bir risk ile ilişkili olduğunu bulmuştur.

Moudud-Ul-Huq (2018), faiz dışı gelirin sadece daha yüksek kar getirmediğini, aynı zamanda belirsizliği nedeniyle kredi riskine ek olarak piyasa riski, likidite riski veya operasyonel risk gibi riskler de ürettiğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte, faiz dışı gelir akışları daha riskli ve faiz geliri ile yüksek korelasyona sahipse, bankalar daha yüksek riskle karşı karşıya kalabilir. Bununla birlikte, faiz dışı gelir akışları daha riskli ve faiz geliri ile yüksek korelasyona sahipse, bankalar daha yüksek riskle karşı karşıya kalabileceği bulgularına ulaşılmıştır.

Stiroh ve Rumble (2006), 1997-2004 döneminde ABD bankalarından oluşan bir örneklem kullanarak bankacılık riskinin belirleyicilerini araştırmışlardır. Faiz dışı gelir bileşenlerinin özellikle değişken faaliyetler olduğunu belirtmektedirler. Daha kesin olarak, ABD bankalarında daha yüksek bir faiz dışı gelir seviyesinin daha yüksek risk ve daha düşük riske göre ayarlanmış karlarla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Delpachitra ve Lester (2013) çeşitlendirmenin banka performansı üzerindeki etkilerini incelemek için 2000'den 2009'a kadar listelenen 12 banka arasından Avustralya'ya ait dokuz bankadan oluşan

bir örneklem kullanmıştır. Ampirik sonuçları, faiz dışı gelir ve gelir çeşitlendirmesinin kârlılığı azalttığını ve bankaların genel temerrüt riskini iyileştirmediğini göstermektedir.

Stiroh (2004), ABD bankaları için faiz dışı gelir ile gelirlerin oynaklığı arasındaki bağlantıyı incelemiş ve ABD'deki bankaların, gelir getirici faaliyetlerini faiz gelirinden değiştirerek istikrarlı gelir ve azaltılmış risk şeklinde çeşitlendirmenin fayda sağlayacağını bulmuştur. Zhou (2014), 1997-2012 döneminde 62 Çin ticari bankasını incelemiş ve gelir çeşitlendirmesi ile bankacılık riski arasındaki ilişkinin önemsiz olduğunu bulmuştur.

Literatürden yola çıkarak çalışma için oluşturulan ikinci hipotez aşağıdaki şekildedir:

H2: Gelir çeşitlendirmesi ticari bankalarda daha yüksek risk ile ilişkilidir.

2. Veri ve Metodoloji

2.1. Örneklem ve Veri

Bu çalışma, gelir çeşitlendirmesinin banka performansı ve bankacılık riski üzerindeki etkisini 22 gelişmekte olan ülke için panel veri seti ile analiz ederek incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmaya dahil edilen ülkeler Tablo 1'de yer almaktadır. Bu çalışmada analizler 2005-2020 periyodu, yıllık veriler kullanılmıştır. Serilerin tümü Dünya Bankası'ndan elde edilmiştir. Bu ülkeler ve veri tarihleri, gelişmekte olan ülke kategorisi içerisinde yer alması ve belirtilen tarihler için eksiksiz verilere sahip olmasından dolayı seçilmiştir. Ayrıca ülke sınıflandırmaları yapılırken, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin ülkelere dair sınıflandırması baz alınmıştır (IMF, 2022).

Tablo 1. *Gelişmekte Olan Ülkelerin Listesi*

Arnavutluk	Bulgaristan	Endonezya	Meksika	Rusya	Ukrayna
Belarus	Çin	Hırvatistan	Paraguay	Sırbistan	Uruguay
Bosna H	Ekvador	Kosta Rika	Peru	Tayland	
Brezilya	Ermenistan	Malezya	Romanya	Türkiye	

Aşağıdaki tablo 2'de değişkenlere ait özet istatistikler yer almaktadır. Değişkenlere ait gözlem sayısı 352'dir.

Tablo 2. *Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler*

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
ROA	352	1.524	1.862	-23.800	6.529
Z-SKOR	352	13.234	5.704	2.690	26.179
GÇ	352	35.248	13.695	10.717	95.421
BK	352	54.900	13.113	22.307	99.941
TÖTV	352	11.580	3.390	4.400	23.600
TKTV	352	111.73	49.942	29.118	342.43
GSYİH	352	3.266	4.153	-15.136	14.230
ENF	352	5.252	6.035	-1.584	59.219

2.2. Değişkenlerin Tanımı ve Ölçümü

Banka performansını aktif kârlılık (ROA) ile ölçülmektedir. Net karın toplam aktiflere oranı olarak hesaplanır; bir bankanın varlıklarından gelir elde etmedeki etkinliğini ölçmektedir. Bankacılık riski için literatürde yaygın olarak kullanılan farklı varlık ve temerrüt riski ölçümleri bulunmaktadır. Bu çalışmada, bankacılık sektöründe finansal güçlülüğü ve iflas riski ölçümünü temsil ettiği için Z-skoru ölçüsü kullanılmaktadır. Bir bankanın aktif kârlılığının ve özkaynakların

toplam aktiflere oranının toplamının bankanın aktif kârlılığının standart sapması üzerinden kullanılmasıyla hesaplanmaktadır. Gelir çeşitlendirme (GÇ) ölçüsü olarak faiz dışı gelir kullanılmaktadır. Gelir çeşitlendirme değişkeni, faiz dışı gelirin toplam gelire oranına eşittir. Burada faiz dışı gelir, komisyonlardan elde edilen gelirler ile diğer net faiz dışı gelirlerin toplamı iken faaliyet geliri, net faiz geliri ile faiz dışı gelirin toplamıdır (Majumder ve Uddin, 2017). Kontrol değişkenleri olarak beş kontrol değişkeni kullanılmıştır. Üç bankacılık değişkeni, iki makroekonomik değişkenden oluşmaktadır. Banka konsantrasyonu (BK), ülkenin aktif toplamı bakımından en büyük üç bankasının toplam aktiflerinin bankacılık sektörünün toplam aktiflere oranını göstermektedir. Bir bankanın sermaye yapısının sağlamlığının bir ölçüsü olarak özkaynakların toplam varlıklara oranı (TÖTV) ve toplam kredilerin toplam varlıklara oranı (TKTV) kullanılmıştır. İki makroekonomik faktör, enflasyon (INF) ve gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyümesi değişkenleridir.

Tablo 3. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Tanımları

Değişken	Açıklama	Kaynak
ROA	Aktif Karlılık Oranı (Net Kar/Aktif Toplamı)	WDI
Z-SKOR	Z-Skoru	WDI
GÇ	Faiz Dışı Gelir/ Toplam Gelir	WDI
BK	Banka Konsantrasyonu	WDI
TÖTV	Toplam Özkaynak/ Toplam Varlık Oranı	WDI
TKTV	Toplam Kredi/ Toplam Mevduat Oranı	WDI
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı	WDI
ENF	Enflasyon Oranı	WDI

2.3. Metodoloji

Makalede değişkenler arasındaki bağı araştırmak için dinamik panel yöntemlerinden olan iki aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemini uygulanmıştır. Yöntem, heterojenlik sorunlarına çözüm sağlar ve heterojenliğin sonuçlar üzerindeki etkilerini kontrol eder. Dinamik modelde hata terimi ile bağımlı değişken gecikmeli değeri arasında korelasyon bulunması, en küçük kareler yöntemlerinin kullanılması durumunda tutarsız sonuçlara oluşturmaktadır. Sistem GMM yöntemi bu tutarsız sonuçların önüne geçmektedir. (Baltagi, 2008:138). Sistem GMM yönteminde, fark GMM yöntemindeki gibi t döneminden t-1 döneminin fark alma işlemi yerine, değişkenlerin bütün olası gelecek değerlerinin ortalamalarının farkı alındığından birinci farklar yönteminden kaynaklanan veri kaybı minimuma indirilmektedir (Blundell ve Bond, 2000:334). GMM model denklemi aşağıda verilmiştir:

$$Y_{it} = \delta Y_{i,t-1} + \beta_1 X_{1,it} + \beta_2 X_{2,it} + \beta_3 X_{3,it} + \beta_4 X_{4,it} + \beta_5 X_{5,it} + \beta_6 X_{6,it} + u_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

GMM modelinin diğer temel özelliği, otokorelasyon ve değişen varyans etkilerini kontrol etmektir. Değişkenleri kullanan GMM denklemi aşağıdaki gibi verilmiştir:

$$ROA_{it} = \delta ROA_{i,t-1} + \beta_1 GÇ_{1,it} + \beta_2 BK_{2,it} + \beta_3 TÖTV_{3,it} + \beta_4 TKTV_{4,it} + \beta_5 GSYİH_{5,it} + \beta_6 ENF_{6,it} + u_{it} + \varepsilon_{it} \quad (\text{Model 1})$$

H₁ hipotezimizde kullanacağımız modelimiz yukarıda yer alan Model 1'dir. Gelir çeşitlendirmesinin banka performansı üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılacak modeldir.

$$ZSKOR_{it} = \delta ZSKOR_{i,t-1} + \beta_1 GÇ_{1,it} + \beta_2 BK_{2,it} + \beta_3 TÖTV_{3,it} + \beta_4 TKTV_{4,it} + \beta_5 GSYİH_{5,it} + \beta_6 ENF_{6,it} + u_{it} + \varepsilon_{it} \quad (\text{Model 2})$$

H₂ hipotezimizde kullanacağımız modelimiz yukarıda yer alan Model 2'dir. Gelir çeşitlendirmesinin bankacılık riski üzerindeki etkisini ölçmek için kullanılacak modeldir.

Bu çalışmada, ekonometrik analiz programı olan Stata programı yardımıyla gerçekleştirilmiş ve Roodman (2009) tarafından geliştirilen Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu (Sistem GMM) için yazılan kod kullanılmıştır.

3. Ampirik Bulgular

Analiz sonuçlarına göre, gelir çeşitlendirmesi yani faiz dışı gelirden negatif ve anlamsız bir p değeri elde edilmiştir. Tablo 4'te sunulan sonuçlar, faiz dışı gelirdeki payını artıran bankaların banka karlılığı yani performansını etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Fakat; banka konsantrasyonu ve toplam özkaynakların toplam varlıklara oranında pozitif ve anlamlı sonuçlar elde edilmiştir. Bankacılık sektöründe ilk üçte yer alan bankaların yoğunluğu arttıkça aktif karlılık yani performans artmaktadır. Aynı şekilde bankaların özkaynaklarındaki artış aynı şekilde aktif karlılığı artırmaktadır. Makroekonomik göstergelerde ise büyüme oranı pozitif ve anlamlı, enflasyon oranı ise negatif ve anlamlıdır. Büyüme oranı arttıkça bankaların performansı artmakta, enflasyon oranı arttıkça bankaların performansı yani karlılığı azalmaktadır. Bu sonuca göre birinci hipotezimiz (H1) reddedilmektedir.

Tablo 4. Gelir Çeşitlendirme ve Banka Performansı Analiz Sonuçları

	<i>Sabit Etkiler</i> ROA	<i>Sistem GMM</i> ROA
<i>Bağımsız Değişkenler</i>		
ROA (t-1)		-0.199*** (-3.05)
GÇ	-0.007 (-0.87)	-0.034 (-0.11)
BK	0.021** (2.11)	1.943** (2.23)
TÖTV	0.186*** (3.50)	2.608*** (4.84)
TKTV	-0.007* (-1.79)	-0.827 (-0.90)
GSYIH	0.096*** (4.15)	0.093*** (4.51)
ENF	-0.013 (-0.71)	-0.047*** (-2.75)
<i>Testler</i>		
Adj R ²	0.125	
Wald chi2(Olasılık)	0.000	0.000
N (Gözlem sayısı)	352	330
AR(1)		-1.15
p-değeri		(0.024)
AR(2)		-0.46
p-değeri		(0.647)
Hansen Testi		12.17
p-değeri		(0.593)

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların anlamlılığını ifade etmektedir. Parantez içindeki terimler z istatistiklerini belirtir. AR2 Testi H0: 2. dereceden otokorelasyon yoktur. Hansen Testi H0: Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir.

Gelir çeşitlendirmesinin bankacılık riski üzerindeki etkisi incelendiğinde, Tablo 5'te görüldüğü üzere faiz dışı gelir negatif ve anlamlıdır. Bu sonuç gelir çeşitlendirmesinin bankacılık riskini %1 düzeyinde anlamlı ve olumsuz etkilediğini göstermektedir. Gelir çeşitliliğindeki bir artışın Z-skorundaki bir azalışa sebep olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum, Z-skorunu negatif etkilendiği için gelişmekte olan ülkelerin bankaları finansal güçlülüğü azalmakta ve risk artmaktadır. Bu bulgu; Boyd vd. (1993), Stiroh ve Rumble (2006), Delpachitra ve Lester (2013) ve Moudud-Ul-Huq (2018) bulguları ile uyumludur. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerin

bankaları faiz dışı gelir faaliyetlerine girerek gelir çeşitliliğini artırdıklarında istikrarları, finansal güçlüğü azalmakta ve riskleri artmaktadır. Dolayısıyla ikinci hipotez (H2) kabul edilmektedir.

Ayrıca banka konsantrasyonu bankacılık riski üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahiptir. Ekonomik göstergelerden olan ekonomik büyüme oranı da pozitif ve anlamlı sonuçlar vermiştir. Banka yoğunluğu arttıkça finansal güçlülük ve istikrar azalmakta ve risk artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerindeki artış finansal güçlülük üzerinde pozitif etki yaratmakta ve risk azalmaktadır.

Tablo 5. Gelir Çeşitlendirme ve Bankacılık Riski Analiz Sonuçları

	<i>Sabit Etkiler</i> <i>Z-SKOR</i>	<i>Sistem GMM</i> <i>Z-SKOR</i>
<i>Bağımsız Değişkenler</i>		
Z-SKOR (t-1)		-0.677*** (11.15)
GÇ	-0.006 (-0.71)	-1.810*** (-2.91)
BK	-0.035*** (-3.60)	-3.094* (-1.84)
TÖTV	0.547*** (10.48)	0.548 (0.44)
TKTV	-0.005 (-1.26)	-0.101 (-0.12)
GSYIH	0.013 (0.61)	0.073*** (4.25)
ENF	0.007 (0.41)	-0.002 (-0.16)
<i>Testler</i>		
Adj R ²	0.289	
Wald chi2(Olasılık)	0.000	0.000
N (Gözlem sayısı)	352	330
AR(1)		-2.56
p-değeri		(0.001)
AR(2)		1.79
p-değeri		(0.074)
Hansen Testi		9.28
p-değeri		(0.987)

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde katsayıların anlamlılığını ifade etmektedir. Parantez içindeki terimler z istatistiklerini belirtir. AR2 Testi H0: 2. dereceden otokorelasyon yoktur. Hansen Testi H0: Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir.

4. Sonuç

Finans piyasasında banka performansının ve riskinin belirleyicilerini anlamak önemlidir. Performans ve risk banka sağlığını oluşturur ve ekonomik büyümenin iki önemli itici gücüdür. Bu çalışmada ana belirleyici olan gelir çeşitlendirmesi tanıtılmıştır. Daha sonra literatürü gözden geçirilmiş ve araştırma hipotezleri formüle edilmiştir. Ardından, örnekleme, değişkenleri ve metodolojiyi ve ardından ampirik sonuçlarımız sunulmuştur. Araştırmada, 2005-2020 döneminde gelişmekte olan ülkelerin banka verilerinden oluşan bir örneklem kullanılarak yapılmıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, faiz dışı gelirin gelişmekte olan ülkelerin banka performansı ve riski üzerindeki etkisini belirlemektir. İlk olarak, gelir çeşitlendirmesinin banka performansı üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelere faiz dışı gelir faaliyetleri ile karlılık arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Ayrıca banka yoğunluğu, özkaynaklardaki artış ve ekonomik büyüme faktörlerinin banka performansı ve karlılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci olarak, gelir çeşitlendirmesinin bankacılık riski üzerinde negatif bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Faiz dışı gelir faaliyetleri arttıkça, bankaların finansal güçlülüğü azalmakta riski artmaktadır. Bu bulgu çalışmanın temel bulguları arasında yer almaktadır. Mevcut literatür ile karşılaştırıldığında Boyd vd. (1993), Stiroh ve Rumble (2006), Delpachitra ve Lester (2013) ve Moudud-Ul-Huq (2018)'in bulguları ile elde edilen bulgular uyumludur. Aynı şekilde banka yoğunluğu arttıkça finansal güçlülük azalmakta ve risk artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerindeki artış ise finansal güçlülük üzerinde pozitif etki yaratmakta ve risk azalmaktadır.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sistemi, gelişmiş ülkelere göre daha fazla büyüme oranına sahiptir. Yüksek büyüme oranına sahip olan bir bankacılık sistemi, çeşitli riskler ile karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerin bankacılık sistemi istikrarsız, kırılgan ve finansal güçlülüğü zayıf bir yapıya sahiptir. Bu nedenlerden dolayı, gelişmekte olan ülkeler için elde edilen bulgular önem arz etmektedir.

Bu çalışma gelecekteki araştırmacılar için birkaç şekilde genişletilebilir. İslami bankalar ile geleneksel bankaların ayrı ayrı gelir çeşitlendirmesinin etkileri bulunarak karşılaştırma yapılabilir. Ayrıca gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin verileri analiz edilerek karşılaştırma yapılabilir. Bu şekilde örneklem daha büyük hale gelecek ve daha sağlam olacaktır.

Bu çalışma, gelir çeşitlendirmesinin banka performansının ve riskinin açıklayıcı belirleyicilerini netleştirirken bazı sınırlamalara sahiptir. Bu sınırlamalar bazı ülkelerin verilerinin bulunmaması ve verilerin 2005'ten önceki yılları kapsamamasıdır.

Kaynakça

- Baltagi, B.H. (2008). *Econometric analysis of panel data*, (4.Edition). England: John Wiley & Sons,.
- Blundell, R. ve Bond, S. (2000). GMM Estimation with persistent panel data: an application to production functions. *Econometric Reviews*, 19(3), 331-339.
- Boyd, J.H., Graham, S.L. ve Hewitt, R.S. (1993). Bank holding company mergers with nonbank financial firms: effects on the risk of failure. *J. Bank. Financ*, 17, 43–63.
- Chiorazzo, V., Milani, C. ve Salvini, F. (2008). Income diversification and bank performance: evidence from Italian banks. *J. Financ. Serv. Res.* 33(3), 181–203.
- Clark, J.A. ve Siems, T.F. (2002). X-efficiency in banking: looking beyond the balance sheet. *J. Money Credit Bank*, 34(4), 987–1013.
- Delpachitra, S. ve Lester, L. (2013). Noninterest income: are Australian banks moving away from their traditional businesses?. *Econ. Paper*, 32(2), 190–199.
- DeYoung, R. ve Roland, K. (2001). Product mix and earnings volatility at commercial banks: evidence from a degree of total leverage model. *J. Financ. Intermed*, 10, 54–84.
- Edirisuriya, P., Gunasekarage, A. ve Dempsey, M. (2015). Bank diversification, performance and stock market response: Evidence from listed public banks in South Asian countries. *Journal of Asian Economics*, 41, 69-85.
- Elsas, R., Hackethal, A. ve Holzhauser, M. (2010). The anatomy of bank diversification. *J. Bank. Financ*, 34, 1274–1287.
- Gürbüz, A. O., Yanık, S. ve Aytürk, Y. (2013). Income diversification and bank performance: Evidence from Turkish banking sector. *Journal of BRSA Banking and Financial Markets*, 7(1), 9-29.

- International Monetary Fund, (2022). World Economic Outlook, countering the cost of living crises. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/10/11/world-economic-outlook-october-2022>.
- Levine, R. (2005). Finance and growth: theory and evidence. *Handb. Econ. Growth*, 1, 865–934.
- Majumder, M.T.H. ve Uddin, M.J. (2017). The determinants of profitability of nationalized banks in Bangladesh. *Int. J. Econ. Bus. Research*, 13(4), 335–348.
- Moudud-Ul-Huq, S., Ashraf, B.N., Gupta, A.D. ve Zheng, C. (2018). Does bank diversification heterogeneously affect performance and risk-taking in ASEAN emerging economies?. *Res. Int. Bus. Financ*, 46, 342–362.
- Nisar, S., Peng, K., Wang, S. ve Ashraf, B.N. (2018). The impact of revenue diversification on bank profitability and stability: Empirical evidence from South Asian countries. *Int. J. Financ. Stud*, 6(2), 40.
- Roodman, D. (2009). How to do xtabond2: An Introduction to difference and system GMM in Stata. *The Stata Journal*, 9(1), 86-136.
- Sawada, M. (2013). How does the stock market value bank diversification? Empirical evidence from Japanese banks. *Pacific-Basin Finance Journal*, 25, 40-61.
- Stiroh, K.J., (2004). Diversification in banking: is non-interest income the answer?. *J. Money Credit Bank.*, 36, 853–882.
- Stiroh, K.J. ve Rumble, A. (2006). The dark side of diversification: the case of US financial holding companies. *J. Bank. Financ*, 30(8), 2131–2161.
- Zhou, K. (2014). The effect of income diversification on bank risk: evidence from China. *Emerg. Markets Financ. Trade*, 50, 201–213.

Araştırma Makalesi / Research Article

İSLÂM'DAN SONRA İRAN'IN İLK KADIN YÖNETİCİSİ: SEYYİDE HÂTÛN

Mustafa AYLAR¹

Öz

Ataerkil toplumlarda kadın yöneticilerinin sayısı oldukça azdır. Bu durum, erkek egemenliğinin hâkim olduğu İslâm sonrası İran'da da geçerli idi. Bununla birlikte, kişisel özellikleri itibariyle ön plana çıkan bazı kadınlar yönetimde söz sahibi olabilmeyi başarmıştır. Bu kadınlardan bir tanesi İslâm'dan sonra İran'da ilk kadın yönetici olmaya muvaffak olan Seyyide Hâtûn'dur. Seyyide Hâtûn her ne kadar, resmi olarak yönetici olarak görünmese de fiili olarak kocası Fahrüddeve'den sonra 31 yıl boyunca Büveyhîler'in Cibâl kolunun Rey şubesini idare etmeye başarmıştır. 387/997-419/1028 yılları arasında oğlu Mecdüddeve'yi denetim altına alarak Rey şehrinin idaresini üstlenmiş ve kendisine karşı yapılan iç ve dış saldırıları bertaraf etmiştir. Bu çalışmada, İslâm'dan sonra İran'ın ilk kadın idarecisi olan Seyyide Hâtûn zamanında meydana gelen dâhilî ve hâricî hâdiselerin yanında Seyyide Hâtûn şahsi yaşamı ve özellikleri hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seyyide Hatun, Mecdüddeve, Rey, Büveyhîler.

IRAN'S FIRST WOMAN RULER AFTER ISLAM: SAYYIDA KHATUN

Abstract

In patriarchal societies, the number of female rulers is quite low. This was also true in post-Islamic Iran, where male dominance was dominant. However, some women, who stand out in terms of their personal characteristics, have managed to have a say in the administration. One of these women is Sayyida Khatun, who succeeded to become the first woman ruler in Iran after Islam. Although Sayyida Khatun did not appear to be an official ruler, she actually managed to manage the Rayy branch of the Jibal branch of the Buwayhids for 31 years, as the successor of her husband Fakhr al-Dawla. Between 387/997-419/1028, she undertook the rule of the city of Rayy by taking her son Macd al-Dawla under control and eliminated the internal and external attacks against her. In this study, information is given about the personal life and characteristics of Sayyida Khatun, as well as the internal and external events that took place during the time of Sayyida Khatun, the first female ruler of Iran after Islam.

Keywords: Sayyida Khatun, Macd al-Dawla, Rayy, Buwayhids.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi ABD, mustafaaylar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5536-283X

Başvuru Tarihi (Received): 01.11.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

İslâm Dini kadına büyük önem vermesine rağmen kadının yönetici olup olamayacağı meselesi hakkında ihtilaflar vardır. Kadının yönetici olmasına karşı çıkan ulema daha çok Hz. Peygamber'in "*İşlerini bir kadına teslim eden bir millet, felah bulamaz*" hadisini dayanak almaktadır. Ancak farklı biçimlerde yorumlanma ihtimali olan böyle bir hadisin, kadının devlet başkanı olmasını engelleyen kesin bir delil sayılması mümkün değildir (Gürler, 2001: 76). Nitekim Muhammed Hamidullah'a göre bu hadis, İranlılara gelecek bir belanın Hz. Peygamber tarafından mucizevi bir şekilde ihbarı olup, Müslümanlar için belli bir yasağı ifade etmemektedir (Hamidullah, 1979: 387). Bu hadisin tek ravisi olan Ebû Bekre, hadisi Cemel Savaşına katılmak üzereyken rivayet etmiş ve ona göre Hz. Peygamber, bu hadisi İran kirasının öldürülmesinden sonra (628) kirasının kızı Bûran'ın tahta çıkması üzerine söylemiştir (Gürler, 2001: 75). Kısra II. Hüsrev Pervîz'in öldürülmesinden sonra yaşanan karışıklık döneminde Bûran kraliçe olmuş ve on altı ay tahtta kalmıştır (Taberî, 2019, II: 237-238). Bu hadisin yalnızca Ebû Bekre tarafından, Cemel Savaşı sırasında rivayet edilmesi bazı soru işaretleri oluşturmaktadır. Çünkü Hz. Âişe ve beraberindekilerin bu hadisten haberdar olmamaları çok ilginçtir. Mehmet Azimli, bu hadisin Şia tarafından Hz. Ali'nin Hz. Âişe'ye karşı haklılığını savunmak üzere uydurulduğunu iddia etmektedir (Azimli, 2002: 421-422).

Ekser görüşe rağmen bazı araştırmacılar Kur'an-ı Kerim'deki Kraliçe Belkıs'ın kıssasına dayanarak kadının da devlet başkanı olması yönünde bir engel olmadığını savunmaktadır. Dahası Belkıs'ın Kur'an'da güzel vasıflarla anlatılması bir kadının da devlet başkanı olabileceğine işaret etmektedir (Vedûd, 1997: 30).

Bize göre meselenin dinî yönünden daha çok kadın ve erkek arasındaki fiziksel güç, içtimaî, örf ve âdet gibi boyutları daha önemlidir. Erkek yaratılış itibarıyla kadından daha güçlü ve sert bir tabiata sahiptir. Buna karşın kadın, daha nâzik ve nahiftir. İktidarın güç isteyen bir olgu olduğu düşünüldüğünde erkek bu konuda daha avantajlıdır. Öte yandan günümüz modern toplumlarının aksine Ortaçağ toplumları geleneksel bir yapıya sahiptir. Geleneksel toplumlarda soy erkek üzerinden devam eder. Hanedan içinde tahta çıkacak varis erkek olur ve erkeğin soyundan gelenler tahta çıkar.

X. yüzyılda İran'da ortaya çıkarak güçlü bir devlet kurmaya muvaffak olan Büveyhîler, Cibâl, Fars ve Irak olmak üzere üç kola ayrılmış, Rey, İsfahan ve Hemedân ve onlara tabi yerlerden oluşan Cibâl kolunda Rüküddevle'nin ölümünden sonra (ö. 366/976) oğlu Fahrüddevle, Rey merkez olmak üzere idareyi eline almıştı. Taberistân Bâvendî ailesine mensup olan Seyyide Hâtûn, II. Rüstem olarak da bilinen Rüstem b. Şervîn b. Rüstem b. Rüstem'in Şîrîn adındaki kızı idi (*Mücmelü't-Tevârih ve'l-Kısas*, y.y.: 385). Rey Hâkimi Fahrüddevle, Bâvendîler ile iyi ilişkilere sahip olduğu için Şîrîn ile evlendi ve böylelikle Şîrîn, Seyyide Hâtûn lakabını alarak Büveyhî sarayında yaşamaya başladı.

Seyyide Hâtûn, Fahrüddevle'nin hayatta olduğu dönemde Bâvendîler sarayından geldiği için siyasi işlere aşina ve devlet tecrübesine sahipti. Tecrübeli vezir Sâhib b. Âbbâd'ın 385/995 yılındaki ölümünden sonra eşi Fahrüddevle'nin danışmanı oldu. Bu sırada saray ve divan işlerini Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Hanefî ve Ebû Ali b. Hamûye gibi devlet adamları yürütüyor ve Seyyide onlara nezaret ediyordu. Fahrüddevle siyasi işlerde Seyyide'ye son derece güveniyordu. Fahrüddevle'nin ölümü sırasında hazine anahtarının Seyyide'nin elinde olması onun mali işlere de nezaret ettiğinin bir göstermektir (İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 110).

Fahrüddevle'nin ölümünden sonra Cibâl kolu birkaç şubeye bölündü. Seyyide küçük yaştaki oğlu Ebû Tâlib Rüstem'i-sonradan Mecdüdevle lakabı alan- Rey'de tahta oturttu. Diğer oğlu Ebû Tâhir Şâh Hüsrev'i-Şemsüdevle lakaplı-Hemedân hükümetine gönderdi. Bundan dolayı, *Ümmü'l-Mülük* (hükümdarların annesi) unvanını aldı (İbn Haldûn, 1421, IV: 620; Kabir, 1958:

38-39).²

1. Seyyîde Hâtûn Zamanında Yaşanan Dâhilî Hâdiseler

Mecdüddeve lakaplı Ebû Tâlib Rüstem'in yaşının küçük olması nedeniyle Rey'de devlet işlerini annesi Seyyîde Hâtûn üstlendi. Seyyîde, bu sırada Taberistân İspehbedi³ olan kardeşinden de yardım alıyordu. Zâhiren Rey'i Mejdüddeve idare ediyor gibi görünse de gerçekte devlet işleri annesinin elindeydi. Fahrüddeve'nin has adamlarından Ebû Tâhir ve Ebû'l-Abbâs ed-Dabbî gibi idareciler de devlet idaresinde ona yardım ediyorlardı (İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 110; İbn Kesîr, 1994a, XI: 542; İbn Haldûn, 1421, IV: 620; Fakîhî, 1366: 296; Kabir, 1958: 38-39). Ancak Rey'deki devlet adamları şehrin idaresinin Seyyîde'nin yani bir kadının elinde olmasına tahammül edemiyorlardı. Çünkü erkek egemenliğinin olduğu bir toplumda, bir kadının hâkim olması hoş karşılanmıyordu. Ayrıca erkek devlet adamlarının bir kadından emir alması çok büyük olasılıkla gururlarına ters geliyordu.

Seyyîde'ye karşı mücadele veren ilk kişinin Vezir Ebû'l-Abbâs ed-Dabbî olduğunu görüyoruz. Ancak dirayetli bir kadın olan Seyyîde'ye karşı başarılı olamayacağını anlayan Vezir Dabbî, Hasanveyhi⁴ emiri Bedr b. Hasanveyh'e sığınmak zorunda kaldı (393/1002-03) (İbn Kesîr, 1994b, XII: 28; İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 146).⁵ İbn Miskeveyh'e göre Seyyîde, Vezir Dabbî'yi kardeşinin ölümünde parmağı olmakla itham etmişti (İbn Miskeveyh, 1379, V: 517). Büyük ihtimalle Dabbî, Seyyîde ve ordusuna muhalefet ettiği için görevden uzaklaştırılmıştı (Türkmenî Âzer, 1397: 126).

Annesinin hâkimiyetinde Rey'de yaşamını sürdüren Mejdüddeve, buluş çağına gelince çevresindeki devlet adamlarından etkilenerek annesine karşı geldi ve onun rızası olmadan Hatîr Ebû Alî'yi vezir olarak atadı (397/1006-07). Hatîr Ebû Alî'nin kendi isteği dışında vezir olarak atanmasını içine sindiremeyen Seyyîde Hâtûn, oğluna ve vezire muhalefete başladı (Hândmîr, 1355: 121). Buna karşın vezir, Mejdüddeve'yi annesinin tahakkümünden kurtarmaya çalışıyor, bir kadının yönetimde söz sahibi olmasını kabul etmiyor ve onu annesine karşı kışkırtıyordu. Bu durumdan rencide olan Seyyîde, Taberek Kalesi'ne gitmek zorunda kaldı. Hatîr Ali, bunu fırsat bilerek onu kalede gözaltına almak için bazı adamlarını oraya sevk etti. Ancak Seyyîde bir yolunu bularak bu sırada Hûzistân hâkimliği yapan ve Fahrüddeve'nin emirlerinin büyüklerinden olan Bedr b. Hasanveyh'in yanına gitti (Sıbt İbnü'l Cevzî, 1434, XVIII: 166; İbn Haldûn, 1421, IV: 625; Hândmîr, 1362, II: 434; Mîrhând, 1380, IV/1: 3014; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, III: 2031; Fakîhî, 1366: 297).

Seyyîde'yi çok iyi karşılayan ve ona son derece hürmet eden Bedr onun yeniden Rey'e hâkim olması için harekete geçti. Bedr b. Hasanveyh'ten aldığı yardım ile birlikte Rey'e doğru yola çıkan Seyyîde'ye bu esnada Hemedân ve Karmısın'ı (Kirmânşâh) idare eden diğer oğlu Şemsüddeve de katıldı. Kuvvetli bir ordunun Rey'e yürüdüğünü haber alan Vezir Hatîr Ebû Alî, Deylemli askerlerden oluşan bir ordu toplayarak onlara karşı çıktı. Ancak iki taraf arasında meydana gelen savaşta Mejdüddeve ve Vezir Hatîr Ebû Alî mağlup edilerek esir edildi (*Mücmelü't-Tevârih ve'l-Kısas*, y.y.: 398; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvînî, 1364: 421; Hândmîr, 1362, II: 434; İbn Haldûn,

² Bazı kaynaklarda, İsfahân hükümetinin ise Aynüddeve lakaplı Ebû Şücâ'ya verildiği belirtilmektedir. Fâize Tevekkolî, "Seyyîde Melek Hâtûn: Nohostin Fermânrevâyî-yi Zen-i Şîa-yi İrani", *Neşriye-yi Bânûvân-i Şîa*, sayı 16 (1387), s. 52.

³ İran'da Ahamenişler zamanından beri kullanılan bir unvan olup vali, emîr ve başkumandan anlamında kullanılan bir terimdir. Tahsin Yazıcı, "İspehbed", *DİA*, c. XXIII, İstanbul, 2001, s. 176.

⁴ 959-1015 yılında bugünkü İran'ın Dinever, Hamedân, Nihavend vs. şehirlerinde hüküm süren bir beyliktir. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar (İslam Devletleri)*, c. I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2005, s. 706; C. E. Bosworth, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, çev. Hande Canlı, Kaknüs Yay., İstanbul, 2005, s. 223.

⁵ Yâkût el-Hamevî'ye göre Dabbî 392/1001-02 yılında önce Burucerd'e kaçmış, sonra Bedr'e sığınmış ve 397/1006-07 veya 398/1007-08 yılında Burucerd'de vefat etmiştir. Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Tahkik İhsân Abbâs, c. I, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1414, s. 181.

1421, IV: 625; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, III: 2031-2032; Fakîhî, 1366: 297; Güner, 2003: 229; Kabir, 1958: 40).

Birkaç gün Rey'de kaldıktan sonra Hatîr Ebû Ali'yi yanına alarak Huzistan'a dönen Bedr b. Hasanveyh, veziri işkence yaparak öldürdü (Sıbt İbnü'l Cevzî, 1434, XVIII: 167). Mecdüddeve'nin yaptıklarından dolayı onu hapseden Seyyide, Rey'de diğer oğlu Şemsüddeve'yi tahta çıkardı. Rey'de oturarak Hemedân ve Rey'i tek bir merkezden yönetmeye başlayan Şemsüddeve, kardeşi Mecdüddeve gibi yumuşak huylu değildi ve annesini hükümet işlerine karıştırmıyordu. Şemsüddeve üzerinde Mecdüddeve gibi tahakküm kuramadığını gören Seyyide bundan pişman olarak bir yıl sonra yeniden Mecdüddeve'yi tahta çıkardı. Şemsüddeve de Hemedân'a geri dönmek zorunda kaldı (*Mücmelü't-Tevârih ve'l-Kısas*, y.y.: 398; İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 166; İbn Haldûn, 1421, IV: 625; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, III: 2031-2032; Fakîhî, 1366: 297; Güner, 2003: 229; Kabir, 1958: 40; Türkmenî Âzer, 1397: 128). Bu durum iktidarı tek başına ele almak isteyen Seyyide'nin bu sırada Rey yönetiminde ne kadar etkin olduğunu göstermektedir.

Rey üzerindeki emelleri devam eden ve şehri kardeşi Mecdüddeve'ye kaptıran Şemsüddeve, şehre yeniden hâkim olmak amacıyla harekete geçti (405/1014-15). Kısa bir süre önce Bedr b. Hasanveyh'in topraklarını ele geçirdiği için oldukça güçlü duruma gelen Şemsüddeve'nin Rey üzerine yürüdüğünü haber alan Seyyide ve Mecdüddeve ona karşı koyamayacaklarını bildikleri için Dunbâvend'e (Demâvend)⁶ gitmek zorunda kaldı. Şehrin başsız kalması ile işi daha da kolaylaşan Şemsüddeve, Rey'i yeniden ele geçirmesine rağmen şehirdeki iktidarı uzun sürmedi. Çünkü Seyyide ve Mecdüddeve'yi yakalamak için yola çıktıktan kısa bir süre sonra Deylemli askerler isyan çıkardı. Durumun tehlikeli olduğunu ve askerlerle anlaşamayacağını anlayan Şemsüddeve, Hemedân'a bir kez daha geri dönmek zorunda kaldı ve annesi ve kardeşine haber göndererek Rey'e dönmelerini bildirdi. Bunun üzerine Mecdüddeve ve Seyyide, Rey'e geri dönerek idareyi yeniden ele aldı (*Mücmelü't-Tevârih ve'l-Kısas*, y.y.: 398; İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 199-200; İbn Haldûn, 1421, IV: 627; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, III: 2032; Fakîhî, 1366: 297; Güner, 2003: 229; Kabir, 1958: 40; Türkmenî Âzer, 1397: 128).

2. Seyyide Hâtûn'un Bölge Hükümdarları İle İlişkileri

Rey'de idarenin bir kadının elinde olmasını fırsat telakki eden Ziyârî hükümdarı Kâbûs b. Veşmgîr, Büveyhîlere karşı önceki yıllarda kaybetmiş oldukları toprakları geri almak için harekete geçti. Önce Seyyide'nin kardeşi Rüstem b. Merzubân'ı mağlup ederek Âmul şehrini ele geçirdi. Ardından Cürcan üzerine yürüyerek buraya da hâkim oldu (İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 117).

Taberistân'ı yeniden Ziyârî hâkimiyetine alan Kâbûs, daha sonra gözünü Cibâl bölgesinin kilit şehri Rey'e dikti. Bu amaçla Sâ mânîler hükümdarı İsmail b. Nuh'a bir mektup yazarak Rey'e gidilmesini teklif etti (Utbî, 1374: 187-188). Ancak Rey'in ileri gelenlerinin çabaları sonucunda Rey'i kuşatan müttefik kuvvetler başarılı olamadı (İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 131).

407 (1016-17) yılında Rey, Büveyhîler içinde yıldızı parlayan ve etrafına çok sayıda adam toplayan İbn Fûlâd tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. İbn Fûlâd da tıpkı başkaları gibi Rey'in idaresinin bir kadının elinde olmasını ganimet telakki edip, Mecdüddeve ve Seyyide'ye bir elçi göndererek Kazvîn'in kendisine ikta edilmesini istedi. Ancak onlar bu teklifi reddedince, Rey taraflarına giderek isyan etti, yağmaya ve yol kesmeye başlayıp civardaki köyleri ele geçirdi. Ardından Rey'e giden yolları tutarak şehre erzak girişini engelledi. Bundan dolayı Mecdüddeve ve Seyyide, Firrîm İspehbedi III. Rüstem b. Şehriyâr'a⁷ bir mektup yazarak yardım istedi. Rüstem, Gîlan'dan Rey'e bir ordu sevketti ve bunu müteakiben iki ordu arasında birkaç çarpışma meydana

⁶ Kaynaklar'da Dunbâvend olarak da geçen yer, Rey'in 80 km doğusunda yer almaktadır.

⁷ Bavendîlerin Kâvusiyye kolundan olan III. Rüstem b. Şehriyâr, Firrîm merkez olmak üzere Taberistân'ın bir kısmının hâkimi idi. Bosworth, *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri*, s. 229.

geldi. Bu çarpışmalarda çok sayıda kişi öldü ve Fûlâd ağır yaralandı (Utbî, 1374: 358-359). Bu mağlubiyetin ardından Fûlâd, Ziyârilardan Menûçeher b. Kâbûs'a mektup yazarak kendisine asker göndermesini, Rey'i ele geçirdiği takdirde hutbeyi onun adına okutacağını, sikkeyi onun adına kestireceğini söyledi. Menûçeher, ona iki bin seçkin piyade gönderdi ve bu yardımcı kuvvetlerle İbn Fûlâd, Rey'e yürüdü. Şehir önlerinde karargâh kuran İbn Fûlâd'ın yeniden yağmacılığa ve şehre erzak sokmamaya başlaması nedeniyle Rey'de yiyecek sıkıntısı baş gösterdi. Nihayet, Mecdüdevle ve annesi, İsfahân şehrini İbn Fûlâd'a vermek zorunda kalarak onunla anlaşma yoluna gittiler (Utbî, 1374: 359; İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 211; Türkmenî Âzer, 1397: 127). Ancak kaynaklarda daha sonra İbn Fûlâd'a ne olduğu konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen İbn Fûlâd'ın İsfahan'da kurmak istediği idare Kâkûyîler'den Alâüdevle tarafından engellenmiştir.

Seyyîde'nin hayatta olduğu dönemde son dış tehdit Deylemlî kumandanlardan Velkin b. Venderin'den (Ebû'r-Recâ Kummi, 1388: 147, 3 nolu dipnot) geldi. Velkin, Menûçeher b. Kâbûs'tan aldığı yardımla Rey'e yürüdü (418/1027). Velkin'in bu saldırısı, İsfahan ve Hemedân'ın idaresini elinde bulunduran Kâkûyîler hanedanından Seyyîde'nin dayısının oğlu Alâüdevle'nin yardımı ile engellendi (İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 277-278).

Fahrüdevle zamanında Gazneli Mahmud ile ilişkiler iyi olmasına rağmen (Zerkûb Şîrâzî, 1350, s. 48), Seyyîde'nin hayatta olduğu dönemde Sultan Mahmud, Cibâl bölgesinin kilit şehri Rey'i ele geçirmek istemiştir. Bunun için, Seyyîde'ye bir haber göndererek hem hutbenin kendi adına okunması hem de paranın kendi adına basılmasını, aksi halde savaşa hazır olması gerektiğini söyleyerek onu tehdit etti. Ancak Seyyîde, Sultan Mahmud'a cevaben kendisinin dul bir kadın olduğunu, Mahmud'un onu yenmesinin önemli olmadığını, ancak Mahmud'un kendisine karşı mağlup olması durumunda bu ayıbın kıyamete kadar başından gitmeyeceğini bildirdi (Unsurû'l-Meâlî, 1285: 128-129; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvîni, 1364: 421; Mîrhând, 1380, IV/1: 3015; Şebânkârâi, 1381, II: 93; Kabir, 1958: 39; Merçil, 1989: 43; Fakîhî, 1366: 311; Türkmenî Âzer, 1397: 130). Esasen Sultan Mahmud, Seyyîde'yi ciddi bir tehdit olarak görmüyordu. Eğer görseydi Seyyîde'nin Gazneli Mahmud gibi o dönemin en güçlü hükümdarlarından birine karşı koyması mümkün değildi. Beyhakî, Hâce Ahmed'den verdiği nakilde bu durumu şöyle ifade etmektedir: *"Emîr Mahmûd ile başbaşa kaldığımız zaman birkaç defa bana, 'Rey üzerine yürümek lazımdır.' diye söylemişti. Ben de kendisine, 'Fikir emîrimizin fikridir; bu vilâyette korkulacak bir şey yoktur. Çünkü vâlisi kadındır.' cevabını vermiştim. Emîr [Mahmûd] bu söze gülerek, 'Eğer bu kadın erkek olsaydı o zaman Nîşâbûr'da çok asker buldurmamız lâzımdı' dedi."* (Beyhakî, 2019: 245-246; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, III: 2032; Türkmenî Âzer, 1397: 130; Güner, 2003: 229; Merçil, 1989: 43).

Seyyîde 428 (1028) yılında Rey'de vefat etti. Mezarı bugün Tahran'da Dûlâb Kapısına yakın bir yerdedir. Türbesi günümüzde *İmamzâde Seyyîde Melek Hâtûn* diye anılmakta olup Şiîler için bir ziyaret merkezidir (Resim 1).

Seyyîde'nin ölümünden bir yıl sonra Mecdüdevle, Rey'de tek başına idareyi ele aldı. Ancak Mecdüdevle, annesi ve babası gibi güçlü ve dirayetli bir yapıya sahip değildi. Vaktinin çoğunu kitap okuyarak ve kadınlarla zaman geçirerek harcamıştı (Mîrhând, 1380, IV/1: 3016; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, III: 2112; İ'timâdü's-Saltana, 1367, I: 307). Şüphesiz bunda annesi Seyyîde'nin de suçu vardı. Çünkü annesinin hayatta olduğu dönemde devlet tecrübesi kazanamamış, onun gölgesinde kalmıştı.

Seyyîde'nin vefatı ile birlikte Rey'deki askerler Mecdüdevle'ye başkaldırdı. Mecdüdevle, basiretli bir yönetici olmadığı için zaten uzun süredir Rey'i ele geçirmek isteyen Gazneli Mahmud'a tarihi bir fırsat vererek ondan yardım istedi. Gazneli Mahmud, âdeta altın bir tepside sunulan ganimeti geri çevirmedi. Burayı bir ordu sevk ederek önce Mecdüdevle'yi yakalattı ve ardından Rey'e gelerek şehri ele geçirdi (420/1029) (Gerdîzî, 1363: 417; Ebû'l-Fidâ, 1325, II: 157;

Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî, 1364: 422; İbnü'l-Verdî, 1417, II: 328; Mîrhând, 1380, IV/1: 3016; Merçil, 1989: 43-44; Fakîhî, 1366: 311-312; Türkmenî Âzer, 1397: 131).

Seyyide'nin ölümünden sonra Rey'in bir yıl gibi kısa sürede elden çıkması Seyyide'nin siyasi anlamda başarısının bir göstergesidir.

3. Seyyide Hâtûn'un Şahsiyeti

İran'da Seyyide Hâtûn zamanına kadar, hiçbir kadın saray ve devlet işlerinde bu kadar etkin olmamış ve idareyi tek başına ele alamamıştır. İbnü'l-Esîr'e göre devlet yönetiminde başvurulan tek makam idi ve herkes onun emirlerine göre hareket ediyordu. Oğlu Mecdüddeve'nin bütün yetkilerini elinde toplamıştı. Hükümdarlara mektup yazıyor ve onlardan gelen mektupları cevaplıyordu (İbnü'l-Esîr, 1991, IX: 166).

Seyyide Hâtûn, aklı, zekâsı ve mahalli idarelerin desteği ile ordu komutanlarının isyanları ve saraydaki devlet görevlilerini bertaraf etmeyi başardı. Utbî'ye göre o "Kâfile-yi Mülk" (mülkün/hükümdarlığın vekili/kefili) idi (Utbî, 1374: 358; Reşîdüddîn, 1386: 154). Hamdullah Müstevfî'ye göre devlet erkânından hiç kimsenin onun izni olmadan bir işe müdahale etme cesareti yoktu (Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî, 1364: 419). Sıbt İbnü'l-Cevzî'ye göre ise Seyyide, devlet işlerini erkeklerden daha iyi yönetmekteydi (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 1434, XVIII: 167). Seyyide bir perde arkasında oturuyor, burada vezir ve diğer devlet erkânı ile devlet işlerini görüşüyordu (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 1434, XVIII: 167; Mîrhând, 1380, IV/1: 3015).

Seyyide, ilme önem ve ilim adamlarını koruyan bir kadındı. Muhtemelen 404/1014 yılında Rey'e gelen İbn Sînâ'yı himaye etmiş, Rey'deki hükümet sarayında bir müddet kalan İbn Sînâ Mecdüddeve'yi tedavi etmesinin yanında saraydaki kütüphaneden de istifade etmişti (Hândmîr, 1355: 128; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, III: 2187-2188; İ'timâdü's-Saltana, 1367, I: 311). Diğer taraftan İbn Sînâ bir süre Kazvîn ve Hemedân'da Seyyide adına da hizmette bulunmuştur. Ancak bu hizmetin ne olduğu bilinmemektedir (Reisman, 2013: 14). Ayrıca Kâbüsnâme'ye göre afife ve zahide bir kadın olan Seyyide, (Unsurü'l-Meâlî, 1285: 128) Şiîliğin İsnâşeriyye fırkasına mensuptu.

4. Sonuç

Seyyide Hâtûn İslâm'dan sonra İran'ın ilk kadın yöneticisidir. Bavendî ailesine mensup olarak Büveyhîler'in Cibâl kolunun hükümdarı Fahrüddeve ile evlendikten sonra yönetimde söz sahibi olmuştur. Her ne kadar Rey'de resmi olarak oğlu Mecdüddeve hükümdar olarak görünse de (997-1028) tarihleri arasında Rey ve çevresini başarılı bir şekilde idare etmiştir. Rey içerisindeki devlet adamlarının yanında oğulları Mecdüddeve ve Şemsüddeve'ye karşı da başarılı olarak Rey'in idaresini tek başına eline almıştır. Bunun yanında Rey'e yönelik Ziyârîler ve Gazneliler gibi dış tehditleri de başarılı bir şekilde püskürtmüştür. Ortaçağ'da baskın olan ataerkil yapıya rağmen kendisine yöneltilen iç ve dış saldırılara karşı başarılı olmuş, 31 yıl gibi uzun bir süre Rey'i idare etmeyi başarmıştır. Onun ölümünden sonra şehirdeki Büveyhî idaresi bir yıl daha devam etse de gerçek anlamda vefatının Rey'deki Büveyhî idaresinin sonu olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Azimli, M. (2002). Kadınların yöneticiliği konusundaki rivayete tarihsel bağlamda eleştirel bir yaklaşım. *İslâmî Araştırmalar*, 15(3), 417-422.

Beyhakî, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin. (2019). *Târîh-i Beyhakî*. (N. Lügal, Çev.). Ankara: TTK Yayınları.

Bosworth, C. E. (2005). *Doğuşundan günümüze islam devletleri*. (H. Canlı, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî. (1325). *el-Muhtasar fi Ahbârü'l-Beşer*

(C. 2). Kahire.

- Ebû'r-Recâ Kummî. (1388). *Zeyl-i Nefsetü'l-Masdûr*. (H. M. Tabâtabâyî, Tas.). Tahran: Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî.
- Ali Asgar Fakîhî. (1366). *Âl-i Bûye ve Ovzâ-yi Zemân-i İşân bâ Nemûdârî ez Zendeğî-yi Merdom-i der ân Asr* (3. baskı). Çâphâne-yi Dîbâ.
- Gerdîzî, Ebî Said Abdülhayy b. el-Dahhâk b. Mahmûd. (1363). *Zeynü'l-Ahbâr*. (A. Habîbî, Tas.). Tahran: Dünyâ-yi Kitâb.
- Gürler, K. (2001). Kadının yöneticiliği meselesi-bir hadisin okunuşu ve eleştirisi-. *Dinî Araştırmalar*, IV(11), 67-94.
- Güner, A. (2003). Mecdüdevle. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 18, ss. 229-230). İstanbul: TDVİAM.
- Hamidullah, M., & Canan (çev.), İ. (1979). İslam hukukunun kaynakları açısından Kitab-ı Mukaddes (1). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 378-410.
- Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî. (1364). *Tarih-i Güzîde*. (A. Nevâî, Tas.) (3. baskı). Tahran: Emîr Kebîr.
- Hândmîr, Gıyâseddîn b. Humâmeddîn. (1355). *Düstûru'l-Vüzerâ*. (S. Nefisi, Tas.). Tahran.
- Hândmîr, Gıyâseddîn b. Humâmeddîn. (1362). *Habîbü's-Siyer fî Ahbâr-i Efrâdü'l-Beşer*. (M. D. Siyâkî, Tas.) (C. 2). Tahran.
- İ'timâdü's-Saltana, Muhammed Hasan Hân. (1367). *Tarih-i Muntazam-i Nâsirî* (C. 1). Tahran: Dünyâ-yi Kitâb.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. (1421). *Tarihu İbn Haldûn (el-İber)*. (H. Şehâde & S. Zekkâr, Tah.) (C. 4). Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil bin Şihâbüddîn Ömer. (1994a). *el-Bidâye ve'n-Nihaye (Büyük İslam Tarihi)*. (M. Keskin, Çev.) (C. 11). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil bin Şihâbüddîn Ömer. (1994b). *el-Bidâye ve'n-Nihaye (Büyük İslam Tarihi)*. (M. Keskin, Çev.) (C. 12). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed. (1379). *Tecâribü'l-Ümem*. (K. İmâmî, Tah.) (C. 5). Tahran: Suroş.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. (1991). *el-Kâmil fi't-Tarih*. (A. Özaydın, Çev.) (C. 9). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbnü'l-Verdî, Zeyneddîn Ömer b. Muzaffer b. Ebî'l-Fevâris. (1417). *Tarihu İbnü'l-Verdî* (C. 2). Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Kabir, M. (1958). The Buwayhids of Jibâl and Rayy. *Journal of The Asiatic Society of Pakistan (JASP)*, (III), 29-42.
- Kadı Ahmed Tetevî, Asîf Hân Kazvînî. (1382). *Tarih-i Elfi*. (G. T. Mecid, Tas.) (C. 3). Tahran: İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî.
- Merçil, E. (1989). *Gazneliler Devleti tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mîrhând, Hamîdüddîn Muhammed b. Hândşâh b. Mahmud el-Belhî. (1380). *Ravzatu's-Safâ fî Sîret el-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*. (C. Kiyânfer, Tas.) (C. IV/1). Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- Mücmelü't-Tevârîh ve'l-Kısas*. (y.y.). (M. Behâr, Tas.). Tahran: Kelâle-i Hâver.

- Öztuna, Y. (2005). *Devletler ve hanedanlar (İslam Devletleri)* (C. 1). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Reisman, D. C. (2013). The life and times of Avicenna. P. Adamson (Ed.), *Interpreting avicenna: Critical Essays* içinde (ss. 7-27). Cambridge: Cambridge University Press.
- Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî. (1386). *Câmiü't-Tevârih (Tarih-i Sâmâniyân ve Büveyhîyân ve Gaznevîyân)*. (M. Rüşen, Tas.). Tahran: Merkez-i Pejûheşî-yi Mîrâs-i Mektûb.
- Şebânkârâi, Muhammed bin Ali bin Muhammed. (1381). *Mecmau'l-Ensab*. (M. H. Muhaddis, Tas.) (C. 2). Tahran.
- Sıbt İbnü'l Cevzî, Şemseddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu. (1434). *Mirâtü'z-Zaman fi Tarihü'l-Âyân*. (İ. ez-Zeybek, Tah.) (C. 18). Dimaşk: Dâru'l-Risâletü'l-Âlemiyye.
- Tevekkolî, F. (1387). Seyyide Melek Hâtûn: Nohostin Fermânrevâyî-yi Zen-i Şîa-yi İranî. *Neşriye-yi Bânûvân-i Şîa*, (16), 39-60.
- Taberî, İ. C. et-. (2018). *Târihu't-Taberî*. (C. Saylık, Çev.). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Türkmenî Âzer, P. (1397). *Deylemiyân der Gostere-yi Târih-i İran (Hükûmetha-yi Mahallî, Âl-i Ziyâr, Âl-i Bûye)*. Tahran.
- Vedud, A. (1997). *Kur'an ve kadın*. (N. Şişman, Çev.). İstanbul
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullâh Yâkût b. Abdullâh er-Rûmî. (1414). *Mu'cemu'l-Udebâ*. (İ. Abbâs, Tah.) (C. I). Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Yazıcı, T. (2001). İspehbed. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 23, ss. 176-177). İstanbul: TDVİAM.
- Unsurü'l-Meâlî, Keykâvus b. İskender. (1285). *Kâbûsnâme*.
- Utbî, Ebû Nasr Muhammed b. Abdilcebbâr. (1374). *Tarih-i Yemînî*. (N. Curfâdakânî, Çev.). Tahran: İntişârât-ı İlmî Ferhengî.
- Zerkûb Şîrâzî, Ebû'l-Abbâs Muîneddîn Ahmed b. Şehâbeddîn Ebî'l-Hayr. (1350). *Şîrâznâme*. Tahran: İntişârât-ı Bonyâd-ı Ferheng-i İran.

Ekler

Resim 1: Seyyide Hâtûn'un Türbesi

Kaynak: <https://behtarino.com/p/dslgviehvm>

THE RELATIONSHIP BETWEEN PERSONALITY TRAITS OF EMPLOYEES AND WORKPLACE SOCIAL COURAGE BEHAVIOR*

Emre YAŞAR¹

Abstract

Workplace social courage behavior is studied as a current concept in the academic field. Workplace social courage behavior refers to actions performed for a purpose. One of the factors affecting workplace social courage behavior is employee personality traits. The primary purpose of this research is to examine the relationship between employee personality traits and workplace social courage behavior. Within the scope of the purpose of the investigation, the universe of the study consists of the employees in the hotel enterprises in Antalya. The study sample consists of employees working in 5-star hotel businesses in Antalya. The questionnaire was applied using the judicial sampling technique between 1 August and 20 October 2022. Four hundred four questionnaires were taken into consideration. As a result of the analyses, it was concluded that the personality traits of extraversion, openness to experience, and neuroticism did not significantly affect workplace social courage behavior. Agreeableness and responsibility personality traits were found to affect workplace social courage behavior. In addition, workplace social courage behavior does not significantly differ according to the gender variable.

Keywords: Workplace social courage behavior, personality traits, employees, tourism.

JEL Kodları: M12, J21

İŞGÖRENLERİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE İŞYERİ SOSYAL CESARET DAVRANIŞI İLİŞKİSİ

Öz

İşyeri sosyal cesaret davranışı akademik alanda güncel bir kavram olarak çalışılmaktadır. İşyeri sosyal cesaret davranışı bir amaca yönelik olarak gerçekleştirilen eylemleri ifade etmektedir. İşyeri sosyal cesaret davranışına etki eden faktörlerden bir tanesi işgören kişilik özellikleridir. Bu araştırmanın temel amacı işgören kişilik özellikleri ile işyeri sosyal cesaret davranışı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın amacı kapsamında çalışmanın evrenini Antalya'daki otel işletmelerindeki işgörenler oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Antalya'daki 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenler oluşturmaktadır. Anket formu Antalya'da 5 yıldızlı otel işletmelerindeki işgörenlerine yargısal örnekleme tekniğiyle 1 Ağustos-20 Ekim 2022 tarihleri arasında uygulanmıştır. 404 anket değerlendirmeye alınmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda dışadönüklük, deneyime açıklık, nevroitiklik kişilik özelliklerinin işyeri sosyal cesaret davranışını anlamlı etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Uyumluluk ve sorumluluk kişilik özelliklerinin ise işyeri sosyal cesaret davranışı üzerinde bir etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca cinsiyet değişkenine göre işyeri sosyal cesaret davranışı anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: İşyeri sosyal cesaret davranışı, kişilik özellikleri, işgörenler, turizm.

JEL Codes: M12, J21

* The research was approved by the Scientific Research and Publication Ethics Committee of the University of Applied Sciences at Isparta, with the decision dated 18.04.2022 and numbered 101.

¹ Res. Asst., Isparta University of Applied Sciences, Tourism Faculty, emreyasar1852@gmail.com,

ORCID: 0000-0003-1573-0930

Received (Başvuru Tarihi): 03.11.2022 **Accepted** (Kabul Tarihi): 24.04.2023

Introduction

People experience negative situations, uncertain periods, and painful experiences that take time to forget. Decision-making and implementation are not easy in these moments. Because confusion prevails, fear and anxiety are felt. For a person to act, there must be an incentive force. This strength is courage (Magnano, Faraci, Santisi, Zammitti, Zarbo & Howard, 2022: 119). Courage is a purposeful behavior (Rate, Clarke, Lindsay & Sternberg, 2007: 81). Courage is one of the most universally appreciated behavior patterns (Peterson & Seligman, 2004: 197). Courage is also a personal trait. Courageous behavior can be shown, and a brave or bold person is depicted (Howard, 2019: 735).

Courage increases resistance to problems and creates a desire to do something. For this reason, it is thought to positively contribute to people (Osswald, Greitemeyer, Fischer & Frey, 2010: 1078). Courage behavior has many uses in social life or fields such as psychology. Only recently has courage been discussed in businesses (Detert & Bruno, 2017: 593). Courage in this area is the behavior shown against any problem (Rate & Sternberg, 2007: 3). A courageous behavior towards a problem or injustice in the business contributes to long-term free thinking without exposure to a climate of fear (Woodard & Pury, 2007: 135). Thus, the successful conclusion of the problems of the enterprise is realized (Schilpzand, Hekman & Mitchell, 2015: 53). But workplace social courage behavior also has negative consequences. It is risky for the employees to continue their work; their friendship relations are deteriorating, and their reputations are weakening (Ibarra & Barbulescu, 2010: 136). Howard (2019) states that workplace social courage has positive consequences, such as organizational citizenship behaviors, employee voice, and well-being, as well as negative consequences, such as unproductive work behaviors, depression, anxiety, and stress.

Workplace social courage behavior is essential for companies and employees because positive and negative results are studied with different variables. When these studies are examined, workplace social courage behavior is job satisfaction (Tkachenko, Quast, Song & Jang, 2020), organizational justice (Mert, Sen & Alzghoul, 2021), voice (Howard & Holmes, 2020), quality of life (Mert et al., 2021), scale development (Howard, Farr, Grandey & Gutworth, 2017; Magnano et al., 2022), positive outcomes of social courage (Howard, 2019) were investigated as part of adaptation to scale (Uysal & Bayramoğlu, 2022; Mert & Köksal, 2022). In the Turkish literature, there are two scale adaptation studies on workplace social courage and a quality of life survey. The most recent study partially examining the relationship between workplace social courage and personality traits was conducted by Howard (2019). This study discussed only the personality traits of responsibility and neuroticism. As additional information, there is no research examining employees' workplace social courage behavior in hotel businesses. In this context, the primary purpose of this research is to investigate the effect of employee personality traits on workplace social courage behavior. Considering the studies in the literature, this research will provide a unique value to the literature for workplace social courage behavior studies.

1. Workplace Social Courage Behavior

Courage is a concept that has been discussed and defined since ancient times (Uysal & Bayramoğlu, 2022: 56). Socrates evaluates courage as responding without fear in a war situation (Platon, 2010: 346). On the other hand, Aristotle assesses courage between cowardice and tyranny (Aristotle, 2020: 32). Today, courage is examined under three different dimensions. These are physical, moral, and social courage (Howard & Holmes, 2020: 56). Physical courage is the behavior of the individual in situations where it is possible to be physically harmed (Rate, 2007: 80). Moral courage is the reflection of what is morally right in his behavior (Comer & Sekerka, 2018: 117). Social courage is the action of an individual against an unfair situation (Woodard & Pury, 2007: 135). While social courage in the workplace has a negative impact on the employee,

it is a purposeful behavior (Detert & Bruno, 2017: 593). An employee with social courage takes risks, and adverse effects may be experienced due to the behavior (Schilpzand et al., 2015: 53). Employees can become angry when they notice a problem caused by others. Employees can show social courage in addressing the issue. This behavior can make it easier to solve or prevent a recurrence. However, it can damage the trust between employees and adversely affect the image of the employee who engages in social courage behavior in the eyes of other employees (Koerner, 2014: 63). Negative outcomes are not only for the employee involved in social courage behavior. This can lead the employee causing the problem in the business to feel inadequate and think they are ignorant (Howard et al., 2017: 674).

Social courage is not to comply with the wishes of others when there is an injustice in behavior or the wrong situation, not to approve of the problem (Howard & Holmes, 2020: 54). It's also about speaking truthfully and doing the right thing to do. If there are no negative consequences due to behaving in this way, other employees may show workplace social courage behavior. Even if adverse effects occur, the employee who exhibits social courage behavior experiences some risks (Mert et al., 2021: 2216). For this reason, not every employee may exhibit social courage behavior. The employees' personality traits, position in the business, and socio-economic conditions can prevent them from exhibiting social courage behavior. Different events can also be effective in realizing workplace social courage behavior. These situations are misusing the power of the person holding the authority in the business, doing something wrong about the job, or an employee. In this situation, uncertainty prevails, and an employee needs help with the assistance. When an employee witnesses a matter, they express a desire to respond. This request results in brave behavior (Schilpzand et al., 2015: 53; Mert, 2021: 61).

Research on workplace social courage behavior is up-to-date. When these studies are examined, Tkachenko et al. (2020) found a positive relationship between workplace social courage behavior and job satisfaction. It has also been determined that gender has a moderator role in this relationship. In addition, it has been concluded that high-status employees have higher workplace social courage behaviors. Howard et al. (2017) and Magnano et al. (2022) developed a scale to measure workplace social courage behavior. Howard (2019) states that people who exhibit social courage will have more positive results. Mert et al. (2021) found that the perception of organizational justice is a cause of workplace social courage. The same study determined that the relationships between organizational justice perception and happiness, organizational justice perception, and life satisfaction have a mediating role in workplace social courage behavior. Howard and Holmes (2020) found a positive relationship between social courage and prosocial voice and silence and a negative relationship between accepting silence and social courage.

2. Personality Traits

Personality is a structure that exists from birth and does not change easily (Goldberg, 1992: 26). Personality is the consistent characteristics of a person (Cüceloğlu, 1991: 119). Personality traits, on the other hand, are the differences that distinguish a person from other people around him and shape the behavior of a person (McCrae & Costa, 2003: 2). The approach adopted in the measurement of personality traits and frequently used in research is the Five Factor Personality Model. The basis of this model is the feature approach. In this approach, the qualities accepted to represent individuals are utilized (Doğan, 2013: 57). The five-factor personality model comprises five subdimensions. These dimensions and their features (Costa & McCrae, 1995: 21; Komarraju, Karau, Schmeck & Avdic, 2011: 473; Schoen & Schumann, 2007: 472) are as follows:

Extroversion: People who are more sociable in their social relationships like to speak and have a social aspect. They have a good sense of what they are facing. They have easy access to people around them. They look forward to working together. Individuals with low extroversion are

described as calm, distant from their outer world, appreciating being alone, and having poor communication skills (Khalid & Sekiguchi, 2019).

Agreeableness: They are more compassionate, benevolent, and respectful people. They are trusted individuals because of their high level of honesty. The practical and indulgent aspects have increased. They can exhibit a flexible approach to events. The unpleasant people are those who are untrustworthy, act for their interests, and have humble attitudes of respect (John, Naumann & Soto, 2008: 114).

Responsibility: They have a focus on success. They make no compromises on order or discipline. They focus on tasks. They are doing their jobs in a planned fashion. They are compassionate people. They like to think before they begin to work or take action. People who are not responsible are far from acting in groups, irregular and unplanned, and lacking attention (Arthur & Graziano, 1996: 594).

Neuroticism: Their lack of concern and confidence is in the foreground. They are raising concerns. The neural level is elevated. Their emotional status is constantly evolving. They are too pessimist. People with low emotional instability are more confident, have lower anxiety levels, are quieter, and are far from dismal (Gosling, Rentflow & Swann, 2003: 505).

Openness to experience: They are inquisitive and independent individuals ready to innovate with audacity. They have a great imagination. They're interested in new thinking. They like to think about art. Those less open to experience are perceived as more traditional, dissatisfied with innovation, and less creative (Costa & McCrae, 1995).

3. Development of Hypotheses

The traits approach states that personality traits are why people's behaviors differ (McCrae, Jang, Livesley, Riemann & Angleitner 2001: 511). According to trait activation theory, some factors trigger courage behavior. These are duty responsibilities and moral belief levels. Personality traits are a factor that increases the effective level of social courage. (Tett & Guterman, 2000: 398). Howard (2019) states that a positive relationship exists between workplace social courage and responsibility personality trait and a negative association with neuroticism personality traits. Howard (2017) explains that social courage results from personality traits. While female employees can react more moderately and passively to a bad situation in the business, male employees can respond more harshly and actively (Howard & Fox, 2020). Based on this information, research hypotheses were developed. The research model is shown in Figure 1. research hypotheses;

H1: Agreeableness personality trait significantly affects workplace social courage behavior.

H2: Neuroticism personality trait significantly affects workplace social courage behavior.

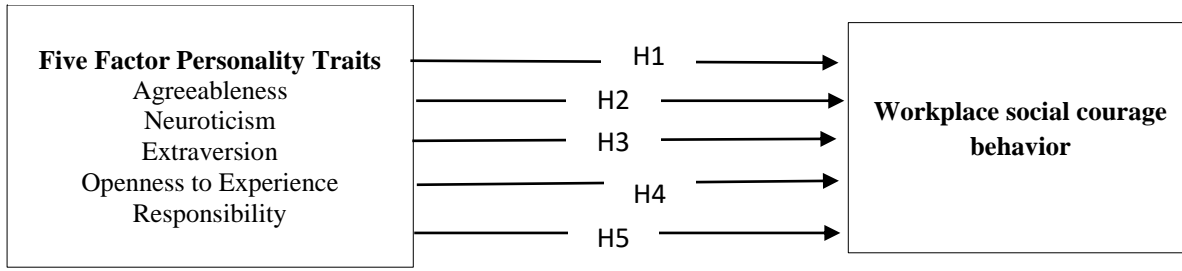
H3: Extraversion personality trait significantly affects workplace social courage behavior.

H4: Openness to experience personality traits significantly affects workplace social courage behavior.

H5: Responsibility personality trait significantly affects workplace social courage behavior.

H6: Workplace social courage behavior differs significantly according to the gender variable.

Figure 1: Research Model

4. Method

The primary purpose of this research is to examine employees' personality traits' effect on workplace social courage behavior. In this context, the quantitative research method was adopted to determine the relationship and effect levels between the variables. A questionnaire technique was used to collect data. The research universe consists of hotel establishments in Antalya, but sampling was carried out since it is impossible to reach all of the employees in terms of time and money. The research sample consists of the employees of 5-star hotels in Antalya. Research data were obtained through a questionnaire form. The data were collected face-to-face using the judgmental sampling method. In judgmental sampling, participants suitable for the study are selected. In this study, employees in 5-star hotels in Antalya were selected. Data collection was carried out between 1 August and 20 October 2022. Between these dates, 430 questionnaire forms were reached, but the research analysis was made with 404 questionnaires.

The questionnaire used in the search is made up of three parts. The first section consists of six demographic issues. The second section consists of the workplace social courage behavior scale. The scale consists of 9 items and one dimension. This scale was developed by Howard et al. (2017) and adapted to the Turkish language by Uysal and Bayramoğlu (2022). The three section consists of a five-factor personality trait scale. John, Donahue, and Kentle (1991) have developed this scale. The scale consists of 44 items and 5 dimensions. Both scales are composed of a five-point Likert scale. The Scientific Research and Publication Ethics Committee of the University of Applied Sciences at Isparta approved the research, with the decision dated 18.04.2022 and numbered 101.

SPSS 22 statistical program was used in the analysis of the data. Frequency analysis was applied to determine the demographic characteristics of the participants. Explanatory factor analysis was performed to determine the validity of the scales, and correlation analysis was performed to explain the relationship between variables. Regression analysis was applied to determine the effect of employee personality traits on workplace social courage behavior. In addition, an independent t-test was conducted to determine whether workplace social courage differs significantly in gender variables.

5. Demographic Characteristics of Participants

The demographic characteristics of the participants are shown in Table 1. 57.2% (231 people) of the participants are women, 59.6% (241 people) are between the ages of 18-25, 91.3% (369 people) are single, 49.5% (200 people) at undergraduate education level, 34.7% (140 people) have 1-3 years of working experience, and 40.8% (165 people) work in the service-food-beverage department.

Table 1: Demographic Characteristics of the Participants

Gender	Frequency (N)	Ratio (%)
Male	173	42,8
Female	231	57,2
Total	404	100
Age		
18-25	241	59,6
26-33	96	23,8
34-41	26	6,4
42 and over	41	10,2
Total	404	100
Marital status		
Single	369	91,3
Married	35	8,7
Total	404	100
Education status		
Primary education	24	6
High school	43	10,6
Associate degree	122	30,2
Undergraduate	200	49,5
Postgraduate	15	3,7
Total	404	100
Working Time in the Sector		
Less than 1 Year	104	25,7
1-3 years	140	34,7
4-6 years	119	29,5
7-9 years	21	5,2
10 and above	20	4,9
Total	404	100
Worked department		
Service-food-beverage	165	40,8
Front office	71	17,6
Housekeeping	125	30,9
Other	43	10,7
Total	404	100

6. Findings

The Kaiser-Meyer-Olkin and Bartlett Sphericity Test was applied to demonstrate the suitability of an explanatory factor analysis on the Workplace Social Courage Scale dataset. It was determined that the KMO value on the scale was 0.709 and that the Bartlett sphericity test ($p=0.000$) was significant. Following the factor analysis, an item in the ranking was removed from the scale because its factor load value was below 0.500. The item “Despite the risk of being ridiculed in front of people, I would still volunteer to make a business presentation” was removed from the scale. The other eight items were distributed under one factor, and the variance ratio (AVO) explained by these terms was 56%. These factors are called "Workplace Social Courage Behavior," as expressed in a study by Uysal and Bayramoğlu (2022). The overall reliability ratio of the scale (global α) is 0.876. Table 2 shows the result of the analysis of the explanatory factors for the Workplace Social Courage Behavior Scale.

Table 2: *Workplace Social Courage Behavior Scale Factor Analysis Results*

Factor	Number of Expressions	Eigenvalue	Variance (%)
Workplace Social Courage Behavior	8	4,483	56

General α =.876; KMO=,709; Bartlett's Testi=2480,897; AVO= 56,03

The Kaiser-Meyer-Olkin and Bartlett Sphericity Test were applied to demonstrate the suitability of an explanatory factor analysis on the Five Factor Personality Trait dataset. It was determined that the KMO value on the scale was 0.840 and that the Bartlett sphericity test ($p=0.000$) was significant. Following the factor analysis, some items were removed from the ranking due to distribution under more than one factor, disrupting the statistical structure, and needing to be more suitable for the research, factor load value was below 0.500. The other 27 items were distributed under five factors, and the variance ratio (AVO) explained by these terms was 53.9%. The overall reliability ratio of the scale (overall α) is 0.750. These factors are Neuroticism, Extraversion, Agreeableness, Openness to Experience, and Responsibility. In the Neuroticism factor, the item "I am a well-balanced person who is not easily spoiled" was removed from the scale. In the Extraversion factor, the items "I can be shy sometimes" and "I am a tight-lipped person" were removed from the scale. In the Agreeableness factor, the items "I look for fault in others," "I argue with others" and "I can be cold and careless" were excluded from the scale. In the factor of Openness to Experience, the items "I have a high imagination", "I prefer to do routine tasks", "I am a deep thinker", "I am creative" and "I am curious about many things" are not included in the scale. Has been removed. In the Responsibility factor, "I am easily distracted", "I make plans and follow them", "I am trustworthy", "I tend to be lazy sometimes", "I sometimes act carelessly" and "I am a messy person" were excluded from the scale. Table 3 shows the result of the analysis of the explanatory factors for the Five Factor Personality Trait Scale.

Table 3: *Five Factor Personality Trait Scale Factor Analysis Results*

Factors	Number of Expressions	Cronbach's Alpha	Eigenvalue	Variance (%)
Neuroticism	7	,778	5,445	20,166
Extraversion	6	,801	3,327	12,321
Agreeableness	6	,746	2,220	8,224
Openness to Experience	5	,766	1,960	7,258
Responsibility	3	,619	1,616	5,986

General α =.750; KMO=,840; Bartlett's Testi=3528,476; AVO= 53,95

Table 4 presents the findings of the correlation analysis for the study variables. As a result of the applied correlation analysis, there are a positive and low-level relationship between agreeableness ($r=.089$), extraversion ($r=.038$), responsibility personality traits ($r=.029$), and workplace social courage behavior. A negative and low-level relationship exists between openness to experience ($r=-.067$) and neuroticism ($r=-.010$) personality traits and workplace social courage behavior.

Individuals with agreeable personality traits can support their friends in case of injustice or mistake because they are more helpful and understanding. In the extroverted personality trait, the individual can show a positive attitude towards events and errors. In the responsibility personality trait, the individual can react to any situation that hinders the performance of a job. For these reasons, a positive relationship may exist between workplace social courage behavior and personality traits of agreeableness, responsibility, and extraversion. A neurotic individual may not act courageously because of anxiety and insecurity. Individuals who are innovation-oriented in their openness to experience may not react to negativities in standard task functioning. These

individuals are not interested in routine negativities. For these reasons, a negative relationship may exist between workplace social courage behavior, openness to experience, and neuroticism personality traits.

Table 4: Correlation Analysis Results

Variables	1	2	3	4	5	6
1- Workplace social courage behavior	1					
2- Neuroticism	-,010	1				
3- Extraversion	,038	-,077	1			
4- Agreeableness	,089	-,142**	,366**	1		
5- Openness to Experience	-,067	-,110*	,342**	,313**	1	
6- Responsibility	,029	-,276**	,367**	,651**	,356**	1

*p<0.05 **p<0.01

Regression analysis was performed to determine whether five-factor personality traits have an effect on workplace social courage behavior. Multiple regression analysis was applied to examine the effect of each dimension of the five-factor personality trait on workplace social courage behavior. Multiple regression analysis results are shown in Table 5. In this table, five factors of personality traits represent the independent variable, and workplace social courage behavior represents the dependent variable.

Table 5: Regression Analysis Results

Independent variables	Beta	T	P	Tolerance	VIF
Neuroticism	-,010	-,192	,648	,920	1,086
Extraversion	,039	,706	,481	,794	1,260
Agreeableness	,130	1,953	,042	,553	1,808
Openness to Experience	-,034	-,496	,620	,510	1,961
Responsibility	,110	1,998	,046	,817	1,224

Dependent Variable: Workplace social courage behavior
F=1,588 R=,140 R²=,020 Adjusted R²=,007

According to Table 5, it was concluded that agreeableness and responsibility personality traits had a positive and significant effect on workplace social courage behavior. However, neuroticism, extraversion, and openness to experience personality traits did not significantly affect workplace social courage behavior. It can be stated that when the agreeableness score increases by one unit, the workplace social courage behavior dimension score will increase by 0.130, and a one-unit increase in the responsibility score will increase the workplace social courage behavior dimension score level by 0.110. As a result of this information, the H1 and H5 hypotheses were accepted. Hypotheses H2, H3, and H4 were rejected.

Individuals with the agreeableness personality trait are more likely to display social courage behavior in the face of fear or injustice, along with the thought of helping and supporting. Therefore, the personality trait of agreeableness affects the behavior of social courage. In the responsibility personality trait, social courage behavior can be shown with a sense of duty and responsibility. Therefore, the responsibility personality trait affects social courage behavior (Hannah, Sweeney & Lester, 2007). Since the negative emotional state is high in the neuroticism feature, social courage behavior may be limited (Fredrickson, 2001). Individuals with positive personality traits such as openness to experience and extroversion may not act as courageous due to situational reasons. Because due to their situations, their attitudes toward displaying courageous behaviors are low (Kilmann, O'Hara & Strauss, 2010). Therefore, neuroticism, openness to experience, and extraversion personality traits do not affect social courage behavior.

An independent t-test was conducted to determine whether the workplace social courage behaviors of the participants differ according to the gender variable. The Kolmogorov-Smirnov test was applied for the assumption of normal distribution. The skewness (-1.325) and kurtosis values (1.579) were determined for the workplace social courage behavior scale. As a result of the independent t-test, no significant difference was found between female (Mean.=3.49; SD= .856) and male (Mean.=3.27; SD=1.032) employees in terms of workplace social courage behavior ($t=-.1406$; $p=.160$). According to this outcome, hypothesis H6 was rejected. The findings of the hypotheses highlighted in the study are presented in Table 6.

Table 6: Independent T-Test Results

Factor	Gender	n	Mean	Std. deviation	t	df	p
Workplace social courage behavior	Female	231	3,49	,856	-1,406	402	,160
	Male	173	3,27	1,032			

Table 7: Hypothesis Results

Hypotheses	Result
H1: Agreeableness personality trait significantly influences workplace social courage behavior.	Accepted
H2: Neuroticism personality trait significantly affects workplace social courage behavior.	Rejected
H3: Extraversion personality trait significantly affects workplace social courage behavior.	Rejected
H4: Openness to experience personality traits significantly affects workplace social courage behavior.	Rejected
H5: Responsibility personality trait significantly affects workplace social courage behavior.	Accepted
H6: Workplace social courage behavior differs significantly according to the gender variable.	Rejected

7. Conclusion

It is known that the individual must have different characteristics to do a specific job and achieve a goal. One of these traits is courage. In other words, it is a social courage trait. Social courage is the courageous act of an individual. However, due to this behavior, the individual may face various negativities (Howard & Fox, 2020). Because of these negativities, social courage includes evaluating, thinking, and making decisions before exhibiting behavior (Schilpzand et al., 2015). The individual decides by assessing the social courage behavior and its consequences together. A behavior similar to social courage has become widespread in businesses. This behavior is workplace social courage behavior. Some factors affect workplace social courage behavior. The position of the employees in the business, their need for work, and economic conditions are these factors. The factors expressed are non-individual attributes. The factor that originates from and determines the individual's personality is the employee's personality traits.

According to the personality traits approach, personality traits are the main factor in shaping individual behavior. Personality traits make it possible for people to change their behavior. As a result, each individual develops originality through personality traits (McCrae & Costa, 1997). The primary purpose of this study is to examine the relationship between employee personality traits and workplace social courage behavior. In addition, the issue of whether social courage behavior in the workplace differs according to the gender variable was also examined. An Independent t-test has determined that. According to the analysis, there was no significant difference in social courage behavior in the workplace. Howard and Fox (2020) say there is a difference between men and women employees in social courage behavior in the workplace. The

female employees are more understanding and passive, while the men employees show a higher standard and a sudden reaction.

It has been determined that neuroticism, openness to experience, and extraversion from employee personality traits do not significantly affect workplace social courage behavior. It is necessary to look at the details that affect this result. Pessimism, anxiety, and depressive attitudes are at the forefront in employees with neuroticism personality traits. For this reason, it can be considered a typical situation where employees do not show social courage behavior in the workplace. Because due to the presence of emotions such as anxiety and pessimism in the neurotic personality trait, employees may feel insecure and cannot exhibit social courage behavior (Hannah et al., 2007). Negative emotional intensity distracts employees from social courage behavior (Fredrickson, 2001).

Employees with the personality trait of openness to experience are far from their routine social and work lives. These employees are individuals with high artistic aspects who are motivated to gain new knowledge. Therefore, these employees are expected to refrain from showing workplace social courage behavior. Because they need more interest in routine work practices and functioning. Employees with extroverted personality traits are sociable and talkative and activate other individuals in bilateral relations. Extroverted employees do not have the characteristics to show a high level of aggressive behavior towards another employee's mistake or uncertainty in the business. Positive emotions are at the forefront of both personality traits. However, having positive emotions may not be enough for social courage behavior. The conditions of the employees also affect their social courage behavior (Killmann et al., 2010). An employee with difficult socio-economic conditions may avoid social courage behavior even though he has positive emotions.

It has been determined that the agreeableness and responsibility of employee personality traits significantly impact workplace social courage behavior. Employees with agreeable personality traits have a helpful, caring, and trustworthy profile. Therefore, employees can show social courage if their friend is injured or needs help (Hannah et al., 2007). On the other hand, employees with disagreeable personality traits have an unreliable profile that is willing to find the faults of others and is involved in discussions. Employees with these characteristics can demonstrate severe and aggressive social courage toward the mistakes of other employees, unfair management behavior, or their work descriptions. Employees with responsible personality traits are disciplined people who try to do their work in a planned and comprehensive manner (Judge, Heller & Mount, 2002). They can react to errors and problems that prevent the job from being done on time. Simply put, they can demonstrate workplace social courage because they do not tolerate mistakes that prevent the job from getting done on time (Goud, 2005). Howard (2019) describes workplace social courage behavior and a responsible personality as having a positive relationship.

Since workplace social courage behavior is a concept whose development is up-to-date, the findings of this study contain essential information. Agreeableness and responsibility personality traits influence workplace social courage behavior. Neuroticism, openness to experience, and extraversion personality traits do not significantly affect workplace social courage behavior. This study has a unique value in examining workplace social courage behavior in hotel businesses in the tourism sector. This research will likely provide benefits to the literature.

In future research, it is essential to examine the workplace social courage behaviors of the employees with the qualitative research method. Because it is a requirement to determine the social courage behaviors exhibited by the employees in the workplace. It is essential to decide on social courage behaviors, especially in enterprises in the tourism sector, which are labor-intensive. In addition, examining the relationship between workplace social courage behavior and fear of managers, fear culture, leadership styles, and employee cooperation is recommended. The effects of employee demographics on workplace social courage behavior can be studied extensively. As

the main limitation of this research, it can be stated that the application part was made only in five-star hotels in Antalya. The realization of work in hotel businesses in different destinations can contribute by making a difference.

References

- Aristoteles. (2020). *Nikomakhos'a Etik*. BilgeSu.
- Arthur, W., & Graziano, W. G. (1996). The five-factor model, conscientiousness, and driving accident involvement. *Journal of Personality*, *64*, 593-618. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1996.tb00523.x>
- Comer, D. R., & Sekerka, L. E. (2018). Keep calm and carry on (ethically): Durable moral courage in the workplace. *Human Resource Management Review*, *28*(2), 116-130. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.05.011>
- Costa, P.T. & McCrae, R.R. (1995). Domains and facets: hiyerarchical personality assessment using the revised neo personality inventory. *Journal of Personality Assessment*. *64*(1), 21-50. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa6401_2
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı*. Remzi Kitabevi.
- Detert, J. R., & Bruno, E. A. (2017). Workplace courage: Review, synthesis, and future agenda for a complex construct. *Academy of Management Annals*, *11*(2), 593-639. <https://doi.org/10.5465/annals.2015.0155>
- Doğan, T. (2013). Beş faktör kişilik özellikleri ve öznel iyi oluş. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, *14*(1), 56-64. <https://dergipark.org.tr/en/pub/doujournal/issue/66668/1043081>
- Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. *American Psychologist*, *56*(3), 218-226. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.218>
- Goldberg, L. R. (1992). The development of markers for the Big-Five factor structure. *Psychological assessment*, *4*(1), 26-42. <https://doi.org/10.1037/1040-3590.4.1.26>
- Gosling, S. D., Rentflow, P. J. & Swann W. B. (2003). A very brief measure of the big-five personality domains, *Journal of Research in Personality*, *37*, 504-528. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(03\)00046-1](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(03)00046-1)
- Goud, N. H. (2005). Courage: Its Nature and Development. *Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, *44*, 102-116. <https://doi.org/10.1002/j.2164-490X.2005.tb00060.x>
- Hannah, S. T., Sweeney, P. J., & Lester, P. B. (2007). Toward a courageous mindset: The subjective act and experience of courage. *The Journal of Positive Psychology*, *2*(2), 129-135. <https://doi.org/10.1080/17439760701228854>
- Howard, M. C., Farr, J. L., Grandey, A. A., & Gutworth, M. B. (2017). The creation of the workplace social courage scale (WSCS): An investigation of internal consistency, psychometric properties, validity, and utility. *Journal of Business and Psychology*, *32*(6), 673-690. <https://doi.org/10.1007/s10869-016-9463-8>
- Howard, M. C. (2019). Applying the approach/avoidance framework to understand the relationships between social courage, workplace outcomes, and well-being outcomes. *The Journal of Positive Psychology*, *14*(6), 734-748. <https://doi.org/10.1080/17439760.2018.1545043>

- Howard, M. C., & Holmes, P. E. (2020). Social courage fosters both voice and silence in the workplace: A study on multidimensional voice and silence with boundary conditions. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 7(1), 53-73. <https://doi.org/10.1108/JOEPP-04-2019-0034>
- Howard, M. C., & Fox, F. R. (2020). Does gender have a significant relationship with social courage? Test of dual sequentially mediated pathways. *Personality and Individual Differences*, 159, 109904. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.109904>
- Ibarra, H., & Barbulescu, R. (2010). Identity as narrative: Prevalence, effectiveness, and consequences of narrative identity work in macro work role transitions. *Academy of management review*, 35(1), 135-154. <https://doi.org/10.5465/amr.35.1.zok135>
- John, O. P., Naumann, L. P. & Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative Big Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (114-158). New York, NY: Guilford Press.
- Judge, T. A., Heller, D., & Mount, M. K. (2002). Five-factor model of personality and job satisfaction: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 87(3), 530-541. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.3.530>
- Khalid, S. & Sekiguchi, T. (2019). The mediating effect of glass ceiling beliefs in the relationship between women's personality traits and their subjective career success. *NTU Management Review*, 29(3), 193-220. [https://doi.org/10.6226/NTUMR.201912_29\(3\).0006](https://doi.org/10.6226/NTUMR.201912_29(3).0006)
- Kilmann, R. H., O'Hara, L. A., & Strauss, J. P. (2010). Developing and validating a quantitative measure of organizational courage. *Journal of Business and Psychology*, 25(1), 15-23. <https://doi.org/10.4337/9781781005927.00025>
- Koerner, M. M. (2014). Courage as identity work: Accounts of workplace courage. *Academy of Management Journal*, 57(1), 63-93. <https://doi.org/10.5465/amj.2010.0641>
- Komaraju, M., Karau, S. J., Schmeck, R. R., & Avdic, A. (2011). The Big Five personality traits, learning styles, and academic achievement. *Personality and individual differences*, 51(4), 472-477. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.04.019>
- Magnano, P., Faraci, P., Santisi, G., Zammitti, A., Zarbo, R., & Howard, M. C. (2022). Psychometric Investigation of the Workplace Social Courage Scale (WSCS): New Evidence for Measurement Invariance and IRT Analysis. *Behavioral Sciences*, 12(5), 119. <https://doi.org/10.3390/bs12050119>
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American psychologist*, 52(5), 509-516. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.5.509>
- McCrae, R. R., Jang, K. L., Livesley, W. J., Riemann, R. & Angleitner, A. (2001). Sources of structure: Genetic, environmental and artifactual influences on the covariations of personality traits. *Journal of Personality*, 69(4), 511-535. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.694154>
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood: A five-factor theory perspective*. Guilford Press.
- Mert, İ. S. (2021). Cesareti modellemek: cesareti anlamada ve uygulamada kullanılabilir bazı modeller. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 60-80. <https://dergipark.org.tr/en/pub/abuijss/issue/63101/941506>

- Mert, I. S., & Köksal, K. (2022). The Effect of Workplace Social Courage on Life Satisfaction: A Scale Adaptation. *Ege Academic Review*, 22(3), 241-252. <https://doi.org/10.21121/eab.943671>
- Mert, İ.S., Sen, C. & Alzghoul, A. (2021), Organizational justice, life satisfaction, and happiness: the mediating role of workplace social courage, *Kybernetes*, 51(7), 2215-2232. <https://doi.org/10.1108/K-02-2021-0116>
- Osswald, S., Greitemeyer, T., Fischer, P., & Frey, D. (2010). Moral prototypes and moral behavior: Specific effects on emotional precursors of moral behavior and on moral behavior by the activation of moral prototypes. *European Journal of Social Psychology*, 40(6), 1078-1094. <https://doi.org/10.1002/ejsp.728>
- Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues*. Washington, DC: Oxford University Press.
- Platon, (2010). *Diyaloglar*. Remzi Kitapevi.
- Rate, C. R., Clarke, J. A., Lindsay, D. R., & Sternberg, R. J. (2007). Implicit theories of courage. *The Journal of Positive Psychology*, 2(2), 80-98. <https://doi.org/10.1080/17439760701228755>
- Rate, C. R., & Sternberg, R. J. (2007). *When good people do nothing: A failure of courage*. In J., Langan-Fox, C. L. Cooper, & R. J. Klimoski (Eds.), *Research companion to the dysfunctional workplace: Management challenges and symptoms*. Cheltenham: Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781847207081.00008>
- Schilpzand, P., Hekman, D. R., & Mitchell, T. R. (2015). An inductively generated typology and process model of workplace courage. *Organization Science*, 26(1), 52-77. <https://doi.org/10.1287/orsc.2014.0928>
- Schoen, H., & Schumann, S. (2007). Personality traits, partisan attitudes, and voting behavior. Evidence from Germany. *Political psychology*, 28(4), 471-498. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2007.00582.x>
- Tett, R. P., & Guterman, H. A. (2000). Situation trait relevance, trait expression, and cross-situational consistency: Testing a principle of trait activation. *Journal of Research in Personality*, 34(4), 397-423. <https://doi.org/10.1006/jrpe.2000.2292>
- Tkachenko, O., Quast, L. N., Song, W., & Jang, S. (2020). Courage in the workplace: The effects of organizational level and gender on the relationship between behavioral courage and job performance. *Journal of Management & Organization*, 26(5), 899-915. <https://doi.org/10.1017/jmo.2018.12>
- Uysal, E., & Bayramoğlu, G. (2022). İşyerinde sosyal cesaret davranışı ölçeğinin Türkçe'ye uyarılma çalışması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 54-71. <https://doi.org/10.20491/isarder.2022.1366>
- Woodard, C. R., & Pury, C. L. (2007). The construct of courage: Categorization and measurement. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 59(2), 135-147. <https://doi.org/10.1037/1065-9293.59.2.135>

Araştırma Makalesi / Research Article

ABD VE İNGİLTERE BASININDA MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE KÜTAHYA

Mekki ULUDAĞ¹

Öz

Bu çalışmada Millî Mücadele dönemi boyunca Kütahya’da yaşanan gelişmeler, ABD ve İngiltere basınına yansıyan yönleriyle ele alınmıştır. Dolayısıyla ABD ve İngiltere basınından yararlanılmak suretiyle 1918-1922 yılları arasında Kütahya’da yaşananların okuyucunun bilgisine sunulması çalışmanın ana gayesidir. Bu çalışmada karşılaştırmalı içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Buna göre öncelikle araştırma konusuyla ilgili haber ve yazılar tespit edilmiş, ardından bu haber ve yazılar objektiflik ilkesi göz önünde bulundurulmak suretiyle tasnif edilmiştir. Kütahya’daki gelişmeleri olduğu gibi okuyucuya sunma gayreti içinde olduğu ve çoğunluğunun haber ajanslarına ait olduğu anlaşılan yazılar öncelikli olarak değerlendirilmiş, yanlış bilgiler içerdiği aşikâr olan haberler değerlendirme dışında tutulmuştur. Değerlendirme kapsamına alınması kararlaştırılan haber ve yazılar, yerli kaynaklardaki bilgilerle karşılaştırıldıktan sonra çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışmanın önemli olduğu düşünülen bulguları, Kütahya ile ilgili araştırmaların literatürüne katkıda bulunulması ve dönemin iki önemli ülkesi olan ABD ile İngiltere ülkelerine ait basın organlarının Kütahya’daki gelişmeleri okuyucularına sunum şekillerinin ortaya çıkarılmasıdır. ABD ve İngiltere basın organlarının, Millî Mücadele dönemi boyunca Kütahya’da yaşanan gelişmelere önemli oranda yer verdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kütahya, Millî Mücadele, Amerikan Basını, İngiliz Basını, Türk-Yunan Savaşı.

KÜTAHYA IN THE US AND ENGLAND PRESS DURING THE WAR OF INDEPENDENCE

Abstract

In this paper, the developments in Kütahya during the War of Independence are discussed with their aspects reflected in the US and British press. Therefore, the main purpose of the study is to present the events in Kütahya between 1918-1922 to the information of the reader by using the US and British press. In this study, the comparative content analysis method was preferred. First, news and articles related to the research topic were determined, and then this news and articles were classified by considering the principle of objectivity. The articles, which are understood to present the developments in Kütahya to the reader as they are, and which are understood to belong to the news agencies, were evaluated primarily, and the news that contained false information was excluded from the evaluation. The news and articles decided to be included in the evaluation were included in the study after they were compared with the information from local sources. The study's findings, which are considered important, contribute to the literature of research about Kütahya and reveal how the press organs of the two important countries of the period, the US and England, presented the developments in Kütahya to their readers. It has been determined that the press organs of the US and England gave a significant place to the developments in Kütahya during the War of Independence.

Key Words: Kutahia, Kutaia, Kutaya, The War of Independence, American Press, British Press, Greco-Turkish War.

¹ Dr. Arş. Gör., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mekki.uludag@dicle.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6557-7919.

Başvuru Tarihi (Received): 04.11.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Millî Mücadele dönemi boyunca Kütahya’da her anlamda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde müttefik devletler tarafından işgal hareketleri başlayınca Kütahya’da işgaller protesto edilmiş ve birçok yere protesto telgrafları çekilmiştir (Öztürk, 2018). Kütahya, işgallere karşı direniş hareketlerinin başladığı ilk yerlerden biri (Günhan, 2016) olduğu gibi sürekli olarak Yunan birliklerinin işgal etmek istediği yerlerden biri olmuş (Sarıhan, 1995), bu nedenle dönem boyunca Kütahya ve çevresinde Türk ve Yunan birlikleri arasında çok sayıda çarpışma yaşanmıştır. Defalarca Kütahya ve çevresine saldırılar düzenlemiş olan Yunan birliklerinin işgal girişimleri uzun süre sonuçsuz kalmış, her seferinde Türk yerel direniş birlikleri (Değerli ve Sarıkoyuncu, 2017), Kuva-yı Milliye birlikleri (Erdoğan, 2006) ve nihayet düzenli birlikler tarafından Yunan saldırıları püskürtülmüştür. 1921 yılının temmuz ayında önceki başarısız girişimlerinden ders alan ve iyi organize olan Yunan işgal kuvvetleri, Türk birliklerine oranla silah, mühimmat ve sayı üstünlüğünün avantajını iyi değerlendirmiş (Aykut, 1935), günlerce süren kanlı çarpışmalardan sonra Kütahya’yı ele geçirmeyi başarmışlardır. Kütahya’ya giren Yunan hükümet görevlileri ile komuta kademesi, Rum ve Ermeniler tarafından sevinçle karşılanırken Müslüman halkın Yunan idaresine boyun eğmeleri sert ve tehditkâr ifadelerle talep edilmiştir (Çakmak, 2019). Yunan işgali boyunca Kütahya her yönüyle talana maruz kalmış, tarihi eserlere kadar birçok değerli mal ve eşya Yunan birlikleri tarafından yağmalanmıştır (Kaplan, 2007).

Döneme ait kaynaklarda Kütahya ile ilgili önemli bilgiler mevcuttur. İngiliz raporlarına göre Millî Mücadele dönemi başlangıcında Kütahya’nın nüfusu yüz on altı bin kişinin üzerinde olup bu nüfusun yaklaşık olarak sadece on bin kişilik kısmı gayrimüslimlerden oluşuyorken geri kalan nüfus Müslümanlardan oluşmaktadır (*A Handbook*, 1919). 1893 yılında Kütahya Sancağının toplam nüfusu 321.004 olup nüfusun yaklaşık %24’ü gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında alınan Tehcir kararı sonrasında bölgedeki gayrimüslim nüfusun büyük oranda azalmış olması muhtemeldir. (Demiryürek, 2015). *The Encyclopedia Americana*’da Kütahya ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Ona göre Bizans döneminden kalan şehir surlarının bulunduğu Kütahya, verimli bir bölgede kurulmuş olup şehirde çok sayıda cami, hamam ve birkaç kilise bulunmaktadır. Tahıl ürünleri ile birlikte tütün, haşhaş, sebze ve meyve çeşitleri yetişmektedir. Kütahya’da oldukça kaliteli fayanslar bulunsa da çanak çömleklerin eski ihtişamını koruduğu söylenemez. Şehirde mükemmel yün, keçi kılı, tavşan postu, afyon ve lületaşı ticareti yapılmaktadır (1922, p.561). Birinci Dünya Savaşından önce Yakın Doğu’daki en önemli tuğla fabrikası Kütahya’da bulunmuştur. Fabrikada erkek ve kadınlardan oluşan yüz elli kişi çalışmışken fabrikanın müdürlüğünü David Ohanessian yapmıştır. İngilizlerin Orta Doğu Uzmanı olarak bilinen Mark Sykes, Ohanessian’ın yeteneğini keşfettikten sonra onu Kütahya’dan alarak önce Halep’e ardından İngiliz işgali altındaki Kudüs’e götürmüştür. Ohanessian bir taraftan Kudüs’te bir tuğla fabrikası açmak için hazırlıklar yaparken diğer taraftan eskiden kendisinin işlettiği fabrikalardaki işçilere ulaşarak onların da Kudüs’e geçmelerini sağlamaya çalışmıştır. Ohanessian gittikten sonra Kütahya’daki tuğla fabrikası önemini yitirmiştir (Price, 1919). Osmanlı Hükümeti tarafından İstanbul’dan sürgüne gönderilmiş olan kişilerin gönderildikleri yerlerden biri Kütahya olmuştur. Mondros Mütarekesinden sonra ülkenin kurtuluşu hakkında çeşitli öneriler ortaya atılmış, bu önerilerden biri Amerikan Mandası altına girmek olmuş, önerinin en sıkı savunucularından biri Vakit Gazetesinin başyazarı Ahmed Emin (Yalman) olmuştur. Ahmed Emin, Amerikan mandasında fazlasıyla ısrar ettiği ve fikirlerini açıkça ortaya koyduğu gerekçesiyle Kütahya’ya sürgün edilmiş, orada üç ay kadar kaldıktan sonra tekrar İstanbul’a dönmüştür (Czapski, 1919).

Mondros Mütarekesinden sonra Anadolu’nun birçok yerinde müttefik devletler tarafından işgallere başlanmıştır. Müttefik devletler tarafından Yunan Başbakanı Venizelos, Osmanlı Devleti’ne Sevr Antlaşmasını zorla kabul ettirmekle görevlendirilmiş ve Venizelos bu görevi

memnuniyetle kabul ederek derhal işgallere başlamıştır (*How Greece, 1922*). Bilhassa İzmir'in Yunan birlikleri tarafından işgal edilmesi üzerine Anadolu'nun her tarafında olduğu gibi Kütahya'da da hızla milli bilinç oluşmuş, Kütahya halkı, kendi şehirlerinin de işgale maruz kalabileceği endişesi yaşamaya başlamıştır. Bunun üzerine Kütahya'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurulmuş, işgallere karşı protesto mitingleri düzenlenmiş ve işgalci devletlere protesto telgrafları gönderilmiştir (*Askeri Tarih, 2012*). Kütahya muharebesinde Yunan kuvvetleri birkaç ay önce I. ve II. İnönü Muharebelerinde yaşadıkları yenilgilerden ders çıkarmış görünerek taarruz planlarını iyi hazırlamışlardır (Duman, 2021). Türk birliklerinin Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa tarafından denetlenmiş ve onaylanmış olan başarılı savunma planına rağmen Türk mevzileri Yunan birlikleri tarafından aşılmış ve Kütahya Yunan işgali altına girmiştir. Kütahya muharebesi sırasında asıl Yunan planı, Türk birliklerinin tamamen kuşatılarak imha edilmesi esasına dayanmış olsa da Türk birlikleri Yunan kuşatmasından sıyrılmayı başararak düzenli bir şekilde geri çekilmeyi başarmıştır. Buna rağmen muharebe sırasında her iki taraftan çok sayıda kayıp verilmiştir. Öyle ki, kayıp sayıları İngiliz ve Amerikan basınında on binlerle ifade edilmiştir. Türk ve Yunan kaynaklarının da kayıp sayılarıyla ilgili karşı tarafa yönelik abartılı rakamlar verdikleri anlaşılmıştır (Önalp, 1974).

Kütahya muharebesi ile ilgili Fevzi Paşa tarafından TBMM sürekli olarak bilgilendirilmiş, mecliste konuyla ilgili uzun müzakereler yapılmıştır. Nereden bakılırsa bakılsın, Eskişehir muharebesi ile birlikte Kütahya muharebesi Millî Mücadelenin en zor dönemlerinden birinin yaşanmasına neden olmuş, geniş bir alan Yunan işgali altına girmiştir. Millî Mücadele döneminde yaşanan gelişmelere bağlı olarak günümüzde Kütahya'da çok sayıda şehitlik ve anıt bulunmaktadır (Yeldemez ve Soylu, 2015). Bugüne kadar Millî Mücadele dönemini Amerikan (Ulagay, 1974) ve İngiliz (Özel, 2020) basınına yansımaları bakımından farklı açılardan ele alan çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların bazıları basın organlarında sınırlamaya gidilerek yapılmışken (Aybars, 1988) bazıları konuyu genel hatlarıyla ele almış (Arslan, 2021), diğer bazı çalışmalar ise birbirlerinin benzeri olmakla birlikte bazı yönlerden farklılaşan (Berk, 2020 ve Uzuner, 2022), fakat dönemi yine genel (Hacıhanıfioğlu, 2019) bir bakış açısıyla değerlendirmiş olan çalışmalar olmuştur (Öğreten, 2021). Bugüne kadar Millî Mücadele dönemi boyunca Kütahya'da yaşanan gelişmelerin, Amerikan ve İngiliz basın organlarından yararlanılarak değerlendirildiği müstakil bir çalışma olmadığı tespit edildiği için bu araştırmanın yapılmasına karar verilmiştir. İlgili ülkelerin basın organlarından dönemle ilgili doğrudan bilgiler tespit edildiğinden bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sunacağı düşünülmüştür.

1. Kütahya'nın İşgalinden Önce Yaşanan Gelişmeler

Mondros Mütarekesi hükümleri gereğince Osmanlı Devleti'nin silahlarını müttefik işgal kuvvetlerine teslim etmesi gerektiği için bazı İngiliz subayları Kütahya'ya giderek oradaki silah ve mühimmatların buldukları depolara el koymak istemiştir. Silahların müttefiklerin eline geçmesini istemeyen Kütahya yerel direniş kuvvetlerine mensup silahlı bazı kişiler tarafından İngiliz subaylarına ateş açılmış, bir süre için silahların transfer edilmesi engellenmiştir. Daha sonra çıkan çatışma sonucunda ateş eden kişiler kaçmak zorunda kalırken Kütahya'daki silah ve mühimmatlar araçlara bindirilerek İngiliz işgali altındaki İzmit'e gönderilmiştir. İngiliz subayları tarafından Kütahya'da yaşananlar İstanbul'daki İngiliz yetkililerine bildirilmiş, Anadolu'da İngilizlere karşı bir tutum değişikliğinin söz konusu olduğu, Anadolu'daki İngiliz görevlilerinin tehlike altında buldukları vurgulanmıştır ("Changing Attitude," 1919). Bir süre sonra İngiliz subayları Kütahya'dan silah kaçırmaya devam etmiştir. İstanbul'dan İngiltere'ye gönderilmiş olan bir rapora göre İngiliz birlikleri, Kütahya'dan Türklere ait yüz vagon dolusu silah ve mühimmat kaçırmıştır ("300 Cars of," 1919).

Mustafa Kemal Paşa ile ilgili haberler Millî Mücadele'nin erken dönemlerinden itibaren İngiliz ve Amerikan basınında yer almaya başlamıştır. The Times'teki bir habere göre Anadolu'da bulunan

ve İstanbul'daki hükümetin kararlarını tanımayan Mustafa Kemal Paşa tarafından yeni bir hükümet kurulmuş, hükümette yer alanlardan biri de Mebusan Meclisinde Kütahya Milletvekili olarak yer almış olan Ferit Bey olmuştur ("Separate Anatolian," 1920). Mustafa Kemal Paşa, Kütahya'daki gelişmeleri yakından takip etmiş, bir süre sonra şehre giderek durumu yerinde görmüş ve gerekli talimatları vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kütahya'da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve cephedeki diğer komutanlarla bir toplantı yapmıştır. Ana gündemi Kütahya'nın etrafındaki savunma hatları olan toplantıdan sonra Kütahya'nın savunması güçlendirilmiş, yeni hendekler kazılarak tel örgüler çekilmiştir (Beaumont, "Greece's," 1921). Mustafa Kemal Paşa, Kütahya ziyareti hakkında TBMM'deki kapalı oturumda bilgi vermiştir. Ona göre Kütahya'daki birlikler henüz on gün içinde teşkil edilmiş olup bir alay piyade birliğinden ibarettir. Üç taburdan oluşan alayın toplam asker sayısı bin yedi yüz kişi civarında olup ayrıca bir süvari bölüğü tesis edilmiştir. Kütahya'daki birliklerin tamamı için asker elbisesi ve silah temin edilmiştir. Bu birlikler Kütahya halkı tarafından oluşturulduğu gibi tüm ihtiyaçları da Kütahyalılar tarafından karşılanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Kütahya'daki birlikleri dikkatli bir şekilde teftiş etmiş ve birlikteki askerlerin firar etmeyen, silahlarını hiç teslim etmemiş askerler olduklarını görmüştür. Kemal Paşa, Kütahya cephesinde gördüğü askerlerin iyi eğitilmiş olduklarını ifade etmiştir. (TBMMZC, 1920).

Müttefik devletler, Osmanlı Devleti'ni barış antlaşmasını imzalamak zorunda bırakmak ve Anadolu'daki muhtemel bir direnişi engellemek amacıyla İzmir ve çevresinin Yunanistan'a verileceğini belirterek Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesini sağlamışlardır. Yunan birlikleri, kendilerine söz verilmiş olan İzmir ve çevresi ile yetinmeyerek bir süre sonra Anadolu'nun içlerine doğru işgal hareketlerine girişmişlerdir. Yunan işgal kuvvetlerinin işgal etmek istedikleri yerlerden biri Kütahya olmuştur. Kütahya, stratejik olarak kuzeyde Eskişehir'in, güneyde Afyonkarahisar'ın takviye edilebildiği, Konya demiryolu hattının üzerinde önemli bir noktada bulunduğu için Yunan birliklerinin hedefinde yer almıştır ("Stubborn Fighting," 1920). İzmir'den Anadolu'nun içlerine doğru işgale başlamış olan Yunan işgal kuvvetleri, Alaşehir'i işgal ettikten sonra Uşak ve Kütahya yönüne doğru ilerlemeye devam etmişlerdir. Yunan birliklerine karşı savaşmakta olan Türk direniş kuvvetleri, tüm kırsal yerleşim yerlerinde başarılı bir gerilla savaş tekniği ile Yunan işgalinin hızını düşürmüştür. Bunun yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın oldukça dağınık bir halde bulunan birlikleri ile temas kurmakta zorlandığı, bunun da Yunan işgallerini kolaylaştıran bir faktör olduğu belirtilmiştir. Habere göre müttefikler artık İstanbul'daki hükümetten ziyade Mustafa Kemal Paşa ile muhatap olmak zorunda kalacaklardır. İngiliz hükümeti, Yunan işgalinin hızlı bir şekilde Anadolu'nun her tarafında yayılmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir (Landon, 1920).

Bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın talimatları doğrultusunda toparlanan ve takviye edilmiş olan Türk birlikleri, Kütahya'dan harekete geçerek Yunan işgal kuvvetleri üzerine saldırı düzenlemiş, saldırı sonucunda ağır kayıplar veren Yunan İşgal birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır ("Greeks Turks," 1920). Kısa bir süre sonra yeniden harekete geçen ve Trakya'dan takviye edilmiş olan Yunan birlikleri, Bandırma, Bursa, Balıkesir ve Simav yönünden Kütahya üzerine saldırıya geçmiştir. Bağdat demiryolu hattını ele geçirmek amacıyla başlatılmış olan Yunan saldırıları Yunan uçakları tarafından desteklenmiştir. Yirmi dört saat kesintisiz süren çatışmalar Yunan yenilgisi ile sonuçlanmış, Yunan birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır ("Greeks Start," 1920). Yunan saldırısını geri püskürten ve Yunan birliklerine ağır kayıplar verdiren Türk birliklerinin yaklaşık yirmi bin kişiden oluştuğu tahmininde bulunulmuştur ("Greeks in New," 1920). Geri çekilen Yunan birlikleri bir kez daha takviye birliklerle yeniden toparlanarak saldırıya geçmiş ve bu sefer Simav kasabasını işgal etmiştir ("Kemalists Retreating," 1920). The Daily Telegraph'teki bir iddiaya göre Kütahya'daki Ermeni ve Rumlar, çatışmalar sırasında Yunan birliklerine destek verdikleri gerekçesiyle Türk birlikleri tarafından Kütahya'dan sürgün edilmiştir ("More Armenian," 1920).

Türk birlikleri bir taraftan Yunan kuvvetleri ile mücadele ederken diğer yandan iç ayaklanmalarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu isyanlardan biri olan Çerkez Ethem isyanı, bölgedeki Türk kuvvetlerini bir süre zor durumda bırakmıştır. Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde kurulmuş olan düzenli Türk birliklerine katılmayı reddederek ve milli kuvvetleri oyalamak suretiyle zaman kazandıktan sonra (Atatürk, 1927) ayaklanmış ve Türk birliklerine karşı saldırı başlatmıştır (Ertuna, 1974). 11 Ocak 1921 tarihinde Kütahya'yı işgal etmiş olan Çerkez Ethem, Türk birliklerinden iki subay ile altı yüz asker ve çok sayıda savaş malzemesi ele geçirdiğini iddia etmiştir. Çerkez Ethem'in Eskişehir üzerine yeni bir saldırı başlatma ihtimalinin yüksek olduğu bilgisi verildikten sonra, İsmet Paşa komutasındaki Türk millî kuvvetleri tarafından Ethem ve yanındaki birlikler üzerine düzenlenen operasyon sonucunda Ethem'in kaçarak Yunan birliklerine sığındığı ifade edilmiştir. ("Imperial and Foreign," 1921).

Ankara Hükümeti bir taraftan askeri operasyonlar yürüterek Yunan işgallerini engellemeye çalışmış, diğer taraftan diplomatik müzakereler yürütmüştür. Bu müzakerelerden biri de I. İnönü Muharebesi sonrası Londra'da Ankara Hükümeti adına Bekir Sami Bey ve İtalya Hükümeti adına İtalya Dışişleri Bakanı Count Sforza arasında imzalanan antlaşmadır. Antlaşmaya göre İtalyanlara ekonomik anlamda Kütahya ve çevresinde birtakım ayrıcalıklar verilmiştir. ("Italo-Turkish Pact," 1921). Ancak imzalanan antlaşma, daha sonra ülkeler arasında eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle TBMM tarafından reddedilmiştir. Yunan hareketinin hedefi, İstanbul-Bağdat demiryolu üzerindeki bir istasyon olan ve Eskişehir ile Afyonkarahisar'ın ortasında bir yerde bulunan Kütahya şehri olmuştur. Konstantin'in geçen sonbahardaki hedefi Eskişehir olmuş, böylece asıl hedefi olan Ankara üzerine kolayca gitmek istemiştir. Bu seferki saldırılarda Yunan kuvvetleri müttefiklerin kontrolündeki tarafsız bölgelerden faydalanamamış oldukları için, asıl merkezleri İzmir olmuştur. Yunan Kralı Konstantin, Sevr'in Türklere zorla kabul ettirilebileceğine inanmış olsa da antlaşmaya imza atmış olan diğer ülkeler onunla aynı fikirde olmadıklarını, Sevr'in revizyondan geçirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun üzerine Konstantin, müttefiklerin yardımına ihtiyacı olmadığını, Sevr'i Türklere tek başına kabul ettireceğini iddia ederek işgalleri genişletmeye başlamıştır. Yunan karargâh merkezi İzmir olduğu için, Yunan birliklerinin hedefindeki ilk yerlerden biri Kütahya olmuştur ("Tino's Lone Hand," 1921).

2. Kütahya'nın Yunan Birlikleri Tarafından İşgali

Yunan kaynaklı bildirimlere göre Türk birliklerinin Bursa ve Uşak hatlarındaki baskısının kırılması için Kütahya'nın işgal edilmesi zorunlu görülmüştür. Bu nedenle Yunan kuvvetleri Kütahya üzerine yeni bir saldırı hazırlığında olduklarını duyurmuştur ("The Greeks in Turkey," 1921). Bu amaçla Yunanistan'dan takviye birlikler, ağır silahlar ile savaş malzemeleri gönderilmiş, Yunan ordusu komuta kademesi yeni atamalarla güçlendirilmeye çalışılmıştır. Yunan bildirimlerine göre Yunan saldırısının rotası Uşak üzerinden Kütahya'nın ele geçirilmesi ve ardından Eskişehir üzerine operasyon yapılması şeklinde olacaktı ("New Greek Offensive," 1921). Yunan saldırısı Kütahya'ya ulaşmadan Türk birlikleri tarafından durdurulmuştur. Bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Kütahya'da olduğu bilgisini edinmiş olan Yunan otoriteleri tarafından Kütahya'nın Yunan uçakları tarafından bombalanması talimatı verilmiş, bombalama sırasında Kemal Paşa'nın karargahının yakınına bombalar düştüğü halde Kemal Paşa'nın yara almadan kurtulduğu ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu yerin Kütahya'daki gayrimüslimler tarafından Yunanlılara bildirildiği düşünülmüş, bunun üzerine Kütahya'daki Rumların durumu TBMM'de ele alınmış ve tüm gayrimüslimlerin şehirden çıkarılmasına karar verilmiştir (Beaumont, "Position at the Front," 1921).

Kütahya'ya düzenledikleri saldırılardan bir türlü sonuç alamayan Yunan işgal kuvvetleri, tüm imkanlarını seferber ederek büyük bir taarruz hareketi başlatmaya karar vermiştir. Bu amaçla 8 Temmuz 1921 tarihinde kuzey ve güney cephelerden eş zamanlı olarak taarruza geçen Yunan birlikleri, hızla ilerleyerek Batı Anadolu'da birçok yerleşim yerini işgal etmeye başlamıştır. Yunan

birliklerinin işgal etmek istedikleri yerlerden biri Kütahya olmuş ve şehir Yunan uçakları tarafından yoğun bir bombardımana uğramıştır (“Bombardment of Kutaia,” 1921). Kütahya, Yunan uçakları tarafından başlatılması planlanmış olan Yunan taarruzu öncesinde ilk olarak 28 Haziran 1921 tarihinde bombalanmaya başlanmış, bombalama dört saat boyunca devam etmiştir. Sonraki gün devam etmiş olan operasyon üç adet Türk uçağının karşı saldırısına maruz kalmış ve Yunan uçakları üslerine geri çekilmiştir. 3 Temmuz 1921 tarihinde Kütahya Yunan uçakları tarafından çok daha şiddetli bir şekilde bombalanmış ve şehirdeki Türk direniş birliklerine önemli oranda kayıp verdirilmiştir. Bu operasyon sırasında bir Yunan uçağı Türk uçaksavar birlikleri tarafından düşürülmüş olmakla birlikte uçağın pilotu Yunan işgal sahasına inmeyi başarmıştır (“Kutaia Bombarded,” 1921). Yunan kaynakları, bu saldırıdan sonra Türk birliklerinin Kütahya’dan geri çekildiklerini, Kütahya’nın Yunan işgali altına girdiğini ileri sürmüştür. Ayrıca yirmi bin Türk askerinin Yunan birlikleri tarafından esir edildikleri, çok sayıda Rus yapımı silah, mühimmat ve üç bin devenin Yunanlılar tarafından ele geçirildiği iddia edilmiştir (“In all Lands,” 1921). *The Tri-Country News*’teki bu haber her ne kadar doğru olmasa da yaklaşık iki hafta sonra Kütahya Yunan birlikleri tarafından işgal edilmiştir. Birkaç gün boyunca Kütahya dışında, şehrin kuzey, güney ve batı cephelerinde Türk-Yunan birlikleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Beaumont, “Turco-Greek War,” 1921). Çatışmalar sırasında Yunan uçaklarının bombardımanı devam etmiş, beş uçaktan oluşan Yunan filosu Kütahya’yı yoğun bir şekilde bombalamış, tespit edilebilen Türk askeri kampları ile Kütahya tren istasyonu, Kütahya’daki silah depoları ve lokomotif deposu yoğun bir şekilde bombalanmıştır. Yunan uçaklarının bombardımanı sonucunda Kütahya’daki iki silah deposu havaya uçurulmuştur. Yunan uçakları, bombalamanın yanı sıra Türk birliklerinin buldukları noktaların fotoğraflarını çekerek Yunan komuta kademesine iletmıştır (Beaumont, “Aerial Activity,” 1921). Çatışmalar devam ettiği sırada Türk ulusal hareketi lideri Mustafa Kemal Paşa’nın Kütahya-Eskişehir arasındaki Türk birliklerinin yanına gitmek üzere Ankara’dan hareket ettiği bilgisi verilmiştir (“Greek-Kemal,” 1921). Bir süre önce Kafkas cephesinden gelen birliklerle takviye edilmiş olan Kütahya’daki Türk birliklerinin başında Albay Arif Bey yer almıştır (“Greeks, Turks,” 1921).

Yunan birliklerinin yoğun saldırılarını durduramayan Türk birlikleri Kütahya’dan çekilmeye başlamıştır (“Greek Aggressive,” 1921). 16 Temmuz 1921 tarihinden itibaren de Yunan birlikleri Kütahya’ya girmeye başlamıştır. Çatışma bölgesinden edinilmiş olan bilgilere göre Türk birlikleri, Kürtlerden ve Tatarlardan oluşturulan yeni birliklerle takviye edilmiş olup Türk-Yunan birlikleri arasındaki çarpışmaların daha da şiddetleneceği tahmin edilmiştir (“Tartar and Kurd,” 1921). Çarpışmalar devam ederken İzmir’den gönderilmiş olan bilgilere göre Yunan birlikleri Kütahya’yı ele geçirmiştir (“Greek Successes,” 1921). Kütahya’da Türk ve Yunan birlikleri arasında günlerce süren şiddetli çatışmalar sonucunda her iki taraftan çok sayıda kayıp verilmiş ve nihayetinde Türk birlikleri şehirden çekilmek zorunda kalmıştır (“The Greek Advance,” 1921). Kütahya’nın kuzeyi, batısı ve güneyinden saldırıya geçen Yunan birlikleri, şehrin etrafında iyi bir savunma hattı oluşturmuş olan Türk birliklerini neredeyse tamamen sarmıştır (King, 1922). Yunan saldırısını üç yönden beklemeyen Türk birlikleri bu durum karşısında zor durumda kalmış ve Yunan kuvvetleri tarafından tamamen çevrelenmemek için büyük mücadele vermek zorunda kalmıştır (Baş, 2022). Türk birliklerini tamamen imha etmeyi amaçlamış olan Yunan saldırı planı büyük oranda başarılı olmuş olsa da Türk birlikleri, Kuzeydoğu yönünde Türk hakimiyetinde kalmış olan hattan geri çekilmeyi başarmıştır. Böylece Kütahya’da bulunan Türk birliklerinin tamamı imha olmaktan kurtulmuştur. Çarpışmalar sırasında Yunan savaş uçaklarının Yunan zaferinde etkisi oldukça büyük olmuştur. Yunan uçakları Türk hattının gerisine düzenledikleri saldırılarla Türk birliklerine önemli oranda zarar vermiş, birliklerin düzenli bir şekilde geri çekilmesini engellemiştir. Ayrıca Yunan savaş uçakları tarafından Türk ikmal hatları büyük oranda imha edilmiş, Türk birliklerinin silah ve mühimmat ile takviye edilmeleri engellenmiştir. Yunan kaynaklarında bu başarı, Yunan tarihindeki en büyük başarı olarak gösterilmiştir. Ayrıca Yunan otoriteleri tarafından Kütahya’daki yenilgiden sonra Türklerin bir daha asla toparlanamayacakları iddia edilmiştir (Beaumont, “Greek

Victory,” 1921). Kütahya savaşı sonucunda Yunan birlikleri tarafından Türk birliklerine ait bazı ağır silahlar ele geçirilmiş, bu silahların bir kısmının Fransız yapımı olduğu anlaşılmıştır. Yunan birlikleri ayrıca yüz altmış sekiz adet ağır silah ve iki yüz deve ele geçirmiştir. Kütahya çevresindeki Türk savunma hattı, beş sıra hendek, tel örgü ve ağır silahların konuşlandırılmasıyla oluşturulmuştur. Yunan gözcü uçaklarının verdiği bilgilere göre Türk birlikleri, yeniden saldırıya geçmek üzere hazırlanmaktaydı (Beaumont, “Defense of Kutahia,” 1921).

Kütahya'nın Yunanlılar tarafından alınması Atina'da dikkatle izlenmiştir. Yunan birliklerini doğrudan komuta etmiş olan Yunan Kralı Konstantin ve Yunan Generaller Dousmanis ile Papuolas, Kütahya'nın Yunan birlikleri tarafından ele geçirilmesinden hemen sonra Kütahya'ya hareket etmiştir. Kral Konstantin'in Kütahya'ya görkemli bir giriş yapması için hazırlıklara başlanmıştır. Ayrıca Yunan kaynaklarında Türklerin Kütahya'da cesurca ve çok başarılı bir şekilde savaştıkları, İsmet Paşa komutasındaki Kemalist ordunun iyi organize olduğu bilgisi verilerek Yunan ordusunun başarısına vurgu yapılmıştır (“Turco-Greek War,” 1921). Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ise TBMM'de yapmış olduğu konuşmasında, Türk birliklerinin Kütahya'dan çıktıklarını doğrulamış, geri çekilmenin düzenli ve başarılı bir şekilde yapıldığını belirtmiş, savaş sırasında Yunan birliklerinin çok büyük zayıat verdiklerini ifade ederek Kütahya-Eskişehir arasındaki bölgenin her tarafında binlerce Yunan askerinin cesedi bulunduğunu ifade etmiştir (“Turks Ask,” 1921). Türk haberleşme raporlarından alınan bilgiye göre Kütahya'nın Yunanlılar tarafından işgal edildiği bilgisi Türkler tarafından doğrulanmıştır. Rapora göre Türkler Kütahya'daki tüm silah ve mühimmat ile tüm birliklerini geri çekmeyi başarmıştır (“Le communique,” 1921). Kütahya ve çevresini bilen askeri uzmanlar, Yunan birliklerinin Kütahya'yı işgal etmelerindeki en önemli etkenin sahip oldukları iyi silahlar olduğunu, bununla birlikte Türk-Yunan savaşından henüz kesin bir sonuç alınmadığını belirtmiştir (“Greeks Allege,” 1921).

Kütahya'nın Yunan birlikleri tarafından ele geçirilmesi Atina'da büyük bir coşku ile kutlanmıştır. Atinalılar caddeleri doldurup kral ve ordu lehine sloganlar atarken tüm sokaklar Yunan bayrakları ile donatılmıştır (“Cheers for the King,” 1921). İzmir'deki Rum ve Ermeni halk da Kütahya'daki Yunan zaferini coşkuyla kutlamıştır. İzmir'deki kutlamalara eşlik etmiş olan Yunan Kralı Konstantin, Kütahya'ya gitmek üzere İzmir'den ayrılmıştır (“Greeks, King Konstantin,” 1921). Kütahya'nın Yunan birlikleri tarafından ele geçirilmesi sonrasında Yunan ana karargâhı Kütahya'ya taşınmıştır (James, “Turks in Retreat,” 1921). Yunan askerleri Kütahya'yı ele geçirdikten sonra şehrin içinde ve etrafında sistematik bir etnik temizlik hareketi başlatmıştır. Tüm köylerde yağma ve talan yapmış olan Yunan askerleri, tüm mallara ve ürünlere el koydukları gibi bütün Müslüman halkı göç etmeye zorlamıştır (“Excitement,” 1921). Ayrıca Yunan askerleri Kütahya'da bulunan birçok arkeolojik eseri, özellikle Roma dönemine ait yapıları talan etmiştir (“Archaeology,” 1921).

Kütahya savaşından sonra savaşla ilgili detaylar basında yer almıştı. Basında verilen bilgilere göre İsmet Paşa komutasındaki Türk birlikleri oldukça iyi savaştıkları gibi iyi eğitilmiş ve disiplin içinde hareket etmişti. Ana karargahını Kütahya'da kurmuş olan İsmet Paşa, şehrin Yunan işgali altına girmemesi için son ana kadar direnmisti. Diğer yandan Yunan askerlerinin de yüksek moralle ve iyi savaştıkları yorumu yapılmıştı. Ayrıca iki gün boyunca sürmüş olan süngü savaşlarında her iki taraftan çok sayıda kişinin yaşamını yitirdiği ifade edilmişti. Yunan kaynakları, Yunan Genelkurmay Başkanı Papoulas ile Yunan Veliyaht Prensini Kütahya'ya girdiklerini, Yunan kralının da bir iki gün içinde Kütahya'ya gireceğini bildirmişti (Beaumont, “The Fight at Kutahia,” 1921). Yunan otoritelerine göre yetmiş beş bin kişilik bir Türk birliği Kütahya savaşında yer almıştı (“Greek Hope,” 1921). Elbette ki bu bilgi abartılıydı, zira Anadolu'daki toplam Türk birliği dahi bu kadar değildi. Yunan Kralı Konstantin, Kütahya'nın alınmasından birkaç gün sonra Kütahya'ya gelmiş ve Kütahyalı Rum ve Ermeni halkın yoğun sevinç gösterileri arasında Kütahya'ya girmişti. Konstantin, Kütahya'ya taşınmış olan Yunan ana karargahından Yunan işgal operasyonlarını yönetmişti. (“Constantine Acclaimed,” 1921).

Kütahya’da toplanan Yunan savaş konseyi, Ankara üzerine bir sefer düzenlenmesine karar vermiştir. Bunun üzerine Erivan Ermenileri, Yunanlıların saldırısıyla eş zamanlı olarak Türkiye’nin Kafkas bölgelerini işgal edeceklerini ilan etmişlerdi (“A la suite,” 1921).

Kütahya savaşı ile ilgili batı basınından önemli bilgiler edinmek mümkün olmuştur. Bu haberlerden birinde savaş detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ona göre takviye edilmiş Yunan süvari birlikleri Uşak-Afyon hattındaki demiryolu üzerinde ilerlerken ilk olarak 12 Temmuz’da Türk birlikleri ile temasa geçmişlerdir. Türk birlikleri, direnci zayıf ve dağınık bir halde bulunmuşlardır. Yunan kuvvetleri, Türk birliklerinin güçlü savunma hatları kurdukları noktalar üzerinden değil, nispeten zayıf durumda bulunan Kütahya’nın güneyinden saldırıya geçerek Türk kuvvetlerini şaşırtmış, bir süre sonra da Kütahya’yı ele geçirmişlerdir. Türk birlikleri Kütahya’yı ancak 16 Temmuz’a kadar savunabilmiş olup o tarihten sonra şehir Yunan birliklerinin egemenliğine geçmiştir. Yunan kuvvetleri Kütahya’yı ele geçirmekle birlikte tüm umduklarını bulabilmiş değillerdir. Yunan komuta kademesinin asıl amacı, Türk ordusunun tamamen imha edilmesiydi ki bu konuda bir başarıdan söz etmek mümkün olmamıştır. Türk birlikleri yenilgiye uğrayarak geri çekilmek zorunda kalırken Yunan işgal kuvvetleri takip harekâtına başlamışlardır. Türk kuvvetleri Afyon’un doğusuna çekilirken Yunan birlikleri Eskişehir yönüne doğru harekâta devam etmişlerdir. Kütahya savaşından sonra şunu söylemek mümkündür; savaşın kesin sonucunu kestirebilmek henüz mümkün değildir, Yunan birliklerinin henüz ele geçirmek zorunda oldukları çok sayıda yer var ve tümünü alıp alamayacakları belli değildir. Çünkü Türk birlikleri geri çekilmeyi başarmış durumdadırlar ve kısa bir süre içinde toparlanmaları ihtimal dışı değildir (“La bataille de Kutaxia,” 1921). Atina’dan edinilen bilgilere göre Türk birlikleri, Fahrettin Bey komutasında Kütahya civarındaki Yunan kuvvetlerine karşı bir saldırı düzenlemiş oldukları halde çatışmaların sonunda Yunan kuvvetlerine karşı üstünlük sağlayamayarak geri çekilmişlerdir (“Turquie,” 1921). Kütahya savaşının en önemli kahramanlarından biri Albay Nazım Bey olmuştur. Nazım Bey, sayıca kendi birliğinden üstün olan Yunan birlikleri karşısında üç gün boyunca büyük bir direniş sergilemiş, bu sırada İsmet Paşa ve onun emrindeki birlikler sorunsuz bir şekilde Kütahya’dan çekilmeyi başarmışlardır. Yunan kurşunları ile can vermiş olan Nazım Bey’in son kelimesi *kismet* olmuştur (“Colonel Dies Hero,” 1921).

Kütahya’nın yanı sıra Batı Anadolu’daki birçok şehrin Yunan birlikleri tarafından işgal edilmesinden sonra Yunan kuvvetleri ile Türk birlikleri arasında 22 gün 22 gece süren Sakarya Meydan Muharebesi gerçekleşmiş ve savaş sonucunda Yunan ordusu daha fazla ileri gidememiştir. Savaş sonucunda müttefik devletlerde Yunanistan’ın işgal hareketini başarıyla tamamlayamayacağına yönelik kanaat oluşmaya başlamış ve Türk-Yunan hükümetleri barış müzakerelerine davet edilmiştir. Ankara’dan edinilen bilgilere göre Türklerin Paris’teki görüşmelerden bir sonuç çıkacağına dair pek beklentileri kalmamış olduğundan Türkler askeri planlarına ağırlık vermeye devam etmiştir. Nitekim gazete haberinde Türk komutanların Sivrihisar’da genel bir toplantı yaptıkları ve toplantıdan sonra komutanların cepheye hareket ettikleri bildirilmiştir. Komutanların toplantısından sonra Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile Muhittin Paşa birlikte Kütahya cephesine hareket etmiştir. Ankara kaynaklı başka bir önemli bilgi ise, Türklerin Yunanlılara karşı büyük bir saldırı hazırlığı içinde oldukları, Yunan ordusunun büyük bir moral bozukluğu içinde olduğunu iddia ettikleri ve Yunanlıların iyi planlanmış bir Türk ordusuna karşı koyamayacaklarını düşündükleri yönünde olmuştur (Brown, “Angora,” 1921). Kütahya civarında Yunan ordusu tarafından esir alınan Türk askerlerinin ifadelerine göre Türk birlikleri, Kütahya’yı ne pahasına olursa olsun savunmaya yönelik emir almışlardır ve onlara göre Çanakkale müttefiklere mezar olduğu gibi Kütahya Yunanlılara mezar olacaktır (“Athens Press Stories,” 1921).

3. Propaganda Amaçlı Haberler

Yunanlıların Batı Anadolu'daki işgallerini büyük oranda genişlettikleri 1920 yılında Yunan propagandasına yönelik haberlerin basında yer aldığı görülmektedir. O dönemde müttefik devletler ile Osmanlı Devleti arasında barış antlaşması imzalanmasının hazırlıkları devam etmiş, antlaşma şartlarının oldukça ağır olacağı açığa çıkmaya başlamıştır. Müttefikler, antlaşmayı uygulamakta zorlanabileceklerini göz önünde bulundurarak Batı Anadolu'da Yunan işgallerini teşvik etmişlerdir. Bu nedenlerden ötürü, o süreçte müttefik basınında sıkça Yunan propagandası yer almış, Yunan işgalleri meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Yoğun Yunan propagandası içeren haberlerden birine göre Yunan birlikleri, Kütahya'nın Simav kasabasını işgal etmek amacıyla Simav yakınlarına geldiklerinde kasabanın Müslüman halkının sözcülüğünü üstlenmiş olan bir heyet, Yunan birliklerinin komutanına giderek Simav'ı işgal etmeleri için başvuruda bulunmuştur. Ayrıca İsmail Bey önderliğinde bir muhafız birliği teşkil etmiş olan Müslüman halk, Yunan kralına tabi olduklarını ve onun adına hareket ettiklerini belirtmişlerdir. Habere göre Simav kasabası Yunan birliklerini sabırsızlıkla beklemiştir ve kasabadaki tüm evlerin pencerelerine Yunan bayrakları asılmıştır ("Les Grecs," 1920).

Kütahya savaşından sonra Amerikan ve İngiliz basın organlarında çok sayıda propaganda amaçlı haber yer almaya devam etmiştir. İlgili basın organlarında hem Türk hem Yunan kaynaklı propaganda haberlerine yer verilmiştir. Türk ve Yunan kaynaklı haberlerde taraflar, karşı tarafın kayıplarını mümkün oldukça yüksek göstermeye çalışırken kendi kayıplarını küçük gösterme çabası içerisine girmiştir. Yunan zaferi olabildiğince abartılmış, Kütahya'daki Yunan galibiyetinin tarihteki en büyük Yunan zaferi olduğu dahi ileri sürülmüştür ("Greece in Anatolia," 1921). Kütahya Yunan birlikleri tarafından işgal edildikten hemen sonra şehre girmiş olan Yunan devlet adamları, daha büyük hayallerin peşinden koşmaya, Ankara'yı alarak Türk direniş hareketini tamamen bitirmekten bahsetmeye başlamıştır. Onlara göre Ankara'nın alınması sadece birkaç hafta sürecek, Yunanistan bu harekattan büyük kazançlar sağlayacaktı. Yunan başbakanına göre Türk birlikleri bir daha toparlanmayı başaramayacaklardı, zaten Türk askerlerinin çoğu Yunan operasyonu sonucunda etkisiz hale getirilmiş, binlercesi esir edilmiş, on binlercesi de firar etmişti. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa'nın elinde Yunan birliklerine karşı savaşıcak pek kimse kalmamıştı ("King and Premier," 1921). Nitekim Yunan kaynaklı bazı haberlerde; esir düşen Türk askerlerinin sayısının beş bin (Beaumont, "Defense of Kutahia," 1921), on bin ("King and Premier," 1921), on beş bin ("15.000 Prisoners," 1921), yirmi beş bin (Beaumont, "Greek Offensive," 1921) hatta otuz bin civarında olduğu iddia edilmiş, ayrıca toplam Türk kayıplarının elli bin kişinin üzerinde olduğu ileri sürülmüştür ("Greeks Take 30.000 Prisoners," 1921). Kütahya'nın Yunan birlikleri tarafından işgali sonrasında Atina'da çok sayıda evin penceresine İngiliz bayrakları asılmıştır. Hatta bir grup Yunan vatandaşı Atina'daki İngiliz elçiliğinin önüne giderek marşlar söylemiş, İngiliz elçisini elçilik balkonuna davet etmiştir. İngiliz elçi balkona çıkıp göstericileri selamlamış ardından tekrar içeri girmiştir. Haberin yazarına göre Yunanlılar, Yunan galibiyetinin İngilizler tarafından desteklendiği izlenimi oluşturmaya çalışmışlardır ("Turco-Greek War," 1921).

Yunan kaynaklı propaganda haberlerine Ankara ve İstanbul'daki Türk kaynaklarından karşılık verilmiştir. Ankara kaynaklı bir habere göre Türk birlikleri, Kütahya üzerine düzenlenmiş olan ilk Yunan saldırısı karşısında geri çekilmek zorunda kalmış olmakla birlikte bir süre sonra karşı saldırıya geçerek Yunan birliklerine ağır kayıplar verdirmiştir. Aynı habere göre Kütahya savaşında Yunan kayıpları on beş bin kişinin üzerinde olmuştur. Ayrıca İstanbul'daki Türk gazetelerine göre Kütahya'nın Yunan birlikleri tarafından işgal edilmesi abartıldığı kadar önemli bir şey değildi. Çünkü Türk birlikleri başarılı bir şekilde geri çekilmeyi başarmıştı ve bir süre sonra toparlanıp taarruza geçeceklerdi ("Decisive Battle," 1921). Bir diğer Türk kaynaklı habere göre Kemalist birlikler başarılı bir şekilde geri çekilmiş olup Türk ordusu fazla zayıf vermemişti ("La guerre en Orient," 1921).

4. Kütahya'nın Yunan İşgalinden Kurtarılması

Büyük Taarruz başlamadan bir süre önce Anadolu'daki genel duruma ilişkin basında dikkat çekici haberler yer almıştır. Bu haberlerden birine göre yaşam pahalılığından şikayetçi olan Amerikalılar eğer Anadolu'ya gelebilirlerse inanılmaz bir şekilde rahatlayacaklardı. Anadolu'da bolca ürün bulunmakta olup fiyatlar oldukça uygundu. Yunan ordusunun Ankara'ya doğru harekâtı sırasında geçtiği bölgelerde bir kuzu altmış sent, tavuk on iki sent, bir inek dokuz dolar ve bir yumurta yarım sente satılmıştı. Anadolu'nun her tarafında bol miktarda yiyecek bulmak mümkündü ve fiyatlar da Amerika'da savaş öncesindeki fiyatlardan bile daha düşük seviyelerdeydi. Anadolu'nun verimli tarlaları, Amerika'nın en verimli topraklarına rakip olacak durumdaydı. Tutumlu Türk ve Kürt çiftçilerinin başlıca ürünü buğdaydı ve onlar bir kıtaya yetecek miktarda buğday üretmekteydi. Kral Konstantin'in ordusu Kemalist Anadolu'nun içlerine doğru harekate başladığında, Yunan birlikleri yüz binlerce tonluk buğday ve tahıl ele geçirmişlerdi. Yunan hükümetinin planı, bu büyük hazineyi satarak Yunan parasına değer kazandırmaktı. Yunanlılar ayrıca sayılamayacak kadar çok sayıda sığır ve koyun ele geçirdiler. İnekler, öküzler ve manda sürüleri Batı Anadolu yaylalarını kaplıyordu. Meşhur Ankara keçileri ile Karaman Koyunları, o kadar çoktu ki Amerika'nın herhangi bir şehrindeki yarım kilo koyun eti fiyatına satılıyorlardı. Mustafa Kemal'in ordusunun dış yardım almadan bunca zaman ayakta kalmasını mümkün kılan şey işte bu büyük bereketti. Yunanlıların ilerlemesini sağlayan şey de bu büyük bolluktu. Yunan kuvvetlerinin Ankara üzerine düzenledikleri harekâtı tamamlamaları, İzmir'den ve Yunanistan'dan getirdikleri yetersiz miktardaki yiyeceklerle mümkün olmayacaktı. Anadolu'da az bulunan tek şey, özellikle güneyinde, suydur. Mustafa Kemal'in ordusunu yakalamak için takip harekâtına girişen Yunan birliklerinin geçtikleri bölgeler, dolambaçlı, tepelikli ve suyun uzak mesafelerde bulunduğu bölgelerdi. Bitkin haldeki Yunan askerleri, Asya'nın kavurucu güneşi altında kurumuş boğazlarına bir damla su değmeden uzun mesafeleri yürümek zorunda kalmıştı. Üstelik az sayıdaki su kaynaklarının geri çekilmekte olan Türk birlikleri tarafından kullanılamaz hale getirilmiş olması Yunan birliklerinin işini daha da zorlaştırmıştı. ("Food is so Plentiful," 1921).

Anadolu'daki görece bolluk ve ürün çokluğu müttelik devlet komiserlerinden Count Sforza tarafından da dile getirilmiştir. Sforza, İstanbul İtalyan Yüksek Komiseri olarak görevlendirildikten sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Bir süre sonra Anadolu'ya bir seyahate çıkmış olan Sforza'nın, Bursa'ya geldiği zaman dikkatini çeken ilk şey erzak bolluğu olmuştur. Sforza, o dönemde İtalya'da kıtlık yaşandığını, bu nedenle İstanbul'daki İtalyanların da yokluk çekiyor olabileceğini düşündüğünden onlara İtalya'dan un getirdiğini belirtmiştir. İstanbul'daki İtalyanlar Sforza'nın getirmiş olduğu unu teşekkür ederek almışlarsa da daha beyaz, daha saf olan Türk unlarını tercih etmeye devam etmişlerdi. Sforza, İtalyanların muhtemelen kendi getirdiği unla dalga geçtiklerini bile ifade etmiştir (Sforza, 1930).

Mustafa Kemal Paşa'nın komutasındaki Türk birlikleri, Yunan kuvvetlerinin Anadolu'dan tamamen atılması amacıyla yaklaşık bir yıllık bir hazırlık aşamasından sonra harekete geçmiştir. 26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Türk Büyük Taarruzu kısa süre içinde Yunan ordusu için büyük bir felakete neden olmuştur. Nitekim Yunan hezimetini tüm detaylarıyla İngiliz ("Grave Position," 1922) ve Amerikan basınında yer almıştır (Clayton, "Here is," 1922). Türk birliklerinin muhtemel bir taarruz harekâtına Kütahya üzerinden girişeceklerini düşünerek Yunan birliklerinin önemli bir kısmını Kütahya ve çevresine konuşlandırmış olan Yunan komuta kademesi, Büyük Taarruzun Afyonkarahisar üzerinden başlaması sonucunda büyük bir şaşkınlık yaşamıştır. Neticesinde Afyonkarahisar'daki Yunan kuvvetleri tutmuş oldukları mevzilerden geri çekilmeye başlamıştır. Öte yandan Türk-Yunan kuvvetleri arasında Eskişehir civarında yaşanan çarpışmalarda Yunan birlikleri büyük bir yenilgi alarak ve binlerce kayıp vererek geri çekilmişlerdi. Bunun sonucunda Kütahya civarında bulunan Yunan birlikleri ile diğer Yunan birlikleri arasındaki iletişim kesilmiş ve Kütahya'daki Yunanlılar açık bir Türk hedefi haline gelmişlerdi. ("L'offensive Kémaliste," 1922). Dolayısıyla Kütahya'daki Yunan askerleri panik

içinde cepheyi terk ederek kaçışmaya başlamışlardı. Kısa bir süre içinde Kütahya, neredeyse hiç çatışma yaşanmadan 30 Ağustos 1922 tarihinde Türk birlikleri tarafından Yunan işgalinden kurtarılmıştı (“How the Greeks,” 1922). Kütahya’daki Yunan askerleri hızla cepheyi terk edip kaçarken bir yandan geride kalan Yunan birliklerini zor durumda bırakmış diğer taraftan büyük oranda kayıp vermeden Yunanistan’a dönmeyi başarmışlardı (“Turks Hot in Pursuit,” 1922). İsmet Paşa, Yunan birliklerinin Kütahya’dan hızla kaçtıklarını öğrendiği gibi kaçış yollarının kesilmesi ve imha hareketinin gerçekleştirilmesi yönünde gerekli emirleri vermişse de Yunan kuvvetleri kaçmayı başarmışlardı (“Harp Tarihi,” 1968). Ankara kaynaklı haberlere göre Yunan birlikleri Kütahya’da ağır kayıplar vermiş olup Kütahya’daki Yunan kayıpları beş bin kişinin üzerinde olmuştu (“Reports of Greek,” 1922). Yine bir diğer habere göre Yunanlılar büyük bir korku ve endişe halinde geri çekilip kaçmaya devam etmişlerdi. Eskişehir ve Afyonkarahisar’dan sonraki en önemli kent olan Kütahya, Türk birlikleri tarafından tamamen sarılmıştı. Türk birlikleri çok hızlı bir şekilde hareket ettikleri gibi büyük bir moral motivasyon üstünlüğüne sahip olarak savaşmışlardı (“Allies Consider,” 1922).

Yunanlılar uğradıkları büyük hezimetin ardından Batı Anadolu’yu tamamen boşaltmak zorunda kalmıştır. Tüm savaş malzemeleri ile araç gereçlerini bırakarak kaçmış olan Yunan askerleri kaçarken neredeyse tüm köyleri ve kasabaları ateşe vermiş, çok sayıda insanın canına kıymıştır. Nitekim Amerika’nın İzmir Başkonsolosu Horton tarafından Amerikan Dışişlerine yazılmış olan telgrafta da Yunan ordusunun Kütahya’yı boşaltırken şehrin tamamını ateşe verdiği bilgisine yer verilmiştir (“Papers Relating,” 1922).

5. Sonuç

Yunanistan, müttefik devletlerin kendisine verdiği Sevr’in zorla kabul ettirilmesi ödevini sevinçle kabul etmiş ve bu amaçla işe koyulmuştur. Müttefik savaş gemilerinin desteği ve koruması altında İzmir’i işgal eden Yunan birlikleri bir süre sonra Sevr Antlaşmasını Osmanlı Hükümetine zorla imzalatırmak amacıyla 22 Haziran 1920 tarihinde İzmir’den hareketle Balıkesir ve akabinde Bursa’ya kadar olan Batı Anadolu’yu işgal etmiştir. Ankara’daki Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Sevr Antlaşmasını imzalamayı reddetmesi üzerine Yunan orduları Bursa’dan hareketle Anadolu’nun daha da içlerine doğru harekete geçmiştir. İnönü muharebelerinden bir netice elde edemeyen Yunan ordusu bu sefer yönünü Kütahya’ya çevirmiştir. Kuzey ve güney demiryolu hatlarının üzerinde bulunan Kütahya, ilk andan itibaren Yunan birliklerinin işgal etmek istedikleri yerlerden birisi olmuştu. Nitekim Yunan ordusu, Kütahya üzerine çok sayıda saldırı düzenlemiş olsa da uzun süre Kütahya’yı işgal etmeyi başaramamıştı. İnönü muharebelerinin akabinde Yunanlılar bu sefer daha büyük bir ordu ile Kütahya üzerine harekete geçmiştir. 1921 yılı temmuz ayının ilk günlerinde gerçekleşen Eskişehir-Kütahya Savaşları sırasında şehrin çevresinde günler süren kanlı çarpışmalar yaşanmıştır. Silah, mühimmat ve asker sayısı anlamında avantajlı durumda bulunan Yunan kuvvetlerine karşı İsmet Paşa komutasındaki Türk birlikleri başarılı bir direniş göstermiştir. Yunan uçakları Kütahya’da büyük bir tahribata neden olmuştur. Kendi emrindeki birliklerden daha güçlü durumda bulunan Yunan ordusuna karşı daha fazla direnemeyeceğini anlayan Mustafa Kemal Paşa, Türk birliklerine Sakarya nehrinin doğusuna çekilme emri vermiştir. İsmet Paşa komutasındaki Türk birlikleri Kütahya’yı başarılı bir şekilde ve fazla kayıp vermeden tahliye etmiştir. Böylece Kütahya 17 Temmuz 1921 tarihinden itibaren Yunan işgali altına girmiştir. Kütahya’daki Yunan zaferi hem Yunanistan basınında hem Amerika ve İngiliz basın organlarında haddinden fazla abartılmış, Yunanistan tarihinin en büyük zaferi olarak anlatılmıştır.

Yunan işgali döneminde Kütahya her yönden tahribata uğramış, şehir adeta yağmalanmıştır. Müslüman halk şehirden göçe zorlanırken Kütahyalı Rum ve Ermeni halk Yunanlılarla birlikte hareket etmekte tereddüt etmemiştir. İngiliz ve Amerikan basınındaki haberlere göre Yunan birlikleri, işgal ettikleri tüm bölgelerde olduğu gibi Kütahya’da da halkın malına el koymuş, yüz

binlerce tonluk tahıl ürünlerini ve on binlerce hayvanı Yunanistan'a nakletmiştir. Kütahya halkı açlığa mahkûm olmuş, sokaklarda dilenmek durumunda bırakılmıştır. Yunan birliklerinin Anadolu'dan tamamen atılması hedefiyle başlamış olan Türk Büyük Taarruzu sonucunda Yunan ordusu tarihinin en ağır hezimetlerinden birine uğratılmış, Büyük Taarruz, Afyonkarahisar'da başladıktan sadece dört gün sonra Kütahya Yunan işgalinden kurtarılmıştır. Yunan askerleri Kütahya'yı savunmak için neredeyse tek bir kurşun sıkamadan kaçıp gitmek zorunda kaldıkları gibi halktan gasp ettikleri malların büyük kısmını geride bırakmak durumunda kalmıştır. Yunan işgali öncesindeki Kütahya ile ilgili kaynaklarda yer almış olan bilgilere göre oldukça müreffeh yaşam standardının bulunduğu Kütahya, Yunan işgalinden sonra harap bir kent haline dönmüştür.

Kaynakça

- 15.000 Prisoners at Kutaia. (1921, July 21). *The New York Times*, p.17.
- 15.000 Prisoners Taken by Greeks, King Konstantin Goes to Command in Attack on Turks. (1921, July 21). *The Evening Star*, p.13.
- 300 Cars of Turkish Ammunition Seized by the British at Kutaya. (1919, November 12). *Appleton Crescent*, p.1.
- Allies Consider Armistice Plan in Asia Minor. (1922, September 05). *New York Tribune*, p.4.
- Archaeology on the March. (1921, November 25). *Centralia Fireside Guard*, Missouri, p.8.
- Arslan, M. (2021). *Amerikan Basınında Millî Mücadele*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, (2012). 61/128, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Atatürk, K. (1927). *Nutuk*, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Athens Press Stories. (1921, July 23). *The Daily Telegraph*, p.11.
- Aybars, E. (1988). Millî Mücadele'de İngiliz basını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 4(12), 603-636.
- Aykut, F. (1935). *İstiklâl Savaşında Kütahya ve Eskişehir Muharebeleri*, İstanbul: Askeri Mecmua.
- Baş, M. F. (2022). *Türk İstiklâl Harbi'nde Kütahya-Eskişehir Muharebeleri*, [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Beaumont, A. (1921, May 16). Greece's War. *The Daily Telegraph*, p.5.
- Beaumont, A. (1921, July 04). Position at the Front. *The Daily Telegraph*, p.12.
- Beaumont, A. (1921, July 14). Turco-Greek War, Alleged Severe Fighting. *The Daily Telegraph*, p.13.
- Beaumont, A. (1921, July 15). Turco-Greek War, Aerial Activity. *The Daily Telegraph*, p.10.
- Beaumont, A. (1921, July 19). Turco-Greek War, Defense of Kutahia. *The Daily Telegraph*, p.12.
- Beaumont, A. (1921, July 20). Greek Victory, Capture of Kutahia, Turks Encircled. *The Daily Telegraph*, p.10.
- Beaumont, A. (1921, July 20). Greek Victory, Capture of Kutahia. *The Daily Telegraph*, p.10.
- Beaumont, A. (1921, July 21). Turco-Greek War, The Fight at Kutahia. *The Daily Telegraph*, p.12.
- Beaumont, A. (1921, July 23). Greek Offensive. *The Daily Telegraph*, p.10.
- Berk, A. (2020). *Amerikan Basınında Türk Millî Mücadelesi (1918-1922)*, [Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.

- Bombardment of Kutaia by Greeks also Reported as Successful. (1921, July 06). *The Citizen*, p.1.
- Brown, C. (1922, March 22). Angora Not Confident, Nationalists Little Disposed to Pin Hopes on Conference. *The Evening Star*, p.1.
- Changing Attitude of Turkish Nationalists. (1919, October 11). *The Nottingham Evening Post*, p.1.
- Cheers for the King & Army. (1921, July 20). *The Guardian*, p.7.
- Clayton, J. (1922, September 11). Here is First Full Story of Greek Debacle. *Chicago Tribune*, p.3.
- Colonel Dies Hero, Nazim Bey Gives Life to Save Force of Ismet Pasha. (1922, January 24). *The Madison Daily Leader*, p.2.
- Constantine Acclaimed by People of Kutaya. (1921, July 25). *Chicago Tribune*, p.5.
- Czapski, L. (1919, August 31). Turks Declare War for Leader Strong Enough to Rescue Nation from Ruin. *The Pittsburg Sunday Post*, Section Two, p.4.
- Çakmak, F. (2019). *Türk İstiklal Harbi'nde Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)*, [Yüksek Lisans Tezi, Milli Savunma Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Decisive Battle to Come. (1921, July 23). *The Daily Herald*, p.3.
- Değerli, E. S. ve Sarıkoyuncu, A. (2017). Millî Mücadele'de Kütahya Sancağı Müftüleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(59), 1-21.
- Demiryürek, H. (2015). *Ertuğrul Sancağı (1910-1918)*. Bilecik: Bilecik Üniversitesi Yayınları.
- Duman, S. (2021). *Kütahya-Eskişehir – Kurtuluş Savaşı'nın Unutulan Muharebeleri*, İstanbul: Kronik Kitap.
- Erdoğan, M. (2006). *Millî Mücadele'de Kütahya ve Çevresindeki Savaşlar*, [Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Ertuna, H. (1974). *Türk İstiklâl Harbi VI nci Cilt, İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Excitement Over Fall of Kutahia, Big Victory Claimed. (1921, July 20). *The Daily Herald*, p.3.
- Food is so Plentiful in Turkey That Whole Sheep Sell for 60c. (1921, October 21). *The Evening Star*, p.36.
- Grave Position of the Greek Army, Totally Defeated. (1922, September 04). *The Daily Telegraph*, p.9.
- Great Britain, Naval Intelligence Division. (1919). *A Handbook of Asia Minor*, Vol. I, London: Naval Staff, Intelligence Department.
- Greece in Anatolia. (1921, July 26). *The Daily Telegraph*, p.8
- Greek Aggressive, Capture of Kutahia Reported. (1921, July 16). *Leicester Mercury*, p.1.
- Greek Hope for the Fall of Eskicheir Next. (1921, July 21). *The Daily Herald*, p.3.
- Greek Successes in Asia Minor, Kutahia Captured. (1921, July 18). *The Newcastle Daily Chronicle*, p.7.
- Greek-Kemal Forces in Battle Before Kutaia. (1921, July 14). *Lewiston Evening Journal*, p.1.
- Greeks Allege are Smashing Turkish Army. (1921, July 26). *Evening World-Herald*, p.1.
- Greeks in New Drive upon Mustapha Kemal. (1920, August 06). *The Baltimore Sun*, p.1.

- Greeks Start Drive. (1920, August 06). *The Philadelphia Inquirer*, p.4.
- Greeks Take 30.000 Prisoners. (1921, July 20). *Lincolnshire Echo*, p.3.
- Greeks Turks in Big Battle, Many Die. (1920, August 03). *The Sacramento Star*, p.1.
- Greeks, Turks in Big Battle, Colonel Bey Heads Nationalist Forces Before Kutaia. (1921, July 21). *The Port Huron Times-Herald*, p.1.
- Günhan, A. (2016). *Millî Mücadele Döneminde Kütahya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Millî Yardım Defteri III*, Kütahya: Kütahya Belediyesi.
- Hacihanifioğlu, A. (2019). *Millî Mücadele'nin İngiliz Basınındaki yankıları (1919-1922)*, [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, (1968). 17/63, Ankara: Genelkurmay Basımevi, Belge No: 1420.
- How Greece is Trying to Redeem the Allies' Pledge to Humanity. (1922, January 01). *The New York Times*, p.8.
- How the Greeks Left Asia Minor, Graphic Story of the Turks' Drive. (1922, September 07). *Liverpool Post and Mercury*, p.7.
- Imperial and Foreign News Items. (1921, January 19). *The Times*, p.9.
- In all Lands, Concise Review of Week's News. (1921, July 09). *The Tri-Country News*, p.6.
- Italo-Turkish Pact, Future of Smyrna and Thrace. (1921, April 16). *The Times*, p.7.
- James, E. L. (1921, July 22). Turks in Retreat from Eski-Shehr, Mustapha Kemal Announces that They are Retiring to Prepared Positions. *The New York Times*, p.3.
- Kaplan, F. (2007). *Yunan İşgalinin Kütahya ve çevresindeki etkileri*, [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Kemalists Retreating. (1920, September 06). *Evening Despatch*, p.3.
- King and Premier Confer at Kutaia. (1921, July 31). *The Evening Star*, p.3.
- King Constantine's Tour. (1921, August 17). *The Daily Telegraph*, p.10.
- King, W. C. (1922). *King's Complete History of the World War, War of the Turkish Partition 1920-1921*, Springfield: The History Associates.
- Kutaia Bombarded by Greek Planes. (1921, July 09). *The Citizen*, p.3.
- Kutaia. (1922). *The Encyclopedia Americana*, New York: The Encyclopedia Americana Corporation.
- L'offensive Kémaliste, Les Pertes Grecques. (1922, Septembre 05). *Gazette de Lausanne*, p.4.
- La bataille de Kutaxia. (1921, Août 11). *Journal de Genève*, p.1.
- La guerre en Orient, Les succès annoncés par Angora. (1921, Juillet 26). *Journal de Genève*, p.6.
- Landon, P. (1920, June 29). Turkey and Allies, Serious Position, Treaty in Danger. *The Daily Telegraph*, p.13.
- Le communique Turc. (1921, Juillet 26). *Le Peuple*, p.3.
- Les Grecs en Asie Mineure. (1920, Août 05). *Journal de Genève*, p.4.
- More Armenian Massacres. (1920, October 11). *The Daily Telegraph*, p.16.

- New Greek Offensive in Asia Minor Expected, Army Consolidated and Reinforced by Reserves and New Equipment. (1921, April 23). *New York Tribune*, p.6.
- Öğreten, C. (2021). *Amerikan Basınında Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)*, [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Önalp, K. (1974). *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt, Batı Cephesi, 4 ncü Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921 – 25 Temmuz 1921)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Özel, E. (2020). *İngiliz basınında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Öztürk, A. (2018). *Millî Mücadele'de zor yıllar (1919-1922) Kütahya ve havalisi*, Kütahya: Egemen Yayınları.
- Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*. (1922, September 02). The Consul General Smyrna Horton to the Acting Secretary of State. Smyrna: Telegram: 767.68/274.
- Price, C. (1919, July 26). British Restore World's Sacred Buildings. *Deseret Evening News*, p.1.
- Reports of Greek Defeat and Disorder. (1922, September 05). *The Guardian*, p.7.
- Sarıhan, Z. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III (Açıklamalı kronoloji) TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Ankara: TTK Basımevi.
- Separate Anatolian State, Rebel Leader's Reply to Cabinet. (1920, April 15). *The Times*, p.15.
- Sforza, C. C. (1930). *Makers of modern europe, portraits and personal impressions and recollections*, London: Elkin Mathews & Marrot.
- Stubborn Fighting, Greek Battalion Force to Retire. (1920, August 04). *The Times*, p.9.
- Tartar and Kurd Troops are Sent to Kutaia and Severe Battle Impends. (1921, July 16). *Asbury Park Evening Press*, p.7.
- TBMM Gizli Celse Zabıt Ceridesi, I. Dönem, I. Yasama Yılı, I. Cilt, 45. Birleşim, s120.
- The Greek Advance, Fresh Key Position Reported Captured. (1921, July 18). *The Guardian*, p.9.
- The Greeks in Turkey. (1921, April 29). *Daily News*, p.10.
- Tino's Lone Hand Offensive. (1921, July 15). *New York Tribune*, p.8.
- Turco-Greek War, The Fight at Kutahia. (1921, July 21). *The Daily Telegraph*, p.12.
- Turks Ask Allies to End Greek War. (1921, July 27). *The Evening Star*, p.1.
- Turks Hot in Pursuit. (1922, September 04). *Newcastle Daily Chronicle*, p.7.
- Turquie. (1921, Novembre 04). *Gazette de Lausanne*, p.6.
- Ulagay, O. (1974). *Amerikan basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: Yelken Matbaası.
- Uzuner, Ş. O. (2022). *Amerikan basınının gözünden Millî Mücadele*, İstanbul: Yeditepe Akademi.
- Yeldemez, Z. ve Soylu, U. (2015). *Kurtuluş diyarı şehitlik ve anıtlarıyla Kütahya*, Kütahya: Kütahya Valiliği.

Araştırma Makalesi / Research Article

**BANGLADESH'S ROHINGYA REPATRIATION ENDEAVORS AND CHALLENGES;
A CRITICAL ANALYSIS**

Ehteshamul HAQUE^{1*}

Tariquil ISLAM²

Abstract

This research investigates the challenges to Bangladesh's endeavors for Rohingya repatriation from Bangladesh to Myanmar since 2017 to 2022. Myanmar's security forces forced more than one million Rohingya to migrate to Bangladesh since 1978 till the last arrival in 2017. The United Nations High Commissioner for Human Rights marked the persecution on Rohingya as a 'textbook example of ethnic cleansing.' Rohingya, one of the globe's most oppressed ethnic minorities, has been targeted by Myanmar's harsh ethnic policies for decade after decade. Bangladesh's long efforts for Rohingya repatriation were not materialized because of Myanmar's non-cooperation with Bangladesh and geostrategic-economic interests, as well as the application of vetoes mainly by Russia and China. This study, firstly, explains the years long persecution of the Rohingya, that ultimately drove many of them to Bangladesh; secondly, it discusses the power and function of the United Nations Security Council and Bangladesh's diplomatic efforts for Rohingya repatriation; and finally, it explained how Chinese and Russian 'vetoes' inhibited measures for safe Rohingya repatriation from Bangladesh to their homeland.

Key Words: Myanmar, Rohingya, persecution, repatriation, endeavours, Bangladesh, veto.

**BANGLADEŞ'İN ROHINGYALILARI GERİ GÖNDERMESİNE YÖNELİK
ÇALIŞMALAR VE KARŞILAŞILAN ZORLUKLARI; ELEŞTİREL BİR ANALİZ**

Öz

Bu araştırma, Bangladeş'in 2017'den 2022'ye kadar Bangladeş'ten Myanmar'a Rohingyaları geri gönderme çabalarının önündeki zorlukları araştırıyor. Myanmar güvenlik güçleri, 1978'den 2017'ye son varışlarına kadar bir milyondan fazla Rohingyalıyı Bangladeş'e göç etmeye zorladı. Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği İnsan Hakları, Rohingya'ya yönelik zulmü 'etnik temizliğin bir ders kitabı örneği' olarak belirledi. Dünyanın en çok ezilen etnik azınlıklarından biri olan Rohingyalılar, on yıldan beri Myanmar'ın sert etnik politikalarının hedefi oluyor. Bangladeş'in Rohingyaların geri göndermesine yönelik uzun çabaları, Myanmar'ın Bangladeş ile işbirliği yapmaması ve jeostratejik-ekonomik çıkarlarının yanı sıra ağırlıklı olarak Rusya ve Çin'in veto uygulamaları nedeniyle gerçekleşmedi. Bu çalışma, ilk olarak, Rohingyaların birçoğunu Bangladeş'e sürükleyen yıllarca süren zulmü açıklamaktadır; ikinci olarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin gücü ve işlevi ile Bangladeş'in Rohingyaların ülkelerine geri dönüşüne yönelik diplomatik çabalarını tartışmaktadır; ve son olarak, Çin ve Rus 'vetolarının' Bangladeş'ten anavatanlarına güvenli bir şekilde geri dönüşüne yönelik önlemleri nasıl engellediğini açıklamaktadır.

Anahtar kelimeleri: Myanmar, Rohingya, zulüm, geri dönüş, çabalar, Bangladeş, veto.

¹ PhD Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University, , ORCID: 0000-0001-8945-6239

* **Corresponding Author** (Sorumlu yazar): ehteshamhaque12@gmail.com

² PhD student, Ankara Hacı Bayram Veli University, ORCID: 0000-0003-4711-9829

Başvuru Tarihi (Received): 05.11.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Introduction

The Rohingyas are Sunni Muslim minority who have historically lived in the 'northern' part of Myanmar's Arakan State-whose previous name was Arakan and is located on the country's western shore (Akins, 2018). The Naaf River and the Yoma Mountains isolate Arakan from Bangladesh and the remainder of Myanmar (Al-Mahmood, 2012). Until it was finally conquered by the nearby 'Burmese' monarchy in 1785, this region was geographically segregated, which have crucial effects in its development as the autonomous 'Kingdom' of Arakan for hundreds of years (Akins, 2018). The Rakhine, a 'Tibeto-Burman' people, have historically been and still are the region's largest ethnic group. Being an indicative of the 'historical and cultural' ties between the two peoples, Rakhine are 'Theravada Buddhists' and communicate in an old variety of Burmese language (Akins, 2018). Moreover, Maungdaw, Buthidaung, and Rathedaung are northerly cities close the Bangladesh border where the Rohingya population were congregated (Myint, 2018). The name 'Rohingya' comes from where the Rohingya people originally lived. There is some uncertainty as to where the term 'Rohingya' originated due to conflicting historical sources and ongoing political arguments. However, there is no doubt that Rohingya people have lived in Arakan (now Rakhine) state since the late 18th century (Akins, 2018). Rohingya's 'appearance' persuaded the Myanmar authority to stain the Rohingya as follows:

The Rohingya people are not native to Myanmar and have never lived there permanently. They are illegal 'Bengali migrants' who moved to the state of Arakan, which used to be called Arakan, when it was ruled by the British. The British brought a lot of Bengalis from what was then called 'Bengal' to what was then called 'British Burma' to work in farming, fishing, and as 'day laborers.' The Rohingyas have never been 'Burmese' in Burmese history. Their 'culture, 'religion', 'language, and the way they look are all different from those of the Burmese. Instead, they are a lot like the folks of South Asia (Radio Free Asia, 2017, cited in Uddin, 2019).

Literature Review

Saha (2000) discussed about the UN's and the international community's role in formulating requirements for the return of the Rohingya from Bangladesh to their homeland—Myanmar. He emphasizes how crucial the global community is to set criteria and encourage repatriation, especially in situations where the national governments (Myanmar and Bangladesh) have not ratified the UN Convention on the Status of Refugees. Moreover, Faulkner (2019) contends that 'statelessness' contributes to the recurrent failure of repatriation. He studied repatriation of Rohingya refugees from 1992 to 1997. His research demonstrates that, 'statelessness' can weaken the protections offered to refugees and reduce the motivations for their return to home country.

Taking into consideration both theory and practice, Khan (2018) analysed the repatriation of Rohingya in Myanmar from the viewpoint of Bangladesh. He argues that Bangladesh has every right to say that the repatriation agreement signed in 2017 is a legal document that allows the Rohingya to go back to Myanmar. However, Taniparti (2019) discusses challenges of Rohingya repatriation. She has doubt about "voluntary repatriation" of the Rohingya refugees. Because they are oppressed and deprived of their rights in Myanmar.

Anik (2022) in his article titled "Rohingya repatriation: A helpless wait for Bangladesh" mentions the efforts of Bangladesh to send back Rohingya refugees to their home country Myanmar and identified non-cooperation from Myanmar as an obstacle in the path of the repatriation process. He also criticizes global actors for not applying adequate pressure on Myanmar to return its nationals. Moreover, Mallick (2020) too criticises Myanmar and international actors for not doing enough to solve Rohingya refugee crisis. Besides, he argues that two regional players India and China, who have significant economic and political stakes in Myanmar, could put pressure on the

Myanmar administration to return the Rohingya refugees from Bangladesh. However, neither one of them is eager to comply with that. In addition, Siddiqi (2022) sheds light on longing of Rohingyas for their motherland. He discusses developments regarding Rohingya repatriation. According to him, Covid-19 related restrictions and circumstances after the military coup created more uncertainty for Rohingyas to go back Myanmar.

Unlike the other studies, this study focuses on Bangladesh's efforts for Rohingya repatriation particularly since 2017 till date and challenges that Bangladesh faces from the aspect of Myanmar's non-cooperation with Bangladesh backed by Chinese and Russian 'veto' in the UNSC, and the USA's inaction over the issue till 2021.

1. Rohingya: From Ruler in Arakan to Refugee in Bangladesh

Rohingya, one of the most oppressed ethnic groups in the world, was in the rule of Arakan for certain times. However, various conspiracies by Myanmar state authorities backed by regional and global powers forced biggest number of them to take shelter in neighboring Bangladesh. U Nu, Myanmar's earliest prime minister, used 'Buddhist nationalism' to stabilize Myanmar (Akins, 2018). His rule was viewed as a throwback to Burma's 'pre-colonial' era, when it was a 'Buddhist empire' and its political actors served as the protectors of the faith. The 'State Religion Act (SRA)', which strengthened the government's position as a supporter of religion, was passed in 1961 under U Nu's supervision. The SRA established Buddhism as the 'official state religion of Burma', established the Buddhist lunar calendar as the official calendar, and started building 60,000 new shrines ("Independence and Modern", n.d). Moreover, the new government dismissed Rohingya from the portfolios of public servants, cops, and village leader and replaced with 'Anti-Fascist People's Freedom League (AFPFL)', a commanding political ally, bureaucrats with Buddhist origin (Akins, 2018). Imposing restrictions on the Rohingya's 'movement' in the northern Arakan prevented them from joining the military as well (Berlie, 2008, cited in Akins, 2018). The Arakan authority, at the time, confiscated Rohingya's properties to give refuge to the Buddhist refugees whose houses were devastated in the battle (Akins, 2018).

Furthermore, Rohingya Mujahid revolt happened in 1947, directed by a well-known musician Jafar Husayn Kawal. He led this revolt until he was killed in October 1950. However, rebellion continued even after his death. This uprising first started with the intention of incorporating the former 'Mayu Division', which is located in the northern part of Arakan, into East Pakistan. Rohingya Mujahid proposed five point demands in September 1948: formally recognizing the Akyab region as a separate Muslim state within Burma.; acknowledging Urdu's status as a national language; building private Urdu-speaking schools; releasing prisoners; and offering official recognition to the Mujahid rebellion. However, the administration paid no attention to the appeals (Akins, 2018). The resultant crackdown by security forces, killed many of Rohingya and forced over fifty-thousands of them evading their homeland (Yunus, 1994).

However, in 1951, Mujahids in Arakan dissenting about Jihad reduced their footholds, allowing local authorities to use a ploy to isolate them from the Rohingya. The Rohingya masses were persuaded to support the government and abandon the Mujahid (Yunus, 1994).

In the middle of 1954, the Myanmar military launched a 'Muslim counter offensive' named 'Operation Monsoon' to clamp down the Mujahid and seize their fastness (Akins, 2018). In 1961, the government formed the 'Mayu Frontier Administration in northern Arakan', with army commanders rather than Arakan authorities in charge. This was done in part to appease the Mujahids and in part for electoral considerations (International Crisis Group, 2016). In July 1961, the remainder of the Mujahid insurgents, figuring around 300 people, gave in to the Myanmar authority (Yegar, cited in Akins, 2018).

In addition, the military 'coup d'etat' in 1962 and executing the policy of 'Burmese way of socialism' nationalized the economy of the country (Farzana, 2017), while the 1974 Constitution also denied the Rohingya's indigenous status and listed 135 'recognized' national ethnic groups. Rohingya were not permitted to cast vote in the election. Before this, local officials just denied them citizenship cards to vote (Akins, 2018). The Revolutionary Council assumed supreme control and invested General Ne Win with all legislative, administrative, and judicial power. The General governed the country by 'decree' from 1962 to 1974. All external companies and assets were nationalized. Everything was regulated by the State. All economic and industrial operations were handed over to the military (Khan & Commission internationale de juristes, 1991). Every social, political, and cultural organizations run by students and others were prohibited (Yunus, 1994). Though the Burmese way of socialism upset people in general, petty entrepreneurs were permitted to run their businesses in many cases. However, Rohingya got no exemption from leaving entrepreneurship in most of the big businesses. Furthermore, from 1962 to 1965, Rohingya were marked as '*kalas*' that drove them away from civilian and other high-ranked offices except for some small portfolios (Yunus, 1994). This seems to be the beginning of state patronage to sow the seeds of antagonism against Rohingya.

In the late 1970s, the Myanmar authority, supported by the junta, initiated campaigns of 'ethnic cleansing', that were carried out with the intention of ridding the country of any 'foreign' or 'colonial' effects. Because of false accusation that they were 'illegal Bengali immigrants' who had penetrated Myanmar during British occupation, the Rohingyas were the prime goal of the campaigns (Akins, 2018). 'Operation Naga Min', also known as 'Operation Dragon King', was initiated by the Myanmar junta in May 1977 with the intention of singling out 'illegal immigrants' from nationals of the country and taking measures accordingly. The campaign approached Rohingya inhabited areas in February 1978. The military's main methods for driving Rohingya out were unjustified apprehension, mosque sacrilege, village demolition, and land seizure, that followed by nearly 250,000 Rohingya's escape to Bangladesh in three months after this attack (Akins, 2018).

Most strikingly, the 1982 'citizenship law' of the country stripped 'citizenship' of the Rohingya because of their disability to conform with the requirements for granting citizenship: Burmans, members of 'indigenous ethnic' or 'linguistic groups', and anybody who could provide evidence that they were descended from individuals who had lived in the area that constituted Burma in 1823 were eligible for citizenship (Steinberg, 2013).

In later days, students began protesting the junta-controlled regime on August 8, 1988, in Mandalay, Yangon, and other cities. They launched the 'Four-Eights Nationwide Democratic Movement' (Hliang, 2007). Since nearly all folks were severely displeased with the Burma Socialist Programme Party (BSPP) regime's handling of the country, they showed their favour to the protest. But majority of the observers hesitated about a fruitful end of the protest. The socialist government's foothold was weakened during the last seven days of August 1988, causing nationwide chaos. President Maung Maung pledged a general election after it was evident that the socialist administration had no hope for retaking power. The committed election was held on May 27, 1990, which Myanmar nationals and foreigners viewed as free and fair. The National League for Democracy (NLD) won the election, but the junta denied handing over power (Hliang, 2007).

Moreover, carrying out the 'Operation Clean and Beautiful Nation' in 1991 enforced four plans of actions: refusal of providing 'land', 'shelter', 'food', and 'security' for ethnic minorities (Pittaway, 2008, mentioned in Akins, 2018). As a result, again, about 250,000 Rohingya entered Bangladesh crossing the Naaf River (Akins, 2018).

At the beginning of October 2016, a military campaign began in Maungdaw of Arakan, that destroyed more than 1,200 homes in Rohingya populated areas. A BBC reporter talked to

Rohingya ‘families’, who fled their homeland, said that what was carrying on in northern Arakan was like "hell on earth" ("Rohingya villages destroyed", 21 November 2016). The suspicion of Rohingya’s connection to killing nine police officers by ‘insurgent’ attack on Myanmar border guard post ("Myanmar Says Nine Police", 2016), seems to have legitimized the campaign. However, not more than 13,000 Rohingya could enter Bangladesh this time due to Bangladesh's decision not to accept them en mass and tight vigilance along the border (Tan, 2017).

The UN human rights official Zeid Ra’ad Al Hussein condemned what he called a "brutal security operation" that took place against Rohingya people in Arakan state at the end of August 2017. He also stated that the way Myanmar treated with Muslim Rohingya minority appears to be a ‘textbook example’ of ‘ethnic cleansing’ (Safi, 2017). Prior to August 25, 2017, roughly 307,500 Rohingya refugees were already living in Cox's Bazar of Bangladesh, the number that has since increased to 954,500 thanks to the arrival of another 655,000 Rohingya (UNHCR Operational Update on Bangladesh, 2018).

2. Bangladesh’s Endeavour for Rohingya Repatriation

The UN Charter gave the Security Council certain powers and functions: to uphold "international peace and security" in accordance with the UN's tenets and objectives; to investigate any disagreement or resolution that may cause global strife; to make recommendations on how to resolve such disagreements or ways of resolution; to come up with plans for a weapons control system; and to identify any "act of aggression" or "act of war."....(UN Charter). However, the United Nations Security Council failed to uphold the rights of Rohingya who were forcibly migrated to Bangladesh. Bangladesh gave shelter to the Rohingya from its humanitarian stance. But, for Rohingya camps’ being over crowdedness, security concern because of frequent incidents of killing in Rohingya camps and growing anti-Rohingya sentiments among locals trigger Bangladesh to take attempts for Rohingya’s repatriation to their homeland (“Bangladesh tells UN”, August 17, 2022).

2.1. Advocacy in the UN

While addressing at the 72th ‘session’ of the UN General Assembly, in September 2017, the Premier of Bangladesh Sheikh Hasina made five recommendations on the Rohingya issue: immediately and permanently end the violence and 'ethnic cleansing' unconditionally in Myanmar, the immediate dispatch of the UN Secretary-General's own investigative team to Myanmar, provision of security for all ordinary citizens without considering any of race and ‘religion’ and to set up ‘safe zones’ under the direction of the United Nations inside Myanmar, assuring of the take back of all Rohingya coercively evicted from Arakan to their homes in Myanmar, and execution of all suggestions by the Kofi Annan Commission Report (“5-point Proposal”, 2017).

Moreover, Sheikh Hasina made three more recommendations at the UN meeting on 24 September 2018 on the “High-level Event on the Global Compact on Refugees: A Model for Greater Solidarity and Cooperation”. The recommendations were: Myanmar should remove unequal ‘laws, policies and practices’ with regard to minorities; Myanmar should foster reliance and provide Rohingyas with safety, legal protections, and residency. It should establish a ‘safe zone’ within the state to safeguard people if necessary; and to prevent anarchy against the Rohingya in Myanmar, the perpetrators must be held accountable, prosecuted, especially after the directions of the UNHRC’s ‘fact-finding mission’ (“Ending Rohingya Crisis”, 2018). Furthermore, Sheikh Hasina, on 24 September 2021, cautioned that if the crisis continued, it could hamper safety and durability in the area and above, and she urged the United Nations and world leaders to adopt comprehensive policies for durable repatriation of the Rohingyas ("PM Places Six Proposals", 25 September 2022).

Besides, On September 22, 2022, during the 77th 'General Assembly of the United Nations', Sheikh Hasina underscored the obligation for the global society to pursue measures: promoting the Rohingyas economically and administratively; getting involved in cases before International Criminal and national courts, and the 'International Court of Justice', together with assisting the Gambia in the ICJ to implement 'international law' and combat infringements of human rights in Myanmar; putting the squeeze on Myanmar to end its persecution of 'religious' and 'ethnic' minorities, pleading with Myanmar to remain committed to its obligations according to the 'ASEAN Five-Point' Resolution, and working to secure Myanmar's agreement ensure unrestricted delivery of humanitarian (Dhruba, 22 September 2022).

At the same session, Sheikh Hasina urged the United Nations (UN) and world leaders to take effective measures for the sustainable repatriation of the Rohingya, warning that,

The region's and the world's security could be compromised if the issue persists. The return of Rohingya refugees has been complicated by the ongoing political turmoil and armed fighting in Myanmar. In this regard, I have high hopes for the United Nations. Hasina repeated her claim that no Rohingya has been taken back to their motherland despite consultations with 'bilateral', 'trilateral', and other partners, including the 'United Nations', to establish the required environment for the safe and dignified repatriation of Rohingya to Myanmar. Myanmar's recurring political upheaval and armed warfare have complicated efforts to return fleeing Rohingyas to their homeland. ("PM for Effective Role", 2022).

2.2. Bilateral Agreements and Other Diplomatic Efforts by Bangladesh

Myanmar, for decades, could violate its promises for Rohingya repatriation, alleging that Rohingyas were from Bengali ethnicity (Kipgen, 2019). The first Rohingya repatriation agreement was reached in November 2017 between Bangladesh and Myanmar. In January of 2018, another deal was agreed to ensure that all Rohingyas would be repatriated within two years (Zaman, 2021). In November 2018, 4000 Rohingyas refugees were scheduled to repatriate (Petersen and Rahman, 2018). About one year later in August 2019, more than 3000 Rohingyas refugees were scheduled to send back Myanmar (Petersen and Rahman, 2019). In both cases, Rohingyas refused to go back Myanmar and expressed their concerns about security and safety in Myanmar (Anik, 2022).

In September 2019 foreign ministers of Bangladesh, China and Myanmar met on the sidelines of the 74th UN General Assembly in New York. In the meeting they decided to set up a "tripartite joint working mechanism" to assess the ground reality for the Rohingya repatriation ("Bangladesh, China, Myanmar", 2019). In 2021, at a China facilitated tripartite meeting, Myanmar agreed to take back Rohingya refugees from Bangladesh. After the meeting Bangladesh's Foreign Secretary said, "We pushed to initiate the repatriation in the first quarter, but Myanmar sought more time for logistical arrangements and some physical arrangements. So we asked to start repatriation in the second quarter, and they agreed on it" (Kamruzzaman, 2021, para, 3).

Moreover, on 14 June 2022, the fifth meeting of the Bangladesh-Myanmar 'Joint Working Group (JWG)' on the Rohingya repatriation was held via videoconference. In the meeting, Bangladesh's Foreign Secretary–Masud Bin Momen and Myanmar's Permanent Secretary at the Ministry of Foreign Affairs–U Chan Aye led the respective sides. Bangladesh asked Myanmar to speed up the verification of the Rohingyas so that they could be sent back quickly ("Bangladesh for Expediting", 2022).

In the first week of August 2022, Chinese Foreign Minister Wang Yi visited Bangladesh. During his visit Bangladesh sought cooperation from China to send Rohingya refugees back to Myanmar ("Bangladesh Asks China", 2022).

On October 6, 2022, Bangladesh's Premier Sheikh Hasina criticised the junta of Myanmar for not cooperating with Bangladesh's efforts to return Rohingya refugees. She said,

Bangladesh has taken many bilateral, trilateral, and multilateral initiatives to repatriate the Rohingya with safety and dignity to their home country. But the sustainable repatriation of Rohingya could not be started till date due to the lack of political wills of Myanmar government. (Kamruzzaman, 2022, para, 3)

Table 01: Key Events Related to Rohingya Repatriation

Time	Key events
November 2017	Rohingya repatriation agreement was signed between Bangladesh and Myanmar.
January 2018	Another deal was agreed to repatriate all Rohingya within two years.
November 2018	4000 Rohingyas refugees were scheduled to repatriate. But, Rohingya repatriation did not happen.
August 2019	Another Rohingya repatriation failed. This time more than 3000 Rohingyas refugees were scheduled to return.
September 2019	Foreign ministers of Bangladesh, decided to set up a "tripartite joint working mechanism".
January 2021	At a tripartite meeting, Myanmar agreed to take back Rohingya refugees from Bangladesh. The meeting was facilitated by China.
June 2022	The Fifth Meeting of the Bangladesh-Myanmar Joint Working Group (JWG) on the repatriation of Rohingyas was held via videoconference.
August 2022	China's Foreign Minister Wang Yi visited Bangladesh and Bangladesh sought cooperation from China to send Rohingya refugees back to Myanmar.
October 2022	Bangladesh's Premier Sheikh Hasina criticized the junta of Myanmar for not cooperating with Bangladesh's efforts to take Rohingya refugees back.

Source: Author's compilation

3. Challenges: Chinese and Russian Vetoes

The permanent members of the UNSC enjoy veto power. Because of their Veto, many incidents of gross human rights violation or crimes against humanity go untreated in the world. Rohingya persecution by Myanmar security forces is such an example, that suffers by Russian and Chinese veto whenever submitting any draft protesting persecution of Rohingya along with other ethnic minorities in Myanmar. The study shed lights on the implications of Chinese and Russian vetoes particularly regarding Rohingya repatriation since 2017 from Bangladesh to Myanmar.

The UN General Assembly passed a resolution, proposed by the Organization of Islamic Cooperation by a 'vote of 122 to 10', with 24 members voting against it. The resolution that was passed in December 2017 urged the Myanmar government to enable relief staff entry, facilitate

the safe repatriation of all Rohingyas, and provide them complete citizenship. China and Russia, however, were staunchly against the UN resolution (“China and Russia”, 2017).

Then, China and Russia denied discussing a British-drafted UN Security Council resolution to encourage Myanmar to work with the UN on the Rohingya refugee crisis in December 2018. The proposed resolution addressed responsibility and set a timeline for Myanmar to begin repatriating over 700,000 Rohingya Muslim refugees from Bangladesh (Nichols, December 18, 2018).

In addition, at the UN's 75th ‘General Assembly’, on 31 December 2020, China and Russia adopted the side of Myanmar on a draft on the Rohingya issue and other humanitarian conditions in Myanmar, while India remained neutral (“Rohingya Issue”, 2021). On November 17, 2021, the United Nations General Assembly overwhelmingly accepted a resolution proposed by the OIC and the European Union pertaining to the safeguarding of the Rohingya. Since the crisis began in 2017, it was the first time that a draft about the Rohingya was approved by a majority consent at the United Nations (Zaman, 23 November 2021). Bangladesh assessed this as a remarkable diplomatic victory of it.

Nevertheless, Russia and China again used their veto power at the UNSC on May 29, 2022, blocking the issuance of a resolution conveying UNSC worry about the worsening humanitarian crisis in Myanmar (Strangio, May 30, 2022). The following table shows briefly the Chinese and Russian vetoes on the Rohingya issue in the UNSC.

Table 02: *Russian and Chinese Vetoes in the UNSC on Rohingya Issue*

Name and Purpose of the Draft	Time	Chinese/Russian Veto
British drafted resolution determining a timeline for implementing 700,000 Rohingya repatriations (Reuters, December 18, 2018)	December 2018	China and Russia boycotted talks on the resolution
The UK proposed UNSC statement expressing concern about the violent situation in the Arakan state of Myanmar (Reuters, March 18, 2017)	March 17, 2017	China, backed by Russia, vetoed
The Security Council urged Myanmar to stop using disproportionate conventional forces in Arakan, reinstate 'civilian' authority, adopt the 'rule of law', and act swiftly to uphold human rights (Nichols, 2017)	November 6, 2017	China vetoed

Source: Author's compilation

4.1. Reasons for Chinese and Russian Vetoes

Chinese and Russian Geo-economic interests trigger them to follow each other's actions in the UNSC, which also strengthens their political bond. Both China and Russia hold permanent seats in the UN Security Council and wield significant power within the organization. According to Kudo (2008: 87), China is close to Myanmar in terms of 'history', 'culture', 'economy', and 'geography.' The 2227 kilometres far border between the two countries runs across the middle of Myanmar's 'eastern Shan and Kachin states' and China's 'southwestern Yunnan Province'. A 'sibling' analogy best describes their bond.

In fact, China's US\$ 10 billion business with Myanmar in 2017 worthing 30% of Myanmar's gross external trade, funding for the advancement of 'infrastructure', for 'state-owned economic enterprises (SEEs)' and the 'energy sector' made the former as a leading trade partner. Chinese loan to Myanmar also covers 44% of the entire loan of the latter (Ganesan, 2018: 12). In 2021, China exported \$10.53 billion to Myanmar (Trading Economics, March 2023).

Myanmar being the door for China to enter the Indian Ocean, bears mounting value for the latter as it is easy for China to watchdog India from the lofty 'coastline' of Myanmar (Ganesan, 2018:7). Moreover, the Chinese venture under the Belt and Road Initiative (BRI) for structuring a 'sea and land route tying up itself with Central Asia and Europe, yearly 22 million tons of oil shipping through 'a 771 kilometre-long oil pipeline' connecting China's Kunming and Myanmar's Kyaukpyu ("Myanmar Pipeline Gives", 2017), and transporting of 'natural gas' from the Arakan state to China's Yunnan and Guangxi province through the Chinese made '2520 km gas pipeline across Myanmar' (Min, 2013), building six dams in Salween and Irrawaddy Rivers to generate and 'export' 10000 megawatts electricity to China (Ganesan, 2018:15), etc. signifies Myanmar for China.

Apart from that, Russia's growing trade volume from 2005 to 2014 further expresses that Russia stepped up its economic relationship with Myanmar, Malaysia, Singapore, and Indonesia (Gorenburg and Schwartz, 2019). In 2021, Russia exported to Myanmar for US\$284.33 million (Trading Economics, March 2023).

Moreover, Russia's Defence Minister Sergei Shoigu's visit to Myanmar in January 2018 to strengthen the 'bilateral military relationship' followed signing a pact for selling military arms to Myanmar and receiving Myanmar's military personnel to give training in Russian schools (Parameswaran, January 23, 2018), and a US\$38.3 million investment in gas and oil sector in 2017 in Myanmar (Wishnick, 2018) testifies Myanmar's significance to Russia.

Russia's obvious interests are served when it takes China's side against Myanmar, as this boosts mutual confidence and opens new markets for Russian weaponry exports. In 2016, it made a US\$1.45 billion profit from weaponry sales to Myanmar (Wishnick, 2018).

At the same time, it is also argued that the Russian effort to curb the US-led alliance's influence in the East Asia region triggers the former to engage with matters regarding Myanmar (Wishnick, 2018). Russia vetoes any proposal submitted in the UNSC against Myanmar in accordance with its parallel policy with China.

Another reason for Russia's support of Myanmar in the UNSC is its interest to pursuing a "parallel policy effort" alongside China because Russia desires for an excellent military and economic and military nexus with China (Wishnick, 2018). It seems not to be exaggeration to say that Russia and China easily could continue applying their veto due to the USA's inaction over the Rohingya issue.

The US Trump administration started investigation into Rohingya deaths and their forced migration to Bangladesh by the Myanmar security forces. However, it was only in March 2022 when the USA's Biden administration acknowledged what happened on Rohingya as genocide. One important reason behind this was USA's unwillingness to lose Myanmar against China. However, military coup in February 2021 and after junta's oppression against different ethnic groups altered the US policy makers' ways of thinking of Myanmar (McLaughlin, 2022). The United States sanctioned four Myanmar 'military and police' leaders and two army units following the last Rohingya migration, castigating them of 'ethnic cleansing' of Rohingya and other severe 'human rights' violations (Rahman & Akon, 2019).

5. Conclusion

This study argues that Bangladesh has been endeavouring bilaterally and multilaterally for long, particularly since 2017, for Rohingya's repatriation to their homeland. However, the Myanmar government's reluctance to receive the Rohingya, backed by Russia and China's veto in the UNSC, impeded the repatriation process. The USA did not take substantiated steps against Myanmar's dealings with the Rohingya and took an indirect stand with Aung San Suu Kyi who always overlooked the Rohingya oppression. The USA moved for solid measures against Myanmar's treatment through acknowledging oppression on Rohingya as genocide only in recent times. For decades, Myanmar has denied Rohingya rights and did everything for cleansing them. As a result, thousands of them sought shelter in neighbouring Bangladesh different times during 1978-2017. Though Bangladesh did not accept Rohingya as formal 'refugee,' they have been being provided with reliefs and other basic needs by Bangladesh authority, several international aid groups, along with certain UN agencies. Limited affordability and social concern stir up Bangladesh for endeavoring Rohingya's repatriation to their homeland. However, the actions of Russia, China, and the USA, backed by their geo-economic and geo-strategic interests, obstructed the repatriation process. Therefore, it is very significant to reform the UN Security Council instead of leaving the fate of the world in the hands of veto-wielding states, either by expanding veto powers to other powerful states or find an alternative way so that no veto can promote gross human rights violation that occurred against the Rohingya ethnic group.

Authorship Contributions (Yazarlık Katkıları): The authors contributed equally to the study.

References

- Ahmed, B., Islam, M.T., Sammonds, P., Alam, S.A., Alam, M. S., Chakma, A., & Patwary, O. H. (2021). Sustainable Rohingya Repatriation in Myanmar. In Nasir, U. (Ed), *The Rohingya Crisis: Human Rights Issues, Policy Concerns and Burden Sharing* (pp.301-333).
- Alam, S. (2019, November 30). Rohingya Muslim group says they are not 'Bengalis'. *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/rohingya-muslim-group-says-they-are-not-bengalis/1659875>. 22-01-2023.
- Al-Mahmood, S. Z. (2012, August 7). Persecuted Burmese tribe finds no welcome in Bangladesh. *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2012/aug/07/bangladesh-persecuted-burmese-tribe-muslim>.
- Akins, H. (2018). The two faces of democratization in Myanmar: A case study of the Rohingya and Burmese nationalism. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 38(2), 229-245.
- Anik, S.S.B. (2022, August 24). Rohingya repatriation: A helpless wait for Bangladesh. *Dhaka Tribune*. Retrieved from <https://www.dhakatribune.com/>
- Bangladesh tells UN that Rohingya refugees must return to Myanmar (2022, Aug 17). *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/news/2022/8/17/rohingya-refugees-have-to-be-taken-back-bangladesh-pm-says>.
- Berlie, J. A. (2008). *The Burmanization of Myanmar's Muslims* (Vol. 61). Bangkok: White Lotus Press.
- China and Russia oppose UN resolution on Rohingya. (2017, December 24). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/24/china-russia-oppose-un-resolution-myanmar-rohingya-muslims>.
- China, Russia block U.N. council concern about Myanmar violence. (2017, March 18). *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-myanmar-rohingya-un-idUSKBN16O2J6>.

- Dhruba, G.M. (2022, September 22). Hasina places 5 proposals at UN, calling for support for Rohingya. *Bdnews24.com*, <https://bdnews24.com/amp/story/bangladesh%2Fhw8vp5ki07.02-10-2022>
- Ending Rohingya Crisis: PM places 3 proposals at UN meet. (2018, September 25). *The Daily Star*. <https://www.thedailystar.net/rohingya-crisis/bangladesh-prime-minister-sheikh-hasina-places-3-point-recommendation-1638079>.
- Farzana, K.F. (2017). *Memories of Burmese Rohingya Refugees: Contested Identity and Belonging*, Palgrave Macmillan, (eBook), DOI 10.1057/978-1-137-58360-4. P-15, 16,17,20,64,66,67,68,69.
- Faulkner, C., & Schiffer, S. (2019). Unwelcomed? The effects of statelessness on involuntary refugee repatriation in Bangladesh and Myanmar. *The Round Table*, 108(2), 145-158.
- (Five) 5-point proposal could resolve Rohingya crisis: PM. (2017, October 16). *The daily Star*, <https://www.thedailystar.net/rohingya-crisis/5-point-proposal-could-resolve-myanmar-rohingya-crisis-says-bangladesh-prime-minister-sheikh-hasina-1477306>.
- Ganesan, N. (2018). Bilateral issues in Myanmar's policy towards China. Occasional Paper Series, 38.
- Gorenburg D. and Schwartz, P. (2019, March 1). Russia's strategy in Southeast Asia. *PONARS Eurasia*, Website: <http://www.ponarseurasia.org/memo/russias-strategy-southeast-asia>.
- Hliang, K. Y. (2007). The state of the pro-democracy movement in authoritarian Burma. P.1-61.
- Human Rights Watch (HRW). (2018, February). Website: <https://www.hrw.org/reports/2000/burma/burm005-01.htm>.
- Human Rights Watch. (2018, May). Burma: Ensure Aid Reaches Rohingya, UN, Donors Should Increase Assistance to Refugees in Bangladesh. Website: <https://www.hrw.org/news/2017/09/11/burma-ensure-aid-reaches-rohingya>.
- Independence and Modern Rule (1948–present). (n.d). Retrieved from <https://rpl.hds.harvard.edu/religion-context/country-profiles/myanmar/independence-and-modern-rule-1948%E2%80%93present>.
- International Crisis Group (ICG). (2016). Myanmar: A new Muslim insurgency in Rakhine state. International Crisis Group.
- International Crisis Group. (2018). *Bangladesh-Myanmar: The Danger of Forced Rohingya Repatriation*. International Crisis Group. <http://www.jstor.org/stable/resrep31611>
- Khan, M. A., & Commission internationale de juristes. (1991). The Burmese way: to where?: report of a mission to Myanmar (Burma). International Commission of Jurists.
- Khan, A. K. (2018). *Caught between Scylla and Charybdis: A study of Rohingya repatriation in Myanmar in light of theory and practice from Bangladeshs perspective* (Master's thesis).
- Kipgen, N. (2019). The Rohingya crisis: The centrality of identity and citizenship. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 39(1), 61-74.
- Kudo, T. (2008) Myanmar's economic relations with China: Who benefits and who pays. In: Skidmore M and Wilson T (eds) *Dictatorship, Disorder and Decline in Myanmar*. Canberra: Australian National UniversityE-Press, pp. 87–112.
- Lintner, B. (2017). The world will soon have a new terror hub in Myanmar if the Rohingya crisis isn't tackled well. Website: <https://qz.com/1088213/the-world-will-soon-have-a-new-terror-hub-in-myanmar-if-the-rohingya-crisis-isnt-tackled-well/>. December 20, 2020.

- Mallick, A. H. (2020). Rohingya Refugee Repatriation from Bangladesh: A Far Cry from Reality. *Journal of Asian Security and International Affairs*, 7(2), 202–226. <https://doi.org/10.1177/2347797020938983>
- McLaughlin, T. (2022, March 21). Why the U.S. Finally Called a Genocide in Myanmar a 'Genocide', *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2022/03/blinken-myanmar-genocide-rohingya-muslims/627124/>. 19-01-2023
- Min, K. (2013) China-Myanmar gas pipeline becomes fully operational. Website: <https://www.mmbiztoday.com/articles/china-myanmar-gas-pipeline-becomesfully-operational>
- Myanmar says nine police killed by insurgents on Bangladesh border. (2016, October 10). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2016/oct/10/myanmar-nine-police-killed-insurgents-bangladesh-border>
- Myanmar pipeline gives China faster supply of oil from Middle. (2017, April 12). *South China Morning Post*, East. <http://www.scmp.com/news/china/economy/article/2086837/myanmar-pipeline-gives-china-faster-supply-oil-middle-east>.
- Myint, M. (2018). Ninety Percent of Rohingya Population Ejected from Rakhine, *The Irrawaddy*, <https://www.irrawaddy.com/specials/ninety-percent-rohingya-population-ejected-rakhine.html>. 23.01.2023
- Nichols, M. (2017, November 6). U.N. Security Council urges Myanmar to stop excessive military force, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-myanmar-rohingya-un-idUSKBN1D62MK.02--1-2023>
- Nichols, M. (2018, December 18). U.N. Security Council mulls Myanmar action; Russia, China boycott talks. *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-myanmar-rohingya-un-idUSKBN1OG2CJ.01-02-2023>
- Parameswaran, P. (2018). What did the Russian Defense Minister's Myanmar visit accomplish?. *The Diplomat*, Website: <https://thediplomat.com/2018/01/what-did-russias-defense-ministers-myanmarvisit-accomplish/>.
- Pittaway, E. (2008). The Rohingya refugees in Bangladesh: A failure of the international protection regime. Protracted displacement in Asia: No place to call home, 83-105.
- PM for effective role. (2022, September 25). PM for effective role of UN on Rohingya issue. *New Age*, <https://www.newagebd.net/article/181993/pm-for-effective-role-of-un-on-rohingya-issue>.
- PM places six proposals. (2022, September 25). PM places six proposals at UNGA. *New Age*, <https://www.newagebd.net/article/150081/pm-places-six-proposals-at-unga>.
- Radio Free Asia (2017, October 12). 'Bengalis' Not Native to Myanmar, Country's Military Chief Says, <https://www.rfa.org/english/news/myanmar/bengalis-10122017191055.html>. Accessed 02-02-2023
- Rahman, M. & Akon, M. S. (2019). Geopolitical Economy of Myanmar and the Role of Great Powers in Rohingya Crisis. *International Journal of Research and Innovation in Social Science*, 3.

- Rahman, M. (2016, November 30). Bangladesh: Rohingya refugees trapped in limbo. <https://reliefweb.int/report/bangladesh/bangladesh-rohingya-refugees-trapped-limbo>
- Rohingya villages 'destroyed' in Myanmar, images show (2016, November 21). *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-asia-38049106>
- Rohingya issue: China and Russia for Myanmar, India abstains from voting. (2021, January 02). *The Daily star*. <https://www.thedailystar.net/online/news/rohingya-issue-china-and-russia-myanmar-india-abstains-voting-2021297>. 13-10-2022
- Safi, M. (2017, September). Myanmar treatment of Rohingya looks like 'textbook ethnic cleansing', says UN. *The Guardian*, Website: <https://www.theguardian.com/world/2017/sep/11/un-myanmars-treatment-of-rohingya-textbook-example-of-ethnic-cleansing>
- Saha, K. C. (2001). Learning from Rohingya Refugee Repatriation to Myanmar. *Refuge: Canada's Journal on Refugees*, 19(3), 38–43. <https://www.jstor.org/stable/48648164>
- Schwartz, F., & McBride, C. (2019, November 18). Trump administration says Israeli settlements aren't illegal. *The Wall Street Journal*. Retrieved from <http://wsj.com>.
- Siddiqi, B. (2022, March 29). Will Rohingya repatriation ever happen? *The Daily Star*. Retrieved from <https://www.thedailystar.net/>.
- Steinberg, D. I. (2013). *Burma/Myanmar: what everyone Needs to Know*, second Edition, Oxford University Press, p-73
- Strangio, S. (2022, May 30,). China, Russia Again Veto UN Statement on Myanmar Conflict. *The Diplomat*, <https://thediplomat.com/2022/05/china-russia-again-veto-un-statement-on-myanmar-conflict/>.13-10-2022
- Tan, V. (2017). *Over 168,000 Rohingya likely fled Myanmar since 2012—UNHCR report*. May 3, 2017.
- Taniparti, N. (2019). The ruse of repatriation: why the current efforts to repatriate the Rohingya back to Myanmar will fail. *Kennedy School Review*, 19, 95-100.
- Trading Economics (March 2023). <https://tradingeconomics.com/russia/exports/myanmar#:~:text=Russia%20Exports%20to%20Myanmar%20was,updated%20on%20March%20of%202023.&text=Base%20metals%20not%20specified%20elsewhere%2C%20cermets>. Accessed: March 29, 2023.
- Trading Economics (March, 2023). <https://tradingeconomics.com/china/exports/myanmar>. Accessed: March 29, 2023.
- United Nations Charter. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>. Accessed: March 29, 2023.
- United Nations High Commissioner for Human Rights (2017). Darker and more dangerous: High Commissioner updates the Human Rights Council on human rights issues in 40 countries, UNHCR operational update on Bangladesh. (2017, January 12).
- UNHCR Bangladesh Operational Update, 27 December 2017 - 7 January 2018, <https://reliefweb.int/report/bangladesh/unhcr-bangladesh-operational-update-27-december-2017-7-january-2018>.
- Uddin, N. (2019). *Ethnic cleansing of the Rohingya people*. The Palgrave Handbook of Ethnicity, 1575-1591.

- Wishnick, E. (2018) The Sino-Russian partnership and the East Asian order. *Asian Perspective* 42, 355–386.
- Yegar, M. (1972). *The Muslims of Burma: A study of a minority group*. Harrassowitz.
- Yunus, M. (1994). *A history of Arakan: Past and present*. University of Chittagong.
- Zaman, M. (2021, November 23). After the UN resolution on Rohingya crisis, what comes next?. *The Daily Star*, <https://www.thedailystar.net/views/opinion/news/after-the-un-resolution-rohingya-crisis-what-comes-next-2900446>. 13-10-2022

Araştırma Makalesi / Research Article

KAMU YÖNETİMİNİN GÜNCEL İLKELERİ VE POLİTİKA TRANSFERLERİNE ETKİLERİ

Ömer Faruk TEKİN¹

Öz

İnsanlığın var olduğu günden beri toplumlar birbirleriyle bilgi alışverişi içinde olmuşlardır. Öğrendikleri yöntem ve yenilikleri kendi hayatlarında uygulamaya çalışmışlardır. Tarihte birbirleriyle savaşan milletlerin bile, karşılaştıkları toplumlardan bazı şeyler öğrendikleri bilinen bir gerçektir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte dünya globalleşmiş, milletler arası ilişkiler ve etkileşim de gelişmiştir. Hükümetler artık yeni bir politika denemeden önce politika maliyetleri ve riskleri üzerinde durmaya başlamışlardır. Yeni politikaları maliyet ve risklerini göze alarak denemek yerine, başka milletlerin uygulamalarına bakarak onların tecrübelerinden faydalanmayı öğrenmişlerdir. Bu çalışmada, kamu yönetimi anlayışı ve ilkelerinde yaşanan değişim hakkında bilgi verilecektir. Uygulanan kamusal politika ve reformların, karşılaştırma ve politika transferi yoluyla yaygınlık kazanması üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı kamu yönetiminde kabul gören güncel ilkelerin bu karşılaştırmalara ve politika transferlerine olan etkilerini analiz etmektir. Çalışmada, Yeni Kamu Yönetimi reformları ile birçok ülkede yaygınlaşan bu ilkelerin aynı zamanda kamu yönetimlerini karşılaştırma yapma, politika öğrenme ve transfer etmeye teşvik eden içeriklere sahip oldukları ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu politikası, idarî reformlar, politika transferi, YKY ilkeleri.

JEL Kodları: H11, H83, L38

CURRENT PRINCIPLES OF PUBLIC ADMINISTRATION AND THEIR EFFECTS ON POLICY TRANSFERS

Abstract

Since the beginning of humanity, societies have been in information exchange with each other. They tried to apply the methods and innovations they learned in their own lives. It is a known fact that even the nations that fought each other in history learned some things from the societies they encountered. With the developments in information and communication technologies, the world has become globalized, and international relations and interaction have also developed. Governments are now starting to focus on policy costs and risks before trying a new policy. Instead of trying new policies at the cost and risks, they have learned to benefit from the experiences of other nations by looking at their practices.

In this study, information will be given about the change in the understanding and principles of public administration. It will be emphasized that the implemented public policies and reforms become widespread through comparison and policy transfer. The aim of the study is to analyze the effects of current principles accepted in public administration on these comparisons and policy transfers. In the study, it is revealed that these principles, which became widespread in many countries with the New Public Management reforms, also have content that encourages public administrations to make comparisons, policy learning, and transfers.

Keywords: Public policy, administrative reforms, policy transfer, NPM principles.

JEL Codes : H11, H83, L38

¹ Dr., Selçuk Üniversitesi, ofaruktekin@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9014-618X

Başvuru Tarihi (Received): 10.11.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Uzun bir dönem boyunca kamu yönetimine egemen olan geleneksel kamu yönetimi, kurallara ve biçimselliğe dayanan, hiyerarşik, merkezîyetçi ve bürokratik özelliği olan bir yönetim anlayışını öngörmekteydi. Devletin fonksiyonlarının genişleyip kamu harcamalarının artması, 1970'li yılların sonunda, önce İngiltere ve ABD'de, sonra diğer ülkelerde, devlet ve kamu yönetimi anlayışını dönüştürmeye yönelik reformları ortaya çıkarmıştır. Yeni Sağ anlayışının hâkim olduğu bu ülkelerdeki neo-liberal politikalar, başka ülkeler tarafından da kabul görmeye ve uygulanmaya başlamıştır. Kamu harcamalarının azaltılması ve devletin küçültülmesi temel prensibine dayanan bu politikalar, ortak bir soruna işaret ettikleri ve çözüm ürettikleri için kısa sürede yaygınlaşmıştır. Çoğu ülkelerde, kamu yönetiminin benzer sorunlarının olması, bu ülkelerde benzer reformlara gidilmesi sonucunu doğurmuştur. Öncelikle uygulamada yaygınlaşan bu politikalar, akademisyenlerce ilkeleri ve özellikleri sistemleştirilmiş bir küresel reforma dönüşmüş ve buna Yeni Kamu Yönetimi (*New Public Administration*) adı verilmiştir. Kamu yönetimi anlayışına özel sektör yönetim teknikleri ve işletmecilik mantığını getirdiği için, bu yaklaşıma zamanla Yeni Kamu İşletmeciliği (*New Public Management*) denilmeye başlamıştır.

Bu küresel reform sürecinde kamu yönetimi anlayışında büyük bir dönüşüm yaşanmış, kamu yönetimi alanına egemen olan ilkeler değişmiştir. Dünyada o yıllarda yaşanan sosyal, ekonomik ve ideolojik gelişmelerin yanı sıra, sürecin uygulamadan teoriye doğru ilerleyişi ve önerilen ilkelerin sorunlara çözüm olması sebebiyle Yeni Kamu Yönetimi (YKY) anlayışı ülkeler arasında karşılaştırma, politika öğrenme ve transferler yoluyla hızla yayılmıştır. Bununla birlikte, kamu yönetiminin güncel ilkelerinin yenilikçi ve reformcu içerikleri karşılaştırmaların ve politika transferlerinin artmasını da desteklemiştir. Bu çalışmada kamu yönetiminin güncel ilkelerinin politika transferlerine olan etkileri analiz edilecektir.

1. Kamu Yönetimi Anlayış ve İlkelerinde Değişim

Kamu yönetimi devlet örgütlenmesinde kamu hizmetlerini yürüten yapıyı ve faaliyetlerini ifade etmektedir. Sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte devletin yapması gereken hizmetler çoğalmıştır. Bu durum, kamu yönetimi örgütlenmesinin çok genişlemesine ve kamu harcamalarının aşırı artmasına yol açmıştır. Devletin aşırı büyümesi işlevselliğine zarar vermiş; kırtasiyecilik, verimsizlik ve hantallığa sebep olmuştur. Merkezîyetçilik, katı hiyerarşi, kurallara ve prosedürlere aşırı bağlılık, büyük ve hantal bürokratik yapı, artan kamu harcamaları, hatta devlet-toplum ilişkilerinde güven krizi, bu "klasik kamu yönetimi" anlayışının öne çıkan özellikleridir (Eryılmaz, 2020: s. 44)

Kamu yönetiminde 1980'li yılların başında büyük bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Geleneksel yönetim modelleri terk edilmiş, kamu yönetiminde daha önce doğru ve geçerli kabul edilen yaklaşımlar sorgulanmaya başlamıştır. Yeni kavram ve yaklaşımlar, farklı yöntem ve ilkeler, hükûmetler ve kamusal örgütler tarafından benimsenmeye başlamıştır. Kamu yönetimi katı hiyerarşiden, hantallıktan ve aşırı kuralcılıktan kurtularak, daha kompakt ve yönetilebilir olmak için özel sektör yönetim yaklaşımlarından, ilke, yöntem ve tekniklerinden yararlanma yoluna gitmiştir (Ateş, 2011: s. 183).

Klasik kamu yönetimi yaklaşımının özel sektör yönetim ilkelerine, işletmeciliğe hatta girişimciliğe evrilmesini öngören reformlarla gelişen bu yeni yönetim anlayışı yazarlar ve akademisyenler tarafından, *işletmecilik - managerialism* (Pollitt, 1990), *yeni kamu yönetimi - new public administration* (Frederickson, 1980; 1996), *yeni kamu işletmeciliği - new public management* (Hood, 1991; Dunleavy ve Hood, 1994; Barzelay, 2001), *piyasa temelli kamu yönetimi - market-based public administration* (Lan ve Rosenbloom, 1992), *post-bürokratik paradigma - post-bureaucratic paradigm* (Barzelay, 1992), *girişimci yönetim - entrepreneurial government* (Osborne ve Gaebler, 1992), *yeni kamu yönetimi - new public governance* (Osborne, 2006) gibi

farklı adlarla anılmıştır. Bu çalışmada, Yeni Kamu Yönetimi (YKY) şeklinde ifade edilecektir.

Kamu yönetimi anlayışındaki bu değişimi inceleyen yazarlardan biri olan Christopher Hood (1991: s. 5-6), YKY düşüncesinin iki farklı fikir akımının, yeni kurumsal ekonomi (*new institutional economics*) ve işletmecilik (*managerialism*) yaklaşımının birleşmesinden doğduğunu vurgulamaktadır. Yeni kurumsal ekonomi hareketi, rekabet edebilirlik, kullanıcı seçimi, şeffaflık, hesap verebilirlik ve teşvik yapılarına odaklanma fikirleri üzerine kurulu bir dizi idarî reform doktrininin oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bu tür doktrinler düzenli hiyerarşilere ve etkinlik, verimlilik ve ekonomikliğe (gereğinden fazla harcamanın (*redundancy*), mükerrer işlem (*duplication*) veya çakışmanın (*overlap*) ortadan kaldırılmasına) vurgu yapılarıyla, geleneksel askerî-bürokratik iyi yönetim fikirlerinden çok farklıdır. İşletmecilik yaklaşımı ise, uygun kültürlerin geliştirilmesi ve örgütsel çıktılarının aktif olarak ölçülmesi yoluyla; "profesyonel yönetim" uzmanlığının teknik uzmanlıktan üstün, sonuçlara ulaşmak için yüksek takdir yetkisi gerektiren (*free to manage*) ve daha iyi örgütsel performans için aslı ve vazgeçilmez olduğu fikirlerine dayanmaktadır. Hood, YKY'nin temel bileşenleri olarak şunları saymıştır (1991: s. 4-5):

- Aktif rol oynayan profesyonel yönetime geçilmesi
- Performansın açık standartlar ve somut ölçütlerle değerlendirilmesi
- Çıktı kontrolüne daha fazla yönelme (sonuç odaklı yönetim)
- Kamu sektöründe birimlerin ayrıştırılması
- Kamu sektöründe rekabetin artırılması
- Özel sektör yönetim uygulamalarının daha fazla kullanılması
- Kaynak kullanımında daha fazla disiplin ve tutumluluğun sağlanması

YKY'nin temel ilkelerini ortaya koyan eserlerin başında David Osborne ve Ted Gaebler'in 1992 yılında yayımladığı Hükûmetin Yeniden Keşfi (*Reinventing Government*) gelmektedir. Bu yazarların "girişimci hükûmet (*entrepreneurial government*)" olarak adlandırdıkları bu yeni yönetim anlayışının 10 temel ilkesi bulunmaktadır. Osborne ve Gaebler'a (1992: s. 19-20) göre girişimci hükûmet:

- Hizmet sağlayıcılar arasındaki rekabeti teşvik eder.
- Kontrolü bürokrasinin dışına iterek, toplumu ve vatandaşları güçlendirir.
- Kamu kurumlarının performansını girdilere değil sonuçlara odaklanarak ölçer.
- Kendi kural ve düzenlemeleri tarafından değil, görev ve amaçları tarafından yönlendirilir.
- Hizmet alanları müşteri olarak yeniden tanımlayıp (eğitim, konut, hastane gibi) kamu hizmetleri arasında seçenekler sunar.
- Sorunlar ortaya çıktıktan sonra hizmet sunmak yerine, sorun çıkmasını önler.
- Sadece harcamaya değil, para kazanmaya odaklanır.
- Katılımcı bir anlayışla adem-i merkezî (*decentralized*) bir yönetim oluşturur.
- Piyasa mekanizmalarını bürokratik mekanizmalara tercih eder.
- Sadece kamu hizmetleri sunmaya değil, bütün sektörleri (kamu, özel ve gönüllü) toplumun sorunlarını çözmek için harekete geçirmeye odaklanır.

1980'lerden bu yana kamu yönetiminde reform yapmaya odaklanan dikkat çekici bir küresel hareket göze çarpmaktadır. Donald Kettl'a göre bu hareket iki anlamda küreseldir. Birincisi, İsveç, Yeni Zelanda ve Amerika Birleşik Devletleri'nden Moğolistan, Çin ve Hindistan'a kadar dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır. İkincisi, kapsamı gittikçe genişlemektedir. Başlangıçta hükûmetler, toplanan verilerin daha etkin, verimli kullanılmasını sağlamak, daha da önemlisi, devletin vatandaşlarıyla olan ilişkisini yeniden şekillendirmek için yönetim reformu yapmak istemiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi bazı devletler köklü reformcular olarak öne çıkmıştır. Ancak gezegenin neredeyse hiçbir parçası bu reform dürtüsünden uzak duramamıştır. Hareket

sadece genişliğiyle değil, ortak özellikleriyle de dikkat çekmektedir. Kettl YKY'nin altı temel bileşen üzerine kurulduğunu belirtmiştir (Kettl, 2005: s. 1-2):

- *Verimlilik (Productivity)*: Hükûmetler daha az gelir ile (yani daha az vergi toplayarak) daha fazla hizmet sunabilmenin yollarını aramak durumunda kalmışlardır.
- *Piyasalaştırma (Marketization)*: Hükûmetler bürokrasinin sorunlarının ortadan kaldırmak için piyasa tarzı bir mekanizmayı işletmeyi gerek görmüşlerdir. Bazı hükûmetler kamu işletmelerini satarak kapsamlı bir şekilde özelleştirirken, bazıları ise hizmet sunumu için hükûmet dışı ortaklara başvurmuşlardır. Bazı hizmetlerde, piyasanın tüketicilere / kullanıcılara seçenekler sunması gibi, vatandaşlara alternatif hizmet sistemleri arasında bir seçim hakkı sunulması da benzer bir strateji olarak benimsenmiştir.
- *Hizmet Yönelimlilik (Service Orientation)*: Hükûmetler, vatandaşların devlet kurumlarına daha fazla güvenmesi ve kamusal hizmetlerden daha fazla memnun olması için gayret etmelidir. Bunun için piyasanın kullandığı müşteri / yurttaş odaklılık anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır.
- *Adem-i merkeziyetçilik (Decentralization)*: Kamu hizmetlerinin sunulması için hazırlanan programların daha etkili, verimli ve ekonomik hale gelebilmesi için, birçok ülkede, çeşitli programların sorumluluğu daha düşük hükûmet seviyelerine devredilmiştir. Federal devlet sistemlerinde bu strateji, sistem içindeki gücün paylaşılması anlamına gelmektedir. Diğer ülkelerde, hizmet sunumu için yerel yönetimlere daha fazla sorumluluk devredilmesi anlamına gelmektedir.
- *Siyasa (Policy)*: Hükûmetler, politika tasarlama ve izleme kapasitesini geliştirmek durumunda kalmışlardır. Birçok hükûmet, hizmet satın alma (politika oluşturma işlevi) rolünü, hizmet sağlama rolünden (hizmet sağlama işlevi) açıkça ayırmıştır. Bu şekilde hükûmetler, kamusal denetim (*public oversight*) kapasitelerini geliştirirken, kamu kurumları veya özel sektör kuruluşları tarafından sunulan hizmetlerde verimliliği artırmaya çalışmışlardır.
- *Hesap verebilirlik (Accountability)*: Hükûmetler vaat ettiklerini yerine getirme yeteneklerini geliştirmek zorunda kalmışlardır. Kamu kurumları, yukarıdan aşağıya işleyen kurala dayalı hesap verebilirlik sistemlerini aşağıdan yukarıya işleyen sonuç odaklı sistemlerle değiştirmeye, süreçler ve yapılar yerine çıktılara ve sonuçlara odaklanmaya çalışmışlardır.

Kamu yönetimi anlayış ve ilkelerindeki bu değişim, basit bir reform veya dönüşümden daha fazlasıdır. YKY anlayışı, devletin toplumdaki rolünü, hükûmet, bürokrasi, vatandaşlar ve piyasalar arasındaki ilişkileri yeniden tanımlamaktadır. Devleti aslî (klasik) fonksiyonlarına indirgeyerek daha etkin ve verimli kılmayı, vatandaşların kamu yönetimi karşısındaki konumunu ve yönetime katılma imkânlarını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Özetle, daha az maliyetle ve daha fazla sorumluluk bilinciyle çalışan bir kamu yönetimi sistemi kurma hedefini taşımaktadır. Başta hükûmetler olmak üzere, bütün yerel ve merkezî kamu kurumları bu değişim sürecinden etkilenmiştir. İngiltere ve ABD'de muhafazakâr hükûmetlerin 1970'li yılların sonunda yapmaya başladıkları köklü idarî reformlar kamu yönetimi anlayışında ve ilkelerinde önemli değişiklikler getirmiştir. Bu reformları inceleyen ve sistematik hale getiren bilim adamlarının yazdıkları kitaplar ve makaleler yeni bir kamu yönetimi anlayışının teorik iskeletini oluşturmuştur. Bu reformlar akademik ve teorik çalışmalara dayanılarak yapılmamıştır. Aksine, gerçekleştirilen reformlar hakkında yapılan akademik çalışmalar teoriyi ve literatürü geliştirmiştir (Eryılmaz, 2020: s. 44-45).

2. Kamu Yönetiminde Karşılaştırma ve Hükûmetlerin Ortak Politika Eğilimi

Kamu yönetiminde karar vericilerin, bu alandaki başarılı örneklerle karşı duydukları ilgi her dönemde görülse de son 30-40 yılda daha yaygın ve belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. 20. asrın son çeyreği ve 21. asrın başları bu bakımdan, son derece liberal bir dönem olarak göze çarpmakta; hükûmetler sürekli başka ülkelerin tecrübelerinden faydalanma yoluna gitmektedirler. Uluslararası ortamda, kamu yönetimleri arasında, görünen veya görünmeyen sınırların git gide

ortadan kalkması, vatandaşların diğer ülkelerde meydana gelen gelişmeler hakkında, kolay ve hızlı bilgi edinebilmeleri, başka ülkelere karşı ilginin artmasında çok etkili olmaktadır (Kutlu, 2012: s. 17). Bu ilgi, başka ülkelerde olan politika ve uygulamalarla kendi ülkelerindekileri karşılaştırma imkânını da beraberinde getirmektedir.

Etkinlik, verimlilik ve ekonomiklik bakımından daha iyi uygulamaların keşfedilmesi, diğer ülkelerce öğrenilmesi ve transfer edilerek uygulanması, kamu yönetimlerini hiçbir yerde uygulanmamış politikalara zaman ve kaynak harcama riskinden kurtarmaktadır. Bu rasyonel yaklaşım, dünya üzerinde uygulanan *kamu politikalarının ülkeler arasında yakınlaşmasının ve hükümetlerin ortak politika (common policy) eğilimi göstermelerinin gerekçelerinden biridir.*

Hükümetlerin ortak politika eğiliminin gerekçelerinden ikincisi ise ülkelerin benzer sorunlarla karşılaşmasıdır (Kapucu ve Kösecik, 2002: s. 137; Kapucu ve Kösecik, 2003: s. 196). Benzer sorunlara benzer çözümler bulmak akılcı ve pratik bir yoldur; ancak sosyal, ekonomik ve çevresel olarak ülkelerin birbirlerinden farklı dinamiklere sahip olabilecekleri de göz ardı edilmemelidir. Benzer politikaları aynen değil uyarlayarak yürürlüğe koymaları daha yerinde olacaktır.

Ortak politika eğiliminin üçüncü gerekçesi ise uluslararası ve/veya uluslararası kuruluşların, yönlendirmeler veya uluslararası anlaşmalar yoluyla belli politikaların yaygınlaşmasında rol oynamalarıdır. Çevre kirliliğinden iletişim politikasına kadar birçok politika sorununun gerçekte veya görünüşte giderek daha fazla ulus ötesi hale gelmesi, hükümetleri gereksiz tutarsızlıklardan kaçınma yoluna götürmektedir. Hükümetler arası ve uluslar üstü kurumların varlığı, iç politikanın istenmeyen dış sonuçlarını hafifletmek için ortak sorunlara ortak bir yanıtın şekillenmesini kolaylaştırmaktadır (Bennet, 1991: s. 225).

Ortak politika eğiliminin dördüncü gerekçesi başka bir ülkede uygulanan bir politikanın maliyetlerini, sakıncalarını, kamuoyu tepkisini bilmenin yeni ülke için değerli bir bilgi olmasından dolayı gelişen *karşılıklı bağımlılık (interdependence)* olgusudur. Ortak politika eğiliminin oluşması için, sadece idarî reforma yönelik güçlü bir motivasyon, ilgi ve etkileşim fırsatları ile tutarlı ve rasyonel ulus ötesi aktörler yeterli değildir. Aynı zamanda hükümetler arası kuruluşların sorumlu ve yetkili eylemleri de gereklidir. Kamu politikalarının benimsenmesi, başarılı bir şekilde uygulanması ve tutarsızlıkların yaşanmaması için ulus ötesi aktörlere güvenmeyi ve karşılıklı dayanışmayı kabul eden bir yaklaşım oluşmaktadır (Bennet, 1991: s. 225).

Ortak politika eğiliminin beşinci gerekçesi, devlet dışı bazı aktörlerin etkin rol oynamasıdır. Bu aktörler, bazı ülkelerde belli kararların alınmasında ve politikaların uygulanmasında etkili olabilmektedir. Bazı çok uluslu şirketler, örneğin, ülkeye yapacağı yatırımın ölçeği ve prestijini öne sürerek, bir araç yapım veya montaj tesisi kurmayı teklif ederken, böyle bir konumda olabilmektedir. Hangi ülkede bulunurlarsa bulunsunlar, planlama ve sübvansiyon düzenlemelerinin şartlarını potansiyel olarak dikte edebilmektedirler (Kapucu ve Kösecik, 2002: s. 137).

Ülkelerde benzer politikaların oluşması elbette farklı etkenlerle açıklanabilir. Başka deneyimlerden yararlanma ihtiyacı, benzer sorunlar, karşılıklı dayanışma ve bağımlılık, devlet-dışı aktörler, uluslararası ve ulus ötesi etkiler, kamu politikalarının birbirine benzemesine, yakınlaşmasına ve yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Bu etkenler, kamusal reform ve politikaların benzeşmesini açıklamaktadır; ancak itici etkenlerin yeterli olmadığı da belirtilmelidir. Ortak politika eğiliminde itici etkenler kadar, çekici etkenler de etkili olmaktadır. Ulusal hükümet ve yerel yönetim aktörleri ulus ötesi politika, uygulama ve deneyimleri kendi kamusal politika tartışmalarına ve hazırlık süreçlerine çekebilmektedirler. Başka ülkelerce kabul edilen ve uygulanan politikaları transfer etmek için, politika yapanlar çözülmesi gereken sorunları dile getirme, çözüm yolunu gösterme, yeni politikaların uygunluğunu vurgulama gibi çabalar içinde olabilmektedirler (Kapucu ve Kösecik, 2003: s. 198-199).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sürekli gelişim kaydetmesi ve dünyanın giderek küreselleşmesi, dış çevredeki değişmelerin ve kamu yönetimlerini etkileyen gelişmelerin yakından izlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu husus, hükümetleri karşılaştırmaya yapmaya, yeni politikalar öğrenmeye ve reform yapmaya yönelmektedir.

3. Kamu Yönetiminde Karşılaştırma ve Politika Transferi

Karşılaştırmalı kamu yönetimi, ülkelerde uygulanan ulusal, bölgesel ve yerel yönetim sistemlerinin ve kamu politikalarının karşılaştırmalı olarak incelenmesini ve elde edilen verilerden bazı genel kanaatlere gidilmesini amaç edinen, kamu yönetimi disiplinine bağlı bir alt bilim dalıdır. Günümüz şartlarında globalleşen dünyada millî sınırları, tarihî ve sosyal tecrübeleri aşan ilkelere ve genellemelere ulaşılacak karşılaştırmalı çalışmalar yapılmadığı sürece, kamu yönetimi bilimi kısır kalacak, ülke sistemlerini sırf kendi yapı ve işleyişleri bakımından incelemenin verdiği yüzeysellik bir ilerleme kaydedilemeyecektir. Son üç asırlık siyasî tarihe bakıldığında ülkeler arasında sistem alışverişi ve siyasa aktarımının (politika transferinin) aralıksız olarak sürdüğü, uluslararası sistem içindeki aktörlerin birbirlerinden devamlı etkilendikleri gözlenmektedir. Özellikle reformların ilk sahipleri ve uygulayıcıları olan, merkez sayılabilecek ülkelerin diğer ülkeleri doğrudan veya dolaylı olarak etkiledikleri, bu etki sürecinin bazen gönüllü bazen zorunlu olsa da bir şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Modernleşme macerasını da kapsayan bu tarihî etkileşim, gelişmişten gelişmekte olana, politika belirleyiciden politika uygulayıcıya doğru gelişen ve çok göstergeli ilişkileri ifade eden, siyasî ve idarî bir gerçekliktir. Karşılaştırmalı kamu yönetimi, gelişmekte olan ülkelerde siyasi ve sosyal değişimin temel yönelimi olan modernleşme sürecinde, bürokrasinin diğer siyasi ve sosyal sistemlerle karşılıklı etkileşimini incelemektedir (Parlak, 2011: s. 338).

Karşılıklı bağımlılık ilkesi çerçevesinde, günümüzde devletlerin daha yakın ilişkiler içinde bulunması gerektiği fikrinin kabul edilmesi ve devletler arasında daha çok ortak çalışma ve iş birliğini gerektiren, terör, küresel ısınma, internet suçları ve son yıllarda pandemi gibi bazı müşterek problemlerin ortaya çıkması, karşılaştırma ve politika transferi kavramlarının öne çıkmasında etkili olmuştur. Çünkü bu ögeler, ülkelerin diğer ülkelerde benimsenen politika ve uygulamaları gözlemlemelerini ve incelemelerini mecburi duruma getirmiştir (Sobacı, 2011: s. 194).

Karşılaştırmalı kamu yönetimi ve politika transferi çalışmaları, alıcı hükümetin politika transferine katılma sebebi, politika transferinin politik süreçte oynadığı işlev, karar sürecinin özellikleri, sürecin başarılı veya başarısız olmasının nedenleri gibi konulara odaklanmaktadır (Mossberger ve Wolman, 2003: 428). İlgili konuya veya duruma bağlı olarak hemen hemen her şey bir siyasî sistemden diğerine aktarılabilir. Bu bağlamda transfer edilen şeyler, politika hedefleri, politika içeriği, politika araçları, politika programları, kurumlar, ideolojiler, fikirler ve tutumlar ve olumsuz dersler gibi farklı kategoriler içinde tanımlanabilmektedir (Dolowitz ve Marsh, 2000: s. 12).

Ölçüsü ülkeden ülkeye ve bir ülkede zaman içinde değişmekle beraber, devletin ortaya çıkmasından itibaren, karşılaştırmaya başvurma ihtiyacı, kamu politikası transferini de içine alacak şekilde değerlendirilmektedir. Bilerek veya bilmeyerek de olsa, politika öğrenme süreci her zaman devam etmektedir. Kamu yönetiminin insani ögesi olan kamu görevlilerinin şahsi duygu ve düşüncelerinin, belli ölçülerde kamu yönetiminde etkili olduğu gibi, bu insan ögesinin diğer ülkelerin deneyimlerinden faydalanması da benzer şekilde süregelmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem, büyük ölçüde küresel sömürgecilik çağından kurtuluş dönemi olduğu için, bu dönemde ülkelerarası kamu yönetimi karşılaştırmaları ve politika transferleri biraz şüpheyle karşılanmış, bu uygulamalar modern sömürgeciliğin yeni bir versiyonu olarak algılanmıştır. Bu algı, Özellikle 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren değişmeye başlamıştır. Neo-liberal politikaların keşfedilmesi ve Yeni Sağ politikaların ortaya çıkması ile ülkelerarası kamu yönetimi karşılaştırmaları ve politika transferleri artmaya başlamıştır. YKY anlayışının kabul görmeye ve

yaygınlaşmaya başladığı bu dönemde, benzer politikalar ülkeler arasında yayılmaya başlamıştır. Bu dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartları, ülkelerarası iş birliğini ve başka ülkelerde uygulanan kamu politikalarının öğrenilmesini gerektirmekteydi. Bu gereklilik, karşılaştırmalar ve politika transferine karşı var olan olumsuz görüşlerin yumuşatılmasını sağlamaya yardımcı olmuştur (Kutlu, 2012: s. 17-18).

Ülkeler, özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren, kendi iç mekanizmalarıyla üstesinden gelemeyecekleri, bütün dünyayı ve insanlığı ilgilendiren, yeni ortak problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Ülke sınırlarını aşarak karmaşıklaşan problemler, bunların çözüme kavuşturulması için ortaya konulacak politikaların da karmaşıklaşmasına sebep olmaktadır. Bu yeni ortak problemler, bir taraftan devletlerin iş birliği içinde faaliyette bulunmalarını, diğer taraftan çözüm bulma noktasında başka ülkelerdeki politika ve uygulamaları araştırma ve izlemelerini, hatta karşılaştırmalara yönelmelerini zorunlu kılmaktadır. Kamu yönetiminde karşılaştırma, taklitten politika öğrenmeye, ders çıkarmadan politika transferine kadar geniş bir yelpaze içinde, diğer ülkelerin tecrübelerinden faydalanmak anlamına gelmektedir (Sobacı, 2009: s. 59).

Küresel düzenlemeler ve zorlamalar oldukları yönündeki kanaat veya verilere rağmen, politika öğrenme ve transfer çalışmaları ülkeler arasındaki fikirleri birleştiren bir faydalanma imkânı sunar. Başka bir yerde denenmiş olan bir politika, henüz test edilmemiş bir fikre göre pratik bir avantaja sahiptir ve siyasî gündeme kolayca girebilir. Karar alıcılar, zaten varılmış ve karara bağlanmış olan yabancı uygulamaları ve hükümleri basitçe yürürlüğe koyabilirler (Kapucu ve Kösecik, 2003: s. 212-213).

Ülkelerin başka ülkelerde başarıyla uygulanmış kamu politikalarını ve yönetim reformlarını kendi ülkelerine transfer etme işlemleri, farklı seviyelerde ve farklı ayrıntıları içerecek şekilde olmakla beraber, politikacıların ve bürokratların sık başvurdukları karar verme yöntemlerindedir. Diğer ülkelerin olumlu veya olumsuz tecrübelerinden faydalanma, başka coğrafyalarda olup biten deneyimlerin aktarımı tarihin her döneminde görülmüştür. Konuya kamu yönetimi anlayışı ve uluslararası bir olgu olarak baktığımızda, kamu yönetiminin son 20-30 yıllık süreçte geçirdiği evrim ve farklı ülkelerde benzer sorunlar ve benzer çözümler, idarî reform veya politika transferini mümkün kılacak biçimde gelişme göstermiştir. Reformlardaki benzerliklerin çok olması, ülkelerin problemlerinin birbirine yakınlığının yanında, uygulanan reform ve politikaların sponsorluğunu bazı uluslararası kuruluşların yapmasından dolayıdır (Kutlu, 2003: s. 108-111).

Ülkeler arası kamu yönetimi karşılaştırmaları ile politika öğrenme ve politika transferi arasında bazı anlam farklılıkları olduğu kabul edilmekle birlikte, zaman zaman bu kavramlar birbirlerinin yerine kullanılabilir. Anlam farkının vurgulanmasına gerek olmadığı yerlerde kavramlar fark gözetilmeksizin kullanılmaktadır. Politika öğrenmenin gönüllülüğe dayandığı, politika transferinin ise bir zorunluluktan kaynaklandığına işaret ederek anlam farkının izaha çalışılması yerinde bir tarif sayılmamaktadır. Bununla birlikte karşılaştırmanın, ancak belli dersler çıkarmak ve belli yönetimler için öğrenmek amacıyla yapılacağından bu kavramın öteki iki kavramı kuşatan bir anlamının olduğu belirtilmelidir (Kutlu, 2012: s. 18).

Politika transferi, gönüllü bir faaliyete dayalı olan “*politika öğrenme*” veya “*ders çıkarma*”dan farklıdır. Politika öğrenme, büyük ölçüde gönüllülük esasına bağlı çalışmalar olmasına karşın, politika transferi bazı durumlarda zorunlu olabilmektedir. İlk transfer çalışmaları, böyle zorunlu bir politika transferini hesaba katmayarak, öğrenme ve ders çıkarma olarak ifade edilen gönüllü transferler üzerinedir. Politika transferi hakkında son dönemlerde yapılan bilimsel çalışmalar, zorunlu transferlerle ilgili sorulara ve problemlere çözüm aramaya çalışmaktadır (Kapucu ve Kösecik, 2003: s. 196).

Mossberger ve Wolman (2003: s. 428) politika transferini, başka bir örgütsel varlığın deneyiminin bir model ve fikirler kaynağı olarak kullanıldığı benzetme yoluyla yapılan bir karar verme biçimi olarak tanımlamaktadır. Dolowitz ve Marsh’a (1996: s. 344) göre ise politika transferi, öykünme

(*emulation*) ve ders çıkarma (*lesson-drawing*) kavramları, bir zaman ve/veya yerdeki politikalar, idarî düzenlemeler, kurumlar hakkında edinilen bilgilerin başka bir zaman ve/veya yerdeki politikaların, idarî düzenlemelerin ve kurumların geliştirilmesinde kullanıldığı bir süreci ifade etmektedir. Bu kavramlar arasındaki terminolojik farklılıklar aşırı derecede önemli değildir. Ancak, politika veya kurumların aktarıldığı genel sürece ders çıkarma olarak atıfta bulunan Rose'un (1993) aksine, Dolowitz ve Marsh politika transferi ve ders çıkarma terimlerini birbirinin yerine kullanmamaktadır.

Politika transferi, diğer ülkelerin politika ve tecrübelerinden faydalanmaya ilişkin başka kavramlarla alakalı, ancak onların yerine kullanılamayacak bir kavramdır. Politika transferi, politika yaklaşması, politika yayılması ve ders çıkarma kavramlarının belirgin farklılıkları mevcuttur. Politika transferi kavramı bütün bu kavramları kapsayan genel bir çerçeveyi ifade etmektedir. Ders çıkarma, politika transferi kavramının bir alt tipi niteliğindedir. Politika transferinin sadece belli bir yönünü ifade etmekte, daha açık ifadeyle gönüllü transferi belirten bir alt transfer tipi sayılmaktadır. Ayrıca ders çıkarma faaliyeti muhakkak bir politika değişikliği sonucunu veremeyebilir (Sobacı, 2009: s. 68).

Toplumlar giderek daha endüstriyel bir gelişim ve altyapıyı benimserken, zamanla sosyal yapıları, politik süreçleri ve kamusal politikaları aynı kalıpta şekillendirme eğilimi de artmıştır. Bazı teorik, metodolojik ve kavramsal problemler, “*politika yaklaşması*” kavramının karşılaştırmalı kamu politikası literatürüne girmesini sağlamıştır. Ülkelerin benzer sorunlarla karşı karşıya olduğu ve bu sorunların gelişmiş ülkelerin çözdüğü biçimde çözülebileceği düşüncesi kademeli ve pragmatik bir şekilde benimsenmiştir. Şu beş durumda politika yaklaşmasından bahsedilebilir (Bennet, 1991: s. 218):

- İlk olarak, ortak politika sorunlarıyla başa çıkma niyeti politika hedeflerini yakınlaştırmaktadır.
- İkinci olarak, hükümet politikasının daha resmi tezahürleri olarak tanımlanan (tüzükler, idari kurallar, düzenlemeler, mahkeme kararları gibi) politika içeriğinde yaklaşma olmaktadır.
- Üçüncü olarak, düzenleyici, idarî veya adlî politikayı yönetmek için mevcut kurumsal araçlar üzerinde yani politika araçlarında bir yaklaşma olmaktadır.
- Dördüncüsü, uygulanan politikanın (olumlu veya olumsuz, etkili veya etkisiz) etkileri, sonuçları veya çıktıları üzerinde yaklaşma meydana gelebilmektedir.
- Son olarak, politika karşılıklarının formüle edildiği süreci tanımlayan, yaygın bir kavram olan politika tarzının bir yaklaşması olabilmektedir (uzlaşmacı veya çatışmacı, marjinal veya rasyonel, ileriye dönük veya tepkisel, korporatist veya çoğulcu gibi...).

Politika yayılması ve politika transferi, belli bir model, düşünce veya politikanın bir yerden başka bir yere aktarılmasında, sürece ve süreçte görev alan aktörlere yoğunlaşmaktadır. Elbette bu durum, kavramların karıştırılmasına sebep olabilir. Ancak politika yayılması kavramı, ABD’de federal sistemle sınırlı kalmakta ve eyaletler arasında söz konusu olan transferlere yönelik modeller oluşturmayı hedeflemektedir. Bu bakımdan, çok çeşitli zaman ve mekân düzeyi arasında meydana gelebilecek transferlere odaklanan politika transferi, politika yayılmasına göre daha geniş ve kuşatıcı bir anlam taşımaktadır (Sobacı, 2009: s. 64-65).

Burada, politika transferi ve politika yayılması ile son dönemlerde tartışılmaya başlanan politika yaklaşmasının değişik kavramlar olduklarını vurgulamakta fayda var. Politika transferi ve politika yayılması “*süreçler*”le alakalı iken, politika yaklaşması “*sonuçlar*”la ilgilidir (Knill, 2005: s. 767). Bu bakımdan, transfer ve yayılma, yaklaşmaya yol açacak süreçleri ifade eder. Transfer ve yayılma ile yaklaşma arasında bir çeşit neden-sonuç ilişkisi mevcuttur (Sobacı, 2009: s. 69). Politika transferi ülkeler arasında politika yaklaşmasına sebep olacak bir gelişme öngörmektedir. Ama politika yaklaşmasının, politika transferinin kesin ve kaçınılmaz bir neticesi olduğu söylenemez. Özellikle, politika transferi bağlamında negatif derslerin çıkarıldığı

bir durumda, politika transferi, yakınlaşmadan ziyade bir uzaklaşma ve farklılaşma sürecine aracılık edecektir (Sobacı, 2008: s. 149).

Bu noktada, politika transferinin disiplinler arası özelliğinin olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kamu yöneticilerinden hukukçulara, mühendislerden iktisatçılara kadar tüm bilim adamları ve görevliler, başka kurumlarda ve ülkelerde uygulanan politikaları, işleyen kurum, kural ve yapıları inceleyip öğrenerek kendi ülkelerine veya kurumlarına uygulamak üzere transfer etmeye kafa yormuşlardır. Politika veya reform transfer edilirken ithal edilecek kamu politikasının farklı yönleri olacağı aşikârdır. Diğer bir ifadeyle bu konuda herkesin, her kesimin söyleyeceği bir şeyler vardır. Siyaset bilimciler siyâsî açıdan, hukukçular hukukî yönden, yöneticiler veya yönetim bilimciler idarî bakımdan transferle ilgileneceklerdir. Transfer veya politika öğrenmenin normal karşılanması gerektiği de belirtilmesi gereken bir husustur. Çünkü karşılaştırma, öğrenme ve politika transfer ederek reform yapma yöntemi sayesinde deney yapmadan tecrübe sahibi olunabilmektedir (Kutlu, 2003: s. 84-85). Başka ülkelerin edindiği bilgilerin kolayca elde edilmesinin yanında, onların birçok hata ve maliyetle kazandıkları tecrübeler de masrafsızca sahip olunabilmektedir.

4. Kamu Yönetiminin Güncel İlkeleri ve Politika Transferlerine Etkileri

Devletin ekonomi, siyaset ve sosyal hayattaki etkinliğinin azaltılmasını, kamu yönetiminde işletmeciliğin, piyasa mantığının, özel sektör yöntemlerinin yaygınlaşmasını öngören YKY anlayışı politika transferi uygulamalarının en iyi örneklerindedir (Kutlu, 2003: s. 108). Son 20-30 yıllık dönemde, kamu yönetiminde önemli bir değişim yaşanmıştır. Uzun yıllar, geleneksel kamu yönetimi anlayışının egemen olduğu kamu yönetiminde, artık YKY ilkeleri geçerli olmaya başlamıştır. Günümüzde kamu yönetiminin güncel ilkeleri denilince akla bu ilkeler gelmektedir.

YKY ilkelerinin ülkeler arasında ülkeler arasında yaygınlaşmasının ve aynı hızda olmasa da birçok ülkede benimsenmesinin politika öğrenme ve transferlerle olduğu, hatta uluslararası ve/veya uluslararası kuruluşların, devlet-dışı aktörlerin yönlendirmeleri, dayatmaları hatta zorlamalarıyla olduğu birçok akademik çalışmada (Common, 1999; Geri, 2001; Haktankaçmaz, 2010; Kapucu ve Kösecik, 2003: s. 218; Kutlu, 2003: s. 90-91; Sobacı, 2011: s. 207; Taşpınar, 2021) dile getirilmiştir. Ancak bu çalışmada YKY ilkelerinin oluşturduğu yeni yönetim ikliminin, yenilikçi ve gelişime açık bir nitelik taşıdığı, ilkelerin uygulanmasının politika transferlerini etkilediği ortaya konulmaktadır. Bu ilkeler tek tek açıklanarak politika transferlerini teşvik eden yönleri analiz edilmektedir.

4.1. Aktif ve Profesyonel Bir Yönetim

Hood, kamu sektöründe aktif rol oynayan profesyonel yönetimin uygulanmasından bahsederken, üst yönetimde yer alan yönetmekte özgür (*free to manage*) kişiler tarafından, örgütün (kamu kuruluşunun) aktif, görünür, takdire bağlı kontrolünü vurgulamaktadır. Bununla birlikte, hesap verebilirlik de yetki dağılımını değil, eylem ve işlemlerde sorumluluğun açık ve net bir şekilde belirlenmesini ifade etmektedir (Hood, 1991: s. 4).

Hughes ise profesyonel yönetimi “*yönetenlerin yönetmesine izin vermek*” şeklinde tanımlamaktadır. Bu, üst düzey yöneticilerin, bir başkasının yönlendirmesini takip eden bir görevli olmaktan ziyade, sonuçların elde edilmesinden kendilerinin sorumlu olmaları gerektiği anlamına gelmektedir. YKY reformları, kamusal birimlere daha fazla yönetim yetkisinin devredilmesini işaret etmiştir; bu da birim yöneticileri için daha fazla sorumluluk anlamına gelmektedir. Kamu yöneticisi artık siyasa yapma (*policy*) meseleleriyle ilgilendiği gibi, siyaset (*politics*) meselelerine de uzak kalmamaktadır. Yetkili ve sorumlu olduğu işlerden, daha çok kişisel olarak sorumludur, hata veya başarısızlık durumunda işini kaybederek ödemek durumundadır. Kamu yönetimi artık bir siyâsî yönetim biçimi haline gelmiş ve siyâsî liderlerle ilişkiler değişmiştir. Elbette son sözü politikacılar söylemektedir; ancak zaten gerçekçi olmayan “siyasa oluşturmanın yönetimden ayrı

bir süreç olduğu” fikri sonunda bir kenara atılmıştır. Üst yönetim anlayışındaki önemli değişikliklerden biri de artık belirli görevlerden kazanılan deneyimden ziyade kamu politikası tecrübesi, genel ve profesyonel yönetim becerilerine daha fazla önem verilmesidir. Amaç, hizmetin yönetim kapasitesini geliştirerek genel verimliliği artırmaktır. Örneğin, mühendis veya doktor gibi teknik görevlerdeki uzmanların kurumların üst yöneticisi olmaları rasyonel bulunmamaktadır. Yönetim, uzmanların basitçe “alabileceği” bir şey olmaktan çok, yönetsel beceriler gerektiren bir işlev olarak görülmektedir (Hughes, 1998: s. 62-63).

Kamu hizmetlerinin sunulmasında görev alan kişiler, reaktif yöneticilerden ziyade proaktif yöneticiler olmalıdır. Daha açık bir ifadeyle, çevredeki gelişmelerden sonra tepkisel hamleler yapmak yerine, olumsuzlukları önceden sezip stratejik kararlar alabilmek önemlidir. Modern kamu yöneticisi, kendi sorumluluk alanı içinde karar vermede takdir yetkisine sahip olmalıdır. Yerleşik kural ve düzenlemelere göre hareket eden, hükümet politikalarını çok az veya hiç takdir yetkisi (inisiyatif) kullanmadan, doğrudan uygulayan geleneksel kamu yöneticisinin aksine; yeni kamu yöneticisi, sunduğu kamu hizmeti üzerinde karar verme yetkisi ve sorumluluğu olan çok daha aktif bir bireydir. Yeni kamu yönetimi yaklaşımında, yönetim, kamu sektörü faaliyetlerinin merkezinde yer almaktadır. Aktif ve profesyonel yöneticiler, kamu sektörünün performansının iyileştirilmesinde anahtar rol üstlenmektedir (Promberger ve Rauskala, 2006: s. 2).

YKY anlayışında aktif ve profesyonel bir yönetim anlayışı öngörülmektedir. Katılım mekanizmalarının sağlıklı bir şekilde işlediği, görev yetki ve sorumlulukların açık ve net bir şekilde belirlendiği bununla birlikte esnek bir örgüt yapısının olduğu bir yönetim anlayışı benimsenmektedir. Kamu kurumlarını, gerektiğinde müzakere yoluyla veya inisiyatifle karar alabilen, yönetim ve koordinasyon becerisi bulunan, kaynakları rasyonel kullanabilen faydacı yöneticilerin yönetmesi gerekmektedir.

Aktif ve profesyonel bir yönetimin mümkün olmadığı geleneksel yönetim yapılarında, yöneticiler reform veya yenilik yapma konusunda girişken olamamaktadır. Kurumun, yöneticilerin ve çalışanların uymak zorunda olduğu yasal düzenlemeler, teamüller, üst yönetimin denetim ve vesayeti katı, kural odaklı, hiyerarşik ve durağan yapının korunmasına sebep olmaktadır. Reform veya yenilik düşüncesine sahip yöneticiler bile yetki ve sorumluluğu asla kendilerinde görememektedirler. Merkezîyetçi ve hiyerarşik yönetim yapısının bir sonucu olarak, yenilikleri ve önemli değişimleri sürekli olarak merkezden, üst yönetimden beklemektedirler.

Aktif rol üstlenen profesyonel bir yönetim uygulanırsa, kamu yöneticileri yetkiyi ve sorumluluğu daha fazla üstlenmektedir. Yetki ve sorumluluklar açık ve net bir şekilde belli olduğundan dolayı hem görev paylaşımı hem performans değerlendirme ve kontrol daha kolay olmaktadır. Yöneticiler daha net çizgilerden oluşan bir ortamda daha iyi bir yönetim sergilemektedir. Bununla birlikte, esnek yönetim anlayışı ile daha fazla inisiyatif kullanarak yenilikçi kararlar alabilmektedir. Müzakere yoluyla paydaşlarla fikir alışverişi yapabilmekte ve daha katılımcı yaklaşımlar geliştirebilmektedir. Bu tarz bir yönetimin kurulduğu idarî yapılarda, yöneticiler birimlerini geliştirmek ve güçlendirmek için, daha fazla bir özgüven ve girişimciliğe imkân bulabilmektedir. Reform yapma ve dolayısıyla mevcut politikaları değiştirme düşüncesi, bu yöneticileri benzer hizmetleri yerine getiren diğer örneklerle bakmaya, diğer organizasyonları incelemeye sevk etmektedir. Söylenebilir ki, aktif ve profesyonel bir yönetim tarzı, karşılaştırma sürecinin kendiliğinden başlamasına imkân hazırlamış olmaktadır. Böylelikle, sadece ülke içindeki benzer kamu kuruluşlarından değil, ülke dışındaki ve geçmişteki kamu kurumlarından hatta özel sektör kuruluşlarından da politika transferi yapılabilmektedir.

4.2. Sonuç Odaklı Bir Yönetim

Klasik kamu yönetimi anlayışı biçimsel kurallara, prosedürlere ve resmî yazışmalara odaklanırken YKY anlayışı verimliliğe önem vermektedir, çıktılara ve sonuçlara odaklanmaktadır. Buna göre, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde, rasyonel ve stratejik bir yaklaşım benimsenmektedir.

Kurallara yönelen değil; amaçlara yönelen bir yönetim tarzı kabul edilmektedir. Kamu örgütlerinin performanslarını etkinlik, verimlilik, ekonomiklik (*3E: efficiency, effectiveness, economy*) gibi analizlerle ölçmek önem taşımaktadır. Bunun için gerekli performans ölçüleri ve standartlarını belirlemek, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak girdi odaklılıktan çıktı odaklılığa geçmek gerekmektedir (Ömürgönülşen, 2003: s. 23).

YKY’de performans ölçümüyle bağlantılı olarak, süreçlerden ziyade sonuçlara odaklanma ihtiyacı vardır. Çok uzun bir süre kamu sektörü kuruluşları çıktılarla (yani hizmetlerin kalitesiyle) ilgilenmemiştir. Kamu sektörü meselelerine ilişkin siyasi tartışmaların genellikle kaynaklar sorunu etrafında döndüğü göz önüne alındığında, odak noktası girdiler olmuştur. YKY anlayışında odak noktası sonuçlara kaydırılmıştır. Proaktif kamu yöneticisi için önemli olan, mevcut kaynaklarla gerçekte neyin başarıldığı sorusudur. O zaman kamu yöneticisinin en önemli kaygısı sonuçlarla ilgili olmaktadır (Falconer, 2003: s. 3).

Katı kurallar ve prosedürün öncelikli olduğu yönetim yapılarında, sonuçlar önemini zamanla yitirmektedir. Bu husus, amaçların geri plana itilerek araçların öne çıkması anlamına gelmektedir. Kurallara, prosedürlere ve araçlara takılıp kalmak, ortaya çıkan hizmetin kalitesinin, kaynakların performans olarak katkısının azalması sonucunu doğurmaktadır. Kısacası sonuçların ve amaçların göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Böyle bir durumda, amaç kuralların uygulanması olmaktadır; öğrenilmiş hatta “ezberlenmiş” yöntemler terk edilmemektedir. Bir politika değişimine ve yeniliğe yönelmek, kalıplaşmış davranışların bırakılması gibi zorlaşmaktadır. Reform düşüncesi oluşmadığı için, karşılaştırma ve politika transferinden söz edilememektedir.

Oysa sonuçların ve çıktıların önemli olduğu, verimliliğe odaklanan bir yönetim yapısı, doğruya ulaşmanın birden fazla yolu olduğu düşüncesiyle hareket edebilmektedir. Böyle bir yönetim yapısı, bir hizmetin sunulmasını başka yollardan yapabilen diğer örneklerle bakma imkânı vermektedir. Önemli olan bir hizmetin etkin, verimli ve ekonomik bir şekilde sunulması ise, başka ülkelerde, başka kurumlarda ve hatta özel sektörde bu hizmeti yerine getiren örneklerin yöntem ve tecrübelerinden yararlanmak rasyonel bir davranış olarak öne çıkmaktadır. Böyle bir yönetim yapısı karşılaştırmaları, politika öğrenmeyi ve transfer etmeyi teşvik eden şartları oluşturmuş olmaktadır.

4.3. Kaynak Kullanımında Disiplin

YKY anlayışının temel ilkelerinden biri de kaynakların en etkin ve verimli şekilde kullanılmasıdır. Kaynak kullanımında disiplin, maliyetleri düşürmenin yanı sıra, kaynakların stratejik hedeflere ulaşmayı sağlayan plan ve programlara yönlendirilmesini de içermektedir. Hükümetler harcamaları daha iyi kontrol edebilmek ve kaynakları yerinde kullanabilmek için, daha iyi bilgiye sahip olmalıdır (Hughes, 1998: s. 65)

Kaynak kullanımında disiplin ve tutumluluğun önemine vurgu yapan bu ilke, kamu hizmetlerini sunmanın daha az maliyetli, alternatif yollarını bulmak için aktif arayışı ifade etmektedir. Kamusal örgütlerin kurumsal sürekliliği, hacim olarak gittikçe büyüyen kamu hizmetlerinin sürdürülmesi ve politika geliştirmenin mümkün olabilmesi için öncelikle kaynak kullanımında disiplinin sağlanması gerekmektedir (Hood, 1995: s. 97). Hood kaynak kullanımında daha fazla disiplin ve tutumluluğu, kısaca, “doğrudan maliyetleri azaltmak, iş disiplini yükseltmek, sendika taleplerine direnmek, uyum maliyetlerini işletmeyle sınırlamak” şeklinde tanımlamaktadır. Bu ilkenin gerekçesini ise kamu sektörünün kaynak taleplerini kontrol etme ve daha azıyla daha fazlasını yapma ihtiyacı olarak açıklamaktadır (Hood, 1991: s. 5).

Kıt kaynakların etkin, verimli ve ekonomik kullanılmasını sağlamak, girdi miktarını ve sürekli artan kamu harcamalarını kontrol etmeyi amaçlamak YKY’nin ortaya çıkış sebeplerinden biridir. Kamu yönetimlerinin bu ortak problemi ve ortak amacı ülkeleri karşılaştırmalara ve politika transferine yöneltmektedir. Hizmetleri daha az maliyetle gerçekleştirme amacı, kamu kurumlarını,

bu hizmetleri sunan diğer örgütlerin maliyetleriyle kendi maliyetleri arasında karşılaştırma yapmaya sevk etmektedir. Kaynakların kamusal ihtiyaçlara göre her zaman daha kıt ve tükenebilir olması, maliyetlerin en aza indirilmesini ve kaynakların optimum kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

Ülkelerin kamu hizmetlerini üretme ve sunma biçimleri belli temel noktalar dışında önemli farklılıklar göstermektedir. Bu farklılık önemli ölçüde maliyetlere ve kaynak kullanımına da yansımaktadır. Hizmetleri yerine getirirken, kaynakları yerinde kullanarak maliyetlerini azaltmayı düşünen ülkeler, diğer ülkelerin benzer politika ve uygulamalarını incelemektedir. Bu karşılaştırma sonucunda, muhtemelen ilgili politika ve uygulama kısmen veya tamamen transfer edilmektedir. Kamu yönetimlerinin kaynakların kullanılmasında disiplini ilke edinmesi, karşılaştırmaları ve politika transferini olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

4.4. Somut Standartlarla Performansı Ölçmek

Daha önce belirtildiği gibi YKY anlayışının yönetim programındaki temel değişikliklerden biri de örgütün (kamu kuruluşunun) girdiler yerine çıktılara veya sonuçlara odaklanmasıdır. Kamu yönetiminin, kuruluşların beyan edilen hedeflere ulaşma yolunda kaydettiği ilerlemeyi ölçmenin bir yolu olarak performans göstergeleri geliştirmesi beklenmektedir. Yeni yönetim reformları, örgütsel performansın yanı sıra çalışanların bireysel performanslarının ölçülmesini de öngörmektedir. Personelin performansı da eskisinden daha sistematik olarak ölçülmelidir. Performans değerlendirme sistemi, yıl boyunca beklenen ve daha sonra yıl sonundaki gerçek başarı ile karşılaştırılan kilit katkıları tanımlayarak bile, bireysel personelin performansını ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu değerlendirme ölçütleri, hedeflere yönelik ilerlemeye göre personeli ödüllendirmeye veya cezalandırmaya kadar uzanabilecek standartlar belirlemelidir (Hughes, 1998: s. 63).

YKY anlayışı, kamu sektörü kuruluşlarına açık, net ve somut standartlardan oluşan sıkı performans ölçütleri getirmektedir. Bu yenilik, kamu kuruluşlarının hizmetlerini sunarken izledikleri amaç ve hedeflere daha fazla dikkat etmeleri gerektiği anlamına gelmektedir. Kamu yöneticilerinin performans değerlendirmesine tabi tutulması, kamu sektörü kurumlarını kendi özel sorumluluklarına odaklanmaya ve bu görevleri verimli ve etkin bir şekilde yerine getirmeye zorlayan disiplin mekanizmalarını devreye sokmaktadır. Performans ölçümü aynı zamanda kamu sektörü kuruluşlarının faaliyetleri için doğrudan hesap vermelerini sağlamaktadır. Performans ölçümü rejimi altında, kamu sektörü kuruluşları, hizmet sunumu seviyelerinde ve standartlarında sürekli iyileştirme etiğine bağlı olmak durumundadır (Promberger ve Rauskala, 2006: s. 2).

Kurumlar, hem performanslarını geliştirmek ve bu gelişimi ölçmek amacıyla, hem de çalışanlarının bireysel katkılarını belirlemek amacıyla performans kriterleri belirlemektedirler. Performansın ölçülmesi her şeyden evvel hedef belirlemeyi ve onlara ulaşmak için çalışmayı gerektirmektedir. Hedeflere ulaşamadığını tespit etme fırsatı vererek bunu engelleyen faktörlerin belirlenmesi ve ortadan kaldırılması sürecine rehberlik etmektedir. YKY anlayışı, tıpkı özel sektörde olduğu gibi, kurumsal ve bireysel performansın kamu sektöründe de ölçülmesi gerektiğini benimsemektedir. Bu sayede, kamu yönetiminde etkinlik, verimlilik ve ekonomikliğin sağlanması amacına ulaşılabilecektir. Esasen bu amaç, kamu yönetiminde reforma, karşılaştırmalara ve politika transferine yönelmenin de amacıdır. Çünkü kurumlar ve ülkeler daha iyiye ulaşmak için yenilik çabalarına girmektedirler.

Verimliliğini ve performansını ölçen, hedeflerini belirleyebilmiş bir kurumun, planları ve yenilik isteği olmaktadır. Kendi performansına göre başka kurumların seviyesini görmek ve bunları karşılaştırmak gelişim ve ilerlemenin anahtarıdır. Performansın ölçülmesi mevcut durumla hedefler arasındaki farkı ortaya koymasının yanı sıra, benzer faaliyetler yürüten diğer örgütlerin performanslarıyla karşılaştırma fırsatı da verecektir. Performanslar arasındaki farkı oluşturan politika ve uygulamalar transfer edilebilecektir.

4.5. Yurttaş / Müşteri Odaklı Yönetim

İşletme yönetiminde müşteri odaklılık (*customer orientation, Kundenorientierung*), “uzun vadeli, istikrarlı müşteri ilişkileri kurmak amacıyla girişimci hizmetlerde iç ve dış uygulamalarının yanı sıra performansla ilgili müşteri beklentilerinin kapsamlı ve sürekli tespiti, analizi ve değerlendirilmesi” (Bruhn, 1995: s. 393) şeklinde tanımlanmaktadır. Müşteri odaklı yönetim anlayışı, özel sektörden kamu yönetimine geçmiş bir yaklaşımdır. Kamu yönetiminde vatandaş (yurttaş) odaklılık olarak da adlandırılan müşteri odaklılık, hizmetleri sunan kamu kurumlarını ve görevlilerini hizmet alan yurttaşlara karşı sorumlu gören bir anlayıştır. Buna göre, hizmet üreten ve sunan kamusal örgütler, yurttaşların ihtiyaç ve beklentilerini göz önünde bulundurmamak, taleplerini ve tercihlerini değerlendirmek, onlara daha iyi, kaliteli ve ucuz hizmet sunmak durumundadır.

Kamu yönetiminde müşteri odaklı bir anlayışın benimsenmesi vatandaş-yönetim ilişkilerine piyasa odaklı bir nitelik kazandırmaktadır. Başka bir deyişle, kamu hizmetlerinin planlanması, üretilmesi ve sunulmasında arz-talep ilişkisinin önem kazanması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, tüm kamu faaliyetlerinde müşteri veya kullanıcı olarak vatandaşların ihtiyaç ve beklentilerinin dikkate alınması, kamu yönetiminin kurumsal bir ögesi olmaktadır. YKY anlayışında, yönetim ve vatandaş ilişkilerinin daha iyi hale getirilmesi, yalnız kamu siyasetinin (*public policy*) uygulanması süreci ile sınırlı değildir. Siyasetin şekillendirilmesi veya hazırlanması sürecini de içine alması gerekmektedir. Bu sebeple de vatandaşların yönetime katılması ve kararları etkilemesinin yeni mekanizmaları üzerinde durulmalıdır (Eren, 2003: s. 88).

Kamu kuruluşlarının (hizmet sağlayıcıların) vatandaşların (kullanıcıların, müşterilerin) ihtiyaçlarına daha iyi cevap vermesini sağlamanın en iyi yolu, kaynakları müşterilerin ellerine bırakmak ve seçmelerine izin vermektir. Bu da müşteri odaklı yönetim anlayışına işaret etmektedir. Müşteri odaklı bir yönetim sistemi, kamu yönetimine pek çok avantaj getirecek potansiyele sahiptir: Birincisi, müşteri odaklı sistemler, hizmet sağlayıcıları müşterilerine karşı sorumlu olmaya zorlamaktadır. İkincisi, hizmet sağlayıcı seçimi ve kararını siyasetten uzaklaştırarak, ekonomik sebeplere (arz-talep dengesine) tâbi kılmaktadır. Üçüncüsü, müşteri odaklı sistemler daha fazla yeniliği (*innovation*) teşvik etmektedir. Hizmet sağlayıcılar fonlarını, bir yasama organı yerine, müşterilerinden aldıklarında, inovasyona yatırım yapmak için çok daha büyük teşviklere sahip olmaktadır. Dördüncüsü, müşteri odaklı sistemler insanlara farklı hizmet türleri arasında seçenekler sunmaktadır. Beşincisi, müşteri odaklı sistemler arz ile talebi eşleştirdikleri için daha az israf etmektedirler. Bu anlayışa göre, kamu hizmetinin türü ve hacmi (geleneksel yönetim anlayışında olduğu gibi yasalara göre değil) müşterilerin taleplerine göre belirlenmektedir. Altıncısı, müşteri odaklı sistemler, müşterilerin seçim yapmalarını sağlamaktadır ve güçlendirilmiş müşteriler daha kararlı müşterilerdir. Örneğin; eğitim araştırmaları, öğrencilerin seçtikleri okullarda eğitime daha fazla bağlı olduklarını, bütün paydaşların (öğrenci, okul, veliler) memnuniyetinin yüksek olduğunu göstermektedir. Aynıısı barınma, sağlık, ulaşım gibi diğer hizmetler için de geçerlidir. Son olarak, müşteri odaklı sistemler eşitlik için daha büyük fırsatlar yaratmaktadır. Hükümetler programları veya kurumları doğrudan finanse ettiğinde, eşitliğin uygulanması zorlaşmaktadır. Ancak, hükümetler kurumlar yerine bireyleri finanse ettiğinde, eşitliği teşvik etmek çok daha kolay olmaktadır. Her bir birey için fonlamayı eşitlemek veya daha az geliri olanlar için artırmak daha iyi bir yol olarak öne çıkmaktadır (Osborne ve Gaebler, 1992: s. 180 ve devamı).

Kamu kuruluşlarının hem vatandaş/kullanıcı taleplerini hem de özel sektörde benzer hizmetleri üreten örgütleri sürekli gözlemlenmeleri, karşılaştırma yapmaları gerekmektedir. Özel sektörde müşteri odaklı uygulamalar sık sık değişebilmekte, sürekli yeni stratejiler geliştirilmektedir. Kamu yönetiminin bu değişimlere ayak uydurabilmesi ve zamanında reaksiyon gösterebilmesi için, düzenli ve sürekli bir karşılaştırma ve belki politika transferi gerekli olmaktadır. Ayrıca kamu

sektöründe hizmet veren diğer organizasyonların müşteri (kullanıcı) odaklı uygulamalarından da yararlanılmaktadır. Yurttaş/müşteri odaklı anlayış hizmetlerde, politika ve uygulamalarda sık sık yeniliğe başvurmayı gerektirmektedir. Bu anlayış kamu kurumlarını yurttaşlara / kullanıcılara endeksli bir yol izlemeye sevk ettiğinden, karşılaştırmalara olumlu katkısı olmaktadır.

4.6. Rekabetin Arttırılması

YKY anlayışının bu ilkesi şu iki temel argümana dayanmaktadır: Biri, kaynakları en iyi dağıtan hükümet değil piyasadır. İkincisi ise bireyler, kendi refahlarının en iyi yargıçlarıdır. Bir başka deyişle, hizmet sağlayıcılar arasındaki rekabet ve rekabet tehdidi hizmet sunumunda verimliliği ve kullanıcılar (müşteriler, vatandaşlar) için tercih imkânlarını arttırmaktadır; bu sebeple kamu sektörü için piyasa disiplinleri savunulmaktadır. Bunun hem kamu hizmeti sağlayıcıları hem de kullanıcılar için önemli sonuçları vardır. Sağlayıcı tarafında, kamu hizmeti dağıtım kurumları, piyasa güçleri aracılığıyla hizmet kalitesini iyileştirmeye mecbur kalacaklardır. Kullanıcı tarafında, her vatandaşın (kullanıcının) yeni kamu sektörü pazarında haklara sahip bir tüketiciye dönüştürüldüğü varsayılmaktadır (Falconer, 2003: s. 3-4).

Kamu örgütlerinin rekabet güçlerini arttırmaları, diğer kamu kurumlarının veya özel sektörde benzer hizmetleri sunan örgütlerin politika ve uygulamalarını incelemeleriyle mümkün olabilir. Diğer organizasyonların bu hizmetleri üretme ve sunma maliyetlerini araştırmak ve hizmetin daha az maliyetle nasıl üretileceği konusuna odaklanmak gerekmektedir. Kamu yönetiminde rekabetin arttırılması için, kamu gelirlerinin arttırılması ve kaynakların etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Kamu hizmetlerinin daha az maliyetle gerçekleştirilmesini sağlamak, rekabeti arttırıcı eylem ve girişimlerin başında gelmektedir. Maliyetlerin tamamen kurtarılmasını hatta kârlılığı sağlayan fiyatlandırma anlayışı, kullanıcıların (müşterilerin, vatandaşların) ödeme yapmalarının öngörülmesi, karar verme sürecinin siyasî etkenlerden çok ekonomik etkenlerle şekillenmesi, kamu yönetiminde rekabetçi davranışı teşvik eden politika araçlarındandır.

Rekabet zaten içinde yarışmayı, karşılaştırmayı barındıran bir kavramdır. Rekabetin teşvik edilmesi, kamu kurumlarını hiyerarşi, kural ve prosedürlerin sonucu olan verimsizlikten kurtarmaktadır. Kamu kurumlarını diğer kamu kuruluşlarıyla hatta bazı durumlarda özel sektör kuruluşlarıyla yarışmaya yönlendirerek hedefler belirlemeye ve etkinliği arttırmaya vesile olmaktadır. Kamu yönetiminin rekabetçi olması, rekabetçi kurumlara sahip olması, piyasadaki diğer aktörlerle yarışmayı, hizmet ve politikaları karşılaştırmayı gerekli kılmaktadır. Diğer kuruluşların kamusal hizmetleri sunuş biçimi, maliyetleri, hizmet kalitesi ve çeşitliliği, işlem hızları ve kullanıcı taleplerine yaklaşımları gibi hususlar kamu kurumlarının karşılaştırmayı, politika öğrenmeyi ve transfere yönelmelerini sağlamaktadır.

4.7. Özel Sektör Yönetim Metotlarının Daha Fazla Kullanılması

YKY anlayışının önemli temalarından biri de kamu sektörünün daha çok işletmeler gibi hareket etmesi, özel sektör gibi davranmaya çalışması gerektiğidir. Bunun arkasında yatan temel düşünce, bir kamu sektörü kurumunun, işlerini özel sektör ilkelerine uygun olarak (piyasa mantığı ile) yürüttüğü durumlarda, kamu hizmeti sunumunun etkinliğinin artmasıdır. Bu nedenle kamu hizmeti kurumları, performans dayalı ücret ve daha esnek çalışma uygulamaları gibi mekanizmaları kapsayan, özel sektördeki çok benzer şekilde, çalışanları için ödül yapıları benimsemelidir (Promberger ve Rauskala, 2006: s. 3).

Kamu yönetiminde, özel sektör yönetim tekniklerinin kullanılması, özel sektöre ait esnek yönetim, hızlı karar verme, etkinlik ve verimlilik anlayışından yararlanmayı gerektirmektedir. Bu ilkeyle hareket eden kamu yönetimi kurumları, özel sektörde hizmet veren kuruluş ve işletmeleri devamlı surette gözlemleyerek karşılaştırma yapmak, politikalarını oluştururken bunlardan sürekli olarak faydalanmak durumundadırlar.

Özel sektörde sürekli yeni stratejiler geliştirilmekte, yönetimlerin politika ve uygulamalarında, teknolojik gelişmeler, iş gücü, hammadde, depolama ve nakliye maliyetleri gibi gelişmelere ayak uydurabilmek için değişim yaşanabilmektedir. Kamu yönetiminin bu değişimlere ayak uydurabilmesi ve zamanında karşılık verebilmesi için, bu gelişmeleri yakından takip etmesi gerekmektedir. Özel sektörde faaliyet gösteren örgütler gibi, kamu örgütlerinin de çevredeki gelişmelere uyum sağlamaları ve değişimi yönetebilmeleri gerekmektedir. Bu sebeple kamusal örgütler özel sektör yönetimi ile karşılaştırmalar yapmakta, bu yöntem ve politikaları kamu örgütlerine uyarlayarak transfer etmektedir. Ayrıca, özel sektör yönetim tekniklerini uygulamaya çalışan diğer kamu kurumlarının takip edilmesi, deneyimlerinden yararlanılması da izlenen yollardan biridir. Bu uygulamaların yeteri kadar analiz edilmesi, politika transferlerinin başarısını olumlu yönde etkilemektedir.

4.8. Kamu Sektöründe Daha Küçük (Optimum) Birimlerin Oluşturulması

YKY anlayışı, kamu sektörü kuruluşlarında birimlerin ayrıştırılması ve adem-i merkezîleşme çağrısında bulunmaktadır. Bilindiği gibi YKY, geleneksel kamu yönetiminin bürokratik örgütlenme biçimine, büyük hantal yapısına yönelik güçlü eleştiriler getirmektedir. Bu sebeple, daha verimli, hesap verebilir bir kamu hizmeti oluşturmak için bürokratik birimlerin ayrıştırılması oldukça rasyonel bir yaklaşım olmaktadır. Daha küçük birimler daha verimlidir; çünkü daha iyi hedefler belirleyerek, bu hedeflere doğru daha hızlı ve doğrudan çalışabilirler. Küçük birimler aynı zamanda daha hesap verebilir örgütlerdir; çünkü büyük birimlerdeki “meçhul bürokratların” (*faceless bureaucrats*) yerini, küçük birimlerde doğrudan halka karşı sorumlu olan, görünür, sorumlu yöneticiler almaktadır (Promberger ve Rauskala, 2006: s. 3).

Kamu hizmetlerinin üretilmesi ve sunulmasında, geniş bir yapıya ulaşmış, büyük ve hantallaşmış organizasyonların zaman içinde verimlilik ve etkinliklerini kayb ettikleri bilinmektedir. Kamu örgütlerinin katı hiyerarşik yapılarından ve karar alma süreçlerinin uzunluklarından dolayı hizmet maliyetleri gittikçe artış göstermektedir. Büyük kurumların optimum büyüklükte birimlere bölünmesiyle oluşturulan daha küçük birimlerde, hizmetlerin daha etkin, verimli ve ekonomik olarak yerine getirilmesi sağlanabilmektedir. Ancak, bu birimlerin nasıl ayrılması gerektiği çok önemlidir. Çünkü uygun büyüklükte birimlere ayrılma hususunda isabet sağlanamazsa bu bölünmeden beklenen faydalar elde edilemeyebilir.

Birimlerin ayrılması da (*unitizing*) esasen bir idarî reform çalışmasıdır. Birimlere ayırmanın daha uygun ve daha etkili yapılabilmesi için, başka ülkelerdeki benzer kamu kuruluşlarının organizasyon yapısını incelemek gerekmektedir. Ayrıca birimlere ayırma gerçekleştirmiş diğer kurumlarda reformun nasıl yapıldığına bakmak, kolay ve etkili bir yol olmaktadır. Aksi halde bu süreçte benzer hatalar tekrar edilebilir, bazı avantajlar gözden kaçırılabilir. Başka kurumlardaki örgütlenme biçimlerini ve teşkilat şemalarını incelemek ve benzer kurumlara karşılaştırmak gerekmektedir. Birimlere ayırma ile ilgili model ve politikaların transferi yapılırken, görev, yetki ve sorumlulukların paylaşımı da yeniden değerlendirilebilir.

Parçaların değiştirilmesi her zaman bütünün tamamen değiştirilmesinden daha kolaydır. Kamusal örgütlerin optimum büyüklükte birimlere ayrılması önceden (büyük kurumlarda) yapılamamış yeniliklerin gerçekleştirilmesine fırsat verebilir. Yeni politikaların verimli olup olmadıklarının denenmesi için pilot (bölge veya birim) uygulaması genellikle tercih edilmektedir. Büyük hantal organizasyonlardan çok optimum büyüklükte birimlerin yeni politikaların uygulanmasına imkân verdiği bilinmektedir. Bir de bu birimlere merkezîyetçi olmayan bir yönetim imkânı sağlanırsa, yeni politikaların öğrenilmesi ve transfer edilmesi daha kolay olacaktır.

4.9. Adem-i Merkezî Bir Yönetim

Kamu yönetiminde merkezîleşme ve adem-i merkezîleşme kavramları, devlet için merkezî (ulusal) ve çevresel (bölgesel, yerel veya fonksiyonel) kurumlar arasında iktidarın farklı dağılımını ifade

eder. Merkezileşme siyasî iktidarın veya hükümet otoritesinin merkezdeki kurumlarda yoğunlaşmasıdır (Heywood, 2000/2012: s. 335). Adem-i merkezileşme ise yetki ve sorumlulukların coğrafi veya fonksiyonel kriterlere bağlı olarak merkezî yönetim dışındaki organlar tarafından üstlenilmesidir (Bozkurt, Ergun ve Sezen, 2014: s. 260). Osborne ve Gaebler'a (1992: s. 252-253) göre, adem-i merkezî (*decentralized*) kurumların bir takım avantajları vardır: Adem-i merkezî kurumlar merkeziyetçi kurumlardan çok daha esnekler; değişen koşullara ve müşterilerin (vatandaşların) ihtiyaçlarına daha hızlı cevap verebilirler. Adem-i merkezî kurumlar merkeziyetçi kurumlardan daha etkili ve çok daha yenilikçidirler. Daha yüksek moral, daha fazla bağlılık ve daha fazla üretkenlik sağlarlar. Yöneticiler önemli kararları çalışanlara emanet ettiklerinde, çalışanlara saygı duyduklarını göstermiş olurlar. Özellikle bilgi işçilerini (*knowledge workers*) etkin bir şekilde kullanmak için onlara karar verme yetkisi verilmesi gerekmektedir.

Merkeziyetçi bir yapının geçerli olduğu bir ülkede, kamu kurumlarının politika üretme ve kararlar alma konusunda yetkileri oldukça sınırlı olmaktadır. Bölgesel veya yerel kurumlar da yeterli özerkliğe sahip olmamaktadır. Daha ziyade, merkezî yönetim tarafından alınan kararları mevzuata uygun bir şekilde uygulama sorumluluklarından söz edilebilir. Bu bakımdan merkeziyetçi bir yapı içindeki kamu kurumlarının reform ve politika tasarlama, dolayısıyla da politika öğrenme ve transfer etme konusunda yapacakları minimum düzeyde kalmaktadır. İktidar gücünün çoğunu elinde bulunduran merkezî yönetimin reform yapması ve politika geliştirmesi ise ülke çapını ilgilendiren makro planları gerektirmektedir. Reform konusundaki ihtiyacın ve toplumsal taleplerin gelişmesi, kamuoyunda tartışılması süreçleri de zaman kaybına sebep olabilmektedir.

Ancak adem-i merkeziyet, kamu politikalarının uygulanmasını, yerel yönetimlere, özerk kuruluşlara ve sözleşmeyle kamu hizmeti sağlayan özel kuruluşlara devretmeyi gerektiren bir yönetim ilkesidir. Yerel yönetimlere yerel kamu politikalarını, özerk kuruluşlara hizmetle ilgili politikaları belirleme imkânı veren adem-i merkezileşme ilkesi onlara, politika belirleme, yenilik yapma, karşılaştırma ve transfere yönelme özerkliği de vermektedir.

Karşılaştırma ve politika transferi yapılırken bir politikanın kendi içinde tutarlılığı önem taşımaktadır. Yerel, bölgesel veya fonksiyonel olarak merkezden ayrı kararlar alabilen kamu kuruluşlarının transfer edecekleri politika ve uygulamalar, yukardan gelenlere göre, kendilerine daha uygun ve tutarlı olabilmektedir. Özellikle yerel yönetimler ve federe devletler gibi özerk yönetime sahip olanlar, politika ihtiyacını ve toplumsal talepleri yerinde değerlendirip daha hızlı karar alabilmektedirler. Merkezî yapılar kadar makro planlara ihtiyaç duymadan, daha küçük boyutlu politikaları transfer edebilmektedirler. Bu sebeple adem-i merkezileşmenin karşılaştırmalara ve politika transferlerine olumlu etkisi olduğu söylenebilir.

5. Sonuç

YKY ilkeleri, birçok ülkede karşılaştırmalar ve politika transferleri yoluyla yaygınlaşmıştır. Bu reform hareketleri doğal seyrinde gelişmeye başlamış olsalar bile, ileriki aşamalarda Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) gibi uluslararası kuruluşlar bu reform hareketlerinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Böyle güçlü bir uluslararası destekle yaygınlaşan bu ilkeler modern, yenilikçi ve çözüm odaklı içerikleri itibarıyla politika transferlerini destekleyen nitelikler taşımaktadır.

YKY reform ve ilkelerinin politika transferleri yoluyla yaygınlaşmasında ve bütün dünyada kabul görmesinde bu anlayışın daima yeniliğe ve gelişime açık nitelikli olmaları önemli bir faktördür. Çünkü YKY ilkeleri, helezonik bir şekilde yeni reformları, yeni politikaları ve dolayısıyla yeni karşılaştırma ve politika transferlerini teşvik eden bir içeriğe ve niteliğe sahiptir. Bu durum, kamu yönetimine egemen olan bu ilkelerin, sürekli kendilerini yenilediklerini, reforma açık olduklarını ve bu sayede dünyanın gündeminde uzun bir süre daha kalacaklarını göstermektedir.

YKY ilkelerinin uygulandığı bir kamusal örgütte, kamu yöneticileri hem müzakerenin faydalarından yararlanabilecek hem de daha fazla inisiyatif kullanarak tek başlarına kararlar alabilecektir. Örgütlerinin etkinlik ve verimliliğini arttırmak, hizmetleri daha kaliteli ve hesaplı sunmak için, mevcut politikaları değiştirmek isteyeceklerdir. Bu, onları benzer hizmetleri yerine getiren diğer örneklerle bakmaya, diğer organizasyonları incelemeye sevk edecektir. Böylece karşılaştırma sürecinin kendiliğinden başlama imkânı olacaktır.

Kamu yönetiminde karşılaştırma yapma, politika öğrenme ve transfer etme üst yönetimin öncülüğünü, aktörlerin katılımını, merkezîyetçi olmayan, esnek ve profesyonel bir yönetim anlayışını gerektirmektedir. Misyon yönelimli, müşteri odaklı, sonuç kontrolüne önem veren bir yönetim yapısı hizmetlerin etkin, verimli ve ekonomik sunulabileceği başka yollar araştırmaya daha elverişlidir. Önemli olan bir hizmetin etkin, verimli ve ekonomik bir şekilde sunulması ise, başka ülkelerde veya kurumlarda ve hatta özel sektörde, bu hizmeti başka bir şekilde sunan örneklerin tecrübelerinden yararlanmak bir ihtiyaca dönüşecektir. Kaynakların etkin ve verimli kullanılması, hesap verebilirliğin sağlanması, performansın ölçülmesi, rekabetin artırılması gibi özel sektör yönetim tekniklerinin kullanılması çevre ve piyasa şartlarına uymayı gerekli kılmaktadır. Bu durum dinamizmi, yenilikçi bir bakış açısını, yeni politika ve uygulamaların takip edilmesini gerektirmektedir.

Son olarak, reform düşüncesiyle dünyaya yayılan ve ülkelerce benimsenen YKY anlayış ve ilkelerinin daima reform düşüncesiyle yeniden yoğrulmaya devam ettiği, durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Doğasında ve felsefesinde yenilik bulunan bu ilkelerin, kamu örgütlerini yeni politikaların öğrenilmesine ve transfer edilmesine açık, yenilikçi sistemlere dönüştürdüğü görülmektedir.

Kaynakça

- Ateş, H. (2011). Yeni kamu işletmeciliği bağlamında hesapverebilirlik. B. Parlak (Ed.), *Kamu yönetiminde yeni vizyonlar* içinde (ss. 181-223). Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Barzelay, M. (1992). *Breaking through bureaucracy: A new vision for managing in government*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Barzelay, M. (2001). *The new public management: Improving research and policy dialogue*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Bozkurt, Ö., Ergun, T. ve Sezen, S. (2014). *Kamu yönetimi sözlüğü*. Ankara: TODAİE.
- Bruhn, M. (1995). Internes marketing als baustein der kundenorientierung. *Die Unternehmung*, 49(6), 381-402.
- Common, R. (1999). The new public management and policy transfer: The role of international organisations. M. Minogue, C. Polidano ve D. Hulme (Ed.), *Public management: Changing ideas and practices in governance*, içinde (ss. 59-75). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Dolowitz, D. ve Marsh, D. (1996). Who learns what from whom: A review of the policy transfer literature. *Political Studies*, XLIV, 343-357.
- Dolowitz, D. ve Marsh, D. (2000). Learning from abroad: The role of policy transfer in contemporary policy-making. *Governance: An International Journal of Policy & Administration*, 13(1), 5-24. doi: 10.1111/0952-1895.00121.
- Dunleavy, P. ve Hood, C. (1994). From old public administration to new public management. *Public Money & Management*, 14(3), 9-16. doi:10.1080/09540969409387823.
- Eren, V. (2003). Kamu yönetiminde yeni meşruluk temeli olarak müşteri odaklı yönetim yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(1). doi: 10.1501/SBFder_0000001617.

- Eryılmaz, B. (2020). *Kamu yönetimi- düşünceler, yapılar, fonksiyonlar, politikalar*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Falconer, P. K. (2003). *Public administration and the new public management: Lessons from the UK experience*, 1-17. Erişim adresi: http://mh-lectures.co.uk/pa_npm.htm
- Frederickson, H. G. (1996). Comparing the reinventing government movement with the new public administration. *Public Administration Review*, 56(3), 263–270. doi:10.2307/976450.
- Frederickson, H. G. (1980). *New public administration*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.
- Geri, L. R. (2001). New public management and the reform of international organizations. *International Review of Administrative Sciences*, 67(3), 445–460. doi:10.1177/0020852301673004.
- Haktankaçmaz, M. İ. (2010). Reform transferinde uluslararası örgütlerin rolü. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 6(22), 23-54.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin temel kavramları* (H. Özler, Çev.). Ankara: Adres Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 2000).
- Hood, C. (1991). A public management for all seasons? *Public Administration*, 69(1), 3-19.
- Hood, C. (1995). The “new public management” in the 1980s: Variations on a theme. *Accounting, Organizations and Society*, 20(2-3), 93–109. doi: 10.1016/0361-3682(93)e0001-w.
- Hughes, O. E. (1998). *Public management and administration - an introduction*. New York: St. Martin’s Press.
- Kapucu, N. ve Kösecik, M. (2002). Transferability of administrative reforms: New public management as an example. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 135-154.
- Kapucu, N. ve Kösecik, M. (2003). Ülkeler arasında yönetsel reform transferi: Yeni kamu yönetimi örneği. M.A. Çukurçayır (Ed.), *Küresel sistemde siyaset, yönetim, ekonomi içinde* (ss. 187-225). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kettl, D. (2005). *The global public management revolution*. Washington: Brookings Institution Press.
- Kutlu, Ö. (2003). İdarî reform transferi: ülkelerin birbirlerinden kamu politikaları transfer etmeleri ve öğrenmeleri. A. Balcı, A. Nohutçu, N.K. Öztürk, B. Coşkun (Ed.), *Kamu yönetiminde çağdaş yaklaşımlar, sorunlar, tartışmalar, çözüm önerileri, modeller, dünya ve Türkiye yansımaları içinde* (ss. 83-114). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kutlu, Ö. (2012). Karşılaştırmalı kamu yönetimi, teorik çerçeve ve ülke uygulamaları. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Lan, Z. ve Rosenbloom, D. H. (1992). Editorial: Public administration in transition? *Public Administration Review*, 52(6), 535-537. doi: 10.2307/977163.
- Mossberger, K. ve Wolman, H. (2003). Policy transfer as a form of prospective policy evaluation: Challenges and recommendations. *Public Administration Review*, 63(4), 428-440.
- Osborne, D. ve Gaebler, T. (1992). *Reinventing government: How the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*. New York: A Plume/Penguin Book.
- Osborne, S. P. (2006). Editorial: The new public governance? *Public Management Review*, 8(3), 377-387. doi: 10.1080/14719030600853022.

- Ömürgönülşen, U. (2003). Kamu sektörünün yönetimi sorununa yeni bir yaklaşım: Yeni kamu işletmeciliği. M. Acar ve H. Özgür (Ed.), *Çağdaş kamu yönetimi I, konular, kuramlar, kavramlar* içinde (ss. 3-43). Ankara: Nobel Yayınları.
- Pollitt, C. (1990). *Managerialism and the public services: The Anglo-American experience*, Oxford: Basil Blackwell.
- Promberger, K. ve Rauskala, I. (2003). *New public management: An introduction from the UK perspective* (Working Paper 6/2003). Innsbruck, Austria: Universität Innsbruck Zentrum für Verwaltungsmanagement.
- Rose, R. (1993). *Lesson-drawing in public policy*. Chatham, NJ: Chatham House.
- Sobacı, M. Z. (2008). Uluslararası politika yakınsaması: Kavramsal çerçeve. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 145-159.
- Sobacı, M. Z. (2009). İdari reform ve politika transferi: Yeni kamu işletmeciliğinin yayılışı. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Sobacı, M. Z. (2011). Politika transferi bağlamında kamu yönetiminde neo-liberal reformların yayılması: Açık toplum enstitüsünün rolü. *Sosyoekonomi Dergisi*, 16(16), 191-210.
- Taşpınar, Y. (2021). Kamu politikası transferi ve uluslararası örgütler. *Toplum Ekonomi ve Yönetim Dergisi*, 2(1), 66-87.

Araştırma Makalesi / Research Article

OLUMLU BAĞIMSIZ DENETÇİ GÖRÜŞÜ İLE KÂRLILIK ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TOPSIS YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ: BİST’TE BİR UYGULAMA

Haluk SATIR¹
Nurettin KOCA^{2*}

Öz

Bu çalışmada, Borsa İstanbul’da işlem gören dokuma, giyim eşyası ve deri sektörü işletmelerinden olumlu bağımsız denetçi görüşü alan işletmelerin, 2017-2021 dönemine ait kârlılık oranları TOPSIS analiz yöntemiyle incelenerek, elde edilen sonuçlara göre işletmelerin sıralanması amaçlanmıştır. Analiz kapsamına alınan işletmelere ait veriler, Kamu Aydınlatma Platformu’nun internet adresindeki sayfasından elde edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, kârlılık oranları kriteri esas alınarak yapılan sıralama sonuçlarının yıllar itibarıyla farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yataş Yatak ve Yorgan Sanayi ve Ticaret A.Ş. 2017, 2019 ve 2020 yıllarında, Bossa Sanayi İşletmeleri A.Ş. ise 2018 ve 2021 yıllarında birincilik elde ederek kârlılık performansı en yüksek işletmeler olarak tespit edilmiştir. Derimod Konfeksiyon Ayakkabı Deri Sanayi ve Ticaret A.Ş. 2019 ve 2021 yıllarında, Söktaş Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. ise 2018 ve 2020 yıllarında sıralamanın sonunda yer alarak kârlılıkları en düşük işletmeler olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız denetçi görüşü, kârlılık oranları, TOPSIS

JEL Kodları: M41, M42, G10

EVALUATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN POSITIVE AUDITOR'S OPINION AND PROFITABILITY RATIOS BY THE TOPSIS METHOD: AN APPLICATION ON BIST

Abstract

In this study, the companies that received positive independent auditor opinion from textile, clothing and leather industry businesses traded in Borsa Istanbul, Profitability ratios for the period of 2017-2021 were analyzed with the TOPSIS analysis method, and it was aimed to rank the enterprises according to the results obtained. The data of the businesses included in the analysis were obtained from the website of the Public Disclosure Platform. According to the findings obtained from the study, it has been determined that the ranking results based on the profitability ratio criteria differ by years. Yataş Mattress and Quilt Industry and Trade Inc. in 2017, 2019 and 2020, Bossa Industrial Enterprises Inc. in 2018 and 2021, were found to be the enterprises with the highest profitability performance by achieving the first place. Derimod Confection Shoe Leather Industry and Trade Inc. in 2019 and 2021, Söktaş Textile Industry and Trade Inc. in 2018 and 2020, were found to be the companies with the lowest profitability by being at the end of the ranking.

Keywords: Independent auditor's opinion, profitability ratios, TOPSIS

JEL Codes: M41, M42, G10

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Afşin Meslek Yüksekokulu, ORCID : 0000-0003-3240-7211.

² Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Afşin Meslek Yüksekokulu, ORCID : 0000-0002-3309-9428.

* **Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): kocanurettin417@gmail.com,

Başvuru Tarihi (Received): 10.11.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Denetim sürecinin son aşaması, denetçinin denetim faaliyeti sonunda firmanın muhasebe bilgi sistemi hakkında ulaştığı yargısını yazılı hale getirip rapor düzenlediği aşamadır (Selimoğlu vd., 2019: 319). Denetçi bu aşamada, mali tabloların bütün yönleriyle geçerli olan finansal sunum çerçevesine göre hazırlanıp hazırlanmadığıyla ilgili bir görüş oluşturarak rapor düzenler. Denetçi oluşturacağı görüş için, mali tablolarda hata ve hile nedeniyle herhangi bir önemli yanlışlığın olup olmadığı hakkında dair makul güvence elde edip etmediği hususunda bir sonuca ulaşır (BDS 700). Bu sonuç denetçi raporunda; olumlu görüş veya diğer üç görüşten biri (şartlı, görüş bildirmekten kaçın) yer alır. Denetçi görüşü, firmayla ilgilenen tarafların alacakları kararları önemli derecede etkilemektedir. Denetimden geçmiş, özellikle olumlu görüş almış finansal tablolardaki sunulan bilgilerin gerçeği yansıttığı kabul edilir (Önder ve İrkörücü, 2020: 142). Bu durumda karar vericiler alacakları kararlarda kendilerini güvende hissedeceklerdir. Alınan kararların isabetli olması, kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasına yol açarak işletmenin başarıya ulaşmasını sağlayacak ve dolayısıyla bu durum işletmenin kârlılığını arttıracaktır.

Firmaların tüm faaliyetlerinin karlı olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan göstergelerden biride kârlılık oranlarıdır. Kârlılık oranları, firmaların bilançoda yer alan öz kaynak ve yabancı kaynakların, verim derecesinin ölçülmesinde kullanılmaktadır. Kârlılık oranlarıyla firmanın geçmiş dönemlerdeki kazanç gücü ve faaliyetlerinin etkinlik derecesi değerlendirilir (Toroslu ve Durmuş, 2013: 122).

Kârlılık oranları, işletme ortakları ya da işletmeye ortak olmak için işletmenin hisse senetlerini satın almayı düşünen muhtemel yatırımcılar tarafından, özellikle dikkate alınmalıdır. (Gücenme, 2014: 102). Tamda bu noktada finansal bilgilerin olumlu denetim görüşü alması bilgi kullanıcıları açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmada, olumlu denetim görüşü alan işletmelerin kârlılık oranları tespit edilerek, TOPSIS yöntemi ile elde edilen sonuçlara göre işletmelerin sıralanması amaçlanmıştır.

1. Literatür Araştırması

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, olumlu denetçi görüşü ile kârlılık oranlarını bir arada inceleyen çalışmalara rastlanılmamıştır. Ancak, olumlu denetçi görüşleri ve kârlılık oranları ile ilgili ayrı ayrı yapılmış olan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları Tablo 1’dedir.

Tablo 1. Konuyla İlgili Ulusal ve Uluslararası Literatür

Yazarlar/ Çalışma Yılı	Çalışma Sonuçları
Ece ve Çadırcı (2022)	Denetçi raporlarının, firmaların piyasa değerleri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçladıkları çalışmalarında; firmanın piyasa değerini olumlu denetçi görüşünün pozitif yönde etkilediği, görüş bildirmekten kaçınmanın ise firma piyasa değerini negatif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır.
Vargün ve Doğan (2021)	İşletmelerin kurumsal yönetim derecelendirme notlarıyla hisse senedi yıllık getirisi, kâr-zar durumu ve bağımsız denetçi görüşü arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında; araştırmaya konu olan değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı anlaşılmıştır.
Onay ve Benligiray (2021)	Negatif ve pozitif ihtiyari tahakkukların kazanç yönetiminin bir göstergesi olarak kullanıldığı çalışmada, denetim görüşü ile kazanç yönetimi arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada; Denetim raporunda olumlu denetim görüşü dışında bir görüş bildirilmesiyle ihtiyari tahakkukları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.
Kara ve Toraman (2021)	Borsa İstanbul'da kayıtlı firmaların kârlılık rasyoları ile kazanç yönetimi arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada; ekonomik kârlılık ve satış kârlılığı oranlarının ilgili işletmelerin kazanç yönetimine başvurmaya açık değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Önder ve İrkörücü (2020)	Çalışmada, bağımsız denetimde kaliteyle finansal performans arasındaki ilişki araştırılmıştır. Şirket performansı kârlılık oranları ile, bağımsız denetim kalitesi ise şirket büyüklüğü ve denetçi görüşü dikkate alınarak ölçülmüştür. Çalışmanın sonucunda, bağımsız denetimde kaliteyle finansal performans arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür.
Veronica ve Julusar (2020)	İmalat şirketleri arasında kazanç yönetimi, denetim kalitesi, denetim süresi, firma büyüklüğü, kaldıraç, likidite, stoklar, zarar ve kârlılık değişkenlerinin şartlı görüş üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada, burada sıralanan değişkenlerin şartlı görüş üzerinde hiçbir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.
Cengiz vd. (2017)	İmalat sektöründe olup BİST'te işlem gören şirketlerin verilerinden yararlanılarak, bağımsız denetimde kalitenin finansal performans üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla yapılan çalışmada dört büyük denetim firması, denetçi görüşü; TobinQ, aktif karlılık ve öz sermaye karlılığı değişkenleri kullanılmıştır. Araştırmada, denetimde kalitenin finansal performans üzerinde istatistiki olarak pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu anlaşılmıştır.
Chen vd. (2013)	Şartlı denetim görüşünün özel borç sözleşmeleri üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmada, şartlı görüşün ardından; yeni kredilerin faiz oranında belirli bir süre artış olduğu, borç verenlerin finansal sözleşmeleri finansal olmayan sözleşmelere çevirdiği, kredi büyüklüğünde bir azalma ve borçludan talep etme olasılığında bir artış olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Hoti vd. (2012)	Sloven ve Hırvat kamu yararına çalışan kuruluşların denetlenmiş mali raporlarının açıklanmasının ardından hisse senedi fiyatlarının etkilerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmada denetimde kalitenin, denetçi görüşünün hisse senedi fiyatlarının gelişimi üzerinde etkisinin olduğu anlaşılmıştır.

2. Araştırmanın Metodolojisi

Literatür çalışmalarından yola çıkarak, çalışmamızda bağımsız dış denetçi görüşü ve işletmelerin kârlılık oranları arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için çok nitelikli karar verme yöntemlerinden TOPSIS yöntemi ile bir araştırma geliştirilmiştir. Bu bölümde amaç, veri seti, yöntem, uygulanması ve bulguları alt başlıklarından oluşmaktadır.

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, Borsa İstanbul’da kayıtlı dokuma, giyim eşyası ve deri sektörü işletmelerinden olumlu denetim görüşü alanların seçilerek, olumlu denetim görüşü alan işletmelerin kârlılık oranları tespit edilerek, TOPSİS yöntemi ile elde edilen sonuçlara göre işletmelerin sıralanması amaçlanmıştır. Başka bir ifadeyle araştırmanın amacı, mali durum ve faaliyet sonuçlarının güvenilirliğinin kontrolü sonucunda olumlu bağımsız denetçi raporu alan işletmelerin, en önemli finansal performans göstergesi kabul edilen kârlılık oranları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesidir.

2.2. Araştırmanın Veri Seti

Olumlu bağımsız denetçi görüşü ile kârlılık oranları arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için BİST dokuma, giyim eşyası ve deri imalat alt sektöründe sürekli olarak işlem gören işletmeler esas alınmıştır. Bu sektörde işlem gören 26 işletme bulunmaktadır. Araştırma sonuçlarına olumsuz etki edeceğini varsaydığımız ve süreç olarak belirlediğimiz 2017-2021 döneminde sürekli işlem görmeyen işletmeler araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca verilere ulaşılabilirliği ve mali tabloların düzenlenme esaslarındaki güncel uyum açısından 2017 yılı başlangıç yılı kabul edilmiştir. Araştırma kapsamına alınan işletmelerin kod ve unvanları Tablo 2’de (KAP, 2022).

Tablo 2. Çalışma Kapsamına Alınan İşletmelerin Kod ve Unvanları

DOKUMA, GİYİM EŞYASI VE DERİ SEKTÖRÜ		
SIRA	KOD	İŞLETME UNVANI KISALTMASI
1	ARSAN	Arsan Teks. Tic. ve San. A.Ş.
2	BOSSA	Bossa Tic. ve San. İşl. A.Ş.
3	DAGI	Dagi Giyim San. ve Tic. A.Ş.
4	DERIM	Derimod Konf. Deri San. ve Tic. A.Ş.
5	HATEK	Hateks Hatay Teks. İşl. A.Ş.
6	KRTEK	Karsu Teks. San. ve Tic. A.Ş.
7	KORDS	Kordsa Tekn. Teks. A.Ş.
8	MEGAP	Mega Poltn. Köpük San. ve Tic. A.Ş.
9	RODRG	Rodrigo Teks. San. ve Tic. A.Ş.
10	SKTAS	Söktaş Teks. San. ve Tic. A.Ş.
11	YATAS	Yataş Yat. ve Yorg. San. ve Tic. A.Ş.
12	YUNSA	Yünsa Yünlü San. ve Tic. A.Ş.

Araştırmada kullanılan kârlılık oranları Tablo 3’tedir.

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan Kârlılık Oranları

	ORANLAR	FORMÜL	SEMBOL
Kârlılık Oranları	Varlık Kârlılığı Oranı	Net Kâr / Ortalama Aktifler	K1
	Mali Kârlılık Oranı	Net Kâr / Ortalama Öz Sermaye	K2
	Ekonomik Kârlılık Oranı	Vergi ve Faiz Öncesi Kâr / Ortalama Pasifler	K3
	Satış Kârlılığı Oranı	Brüt Satış Kârı / Net Satışlar	K4
	İş Hacmi Kârlılık Oranı	Faaliyet Kârı / Net Satışlar	K5

Araştırma kapsamına alınan işletmeler, Türk Ticaret Kanunu Ekli (I) sayılı liste kapsamında yer alan işletmelerden oluştuğu için bağımsız dış denetime tabidirler (TURMOB, 2022). Bağımsız

denetçi, denetim süreci sonunda ya olumlu görüş bildiren rapor sunar ya da olumlu görüş dışındaki görüşlerden birini içeren rapor sunar (Aydın ve Çürük, 2017).

Denetçinin olumlu görüşüyle, yürürlükte olan Türk Ticaret Kanunu ve Türkiye Denetim Standartları hükümleri uyarınca gerçekleştirdiği denetim faaliyeti sonucunda, Türkiye Muhasebe Standartları ve diğer muhasebe ilkelerine ilişkin herhangi bir aykırılığa rastlanmadığını, denetlenen işletmenin mali tablolarının doğru olduğunu, kârlılığa ilişkin beyanının tam olduğunu ve finansal tabloların bütün bunları güvenilir bir şekilde yansıttığını rapor etmektedir. Bu sebeple araştırma kapsamına alınan işletmeler, sıralanan bu niteliklere sahip olumlu denetim görüşü almış işletmelerden oluşturulmuştur. Araştırma kapsamına alınan işletmelerin yıllara göre denetim görüşleri Tablo 4'tedir.

Tablo 4. İşletmelerin Yıllara Göre Denetim Görüşleri

İŞLETME	BAĞIMSIZ DENETİM GÖRÜŞÜ				
	2017	2018	2019	2020	2021
ARSAN	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
BOSSA	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
DAGI	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
DERİM	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
HATEK	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
KRTEK	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
KORDS	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
MEGAP	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
RODRG	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
SKTAS	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
YATAS	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)
YUNSA	(+)	(+)	(+)	(+)	(+)

Tablo 4'e göre, "(+)" işareti işletmelerin yıllara göre olumlu denetim görüşlerini göstermektedir. Araştırmanın uygulaması aşamasında işletmelerin yıllar itibariyle olumlu (+) görüş alan yıllarına ait verileri kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. Dolayısıyla olumlu denetim görüşü dışındaki "(-)" olabilecek şartlı görüş, olumsuz görüş ve görüş bildirmekten kaçınma görüşleri alan işletmeler değerlendirme dışı bırakılmıştır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Çok nitelikli değerlendirme yöntemi TOPSIS, Hwang and Yoon'un (1981) geliştirdiği ve ideal çözüm benzerliğine göre tercih sıralaması şeklinde tanımlanan tekniktir. Bu teknik ile fazla sayıda ve çoğunlukla birbiriyle uyuşmayan kriterlerin en uygun şekilde kullanılması hedeflenmektedir. Yöntemde, seçilen alternatifin ideal çözüme en yakın, ideal olmayan çözüme de en uzak noktada olması beklenmekte ve en yüksekten en düşüğe doğru sıralaması yapılmaktadır (Hatunoğlu vd., 2018). Altı çözüm aşamasından oluşan bu yöntemin özet olarak açıklaması aşağıdaki gibidir (Demireli, 2010; Tzeng ve Huang, 2011; Özkan, 2019; Bircan vd., 2020; Kendirli vd., 2021).

Form 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar matrisi, başlangıç matrisi olarak oluşturulan ve alternatiflerin çözümü için kullanılan bir matristir. Matrisin satırlarını alternatifler, sütunlarını ise kriterler oluşturur. Boyutları axb şeklinde oluşturulan karar matrisi M_{ij} olarak gösterilmektedir.

$$M_{ij} = \begin{bmatrix} m_{11} & \cdots & m_{1b} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ m_{a1} & \cdots & m_{ab} \end{bmatrix}$$

Form 2: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi

Form 1’deki her bir m_{ij} değerinin kareleri alınarak sütunların toplamları belirlenir. Her bir m_{ij} değeri ait olduğu sütun toplamının kara kök değerine bölünerek elde edilen değer (1)’deki gibi normalize edilmekte ve normalize matrisi N oluşturulmaktadır.

$$n_{ij} = \frac{m_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^a m_{ij}^2}} \quad (i = 1, 2, \dots, a.; j = 1, 2, \dots, b) \quad (1)$$

$$N = \begin{bmatrix} n_{11} & \dots & n_{1b} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ n_{a1} & \dots & n_{ab} \end{bmatrix}$$

Form 3: Normalize Matrisinin Standart Olarak Ağırlıklandırılması

Form 2’deki normalize edilen her bir değerinin standart w_i gibi bir sayı ile ağırlıklandırılması gerekmektedir. W_i toplamları (2)’deki gibi 1’e eşitlenmektedir. Form 2’deki her bir n_{ij} değeri w_i ağırlık değeri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış normalize matrisi R elde edilmektedir.

$$\sum_{i=1}^n W_i = 1 \quad (2)$$

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & \dots & r_{1b} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ r_{a1} & \dots & r_{ab} \end{bmatrix}$$

Form 4: Pozitif İdeal ve Negatif İdeal Değerlerinin Belirlenmesi

Yöntemin bu formunda elde edilmek istenen maksimum ya da minimum ideal çözümlenmeye göre pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri belirlenmektedir. Eğer sonuç olarak maksimizasyon isteniyorsa, form 3’teki matrisin her bir sütunundaki en büyük değer pozitif ideal değeri, en küçük değer ise negatif ideal değeri vermektedir. Belirlenen bu eşitlik (3)’teki gibidir. Eğer sonuç olarak minimizasyon hedefleniyorsa, her bir sütundaki en büyük değer negatif ideal değeri, en küçük değer ise pozitif ideal değeri vermektedir. Tespit edilen bu eşitlik (4)’te gösterilmiştir.

$$B^+ = \{Max R_{ij} \quad i = 1, 2, \dots, a \quad j = 1, 2, \dots, b\} \quad (3)$$

$$B^- = \{Min R_{ij} \quad i = 1, 2, \dots, a \quad j = 1, 2, \dots, b\} \quad (4)$$

Form 5: İdeal ve İdeal Olmayan Noktalara Olan Mesafenin Hesaplanması

Yöntemin bu formunda alternatif sayısı kadar, pozitif ideal ve negatif ideal noktalarına olan mesafenin çözümlenmesi yapılmaktadır. İdeal noktaya olan mesafenin tespitinde kullanılan formül (5)’te, ideal olmayan noktaya olan mesafenin eşitliği ise (6)’da verilmiştir.

$$U_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (r_{ij} - r_j^*)^2} \quad (5)$$

$$U_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (r_{ij} - r_j^-)^2} \quad (6)$$

Form 6: İdeal Çözüme Bağıntılı Yakınlığın Belirlenmesi

Form 5’te belirlenen ideal ve ideal olmayan noktalara olan uzaklıklar kullanılarak her bir alternatif için ideal çözüm ile bağıntılı yakınlık belirlenir. İdeal çözüme bağıntılı yakınlığın eşitliği (7)’de gösterilmiştir.

$$C_i^* = \frac{U_i^-}{U_i^- + U_i^*} \quad (7)$$

2.4. Araştırmanın Uygulanması ve Bulguları

Yukarıda aşamaları açıklanan TOPSIS yönteminin adımları 2017-2021 döneminde ayrı ayrı her bir yıl için uygulanmıştır. Tüm yıllara ait elde edilen sonuçların özeti ve bir örneği olarak yalnızca 2021 yılına ait bulguları verilmiştir.

1. Adım:

2021 yılına ait veriler kullanılarak olumlu denetçi görüşü alan işletmelerin kârlılık oranlarının değerlendirilmesi ile ilgili alternatif ve kriterlerine göre oluşturulan karar matrisi aşağıdadır (Tablo 5).

Tablo 5. 2021 Yılı Karar Matrisi (M)

2021	Kriterler				
	İşletmeler	K1	K2	K3	K4
ARSAN	0,32269	0,40133	0,30847	0,14906	0,26433
BOSSA	0,22942	0,68892	0,22364	0,33778	0,41213
DAGI	-0,03241	-0,06001	-0,05304	0,47207	-0,03852
DERİM	0,00766	0,03752	0,00430	0,14526	0,04692
HATEK	0,06011	0,09630	0,02145	0,27500	0,10399
KRTEK	0,10630	0,38072	0,14310	0,27566	0,30684
KORDS	0,07918	0,17532	0,08735	0,21948	0,16808
MEGAP	0,03789	0,10412	0,03268	0,08182	0,04178
RODRG	-0,05336	-0,12055	-0,04069	0,52075	-0,09618
SKTAS	0,00907	0,02891	-0,00092	0,33976	0,41998
YATAS	0,14175	0,33329	0,18093	0,34656	0,12012
YUNSA	0,07376	0,26469	0,05401	0,29713	0,14713

2. Adım:

Karar matrisindeki her bir değerın kareleri alınarak sütunların toplamı ve toplama göre karekök değerleri belirlenir. Her bir değerın, karekök değerine bölünerek elde edilen normalize matrisi, aşağıda yer almaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. 2021 Yılı Normalize Edilmiş Matrisi (N)

2021 İşletmeler	Kriterler					
	K1	K2	K3	K4	K5	
ARSAN	0,70593	0,39487	0,66535	0,13711	0,34122	
BOSSA	0,50189	0,67783	0,48237	0,31072	0,53202	
DAGI	-0,07090	-0,05905	-0,11440	0,43426	-0,04973	
DERIM	0,01675	0,03691	0,00928	0,13362	0,06057	
HATEK	0,13150	0,09474	0,04626	0,25297	0,13424	
KRTEK	0,23255	0,37459	0,30866	0,25358	0,39611	
KORDS	0,17321	0,17250	0,18841	0,20190	0,21698	
MEGAP	0,08289	0,10244	0,07048	0,07527	0,05394	
RODRG	-0,11673	-0,11861	-0,08777	0,47904	-0,12415	
SKTAS	0,01985	0,02845	-0,00198	0,31254	0,54215	
YATAS	0,31010	0,32792	0,39026	0,31880	0,15507	
YUNSA	0,16135	0,26043	0,11649	0,27333	0,18993	
Toplam	2,14839	2,29303	2,07340	3,18313	2,44835	12,14630
Ağırlık Oranı	0,17688	0,18878	0,17070	0,26207	0,20157	1

3. Adım:

Adım 2’deki normalize edilmiş matrisin her bir değerinin, ağırlık oranı ile çarpımı sonucu elde edilen değerlerle oluşturulan ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi Tablo 7’dedir.

Tablo 7. 2021 Yılı Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi (R)

2021 İşletmeler	Kriterler				
	K1	K2	K3	K4	K5
ARSAN	0,12486	0,07455	0,11358	0,03593	0,06878
BOSSA	0,08877	0,12796	0,08234	0,08143	0,10724
DAGI	-0,01254	-0,01115	-0,01953	0,11380	-0,01002
DERIM	0,00296	0,00697	0,00158	0,03502	0,01221
HATEK	0,02326	0,01789	0,00790	0,06629	0,02706
KRTEK	0,04113	0,07072	0,05269	0,06645	0,07984
KORDS	0,03064	0,03257	0,03216	0,05291	0,04374
MEGAP	0,01466	0,01934	0,01203	0,01972	0,01087
RODRG	-0,02065	-0,02239	-0,01498	0,12554	-0,02503
SKTAS	0,00351	0,00537	-0,00034	0,08191	0,10928
YATAS	0,05485	0,06191	0,06662	0,08355	0,03126
YUNSA	0,02854	0,04917	0,01988	0,07163	0,03828

4. Adım:

Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinin her bir sütunda maksimum değerler pozitif ideal (B+) değerlerini, minimum değerleri ise negatif ideal (B-) değerlerini vermektedir. Belirlenen bu değerler Tablo 8’dedir.

Tablo 8. 2021 Yılı Pozitif ve Negatif İdeal Çözüm Değerleri

2021		Kriterler				
İşletmeler	K1	K2	K3	K4	K5	
Max (B+)	0,12486	0,12796	0,11358	0,12554	0,10928	
Min (B-)	-0,02065	-0,02239	-0,01953	0,01972	-0,02503	

5. Adım:

Bu adımda, alternatifler arasındaki mesafenin belirlenmesi için maksimum ve minimum değerler baz alınarak ideal ve ideal olmayan noktalara olan uzaklıklar hesaplanır. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisindeki her bir değer maksimum değerlerden çıkarılarak kareleri alınır. Daha sonra her bir satırın toplamı belirlenerek karekökü hesaplanır. Elde edilen bu ideal uzaklık (U*) değerleri Tablo 9'dadır.

Tablo 9. 2021 Yılı İdeal Mesafe Değerleri (U*)

2021		Kriterler					TOPLAM	U*
İşletmeler	K1	K2	K3	K4	K5			
ARSAN	0,00000	0,00285	0,00000	0,00803	0,00164	0,01252	0,11191	
BOSSA	0,00130	0,00000	0,00098	0,00195	0,00000	0,00423	0,06502	
DAGI	0,01888	0,01935	0,01772	0,00014	0,01423	0,07032	0,26518	
DERIM	0,01486	0,01464	0,01254	0,00819	0,00942	0,05966	0,24425	
HATEK	0,01032	0,01212	0,01117	0,00351	0,00676	0,04388	0,20947	
KRTEK	0,00701	0,00328	0,00371	0,00349	0,00087	0,01835	0,13547	
KORDS	0,00888	0,00910	0,00663	0,00527	0,00430	0,03418	0,18487	
MEGAP	0,01214	0,01180	0,01031	0,01120	0,00968	0,05514	0,23481	
RODRG	0,02117	0,02261	0,01653	0,00000	0,01804	0,07835	0,27990	
SKTAS	0,01473	0,01503	0,01298	0,00190	0,00000	0,04464	0,21127	
YATAS	0,00490	0,00436	0,00221	0,00176	0,00609	0,01932	0,13900	
YUNSA	0,00928	0,00621	0,00878	0,00291	0,00504	0,03221	0,17948	

Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisindeki her bir değerden minimum değerler çıkarılarak kareleri alınır. Daha sonra her bir satırın toplamı belirlenerek karekökü hesaplanır. Elde edilen bu ideal olmayan uzaklık (U-) değerleri Tablo 10'dadır.

Tablo 10. 2021 Yılı İdeal Olmayan Mesafe Değerleri (U-)

2021		Kriterler					TOPLAM	U-
İşletmeler	K1	K2	K3	K4	K5			
ARSAN	0,02117	0,00940	0,01772	0,00026	0,00880	0,05735	0,23948	
BOSSA	0,01197	0,02261	0,01038	0,00381	0,01749	0,06626	0,25741	
DAGI	0,00007	0,00013	0,00000	0,00885	0,00023	0,00927	0,09627	
DERIM	0,00056	0,00086	0,00045	0,00023	0,00139	0,00349	0,05904	
HATEK	0,00193	0,00162	0,00075	0,00217	0,00271	0,00918	0,09583	
KRTEK	0,00382	0,00867	0,00522	0,00218	0,01100	0,03088	0,17573	
KORDS	0,00263	0,00302	0,00267	0,00110	0,00473	0,01415	0,11896	
MEGAP	0,00125	0,00174	0,00100	0,00000	0,00129	0,00527	0,07261	
RODRG	0,00000	0,00000	0,00002	0,01120	0,00000	0,01122	0,10591	
SKTAS	0,00058	0,00077	0,00037	0,00387	0,01804	0,02363	0,15371	
YATAS	0,00570	0,00711	0,00742	0,00407	0,00317	0,02747	0,16573	
YUNSA	0,00242	0,00512	0,00155	0,00269	0,00401	0,01580	0,12568	

6. Adım:

Uygulamanın son aşamasında, ideal çözüme bağıntılı mesafenin yakınlığı hesaplanır. İdeal olmayan değerler, ideal ve ideal olmayan değerlerin toplamına bölünerek ideal çözüme yakınlık (C*) belirlenir. Elde edilen ideal çözüme yakınlık değerleri Tablo 11’dedir.

Tablo 11. 2021 Yılı İdeal Çözüme Bağıntılı Yakınlık Değerleri (C*)

2021		U*	U-	(U*) + (U-)	(U-) / (U*+U-)	C*
İşletmeler						
ARSAN		0,111 91	0,239 48	0,3513 8	0,68153	0,681 53
BOSSA		0,065 02	0,257 41	0,3224 3	0,79833	0,798 33
DAGI		0,265 18	0,096 27	0,3614 5	0,26635	0,266 35
DERIM		0,244 25	0,059 04	0,3032 9	0,19466	0,194 66
HATEK		0,209 47	0,095 83	0,3053 1	0,31389	0,313 89
KRTEK		0,135 47	0,175 73	0,3112 1	0,56469	0,564 69
KORDS		0,184 87	0,118 96	0,3038 4	0,39153	0,391 53
MEGAP		0,234 81	0,072 61	0,3074 3	0,23620	0,236 20
RODRG		0,279 90	0,105 91	0,3858 2	0,27451	0,274 51
SKTAtps://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yayinlarimiz/2019/Higher_Education_in_Turkey_2019_tr.pdfS		0,211 27	0,153 71	0,3649 8	0,42115	0,421 15
YATAS		0,139 00	0,165 73	0,3047 4	0,54386	0,543 86
YUNSA		0,179 48	0,125 68	0,3051 6	0,41185	0,411 85

2021 örnek yılı için uygulanan TOPSIS yöntemi adımları araştırma sürecindeki beş yıl içinde uygulanmıştır. Elde edilen değerlere göre yıllar itibariyle işletmelerin sıralamaları Tablo 12'dedir.

Tablo 12. *İşletmelerin TOPSIS Sonuçlarına Göre Sıralamaları (2017-2021)*

TOPSIS Sıralamaları					
İşletmeler	2017 (C*)	2018 (C*)	2019 (C*)	2020 (C*)	2021 (C*)
ARSAN	8	8	3	2	2
BOSSA	6	1	2	3	1
DAGI	7	10	7	6	10
DERIM	10	11	12	11	12
HATEK	12	9	8	7	8
KRTEK	5	4	9	4	3
KORDS	4	6	6	10	7
MEGAP	2	2	4	5	11
RODRG	9	7	5	9	9
SKTAS	11	12	11	12	5
YATAS	1	3	1	1	4
YUNSA	3	5	10	8	6

3. Sonuç ve Öneriler

Finansal raporlamanın en temel amaçlarından biri de işletme yönetiminin sunduğu finansal tablolar ile ilgili üçüncü kişilere işletme hakkında doğru ve güvenilir bilgi sağlamaktır. Özellikle işletmenin faaliyet sonuçlarının bir resmi olan kârlılığının, finansal tablo kullanıcılarına güven vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda olumlu bağımsız denetçi raporu alan işletmelerin, finansal tablolarına ait bilgilerin mevzuata uygun olarak hazırlandığı ve bu doğrultuda mali tablo kullanıcılarına uygun bir güvence sağlaması açısından son derece önemlidir.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, kârlılık oranları performans kriterleri baz alınarak yapılan sıralama sonuçlarının yıllar itibariyle farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yataş Yat. ve Yorg. San. ve Tic. A.Ş. (YATAS) 2017, 2019 ve 2020 yıllarında, Bossa Tic. ve San. İşl. A.Ş. (BOSSA) ise 2018 ve 2021 yıllarında birincilik elde ederek kârlılık performansı en yüksek işletmeler olarak tespit edilmiştir. Derimod Konf. Deri San. ve Tic. A.Ş. (DERIM) 2019 ve 2021 yıllarında, Söktaş Teks. San. ve Tic. A.Ş. (SKTAS) ise 2018 ve 2020 yıllarında sonuncu sırada yer alarak kârlılıkları en düşük işletmeler olarak belirlenmiştir.

Araştırma sonucuna göre, Arsan Teks. Tic. ve San. A.Ş. (ARSAN), Kordsa Tekn. Teks. A.Ş. (KORDS), Karsu Teks. San. ve Tic. A.Ş. (KRTEK), Mega Poltn. Köpük San. ve Tic. A.Ş. (MEGAP) ve Yünsa Yünlü San. ve Tic. A.Ş. (YUNSA)'nın sıralamada üst ve orta sıralarda yer aldığı görülmektedir. Dağı Giyim San. ve Tic. A.Ş. (DAGI), Rodrigo Teks. San. ve Tic. A.Ş. (RODRG) ve Hateks Hatay Teks. İşl. A.Ş. (HATEK)'in ise yıllar itibariyle alt sıralarda yer aldığı tespit edilmiştir.

Literatüre bakıldığında, TOPSIS yöntemine göre yapılan performans değerlendirmesi çalışmalarında, bağımsız denetçi görüşünü kârlılık oranları ile ele alarak bu kapsamda alternatif ve kriterlerin incelendiği bir çalışma bulunamamıştır. Bu sebepten dolayı çalışmanın, literatüre önemli bir katkısının olacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Aydın, A. ve Çürük, T. (2017). Bağımsız denetçinin finansal tablolara ilişkin görüş oluşturma ve raporlama standartlarından kaynaklanan yükümlülükleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 226-238.
- Bircan, H., Demir, G. ve Güvendi, F. (2020). TOPSIS ve Vikor yöntemleri ile ikinci dil seçimi. *Ulakbilge*, 46, 313-324.
- Cengiz, S., Yusuf, D. ve Güngör, S. (2017). Bağımsız denetim kalitesinin finansal performans üzerindeki etkisinin incelenmesi: Borsa İstanbul’da bir uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 171-197.
- Chen, P. F., He, S., Ma, Z., & Stice, D. E. (2012). Qualified audit opinions and debt contracting. Available at SSRN. Erişim adresi: http://www.kaa-edu.or.kr/online3/2013_1/1.%20Derrald%20Stice.pdf.
- Demireli, E. (2010). TOPSIS çok kriterli karar verme sistemi: Türkiye’deki kamu bankaları üzerine bir uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 101-112.
- Oğuzhan, E.ve ÇADIRCI, B. D. (2022) Denetim rapor türlerinin firma değeri üzerindeki etkilerinin analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (36), 131-150.
- Gücenme Gençoğlu, Ü. (2014). *Finansal tablolar analizi*, Bursa: Aktüel.
- Hatunoğlu, Z., Satır, H. ve Yaşar, F. (2019). Katılım bankalarının kurumsal sosyal sorumluluk performanslarının değerlendirilmesi: ENTROPİ ve TOPSIS yöntemleri ile uygulama. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 613-639.
- Hoti, A. H., Ismajli, H., Ahmeti, S., & Dërmaku, A. (2012). Effects of audit opinion on stock prices: The case of Croatia and Slovenia. *EuroEconomica*, 31(2), 75-87.
- Kara, S. ve Toraman, A.M. (2021). Kazanç yönetimi ile karlılık oranları ilişkisi: BİST’te bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Özel Sayı, 295-312.
- Kendirli, S., Çıtak, F. ve İşleyen, A. (2021). Finansal performansın TOPSIS yöntemi ile belirlenmesi: BİST elektrik gaz ve buhar şirketlerinde uygulanması. üçüncü sektör. *Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(4), 2321-2334.
- Onay, A. ve Benligiray, S. (2021). Denetçi görüşlerinin ve denetim kalitesinin kazanç yönetimi ile ilişkisi: Borsa İstanbul şirketleri üzerinde bir araştırma. *International Symposium of Scientific Research and Innovative Studies*, 22(25), 2612-2630.
- Önder, Ş., ve İrkörücü, İ. E. (2020). Bağımsız denetim kalitesi ile finansal performans arasındaki ilişki: BİST 100 endeksinde yer alan şirketler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (86), 141-152.
- Özkan, T. (2019). BİST’te işlem gören mevduat bankalarının TOPSIS yöntemiyle finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 815-836.
- Selimoğlu, S.K., Özbirecikli, M. ve Uzay, Ş. (2019). *Bağımsız denetim*, Ankara: Nobel.

- Toroslu, M.V. ve Durmuş, C.N. (2013). *Finansal tablolar analizi*, Ankara: Seçkin.
- Tzeng, G. H. & Huang, J. J. (2011). *Decision making methods and applications*. New York: CRC Press.
- KAP. (2022). BİST şirketler. Erişim adresi: <https://www.kap.org.tr/tr/bist-sirketler>.
- TURMOB. (2022). Bağımsız denetime tabi şirketler. Erişim adresi: <https://turmob.org.tr/mevzuat/pratikBilgiler/f43009d4-3362>
- Vargün, H. ve Doğan, M. (2021). Kurumsal yönetim derecelendirme notlarının hisse senedi getirisi, kârlılık durumu ve bağımsız denetim görüşü perspektifinde TOPSIS yöntemi ile analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52), 289, 310.
- Veronica, A., & Julisar, J. (2021, May). Factors that Influence the Auditors in Issuing Qualified Opinion. In *Ninth International Conference on Entrepreneurship and Business Management (ICEBM 2020)*, Atlantis Press, 144-151.
- https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/TDS/TDS_2021_Seti/BDS%20700.pdf

Araştırma Makalesi / Research Article

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE KAMU POLİTİKASI SÜRECİNİN YENİ AKTÖRLERİ: POLİTİKA KURULLARI VE OFİSLER

Yusuf Durani DİNÇ¹
Yıldız ATMACA^{2*}

Öz

16 Nisan 2017 tarihinde yapılan Anayasa değişikliğine dair referandum ve akabinde 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi ve seçilen Cumhurbaşkanının 9 Temmuz 2018 tarihinde Mecliste ettiği yeminle Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi hukuken ve fiilen uygulanmaya başlamıştır. Hükümet sistemi değişikliğiyle birincil/aslı/resmi kamu politikası aktörü olarak yasama, yürütme ve yargı organlarında yeni yapısal ve fonksiyonel düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Yeni hükümet sisteminin asıl üzerine kurgulandığı organ ise yürütme olmuştur. İki başlı yürütme sisteminde kamu politikası yapım sürecinin en önemli iki aktörü olan Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulunun olduğu bir sistemden yürütmenin tek yetkilisi ve görevlisi olarak kamu politikalarını oluşturma sürecinde Cumhurbaşkanının tek belirleyici aktör olduğu yeni bir hükümet modeline geçilmiştir. Cumhurbaşkanının kamu politikası yapım sürecinde ana aktör olarak belirlenmesine müteakip, bu süreçlerde ona yardımcı olmak amacıyla onun emir ve/veya talimatları doğrultusunda faaliyet icra eden kamu politikası oluşturma, geliştirme ve önerme gibi önemli görevlere sahip yeni aktörler olarak Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Ofisleri ihdas edilmiştir. Literatür taraması ve gözlem yöntemi kullanılarak hazırlanan bu çalışmanın amacı Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle idari teşkilatta yerini alan Politika Kurullarının ve Ofislerin kamu politikası/siyasa yapım/oluşum süreçlerindeki önemi, yeri, görevleri, yapısı ve çalışma usul ve esaslarına ilişkin bilgiler sunarak, özgün ve yorumlayıcı bir değerlendirme yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi, kamu politikası, cumhurbaşkanlığı politika kurulları, cumhurbaşkanlığı ofisleri.

JEL Kodları: L38, L98, O38

NEW ACTORS OF THE PUBLIC POLICY PROCESS IN THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM: POLICY BOARDS AND OFFICES

Abstract

In Turkey, the Presidential Government System has started to be implemented legally and de facto with the referendum on the constitutional amendment made on April 16, 2017, and after that the Presidential election made on June 24, 2018, and the oath of the elected President in the Parliament on July 9, 2018. With the change of the government system, new structural and functional regulations have been put into effect in the legislative, executive and judicial organs as the primary and official public policy actor. The new government system is essentially built on the executive branch. From a system in which the President and the Council of Ministers are the two most important actors of the public policy-making process in the dual-head executive system, to a new government model in which the President is the sole determining actor in the process of creating public policies as the sole authority and official of the executive. Following the determination of the President as the main actor in the public policy-making process, in order to assist him in these processes and under his orders and/or instructions, the Presidential Policy Boards and Offices have established as new actors with important duties such as making, developing and proposing public policy. The aim of this study, which was prepared by using the literature review and observation method, is to make an original and interpretive evaluation by presenting information on importance, the position, duties, structure and working procedures and principles of the Policy Boards and Offices that take their place in the administrative organization with the Presidential government system.

Keywords: Presidential government system, public policy, presidential policy boards, presidential offices.

JEL Codes: L38, L98, O38

¹ Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İçişleri Bakanlığı Mülki İdare Amiri, ORCID: 0000-0001-9323-3011

² Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-6345-4745

* **Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): yildizatmaca@yyu.edu.tr

Başvuru Tarihi (Received): 10.11.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihsel olarak içinde bulunduğu politik, toplumsal, kültürel ve iktisadi şartlara göre farklı hükümet sistemlerini tecrübe etmiştir. Türk siyasal hayatında 1921-1924 yılları arasında yaşanan siyasi ve askeri gelişmelerin bir sonucu olarak yürürlüğe konulan meclis hükümeti sistemini saymazsak bir asra yakın bir süreyle kuvvetler ayrılığı prensibinin parlamenter sistem esas alınarak uygulandığı görülecektir.

Özellikle 1970’li yıllardan itibaren sağ partiler tarafından hem parlamenter hükümet sistemi modeline hem de taşıdığı araç ve uygulamalara ilişkin eleştirilerin artarak yoğunlaştığı görülmektedir. Sağ partiler, başkanlık modelinin diğer hükümet sistemlerine kıyasla tarihsel Türk yönetim tarzına daha uygun olduğunu her defasında çeşitli biçimlerde ve platformlarda dile getirmiştir. Kuşkusuz hem devlet yönetimi hem de milletin idaresi ve iradesi açısından yeni bir hükümet modeline ihtiyaç olduğu yönündeki taleplerin altında yatan birçok neden bulunmaktadır.

Türk siyaseti ve yönetimi açısından yeni bir hükümet modeline geçiş yapılması gerektiği yönünde öne sürülen en temel düşüncenin kaynağı bizatihi parlamenter sistemin kendisi olduğu, ülkede var olan veya karşılaşılan siyasi, sosyal, askeri ve iktisadi sorunların ortadan kaldırılmasına dair vadettiği çözüm işlevlerinin çare olmadığı/olmadığı ifade edilmektedir (Fendoğlu, 2003). Neredeyse her on yılda bir yapılan askeri darbeler ve müdahaleler, yarım yüz yıla yakın bir zamandır Türk halkının ve siyasetinin gündeminden düşürülemeyen siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik krizler Türk parlamenter hükümet modelinin ve uygulama araçlarının tabiatı gereği ortaya çıkardığı bürokratik vesayet merkezleri ve dirayetsiz hükümetlerden kaynaklanmaktadır (Dinç ve Yılmaz, 2022). Bu nedenle geçmişten bu yana sivil iktidarların üzerinde her daim kendisini hissettiren bürokratik vesayeti ortadan kaldırmak, devlet ve siyaset kurumunun daha da demokratikleşmesini ve sivilleşmesini sağlamak amacıyla yeni yollar ve yöntemler arayışına girilmiştir (Boyalı ve Gümüş, 2022).

Türk demokrasi tarihi açısından bakıldığında bazen yasama bazen de yürütme erkini baskı altına alan yargısal, yönetsel ve askeri bürokrasisinin ortaya çıkardığı vesayet merkezlerinin istikrarlı ve dirayetli hükümetler dönemi dâhil çeşitli zamanlarda ellerinde bulunan siyasi, hukuki ve idari tezler ve vasıtalar marifetiyle siyasetin ve kamu politikalarının halkın taleplerine ve beklentilerine göre şekillenmesine, seçilmişlerin toplumsal meseleler karşısında özgür, tarafsız ve etkili kamu politikası oluşturma, kararlar alma ve alınan kararları icra etme iradesine mani oldukları bilinen bir gerçektir (Dinç ve Yılmaz, 2022).

Halka karşı doğrudan sorumlu olmayan yürütme, bürokratik vesayet mihraklarının müdahalelerine açık, dirayetsiz ve istikrarsız siyasi iktidarlar, rekabet içinde bulunabilen ve karşılıklı çatışma olasılığı taşıyan veya politik anlaşmazlıkların yaşandığı yürütmede çift başlılık (Kuzu, 201: 81-91; Belli, 2016: 392; Avaner ve Çelik, 2021), devlet erkleri arasında kimi zaman yaşanan siyasi krizler ve topluma yansıyan maliyetleri, hükümetlerin ve idarenin halkın talep, ihtiyaç ve sorunlarına karşı olan duyarsızlığı veya etkisizliği Türk parlamenter hükümet sisteminin ortaya çıkardığı başlıca sorun alanları ve siyasi parçalanmışlık tablosudur.

Türk yönetim sistemi açısından kamu politikasını, kamusal aktörler -yasama, yürütme, yargı ve bürokrasi- tarafından toplumun genelini ilgilendiren ve toplum nezdinde ortaya çıkan sorun, talep ve ihtiyaçlara cevap verebilmek/çözüm olabilmek için üretilen planlı ve amaçlı eylemler ve eylemsizlikler ve bu yönde ortaya konulan uygulamalar şeklinde tanımlayabiliriz. Bu tanımdan yola çıkarak kamu politikası oluşturma sürecine ilişkin bazı sonuçlar ortaya koyabiliriz.

İlk olarak kamu politikası oluşturma sürecinde toplumsal talep ve sorunların belirlenmesinde en etkili kamu politikası aktörü olarak Devlet ile toplum arasında sağlıklı ve etkili bir iletişimin kurulması (Devletin toplumu iyi tanıması) politika yapım sürecinin başarıya ulaşması için kaçınılmazdır. İkinci olarak, kamu politikasının tespitinde ve uygulanmasında en güçlü politik

aktörler olarak genelde Devletin erkleri (yasama, yürütme ve yargı) ve ilaveten bürokrasi ve özelde ise yürütme organını oluşturan yapılar arasında etkin ve etkili bir koordinasyon ve uyum olmalıdır. Her iki husus da tam anlamıyla sağlandığı takdirde hem kamu politikası oluşum sürecinde hem de kamu politikasının etkisinde/tesirinde başarı sağlanmış olacaktır.

Yakın Türk siyasi tarihine bakıldığında yarım asırdan fazla bir süredir Türk parlamenter sistemin vesayetçi uygulamaları nedeniyle hem Devlet ve toplum arasında hem de başlıca kamu politikası aktörü olarak yasama-yürütme ve yargı erkleri ve özellikle yürütme erkini oluşturan yapılar arasında bir uyum, dayanışma ve sağlıklı bir ilişki ve iş birliği sağlanamamıştır. Farklı aktörlerin rol oynadığı kamu politikası yapımı ve uygulama süreçlerinde en temel role sahip resmi aktör yürütme organıdır yani hükümettir. Özellikle, istikrarlı ve uzun soluklu olmayan hükümetlerin/yürütmenin yol açtığı parçalanmış görünüme sahip siyasal yapı ve yönetimle kamu politikasının belirlenmesi ve uygulanması süreçlerinde başarılı bir sonuç elde edilmesi beklenemezdi.

Hükümet sistemi değişikliği üzerine yapılan uzun tartışmalar sonucu 16 Nisan 2017 tarihli Anayasa değişikliğine ilişkin halk oylaması ve akabinde 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi fiilen uygulanmaya başlamıştır. Yürütmenin iki başlılıktan tek başlılığa indirilmesi ve anayasal olarak Cumhurbaşkanına verilen görev ve yetkilerle, parlamenter hükümet sisteminin neden olduğu vesayetçi bürokrasi ve diğer tüm sorunların ortadan kaldırılması, yürütme erkini yönetimde etkinlik, etkililik, hızlilik ve verimliliği sağlaması hedeflenmiştir. Özellikle kamu politikasının belirlenmesi, uygulanması ve değerlendirilmesi sürecinde Cumhurbaşkanının rolü ve etkinliği artırılmıştır. 2018 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile kamu politikası yapım sürecinde Cumhurbaşkanına yardımcı olmak maksadıyla ve onun emir ve/veya talimatları altında iki yeni politik aktör olarak dokuz adet Cumhurbaşkanlığı politika kurulu ve dört adet kamu tüzel kişiliğine sahip Cumhurbaşkanlığı Ofisi kurulmuştur.

Bu sayede amaçlanan, yeni sistemin uygun bir kamu yönetimi anlayışını tesis etmek ve bürokratik vesayet ile baskı altına alınmaya çalışılan kamu politikaları süreçlerini daha etkin, verimli ve rasyonel hale getirmektir. Genel olarak kurullar kendilerine tevdi edilen hususlara dair siyasa oluşturmak, önermek ve geliştirmek; siyasa icra süreçlerini incelemek, çözümlmek, takip etmek ve değerlendirmek, tüm kamu teşkilatının faaliyet ve kararlarının Cumhurbaşkanınca alınan ve yürürlüğe konulan politikalara olan uygunluğunu değerlendirmek, takip etmek ve bu yönde gerektiğinde rapor hazırlamak şeklindeki görevleriyle kimi zaman istişari kimi zaman ise icrai-denetim kurumu görünümüne sahiptir. Ofisler ise kamu kurum ve kuruluşlarının talep etmesi halinde belli konularda onlara görüş bildiren ve idarede eşgüdüm sağlayan adeta bir istişare ve/veya yardımcı kurum konumuna sahipken kimi zaman da proje ve stratejiler üreten, belli konularda analizler yapan ve rapor hazırlayan, kurumları belli alanlarda destekleyen ve hatta onları yönlendiren işleviyle de icrai bir kurum kimliğine sahip olduğu söylenebilir. (Dinç ve Yılmaz, 2022).

Bu çalışma, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş sonrası kamu politikası yapım sürecinin iki yeni aktörü olarak Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ile ofislerin yapısına, görev ve yetkilerine, temel özelliklerine, çalışma usul ve esaslarına ve son olarak da kamu politikası süreçlerindeki edindikleri konumlarına-işleyişlerine ilişkin bilgiler sunarak özgün ve yorumlayıcı bir değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde politika kurulları ve ofisler ne için kurulmuş ve nasıl bir işleve sahip olacaklardır? Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve ofisler kamu politikası oluşum süreçlerinde nasıl bir rol oynayacaklar? Nitel araştırma yönteminin uygulandığı bu çalışmada, çeşitli dergi, makale ve kitaptan oluşan literatür taraması yapılarak, gözlem araştırma-veri elde tekniği kullanılmıştır.

1.Genel Hatlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi

16 Nisan 2017 tarihli Anayasa değişikliğine dair referandum ve akabinde 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi ile fiilen Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi uygulanmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişin tarihsel arka planına bakıldığında bazı parametreleri görmek mümkündür. Dursunoğlu'na (2018) göre, 1982 Anayasasının Devlet başkanını geniş yetkilerle donatması, 367 krizi ve ardından Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesine dair 2007 referandumu, 2014 seçimleri sonrası Cumhurbaşkanı-Meclis ve Cumhurbaşkanı-Başbakan arasında yaşanan sorunlar ve nihai olarak 15 Temmuz darbe girişimi yeni hükümet sistemine uzanan yolun mihenk taşlarını oluşturmuştur. Bu sistemin temel özelliklerini ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

Devletin başı Cumhurbaşkanıdır. Devletin başı olma özelliğiyle hem Türkiye Cumhuriyeti'nin hem de Milletinin birliğini temsil eder. Cumhurbaşkanı, Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder. Değişiklik öncesinde Cumhurbaşkanı hem Anayasanın uygulanmasını hem de Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını yalnızca gözetirdi. Yeni sistemin özelliği gereği Anayasa Cumhurbaşkanı'na sembolik görevlerden ziyade daha icrai görevler ve sorumluluklar yüklediği için "gözetir" yerine "temin eder" sözcüğünün kullanılmasının daha yerinde olduğu düşünülmektedir.

Parlamentar sistemde var olan Bakanlar Kurulu ve Başbakanlık kaldırılarak yürütmedeki çift başlılık sona erdirilmiş, yürütme erkinin tek yetkilisi olarak yürütmeye ait olan görev ve yetkiler Cumhurbaşkanlığı makamında toplanmıştır.

Yapılan değişiklikle halk Cumhurbaşkanı'na artık doğrudan seçecektir. Parlamentar sistemden farklı olarak yürütme türevsel bir özellik ihtiva etmeyerek yasama organı içinden doğmamaktadır. Bu sistemde, yürütme de tıpkı yasama gibi meşruiyetini doğrudan halk tarafından kazanmaktadır. Bu bakımdan sistem halkın iradesinin daralmasını değil aksine yürütme erkini de içine alacak biçimde genişlemesini sağlamaktadır. Halkın doğrudan seçtiği Cumhurbaşkanı Anayasal olarak hem yürütme organında yetkilendirilmiş ve konumlandırılmış tek otorite olmakta hem de izleyeceği ve uygulamaya koyacağı kamu politikaları, alacağı kararlar ve çıkaracağı kararnamelerden dolayı halka karşı doğrudan sorumlu tutulabilmektedir. Böylelikle parlamenter sistemde yürütme organını oluşturan Cumhurbaşkanının sembolik statüsüne ve halka karşı olan sorumsuzluğuna son verilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı ve Meclis seçimleri beş yılda bir ve aynı gün yapılacaktır. Bu bağlamda hem yasama hem de yürütme organında halkın benzer siyasal eğilimlerinin toplanması amaçlanmıştır.

Cumhurbaşkanı en fazla iki defa seçilebilecektir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı, parlamenter sistemdeki Başbakan gibi uzun yıllar seçildiği takdirde hem yürütmenin sorumlu kanadında görev alıp hem de partisinin başkanlığını görevini yürütemeyecektir. Bu açıdan bakıldığında gerek parti içi demokrasinin gelişmesine gerekse de siyasi yelpazede demokratikleşme adına farklılaşma olabilecektir.

Seçilen Cumhurbaşkanının parti üyeliği sona ermeyecek, hem parti üyeliği hem de parti genel başkanlığı isterse devam edebileceği için bu sisteme Partili Cumhurbaşkanlığı da denilmektedir.

Cumhurbaşkanı yasama erkinin herhangi bir onayına bağlı olmaksızın kamu politikası aktörü olarak Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları atayabilecek ve görevlerine son verebilecektir. Aynı şekilde üst kademe kamu yöneticilerini atayıp görevlerine son verebilecektir. Dikkat edilecek olunursa Cumhurbaşkanı kamu idaresine ait bakanlar dâhil tüm üst düzey kamu politikası aktörlerini atama yetkisiyle fiilen ve hukuken yalnızca yürütmenin değil idarenin de tepesinde konumlandırılmıştır.

Meclis ve Cumhurbaşkanı karşılıklı olarak birbirini fesih edebilecektir. Ancak hangi erk seçim kararı alırsa kendi seçimleri de Anayasal olarak otomatik şekilde yenileneceği için kendi siyasi varlıklarını bizzat kendileri sona erdirmiş olacaktır.

Cumhurbaşkanı yalnızca vatana ihanetten değil, artık işlediği iddia edilen her türlü suçtan dolayı cezai sorumluluğu bulunmaktadır. İlâveten doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu da benimsenmiştir. Görüleceği üzere yürütme erki sorumsuz bir kurum olmaktan çıkarılmıştır. Bu durum hem yürütmenin daha şeffaf hale gelmesi hem de sorgulanabilir olması yönlerinden Türk demokrasinin gelişimi için atılan oldukça önemli adımlardır.

Meclisin denetim yollarından güvenoyu ve gensoru denetim araçları ilga edilmiştir. Yürütme yasamadan doğmadığı için bu iki mekanizmanın kaldırılması sistemin doğası gereğidir. Ancak, Meclis genel görüşme, meclis soruşturması, meclis araştırması ve yazılı soru araçlarıyla Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve Bakanların denetimini elinde tutmaktadır.

Kamu politikası belgesi olarak bütçe ve kesin hesap kanunu hazırlamak yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanına artık Meclis Başkanı değil Cumhurbaşkanı yardımcılarını vekalet edecektir.

Yasama faaliyeti 600 milletvekili tarafından icra edilmektedir, parlamenter sistemde olan bakanların kanun tasarısı sunma uygulaması sona ermiştir. Bakanların meclis dışından Cumhurbaşkanınca atanması kural, meclis içinden atanması ise istisnadır. Bakan, meclis içinden seçildiği takdirde milletvekilliği üyeliği son bulmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde artık Bakanlar Kurulu bulunmadığından yürütmenin kural koyucu işlemlerinden olan olağan/olağan üstü kararname uygulamasına son verilmiş, buna mukabil yeni sistemde hem yürütmenin kural koyucu bir işlemi olarak hem de önemli bir kamu politikası yapım aracı ve belgesi olarak da düşünülebilecek ve gerektiğinde Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebilecek Cumhurbaşkanlığı kararnamelemleri yürürlüğe konulmuştur.

Cumhurbaşkanı, her konuda değil yalnızca yürütme yetkisine ait konularda kararname çıkarabilir. Yasalarda açıkça düzenlenmiş konularda kararname çıkarılamaz. Kararname ile yasalarda farklı ve/veya çelişen hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Eğer bir konu daha önce Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenmesine rağmen aynı konuda meclis tarafından kanun ile düzenleme yapılmış ise ilgili kararname hükümsüz hale gelir. Kişinin hak ve ödevleri ile siyasi hak ve ödevler kararname ile düzenlenemez ve sınırlanamaz. Ancak olağanüstü dönemde çıkarılan kararnamelerle bu alanlarda da düzenlemeler ve sınırlamalar yapılabilir. Sosyal ve ekonomik hak ve ödevlere ilişkin olarak ise Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleme ise yapılabilir; ancak bu alanlarda sınırlama yapılamaz. Kararnameler ile bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görev ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması yapılabilmektedir. Kamu tüzel kişiliği yalnızca meclis tarafından yapılacak yasa ile değil aynı zaman da Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak kararname ile de kurulabilecektir (Ülgen, 2018).

Bu bağlamda, Cumhurbaşkanının yeni sistemde sahip olduğu yetkiler ve Anayasal araçlar ile kamu politikası yapım sürecinde daha etkili ve başat role sahip olduğunu, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi gibi yeni kamu politikası araçları vasıtasıyla da tüm idareyi düzenler hale geldiğini söylemek mümkündür.

Yeni sistem ile birlikte önceleri nispeten daha parçalı ve dikey-yatay çok aktörlü bir görünüme sahip merkezi idare yapılanması Cumhurbaşkanlığı teşkilatında toplanarak merkezi yönetimdeki bu ayrışık, çok aktörlü ve/veya paydaşlı görüntü sona ermiş, yetki ve yaptırım gücü tüm idareyi temsilen Cumhurbaşkanlığı teşkilatı ve/veya makamı üzerinden okunur hale gelmiştir. Parlamenter hükümet sisteminde sahip olduğu görev ve yetkilerine yenileri eklenen Cumhurbaşkanı tüm idari teşkilatı ve işlemlerini Cumhurbaşkanlığı Merkez Teşkilatı marifetiyle gözetim ve denetimi altında tutmakta ve yürütmektedir. İlâveten Cumhurbaşkanı artan görev ve yetkilerini de yine bu teşkilat aracılığıyla yerine getirmesi hedeflenmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatına dair temel kurucu düzenlemeler 10 Temmuz 2018 tarih ve 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle yapılmıştır. Bu kararname bir taraftan Devlet Teşkilatının ana omurgasını yeniden oluşturmakta diğer taraftan da buna ilişkin hem kurumsal hem de personel rejimine ilişkin yeni düzenlemeler-modeller getirmektedir. Cumhurbaşkanlığı teşkilatı, Cumhurbaşkanlığı Makamı, Cumhurbaşkanlığı Yardımcılığı, İdari İşler Başkanlığı, Politika Kurulları, Ofisler, Bakanlıklar ile Bağlı Kurum ve Kuruluşlardan oluşmaktadır.

Özellikle, sisteme yeni eklenen Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve ofisler tarafından Cumhurbaşkanı kararları ve genel siyaseti doğrultusunda geliştirilecek kamu politikaları ile kamu yönetiminde etkinlik, etkililik ve verimliliğin artırılması, bürokrasinin yol açtığı kırtasiyeciliğin önüne geçilmesi, idarede şeffaflığın, katılımcılığın, hesap verilebilirliğin ve vatandaş odaklılığın geliştirilmesi, kamu politikalarının halkın sorunlarına cevap verebilecek şekilde gerçek, kalıcı ve sürdürülebilir, uzun vadeli çözümler sunabilmesi amaçlanmıştır.

2.Kamu Politikası ve Kamu Politikası Oluşumunda Etkili Aktörler

Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve ofislerin Türk idare teşkilatında yerini alması ile gerek akademik gerekse siyaset mecralarında politika, kamu politikası, kamu politikası aktörleri kavramları yeniden incelenir ve araştırılır hale gelmiş ayrıca yeni idari teşkilatlanmanın ve işleyişinin anlaşılması açısından bu kavramlar daha da önem kazanmıştır. Politika veya kamu politikası kavramlarının hem kamu yönetiminde hem de siyaset biliminde tanımları bulunmaktadır.

Politika, devletin etkinliklerini/faaliyetlerini -kamu hizmeti sunma, milli güvenliği sağlanma, kolluk hizmeti, planlama, özendirme, destekleme, teşvik ve iç düzen- maksat, usul ve içerik açısından planlama, düzenleme ve gerçekleştirme esaslarının tamamı siyaset (at eğitimi) (Taşkın, 2017: 5), siyasa olarak tanımlanmaktadır (Çevik, 2016a: 244). Bireylerin ve toplulukların yaşantılarını rasyonel ve sağlıklı bir düzene koymak adına genel kurullar koymak, konulan kurulları korumak ve gerektiğinde değiştirmek için gerek duyulan faaliyetlerin tümünün politika olduğunu dile getiren düşünürler de bulunmaktadır (Heywood, 2013: 22). Diğer taraftan davranış biçimi ve düşünce yapısı olarak da tanımlandığı görülmektedir (Akman 2019: 1).

Politika kavramı yerine siyaset ve siyasa olarak da kullanımına çeşitli kaynaklarda rastlanılmaktadır. Ancak politika ve siyaset kavramları temelde farklı içerikte iki kavramdır. İngilizcede politika “policy” ve “politics” gibi kelimelere denk düşecek şekilde kullanılmaktadır. Siyaset ve politika arasındaki farkı “policy” ve “politics” kelimeleri kullanarak tanımlamak mümkündür. Politika (policy): bir yönetim (Devlet veya siyasal parti) tarafından formel biçimde oluşturulmuş belirli yol haritası, faaliyet planı anlamına gelirken, siyaset (politics), devletin sevk ve idare bilimidir. Politika, somuttur, pratikte bilfiil atılan adımlardır. Siyaset, soyuttur, Devletin idare ve örgütlenmesinin bilimi, sanatı (Akyüz, 2009), genel nitelikli prensiplerin belirlenmesidir. Politika, kamu yönetimi anlamında faaliyetleri, amaçları, kararları, planları, programları ve politikaları ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.

Kamu politikası, politika bilimine göre çok daha güncel bir kavramdır (Yıldız ve İzci, 2021). Kavramın farklı şekillerde ele alındığı ve çok farklı bakış açılarıyla tanımlandığı görülmektedir. Kamu politikası, “hükümetin-devletin herhangi bir konu, olay veya durum hakkında aktif şekilde işlem ve/veya eylemde bulunmayı veya pasif kalarak susmayı tercih ettiği her türlü şeydir” (Dye,1981: 2). Devlet organları ve kamusal görevler üstlenenler tarafından geliştirilen, belli bir konuya veya probleme ilişkin olarak aktör ve/veya aktörler tarafından izlenen maksatlı, planlı eylemler veya eylemsizlik dizisidir. Bu nedenle toplumsal sorun ve ihtiyaçların karşılanmasına yönelik aktörlerin aktif olarak faaliyete geçmesi yanında pasif olarak kalması da bir kamu politikasıdır.

Toplumun talep ve beklentilerini gerçekleştirmek, sorunlarını çözmek, toplumda huzur ve düzeni tesis etmek, devletin iç ve dış güvenliğini sağlamak, bireylerin ve toplumun refahını iyileştirmek amacıyla belirlenen çözüm alternatiflerine ilişkin hükümetler veya diğer aktörler tarafından yapılan yasal düzenlemeler, idari tasarruflar, işlem ve eylemler her birisi bir kamu politikasıdır.

Kamu politikasının ana gayesi toplumsal sorunlara çözüm bulabilme, vatandaşların ihtiyaçlarını giderebilme ve isteklerine bir farkındalık düzeyi içinde cevap verebilmedir. Kamu politikaları en genel manada belli bir toplumsal talebe uygun olarak ortaya çıkmış olan kamu sorunlarını çözmek için Devlet erklerini temsil eden resmi makamlar tarafından oluşturulan planlı ve hedefli faaliyetlerdir. Kamu politikası hükümetlerin belirli konulardaki izledikleri hedefleri ve ortaya koydukları beyanları ile bu hedefleri hayata geçirmek için aldıkları veya almadıkları her türlü tedbirlerdir. Kamu politikasına ait temel özellikler en yalın hali ile şu şekilde özetlenmektedir (Akdoğan, 2011; Considine, 2020: 15-17; Çevik ve Demirci, 2008: 10-13; Yıldız ve Sobacı, 2015: 18-19):

- ✓ Kamu politikası belli bir gaye ve hedef barındırır, sebepsiz ve tesadüfi oluşturulmuş değildir.
- ✓ Kamu politikası, toplumsal sorun, ihtiyaç veya taleplere çare olabilmek için oluşturulur.
- ✓ Kamu politikası belli bir yasal mevzuata dayanır.
- ✓ Kamu politikasının tespitinde kamusal yarar ve toplumsal çıkar en önceliklidir.
- ✓ Kamu politikasının toplumun sorunlara cevap verecek etkinlikte olması beklenir.
- ✓ Kamu politikası, bir süreç yönetimidir ve yalnızca karar verme gibi bir aşamadan oluşmaz.
- ✓ Kamu politikası, sorunlar/konular karşısında belli bir eylemi içerdiği gibi eylemsizliği de içerir.
- ✓ Kamu politikası, değişen zamana ve şartlara hızlı uyum sağlayacak şekilde esnek ve dinamik olmalıdır.
- ✓ Kamu politikası, yapımı tek aktörlü olabileceği gibi çok aktörlü de olabilir.
- ✓ Kamu politikası, devlet tarafından yerine getirilebileceği gibi onun gözetim ve denetiminde hükümet dışı kurtuluşlar ve özel sektör tarafından da yapılabilir.
- ✓ Kamu politikası oluşturulurken kaynakların etkin ve verimli kullanılması öncelikli şarttır.
- ✓ Kamu politikası etki ve tepki doğurur.
- ✓ Kamu politikası aktörleri veya hedef kitleyi aynı oranda etkilemeyebilir.

Kamu politikasının kapsamı, belli toplumsal sorunların tanımlanması ve bu sorunların çözümüne ilişkin olarak kanun çıkarmak, idari düzenlemeleri hayata geçirmek, alternatif çözüm önerileri arasında seçim yapma ve ilgili sorunları çözebilecek en uygun yöntemleri belirleyerek uygulama ve değerlendirme şeklinde tanımlanabilir (Eryılmaz, 2018:15). Bu bağlamda, kamu politikası oluşumunun belli bir süreci ifade ettiği söylenebilir.

2.1.Kamu Politikasının Oluşumu Süreci

Kamu politikası, yalnızca anlık alınan bir karar veya hayata geçirilen eylemden ibaret olmayıp belirli bir süreci ifade etmektedir. Politika süreci en geniş biçimiyle; gündem oluşturma, problemin kabulü, araştırma, soruna dair politika tasarımı, danışma, karar alma, alınan kararı uygulama, çıktı alma, etki etme, sonuç alma, uygulanan politika ve/veya alınan kararları değerlendirme, geliştirme ve sonlandırma aşamalarını içerdiği söylenebilir.

Politika süreci kavramı daha dar bir yaklaşımla ele alındığında; problemin (politika talebinin) belirlenmesi- tanımlanması, gündem belirleme, amaçların ve alternatif çare yollarının tespiti, politikaların oluşturulması, uygulanması ve değerlendirmesi aşamaları ile gerektiğinde süreci yeniden başlatmak şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere politika sürecinin önemli bir aşaması olan geri beslemeden (feedback) sonra yeniden politika üretimi yapılabildiğinden politika sürecini bir bakıma “politika döngüsü” olarak da adlandırmanın mümkün olduğu düşünülebilir.

Kamu politikası oluşum süreci ilgili politikaya kaynaklık eden sorununun ortaya çıkmasıyla başlar, politikanın uygulanıp değerlendirilmesiyle son bulur. Bu süreç içerisinde başta devlet olmak üzere, ilgili kurumlar ve sivil toplum örgütleri, özel sektör kuruluşları, vatandaşlar ve duruma göre uluslararası kuruluşlar da yer alırlar (Hebecci, 2020: 20).

2.1.1.Problemin Tanımlanması/Belirlenmesi/Tespiti

Bir politikanın oluşumu için başlangıç nedeni olarak ortada bir sorun ve/veya ihtiyaçlar kümesi bulunmalıdır. Ancak her sorun veya ihtiyaç politika yapımını gerektirmez. Eğer sorun veya ihtiyaçlar kamusal bir hal alır yani toplumsal sorun veya ihtiyaçlar haline gelirse o zaman kamu politikasının konusu haline gelir (Akıncı, 2018: 2133). Problem veya ihtiyaç ilgili kimseler tarafından açık ve tereddüt oluşturmayacak şekilde tanımlanmalıdır. Toplumsal sorun ve ihtiyaçlara yönelik doğru politikaların üretilmesi için toplumsal problemin ve ihtiyacın çok iyi şekilde tanımlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bir sorun veya ihtiyacın gerçek bir toplumsal sorun veya ihtiyaca dönüşüp dönüşmediği yönünde yapılacak tanımlamanın yalnızca devlet aygıtı tarafından değil ilgili paydaş aktörler tarafından da yapılması gerekmektedir. İlâveten toplumsal hale geldiği düşünülen sorunlara veya ihtiyaçlara yönelik yapılan tanımlamaların derinlemesine bir değerlendirme ve analiz içermesi de oldukça önemlidir. Ancak gerek fiili gerekse hukuki düzlemde bireyler, gruplar ve kurumlar öncelikle devletin problemi nasıl tanımladığına odaklanmaktadır.

2.1.2.Gündem Belirleme

Sorun veya ihtiyaçla ilgili olarak kamuoyu yaratılması ve hükümetin ajandasına sunulması sürecidir. İlgili toplumsal soruna veya ihtiyaca yönelik yaratılan kamuoyunun devlet aygıtı tarafından ciddiye alınması durumunda devletin gündemi oluşmuş sayılır. Gündem belirleme, sorunların ve çözümlerin kamuoyunun veya devletin dikkatini çekme veya kaybetme sürecidir. Toplumun genelini ilgilendiren soruna yönelik hükümetin ne zaman ve nasıl dikkatini çektiği veya çekmediği süreçtir. Hükümet bir problemi gündemine almak isterse yalnızca gündemi yaratan aktörü değil diğer süreç içerisinde rol oynayacak aktörleri de dinler. Bir konunun sürekli olarak medyada tutulması karşılığında kaçınılmaz olarak hükümet gündemine almak durumunda kalabilir. Aslında bakılırsa bir soruna ilişkin hükümetin yönlendirilmesi aşamasıdır.

2.1.3.Amaçların ve Alternatif Çözüm Önerilerin Geliştirilmesi

Bu aşamada ilgili toplumsal sorun veya ihtiyaçlara yönelik geliştirilecek alternatif çözüm ve amaçlardan soruna veya ihtiyaca en uygun, etkili ve maliyetsiz olacakların belirlenmesidir. Bilimsel yöntemler ışığında çeşitli nitel veya nicel veriler toplanarak raporlama ve analize ilişkin değerlendirme yapılarak alternatif çözüm kümeleri oluşturulur. Söz konusu politika kararının oluşturulmasında mevcut çözüm önerilerinin sayısının azaltılması maksadıyla belirli politika alternatifleri tespit edilmesi sürecidir. Bu safhada toplumsal sorun veya ihtiyaçlara dair amaçlar ve öncelikler, belirlenen amaç ve hedeflere ilişkin alternatif seçenekler, seçeneklerin maliyeti, zarar ve faydaları konularına ilişkin tespitler ve değerlendirmeler yapılır.

2.1.4. Politikanın Oluşturulma Kararı

Politika kararı, belirlenen alternatif çözüm seçeneklerinin hangisinin soruna uygulanabilir ve politik olarak kabul edilebilir olduğunu değerlendirerek ilgili çözüm seçeneğinin uygulanmasına karar verilmesidir. Bu aşamada uygulanmasına karar verilen politika kararının sorunun nedeni ve kökeni ile birebir örtüşen yapıda olması, uygulanabilir olması, değişen şartlara hızlı uyarlanabilir olması, diğer politikalarla uyumlu ve toplumsal değerlere ters düşmeyecek bir yapıda olması gerekmektedir. Politika kararının yansıdığı belgeler mutlaka yasal bir temele dayanmak zorundadır. Ayrıca yasal temele dayandırılan rapor, plan veya program gibi belgeler de olabilir.

2.1.5. Politikanın Uygulanması

Belirlenen politika karar ve eyleminin uygulanıp, yürütülmesi aşamasıdır. Uygulama bürokrat, uzman veya memurlar gibi çok çeşitli aktörler tarafından yerine getirilebilir. İyi ve verimli uygulama için uygulama program detaylarının net olması, kaynakların doğru tahsisi, doğru personelin görevlendirilmesi, uygulama rehberlerinin yol haritasının doğru hazırlanması önemlidir. Uygulama aşaması eğer başarılı şekilde yerine getirilmezse belirlenen politika gereken etkiyi ortaya koyamayacaktır. Bu noktada, özellikle politikayı uygulayacak bürokratların işlem ve eylemlerinin belirlenen politikaya uygunluğu açısından denetlenmesi gerekmektedir. Bir politikanın toplumsal bir sorun veya ihtiyaca yanıt verebilmesi veya hedef kitle üzerinde beklenen etki ve sonuçları doğurması için doğru bir şekilde tanımlanması ve belirlenmesi ne denli önemli ise aynı şekilde bürokratların belirlenen bu politika doğrultusunda işlem ve eylemde bulunması da o denli önemlidir.

Genel olarak literatüre bakıldığında üç tür politika uygulama yolu olduğu görülecektir. Yukarıdan aşağı uygulama, hiyerarşik bir düzen ve etkileşim içinde tepeden aşağı alınan kararların alttakiler tarafından uygulandığı ve asıl gücün en üstte bulunduğu, kararlara etkinin ise aşağıya inildikçe azaldığı bir uygulama yöntemidir. Bu yöntemde üst sürekli olarak alınan kararların en üstün hedef ve amaçlarına uygun şekilde yerine getirilip getirilmediğini denetlemek zorundadır. Aşağıdan yukarıya uygulama, sorun ve ihtiyaçların asıl olarak yerel düzeyde bilinebileceği, dolayısıyla etkili bir uygulama için yerelde görevli bürokratların karar alma süreçlerinde daha etkin olması gerektiği düşüncesini yansıtan bir uygulama yöntemidir. Karma model, yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı uygulama modellerini sentezler. Bu model, uygulama sürecinde sadece üstte yer alan uygulayıcılara değil yereldeki uygulayıcılara da odaklanmaktadır. Yerelde ve merkezde yer alan bütün uygulayıcılar sürece dâhil edilerek eşit ve adil bir şekilde ve eşgüdümlü uygulama yöntemidir.

2.1.6. Politikanın Değerlendirilmesi

Bu süreçte uygulanan politikanın amaç ve hedefleri doğrultusunda hedef kitlede gerekli etki ve iyileşmeyi veya değişimi sağlayıp sağlamadığı yönünde yapılan bilimsel analiz yöntemidir. Bu aşamada ayrılan kaynağın yeterli olup olmadığı, politikanın asıl amacına ulaşıp ulaşmadığı, uygulayıcı personelin yeterli olup olmadığı gibi değerlendirmeler yapılarak gerekirse süreç içerisinde yeni düzenlemelerin yapılmasını veya mevcut düzenlemelerde revize yapılmasını sağlamaktadır. Hedef kitle olan vatandaş üzerinde ilgili politikanın nasıl, ne düzeyde ve ne kadar etkili olduğu analiz edilir. Bu aşama olmazsa ilgili politikanın uygulanmasına devam edilip edilmeyeceği hususunda kararsız kalınması olasıdır.

2.2. Kamu Politikasında Etkili olan Aktörler

Problemin/politika talebinin tanımlanıp gündeme gelmesinden, uygulama ve değerlendirme aşamalarını kapsayan süreç içerisinde değişen oranlarda ve farklı seviyelerde etkili olan politik aktörler, karışık ve çok yönlü ilişkiler içerisinde olan politikaların şekillendirilmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Kamu politikası oluşturma sürecinde temelde üç aktör rol oynar. Resmi aktörler olarak Devlet yani yasama, yürütme, yargı ve bürokrasi, gayri resmi olarak vatandaşlar, siyasi

partiler, medya, dernek ve vakıflar gibi sivil toplum örgütleri, think-tank kuruluşları ve son olarak da uluslararası aktörler olarak Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, NATO gibi kuruluşlar yer almaktadır. Bu aktörlerin kimileri kamu politikası oluşumu sürecinde aktif bir şekilde yer alırken kimileri ise danışman, yardımcı kuruluş veya tavsiyede bulunan ve dikkate alınması gereken aktörler olarak yer almaktadır (Sobacı, 2009: 77-82).

2.2.1. Resmi-Gayri Resmi Aktörler

Devletin üç temel erkini oluşturan yasama, yürütme ve yargı organları ile bürokrasi, resmi aktörler içerisinde sınıflandırılmaktadır. Yasama organı, halkın farklı kesimlerinden seçilerek gelen temsilcilerin oluşturduğu parlamentolar, egemenlik yetkisine dayanarak toplumun öncelikli sorunlarını ve ihtiyaçlarını görüşen ve bunlara yönelik çözümler üreten ve üretmiş olduğu çözümlerin yasal dayanaklarını oluşturan bir kamu politikası aktörüdür. Kamu politikaları, yasal düzenlemelerle temeli oluşturulduktan sonra yasama organı tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmektedir. Her politikanın oluşturulma süreci kanunlarda ve anayasalarda belirtilerek, o politikalara yasal dayanaklar sağlanır. Toplumun genel sorunlarının çözümüne yönelik olarak üretilen kamu politikaları kanun yapıcı rolüyle parlamentolar tarafından çıkarılan kanunla meşruiyet kazandırılır. Yasama, süreç içerisinde kamu politikasının yasal belgesi olan kanunları politikanın vatandaşlar veya hedef kitle üzerindeki yol açtığı etkilere bağlı olarak değiştirebilir veya yürürlükten kaldırabilir. Yasama organı, toplumu ilgilendiren politikayı resen çıkardığı kanunla yapabileceği gibi, yürütme organının kendisine sunduğu yasal belgeleri kanunlaştırarak da yapabilmektedir.

Yarı başkanlık veya parlamenter hükümet modelinde yürütme organının aktörleri olarak cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kurulu tarafından çeşitli hukuki mekanizmalar ve belgeler vasıtasıyla oluşturulan kamu politikası, başkanlık sisteminde bizatihi yalnızca başkan tarafından oluşturulmaktadır. Fakat başkanlık sisteminde bakanların politika oluşturma sürecinde tamamıyla etkisiz olduğunu söylemek gerçekte bağdaşmaz. Bakanlar kurulu parlamenter sistemde kanun tasarısı aracılığıyla politika yapımına etki ederken, başkanlık modelinde meclis tarafından yapılan kanunların veya başkan tarafından çıkarılan kararnamelerin nasıl yürütülmesi gerektiği yönünde bakanlar alt düzenleyici metinleri oluşturabilir. Türk tipi başkanlık modeli olarak adlandırılan Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde ise kamu politikasının önemli belgeleri olan kararnameler Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılmaktadır.

Yargı organı ile kastedilen bağımsız mahkemelerdir. Kamu politikası oluşturulurken hazırlanan planlar ve projelerin dayandığı kanun, kararname, yönetmelik vb. yasal metinlerin Anayasa ve yasalara uygunluğu bağımsız mahkemeler tarafından denetlenmektedir. Yargı organı, Yargıtay'ın veya Danıştay'ın verdiği İçtihadı Birleştirme gibi kararlılarıyla veya Yüksek Seçim Kurulunun seçimlerin genel yönetimine dair almış olduğu kararlarıyla veya Danıştay'ın görüş bildirme veya idari görevlerine ilişkin kararlarıyla da kamu politikasına etki ettiği söylenebilir.

Bürokrasi, bir devlet yönetiminin politika oluşturma sürecinde ihtiyaç duyduğu bilgi ve uzmanlık gücüdür. Kararı almak kadar alınan kararı en iyi şekilde uygulamak da kamu politikalarında etkili ve verimli sonuçlar doğuracaktır. Bu sebeple, bürokratların sahip olduğu teknik bilgi ve uzmanlık gücü gibi nitelikler kamu politikalarının oluşturulmasında onları devletin resmi aktörlerinden biri haline getirmektedir (Çevik ve Demirci, 2008: 37). Bürokratların mesleki deneyimi, konuya olan ilgi ve bilgileri politikanın uygulanması sürecinde çok önemlidir. Uygulanan politikanın başarılı veya başarısız olması ilk olarak bürokratları ilgilendirmektedir.

Devlete ait zor kullanma tekeline ve tüzel kişiliğe sahip olmayan veya devletle kısmen veya tamamen yasal bağı bulunmayan kişi ve kurumları ifade eden gayri resmi aktörler de kamu politikası oluşturma sürecinde etkili olan aktörlerdir. Literatürde bunların devlet dışında kalan sivil aktörler olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Resmi olmayan aktörler modern toplumda bireylerin belli bir amaç veya çıkar için bir araya gelmesiyle oluşan genelde hükümet dışı kuruluş

şeklinde örgütlenmelerdir. Bu örgütler kendi alanlarıyla ilgili oldukları kamu politikalarında, belli sorunların gündeme getirilmesi ve olası çözümlerinde etkin olabilmek amacıyla, devletin kimi organlarıyla, hükümetle veya ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla temasa geçmektedir. Bu aktörler genel olarak; vatandaşlar, siyasal partiler, baskı odakları, hükümet dışı kuruluşlar olarak dernek ve vakıf benzeri yapılar, düşünce kuruluşları ve medyadan oluşmaktadır. Her birisinin kamu politikası yapım sürecinde öznel çıkara sahip olduğu ve etkilerinin buldukları ülke, coğrafya veya siyasal, sosyal, ekonomik ve askeri şartlara göre farklılık gösterdiği söylenebilir.

2.2.2.Uluslararası Aktörler

Kimi çok taraflı ilişkileri veya çıkarları ilgilendiren alanlarda ve konularda faaliyet icra etmek amacıyla kurulan kamu politikasının oluşumunda aldığı kararlarla veya işlem ve/veya eylemleriyle tüm dünya ülkelerini veya belli birtakım ülkeleri etkileyen uluslararası kuruluşlardır. Bu örgütlerden bazıları kendilerine anlaşma yoluyla üye olan ülkelerin kamu politikalarını kimi zaman Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin verdiği gibi yargısal kararlarla kimi zaman da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin aldığı gibi icrai yaptırım kararlarıyla etkilediği görülmektedir. Küresel salgın sürecinde Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlemiş olduğu salgınla mücadele kriterleri tüm dünyada etkili olurken, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye ilerleme raporu yalnızca Türkiye'yi ilgilendirip etkilemektedir. Bu örgütler birçok politik enstrümanla ülkelerin kamu politikası yapım süreçlerine aktif olarak veya tavsiye niteliğinde gözlemci olarak katılmaktadır. Uluslararası örgütler, ilgili ülkelere maddi, yönetsel ve teknik gibi konularda destek vererek kamu politikalarının şekillendirilmesinde etkili olmaktadır.

2.3.Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Kamu Politikası Aktörlerine Etkisi

2017 tarihli Anayasa değişikliğine ilişkin 6771 Sayılı Kanun kapsamındaki 18 maddenin yürürlüğe girmesi ve 2018 tarihli 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (CBK) ile kamu politikası yapımında aktif rol oynayacak resmi aktörlerden olan yasama ve yürütme organları ile bürokratik aktörler yeniden şekillenmiş ve Türk idari teşkilatına Politika Kurulları ve Ofisler adında yeni ve önemli politik aktörler eklenmiştir.

2.3.1.Yürütme Aktöründe Değişim

Yetki, görev ve sorumluluklarını anayasalardan alan yürütme organları kamu politikası yapımı ve uygulama sürecinde diğer aktörlere kıyasla çok daha önemli bir role sahip olduğu söylenebilir. Parlamenter sistemde kamu politikasının oluşumunda karar verici konumda ve etkili olan Başbakan ve Bakanlar Kurulu aktörleri ilga edilmiş, yeni sistemin doğası gereği Cumhurbaşkanı politika sürecinin en önemli aktörü haline gelmiştir. Gerek Meclis gündemini belirlemede gerekse kanun tasarısı ile politika oluşum sürecinde Bakanlar Kurulu çok önemli bir politik aktördü. Yeni sistem ile Cumhurbaşkanının görev sahası genişletilmiş ve güçlü bir yürütme yetkisi ile donatılmıştır (Boyalı, 2021).

Yeni hükümet sistemi sert kuvvetler ayrılığı prensibine dayandığından daha önce Bakanlar Kurulu tarafından meclise sunulan ve yürütme organının yasama organı ile karşılıklı ilişkilerinin önemli bir aşamasını oluşturan “yasa tasarısı” işlemi uygulaması yeni sisteminde kaldırıldığından Cumhurbaşkanı ve bakanlar tamamıyla yasama faaliyetinin dışında kalmışlardır. Diğer taraftan Anayasal bir zorunluluk olarak milletvekili seçilen bir kimse Cumhurbaşkanı tarafından Bakan olarak atandığı takdirde milletvekilliği sona erer, kısaca yeni sistemde bakan aynı zamanda milletvekili olamaz. Dolayısıyla eski sistemden farklı olarak milletvekili seçilmiş bir kimse bakan olarak atandığı takdirde milletvekilliği düşeceğinden yasa teklifinde bulunamaz. Bu yeni durum bakanların Anayasal olarak tamimiyle yasama işlevinin dışında bırakıldığını göstermektedir. Yeni sistemde bakanlar bir nevi teknik nitelikli bürokrat olmuşlardır. Geleneksel olarak bir kamu politikasının şekillendirilip hayata geçirilmesinde sahip oldukları ayrıcalıklı rolleri ve konumları

sona ermiştir veya en azından önemli ölçüde azaldığı söylenebilir. Bakanlar bu klasik yetkilerini Cumhurbaşkanlığı Ofisleri ve Politika Kurulları gibi yeni aktörlerle paylaşmak durumundadır.

Yeni sistemde yürütmenin tek yetkili aktörü olarak Cumhurbaşkanı yasama faaliyetine yalnızca bütçe yasa teklifini veya kesin hesap yasa teklifini meclise sunmak suretiyle dâhil olabilmektedir. Politika kurulları veya ofisler tarafından düşünülüp tasarlanan politikalar ya Anayasanın 104 maddesine göre Cumhurbaşkanının sahip olduğu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ya da geleneksel olarak meclis tarafından çıkarılacak kanun ile hayata geçebilmektedir. Cumhurbaşkanınca çıkarılan kararnamelerle yürütmenin eski sisteme kıyasla birçok konuda çok daha hızlı ve etkili kamu politikası yapar hale geldiği söylenebilir.

2.3.2. Yasama Aktöründe Değişim

Yeni hükümet sistemiyle birlikte Bakanlar Kurulunun sahip olduğu meclise kanun tasarısı sunma yetkisi kaldırıldığından yasama organı yalnızca kanun teklifi yoluyla kamu politikası yapım sürecine dâhil olmaktadır. Kanun teklifleri meclis genel kuruluna gelmeden önce ilgili komisyonlarda görüşülmektedir. Komisyon toplantılarına yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanını temsilen Cumhurbaşkanlığı yardımcısı veya genelde ilgili bakan katılım gösterebilir. Bu noktada komisyonlara Cumhurbaşkanını temsilen politika kurulları başkan vekillerinin veya ofis başkanlarının katılımı konusunda Anayasal bir mâni söz konusu değildir.

Yürütme organının yalnızca meclis komisyon çalışmaları sırasında dahil olduğu kanun yapım sürecine yasama, genel kurul görüşmeleri aşaması ile de devam etmektedir. Kamu politikalarının hayata geçirilmesi açısından önemli bir adım olarak ifade edilebilecek kanun teklifi yeni sistemde yürütme tarafından çok sık başvurulacak bir yöntem gibi görülüyor. Bunun en önemli sebeplerinden birisi yeni sistemde yürütme organına Cumhurbaşkanlığı kararnamesi adı verilen farklı bir mekanizma fırsatının tanınmasıdır. Kaldı ki yürütmeyi oluşturan Cumhurbaşkanı ve onun tarafından atanan Bakanlar aynı zamanda milletvekili olamadığından tamimiyle yasama organı dışında kalmışlardır. Bir kamu politikasının oluşumuna dair Cumhurbaşkanlığı politika kurulları veya ofisleri tarafından yapılan ön çalışmalar neticesinde fiilen hazırlanıp Cumhurbaşkanının partisine ait milletvekilleri aracılığıyla meclis gündemine getirilen kanun teklifinin yürütme alanına değil hem Anayasal hem de teknik olarak yasama alanına ait bir tasarruf olduğu söylenebilir.

Yeni durumda mecliste Bakanlar olmadığından yasama yürütmeden bağımsız olarak gündemini belirleyecektir. Diğer bir husus yürütmenin yasamayı kanun tasarısı yoluyla bağımsız kamu politikası oluşturmada baskı altında tutması uygulamasına son verilmesi yasamanın tam bir serbestlikle kamu politikası yapımına önemli katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

2.3.3. Bürokrasi Aktöründe Değişim

Bürokrasi, politika yapım sürecinde çoğu zaman doğrudan yer almayan; fakat yasama organı tarafından kanunlaşarak yürürlüğe giren yasaların başarılı bir şekilde uygulanması aşamasında önemli role ve etkiye sahip kişilerden oluşan teknik ve uzmanlık içeren bir kurumdur. Bürokratlar hükümetçe hazırlanan politikaları uygulamaya koyduklarından politikanın hedeflenen beklentileri karşılamasında ve başarılı sonuçlar elde etmesi hususlarında önemli etkileri vardır.

Yeni sistemde Anayasanın 104. maddesine göre tüm üst düzey kamu yöneticileri atama yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiştir. Bu konuda Meclis tarafından da herhangi bir onama işlemine gerek duyulmamaktadır. Böylelikle Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi genel siyaseti ile uyumlu çalışan daha hızlı, etkin, etkili ve denetlenebilir şeffaf bir bürokratik yapı inşa edilmiştir. İlâveten bürokratik kimlikleri ön plana çıkan bakan dâhil tüm üst kademe yöneticiyi atama gibi görevden alma yetkisi de Cumhurbaşkanına aittir. Geleneksel müsteşar ve müsteşar yardımcılığı kurumlarına son verilmiş, Cumhurbaşkanlığı yardımcılığı, İdari İşler Başkanlığı, Başkanlıklar,

Cumhurbaşkanlığı Politika kurulları ve Ofisler gibi yeni bürokratik yapılar sisteme dâhil edilmiştir.

3.Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yeni Aktörler: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları ve Ofisler

Yeni sistemle birlikte gerek Türk idare teşkilatı içinde gerekse işlevsel anlamda kamu politikası oluşum sürecinde politika kurulları ve ofisler en dikkat çeken iki aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasında devlet yönetimindeki köklü değişimin ana nedeni daha güçlü ve istikrarlı hükümetler aracılığıyla bir yönetim yapısı inşa etmek olsa da daha stratejik amaç olarak vatandaşın devlete karşı duyduğu güveni geliştirecek ve sağlamlaştıracak ve belki de böylelikle daha istikrarlı bir yönetsel duruma ulaşılacak bir kamu hizmeti anlayışını hakim kılmak maksadıyla toplumun gerçek sorun ve ihtiyaçlarına eğilebilecek tutarlı, hızlı, uzun soluklu, stratejik derinliği olan ve çok yönlü kamu politikalarını hayata geçirmek ve bunları yapacak nitelikli, becerikli, hızlı kararlar alabilen, esnek ve dinamik bir kurum veya kuruluşlar tesis etmektir.

Doğrudan Anayasada yer almayan politika kurulları ve ofislerin oluşumu 2018 tarihli 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkındaki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine (CBK) dayanmaktadır. Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri başlıklı Anayasanın 104. Maddesinde Cumhurbaşkanının yürütmeye ait kararnameler çıkarabileceğini düzenlemektedir. Dolayısıyla, kuruluşu kanuna dayanmayan kurullar ve ofisler istenildiği taktirde yetkide paralellik ilkesi gereği kararnamelerle kurulduğu gibi Cumhurbaşkanı tarafından yine çıkarılacak kararnamelerle varlıklarına son verilebilir hatta başka faaliyet konularında yeni politika kurulları ve ofisler oluşturulabilir.

3.1.Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları

Kamu tüzel kişiliği bulunmayan politika kurullarının başkanı cumhurbaşkanıdır. Kurullar en az üç üyeden oluşur ve üyeler Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Kurul üyelerinden biri Cumhurbaşkanı tarafından başkanvekili olarak görevlendirilir. Kurullarda en fazla kaç üye olacağı şeklinde bir düzenleme yapılmayarak istenildiğinde üye sayısının artırılabilceği belirtilmiştir. Yeteri kadar personelin yer alacağı kurulların sekretarya hizmetini ve kurul personelinin özlük hakları işlemlerini Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı yürütülecektir.

3.1.1.Politika Kurullarının Türleri, Çalışma Usul ve Esasları ile Personel ve Mali Hükümleri

1 sayılı CBK'e göre Bilim, Teknoloji ve Yenilik; Eğitim ve Öğretim; Ekonomi; Güvenlik ve Dış Politika; Hukuk; Kültür ve Sanat; Sağlık ve Gıda; Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler alanında dokuz adet politika kurulu oluşturulmuştur.

Doğrudan Cumhurbaşkanı ile çalışan kurullar onun tarafından verilen talimatları yerine getirmekle sorumludur. İlgili mevzuatta belirtilen görevlerine giren konularda bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları dâhil birçok paydaşla çalışma ve iş birliği içinde bulunurlar.

Kurullar görev alanlarına giren konularda ihtiyaç duyduğu her çeşit bilgi ve belgeyi başta bakanlıklar ve kamu kurum ve kuruluşları olmak üzere tüm idareden istemeye yetkilidir, ilgili kamu idaresi istenen bu bilgi ve belgeleri gecikmeksizin kurullara vermekle yükümlüdür. Ticari sır niteliğinde olan bilgilerin gizliliğine riayet edilmesi zorunludur. Başkan ve üyeler dâhil ilgili tüm personel Devlete, ilgililere ve üçüncü kişilere ait gizlilik ihtiva eden bilgileri, şahsi verileri, ticari sırları ve bunlara ait dokümanları, bu konuda mevzuatın yetkili kıldığı merciler hariç olmak üzere başkasına açıklayamaz, kendilerinin veya üçüncü kişilerin faydasına olacak şekilde hiçbir surette kullanamaz. Bu sorumluluk personel görevden ayrılmış olsa dahi devam eder.

Kurullar yaptıkları toplantı ve çalışmalarına gerektiğinde ilgili bakanlıklar başta olmak üzere tüm kamu idarelerinin yetkililerini, özel sektör temsilcilerini, sivil toplum kuruluşlarını, yerli ve

yabancı uzman kimseler ile akademisyenleri davet edebilir. Kurullar ihtiyaç duyduğunda görev konularıyla ilgili ortak çalışma ekipleri oluşturabilir. Eğer bir konu birden fazla kurulun görev alanına giriyorsa o konu ortak yapılan toplantılarda görüşülür ve alınan kararlar müştereken oluşturulur. Kurullar benzer görev ve faaliyetler alanlarına ilişkin Cumhurbaşkanı, ilgili bakan veya politika kurulu başkanvekilinin başkanlık edeceği bakanlık ve/veya kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili üst yönetici ve yetkililerin katılacağı koordinasyon toplantıları yapabilir. Bu toplantılarda tespit edilen hususlar Cumhurbaşkanına sunulur.

Kurulların çalışmalarında herhangi bir aksaklığa veya gecikmeye sebebiyet vermemek için yeteri kadar personeli bulunur. Kurullarda görevlendirilen personele ilişkin yapılacak her türden ödeme Cumhurbaşkanlığı bütçesinden karşılanır. Personel görevlendirmesine ilişkin yazılar bilgi ve gereği için Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığına gönderilir. Kurulun sekreteryaya hizmetleri ile personel özlük işlemleri İdari İşler Başkanlığınca yerine getirilir. Kurulların giderleri için her yıl Cumhurbaşkanlığı bütçesinden belirli bir ödenek ayrılır. Kurul üyelerine, (100.000) gösterge rakamının memur maaş katsayısı ile çarpımı sonucu ortaya çıkan tutarda her ay belirli bir ek ödeme yapılabilir. Damga vergisi hariç diğer vergi kesintileri bu tutardan kesilmez.

3.1.2.Cumhurbaşkanlığı Politika Kurullarının Görev ve Yetkileri

1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında CBK' nin 22. maddesinde kurulların genel görev ve yetkileri şu şekilde belirtilmiştir:

- ✓ Cumhurbaşkanınca alınan karar ve yapılan politikalara ilişkin tavsiyeler geliştirmek.
- ✓ Politika ve stratejilere ilişkin geliştirilen tavsiyelerinden Cumhurbaşkanınca uygun bulunanlar için gereken çalışmaları yapmak.
- ✓ Küresel rekabetin doğurduğu hızlı ve ani gelişim ve değişimlere karşı politika ve strateji tavsiyeleri geliştirmek.
- ✓ Görev alanlarına dâhil konularda gerektiğinde kamu kurum ve kuruluşlarına görüş sunmak.
- ✓ Görev alanlarına giren konularda başta bakanlıklar ve kurum ve kuruluşları olmak üzere gerektiğinde sivil toplum ve sektör temsilcileri ile diğer uzman kişilerin görüşünü alarak uygulanan politikaları izlemek, yürütülen çalışmalarla dair Cumhurbaşkanına rapor vermek.
- ✓ Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşların çalışma, faaliyet ve uygulamalarını Cumhurbaşkanı programına uygun olup olmadığı yönünden izlemek ve bu konuda Cumhurbaşkanına rapor vermek.
- ✓ Bakanlıklar başta olmak üzere ilgili kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluş temsilcileri ile alanında uzman kişilerin katılacağı genişletilmiş kurul toplantıları yapmak.
- ✓ Görev alanlarına giren her türlü konuda talep, ihtiyaç ve etki analizi yapmak ve/veya yaptırtmak.

Kurulların tek tek görev ve yetkileri ise 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında CBK' nin 23 ve 31. maddeleri arasında düzenlenmiştir:

3.1.3. Politika Kurullarının İşlevsel Rollerinin Değerlendirmesi

Politika kurulları politika yapım sürecinde Cumhurbaşkanına yardımcı olan etkin, etkili, hızlı ve verimli kamu politikası kararları alabilen resmi bir aktördür. Kurullar, Cumhurbaşkanının kamu politikası yapım sürecinde kapasitesini geliştirmeye ve etkililiğini artırmaya yardımcı önemli bir kurumdur. Cumhurbaşkanı ile doğrudan çalışabildiği için bürokrasiye takılan ve bürokrasi üreten bir yapıya sahip değildir. Kamu politikası oluşumunda kamu-özel sektör temsilcileri dâhil birçok paydaşla yakın iş birliği içinde bulunabildiğinden yönetim değil yönetişimi ilke edinen bir çalışma usul ve esaslarına sahiptir. İdari ve mali özerkliğe sahip olmayıp Cumhurbaşkanı emir ve talimatlarına bağlı çalışarak idarenin merkezi teşkilat kolu içinde yer alır.

Kendilerine verilen konular hakkında çalışmalar yapmak; politika tespit etmek, belirlemek, üretmek, geliştirmek, önermek; strateji ve politika önerileri geliştirmek; kamu kurum ve kuruluşlarına görüş vermek; politika uygulama süreçlerini incelemek, gözlemek ve değerlendirmek, talep, ihtiyaç, etki ve risk analizi yapmak, paydaşlarla karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmak, görüş vermek ve almak, kamu kurum ve kuruluşların politika uygulamalarını ve gelişmeleri Cumhurbaşkanlığı politikasına ve kararlarına olan uygunluğunu izlemek ve Cumhurbaşkanına rapor hazırlamak gibi işlevleri bulunmaktadır.

Kurullar öneride bulunmak, alternatif tavsiyeler geliştirmek ve görüş sunmak gibi görevlerinden dolayı kamu politika yapım süreçlerinde zaman zaman bir danışma kurulu (Atay, 2018: 279) veya yardımcı kuruluş gibi davranarak istişari mahiyette (Gözler, 2019: 367-368) bir kurum görünümüne sahipken; politika üretmek, belirlemek, tespit etmek ve kamu idarelerince uygulanan politikalarını ve gelişmeleri izlemek, değerlendirmek ve Cumhurbaşkanı politikasına uygunluk açısından değerlendirmek ve bu konuda Cumhurbaşkanına rapor hazırlamak gibi görevlerinden dolayı da icrai (Erol, 2020: 115) ve denetim niteliği öne çıkan bir kurum kimliğine sahip olduğu söylenebilir.

Kamu politikalarına dair talep, ihtiyaç, etki ve risk analizi ile araştırma yapma görevleriyle yalnızca kamu politikası yapım süreçlerinde değil kamu politikası analiz sürecinde de çok önemli bir role sahip aktördür.

Yeni sistemde bakanlıklar politika yapım sürecinde geleneksel rollerini kurullarla paylaşmak durumunda kalmıştır (Akman, 2019: 39). Hatta denilebilir ki kurullar tarafından üretilecek politikalar Cumhurbaşkanınca onaylandığı taktirde bakanlıklar, bağlı ve ilgili kurum ve kuruluşlar ile yerel yönetimler tarafından uygulanacaktır.

Tespit edilen/belirlenen ve uygulanan kamu politikasının Cumhurbaşkanı genel siyaseti ve politikalarına göre belirlenip belirlenmediği ve ilgili politikanın amaçlanan-hedeflenen etkiyi ortaya çıkarıp çıkarmadığı yönünde kamu politikası analizinin önemli aktörleri haline gelmişlerdir. Etki analizlerini ya doğrudan kendileri yapar veya özel sektöre yaptırabilirler.

Tüm kurulların görev ve yetkileri kelime bazlı içerik analiz yöntemine tabi tutularak analiz edilmeye çalışılsa politika öneri geliştirme ve oluşturma işlevi ön plana çıkmaktadır. Kurullar arasında genel görev ve yetki konusunda tam bir eşitlik veya benzerlik bulunmaz. Örneğin Kültür ve Sanat Politikaları Kuruluna diğerleriyle kıyaslandığında çok az görev ve yetki verilmiştir.

Kurullar, politikanın tasarlanmasından uygulanmasına hatta değerlendirilmesi ve etki analizi yapılmasına kadar pek çok sorumluluğa sahiptirler. Özellikle, kamu politikası yapım sürecinde var olan değerlendirme ve geri bildirim aşamaları daha önceden Türk kamu politikası oluşum sürecinin önemli bir safhası olarak görülmediği için birçok politikanın gerçek anlamda hedef kitle üzerinde ne zaman, nasıl, ne kadar ve ne düzeyde etki ettiği tespit edilemiyordu, politika kurulları bu açığı kapatabilir.

Kurullar, birçok kurum veya kuruluşun sahip olmadığı özellikli bir yetkiye haizdir o da kurum ve kuruluşlardan bilgi ve belge istediklerinde onların bu bilgi ve belgeyi verme zorunluluğudur. Bilgi ve belge isteme kurulların sadece faaliyet alanına ilişkin olarak kamu politikası yapımında kullanılmak maksatlıdır.

Kurulların politika yapım sürecine ait üç temel görevi olduğu dikkat çekmektedir. Birincisi, bilgi toplamaktır. Kamu politikasının konusu haline gelen bir toplumsal sorunun çözümüne dair başta bakanlıklar, kamu idareleri, özel sektör temsilcileri, hükümet dışı kuruluşlar ve diğer paydaşlarla yakın iş birliği içinde bulunarak bu yapılardan bilgi toplayacaktır. İkinci olarak, toplanan bilgileri çeşitli bilimsel yöntemler kullanılarak veri bazlı analiz ve değerlendirmeler yaparak politika önerisi oluşturmak veya geliştirmek hatta bu noktada paydaşlara danışmanlık görevi sunmaktır. Üçüncüsü, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politikaların bakanlıklar veya diğer görevli

kurum-kuruluşlar tarafından uygulanma süreçlerini, hedef kitle üzerinde olası etkilerini ve başarılı olup olmadıklarına yönelik analitik değerlendirme, raporlama ve geri bildirim süreçlerini gerçekleştirmektedir.

3.2.Cumhurbaşkanlığı Ofisleri

Ofisler, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulmaktadır. Cumhurbaşkanlığına bağlı, özel bütçeli, kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip olan ofislerde üyelikler yoktur. Başkanı üst kademe yönetici olduğu için doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. İstenildiğinde ofis başkan yardımcısının görevlendirileceği belirtilmiştir. Gerek görüldüğünde yurt içinde ve dışında şube açabilir. Temel örgütlenme daire başkanlığı ve birimler şeklinde olmaktadır.

3.2.1. Ofislerin Türleri, Çalışma Usul ve Esasları ile Personel ve Mali Hükümleri

1 sayılı CBK'e göre Dijital Dönüşüm; Finans; İnsan Kaynakları ve Yatırım alanlarında olmak üzere ofisler kurulmuştur. Ofisler, görevlerine dair konularda ilgili kamu idareleri arasında eşgüdüm sağlamak, başta bakanlıklar olmak üzere tüm kamu idaresi, kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıyla çalışma ve iş birliği içinde bulunmak, bunu sağlamak için gerekli toplantıları veya diğer organizasyonları düzenlemek, uluslararası alandaki çalışmalara iştirak etmek ve ülkemizi temsil etmekle görevli ve yetkilidir.

Ofisler, görev alanlarıyla ilgili olarak gerekli çalışma ve araştırmaları yapmak için kamu kurum ve kuruluşlarından ihtiyaç duydukları her türlü bilgi ve belgeyi isteyebilir. Ofis personeli bu yolla elden edilen bilgilerden sır niteliğinde olanları hiçbir surette açıklayamaz, kendileri veya başkalarının menfaatine olacak şekilde kullanamaz.

Ofis başkanı, ofis genel yönetim, iş yürütümü ve temsil açısından doğrudan Cumhurbaşkanına karşı sorumludur ve Cumhurbaşkanınca tavsiye ve tespit edilen veya kararlaştırılan kamu politikası ve/veya stratejileriyle uyumlu olacak şekilde ofisleri yönetir. Başkan, ofisin yıllık bütçe teklifini hazırlar ve ortak faaliyet konularıyla ilgili tüm kamu idareleri ve gerektiğinde sivil toplum kuruluşları ile iş birliği ve eşgüdüm sağlar. Ofislerde başkan yardımcısı görevlendirilebilir. Başkan, görev alanına giren konularda ihtiyaç duyduğu araştırma, inceleme ve etüt yapma, proje hazırlama ile uluslararası toplantı düzenleme gibi işleri ve tüm bunlara dair gereken her türlü mal ve/veya hizmetlerin satın alınmasını yerli ve yabancı gerçek ve tüzel kişilere sözleşme veya pazarlık yoluyla yaptırabilir. Başkanlığa verilen projelerin incelenmesi, yorumlanması ve analiz edilmesi ile destek verilen projelerin izlenmesi işlerine dair hizmet alımlarında görevlendirilen kamu çalışanları ve hizmetinden yararlanılacak diğer kişiler için yapılacak ödemeler Başkanlık bütçesinden karşılanır. Başkanlıkça desteklenen Ar-Ge projelerinde proje süresi ile sınırlı olmak şartıyla görev alan öğretim personeline projede kararlaştırılan meblağlar üzerinden ödeme yapılabilir. Projede görev alan ve kamu görevlisi olmayan diğer personele onaylanan projede tespit edilen meblağlar üzerinden hizmet bedeli ödenebilir.

Ofis Başkanlığı; görev, yetki ve sorumluluk alanına giren konularda idarî düzenlemeler yapabilir. Başkan ve ilgili birim yöneticileri, kapsamı açıkça belirtmek ve yazılı olmak suretiyle yetkilerinden bir kısmını alt kademelere devredebilir.

Ofis kadroları Cumhurbaşkanı kararı ile belirlenir. Ofis hizmetleri, iş mevzuatına göre istihdam edilen personel eliyle yürütülür. Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanlardan, mevzuatta belirtilen nitelikleri taşıyanlar, kendilerinin isteği ve kurumlarının muvafakati ile Ofiste iş akdine bağlı olarak istihdam edilebilir. Bunlara verilecek ücret, mali ve sosyal haklar iş akdi ile belirlenir. Geçici ve sözleşmeli olarak da çalışabileceklere yapılacak her türlü ödeme Cumhurbaşkanınca tespit edilir. Uzman personel ve özel bilgi ve uzmanlık gerektiren geçici mahiyetteki işlerde, yabancı danışman ve uzmanlar istihdam edilebilir.

Personel istihdamı ile başkan ve diğer personelin görevlerinin icrası sırasında yaptıkları faaliyet giderlerinden hangilerinin Ofis bütçesinden karşılanacağına dair usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir.

Ofis bütçesi, genel bütçeden Cumhurbaşkanlığı bütçesine konulacak ödenek, ofis tarafından ücret karşılığı sağlanabilecek çeşitli hizmetler karşılığında elde edilecek gelirler- dikkat edilecek olunursa ofisler sanki bir özel sektör kuruluşu gibi kamu kurum ve kuruluşları ile diğer kimselere projeler yapıp karşılığında ücret geliri elde edebilirler- gerçek ve tüzel kişilerden sağlanan yardım ve bağışlardır. Ofis bütçelerinin gelir, gider ve muhasebe ve bunların denetimine dair usul ve esaslar Cumhurbaşkanınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

3.2.2. Ofislerin Görev ve Yetkileri

Ofislerin tek tek görev ve yetkileri kendi başlıkları altında 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında CBK' nin 527. maddesinin ilgili fıkralarında düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanlığına bağlı kamu tüzel kişiliğine bağlı, özel bütçeli ve idari ve mali özerkliğe sahip dört adet ofis bulunmaktadır.

Dijital Dönüşüm Ofisi: Cumhurbaşkanınca belirlenen politika, strateji, amaç ve önceliklere uygun olarak kamunun dijital dönüşümüne öncülük etmek. Dijital Türkiye (e-devlet) hizmetlerinin sunumuna ve bu alanda daha birçok konuya aracılık etmek. Görev alanına giren konularda politik ve stratejik tavsiyelerde bulunmak.

Finans Ofisi: Ulusal veya uluslararası bankacılık ve finans sektörünü takip ederek gerekli analizleri yapmak ve bunlara dair raporlar hazırlamak. Türkiye'nin finans piyasaları içindeki konumunu raporlamak. Finansal kaynakların çeşitlendirilmesi ve uluslararası fonların Türkiye'ye gelmesini sağlayıcı çalışmalarda bulunmak. İstanbul Finans Merkezi projesini yürütmek ve geliştirmeleri takip etmekle sorumludur.

İnsan Kaynakları Ofisi: Türkiye'nin insan kaynaklarına dair genel envanterini çıkarmak ve ihtiyaç duyulan alanlarda yetenek gelişim faaliyetlerini yürütmekle görevlidir. Türkiye'nin vizyonu ve hedefleri ile öncelikleri doğrultusunda beşerî sermayenin geliştirilmesini sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak ve projeler üretmektedir. Beşerî sermaye alanında verimliliği artırmak için insan kaynağı planlamasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Yatırım Ofisi: Ülkeye yatırım yapılması konusunda gerekli teşvik ve özendirme çalışmalarını yürüterek ülkenin iktisadi açıdan kalkınma ve büyümesini sağlamak. Kamu ve özel sektör tarafından uluslararası düzeyde yürütülen yatırımlara dair tanıtım faaliyetleri konusunda ilgili kurum ve/veya kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlar. Ulusal yatırım destek ve tanıtım stratejisini tespit etmek ve uygulanmasını takip etmektedir.

3.2.3. Ofislerin İşlevsel Rollerinin Değerlendirmesi

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ile ofisler kamu politikası oluşum sürecinin yeni bir politik aktörü olarak Türk idari teşkilatı içinde yerini almıştır. Politika kurulları gibi idari teşkilat kolunun merkez teşkilatında değil, sahip olduğu ayrı kamu tüzel kişiliğiyle hizmet yönünden yerel yönetim kuruluşu olarak idari teşkilatta yer alan yerinden yönetim kuruluşudur.

Politika kurulları gibi doğrudan Cumhurbaşkanı ile çalıştıkları yönünde bir ifadeye görev tanımlarında rastlanılmadıysa da Ofis başkanının doğrudan Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olduğu ve onun talimatları noktasında politika oluşum süreçlerinde Cumhurbaşkanınca belirlenen politika, amaç ve stratejilere uygun davranmak zorunda oldukları belirtilmiştir.

Ofisler genel olarak görev alanlarına giren hususlara dair gerekli çalışmayı yapmak, eşgüdüm sağlamak, proje yapmak, uygulamak ve geliştirmek, kurumlarla çalışma ve iş birliği yapmak, tetkik, raporlama, aracılık etme, kurumlara ve talep edenlere öneri ve görüş sunma, kurumlardan

bilgi ve belge talep etme, strateji tespit etmek ve geliştirmek, kurumlara destek vermek, yönlendirme, ilerlemeleri takip ve değerlendirme gibi görevleri vardır.

Aslında ofisler de politika kurullarına benzer şekilde hem Cumhurbaşkanına hem de ilgili kurum ve kuruluşlara dair görevlerini yerine getirirken kimi zaman aracılık eden, görüş sunan ve eşgüdüm sağlayan bir istişare, danışma ve yardımcı kurum kimliğine sahipken, kimi zaman da proje ve strateji üreten, geliştiren, görev konularında inceleme, tetkik ve raporlama yapan, kurum ve kuruluşları destekleyen, izleyen, teşvik eden ve yönlendiren özellikleriyle de icrai bir kurum görünümüne sahiptir.

Ofislerin görev ve yetkileri kelime bazlı içerik analiz yöntemine tabi tutularak analiz edilmeye çalışıldığında proje üretmek, geliştirmek ve yürütmek olduğu ön plana çıkmaktadır. Ofislerin görev alanlarına giren konularda kamu ve özel sektör ile sivil toplum kuruluşları ve diğer paydaşlarla koordinasyon sağlanması, onlarla birlikte çalışması, onları yönlendirmesi, gerektiğinde desteklemesi çalışma yöntem ve prensipleri açısından yönetim değil yönetişimi tercih ettiğini bu yönüyle de kamu politikası oluşum sürecinde daha esnek, hızlı ve etkin olabileceğini göstermektedir.

Ofis başkanlıklarının, görevleri ile ilgili konularda araştırma, inceleme ve proje ile uluslararası ikili ve çok taraflı temas ve toplantılar düzenleme yetkilerine sahip olması, ofislerin yalnızca ülke içindeki paydaşlarla değil gerektiğinde uluslararası paydaşlarla da ilişki de bulunabileceğini göstermektedir.

Ofisler, esasında politika oluşumunda görev alanlarıyla ilgili proje oluşturma ve çalışma yapımlarıyla kurullar gibi bürokrasiye takılmadan ve bürokratik bir işleyiş sergilemeden Cumhurbaşkanı hedef ve amaçları doğrultusunda hızlı, verimli ve etkin çalışan yapılardır. Ofislerin bürokrasi engeline takılmaksızın, Cumhurbaşkanı tarafından öncelikli olarak belirlenen konulara göre projeler yönetmesi ve çalışmalar yürütmesi amaçlanmıştır (Boyalı ve Gümüş, 2022: 241).

Başta bakanlıklar olmak üzere diğer kurum ve kuruluşların ofislerin görev alanlarına dair uygulamaya koydukları projeleri ofislerin yakından izlemesi ve gerektiğinde yönlendirmesi görevleri esasında bakanlıklar ve diğer kurum ve kuruluşların bir nevi proje bazlı olarak ofisler tarafından denetlendiği anlamına gelmektedir; ancak uygulamanın pratikte pek de bu şekilde olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Ofisler, özellikle görev alanlarına dair bakanlıklar ve kamu kurum ve kuruluşları ile yapmış oldukları koordinasyon ve değerlendirme toplantıları ile politika yapım sürecinde önemli bir yere sahiptirler.

Bu kapsamda Ofisleri, Türkiye’de kamu politikası yapım sürecinin en önemli eksikliği olan analiz kısmını dolduran görevler elde ederek yalnızca kamu politikasında değil kamu politikası analizinde de kilit bir role sahip kurumlar olarak tarif etmek mümkündür.

4. Kamu Politikası Yapım Sürecinde Politika Kurulları ve Ofislerin Diğer Kurum ve Kuruluşlarla İlişkisi Üzerine Değerlendirme

Anayasanın 123. maddesine göre Türkiye’de idare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir. İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır. Kamu tüzelkişiliği, kanunla veya Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulur. İdaredeki bütünlük ise hiyerarşı ve idari vesayet yetkisi ile sağlanacaktır.

Yeni sistemle birlikte yürütmenin başı ve tek yetkilisi olan Cumhurbaşkanı aynı zamanda da tüm idari teşkilatın başı olarak kamu politikası sürecinin en önemli yapıcı, yönlendirici ve denetleyici aktörü haline gelmiştir (Örselli, Babahanoğlu ve Bilici, 2018). Kamu politikasının başat aktörü olan Cumhurbaşkanı kendisine bu süreçte yardımcı olmak amacıyla ikisi yeni -politika kurulları

ve ofisler- birisi eski -bakanlıklar- olmak üzere temelde üç önemli politika aktörüyle yakın bir şekilde çalışmaktadır. Politika kurullarının ayrı bir kamu tüzel kişiliği bulunmadığı için Cumhurbaşkanı ile aralarındaki yönetsel ilişki hiyerarşidir. Bu kapsamda politika kurulları Cumhurbaşkanınca oluşturulacak politikalara ilişkin öneriler geliştirecek ve uygun görülenler hakkında çalışma yapacaktır. Politika kurulları görev konularıyla ilgili yaptıkları çalışmalarda başta bakanlıklar ve kamu idaresi olmak üzere, özel sektör ve sivil toplum kuruluş temsilcileri, akademisyen ve uzman kişiler ve diğer kamu politikası aktörleriyle yakın iş birliği içinde bulunarak onların görüşlerini alıp, önerdiği politika veya alternatif çözümler üzerine Cumhurbaşkanına rapor sunacaktır. Bu durum, kamu politikası oluşturma sürecinde politika kurullarıyla Cumhurbaşkanı arasındaki ilişki Cumhurbaşkanınca belirlenecek politika öncelikleri konusunda politika önerisi geliştirip Cumhurbaşkanına sunmak şeklinde gelişecektir.

İlaveten Cumhurbaşkanınca hazırlanan programa uygunluk yönünden, bakanlıklar ile ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşların faaliyetlerini takip etmek, değerlendirme yapmak ve bu yönde Cumhurbaşkanına rapor sunma görevleriyle geleneksel politika yapım sürecinin önemli bir aktörü olan bakanlıkları yerindelik açısından denetler hale gelmiştir. Politika kurulu ile bakanlıklar arasındaki ilişki hiyerarşi değildir; ancak kurullar görev alanına giren politikaların yapım süreçlerinde bakanlık uygulamalarının Cumhurbaşkanının genel politikası ile uyumu yönünden denetleyecektir.

Yeni sistemde 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin bakanlıkların görevlerini düzenleyen maddeleri incelendiğinde bakanlıkların yürütme yetkisini kullanan ve devlet tüzel kişiliğini temsil eden bir kurum değil daha çok kamu politikalarının uygulama aşamasında görevli ve idari teşkilat içinde Cumhurbaşkanının emir ve talimatları doğrultusunda ona yardımcı olarak çalışan bir kurum kimliğine dönüştüğü söylenebilir. Yeni sistemde politika kurulları ile bakanlıklar arasındaki kamu politikası yapım süreci ilişkisi Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politikaların bakanlıklar tarafından hedeflenen şekilde ve ne düzeyde uygulandığı yönünde yerindelik denetimi yapmaktır. Bu noktada denetimi yapan kurul, Cumhurbaşkanı adına hareket etmiş olacaktır.

Yeni sistemde kamu politikası, Cumhurbaşkanı ve/veya politika kurulları ve ofisler tarafından oluşturulacak ve uygulaması ise bakanlıklar tarafından yerine getirilecektir (Akman, 2019: 663-664). Politika kurullarının ortak alanlardaki görev ve faaliyetlerine ilişkin eşgüdüm toplantıları yapacakları, bu toplantılara bakanlar ve üst düzey yöneticilerin de katılabileceği ve toplantılara ilişkin bütün iş ve işlemlerin ilgili politika kurulu tarafından yerine getirileceği hükmü, yeni durumda bakanlar karşısında politika yapımında daha etkili olduklarını göstermektedir.

Kurulların görev alanlarıyla ilgili toplantı ve çalışmalara sivil toplum ile özel sektör temsilcileri, akademisyenler ve yerli veya yabancı uzmanlar gibi kamu politikasının gayri resmi aktörlerini davet etmesi de politika oluşturma ve geliştirme süreçlerinde yalnız hareket etmeyeceğini ve yönetişimi önelediği belirtilebilir.

Yeni kamu politika aktörü olarak ofisler ise proje geliştirme, kurumlar arası koordinasyon sağlama, kurumlara destek verme, strateji geliştirme ve raporlama yapma görevleriyle Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen politika, strateji ve önceliklere uygun olarak talimatlar doğrultusunda işlevde bulunan hizmet yerinden yönetim kuruluşudur. Dolayısıyla politika yapım sürecinde faaliyet alanlarında geliştireceği projeler veya yapacağı çalışmalar Cumhurbaşkanı politikaları ile örtüşmek zorundadır.

Ofisler, görev alanına dâhil konularda başta bakanlıklar olmak üzere tüm kamu idarelerini koordine etmesi, bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlarıyla yakın iş birliği ve çalışma içinde bulunması, bu yönde gerekli toplantı veya diğer organizasyonları yapması, uluslararası alanda yapılan çalışmalara iştirak etmesi, uygulamaya konulan projeleri takip etmesi ve gerektiğinde yönlendirmesi, yapılan projeleri desteklemesi ve bu yönde stratejiler geliştirmesi ile yer yer bakanlıkları

Cumhurbaşkanlığı genel politikaları ve siyaseti noktasında denetlemesi ve yönlendirmesi ile ön plana çıkmaktadır. Diğer gayri resmi politika aktörleriyle de özellikle politika üretim sürecinin hazırlık safhasında onlara danışmanlık yapma, destek ve teşvik sağlama görevleriyle etkileşimde bulunmakta ve yönetim ilkelerini gerçekleştirmektedir.

Ofisler, sahip oldukları görev ve yetkilerle Cumhurbaşkanının hem politika üretmesi hem de Cumhurbaşkanlığı politikaların gereği gibi uygulanıp uygulanmadığı konusunda bakanlıklar dâhil tüm idareyi denetlemeye yardımcı olmaktadır (Yıldırım ve diğerleri, 2018: 55). Bunun yanında danışma ve görüş bildirme görevleri ile de bakanlıklar ve diğer aktörleri etkilemektedir.

Ofisler, Cumhurbaşkanınca tespit ve taktir edilen amaç, politika ve stratejilere eşgüdümlü hareket edeceklerdir. Cumhurbaşkanınca hazırlanan politikalara ilişkin alternatif öneri sunmak ve geliştirmek görevi esas itibarıyla politika kurullarına ait olmasına karşın ofislerin de bu yönde yetkileri bulunmaktadır. Örneğin, 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkındaki Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 527/ç maddesine göre Finans Ofisi, İstanbul'un küresel manada bir finans merkezi olmasını sağlayacak politika ve strateji geliştirme ve bu kapsamda ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon sağlayarak üretilen strateji ve politikaların uygulanmasını takip etme görevini yerine getirmektedir. Dikkat edilecek olursa hem politika geliştiriyor hem koordine ediyor hem de politika uygulamasını takip edip denetliyor. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere bakıldığında ofislerle politika kurulları arasında da politika üretim süreçlerinde ilişki ağları kurulmaktadır. Diğer bir örnek ise, aynı kararnamenin 527. maddesinde Dijital Dönüşüm Ofisinin kamunun dijital dönüşümüne ilişkin öncülük edeceği ve görev alanına giren konularda politika ve strateji önerilerinde bulunacağını belirtmektedir. İlgili kararnamenin 527/D maddesinde İnsan Kaynakları Ofisinin Politika kurullarının öncelediği alanlarda küresel düzeyde insan kaynağının tespitini yaparak milli projelere kazandırılmasını sağlamaktan bahsetmektedir. Dolayısıyla bu konuda politika kurulları, İnsan Kaynakları Ofisini yönlendirecektir.

Kurulların, kendilerine verilen konular hakkında çalışmalar yapmak; politika belirlemek, üretmek, geliştirmek, önermek; strateji ve politika önerileri geliştirmek; kamu kurum ve kuruluşlarına görüş vermek; politika uygulama süreçlerini analiz etmek, izlemek ve değerlendirmek, talep, ihtiyaç, etki ve risk analizi yapmak, paydaşlarla karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmak, görüş vermek ve almak, kamu kurum ve kuruluşların politika uygulamalarını ve gelişmeleri Cumhurbaşkanlığı politikasına ve kararlarına uygunluğunu izlemek ve Cumhurbaşkanına rapor hazırlamak gibi işlevleri bulunmaktadır.

Ofislerin ise görev konularına dair çalışma yapmak, kurumlar arası eşgüdüm sağlamak, proje ve strateji üretmek, bunları yürütmek ve ilerletmek, kurumlarla çalışma ve iş birliği yapmak, inceleme, analiz, raporlama, aracılık etmek, görüş ve tavsiye vermek, ilgili mercilerden bilgi ve belge isteme, strateji tespit etmek ve geliştirmek, kurumlara destek sağlamak, yönlendirmek, ilerlemeleri takip etmek gibi görevleri vardır. Dikkat edilirse yukarıda sayılan aktörlerin görevlerine bakıldığında birbiriyle etkileşim içinde oldukları görülecektir. Başta Cumhurbaşkanı olmak politika kurulları, ofisler ve bakanlıklar adeta bir tren vagonları gibidir, yükleri farklı ancak istikametleri ve varacakları hedef yer aynıdır. Ana vagon olan Cumhurbaşkanı nereye giderse ne belirlerse arkadan gelen diğer tali vagonlar da aynı istikamette hareket edeceklerdir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile kamu politikası aktörlerinden olan yürütme organının yapısında ve işlevlerinde yapılan köklü değişikliklerle Cumhurbaşkanı kamu politikası oluşum sürecinin en önemli belirleyici ve karar verici aktörü haline gelmiştir.

Anayasanın 104. maddesine göre Cumhurbaşkanı yürütmeye ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma ve kamu politikası belirleyicisi veya uygulayıcısı aktörü olan üst kademe

yöneticileri doğrudan atama yetkisi ile hem kamu politikası oluşum sürecinde hem de bürokratik aygıtın yönetiminde tek söz sahip olmuştur.

İdari sisteme dâhil edilen politika kurulları ve ofisler aracılığıyla klasik kamu politikası disiplininin ziyade kamu politikası analizi daha güçlü bir şekilde vurgulanmış ve yönetim paradigması açısından öncelikli hale getirilmiştir. Bu sayede yeni aktörler tarafından oluşturulacak kamu politikası sürecinin daha rasyonel, analitik, çok boyutlu, veri temelli ve gerçekçi olması sağlanmıştır.

Politika süreçlerinden olan problem tanımı, gündem oluşturma ve alternatif politika ve çözüm önerileri geliştirme ve politika kararı alma safhalarında kurullar ve ofisler bakanlıklara göre oldukça baskın ve belirleyici hale getirilmiştir. Bakanlıklar ise daha çok belirlenen politikaların uygulanması süreciyle görevlendirilmiştir.

Kamu politikası oluşum süreçlerinde kamu sektöründe uzun yıllardır eksik olduğu düşünülen kamu politikası uygulamalarının analitik veri tabanlı değerlendirmesi, izlenmesi ve geri bildirim süreçleri de yeni kurulan politika kurulları ve ofisler aracılığıyla tamamlanmaya çalışılmıştır.

Yeni getirilen aktörlerle, kamu yönetiminde daha vatandaş odaklı, hesap verilebilir, şeffaf, verimlilik ilkelerini esas alan vatandaşların ihtiyaç ve sorunlarının gerçek tespitini ve analizini yapabilen bu doğrultuda köklü, kalıcı ve sürdürülebilir çözümler üretebilen, politikalar geliştirebilen, geliştirilen politikaları hızlı, verimli ve etkili uygulayabilen ve uygulanan politikaların sonuçlarını ve hedef kitle üzerindeki etkilerini daha rasyonel, gerçekçi ve veri temelli değerlendirebilen/analiz edebilen ve bu yönde yeniden esnek, dinamik ve işlevsel politikalar geliştirebilen/önerebilen bir yeni yönetim yapısı inşa edilmiştir.

Ofislerin ve kurulların Türk kamu yönetiminde meydana getirdiği diğer bir değişim ise özellikle kamu politikası oluşum sürecinde düzenledikleri istişare ve çalışma toplantılarında veya oluşturdukları çalışma gruplarında eskiye nazaran çok daha fazla sivil toplum kuruluşları, özel sektör temsilcileri, uzmanlar ve vatandaşların katılımını sağlayarak katılımcılık ve çok taraflılık ile yönetişim anlayışına geçilmesidir.

Politika kurulları daha politika tabanlı, ofisler ise proje tabanlı olarak çalışmaktadır. Kurullar politika analizi süreçlerinde politika ve stratejiler geliştirecek, ofisler ise bu yönde bilgi, belge toplayıp analiz ve raporlama yapacaktır. Her ikisi de özetle Cumhurbaşkanı politikalarının altyapısını oluşturmaya yönelik çalışmalar yürütecektir.

Bununla birlikte gerek kurulların gerekse ofislerin görev ve yetkileri incelendiğinde politika yapım sürecine ilişkin aralarında net ve keskin bir ayrımın olduğunu söylemek güçtür. Aralarındaki ilişki adeta birbirini tamamlayan ve birlikle eş zamanlı çalışan bir dişli mekanizması gibidir. Ne var ki ofislerin sahip olduğu ayrı kamu tüzel kişiliğiyle kurullara nispeten daha esnek ve aktif bir çalışma yapısına sahip olması ile zaman içerisinde politika analizinde daha etkili olacağı düşünülebilir.

Kurullar ve ofisler haiz oldukları görevleriyle sınırlı olarak bakanlıklar başta olmak üzere diğer kurum ve kuruluşların yürütmüş oldukları faaliyetleri, politika ve proje uygulamalarını Cumhurbaşkanı genel politikasına, siyasetine, amaç ve hedeflerine uygunluğunu yerindelik açısından denetleme yetkisine sahip olmaları sanki bakanlıklara nazaran daha baskın veya onlardan hiyerarşik olarak daha üstün oldukları yönünde bir kanaate yol açmıştır. Ancak Türk siyasal hayatı ve yönetim pratiğinde derin izler bırakan bakanlıkların kamu politikası oluşum süreçlerinde halen uygulama boyutu ile daha etkili olduğu düşünülmektedir. Bu duruma, İçişleri Bakanlığınca oluşturulan kadına karşı şiddetle mücadele politikasında KADES uygulaması veya trafikte can ve mal güvenliğinin sağlanması konusunda oluşturulan Bir Hareketine Bakar politikası örnek olarak gösterilmektedir.

Kurullar ve ofisler bakanlıklarla ve özellikle diğer kamu kurum ve kuruluşları ve paydaşlarla olan çalışma ve iş birliği ilişkilerinde görüş bildirme, tavsiyede bulunma, önerme, yol gösterme, yönlendirme ve rehberlik etme görevleriyle de bir danışman birimi veya yardımcı organ görünümüne sahip olmuşlardır. Hem kurulların hem de ofislerin kamu kurumlarına ve diğer paydaş aktörlere dair almış oldukları kararları ve onlarla çalışmaları bazen icrai olmaktan ziyade istişari mahiyette olduğu da görülmektedir.

Kurulların politika yapım sürecinde ofislere nazaran kendi bağımsız personelinin olmaması sekreteryaya hizmetlerinin Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığınca yerine getirilmesi de kendi özelinde etkinlik ve etkililik tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Özellikle, belirtmek gerekir ki hem politika kurulları hem de ofisler işlevsel açıdan Türk siyasal ve yönetsel hayatının domine edici klasik politika aktörü olan bakanlıkların gölgesinde kaldıkları yönünde eleştirilmektedir. Bu noktada, kamuoyunda bilinirliklerinin artırılması için yazınsal ve görsel medya vb. platformlarda daha fazla yer almaları ve kendi görev alanları ve yaptıkları konusunda vatandaşları daha da bilgilendirmek maksatlı faaliyet raporlarının 81 il ve 922 ilçe mülki idare amirlerine gönderilerek bunların resmi olarak duyurulması sağlanmalıdır.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Akman, E. (2019). *Kamu politikası*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Akman, E. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kamu politikası aktörleri. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi* 15(1), 35-54.
- Akman, Ç. (2019). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde politika kurulları: Sosyal politikalar kurulu üzerinden bir değerlendirme. *Route Educational and Social Science Journal* 6(3), 663-664.
- Akyüz, Ü. (2009). Siyaset ve ahlak. *Yasama Dergisi*, (11), 93-129.
- Akdoğan, A. A. (2011). Türkiye’de kamu politikası disiplinin tarihsel izleri. F. Kartal (Ed.), *Türkiye’de kamu yönetimi ve kamu politikaları* içinde (ss. 75-98). Ankara: TODAİE.
- Akıncı, B. (2018). Türkiye’de kamu politikası oluşturma sürecinde yeni aktör: Cumhurbaşkanlığı politika kurulları. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 9(16), 2133.
- Atay, E. E. (2018). *İdare Hukuku*. 6 b. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Avaner, T. ve Çelik, M. (2021). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin iki yılı: Karşılaştırmalı analiz. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(23), 242-259.
- Belli, A. (2016). Yürütme. H. Altunok ve F. G. Gedikkaya (Ed.), *Kamu politikaları ansiklopedisi* içinde (ss. 391-393), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Boyalı, H. (2021). Türkiye’de hükümet sistemleri. İ. Dursunoğlu (Ed.), *Türkiye’de demokrasi süreç yapı tartışmalar* içinde (ss. 115-144). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.
- Boyalı, H. ve Gümüş, K. (2022). Bürokrasi ve siyaset ilişkisinin parlamenter sistem ile cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi özelinde analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (55), 232-247.
- Dinç, Y. D. ve Yılmaz, V. (2022). Türkiye’de cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yasama, yürütme, yargı organları ile taşra ve yerel yönetimlere etkilerinin değerlendirilmesi. *Ombudsman Akademik* 8(16), 167-213.

- Dursunoğlu, İ. (2018). Türk tipi başkanlık: Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi. Özdaşlı, K., Demir, M. C., Tire, O., Odabaş, İ. S., ve Odabaş, U. K., (Ed.), *Sosyal beşeri ve idari bilimler alanında yenilikçi yaklaşımlar içinde* (C.1, ss. 355-379) Ankara: Gece Akademi
- Dye, T.R. (1981). *Understanding public policy*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.
- Considine, M. (2020). *Kamu politikası yapımı*. (H. Altunok ve F.G. Gedikkaya, Çev). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çevik, H. H. ve Demirci, S. (2008). *Kamu politikası: Kavramlar, aktörler, süreç, modeller, karar verme*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çevik, H. H. (2016a), Politika. H. Altunok ve F. G. Gedikkaya (Ed.), *Kamu Politikaları Ansiklopedisi içinde* (ss. 244), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Erol, Ö. F. (2020). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde cumhurbaşkanlığı politika kurulları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 107-130.
- Eryılmaz, B. (2018). *Kamu yönetimi: Düşünceler-yapılar-fonksiyonlar-politikalar*, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2003). Parlamentarizm-başkanlık sistemi tartışmaları üzerine. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(7), 1-34.
- Gözler, K. (2019). *İdare Hukuku Cilt 1*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Hebecci, Ali. (2020). Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kamu politikası yapımı ve politika kurulları, [Yüksek lisans tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (B. B. Özipek, Çev), İstanbul: Adres Yayınları.
- Kuzu, B. (2011). *Her yönüyle başkanlık sistemi*, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı.
- İzci, F. ve Atmaca, Y. (2021). Yapısal ve işlevsel boyutlarıyla cumhurbaşkanlığı politika kurulları. A. Yılmaz ve T. Güler (Ed.), *Değişim ve dönüşüm dinamikleri bağlamında Türkiye’de cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi içinde* (ss. 35-62). Bursa, Ekin Yayınevi.
- Örselli, E., Babahanoğlu, V., ve Bilici, Z. (2018). Kamu politikalarında yeni aktörler: Cumhurbaşkanlığı politika kurulları ve ofisleri. *Turkish Studies* 13(30), 303-318.
- Ülgen, Ö. (2018). Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin niteliği ve türleri. *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 2018(1), 4-36.
- Sobacı, M. Z. (2009). *İdari reform ve politika transferi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Taşkın, Y. (2017). *Siyaset: Kavramlar, kurumlar, süreçler*. Araştırma-İnceleme Dizisi 345. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, M. ve Sobacı, M. Z. (Der.). (2015). *Kamu politikası ve kamu politikası analizi: Genel bir çerçeve. Kamu politikası: Kuram ve uygulama içinde* (ss. 18-19), Ankara: Adres Yayıncılık.
- Yıldırım, T., Yasin, M., Kaman, N., Özdemir, H. E., Üstün, G., Çakır, M. ve diğerleri (2018). *İdare hukuku*. 7 b., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Araştırma Makalesi / Research Article

MERKEZİYETSİZ KAMUSAL ALAN: METAVERSE BAĞLAMINDA KAMUSAL ALANI YENİDEN DÜŞÜNMEK

Çağla GÜL ŞENKARDEŞ¹

Öz

Kamusal alan, vatandaşların siyasi, ekonomik ve toplumsal konuları bir araya gelerek tartışmasına olanak tanıyan bir alan olarak tanımlanmaktadır. Fikir paylaşımı ve bilgi akışına imkân veren kamusal alan ile mümkün olan etkileşime girme imkânı, bireylerin pasif dinleyicilerden potansiyel katılımcılara dönüşmesine olanak tanır. Günümüzde fiziki ortamların yanı sıra dijital ve sanal ortamlar da bireylerin siyasi ve kültürel konuları tartışması için platformlar sağlamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ve yazılım destekli platformlardaki hızlı gelişmeler, kamusal alanın fiziki ortamların yanı sıra dijital ve sanal ortamlara genişlemesine imkân verirken, kamusal alana erişimi de artırmıştır. Web2.0 tabanlı dijital ve sosyal medya platformları kamusal alanı mekânsızlaştırarak erişimi artırırken, büyük teknoloji şirketleri ve kamu kaynaklı kısıtlamaların da etkisi altında bırakmaktadır. Bu kısıtlamalar odağında, dijital iletişim platformlarının merkezi olmayan bir şekilde yönetilmesine imkân veren Web3.0 vizyonu, erişim ve ifade özgürlüğünün olduğu alternatif bir kamusal alanı tartışmaya açmaktadır. Merkeziyetsiz etkileşime imkân veren Web3.0 teknolojisi üzerinde geliştirilen metaverse platformları üzerine yapılan bu çalışmada, bu platformların sağladığı demokratik katılım ve özgür fikir paylaşımı potansiyeli incelenmektedir. Bu makalede, mekânsallığı sanal bir formda geri getirerek sansürsüz katılım ve fikir paylaşımına imkân veren blokzincir tabanlı açık metaverse platformlarının kamusal alan üzerinde tetiklediği yapıcı yıkım üzerine bir tartışma sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, dijital iletişim, yeni iletişim teknolojileri, metaverse, web3.0.

DECENTRALIZED PUBLIC SPHERE: RETHINKING THE PUBLIC SPHERE WITHIN THE CONTEXT OF THE METAVERSE

Abstract

Public sphere is defined as an area that allows citizens to discuss collectively political, economic, societal issues. The easy possibility of communicating effectively into the public sphere that allows a flow of information, also allows individuals to reorient themselves from passive readers and listeners to potential speakers and participants in a conversation. Today, in addition to physical environments, digital and virtual environments also provide platforms for individuals to discuss political and cultural issues. Rapid developments in information and communication technologies and software-supported platforms have allowed the public sphere to expand into digital and virtual environments as well as physical environments, while also increasing access to the public sphere. While Web2.0-based digital and social media platforms increase access by decentralizing the public sphere, they are also under the influence of large technology companies and public-sourced restrictions. In the focus of these constraints, the Web3.0 vision, which enables the decentralized management of digital communication platforms, opens up an alternative public sphere with permissionless access and freedom of expression. In this research on metaverse platforms developed on Web3.0 technology that enables decentralized interaction, the potential for democratic participation and free idea sharing provided by these platforms is examined. This article presents a discussion on the constructive destruction triggered on public sphere by blockchain-based open metaverse platforms that bring back spatiality in a virtual form and enable uncensored participation and sharing of ideas.

Keywords: Public sphere, digital communication, new communication technologies, metaverse, web3.0.

¹ Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, caglasenkardes@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3109-3268

Başvuru Tarihi (Received): 14.11.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Bireyin kendisi ve kendi dışındaki bireylerin menfaatleri için güncel konuları sorguladığı ve ürettiği nitelikte katılımcı olduğu kamusal alan, birliktelik, bilgi alışverişi, müzakere ve tartışma unsurlarıyla kendini yaratır. Habermas (1964, s.49) tarafından “içinde kamuoyuna yakın bir şeyin, bireylerin tamamen özgür iradesi ve ifade özgürlüğüne dayalı fikir paylaşımları ile oluşturulabileceği bir toplumsal yaşam alanı” olarak kavramsallaştırılmış olan kamusal alan, 18. yüzyıl Avrupa’sında, burjuva kamusal alanı orta sınıftan bireylerin ve aristokratların günün meseleleri üzerine tartıştığı kahvehanelerdir. Özellikle devletin sosyal ilerlemeyi ve refahı sağlama rolünü yerine getiremediği durumlarda yapılan tartışmaların arttığı kamusal alan, devletin kurumlarının siyasi alanı ile bireyin özel alanı arasında bir bölge olarak ifade edilmiştir. Özünde bir araya gelme, fikir alışverişi yapma ve tartışma ile çözüm üretme olan kamusal alan üzerine farklı bilim insanları tarafından birçok tanım ortaya koyulmuştur. Rasool'a (2013) göre kamusal alan, bireyler arasındaki argüman alışverişinin, fikirlerin ve aydınlanmış görüşlerin yüzleşmesinin zenginliği ve olgunluğu için ortak bir kabulde kamusal tartışmaya izin veren devlet ve toplum arasındaki aracı bir alandır. Kamusal alanın başka bir özel tanımı da Kemp (1985) tarafından sosyopolitik veya pratik sorunları çözmek için değerler ve standartlar üzerinde özneler arası anlaşmaya varılabilen bir kamusal yaşam alanı olarak yapılmıştır. Keane (1984) kamusal alanı, üyelerin ne yaptıkları üzerine düşündükleri, birlikte nasıl yaşayacaklarını belirledikleri arena olarak tanımlamıştır. Yolmo’ya (2014) göre kamusal alan, özel ve bireysel önyargı veya kanaatin bir kamu kişiliğinin temelini oluşturduğu, dolayısıyla her kişinin özel görüş temelinde formüle edilmiş bir kamu kişiliğine sahip olduğu platformdur. Arendt (2021), kamusal alanı tanımlarken herkes tarafından görülen, meydana gelen olayların herkes tarafından duyulduğu ve bireylerin bir araya gelmesini sağlayan bir ortak dünya olduğu görüşünü savunmuştur. Bu tanımlara dayanarak kamusal alan, üyeleri tarafından yaratılan, geniş ölçüde toplumu ilgilendiren konulara dair fikirlerin tartışılmasına izin verilen ve etkileşim imkânı olan mekânlar olarak tanımlanabilir.

İnternet teknolojisi ile birlikte yapısal olarak dönüşen ve adetsel olarak artan iletişim mecraları, dijital ortamda da bilgi akışına imkân vermeye başlamıştır. Etkileşime imkân veren Web2.0 internet teknolojisi döneminde ortaya çıkan ve hızla yaygınlaşan dijital ve sosyal medya mecraları sağladıkları bilgi akışı ve etkileşim altyapısı ile geleneksel medya ile genişlemeye başlayan kamusal alana da yeni bir boyut kazandırmıştır. Kamusal alanın mekânsallığını dönüştüren çevrimiçi mecralar, daha geniş kitlelerin katılımına imkân vererek ve tartışma ortamlarının erişimini artırarak kamusal alanın genişleyerek küreselleşmesine de alan açmıştır. Günümüzde büyük teknoloji firmaları tarafından devletlerin regülasyonlarına bağlı yönetilen çevrimiçi kamusal alan giderek merkezileşmiş bir yapıya bürünmüştür.

Yeni teknolojilerden biri olan blokzincir teknolojisi, “dağıtık yapıda veri ve bilgi yönetimine imkân vermektedir” (Gül Şenkardeş, 2021). Blokzincir teknolojisi üzerinde geliştirilen iletişim platformlarında bilgi dağıtık yapıda ve merkeziyetsiz yönetilmektedir. Büyük teknoloji firmaları gibi merkezi bir otorite tarafından kontrol edilemeyen blokzincir tabanlı iletişim mecraları, kapsayıcı katılıma imkân vermeleri ve sansürsüz etkileşim sağlayabilmeleri ile dikkat çekmektedir. Blokzincir ağları üzerinde insanlar tarafından yazılımla geliştirilen açık kaynak kodlu metaverse platformları da sundukları farklı deneyim ortamları ile insanların izinsiz katılımını ve sansürsüz etkileşime girmelerini sağlayabilen yapılardır. Bu araştırmanın amacı, sahip oldukları bu özellikleri ile metaverse platformlarının kamusal alanın dönüşümü bağlamında taşıdıkları potansiyeli analiz etmek ve nasıl bir dönüşümü tetikleyeceklerini ortaya çıkarmak üzerine bir tartışma sunmaktır. Metaverse platformlarını yeni nesil sanal bir kamusal alan olarak ele alan bu araştırma, sosyal, ekonomik ve politik bağlamı dikkate alarak metaverse platformlarının merkeziyetsiz oluşu ve kapsayıcılığına odaklanmaktadır. Literatür ve ikincil kaynak taramasına dayalı bu nitel araştırma kamusal alanda güç politikalarının bilgi üzerindeki etkilerini sorunsallaştırarak gelecekteki araştırmalar için yeni yönelimler sunmaktadır. Kamusal

alanı yeni bir dönüşümün eşiğine getirme potansiyeli olan ve çok yeni teknoloji ürünlerinden biri olan metaverse platformları ile ilgili bilgi, araştırma ve literatürün kısıtlı olduğu günümüzde bu araştırma makalesi literatüre hem teknik hem de sosyal alanlardan sunduğu yeni tartışma ve bilgilerle katkı sağlamaktadır.

1. Yöntem

Kamusal alanın dijital dönüşümü ile ilgili kuramsal çerçevenin günümüzde dijital mecraların yaşadığı dönüşüme bağlı olarak yeniden gözden geçirilmesi ihtiyacı doğmuştur. Yeni bir teknolojiye bağlı olarak üretilen metaverse platformları ile ilgili literatür bugün için oldukça kısıtlıdır. “Toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmek üzere geliştirilen bilgi üretme yollarından birisi nitel araştırmalardır” (Özdemir, 2010, s. 326). Literatürde limitli bilgi ve araştırma olan bu konuda yeni bilgiler üretmek üzere yapılan ve keşfedici özelliği olan bu araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, “araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir” (Karataş, 2015). Araştırma kapsamında ele alınan kamusal alan ve metaverse kavramları, insan, toplum ve teknolojiye odaklanarak incelenmekte ve farklı disiplinlerin kesişiminde tartışılmaktadır. Kamusal alanın yeni bir teknoloji ile yaşamaya başlayacağı dijital dönüşümünün derinliklerini keşfetmek üzere yapılan bu araştırmada, veri toplama ve analiz etme amacı ile nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi uygulanmıştır. Kamusal alan ve yeni bir dijital iletişim platformu inşa eden blokzincir teknolojisi tabanlı merkeziyetsiz metaverse platformları ile ilgili literatüre dayalı teorik bir araştırma olan bu çalışmada, öncelikle ilgili literatür gözden geçirilerek kavramsal çerçeve belirlenmiştir. Kavramsal çerçeve, bu araştırma kapsamında odaklanılan kamusal alan ve yeni iletişim teknolojileri kavramsal olarak incelenerek tanımlanmış ve aralarındaki ilişki üzerine derlenen verilerle bir tartışma sunulmuştur. Doküman incelemesinde veri kaynakları olarak literatür taramasının yanı sıra, ilgili kavramlarla ilgili raporlar, çevrimiçi örnek uygulamalara dair makaleler, metaverse platformlarına dair görsel arşivler özgünlüğü kontrol edilerek taranmış ve veri olarak kullanılmıştır. Verilerin analizi ile sunulan tartışma, çalışmanın odaklandığı kavramlar birbiri ile ilişkisine dair fikirleri bütüncül bir perspektiften ortaya koymaktadır.

2. Kamusal Alanın Dijital Dönüşümü

Habermas'a (1991) göre kamusal alan, özel alan ile devlet arasında, vatandaşların genel çıkarlarla ilgili endişelerini özgürce ifade edebilecekleri bağımsız bir alan olarak hizmet eder. Etkileşimler ve bilgi alışverişi yoluyla söylem etrafında şekillenen kamusal alan, radyo, televizyon ve gazete gibi kitle iletişim araçları ile kavramsal olarak genişlemiştir. İnternet teknolojisinin yaygınlaşması ile dijital ve sosyal medya kanallarının ortaya çıkması ve kitle iletişim araçları olan yeni mecraların yaygınlaşması ile birlikte kamusal alan dijital ortamlara taşınmıştır. Günümüzde geleneksel medyanın yanı sıra çevrimiçi medya da toplumdaki bireylerin fikir alışverişi yapabildiği platformlardan biridir. Yeni medya mecraları “sık kullanımı ile beraber giderek meşru bir bilgi kaynağı olarak kabul edilmekte ve kısmen televizyon, radyo ve gazete gibi geleneksel olarak anılan kitle iletişim araçlarının yerini almaktadır” (Mahlouly, 2013). İnternet tabanlı dijital ve sosyal medya uygulamaları kamusal alanı genişletmekle beraber daha fazla insan için erişilebilir hale de getirmiştir. İnternet aracılığı ile erişim sağlanan mecralar bireylerin fikir üretimlerini ve fikirlerini deşif tokuş etmelerini de kolaylaştırmış ve kamusal alanı geleneksel sınırlarının ötesine genişletmiştir. İnternetin gelişi ve artan erişilebilirliği ile birlikte kamusal alan ve özel alan arasındaki sınırı belirleyen de internet kullanıcıları olmaya başlamıştır (Rasool, 2013).

“Fransız Devrimi'nden önceki dönemde tanıtım ve kamuoyu, burjuva seçkinlerinin üyeleri tarafından yönetilirken, internet ile birlikte artık her bireyin kamusal alana erişimi vardır” (Mahlouly, 2013). Habermas'ın, ifade özgürlüğüne dayalı fikir paylaşımları yapılabilen yaşam alanı şeklindeki kamusal alan yaklaşımını, 21. yüzyılın dijital kültürüne uygulamak, burjuva

kamusal alanı ile çevrimiçi kamusal söylemlerin liberalleşmesi arasındaki en önemli farklılıklardan birinin artan erişim imkânında yattığını göstermektedir. Web2.0 olarak anılan internet teknolojisi kullanılarak yaratılan çevrimiçi kamusal alanlar birçok yönden geleneksel medya ile yaratılan kamusal alandan farklılaşmaktadır. Web2.0, birlikte çalışabilir, kullanıcı merkezli çevrimiçi uygulamaların ve hizmetlerin sosyal bağlantıyı, bilgi paylaşımını, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriği ve bireyler ve kuruluşlar arasında işbirliğini teşvik eden, internetin ikinci neslini ifade eder. (Wilson, Lin, Longstreet ve Sarter, 2011) Web2.0 üzerinde dinamik olarak çalışabilen iletişim mecraları olan dijital gazete ve dergiler, bloglar, sohbet platformları ve bilgi paylaşım uygulamaları yazılı, sesli ve görüntülü bilgi ve fikir paylaşımlarına imkân verebilmektedir. Geleneksel medya ile sunulan dikey iletişim, internet tabanlı mecralarda yatay olarak gelişmeye başlamıştır. İnternet tabanlı iletişim mecraları, geleneksel medyanın sunduğu pasif tüketime alternatif olarak, bireyin fikirlerini etkileşime geçerek paylaşmasına imkân vermesi ile niteliksel olarak farklı bir kamusal alan da sunmaktadır. Bilgi paylaşımının hem gerçek zamanlı, hem de küresel erişime açık olarak yapılabilir olması ile öne çıkan internet tabanlı iletişim mecraları bilgi paylaşımı ve ifade özgürlüğü anlamında da önemli katkı sağlamıştır.

İletişim teknolojilerinin yeni iletişim biçimlerini ortaya koyması, kamusal alanı dijitalleşme çerçevesinde yeniden düşünmeyi zorunlu kılmış ve kamusal alan hem içerik hem görünüş bakımından farklı bir kimliğe bürünmüştür. (Avcil, 2021) Her ne kadar Web2.0 teknolojisi tabanlı çevrimiçi iletişim platformları kamusal alanı genişleterek dönüştürmüş olsa da, büyük teknoloji şirketlerinin ve bu platformlar üzerinde hükümetlerin stratejik yönetiminin riskleri üzerine halen devam eden bir tartışma vardır. Mevcutta yaygın olarak kullanılan Web2.0 teknolojisi üzerinde geliştirilen yazılımlarla erişilebilen dijital ve sosyal medya mecraları zaman içerisinde üretilen verilerin ve söylemlerin bu mecraları yöneten firmalar tarafından kullanımı sonucunda mahremiyetle ilgili endişeler oluşmasına neden olmaya başlamıştır. (Aggrawal ve Arora, 2016; Devmane ve Rana, 2012) Hizmet ve ürünlerini çoğunlukla ücretsiz olarak sunmakta olan bu mecralar, kullanıcılar tarafından oluşturulan verileri kapalı ve merkezi depolarda toplamaktadır. Bu mecralarda üretilen veriler ve bilgiler kullanıcı veya içerik oluşturucusu yerine platform sahiplerine aittir. Bu verilerden üretilen yeni bilgiler de ticari amaçlarla üreticisinin kontrolü dışında platformların sahibi kuruluşlar tarafından kullanılabilir. Verinin ticarileşmesi ile birlikte kullanıcıların internet üzerinden etkileşimde bulunduğu bu platformlar başlı başına birer güç merkezi olmaya başlamıştır. Verinin ticarileşmesi ile birlikte kullanıcıların internet üzerinden etkileşimde bulunduğu bu platformlar başlı başına birer güç merkezi olmaya başlamıştır. Ayrıca, bu merkezi platformlarda uygulanan sansür ve yasal kısıtlamalar, internetteki bilgiye eşit erişimin demokratikliğini de zorlamaya başlamıştır. Sansür, Web2.0'ın güç dengesizliğinin bir uzantısıdır ve sosyal medya platformlarına sahibi olan büyük teknoloji şirketleri, bilgileri uygun gördükleri şekilde sansürlüyüp filtreleyebilir, sosyal medyayı dünya görüşleri demokrasiden ziyade bir otokrasi haline getirebilir. Gücün merkezileştirilmesiyle, siyasi gündemler, insanların erişebilecekleri bilgileri filtreleyenlerin merkezinde yer alır. Bu durum, hakikati gizleyen, kitleleri belirli görüş ve ilkeleri benimsemeye, gündeme uymayanları susturmaya zorlayan tehlikeli bir mekanizma haline dönüşme riskini de beraberinde getirmektedir. Web2.0 tabanlı sosyal medya platformlarının çevrimiçi kamusal alan, sansür ve kısıtlamalar olarak yeniden düşünülmesi kamusal alanda özgür katılımı ve toplu müzakereyi riske atmakta ve buna bağlı olarak özgür fikir paylaşımlarına dayalı kamuoyu oluşumu artık tam anlamı ile mümkün olmamaktadır. Devam eden bu sorunlar ve tartışmalar odağında, yeni nesil bir Web teknoloji üzerine çalışmalar başlamıştır. Web3.0 adı verilen bu teknoloji ilk zamanlarda Web2.0'ın iyileştirilmiş bir versiyonu olarak çalışılmaya başlamış olsa da, son yıllarda blokzincir tabanlı, çevrimiçi, merkeziyetsiz ekosistem olarak yeni bir vizyon kazanmıştır.

2.1 Web3.0 ve Merkeziyetsiz İletişim Platformları

Bugün hala kullanılmakta olan Web2.0 internet teknolojisinin altyapı olarak merkeziyetsiz bir versiyonu olarak Web3.0 teknolojisi kullanılmaya başlamıştır. Yeni bir teknoloji olmasının ötesinde yeni bir ekonomi ve toplum modeline de işaret etmekte olan Web3.0 teknolojisinin, Web2.0 teknolojisinden farklılaşan birçok özelliği bulunmaktadır. Web3.0 teknolojisinin temel olarak sahip olduğu en büyük farklılık merkeziyetsiz oluşudur. Web3.0 teknolojisini altyapı olarak kullanan uygulamalar, Web2.0’da olduğu gibi genellikle tek bir sunucuda çalışan veya verilerini tek bir veri tabanında depolayan şekilde çalışmamaktadır. Bu veri yönetim modelinden farklı olarak Web3.0 uygulamaları, blokzincir teknolojisini kullanarak ya da birçok eşler arası sunucunun merkezi olmayan ağlarında çalışırlar. Merkeziyetsiz bir yönetim modeli üzerine yoğunlaşan Web3.0 uygulamalarında altyapı olarak kullanılan blokzincir teknolojisi, verilerin çevrimiçi olarak, üretilme zamanlarına bağlı sıralı bir şekilde ve dağıtık yapıda kayıt altına alınması ve geriye dönük işlem yapılabilmesi için bu dağıtık yapıdaki veri kayıtlarının tamamının değiştirilmesi gerekliliğine dayalı çalışan bir veri yönetim altyapısı sunan teknolojidir. Temelde kriptografi bilimi metodolojileri ile geliştirilen dağıtık yapıda veri yönetimi altyapıları üzerine 1980’li yıllardan bu yana çalışmalar yapıyor olmakla beraber, 2009 yılında herkesin erişimine açık bir şekilde hayata geçen ve bugün hala kullanılmakta olan ilk blokzincir ağı ile birlikte bu teknoloji hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. 2009 yılında çalışmaya başlamış olan ilk blokzincir protokolü olan Bitcoin blokzinciri, eşler arası para transferinin, merkezi olmayan kayıtlara dayalı olarak ve aracısız yapılmasını sağlamak amacı ile yazılımı geliştirilmiş bir sistemdir. Nakamoto (2008) blokzincir sistemini ilk kez anlattığı makalede, bu sistem dahilinde yapılan her işlem ile ilgili bilginin ağdaki işlemleri çözen, kontrol eden ve onaylayan düğüm adı verilen katılımcılar tarafından kaydedildiği ve diğer düğümler ile paylaşıldığı dağıtık bir veri yönetim defteri yapısı olduğunu ifade etmiştir. Bitcoin blokzincir protokolünün ardından kullanıma sunulan blokzincir protokolleri de ilave olarak programlanabilir özelliği de bulunmaktadır. Bugün Web2.0 üzerinde çalışan ve kamusal alanın genişlemesine neden olan dijital ve sosyal medya mecraları ile benzer işlevleri görebilen ve Web3.0 üzerinde geliştirilen mecralar, programlanabilir blokzincirler üzerinde geliştirilmektedir. İlk örneği Ethereum olan ve bugün onlarca farklı çeşidi olan programlanabilir blokzincirlerinde, para transferi dışında çok farklı işlemler isteyen herkes tarafından yapılabilir. Blokzincirlerin programlanabilir olmasına imkân veren ve akıllı sözleşme adı verilen yazılımlar, normal bir sözleşme gibi kurallar tanımlanabilen, kuralların kod aracılığıyla otomatik olarak uygulanabildiği ve her bir projeye özel bilgilere göre otonom bir şekilde çalışırlar. Bugün en yaygın şekilde kullanılan ve bireylerin etkileşime girmesine imkân veren blokzincir tabanlı sosyal medya mecraları da programlanabilir blokzincirler üzerinde çalışmaktadır. Bu mecralar kullandıkları alt yapının özelliklerine bağlı olarak etkileşim amacı ile paylaşılan verilerin merkeziyetsiz bir yapıda yönetildiği ve izin gerektirmeden her isteyen kullanıcının katılabildiği, merkezi bir otoritenin ya da ülkelerin yasal kısıtlamalarının sansür uygulayamadığı çevrimiçi iletişim platformlarıdır. Web2.0 teknolojisinin bilgi ve fikir paylaşımı bağlamında sansür, merkezileşme ve özgür katılımı riske atma tartışmalarında savunulan ve dijital kamusal alanı olumsuz etkileyen sorunlara yeni bir alternatif bu merkeziyetsiz sosyal medya mecraları ile getirilebilmektedir. Belirli özellikleri ya da tercihlerine göre farklı toplulukların oluşturulmasını, iletişim kurmayı, karşılıklı bilgi paylaşmayı mümkün kılan blokzincir tabanlı sosyal medya platformlarında paylaşılan içerikler tüm katılımcılar tarafından görüntülenebilmekte ve serbestçe yeni üretilen fikirlerle tartışılabilmektedir. Merkeziyetsiz olması ile geleneksel sosyal medya uygulamalarından ayrılan bu mecralarda sansürsüz, küresel ve gerçek zamanlı bilgi değiş tokuşu yapılabilmesi imkânı kamusal alanın yatay genişlemesine imkân verme potansiyeli taşımaktadır.

2.2 Metaverse Platformları

Çevrimiçi iletişim kurmayı ve bilgi değiş tokuşunu deneyim eşliğinde etkileşimle birleştirerek sağlayan yeni bir sanal iletişim mecrası olan metaverse platformları da Web3.0 tabanlı olarak geliştirilmeye başlamıştır. Metaverse, ölçeklenebilirlik, birlikte çalışabilirlik ve sürdürülebilir veri yönetimi temel prensipleri ile blokzincir protokolleri üzerine inşa edilmiş, kişiselleştirilmiş sanal deneyimleri gerçek zamanlı sunabilen ve kendi para birimi ve ekonomisi olan bilgisayar grafik protokollerine verilen genel isimdir. Fiziksel dünyada sahip olunabilen deneyimlerin sanal olarak yaşanabildiği, eğitimden eğlenceye, aktivizmden kültürel faaliyetlere ve farklı endüstrilerden ekonomik faaliyetlere kadar geniş bir yelpazede aktivitelerin gerçekleştirilmesine imkân veren bu sanal dünyalarda bireylere katılımcı, üretici ya da tüketici olma imkânı kapsayıcı bir şekilde sunulmaktadır. Bireylerin gerçek zamanlı etkileşim kurması ve bilgi değiş tokuşu yapmasına imkân veren metaverse üzerine ilk kavramsal tanım “gerçekte var olmayan ve insanlar tarafından geliştirilen bir sanal ortam sağlayan yazılım” olarak 1992 yılında yapılmıştır (Stephenson, s. 40). Bugün çoğunlukla Ethereum blokzinciri üzerinde yazılımla geliştirilmiş olan metaverse platformları isteyen herkesin izin gerektirmeyen bir şekilde katılımına ve eş zamanlı etkileşime girmesine imkân vermektedir. Yazılımla geliştirilmiş sanal metaverse ortamlarında fiziksel dünyadaki benzer mekânsal yapılar ya da tamamen hayal ürünü olan, gerçekte var olmayan mekânsal alanlar yaratılabilmektedir. Bu sanal mekânsal alanlarda insanlar çevrimiçi bağlantı kurarak birbirleri ile etkileşime girebilmekte, tartışmalar yapabilmekte ve fikirlerini birbirleri ile paylaşabilmektedir. Genel konularda herkese açık bir şekilde fikir paylaşımının yanı sıra metaverse platformlarında belirli temalarda fikir paylaşımı ve bilgi değiş tokuşu yapılabilecek etkinlikler ve mekânlar da yer almaktadır. İnsanlar tarafından yazılımla geliştirilen metaverse platformlarında erişim özgürlüğü sadece fikir paylaşımı ve deneyimlere katılım odağında gerçekleşmemektedir. Bu platformlara insanların etkileşime girebileceği, özgürce fikirlerini paylaşabileceği yeni sanal mekânlar üretilmesi imkânı da herkese açıktır. Geliştiriciler tarafından açık kaynak kodlu blokzincir tabanlı metaverse platformlarında gün geçtikçe yeni sanal ortamlar ve deneyimler tasarlanarak üretiliyor olması, bireylerin bu sanal ortamlarda bir araya gelecek fikir ve bilgi paylaşımı yapmaları imkânlarını artırmaktadır. Üretiminden kullanımına kadar kapsayıcı, özgür ve geniş bir şekilde katılımı teşvik eden metaverse platformları, fikirlerin bireyler tarafından özgürce paylaşımına da imkân vermektedir. Merkeziyetsiz bilgi yönetimi prensibi ile çalışan metaverse platformlarında sansür uygulaması ve stratejik yasaklamaların kaynağı olacak merkezi yapılar bulunmaması bu özgürlüğe potansiyel yaratmaktadır.

Bireylerin Web2.0 platformlarında olduğu gibi anonim olarak ve gerçek kimliklerinden farklı sanal kimlikler kullanarak iletişim kurmasına imkân veren fikir paylaşım modeli metaverse platformlarında da mümkündür. Blokzincirler üzerinde veri olarak kayıt altına alınan kimlikler, anonimliğe güvenilirliği ilave edebilme potansiyelini taşımaktadır. Blokzincirler üzerinde kriptografi temelli geliştirilen varlıklar olan kripto paraların bir çeşidi olan ve biricik kripto varlıklar NFT (non-fungible token) olarak anılmaktadır. Programlanabilir bir blokzincir protokolü olan Ethereum üzerinde yer alan ve ERC-721 adı verilen standarda göre kodlanarak üretilebilen biricik kripto varlıklar olan NFT’ler, benzersiz varlıkların blokzincir üzerinde değiştirilemez bir şekilde kayıt altına alınmasını ve transfer edilebilmesini sağlar. Transfer işlemleri sonrasında NFT ile temsil edilen varlığın sahiplik bilgileri değişecek, orijinalliğine dair kayıt değişmeyecektir. NFT’lerin sahip olduğu değiştirilemezlik ve benzersizlik özellikleri metaverse platformlarında güvenli anonimlik üzerine yaklaşımlar üretilmesine imkan vermektedir. Metaverse platformlarında sahiplik NFT’ler ile anonim hesaplara atanarak kaydedebildiğinden, tekilleştirilebilecek olan anonim kimliklerle güvenli bilgi paylaşımı yapılması imkanı sağlanabilmektedir.

3. Tartışma

İletişim teknolojilerinin yeni iletişim biçimlerini ortaya çıkarması kamusal alanın dijitalleşme çerçevesinde yeniden düşünülmesini zorunlu kılmıştır. Web2.0 teknolojisinin mümkün kıldığı dijital ve sosyal iletişim mecralarının kamusal alanın dijital dönüşümünü hızlandırdığı şüphesizdir. Kamusal alanın dijital ortamlara genişlemesi ile birlikte mekânsal kamusal-özel alan yaklaşımları da dönüşüm geçirmiştir. İletişim teknolojileri ve internet teknolojisinin gelişmesi ile birlikte, kamusal alanda mekânsızlık ön plana çıkmaya başlamıştır. Hem görünüş hem de içerik anlamında dönüşen kamusal alan dijitalleşmenin etkisi ile farklı bir kimlik kazanmıştır. Dünya genelinde internet ve internete erişim için kullanılan mobil cihazların sayısındaki artışa bağlı olarak çevrimiçi kamusal alana erişim ve kamusal alanın genişlemesi de artmaya devam etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte kamusal alanın bir araya gelme, fikir beyan etme, mevcut fikirleri tartışma gibi kamu yararına bilgi üretme özelliklerini karşılayan çevrimiçi mecra ve platformların merkezi kurumlar tarafından yönetiliyor olması da beraberinde bazı olumsuzluklar getirmiştir. Bu merkezi yönetimin getirdiği sansür ve kısıtlamalar kamusal alana katılımın özgürlüğünü ve kamusal alanda ifade özgürlüğünü kısıtlamaya başlamıştır. Geleneksel medyada olduğu gibi Web2.0 tabanlı çevrimiçi platform ve medyalarda da bilgilerin hangi kontrol mekanizmalarından geçtiği veya hem içeriği hem katılımı kimin kontrol ettiği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.

Toplumlar sosyo-ekonomik gelişme sürecinde ilkel toplumdan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna, son olarak da sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş biçiminde farklı gelişme safhaları geçirmişlerdir (Aktan ve Tunç, 1998, s.119). Bugün içerisinde yaşadığımız bilgi toplumunun temel hammaddesi olarak ifade edilebilecek bilgi özellikle bilgi iletişim teknolojileri ve internet teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak çok hızlı ve yüksek hacimlerde üretilmekte ve tüketilmektedir. Bilgi toplumunda temel kaynak olan bilginin üretimi, depolanması ve pazarlanması üzerine gelişen yeni iş alanları olmuştur. Dijital ortamlarda internet üzerinden üretilen bilgilerin, bilginin en küçük parçası olarak tanımlayabileceğimiz veri olarak merkezi yapılar tarafından kayıt altına alınarak, yeni bilgiler üretmek ya da farklı ticari amaçlarla kullanılması, verinin ticarileşmesi ile sonuçlanmıştır. Ticarileşen verinin internet üzerinde büyük teknoloji firmalarının merkezi yönetiminde kayıt altına alınması bu firmaların ve platformların güçlenmesi ile sonuçlanmıştır. Günümüzde çevrimiçi kamusal alana erişim ağlarının güç merkezleri haline gelmiş olması, kamusal alanın yapısal ve üretilen içerik anlamında kontrol altında olması ve kısıtlanması üzerinde etkili olmaktadır. Bu koşullar altında çevrim içi kamusal alanın sınırsız bir özgürlük alanı yarattığı fikri oldukça iddialı bir argümandır.

Foucault'nun iktidar ve güç kavramlarına yaklaşımında dağıtık bir yapı fikri vardır. “Güç her yerdedir ve her yerden gelir, yani bu anlamda ne bir kişi, ne aracı ne de yapıdan güç odağında bahsedemeyiz” (Foucault, 1998, s.63). Her ne kadar gücün kullanımının yaygınlaşması görüşünü savunsa da, güç kavramını bilgi üzerinden tartıştığı görüşlerinde Foucault (1984, s.72) gerçekliğin bilgisinin güçten etkilenebileceği ve gerçek ya da doğru kabul edilen söylemlerin güç sahibi olanların izin verdiği limitlerde üretilme imkânı olduğu üzerine eleştirisini yapar ve Foucault (1984) gerçeğin çeşitli kısıtlamalara ve gücün etkisine bağlı olarak üretilmesi üzerine fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Her toplumun kendi hakikat rejimi, hakikatin genel siyaseti vardır: Bunlar, kabul ettiği ve doğru olarak işlemlerini sağladığı söylem türleri; birinin doğru ve yanlış ifadeleri ayırt etmesini sağlamak üzere kurgulanmış mekanizmalar ve durumlar, her birinin onaylandığı araçlar; gerçeğin elde edilmesinde önem verilen teknikler ve prosedürler; ve neyin doğru sayıldığını söylemekle görevlendirilenlerin statüsüdür” (ss. 72-73).

Bu yaklaşım üzerinden internetin açık protokollerinin üzerine ikinci bir özel, kapalı protokol katmanı inşa ederek üretilen içerikler üzerinde kontrol sahibi olan ve güç otoritesi haline gelen kurumlar ve bu kurumlar tarafından bireylerin dijital kamusal alana eşit ve özgürce katılımının

önünde oluşturulan bariyer dijital kamusal alanın hakikat rejimi olarak tartışılabilir. Öte yandan merkezi bir kurum olmadan, toplulukların altyapısını ve katılım, etkileşim, içerik gibi süreçlerini belirlediği merkeziyetsiz Web3.0 tabanlı platformlar bu konuda yeni bir yaklaşım sunmaya başlamıştır. Merkezi olmayan teknolojiler, giderek büyük teknoloji şirketleri ve baskıcı rejimlerin egemenliğine giren dijital statükoya bir alternatif sunmaktadır. Açık, demokratikleştirilmiş sistemler ile çalışan ve merkezi güç otoriteleri yerine katılımcı yönetimini teşvik eden merkeziyetsiz metaverse platformlarının potansiyelinin fark edilmesi, gücün tek taraflı kontrolünün Foucault tarafından önerildiği şekilde dağıtık bir yapıya dönüşmesine imkân verecektir. Bu şekilde güç dengelerinin kamusal alan üyelerinin lehine dağılımı ile özgürce üretilen bilgilerin sansürsüz paylaşımı ile gerçekliğin inşası sağlıklı bir şekilde yapılabilecektir.

Blokzincir teknolojisinin imkân verdiği aracısız veri yönetimi işlemleri Web3.0 uygulamalarının merkeziyetsiz olmasını sağlayabilecektir. Bu teknolojilerle birlikte bilginin kontrolü aracı kurumların ve güç sahibi otoritelerin elinden alınabilecektir. Web3.0 teknolojisi ile sunulmaya başlayan metaverse platformları, merkeziyetsiz yönetim şekilleri ile dijital kamusal alana yeni bir boyut ve yaklaşım kazandırma potansiyeli önermektedir. Merkezi otoriteyi ve araçları ortadan kaldırma vaadi ile gelen blokzincir teknolojisi, verilerin dağıtık yapıda yani merkeziyetsiz bir şekilde yönetişimine imkân vermektedir. Güç dengelerinin değişimini tetikleyecek olan bu merkeziyetsizlik bilgi üretimi ve paylaşılmasını da dönüştürecektir. Blokzincir tabanlı çevrimiçi platform ve medyada da bilgiler merkezi otoritelerin kontrol mekanizmalarından geçmeden ve herkesin bilgi paylaşımına özgürce izin verildiğinden kamusal alan bağlamında önemli bir katkı sağlanmaktadır. Bu koşullarla blokzincirler üzerinde inşa edilen metaverse platformlarının sunduğu çevrimiçi alanlar, kamusal alanın özgürlükçü bir yaklaşımla genişleme potansiyeline işaret etmektedir.

Gerçek bilginin güç sistemleri ile ilişki içerisinde olmasını “gerçeğin rejimi” olarak tanımlayan Foucault, bu bilginin üretiminden dağıtımına kadar var olan prosedürler zincirinin de bu rejim dâhilinde olduğunu ifade eder. (Foucault ve Rabinow, 1984, s. 74) Foucault, gerçekliğin ve üretilen doğru bilginin tüm sistemlerden arındırılmasının ötesinde bir de bilgi üreticisinin sosyal statüsü ve entelektüel seviyesinin gerçekliğin inşasındaki etkisi üzerine konuyu ele almıştır. Habermas'ın kavramsal olarak tanımladığı kamusal alanın üç temel unsuru bulunmaktadır: Birincisi, kamusal alanın, genellikle aracılık edilen tartışma yoluyla oluşması, ikincisi, daha önce dışlanmış birçok kişi için yeni bir tartışma alanı temsil edebilmesi ve son olarak, kamusal alanda sunulan fikirlerin, konuşmacının sosyal konumuna göre değil, esasına göre değerlendirilmesidir. (Poor, 2005) Fikir tartışması olmadan kamusal alanın varlığından bahsetmek çok anlamlı olmayacaktır çünkü kamusal alanı var eden fikirlerin, tartışmaların ve fikirlerin yorumlarının özgürce ifade edilmesidir. Buna ilave olarak çok önemli bir unsur da fikir paylaşımında dezavantajlı konumdaki kişilerin aktif rol oynayabilmesi ve sosyal statüden bağımsız bireylerin fikir üretimi ve tartışmasına dâhil edilmesidir. Kamusal alanda kapsayıcılığın öneminin vurgulandığı bu unsurlar daha demokratik bir arenaya işaret etmektedir. Habermas'a göre özel alan ile devlet arasında, vatandaşların genel çıkarlarla ilgili endişelerini özgürce ifade edebilecekleri bağımsız bir alan olarak hizmet eden kamusal alan sınırsız bir bilgi akışına izin verir. Kamusal alanın dijitalleşmesi merkezi kontrol prensibi ile çalışan çevrimiçi mecralar ve platformlar üzerinde yaratılıyor olmasından dolayı tam anlamı ile kapsayıcılığa hizmet etmiştir demek çok da mümkün değildir. Kamusal alan, üyeleri veya katılımcıları tarafından yaratılır veya meydana getirilir. Arendt (1994) tarafından tanımlanan kamusal alanın temel özellikleri “açıklık/alenileşme mekânı” ve “ortaklaşa sahip olunan dünya” olmasıdır (ss. 74-75). Kamusal alan üyelerin gittiği başkaları tarafından yaratılmış bir yer değildir. Kamusal alan insanların duyulabilir fikirleri ile söz ve eylemle oluşturulan, yani etkileşimin kapsayıcı ve eşitlikçi olduğu bir yerdir. Bu potansiyelin gerçekleşebilmesi için tek taraflı güç sahibi otoritelerin baskısı altında yönetilmeyen ve açık bir şekilde katılımcıların yaratabileceği alanlar yaratılmasına imkân veren ve özgürce paylaşım

yapmayı mümkün kılan platformların yaratılabilmesine imkân veren bir altyapı gereklidir. Günümüzde kitlelerin internet tabanlı iletişim araçları kullanılarak anonim kimliklerle kısa sürede gerçekleştirilebildiği örgütlenmeler ve sanal aktivizm yapabilme imkânı yaratılabiliyor olması, kamusal alanın gücünü de artırmaktadır. Ancak çevrimiçi kamusal alana erişim ağlarının merkezi otorite konumunda küresel çok uluslu şirketler tarafından kontrol ediliyor olması, kamusal alanın özgürlük getiren bir alan olması görüşünü karşılayamamasına neden olmaktadır. Merkezi olmayan platformlar tam anlamı ile kamu malıdır. Kararları kontrol edecek ve kâr elde edecek merkezi bir güç otoritesi olmadan, bunların faaliyetlerini sürdürmesi kullanıcılarının ve topluluğunun elindedir. Web3.0, gücü şirketlerden ziyade toplulukların eline vermektedir. Merkezi olmayan ağlar, üretim vizyonu ve teknik altyapısı sayesinde tek taraflı karar ve kontrol noktalarını etkisiz hale getirebilir. Blokzincir tabanlı sosyal medya mecraları ve metaverse platformlarında, bireyler tartışma ve fikir paylaşımı ortamlarına anonim kimliklerle katılabilmektedir. Web2.0 tabanlı ortamlardan farklı olarak Web3.0’ da kimlikler tamamen gizlilik ve güvenilirlik sağlanarak kayıt altına alınmaktadır. Statüden bağımsız tartışma ve bilgi üretimine katılabilme özelliği sağlaması ile kamusal alanın özgürleşmesi ve eşitlikçi bir alana dönüşmesi potansiyeli blokzincir teknolojisinin altyapı olarak sağladığı özelliklerle mümkün olabilmektedir. Merkeziyetsiz olarak anılan, blokzincir tabanlı sosyal medya platformlarında karar süreçlerinde kısıtlamasız dâhil olma imkânı da kamusal alanın eşitlikçilik odağında dönüşmesinde etkili olabilecektir.

Kamusal alanın dijitalleşme sürecinde yaşadığı önemli değişimlerden olan fiziksel mekân zorunluluğunun ortadan kalkması, blokzincir tabanlı açık metaverse platformları ile yeniden bir dönüşüm içerisine girebilecektir. Metaverse platformlarında fiziksel dünyada var olan mekânların bir uzantısı olabilen ya da tamamen hayal ürünü olarak tasarlanmış sanal mekânlara bireyler kendilerini temsil etmek üzere seçtikleri avatar adı verilen görsel sanal bireyler ile katılmaktadır. Bireyler tarafından kişiselleştirme yapılabilen metaverse platformlarının sunduğu avatarlar da yazılım ile geliştirilmiştir. Hem yazılı hem de sözlü iletişim kurulabilen metaverse platformlarında kişiler avatarları aracılığı ile diğer insanlarla sanal etkileşime girmektedir. Kamusal alan bağlamında fikir paylaşımı ve tartışma yapılacak mekânlar sanal olmakla birlikte, metaverse platformlarında belirli tema ve konularda planlanmış ve herkese açık ortamlar da sunulabilmektedir. Bugüne kadar farklı metaverse platformlarında kadın hakları, siyasi eleştiriler, cinsiyet ayrımcılığı ve savaş karşıtlığı temalı eylem ve söylemlere alan açan etkinlikler bu etkinliğe ayrılmış ve özel olarak tasarlanmış sanal mekânlarda gerçekleşmiştir. Her ne kadar sanal ortamlar da olsa, kamusal alanın yeniden mekânsallaşması bu yeni iletişim platformları ile gerçekleşmektedir. Mekânsallaşan kamusal alanda katılım hakkı, özgür fikir beyan etme hakkı, sansüresiz bilgi paylaşabilme imkanı gibi özelliklere alan açılmasına imkan veren metaverse platformları, kamusal alanı bir anlamda yeniden mekânlara taşımakla beraber herhangi bir merkezi otorite yada güç unsurunun bu mekânlarda üretilen söylemleri sansürleme, kısıtlama ya da eleştirme imkanı bulamamaktadır.

4. Sonuç

İnternet teknolojisinin gelişimi ile birlikte dijital ve sosyal medya mecraları ile çevrimiçi iletişimin hızla yaygınlaşması, hassas sosyal ve politik konuların kamuoyunda tartışılması için geleneksel medyaya alternatif yeni fırsatlar sağlamıştır. Kamusal alanın dijitalleşmesi bireyleri pasif okuyucu olmaktan aktif katılımcı olmaya taşımış ve fikir tartışmasının serbest olduğu etkin bir kamusal alanın inşasını mümkün kılmıştır. Siyasi ve kültürel her konuda fikir paylaşmak, bilgi üretmek ve tartışma yapmaya imkân veren dijital kamusal alanda mekânsızlık ön plana çıkarken izin gerektirmeyen örgütlenme hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. İnternet üzerinde kapalı protokoller inşa ederek iletişim ortamları sunan teknoloji şirketleri ile başlayan merkezileşme dijital kamusal alanda kontrol, sansür ve kısıtlamaları da beraberinde getirmiştir. Web3.0 adı altında, blokzincir ve dağıtık defter teknolojilerinin altyapısı üzerinde inşa edilen yeni internet, kamusal alan bağlamında dijital statükoya bir alternatif sunmaktadır. Dijital çağda demokratik bir kamusal alan

yaklaşımını mümkün kılma potansiyeli olan merkeziyetsiz sosyal medya ve metaverse platformları kamusal alanın tarihsel süreçteki değişimine rağmen temelini oluşturan bir araya gelme, tartışma, müzakere etme, kamusal yararı gözetme ilkelerinin, sansürlü, güç otoritelerinin kontrolünden bağımsız ve özgürce hayata geçirilmesini mümkün kılan altyapıları ve vizyon ile önem arz etmektedir. Kamusal alanın dijital dönüşüm sürecinde öne çıkan mekânsızlaşma, bu yeni teknolojiler ile ortaya çıkan sanal mekânlarla birlikte yeniden bir dönüşüm geçirmenin eşliğindedir. Merkezi olmayan teknolojiler ile mümkün olan açık, demokratikleştirilmiş sanal kamusal alanın potansiyelinin fark edilmesi merkezi uygulamaların kırılganlığına karşı önemli bir önlemdir. Kapsayıcılık temelli bireylerin eşit ve özgürce kamu yararına fikir üretimini destekleyecek tartışmalar için uygun koşulları sağlayabilen yeni bir mecra olarak metaverse platformları kamusal alan bağlamında bilgi üretimi odağında takip edilerek bu alandaki literatür zenginleştirilerek yeni sorulara alan açılmalıdır.

Kaynakça

- Aggrawal, N. ve Arora, A. (2016). Vulnerabilities issues and melioration plans for online social network over Web 2.0. *Communications in Dependability and Quality Management*, 19(1), 66-73.
- Aktan, C. C. ve Tunç, M. (1998). Bilgi toplumu ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*, 4(19), 118-134.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık durumu*, (B. S. Şener, Çev.). (10. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 1958).
- Devmane, M. A. ve Rana N. K. (2012). Privacy issues in online social networks. *International Journal of Computer Applications*. 41(13), 5-7.
- Foucault, M. (1984). *The foucault reader*. Paul Rabinow (Ed.) New York: Pantheon Books.
- Gul Senkardes, C. (2021). A discussion on the effects of blockchain technology within the context of sustainable development. *Journal of Information and Communication Technologies*, 3(2), 243-262. <https://doi.org/10.53694/bited.1021926>
- Habermas, J. (1964). The public sphere: an encyclopaedia article. *New German Critique* 3. 49-56. Erişim adresi: <http://thecheaprepositary.pbworks.com/w/file/attach/68779135/habermas.pdf>
- Habermas, J. (1991). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Keane, J. (1984). *Public life and late capitalism: Toward a socialist theory of democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Kemp, R. (1985). Planning, Public Hearings, and the Politics of Discourse. John Forester (Ed.), *Critical Theory and Public Life* içinde, (ss.177-201). Cambridge, MA: MIT Press.
- Mahlouly, D. (2013) Rethinking the public sphere in a digital environment: Similarities between the Eighteenth and the TwentyFirst Centuries. *Esharp*, 20, 1. Erişim adresi: https://eprints.soas.ac.uk/31127/1/Mahlouly_Rethinking_the_Public_Sphere.pdf
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: a peer-to-peer electronic cash system. Erişim adresi: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>

- Poor, N. (2005) Mechanisms of an online public sphere: the website slashdot, *Journal of Computer-Mediated Communication*, 10(2). Erişim adresi: <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2005.tb00241.x>
- Rasool, F. (2013). Analysis of the role of communication devices shared on the internet - web 2.0 in the process of emergence of public sphere and democratization of Pakistan civil society. *Computers and Society*. Erişim adresi: <https://www.semanticscholar.org/paper/Analysis-of-the-role-of-communication-devices-on-in-Rasool/3d02be7c6b3e4105f8b03cac1c6b1787dbd80c72>
- Stephenson, N. (1992). *Snow crash*. New York: Bantam Books.
- Wilson, D.W., Lin, X., Longstreet, P. ve Sarker, S. (2011). Web 2.0: A Definition, literature review, and directions for future research. *17th Americas Conference on Information Systems. AMCIS 2011 Proceedings, All Submissions*, 368. Erişim adresi: http://aisel.aisnet.org/amcis2011_submissions/368
- Yolmo, U. T. L. (2014). Social media: The new public sphere. *International Conference on Arts & Humanities*. Erişim adresi: https://www.academia.edu/40416028/Social_Media_The_New_Public_Sphere

Araştırma Makalesi / Research Article

**ANTİK ÇAĞ KONUT MİMARİSİNE SİDE'DEN BİR ÖRNEK:
PERİSTYL AVLULU EV***

Fatma Çağım ÖZCAN¹

Öz

Side'de 2014 yılından bu yana gerçekleştirilen parsel kazılarında Side'nin kent planı, kentleşme süreci ve imar faaliyetlerine ilişkin çok önemli veriler elde edilmiştir. Bu veriler, kentte tiyatronun güneyinde bir konut alanının oluşturulduğunu göstermektedir. Bu kapsamda 785-19 ve 785-18 parsellerde birbirinden 2 ara sokakla ayrılan 3 ayrı yapı ortaya çıkarılmıştır. A, B ve C Yapısı olarak adlandırdığımız bu yapıların planları parsel içerisinde tam olarak tespit edilememiştir. Yalnızca B Yapısının işlevi ve merkezi planına dair net çıkarımlar yapılabilmektedir. Bu çalışmanın konusunu B Yapısı olarak adlandırdığımız *peristyl* avlulu evin planı, bu planın ortaya koyduğu plan tipi ve yapının mimari gelenek açısından benzerlik gösterdiği başka örnekler ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu sayede, Anadolu'nun antik çağ konut mimarisine dair örnekler, Pamphylia Bölgesi'nin en önemli kentlerinden birisi olan Side'den bir yenisi eklenmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Side, antik çağ, konut, *peristyl* avlu.

**AN EXAMPLE OF ANCIENT HOUSING ARCHITECTURE FROM SİDE:
THE PERİSTYL HOUSE**

Abstract

The parcel excavations carried out in Side since 2014 have yielded very important data on the city plan, urbanisation process and development activities of Side. These data show that a residential area was created south of the theatre in the city. In this context, 3 separate buildings separated from each other by 2 alleys were unearthed in parcels 785-19 and 785-18. The plans of these buildings, which we named as Building A, B and C, could not be determined exactly within the parcel. Only the function and the central plan of Building B can be clearly inferred. The subject of this study is the plan of the house with a *peristyle* courtyard, which we call Building B, the plan type revealed by this plan, and the comparative evaluation of the building with other examples in terms of architectural tradition. In this way, a new example of the ancient residential architecture of Anatolia will be added from Side, one of the most important cities of the Pamphylia Region.

Keywords: Side, antiquity, residence, *peristyl* courtyard.

*Bu makale Dr. Fatma Çağım Özcan'ın "Side Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı 779-14, 798-1, 785-19 ve 785-18 Parsel Kazılarının Seramikler Işığında Değerlendirilmesi" başlıklı basılmamış doktora tezinin 4. bölümünden türetilmiştir.

¹ Arş. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kütahya/Türkiye. fcagim.ozcan@dpu.edu.tr. Orcid ID: 0000-0001-5176-085X.

Başvuru Tarihi (Received): 17.11.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Antalya İli, Manavgat İlçesi, Side Mahallesi'nde Köy İçi Mevkiinde yer alan parsellerde Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 19.03.2013 tarih ve 1497 sayılı kararı ile uygun bulunan, 17.02.2014 tarih ve 2424 sayılı kararı ile kesinleşmiş olan 'Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı' gereğince yeniden yapılaşmaya gidilmektedir. Bu kapsamda Side'de yarımada üzerinde 2014-2020 yılları arasında Side Müze Müdürlüğü'nün denetiminde, Side Antik Kenti Kazı Başkanlığı'nın katkılarıyla gerçekleştirilen, 2020 yılından bu yana ise Side Antik Kenti Kazı Başkanlığı tarafından yürütülen parsel kazılarında Side'nin kent planı, kentleşme süreci ve imar faaliyetlerine ilişkin çok önemli veriler elde edilmiştir. 'Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı' gereğince yeniden yapılaşmaya gidilen ve kazı sonuçları bu çalışma kapsamında değerlendirilen 785-19 ve 785-18 Parselde elde edilen veriler de kentin cadde-sokak organizasyonu, *insula* düzenlemeleri ve sivil mimari gelenekleri açısından dikkat çekici bulgular ortaya koymuştur².

Tiyatroya oldukça yakın bir konumda (150m) olan bu parsellerde açığa çıkarılan yapıların sivil mimari örnekleri olması, kentte tiyatronun güneyinde bir konut alanının oluşturulmuş olduğunu göstermektedir. Bu veriler, kentin tiyatro, Dea Roma Kült Tapınağı, Tykhe Tapınağı ve ticaret *agorası*, Hamam-*Gymnasium* kompleksi de olarak adlandırılan M Yapısı gibi kamu yapılarının yoğunlaştığı tiyatro ve çevresinin gerisinde, yarımada üzerinde kentin günlük yaşamının sürdürüldüğünü göstermesi açısından son derece önemlidir (Levha 1, 2).

785-19 ve 785-18 Parsellerde kazılar tamamlandıktan sonra birbirine paralel, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu, 2.20m-2.30m arasında genişliğe sahip iki ara sokak açığa çıkarılmıştır. Bu sokakların zeminlerinin taş plakalarla kaplanmış olduğu anlaşılmıştır. Side'de yarımada üzerinde gerçekleştirilen parsel kazıları, kentin sütunlu caddelerinden C Caddesi'nin güzergâhı, bu caddenin stoası ve caddeye bağlanan ara sokakların planlamasına dair bulgular da ortaya koymuştur. Bu bağlamda 785-19 ve 785-18 Parsellerin doğu sınırını belirleyen modern caddenin devamında kazısı tamamlanan parselde, 785-19 Parselde açığa çıkarılan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu ve 1 Nolu Sokak olarak adlandırdığımız sokağın devamı olabilecek bir sokak düzenlemesi görülmektedir. Burada ayrıca sütunlu caddenin (C Caddesi) bir bölümü de açığa çıkarılmıştır. Buna göre 785-19 ve 785-18 Parsellerde yer alan 1 ve 2 Nolu Sokakların Kent Kapısı'ndan Tapınaklar Alanı'na uzanan sütunlu caddeye (C Caddesi'ne) bağlandığını söylemek yanlış olmayacaktır (Levha 3, 7b).

Ara sokak-*insula* düzenlemesine sahip olan 785-19 ve 785-18 parsellerde birbirinden 2 ara sokakla ayrılan 3 farklı yapı ortaya çıkarılmıştır. A, B ve C Yapısı olarak adlandırdığımız bu yapılardan hiçbirinin tam planı parsel içerisinde tespit edilememiştir. Yalnızca B Yapısının işlevi ve merkezi planına dair net çıkarımlar yapılabilmektedir (Levha 3, 5). Bu çalışmanın konusunu B Yapısı olarak adlandırdığımız *peristyl* avlulu evin planı, ortaya koyduğu plan tipi ve yapının mimari gelenek açısından benzerlik gösterdiği başka örnekler ile birlikte değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Yapının inşa tarihi kesin olarak belirlenememiş olsa da olası inşa veya onarım süreci ile son kullanım evresi de bu çalışmada ele alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, Anadolu'da

² 785-19 Parselde kazı çalışmaları 16 sondajda, 785-18 Parselde ise 6 sondajda gerçekleştirilmiştir. Bu sondajlarda ortaya çıkarılan mimari buluntular ve yapı izleri parselin tümünde izlenerek açığa çıkarılmıştır. Açığa çıkan kalıntılar ölçü, çizim ve fotoğraflarla belgelenmiş, vaziyet planı da oluşturulmuştur. Kazı çalışmaları Side Müze Müdürü Güner Kozdere denetiminde, Arkeolog Cihan Salman, Müze Araştırmacısı Fatma Tufan ve Arkeolog Ahmet Durman tarafından yürütülmüş ve tamamlanmıştır. Parselde gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları ile ilgili tüm resmî belgeler Side Müze Müdürlüğü'nün ve Side Antik Kenti Kazı Başkanlığı'nın izinleriyle incelenmiş ve değerlendirilmiştir. İzinleri için söz konusu kurumlara teşekkürlerimi sunarım. Makalede kullanılan görsellerin tamamı Side Kazı Başkanlığı arşivine aittir. Planlar üzerinde renklendirme ve canlandırma çalışmaları makalenin yazarı ve Mimar Yasemin Çinici tarafından gerçekleştirilmiştir.

açığa çıkarılan Antik Çağ konutlarına Pamphylia Bölgesi'nin en önemli kentlerinden birisi olan Side'den yeni bir örnek eklemektir.

1. *Peristyl* Avlulu Ev (B Yapısı)

785-19 ve 785-18 Parsellerin birleştiği noktada, her iki parselin oluşturduğu alanın ortasında yer alan yapıda, güneyindeki 1 Nolu ve kuzeyindeki 2 Nolu Sokağa çıkılabilen iki adet kapı açıklığı görülmektedir. Yapının planına genel olarak bakıldığında yaklaşık olarak kuzey-güney doğrultulu olduğu, ana girişinin ise güneybatıda yer aldığı anlaşılmaktadır. Yapının dış duvarlarının arasında, parselde görülebilen bütünlüklü mekânlarının bir konut planı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yapının 785-19 Parselde açığa çıkarılan güney dış duvarı ve 785-18 Parselde tespit edilen kuzey dış duvarı kuzeybatı-güneydoğu doğrultuludur (Levha 3, 4). Güney sınırını oluşturan duvar 14.30m, kuzey sınırını oluşturan duvar ise 14.00m uzunluğundadır. Bu dış duvarların arasında, her iki parselde birbiri ile bağlantılı farklı boyutlarda mekânlar ortaya çıkarılmıştır. Yapının 1 ve 2 Nolu Sokaklar arasındaki iç genişliği 24,70m ile 25m arasında değişmektedir.

B Yapısına ait kalıntılar plan açısından değerlendirildiğinde, merkezî konumda bulunan bir havuzlu avlu ile zemini mozaik kaplanmış bir ana salon etrafında konumlanmış ikincil mekânlardan oluşan bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. *Peristyl* avlulu evde, güneyindeki 1 Nolu ve kuzeyindeki 2 Nolu Sokak arasında görülebilen 9 adet mekân bulunmaktadır. Bu mekânlar numaralandırılırken ilk önce işlevi belirlenebilen mekânlara numara verilmiş ve sonrasında da girişin batısındaki mekândan başlayarak ikincil mekânlar numaralandırılmıştır. Yapının güneybatısında yer alan ve taş döşemeli bir zemine sahip olan giriş kısmının doğu duvarındaki kapı açıklığından geçilen bir dar koridor ve bu koridorun çevrelediği bir avlu ile avlunun hemen karşısında yer alan bir ana salon düzenlemesi, plan bakımından incelendiğinde belirgin bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. B Yapısının giriş bölümü bir *vestibulum*, üzeri açık avlusu kenarlarında yer alan *postament*ler ve devrilmiş durumdaki sütunlar nedeniyle *peristyl* avlu, bu avluyu kuzeyden ve doğudan çevreleyen koridorlar *portiko*, hemen avlunun aksına konumlandırılmış olan mozaikli ana salon ise *oecus? triklinium?* olarak tarafımızdan adlandırılmıştır (Levha 6, 7a).

B Yapısının duvarları çoğunlukla irili ufaklı moloz taşlarla örülmüştür ancak kapı sövelerinin olduğu noktalarda, duvarların dönüş yaptığı köşelerde, olasılıkla avlunun üzerini açıkta bırakan çatı sistemini avlunun köşelerinde taşıyan payelerde, ana salonun girişinde merkezde yer alan ve üst yapıyı taşıyan iki sütunun yükünü hafifletmek üzere bu geçişin iki yanında, büyük, kalın, kütleli taş bloklar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yapıda temel seviyesinden daha yüksek bir ölçüde korunmuş durumdaki duvarların *opus vittatum mixtum* adı verilen duvar örgü tekniğine benzer şekilde, farklı ölçülerde yatay kesme taş bloklar ile yine farklı ölçülerde yatay tuğla blokların bir arada kullanılmasıyla oluşturulduğu görülmektedir (Levha 9b).

Yapının *vestibulumu* olarak düşündüğümüz B1 olarak adlandırılan mekânın kuzey ve güney duvarı 4.20m, doğu duvarı 5.60m'dir. Bölümün güney duvarında yer alan 1.60m genişliğindeki ana giriş kapısının sövelerinin yaklaşık olarak 1.00m yüksekliğinde korunmuş olduğu, kalınlıklarının ise 0.40m olduğu tespit edilmiştir. Roma konutlarında sokağa açılan bir giriş ve ziyaretçiler için bir bekleme odası işlevine sahip olan *vestibulum* (Brödner, 1989: 53, Mau, 1899: 242-243, fig. 111) bu yapıda farklı boyutlarda ve genellikle dikdörtgen biçimli döşeme taşları ile kaplı bir zemine sahiptir. Belirli bir düzende yapılmadığı anlaşılan döşemenin büyük bölümü korunmuş durumdadır (Levha 3, 5, 6).

Vestibulumun içinde kuzeydoğu köşesine yerleştirilmiş, mekânın kuzey duvarına bitişik yapılmış, uzunluğu 3.50m, yüksekliği 0.85m, derinliği 0.50m olan bir seki bulunmaktadır. Konutun ilk giriş kısmı olan ve yukarıda da sözü edildiği gibi karşılama ve bekleme odası işlevi gören *vestibulumda* sekinin konukların oturması için kullanıldığı düşünülebilir. Ana giriş kapısının hemen iç kısmında yaklaşık 2.30m uzunluk ve 0.50m genişlikte, giriş bölümü zemininden yaklaşık olarak 15cm yükseklikte olan bir basamak görülmektedir (Levha 3, 6).

Vestibulumun batısında 0.90m genişliğinde bir kapı açıklığı ile bu bölüme bağlanan zemini mozaikli bir başka bölüm yer almaktadır. Ancak bu mekânın planı parselin güneybatı köşesinde ve parsel sınırının dışında kaldığı için tam olarak anlaşılammıştır. B4 Nolu Mekân olarak adlandırdığımız bu mekânın zeminindeki mozaığın deseni anlaşılammaktadır (Levha 3).

Vestibulumun arkasında, kuzeyinde avlunun batı *portikosuna* açılan ve parselde mevcut genişliği 3.80m olan ancak batı yarısı parsel sınırının dışında kalan B5 Nolu Mekân bulunmaktadır. Bu mekân 1.50m genişliğe sahip bir kapı ile B2 Nolu Mekânın (*Peristyl* Avlu) batı *portikosuna* açılmaktadır. B5 Nolu Mekânın doğu duvarına bitişik olan ve uzunluğu 1.80m, yüksekliği 0.70m, derinliği 0.50m olan bir seki bulunmaktadır (Levha 3, 6).

Vestibulumun doğu duvarında bulunan 1.60m genişliğindeki kapı açıklığı ve bu kapının 0.60m derinliğindeki eşik taşından *vestibulumun* doğusunda yer alan avluya geçilmektedir. Dikdörtgen şeklindeki avlunun parselde görünen ölçüleri 10.70x13.50m'dir. 10.70m bu mekânın batı kenarıdır, kuzey kenarı ise 13.50m uzunluğunda parsel sınırları içerisinde ölçülebilmektedir. Bu alan aynı zamanda parselde görünen batı kenarı 7.70m, kuzey kenarı 6.50m uzunluğundaki avluyu ve bu avluyu iki taraftan çevreleyen koridor olarak adlandırabileceğimiz geçiş kısımlarını kapsamaktadır. Bu geçiş kısımlarının genişliği her iki tarafta da 2.50m'dir. Avlu da yaklaşık olarak kuzey-güney doğrultuludur. Kenarlarını 0.50m genişliğinde, zeminden 20cm yükseklikte yassı ve dikdörtgen biçimli taşlar çevrelemektedir (Levha 3, 6).

Avlunun güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu olan ve doğu sınırını oluşturan kenarında parsel kesitinde bir *postament* görülmektedir. Avlunun kuzey sınırında ise tam olarak orta hatta yine iki adet *postament in situ* durumda yer almaktadır (Levha 3, 5, 7a). *Postament*lerin arasındaki mesafe 1.60m'dir. Üst yüzeyleri 0.60x0.60m ölçüsünde küp biçimindeki bu *postament*lerden havuzun kuzey kenarında ve orta hatta yer alan *postament*lerin üzerinde ayrıca sütun kaideleri yine *in situ* olarak bulunmuştur. Bu kaideler 0.60x0.60m ölçüsündeki *plinthos*lar üzerinde aşağıdan yukarıya *torus-astragal-trokhilos-astragal* sıralamasıyla oluşturulmuş üst çapı 0.50m olan Attik-İon tipi sütun kaideleridir. Kaidelerde *torus* ve *astragal* bezemesizdir (Levha 9a). Bu kaidelerin üzerinde yükseldiği ve avlunun üzerini açık bırakacak şekilde planlanmış olduğunu düşündüğümüz üst yapıyı taşıyan, avlu içine devrilmiş durumda üç adet monoblok, düz, mermerden yapılmış sütun gövdeleri tespit edilmiştir (Levha 3, 5, 7a). Sütunlardan avlu içerisinde ve devrilme yönleri aynı olanların yükseklikleri 3.00m, diğer sütunun yüksekliği ise 3.56m'dir. Sütunların üst çapları 0.40m, alt çapları 0.50m'dir. Bu sütunların alt çapı ile kaidelerin üst çapları aynıdır ve kaidelerin ortasında kurşun akıtma oluşu ve delikleri bulunmaktadır (Levha 8a, 9a). Avlunun içerisinde ayrıca üç adet üst yapı elemanı blokları yer almaktadır. Bu bloklarda ve sütunlardan bir tanesinin üst kısmında yanık izleri görülmekte ve aynı durum A Yapısının güneydoğu köşesinde yer alan ve merdivenle çıkılan platformun zemin taşlarında da görülmektedir (Levha 5). Bu durum alanda küçük çaplı bir yangının söz konusu olabileceğini göstermektedir.

Avlunun güneydoğu köşesi parsel dışında ve modern yolun altında kalmaktadır. Avlunun güney sınırında ise 4.90x1.40 m ölçülerinde bir havuz yer almaktadır. Kesme blok taşlardan yapılan havuzun, arkasındaki duvar ile bağlantılı olan kısmında, olasılıkla kaplama levhalarının yapışmasını ve bunların duvara tutunmasını ve yalıtımı sağlayan harç kalıntıları mevcuttur. Benzer bir havuz uygulaması yine Side'de 'R1' ve 'R2' olarak da anılan 'Konsollu Ev' ve '*Peristyl*li Ev'de de görülmektedir³.

Avlunun kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde yer alan payelerden kuzeydoğu köşedeki payenin tam köşe noktasından 1.20m uzunluğunda güneye ve batıya doğru uzandığı görülmektedir. Benzer bir biçimde kuzeybatı köşedeki payenin de tam köşe noktasından yine 1.20m uzunluğunda doğuya ve güneye doğru uzandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kuzeydoğu ve

³ Karşılaştırma için bkz. Mansel, 1978: 242, resim 267.

kuzeybatı köşelerde yer alan payeler 1.60m yüksekliğinde korunmuş durumdadır. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşelerde yer alan payeler her biri üst ve alt yüzey kenarları 0.60m ölçüsünde olan kare prizma biçimindeki üç ayrı blok taş ile oluşturulmuştur. Blok taşlardan biri tam olarak avlunun köşe noktasına oturtulmuş ve diğer ikisi de farklı yönlerdeki uzantıları sağlayacak şekilde köşedeki bloğun her iki yanına yerleştirilmiştir. Avlunun güneybatı köşesinde yer alan paye de 1.30m yüksekliğinde korunmuş durumdadır ve tek yönlü olarak 1.00m ölçüsünde kuzeye doğru uzanmaktadır. Bu payenin genişliği ise 0.60m'dir (Levha 3).

Avlunun kuzey kenarında görülen *postament* ve sütun kaideleri ile doğu kenarında görülen *postament* avlunun bir *peristyle* sahip olabileceğini göstermektedir ancak batı kenarında sütun ile ilişkilendirilebilecek bir mimari unsur bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra *vestibulumun* içerisinde, avlunun kuzey ve doğu kenarında bulunan *postament*ler ile aynı özelliklere sahip bir *postament* açığa çıkarılmıştır. Bu *postamentin* yapının kullanım sürecinden sonraki bir dönemde avludan *vestibulum*a taşınmış olduğu düşünülebilir. Söz konusu bulgulardan hareketle avlunun *peristyl* bir avlu olduğunu düşünürsek, batı ve kuzeyinde bulunan koridor benzeri boşlukları *portiko* olarak tanımlayabiliriz. Her ne kadar avlunun doğu kenarı parsel sınırlarının dışında ve modern yolun altında kalsa da, mevcut plan avlunun üç kenarından *portiko* ile çevrelendiğini göstermektedir (Levha 3, 5, 7a).

Avlunun güney kenarında, yapının güney dış duvarına bitişik olarak planlanmış havuzun batı bitiminde sığ bir çukurluk görülmektedir. Bu çukurluğun avluya doğru olan kısmı tam da havuzun bitiminden bir mermer döşeme taşı ile sınırlandırılmıştır. Üzerinin açık olduğunu düşündüğümüz avluda havuzun içinde biriken yağmur suyunun taşması durumunda, ayrıca avlunun içinde biriken yağmur sularının da tahliyesi için bu sığ çukur gider olarak kullanılmış olabilir. Bu sığ çukurun hemen batısında, avlunun batı kenarının dışında, batı *portikonun* güney ucunda, yapının güney ucuna bitişik bir sığ çukur tespit edilmiştir. 2.00x2.50m ölçülerindeki bu sığ çukurun batı kenarında, *vestibulumun* duvarı ile sınırlandırılmış, 0.25m genişliğinde, alçak bir taş örgüsü ile oluşturulmuş oluk açığa çıkarılmıştır. Sığ çukurun kuzey bitiminde, avlunun batı kenarına bitişik durumda, 0.65m çapında oyulmuş bir taş levha ile belirginleştirilmiş kuyu ağzı bulunmaktadır. Çukurluklar ve oluk ile oluşturulmuş bu sistem hem avlunun hem de *portikoda* biriken yağmur sularının tahliyesi için tasarlanmış gibi görünmektedir. Bu olası drenaj sisteminin arazinin eğimi doğrultusunda, 1 Nolu Sokağın altında yer alan kanalizasyon sistemine bağlı olduğu düşünülebilir (Levha 6). *Portikolarda* kuyu önündeki iki taş sırası dışında zeminde döşeme izine rastlanmamıştır. *Portikoların* kesiştiği noktada devrilmiş ve iki parça halinde kırılmış bir sütun yer almaktadır. Sütunun birleştirilmiş uzunluğu 3.50m, alt çapı 0.50m, üst çapı 0.40m'dir (Levha 7a).

Avlunun mermer taban döşemeleri büyük ölçüde tahrip olmuştur. Havuzun taban düzlemini oluşturan taş döşemenin parsel içerisinde görülebilen kısmı, iki kenarından dört adet taş blok ile sınırlandırılmıştır. Havuzun ön cephesinde yer alan taş blokların üst yüzeylerinde birbirlerine metal eklentilerle bağlandıklarını gösteren kenet izleri mevcuttur. Ayrıca havuz tabanında havuzu üç kenardan kaplayan olasılıkla dikey taş plakaların oturtulduğu girintiler de görülmektedir (Levha 5, 7a).

Avlunun kuzeyinde, kuzey *portikoya* açılan ana salon ise 8.00m uzunluğunda, 7.00m genişliğinde dikdörtgen planlıdır. Salon 5.20m genişliğinde ve 0.70m derinliğinde mermerle kaplanmış bir eşik ile avlunun kuzey bitimindeki *portikoya* açılmaktadır. Bu eşik üzerinde, ana salonun girişini vurgulayan iki adet sütun kaidesi *in situ* olarak açığa çıkarılmıştır. Ana salonun güneyinde yer alan giriş kısmında bulunan bu kaidelerin arasındaki mesafe 1.60m'dir. Avlunun kuzey kenarındaki sütun kaideleri ile karşılıklı olan ana salon sütun kaidelerinin simetrik olmadıkları, aynı aks üzerine yerleştirilmedikleri görülmüştür (Levha 3). Ana salonun girişinde yer alan bu sütun kaidelerinin altında *postament* kullanılmamıştır. Avluda yer alan sütun kaideleri ile aynı ölçüde ve aynı özelliklere sahip olan sütun kaidelerinin arasında yer alan 1.60m ölçüsündeki açıklığın tam

ortasında 1.00m yüksekliğinde ve üst ve alt yüzey kenarları 0.60m ölçüsünde, kare prizma biçimli olan tek parça halinde bir blok taş bulunmaktadır. Bu taş ile aynı ölçü ve özelliklere sahip olan birer blok taş da eşğin doğu ve batıdaki bitiminde kullanılmıştır. Eşik üzerinde, eşğin bitiminde yer alan blok taşlara bitişik olarak ve eşğin dış kenarında olacak şekilde, 15cm çapında açılmış yuvalar görülmektedir. Bu yuvalar olasılıkla kapı kanatlarının oturtulduğu yuvalar olmalıdır. Bu durumda B Yapısında ana salonun giriş kısmında bir kapı olduğu söylenebilir (Levha 8a, 9a).

Ana salonun zemini 12.24m kotunda saptanan mozaik ile kaplıdır (Levha 8a, 8b). Mozaığın *tesseraları* büyük ölçüde harçla bağlantısını yitirmiş durumdadır. Bazı bölümleri tamamen tahrip olmuştur. *Tesseralar* kırmızı, bordo, beyaz, mavi ve siyah renklindedir. Dikdörtgen bir düzenleme içerisinde ilk önce dış sıralarından oluşan dış çerçeve içerisinde ilmeklerle birbirine bağlanmış, merkezinde artı deseni yer alan dairelerden oluşan bir dış bordür yer alır. Bordürün iç tarafında yine bir dış sırası ve bunun da içinde beyaz renkli bir şerit halinde çerçeve bulunmaktadır. Beyaz renkli çerçeveden sonra giyoşlardan ve dalga bezemeden oluşan kolların meydana getirdiği *meanderler* iç içe geçerek *svastika* oluşturmaktadır. Kısa kenarlarda yan yana iki adet *svastika* ve bunların yanında güney kenarının köşelerinde oluşan paneller içerisinde güneybatı köşede yine ilmekli dairelerin, güneydoğu köşede ise köşeleri ilmekli baklava dilimi deseninin yer aldığı görülmektedir. Kuzeybatı köşedeki panelde yine ilmekli daireler vardır, kuzeydoğu köşedeki panel ise tahrip olmuştur. Mozaikli zeminin uzun kenarlarında iki *svastikanın* ortasında birer panel vardır ve bunlardan batıdaki panelde rozet benzeri bitkisel bir bezeme görülmektedir. Doğu kenardaki orta panel tahrip olmuştur ancak yine de bu panelde de ilmekli dairelerden oluşan bir bezeme göze çarpmaktadır. Mozaığın merkezinde 2.00x3.00m ölçülerindeki dikdörtgen panoda, *meanderlerin* kollarında görülen dalga bezeme ve giyoşlar burada ilmekli daireleri meydana getirmektedir. Pano içerisinde ilmekli dairelerden oluşan altı adet panel içinde figürlerin olduğu anlaşılmaktadır ancak tahribattan dolayı bu figürlerden yalnızca güneydoğu köşedeki hayvan figürü günümüze ulaşabilmiştir. Bu mozaığın hemen doğusunda, kalp yapraklı sarmaşık dalı bezemesinden oluşan başka bir mozaik bulunmaktadır. Bu mozaığın ana salonun doğusunda yer alan 4.20x3.80m ölçülerindeki B9 Nolu Mekânın duvarının hattına uygun olarak yapılmış ve bir boşluk doldurma motifi gibi uygulanmıştır. B9 Nolu Mekânın duvar hattının yamukluğundan dolayı bu ek mozaikte, ana mozaığe yaklaştıkça daralan alanda, bezemenin küçültüldüğü görülmektedir. Bu durum ana salonun mozaikli zeminin oluşturulduğu aşamada bir planlama hatası olduğunu akla getirmektedir (Levha 8a, 8b).

Ana salonun zeminini kaplayan mozaikte görülen *svastika*, *meander*, ilmekli daire, giyoş, sarmaşık dalı gibi bezemelerin benzerleri Perge'de Güney Hamamı'nın *palaestrasının* doğu ve kuzey *portiklerinde*, *Macellum* ve *Macellumun* batısında yer alan *portikte*, Geç Dönem Meydanı Doğu ve Güney Bazilika *portiklerinde* tespit edilen mozaiklerin bezeme repertuarı içerisinde karşımıza çıkmaktadır (Işıklıkaya-Laubscher, 2016: 212-215, 224, resim 9-15, 35). Bu bezemelerden kolları giyoşlardan oluşan *meander*, dalga, köşeleri ilmekli baklava dilimi, ilmekli daire, sarmaşık dalı olarak adlandırılanlar, Perge mozaikleri üzerine yapılan üslup ve tarihlendirme çalışmalarında MS 4. yüzyıla tarihlenen ve 'Perge C' atölyesi olarak tanımlanan atölyenin bezeme repertuarı içerisinde görülmektedir (Işıklıkaya-Laubscher, 2016: 178, 179). İlmekli daire ve sarmaşık dalı bezemelerine ayrıca yine aynı çalışmada 'Perge H' atölyesi olarak tanımlanan ve MS 5. yüzyılın ilk üç çeyreğine tarihlenen atölyenin bezeme repertuarı içerisinde de rastlanmaktadır (Işıklıkaya-Laubscher, 2016: 189, 190).

Ana salonun batısında B6, B7 ve B8 Nolu Mekânlar bulunmaktadır. B6 Nolu Mekân parsel sınırında kaldığı için uzunluk ölçüsü ve planı tam olarak anlaşılamamaktadır ancak mekânın genişliği 2.60m olarak belirlenebilmektedir. B7 ve B8 Nolu Mekânlar yan yana ve ortak duvarlıdır. Aynı zamanda bu mekânlar birer kapı ile ana salona açılmaktadır. B7 Nolu Mekân 2.60x3.00m ölçülerindedir ve tam planı parsel içindedir. Hemen bitişiğinde ve kuzeyinde yer alan B8 Nolu Mekân ise parselin kuzeybatı köşesine denk gelmektedir ve bu nedenle planı ve ölçüleri tespit

edilememiştir. Bu mekânın arka tarafında 1.60m genişliğinde kapı açıklığına benzer bir açıklık vardır fakat devamı parsel sınırının dışında kaldığı için anlaşılabilir değildir. B8 Nolu Mekân 1.40m, B7 Nolu Mekân ise 1.10m ölçüsünde birer kapı açıklığı ile ana salona bağlanmaktadır (Levha 3, 7a).

Yapıda uygulanan duvar tekniği ile ilgili en net bilgiye B7 ve B8 Nolu Mekânların duvar örgüleri sayesinde ulaşılabilmektedir. Ortalama olarak 1.50m yüksekliğinde korunmuş olan B7 ve B8 Nolu Mekân duvarları 0.60m kalınlığındadır. Bu duvarların *opus vittatum mixtum* adı verilen duvar örgü tekniğine benzer şekilde, farklı ölçülerde yatay kesme taş bloklar ile yine farklı ölçülerde yatay tuğla blokların bir arada kullanıldığı bir örgü tekniği ile oluşturulduğu görülmektedir (Levha 9b).

Ana salonun güneydoğusunda 4.20x3.35m ölçülerinde, salonun devamı niteliğinde bir girinti yer almaktadır. Buradan 1.20m genişliğinde bir kapı açıklığı ile 4.00x3.30m ölçülerindeki B9 Nolu Mekâna geçilmektedir. Ana salon dışında diğer mekânların zeminlerinde döşemeye rastlanmamıştır. B9 Nolu Mekânın kuzeydoğu köşesinde 2 Nolu Sokağa açılan, 1.50m genişliğinde, mermer bir eşğin yer aldığı arka kapı düzenlemesi bulunmaktadır. B Yapısının 785-19 ve 785-18 Parsellerde tespit edilen kısmının güneybatısında 1 Nolu Sokağa açılan bir *vestibulum* ana giriş, kuzeydoğusunda da 2 Nolu Sokağa açılan başka bir kapı olduğu görülmektedir (Levha 3, 4, 5, 7a).

2. Tarihlendirme

Peristyl avlulu evde avlunun kuzey *portikosunun* batı ucunda 12.11m kotundaki taban üzerinden tarihlenebilir nitelikte 2 adet seramik ele geçmiş ve bunların MS 6-7. yüzyıla ait olduğu anlaşılmıştır⁴. Söz konusu seramikler taban üzeri malzeme oldukları için yapının son kullanım evresi ile ilişkilendirilebilir. Bunun yanı sıra yapıda tarihlenebilir nitelikte bazı mimari unsurların varlığı da göze çarpmaktadır. B2 Nolu Mekânda avlunun kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneybatı köşesinde tespit edilen köşe paye uygulaması, ilk evresi MS 4. yüzyıla tarihlenen Ksanthos'taki 'The House of the Lycian Acropolis' olarak adlandırılan konut yapısında, *peristylli* avlunun köşesinde açığa çıkarılmıştır (Manière-Lévêque, 2005: 476, Fig. 1). Ayrıca B3 Nolu Mekânın zemininde tespit edilen taban mozağında görülen bezemelerin stilistik açıdan benzerleri 'Perge H' atölyesi olarak adlandırılan atölyenin mozaik bezeme repertuarı içerisinde görülür. Bu atölyenin ürettiği mozaikler MS 5. yüzyılın ilk üç çeyreğine tarihlenmiştir (Işıklıkaya-Laubscher, 2016, 189, 190). Ancak söz konusu veriler, yapının inşa tarihini kesinleştirebilmek için yeterli değildir. Bu nedenle şimdilik, bu verilerin, yapının MS 4-5. yüzyılda inşa edildiğine? veya onarım gördüğüne? işaret ettiğini söylemek mümkündür. Side'nin özellikle MS 5. yüzyılda yoğun bir yapılaşma süreci yaşaması⁵, bu noktada yapının inşa veya onarımı için MS 5. yüzyılın öne çıkmasına neden olmaktadır. Yapıda açığa çıkarılan arkeolojik bulguların MS 7. yüzyıla birlikte kesilmesi⁶ yapının bu yüzyılda terk edilmiş olduğunu göstermektedir.

3. Analoji

Peristyl avlulu evin kuzey-güney doğrultusundaki ana giriş (*vestibulum*), arka kapı, avlu (*peristyl* avlu) ve ana salonu (*oecus/triklinium*) içeren merkezi planının bütünüyle ortaya çıkarılmış olması, bu yapının Side'nin sahip olduğu antik dönem konut planı çeşitliliğine katkıda bulunması açısından son derece önemlidir. Ayrıca yapının hem önünde hem de arkasında yer alan sokaklara

⁴ Yapıda ele geçen tarihlenebilir nitelikteki seramikler için ayrıca bkz. Özcan, 2022: 253-260.

⁵ Side'de MS 5. yüzyılda yaşanan yoğun imar faaliyetleri için bkz. Alanyalı ve Yurtsever, 2020: 55; Yıldırım, 2013: 120, 131, 201, 209, 222; Alanyalı, 2016: 434, 435; Yurtsever, 2021: 282; Nollé, 2001: 467-471; Yıldırım, 2017: 199. Side'de MS 6. yüzyılda yaşanan imar hareketliliği ile ilgili detaylı bilgiler için bkz. Alanyalı, Piesker ve Erkoç, 2014: 94-95; Alanyalı, 2014a: 97; Alanyalı, 2014b: 456; Scherrer ve Lohner-Urban, 2016: 258; Alanyalı, Alanyalı ve Şen, 2010: 96; Alanyalı ve Şen, 2011: 439; Alanyalı, 2017: 189, 192; Yurtsever, 2021: 7, dn. 24.

⁶ Yapı ile ilgili kronolojik değerlendirmeler için ayrıca bkz. Özcan, 2022: 245-246.

açılan diğer iki yapının da konut olduğu düşünülürse, bu üç yapıda ikamet eden ailelerin arasında bir komşuluk ilişkisinden de bahsedilebilir. Bunun yanı sıra yapının hem ana giriş kapısının hem de arka kapısının kuzeyindeki ve güneyindeki diğer yapılar ile karşılıklı olmaması, konutun özel alanlarının ve ailenin ev hayatının izole edilmesi yönünde bir çaba olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yapının *vestibulumunun peristyl* avlu ve ana salon ile aynı aks üzerinde olmaması, *vestibulumda* ziyaretçilerin beklemesi için kullanıldığını düşündüğümüz seki ve bu mekânın evin diğer bölümlerini ana giriş kapısından direkt görünmeyecek şekilde izole etmesi de mahremiyet olgusunu destekleyen diğer unsurlardır (Levha 4).

Atriumlu konutlarda *vestibulum-fauces-atrium (impluvium)-tablinum* bölümlerinin aynı aks üzerinde olması, bu konut geleneği için belirleyicidir. Bu tip konutlarda yapının girişinde bulunan bir kişinin bu noktadan baktığında aynı aks üzerindeki bölümleri görebilmesi, bu bölümlerin daha çok ziyaretçilerin ağırlanması için kullanılan dışa açık birimler olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bu birimler aile reisinin işlerini yürüttüğü ve iş görüşmelerini de yaptığı bölümlerdir. Roma sosyal yaşantısı içerisinde *patronus* ve *cliens* arasında *clientela* olarak anılan, karşılıklı güven ve sadakate dayalı bir ilişki bulunmaktaydı. Bu çerçevede *cliens* her sabah *patronusun* evine giderek onu selamlardı ve bu *salutatio* adıyla anılan bir ritüeldi (Wallace-Hadrill, 1994: 12). Bunun yanı sıra aile reisinin görüşmeleri bittikten sonra evin hanımı ve çocukları hem günlük işler hem de ev içi aktiviteler için yine aynı alanları kullanırlardı (Cooper, 2007: 14). Roma konutlarının kamusal yaşamın içerisinde bu şekilde yer alıyor olması, Hellen konutlarının fonksiyonu ile anlayış ve gelenek açısından keskin bir farklılık ortaya koymaktadır (Wallace-Hadrill, 1994: 12). Nitekim Hellenistik geleneğe dayalı *peristyl* avlunun merkezi konumda olduğu konut tipinde, bu birimin aile için bir mahremiyet alanı olduğu düşünülmektedir (Ellis, 2002: 76).

Peristyl avlu geleneğinin Anadolu'daki Hellenistik, Roma ve Geç Roma dönemi evlerine Hellenistik dönem Delos evlerinden uyarlandığı genel olarak kabul edilmektedir. Üzeri açık bir avlu ve bu avluyu çevreleyen *portikolardan* oluşan *peristyl* avluların tabanında sütunların oturduğu basamakların avluyu çevreleyerek bir havuz oluşturduğu görülür. Roma konut planına Etrüsk konut ve mezar planından geçiş yaptığı düşünülen *atrium* kavramı ile *peristyl* avlu arasında bir köken sorunu vardır. *Atriumlarda impluvium-compluvium* sistemi ile *peristyl* avluda da havuzcuklu bir avlu tabanı ve avlunun üzerini açıkta bırakan çatı sistemi anlayış açısından son derece yakındır. MÖ 3. yüzyılda İtalya'da Campania bölgesinde erken örnekleri görülen *impluvium-compluvium* sisteminde *atriuma* sütunların eklenmesinde Hellenistik dönem Doğu Akdeniz konut geleneğinin etkisinin olduğu düşünülmektedir. Etrüsk tapınaklarından Roma konut mimarisine uyarlandığı düşünülen *impluvium-compluvium* sistemi ile Delos'taki *peristyl* avlu tabanında görülen *impluvium* benzeri havuzcuk uygulamasından hangisinin diğerini etkilemiş olabileceği konusu tartışmalıdır (Zeyrek, 2005: 46, 47). Bunun yanı sıra güncel çalışmalarda, İtalya'daki Pompeii ve Herculaneum gibi kentlerde İtalic bir konut tipi olarak tanımlanan ve standartları da belirlenen *atriumlu* konut geleneğine, Roma İmparatorluğu'nun sınırları genişledikçe, Hellenistik dönem konutlarına özgü *peristyl* avlu kavramının adapte edildiği ifade edilmektedir. Bu adaptasyon sonucunda hem *atrium* hem de *peristyl* avluya sahip olan bir konut geleneğinin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Anderson, 2013: 200, 201). Bunun yanı sıra Pompeii konutları özelinde değerlendirildiğinde, bir avlunun *atrium* olarak adlandırılabilmesi için *impluviumun* ve *impluvium* ile aynı aks üzerinde yer alan *tablinumun* belirleyici faktörler olduğu genel olarak kabul görmektedir. Bu nedenle *atrium* ve *peristyl* uygulamasının arasında bir bağlantı kurulamayacağı yönünde görüşler de mevcuttur. Hem *peristyl* avluya hem de *atriuma* sahip olan konutlara Ephesos Yamaç Ev I'den bir örnek verilebilir (Zeyrek, 2005: 46, 47).

Peristyl avlulu Roma ve Geç Antik Çağ konut örnekleri Anadolu'daki pek çok yerleşimde tespit edilmiştir. Anadolu'daki Roma evlerinin tipolojisine dayanan bir çalışmaya göre Rhodos tipi

peristyl; Pergamon'da Attalos I'nin Sarayı⁷, Erythrai'de Roma Villası⁸, Miletos'da *Peristyl* Avlulu Ev⁹, Ephesos'da Yamaç Evler II'de B1-16 Evi¹⁰ gibi yapılarda görülmektedir. Aynı tipoloji çalışmasında '*Normal Peristyl Avlulu Tip*' olarak sınıflandırılan konutlar ise Pergamon Akropolis'te yer alan Eumenes II'nin Sarayı, Pergamon Orta Şehir'de *Peristyl* Ev II¹¹, Aşağı Şehir'de Konsül Attalos'un Evi, Aşağı Agora'nın batısındaki yapılarıdır¹². *Peristyl* avlulu konutlar için yapılan bu tipolojide Ephesos Yamaç Ev I'de C1-7, Yamaç Ev II'de A1-12, C1-3, D1-7 evleri¹³ ile Side'deki R1 ve R2 evleri¹⁴ '*Tam Olmayan Peristyl Avlulu Tip*' olarak tanımlanmıştır (Gürler, 1987: 86-89). Avlu tabanında *impluvium* bulunan evler için de Antiokheia'da *Atriumlu* Ev ve Nazar Evi¹⁵, Zeugma¹⁶, Perge¹⁷ ve Side¹⁸, Ephesos Yamaç Ev I ve II¹⁹, Klaros²⁰, Hierapolis'de²¹ yer alan konutlar örnek olarak gösterilmektedir (Zeyrek, 2005: 48). Ayrıca yukarıda değinilen tipoloji çalışmasında '*Normal Peristyl Avlulu Tip*' olarak sınıflandırılan konutlara Laodikeia'da açığa çıkarılan, Roma İmparatorluk dönemi ve Geç Antik Çağ evreleri olan A Evi kompleksi içinde yer alan 1 Nolu Ev örnek olarak eklenebilir²². Metropolis'te MS 2. yüzyıl ortalarında inşa edilmiş ve MS 4. yüzyıl başlarına kadar kullanılmış olan bir *peristyl* avlulu ev de Anadolu'nun antik çağ konut mimarlığına güncel verilerle katkı sağlamaktadır²³.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan *peristyl* avlulu evi plan açısından yine Side örnekleri ile karşılaştırmak gerekirse, bu yapının Side'de 'R1' ve 'R2' olarak da anılan konutlardan '*Peristylli* Ev' ile bazı noktalarda benzerlik bazı noktalarda farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Örneğin; '*Peristylli* Ev' ile çalışmamızın konusunu oluşturan *peristyl* avlulu evde avlunun konumu farklıdır, çünkü '*Peristylli* Ev'de avlu yapının ortasında yer almaktadır. Çalışma konumuzu oluşturan yapıda ise avlu, güney dış duvara dayalı ve üç kenarlıdır (Levha 4). *Portiko* '*Peristylli* Ev'in avlusunun iki kenarındadır, ancak B Yapısında, her ne kadar avlunun doğu kenarı parsel sınırlarının dışında ve modern yolun altında kalsa da, mevcut plan avlunun üç kenarından *portiko* ile çevrelendiğini göstermektedir²⁴. Buna karşın avlunun kareye yakın planı, köşelerinde yer alan taşla örülmüş payeler ve avluda kullanılan sütunlar, çalışma konumuzu oluşturan B Yapısının '*Peristylli* Ev'in avlusu ile benzerlik gösteren noktalarıdır²⁵.

Yapının ana salonunun bir *oecus* veya *triklinium* mu olduğu noktasında kesin bir yargıya varılamamaktadır. Bilindiği üzere bu iki terim esasen antik çağ konutlarında yemek salonu, şölen salonu veya ana salon işlevi gören mekânların tanımlanması için kullanılmaktadır. Genellikle *peristyl* veya bahçeye bakan *triklinium*, yapının ana salonu için daha uygun bir terim olarak görünse de yapının plan açısından yakın benzeri olan Knossos'taki Villa Dionysos'ta ana salon *oecus* olarak adlandırılmıştır. Avlunun kuzey bitimindeki *portikoya* açılan ana salonun varlığı, bu

⁷ Plan için bkz. Durm, 1910: 472.

⁸ Plan için bkz. Gürler, 1987: Şekil 10.

⁹ Plan için bkz. Zeyrek, 2005: Resim. 22.

¹⁰ Plan için bkz. Strocka, 1977: Figür. 30.

¹¹ Plan için bkz. Zeyrek, 2005: Resim 12.

¹² Plan için bkz. Gürler, 1987: Şekil 1, 3-8.

¹³ Plan için bkz. Jobst, 1977: Figür 26, 64, 173, 200.

¹⁴ Plan için bkz. Mansel, 1978: Resim 267.

¹⁵ Plan için bkz. Stillwell, 1961: Figür 16.

¹⁶ Plan için bkz. Dilaver, 2020: 320, Figür 7, 323, Figür 10.

¹⁷ Plan için bkz. Zeyrek, 2005: Resim. 8.

¹⁸ Plan için bkz. Mansel, 1978: 240.

¹⁹ Plan için bkz. Lang-Auinger, 1994: Figür 13; Lang-Auinger, 1996: Figür. 77.

²⁰ Plan için bkz. Şahin, 1998: Levha 2, Resim 12.

²¹ Plan için bkz. Ferrero, 1995: 350, Plan 1.

²² Plan için bkz. Şimşek, 2013: 309-311, Resim 422-424.

²³ Plan ve detaylı bilgiler için bkz. Aybek, Arslan, Gülbay, 2021: 155-160, 4, Fig. 2.

²⁴ Karşılaştırma için bkz. Mansel, 1978: 242, Resim 267.

²⁵ Karşılaştırma için bkz. Mansel, 1978: 242, Resim 267.

yapıyı mimari düzenleme açısından MS 1. yüzyılda inşa edilip MS 2. yüzyılda onarım gören ve MS 200'de bir deprem ile yıkılan Knossos'taki Villa Dionysos ile yakınlaştırmaktadır. Bu yapıda *peristyl* avlu yapıya MS 2. yüzyıl düzenlemesinde eklenmiştir ve tam da *oecus* olarak adlandırılan ana salonu ile karşılıklıdır (Paton, 1998: 125, 126). Knossos'taki yapıda *oecus*un önünde yer alan ve girişi vurgulayan iki sütun ile karşısında yer alan *peristylli* avlunun sütunları simetrik değildir. Bu durum Villa Dionysos'ta *peristyl*in yapıya sonradan eklenmesi nedeniyle aksialitenin bozulmasıyla izah edilmektedir (Paton, 1998: 126). Aynı durum B Yapısında da kendisini göstermektedir. Bu nedenle avlu *peristyl*inin yapıya sonradan eklendiği düşünülebilirse de sütun kaideleri her iki bölümde de aynı oldukları için eş zamanlı planlanmış gibi görünmektedir. Bu durumda B Yapısında avlunun *peristyl* ile ana salonun girişindeki iki sütun arasında bir simetri kaygısı duyulmamış olduğu söylenebilir. Knossos Villa Dionysos'ta da avlunun ve *oecus*un merkezî bir konumda olduğu ve bu açıdan da B Yapısı olarak da adlandırdığımız *peristyl* avlulu ev ile benzerlik gösterdiği görülmektedir (Paton, 1998: 125).

Peristyl avlulu evde ana salonun zeminini kaplayan mozaik daha önce de sözü edildiği üzere 'Perge H' atölyesi üretimi olarak nitelendirilen mozaikler ile bezeme repertuarı açısından benzerdir. Yapıdaki mozaik ile Perge örnekleri arasında görülen benzerliğin teknik açıdan ve üslup açısından da varlığının sorgulanması için bu mozaik için detaylı bir teknik çalışmaya tabi tutulması gerekmektedir. Side Antik Kenti kazı ve yayın çalışmaları kapsamında ileride gerçekleştirilecek mozaik odaklı çalışmalar bu noktadaki soru işaretlerine cevap bulunmasını sağlayacaktır. 'Perge H' atölyesinin üslup açısından yakın örnekleri, bu konuda sürdürülen detaylı çalışmalar sayesinde Anadolu'nun güney kıyıları ve batısındaki bazı yerleşimler ile Yunanistan, Ege Adaları, Kıbrıs, Suriye, Filistin, Ürdün'de tespit edilmiştir (Işıklıkaya-Laubscher, 2016: 180-181, 190). Perge mozaikleri için üslup açısından kurulan bu paralellik hiç kuşkusuz ki Pamphylia Bölgesinin en büyük liman kentlerinden Side'nin mozaikleri için de geçerli olabilir. Daha önce de sözü edildiği üzere, Side mozaikleriyle ilgili ileride yapılacak detaylı ve kapsamlı çalışmalar sayesinde teknik, üslup ve stil kritiği açısından birçok soru cevaplanabilecektir.

4. Sonuç ve değerlendirme

Dea Roma Kült Tapınağı, Tykhe Tapınağı ve ticaret *agorası*, hamam-*gymnasium* kompleksi olarak da adlandırılan M Yapısı gibi kamu yapılarının yoğunlaştığı tiyatro ve çevresine oldukça yakın bir konumda olan parsellerde açığa çıkarılan yapıların sivil mimari örnekleri olması, kentte tiyatronun güneyinde bir konut alanının oluşturulmuş olduğunu göstermektedir. Bu veriler, kentin günlük yaşamının yarımada üzerinde sürdürüldüğünü göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu çalışma kapsamında kazı sonuçları değerlendirilen 785-19 ve 785-18 Parsellerde 1 ve 2 Nolu Sokaklara açılan A Yapısı, B Yapısı ve C Yapısının bir *insula* düzenlemesi içerisinde planlandığı anlaşılmaktadır. Bu sokaklardan 1 Nolu Sokağın doğuda yer alan C Caddesi'ne bağlanıyor olması, kentte Geç Antik Çağ'da gelişkin bir cadde ve sokak organizasyonunun varlığını göstermektedir. Yani her iki parselde yer alan konutlarda yaşayan insanlar kısa bir yürüme mesafesi ile kentin ana caddesine ulaşabiliyordu.

Parsellerde yer alan 1 ve 2 Nolu Sokaklarda zemini oluşturan taş plakaların aynı zamanda sokakların altında yer alan atık su kanallarının üzerini örttüğü anlaşılmaktadır. Bu sokaklarda aynı zamanda sokağa açılan yapıların duvar diplerinde pişmiş toprak künkler ile oluşturulmuş temiz su sisteminin varlığı da tespit edilmiştir. Bu künkler vasıtasıyla taşınan temiz suyun yapılara girişinin nasıl sağlandığı noktasında sağlıklı bir veri bulunmamaktadır. Ancak bu sokak düzenlemeleri bize, Side'de kapsamlı bir cadde-sokak organizasyonunu ve bununla birlikte bir kentin en büyük ihtiyaçlarından olan temiz su ve atık su sistemi gibi alt yapı sorunlarının çözülmüş olduğunu göstermektedir.

Geç Antik Çağ konutlarında Hellenistik konut mimarisinin geleneğinin en belirgin unsuru olan *peristyl* avlu geleneğinin Side'nin Geç Antik Çağ konut mimarisine yansıdığı görülmektedir. A

Yapısı, B Yapısı ve C Yapısının kapı açıklıklarının karşılıklı olmayışı özel hayat ve mahremiyet olgusuna önem verildiğini göstermektedir.

Side, tarihinin her döneminde hem doğu hem de batı ile ticari ilişki içerisinde olmuştur. Doğu Akdeniz havzasında doğudan batıya doğru devam eden kıyı ticaret rotasının Anadolu'nun güney kıyılarındaki en önemli limanlarından biri olan Side'nin bu konumu, kentin sosyal ve kültürel yaşamında hem doğulu hem de batılı unsurların varlığına neden olmuştur. Side'nin doğuda Kuzey Afrika, Levant, Kuzey Suriye, Kıbrıs, Kilikya, batıda ise Fransa ve İspanya'nın güney kıyılarından İtalyan Yarımadası'na ve oradan Ege Denizi'nin güneyinde Girit'e ve Likya'ya, kuzeyinde ise Pisidia'ya uzanan etkileşim ağına açık bir liman kenti olması özellikle kentin *pantheonuna* yansımıştır. Bu doğrultuda son dönem kazılarının sonuçlarıyla kentin konut planlarında görülen çeşitlilik de aynı ticari, sosyal ve kültürel etkileşim ağının sivil mimariye yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan *peristyl* avlulu ev ise, konut mimarisinde görülen *peristyl* avlu geleneğinin kökeni düşünüldüğünde hem dönemin sivil mimari anlayışına hem de kentte var olan batı kökenli mimari unsurların sivil mimariye yansımalarına bir örnek olarak gösterilebilir.

Kaynakça

- Alanyalı, F. S., Alanyalı, H. S. ve Şen, D. (2010). Tak ve çevresi. *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, 8, 96-97.
- Alanyalı, F. S. ve Şen, D. (2011). Tak ve çevresi. *Kazı sonuçları toplantısı*, 32(2), 439.
- Alanyalı, F. S., Piesker, K. ve Erkoç, S. (2014). Attius Philippus suru. *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, (12), 94-96.
- Alanyalı, F. S. (2014a). Müze alanı kazısı. *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, (12), 96-97.
- Alanyalı, F. S. (2014b). Üç havuzlu çeşme ve arkasındaki su yapıları (Side Müzesi'nin girişinin güney kısmı). *Kazı sonuçları toplantısı*, 35(1), 456-457.
- Alanyalı, F. S. (2016). Side Dionysos (?) Tapınağı ışığında tiyatro ile çevresinin kentsel değişimi ve dönüşümü. *Olba*, (24), 419-450.
- Alanyalı, F. S. (2017). Side. Bir kentin kayboluşunun hikâyesi. *Arkeoloji ve Sanat*, (155), 187-196.
- Alanyalı, H. S. ve Yurtsever, A. (2020). Pamphylia Bölgesi ve Side'nin tarihi coğrafyasına genel bir bakış. M. E. Altınsapan ve B. Y. Olcay Uçkan (Ed.), *Canan Parla Armağanı* içinde (ss. 37-63). İstanbul.
- Anderson, J. C. (2013). *Roman architecture in provence*. New York: Cambridge University Press.
- Aybek, S., Arslan, B., Gülbay, O. (2021). *The Peristyl House of Metropolis*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Brödner, E. (1989). *Wohnen in der Antike*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Cooper, K. (2007). Closely watched households: Visibility, exposure and private power in the Roman domus. *Past and Present Society*, (197), 3-33.
- Dilaver, M. (2020). The houses of Zeugma in Late Antiquity: Social, cultural and economic changes. K. Görkay (Ed.), *Zeugma* içinde (ss. 312-327). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Durm, J. (1910). *Handbuch der architektur. Die baukunst der Griechen*. 1. Band, Leipzig: Alfred Kröner Verlag.
- Ellis, S. P. (2002). *Roman housing*. London: Duckwort.

- Ferrero, D. de B. (1995). Frigya Hierapolis'i 1993 kazı ve restorasyonları. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 16(2), 345-360.
- Gürler, B. (1987). *Anadolu'da Roma dönemi evleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Işıklıkaya-Laubscher, I. R. (2016). Perge mozaik atölyeleri ve Akdeniz havzası mozaik ekolleri içerisindeki yeri. *Adalya*, (19), 169-227.
- Jobst, W. (1977). *Römische Mosaiken Aus Ephesos I. Die Hanghäuser des Embolos. Forschungen in Ephesos VIII(2)*. Wien.
- Lang-Auinger, C. (1994). Nachgrabungen im Hanghaus 1 und 2. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, (63), 20-21.
- Lang-Auinger, C. (1996). *Hanghaus 1 in Ephesos: der Baubefund. Forschungen in Ephesos 8(3)*. Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Manière-Lévêque, A. M. (2005). The House of the Lycian Acropolis at Xanthos. In L. Lavan, L. Özgenel, A. Sarantis (Ed.), *Housing in Late Antiquity (Late Antique Archaeology)* (pp. 475-494). Leiden: Brill Publishing.
- Mansel, A. M. (1978). *Side, 1947-1966 yılları kazıları ve araştırmalarının sonuçları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mau, A. (1899). *Pompeii: Its life and art*. New York: Macmillan.
- Nollé, J. (2001). *Side im alertum. Geschichte und zeugnisse II*. Bonn.
- Özcan, F. Ç. (2022). *Side Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı 779-14, 798-1, 785-19 ve 785-18 Kazılarının Seramikler Işığında Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Paton, S. (1998). The Villa Dionysos at Knossos and its predecessors. *British School at Athens* (2), 123-128.
- Scherrer, P., Lohner-Urban, U. (2016). Doğu Kapısı. *Kazı sonuçları toplantısı*, 37(1), 257-258.
- Stillwell, R. (1961). Houses of Antioch. *Dumbarton Oaks Papers*, (15), 45-57.
- Strocka, V. M. (1977). *Die Wandmalerei der Hanghäuser in Ephesos. Forschungen in Ephesos VIII(1)*. Wien.
- Şahin, N. (1998). *Klaros/Apollon Klarios bilicilik merkezi*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Şimşek, C. (2013). *Laodikeia (Laodiceia ad Lycum). Laodikeia Çalışmaları*, 2. İstanbul: Ege Yayınları.
- Wallace-Hadrill, A. (1994). *Houses and society in Pompeii and Herculaneum*. New Jersey: Princeton University Press.
- Yıldırım, Ş. (2013). *Side antik kentinin Bizans Dönemi dini mimarisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yıldırım, Ş. (2017). Mimari plastik veriler ışığında Erken Bizans döneminde Side'de sütunlu caddelerin onarımı. *Seleucia*, VII, 187-206.
- Yurtsever, A. (2021). *Side Gymnasiumu (M Yapısı), mimari araştırmalar ve araştırmaların sonuçları. Side Antik kenti araştırmaları I*. H. S. Alanyalı ve F. S. Alanyalı (Ed). İstanbul: Ege Yayınları.

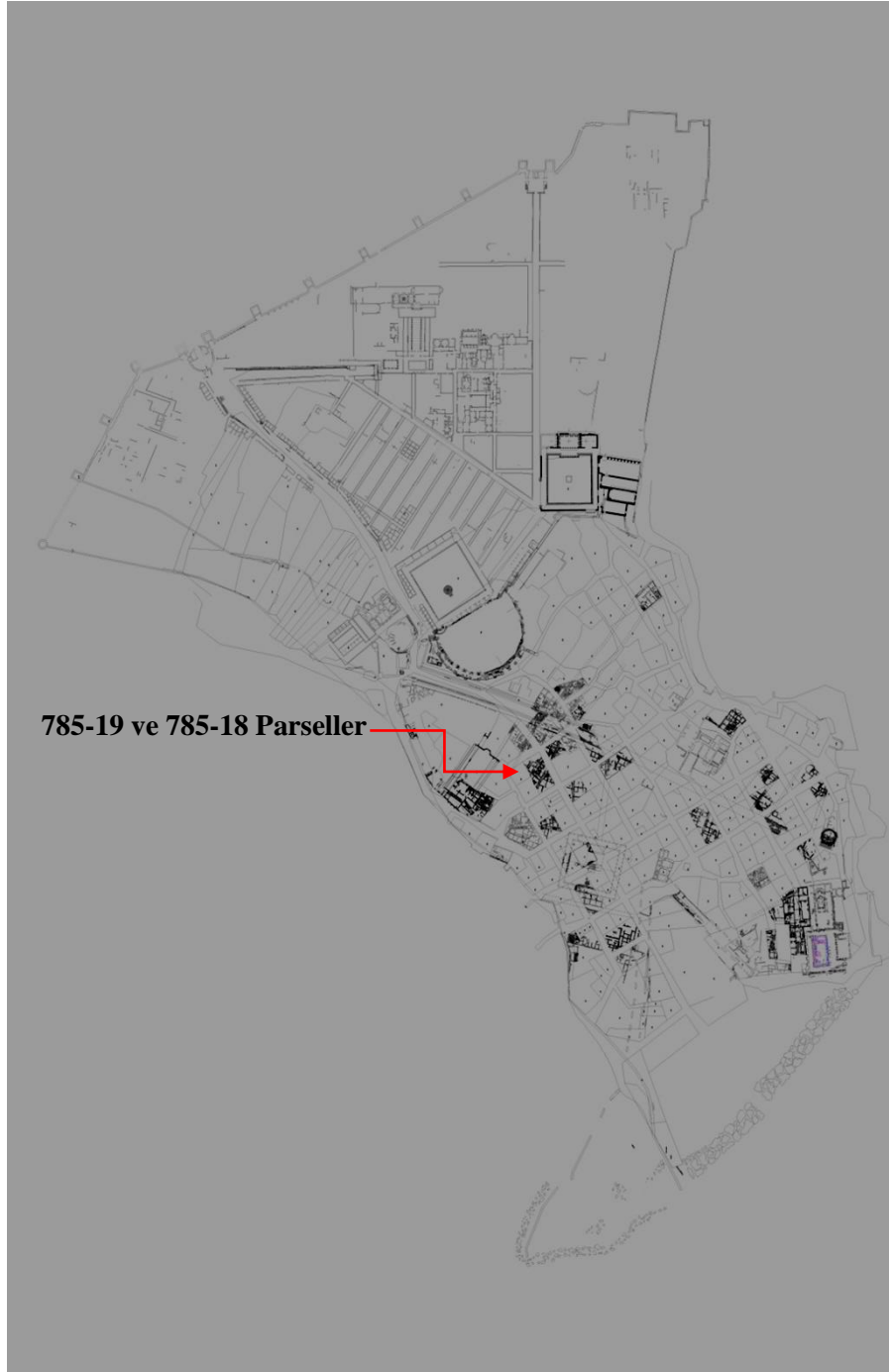
Antik Çağ Konut Mimarisine Side'den Bir Örnek: *Peristyl* Avlulu Ev

Zeyrek, H. (2005). *Anadolu konut mimarisinde portikolu avluların gelişimi ve değişimi 'mimari açıdan bir değerlendirme'*. İstanbul: Ege Yayınları.

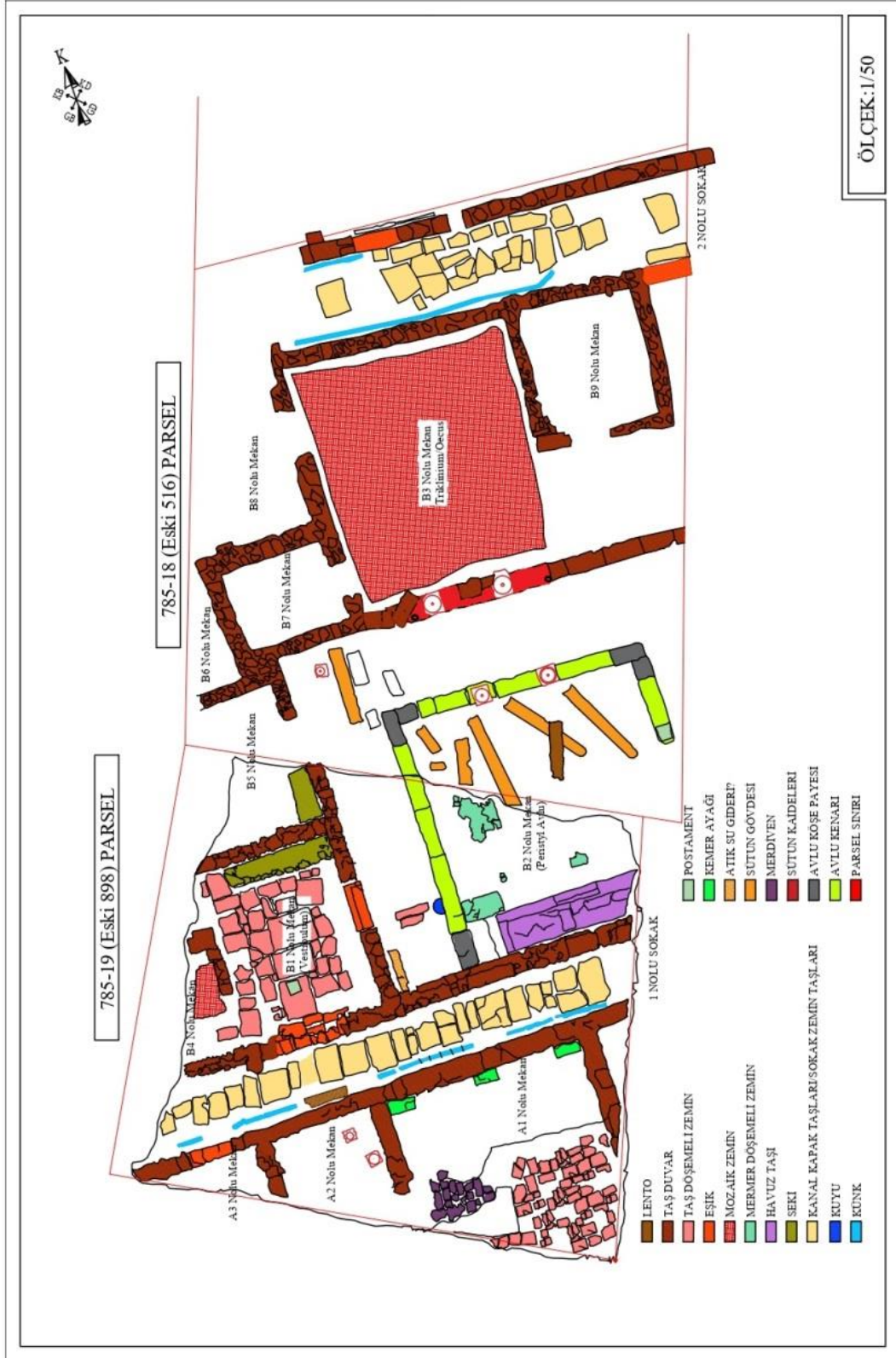
Levha 1

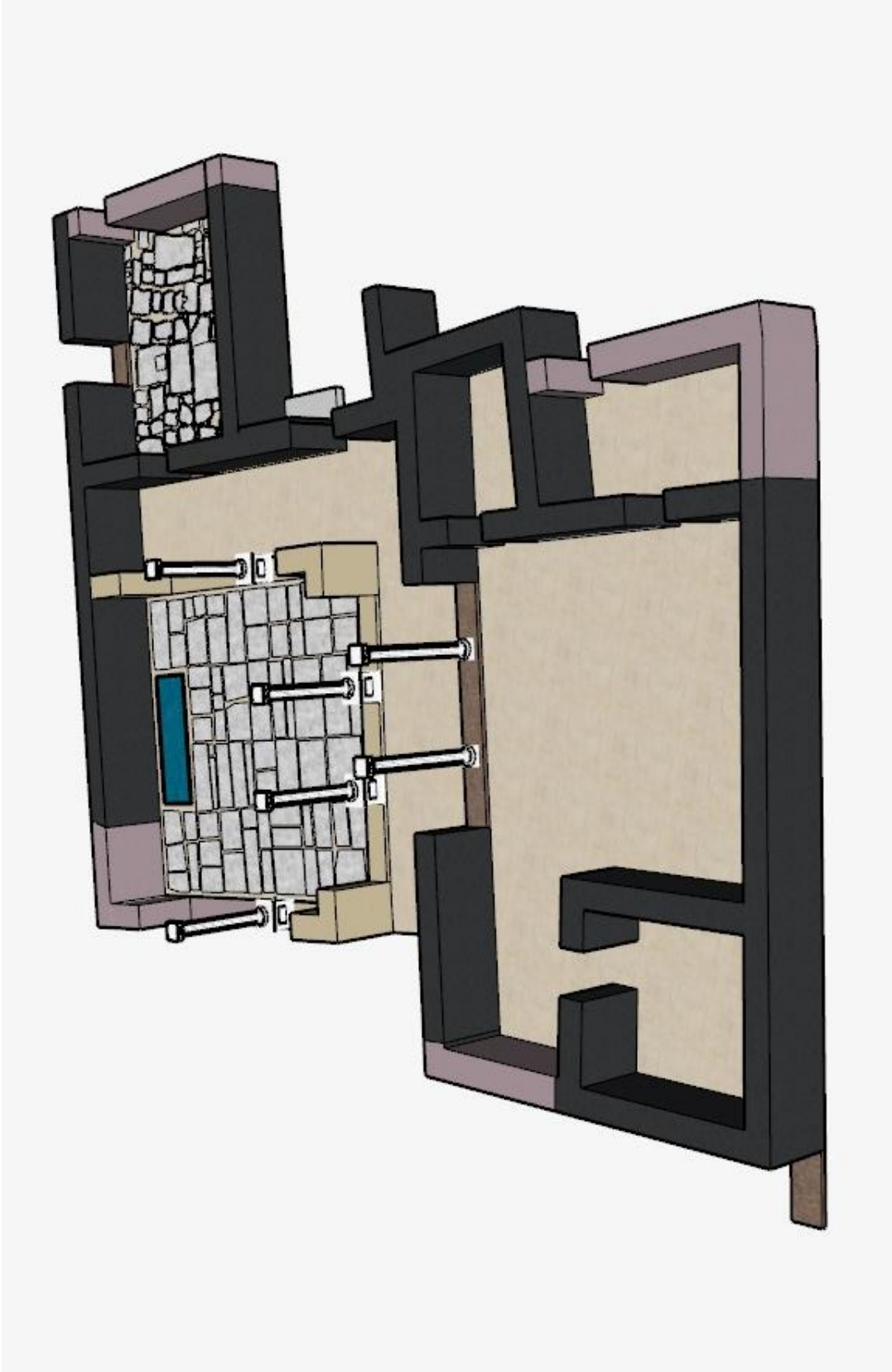
Levha 2

Levha 3

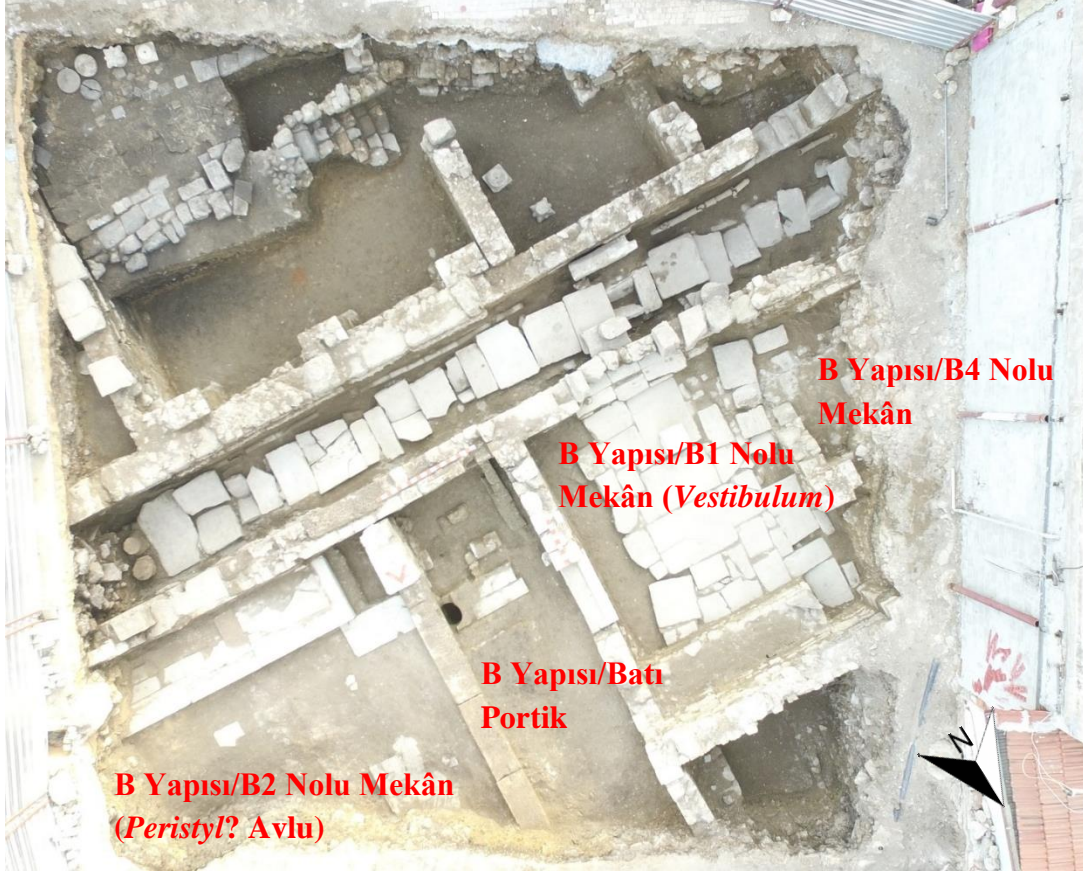
Levha 4

Levha 5

Levha 6

Levha 7

a

b

Levha 8

a

b

Levha 9

a

b

ALEKSANDR DUGİN'İN AFGANİSTAN VE SURİYE ÖZELİNDE BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜVENLİK ANALİZLERİ

Ahmet ÖZKAN¹

Öz

Aleksandr Dugin yakın Rus siyasi tarihi açısından ortaya koyduğu fikirlerle ön plana çıkan önemli bir düşünürdür. Özellikle jeopolitiği Rusya'nın lehine yorumlayarak Avrasyacı bir yaklaşım ortaya koyan Dugin, yaptığı açıklamalarla ve söylemlerle iddialı çıkışlar yapmaktan geri durmamaktadır. 2001 yılında ABD'de gerçekleşen terör saldırıları sonrasında ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesi ve bu işgalden yirmi sene sonra 2021 yılında Afganistan'dan tamamen çekilme kararı alması ve bu kararı uygulamaya geçirmesi bölgesel ve küresel olarak pek çok etkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim 2001 yılında başlayan ABD'nin Afganistan işgali uluslararası gelişmeler içerisinde ne kadar önemli bir yere sahipse aynı şekilde 2021 yılında ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi de aynı önem derecesine sahiptir. Bu sebeple Afganistan'ın nasıl bir yapı arz ettiği, ABD'nin Afganistan'ı işgalinin ve sonrasında çekilmesinin Dugin nezdinde Rusya cephesinde nasıl algılandığı ele alınması gereken bir meseledir. Aynı şekilde ABD'nin Suriye'deki varlığı ve bölgede bulunan terör örgütleriyle kurduğu ilişki Türkiye ve bölge açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehditler ve dahası Dugin tarafından nasıl analiz edilmektedir? Kısaca bu çalışmada Aleksandr Dugin'in Afganistan ve Suriye özelinde yaşanan gelişmeleri küresel ve bölgesel güvenlik açısından nasıl yorumladığı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aleksandr Dugin, Afganistan, Suriye, bölgesel ve küresel güvenlik.

ALEKSANDR DUGİN'S REGIONAL AND GLOBAL SECURITY ANALYSIS SPECIFIC TO AFGHANISTAN AND SYRIA

Abstract

Aleksandr Dugin is an important thinker who stands out with his ideas in recent Russian political history. Dugin, who puts forward a Eurasianist approach by interpreting geopolitics in favor of Russia, does not hold back from making assertive statements and discourses. In 2001, after the terrorist attacks in the US, the US invaded Afghanistan, and twenty years later, in 2021, the US decided to completely withdraw from Afghanistan and put this decision into practice, which led to many regional and global impacts. As a matter of fact, the US invasion of Afghanistan, which began in 2001, has a significant place in international developments, just as the US withdrawal from Afghanistan in 2021 has the same degree of importance. For this reason, what kind of a structure Afghanistan presents, how the US occupation of Afghanistan and its subsequent withdrawal are perceived on the Russian front by Dugin is an issue that needs to be addressed. Likewise, the US presence in Syria and its relationship with terrorist organizations in the region pose a serious threat to Turkey and the region. How are these threats and more analyzed by Dugin? In sum, this study examines how Aleksandr Dugin interprets the developments in Afghanistan and Syria in terms of global and regional security.

Keywords: Aleksandr Dugin, Afghanistan, Syria, regional and global security.

¹ Dr. Öğr. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ozkan.a@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9716-2687
Başvuru Tarihi (Received): 07.12.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Devletlerin güvenlik ihtiyaçları konjonktürel olarak zamana ve içerisinde buldukları jeopolitiğe göre değişim gösterebilmektedir. Devletlerin birbirleriyle var olan ilişkileri, müspet ya da menfi olarak kendi çıkarları doğrultusunda şekillenmektedir. Kimi zaman dost ve müttefik olarak tanımlanan bir ülke yeri geldiğinde dostlukla ve müttefiklikle bağdaşmayacak politik yönelimler sergilemekte ve iki devlet arasındaki ilişkilere zarar verebilmektedir. Aynı şekilde birbirine husumet besleyen iki devlet yeri geldiğinde ülkelerinin menfaatleri için aynı çizgide politikalar geliştirebilmektedir. Netice itibarıyla devletlerin önceliklerinin her zaman kendi çıkarları olduğu hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gereken bir husustur. Devletlerin kendi ali çıkarlarını gözeten bürokratları ve idarecilerinin yanı sıra ideolog olarak ön plana çıkan, mensup olduğu ülke için rota belirlemeye ve etkinlik kazanmaya çalışan düşünürlerin varlığından da söz etmek mümkündür. Rusya açısından yakın Rus siyasi tarihinde isminden söz ettiren ve Türkiye'deki gelişmeler başta olmak üzere pek çok çeşitli devletin iç ve dış politikasını takip eden, küresel siyasetteki gelişmelere dair analizler yapan Aleksandr Dugin ismi ön plana çıkmaktadır.² Rus jeopolitiğini önemseyen³ ve 'Rus Dünyası'nın gelişimine katkı sunma gayesiyle Yeni Avrasyacı yaklaşımı ön plana çıkaran Dugin'in uluslararası alanda yaşanan gelişmelere karşı geliştirdiği yorumlar önem taşımaktadır. Özellikle Türkiye ve bölge açısından son yirmi yıllık zaman diliminde ortaya çıkan iki önemli ülke Afganistan ve Suriye'dir.

Zira Afganistan ve Suriye'de vuku bulan olaylar sadece iki ülkeye etki etmemiş; Türkiye, Rusya, İran, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa ülkeleri başta olmak üzere bölgesel ve küresel ölçekte büyük değişimleri ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Nasıl Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgali büyük göç hareketlerine neden olduysa aynı şekilde 2001 yılındaki ABD işgali de aynı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim ABD'nin Afganistan'a müdahalesi var olan göç dalgasını daha da artırmış ve bölge ülkelerini derinden etkilemiştir. Aynı şekilde Suriye'de yaşanan gelişmeler ve Rus askerlerinin Suriye'ye intikali Dugin'in Avrasyacılık yaklaşımına uygun olarak gelişim göstermiştir. Fırsattan istifade yaşanan gelişmeleri kendi lehine çeviren Rusya, Akdeniz'deki varlığını tescillemiş ve bölgede söz sahibi olan bir ülke konumuna yerleşmiştir. Tüm bu gelişmeler bir arada düşünüldüğünde günümüz dünyasında yaşanan ABD ve Rusya arasındaki mücadelenin bahsi geçen ülkelerde kendisini gösterdiği bir gerçekliktir. Avrasyacılık fikrinin Slav olmayan halkları da kapsadığı düşünüldüğünde Dugin'in bahsi geçen ülkeler üzerinden yaptığı analizler daha da önemli bir görünüm kazanmaktadır.

Özellikle Rusya'nın asırlardır sıcak denizlere inme politikasını 2010 yılında başlayan ve Suriye'yi de etkisi altına alan Arap Baharı⁴ ile birlikte hayata geçirme gayreti bugün itibarıyla meyvelerini

² Uluslararası gelişmelerin gündemi fazlaca meşgul ettiği bir döneme tekabül eden Eylül 2021'deki Moskova ziyaretimde Rus milliyetçisi ve Yeni Avrasyacı Aleksandr Dugin ile uluslararası ilişkilerde yaşanan baş döndürücü gelişmelerin de dahil olduğu bir mülakat gerçekleştirdim. Bu mülakat temelinden hareketle hazırlamış olduğum çalışmada; Dugin'in bölgesel ve küresel gelişmeleri Afganistan ve Suriye özelinde nasıl değerlendirdiği; bu değerlendirmeler içerisinde ABD, Rusya ve Türkiye'nin nasıl bir pozisyona sahip olduğu, Dugin'in Avrasyacı düşünce yapısı içerisinde nasıl konumlandığı ele alınmaya çalışılmıştır. Bu mülakatın ilgili bölümleri daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olup, ilk defa bu çalışmayla okuyucuya sunulmaktadır. Bu mülakatı yaparken Rusça'dan Türkçe'ye çeviri konusunda yardımcı olan Türkolog Elizaveta Novozhilova'ya teşekkür ederim.

³ Zira Rus jeopolitiğini önemseyen Dugin, İsveçli Rudolf Kjellen'in jeopolitik ile ilgili ortaya koyduğu "devletlerin teritoriyle ilişkisini inceleyen bir disiplindir" temel tanımını bugünün şartlarında eksik ve yetersiz bulmaktadır. Dugin için jeopolitik, "insanlığı mekân faktörüyle karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir disiplindir". Ayrıca kendisini Rus jeopolitikçisi olarak tanımlayan Dugin, Rus medeniyetinin jeopolitik mahiyetini Avrasyacılık olarak tayin etmiştir (Dugin, 2003, s. XI-XVI).

⁴ 2010 yılında Tunus'ta baş gösteren ayaklanmalar kısa sürede Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yi etkisi altına almış bahsi geçen bölgeleri yangın yerine çevirmiştir. Özellikle demokrasi dışı yöntemlerle yönetilen ülke rejimlerinin halkları tarafından sorgulamaya tabi tutulması ve bu eleştirel yaklaşımın sosyal medya başta olmak üzere kamuoyunda geniş

vermiş gözükmetedir. Zira Esad'ın davetiyle tabiri caizse Suriye topraklarına çıkarma yapan Rus askerleri Lazkiye başta olmak üzere çeşitli bölgelerde konuşlanmış ve askerî üsler kurmuşlardır. Bugün itibariyle Suriye'deki otorite boşluğunu tekrar Esad lehine dönüştürmeyi başaran Rusya, aynı zamanda İdlib başta olmak üzere özellikle Suriye'nin kuzeyinde bulunan PKK'nın Suriye uzantısı PYD terör örgütüne karşı kayıtsız kalmakta, dahası Türkiye'ye yönelik gerçekleştirilen terör faaliyetlerinde Türkiye'nin terör örgütlerine karşı düzenlediği sınır ötesi operasyonlara karşı mesafeli bir tutum sergilemektedir. Hatta Ağustos 2022 itibariyle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye'nin Tel Rıfat ve Münbiç'e yönelik operasyon hazırlığı içerisinde olduğunu dile getirmesi de Rusya tarafından sıcak karşılanmayan bir mesele görünümündedir.

ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında Afganistan'ın Taliban'a kalması/bırakılması ve Afganistan'da yaşanan olayların dramatik sonuçlarının kamuoyuna yansımaları gündemdeyken aynı konu ABD'nin Suriye'den de çekilebileceği tartışmalarını gündeme taşımıştır. Özellikle ABD'nin Suriye'nin kuzeyinde bulunan PYD terör örgütüne ait bölgelerden askerini çekmesi bu tartışmaların daha da alevlenmesine neden olmuştur. İşte Suriye ve Afganistan özelinde yaşanan bu gelişmeler sadece buldukları bölge açısından sonuçlar doğurmamakta; Rusya, ABD, İran ve Türkiye başta olmak üzere küresel aktörlerin de uluslararası politikalarını doğrudan etkilemektedir. Bu noktada Rus düşünür Aleksandr Dugin'in bu meselelerle ilgili analizleri bizlere farklı bir bakış açısı sağlayacaktır. Zira ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi uzun yıllar boyunca Soğuk Savaş döneminin iki önemli gücü arasındaki rekabetin de devam etmesini sağlayacak analizlerin yapılmasına neden olmuştur.

1. Dugin'in Düşünsel Temelleri ve Avrasyacılık

İlk kez Prusyalı doğabilimci Aleksander von Humboldt tarafından kullanılan "Avrasya" terimi, Viyanalı jeolog Eduard Suess tarafından milyonlarca yıl öncesinde dünya yüzeyinde iki ana kara parçasından birisine verilen adlandırmaydı. Suess'e göre bu iki kara ana parçasının adı L'Avrasya ve Gondvana idi. Bunları birbirinden ayıran denizin ismi ise Tetis'ti. Her ne kadar günümüz coğrafyacıları "Avrasya kıtası" diye bir kıtanın varlığını kabul etmeseler de Batılı bilim insanlarının "Avrasya" kavramını kullandıkları görülmektedir (İşyar, 2013: 1). Avrasyacılık fikri ve nitelendirmesi ise Çar I. Petro Döneminde ortaya atılmıştır. Bu fikrî akım Rusya'nın Batı ile Doğu'yu bir araya getiren Avrasyalı bir kimliğe sahip olduğunu savunmaktadır. Dahası Rus halkının sadece Slav unsuru ile tanımlanamayacağını, Slav olmayan toplumlarla da bağının olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiaya sahip olan Avrasyacılık fikri SSCB döneminde uzun bir süre kendisine yer bulamamış, ancak Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte ön plana çıkmıştır (Yılmaz, 2015: 111).

Yukarıda da bahsedildiği üzere geçmişi 17. yüzyıla kadar götürülebilecek olan ve Rusya'da genellikle kriz dönemlerinde görünürlük kazanan bir fikir akımı olan Avrasyacılık, 1980'lerin sonunda SSCB'nin yıkılma emareleri göstermeye başladığı bir dönemde Rus siyasasında etkinlik kazanmaya başlamıştır. Yeni Avrasyacılık olarak da nitelendirilmeye başlanan bu anlayış, gerek yaptığı yayınlarla gerek ön plana çıkan söylemlerle gerekse de Rus politik elitlerine yakınlığı dolayısıyla dikkatleri üzerine çeken Aleksandr Dugin ile birlikte anılmaya başlamıştır. Mackinder'den⁵ etkilenerken "kara" ile "deniz" güçleri arasındaki rekabetten yola çıkarak Avrasyacılık düşüncesini şekillendiren Dugin, bu rekabetin günümüz dünyasında ABD ile Rusya

yer bulması demokrasiye geçiş noktasında bireylerin söz sahibi olabileceği düşüncesini ve gücünü insanlara hissettirmiştir (Özkan, 2022a: 48-49).

⁵ Jeopolitisyen Halford Mackinder, kara hâkimiyet teorisini ortaya koyması hasebiyle önemli bir isim olarak ön plana çıkmaktadır. Bu teoriye göre Avrupa, Asya ve Afrika birer dünya adası konumundadır. Bu dünya adasının merkezi ise Volga ve Urallar arasında bulunan bölgedir. İşte Volga ile Urallar arasında bulunan bu bölgenin adı Avrasya olarak ifade edilmektedir. Mackinder'in ortaya koyduğu teorisin temel önermesi şudur: "*Doğu Avrupa'ya sahip olan ülke, kalpgâh denilen merkez bölgesini (Avrasya Hearthland'ı) kontrol eder; burayı kontrol edense dünya adasını ve dolayısıyla dünyayı kontrol eder.*" (İşyar, 2013: 2).

arasında yaşandığını öne sürmektedir. Bu iddiası ile birlikte ABD ile Rusya arasında yaşanan güç mücadelesinde Rusya'nın ABD karşısında üstünlük sağlayabilmesi için Rusya İmparatorluğu merkezli bir Avrasya İmparatorluğu'nun tesis edilmesi gerektiği fikrini savunmaktadır (Kurt, 2019: 425-426). 1990 yılında kurulan Den (Gün) Gazetesi, Sovyet makamları tarafından kapatıldığı vakte kadar post-Sovyet dönem Avrasyacılığı için önemli bir yayın organı olmuştur. Bu yayın organının Sovyet makamları tarafından kapatılmasından sonra vakit geçirmeden yerine 1993 yılında Zavtra (Yarın) Gazetesi kurulmuştur. Zavtra Gazetesi'nin editörü olan Aleksandr Prokhanov ile eski yardımcısı Aleksandr Dugin, Avrasyacılığı Rusya'nın içerisinde ayrışan sağ ve sol cenahları bir araya getirme aracı olarak kullanmışlar ve bu konuda önemli bir başarı sağlamışlardır (İşyar, 2013: 119). Özellikle 2000 yılında Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte 'Klasik Avrasyacılık' olarak tanımlayabileceğimiz akım; fikrî, siyasi, ekonomik, askerî ve toplumsal olarak biçim değiştirmiş ve 'Yeni Avrasyacılık' olarak tezahür etmiş ve jeopolitiği daha fazla ön plana çıkarmıştır (Yılmaz, 2015: 111). Keza Klasik Avrasyacılık anlayışı Slav olmayanları da kapsayacak bir mahiyette ve kültürel olarak temellenirken, Dugin'in ön plana çıkardığı Yeni Avrasyacılık fikri jeopolitik olarak dizayn edilmiştir. Nitekim Klasik Avrasyacılığın kültürel-antropolojik bakış açısı yerini Yeni Avrasyacılığa bırakmış, Rusya'nın dış politika yapımında doğrudan rol oynayan ideolojik bir etken haline gelmiştir. Klasik Avrasyacılığın düşünsel derinliği ve felsefesi ağır basarken Yeni Avrasyacılık anlayışı doğrudan bir aksiyon alma hali olarak belirlemiştir. Zira 2013 yılında atılan adımlarla hayata geçirilen Ukrayna ve Kırım politikaları doğrudan Yeni Avrasyacılık anlayışıyla örtüşmektedir (Serbest, 2017: 305-306). Şüphesiz bu tablonun ortaya çıkmasında Ruslar açısından büyük hassasiyet içeren Çeçenistan meselesinin çözümüne yönelik Putin'in attığı adımlar ve 2001 yılında ABD'de gerçekleşen terör saldırısı sonrası ABD'nin uluslararası sistemde zayıflamaya başlaması önemli bir yer tutmaktadır. Zira yaşanan bu gelişmeler tekrar büyük güç olma yolunda Putin'in elini güçlendirmiş ve Rus İmparatorluğu'nu tekrar canlandırma gayesiyle izlemiş olduğu yayılmacı politikalar ve hamleler Yeni Avrasyacılık anlayışına uygun olarak gelişim göstermiştir (Özkan, 2022b: 195).

Özetle Dugin, Avrasyacılık fikrini SSCB'nin dağılması ile birlikte kimlik ve ideoloji bunalımı yaşayan Rusya'nın dönemin ihtiyaçlarına göre revize ederek, jeopolitik vurguyla yeniden tanımlamıştır. ABD merkezli Atlantikçi tek kutuplu dünya düzeninde, Rusya'ya bir bölgesel güç rolü biçilmesine itiraz göstermiş; Atlantikçi tek kutuplu dünya düzenine karşı çıkararak dünya üzerindeki tüm halkların ve kültürlerin özgünlüğünü koruyacak Rusya merkezli bir Avrasya Bloku tesis edilmesinin gerekliliğini savunmuştur. Bu noktadan hareketle Dugin, Rusya'nın Batılı değerlerin empoze edildiği liberal küreselleşmeye karşı, kültürel çeşitliliği ve çok kutuplu dünya düzenini tesis etme görevi üstlendiğine dikkat çekmiştir. Özellikle SSCB'nin dağılması ile Rus halkında baş gösteren travma Batı yanlısı politikalarla aşılamamış, bu durum ise Rus halkının imparatorluk kodlarına uygun olarak ulusal duygularını en üst noktaya taşımıştır. Söz konusu dönem Batı karşıtlarının ve vatansever elitlerin ihtiyaç duydukları ideolojik düşünceye karşılık gelen Yeni Avrasyacılık akımını ve bu akımın öncüsü olarak tanımlanan Dugin'i ön plana çıkarmıştır. Nitekim Dugin'in Rusya'da Putin iktidarına yakın duruşu, siyaset ve bürokrasi içerisindeki etkisi de göz önünde bulundurulduğunda Rus dış politikasının şekillenmesine etki edebilecek bir kapasitesi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Putin döneminde Rusya'nın yakın çevresinde attığı adımlar –operasyonlar ve işgaller- ve bölge ülkeleri ile geliştirdiği ilişkiler Yeni Avrasyacılık doktrinini ile örtüşmektedir (Annak, 2019: 111-112).

2. ABD'nin Afganistan İmtihani ve Taliban

2021 yılı itibarıyla ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi, Afganistan'ın Taliban'a teslim edilmesi anlamına gelmiştir. Ancak Taliban'ın kontrolüne bırakılan Afganistan'ın geleceğine bakmak için Afganistan'la ilgili kısa bir tarihsel analiz yapmak önem arz etmektedir. Zira önceleri İngiltere tarafından kontrol altında tutulan Afganistan, bağımsızlığını kazandığı 1918 yılından itibaren Rus

nüfuzuna girmiş, Soğuk Savaş dönemi içerisine tekabül eden 1979 yılında ise Ruslarca resmen işgal edilmiştir. Batı ve İslam cephesi olarak başlatılan ortak bir mücadele sonrasında ancak dokuz yıl sonra Ruslardan arındırılmıştır (Şeyhanlıoğlu, 2008: 61). Sovyetler Birliği yaklaşık on sene kadar Afganistan'da savaştıktan sonra herhangi bir başarı elde edememiş ve 1989 yılında ülkeden geri çekilmiştir.⁶ Sovyetler Birliği'nin bu çekilişi, Afganistan'da tansiyonu düşürmeye yeterli olmamış, ülkedeki mücahit gruplar komünist rejimin son temsilcisi olarak görülen Cumhurbaşkanı Dr. Nacibullah Hükûmetine karşı mücadele vermeye devam etmişlerdir. Bu mücadele sonucunda Dr. Nacibullah Hükûmetini devirmeyi başaran mücahitler, sonrasında ise içerisinde ayrışmalar yaşayarak birbirleriyle mücadeleye tutuşmuşlardır. Bu mücadele silahlı çatışmalara dönüşmüş ve Afganistan 1992-1996 yılları arasını kapsayan dört yıllık bir iç savaş dönemi yaşamıştır. İç savaş döneminde yaşanan kıtlık, ekonomik kriz, yönetim boşluğu ve yaşanan hukuksuzluklar Afganlılar için hayatı yaşanılmaz bir hale getirmiştir. Bu yaşananlara tepki olarak Taliban ortaya çıkmış ve bu hareket 1994 yılında Kandahar'da medrese öğrencilerinden oluşan bir grubun yol kesen komutanlara karşı eylemleriyle başlamış ve kısa süre içerisinde Afganistan'ın neredeyse tamamını kontrol altına almıştır. Yaşanan bu zorlu süreçlerden ve iç savaştan bıkmış olan halk Taliban'ı bir kurtarıcı olarak görmüş, ancak Taliban'ın sert ve katı kurallarla baskıcı bir yönelim sergilemesi halk tarafından büyük bir hayal kırıklığı anlamına gelmiştir. Özellikle kız çocuklarına getirilen okula gitme yasağı ve kadınların evlerinden dışarı çıkmasına müsaade edilmemesi Afganistan'ı pek çok insan hakları ihlalinin yaşandığı bir ülke konumuna getirmiştir (Dashti, 2021a: 197). 1996 yılı itibariyle ülkede büyük ölçüde kontrolü sağlayan ve 2001 yılına kadar devam eden süreci kapsayan I. Taliban dönemi hem iç hem de dış politikada herhangi bir gelişmenin sağlanamadığı başarısız bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Uluslararası toplum tarafından da kabul görmeyen I. Taliban dönemi ekonomik, siyasi ve kalkınma alanında hiçbir gelişmenin kaydedilmediği bir zaman dilimi olarak görülmüştür (Karakaya ve Nazari, 2022: 153-155).

Orta Asya, Güney Asya ve Orta Doğu arasında köprü niteliği taşıyan ve tarihinde pek çok imparatorluğa ev sahipliği yapmış, ticaretin önemli bir kavşak noktası olarak anılan Afganistan bir türlü istikrara ve huzura kavuşamamıştır. 11 Eylül 2001 yılında ABD'de gerçekleşen terör saldırılarının ardından Afganistan'a askerî müdahalede bulunan ABD ve müttefikleri yirmi yıllık zaman zarfında herhangi bir başarı sağlayamamışlardır.⁷ Bu başarısızlığın ispatı ise 2021 yılında gerçekleşen geri çekilme olmuştur. Trump yönetimi ABD'ye 1 trilyon dolar maliyeti olan ve 2400'den fazla askerini kaybetmesine neden olan uzun soluklu bir işgali sonlandırmaya karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda ABD, Afganistan'daki başarısızlığını örtmek için 29 Şubat 2020 tarihinde Taliban ile barış imzalamış, 1 Mayıs 2021 tarihi itibariyle ABD askerlerinin Afganistan'dan çekileceğini kamuoyuna deklare edilmiştir. Ancak Trump sonrası başkanlık koltuğuna oturan Biden bu çekilme işleminin ağustos sonunda tamamlanacağını açıklamıştır. Bu süreç içerisinde ABD'nin Afganistan'dan tamamen çekildiğini açıklaması ile birlikte Taliban harekete geçmiş ve kısa bir sürede pek çok şehre saldırı düzenleyerek kontrolü sağlamıştır (Dashti, 2021a: 195). 2021 yılında gerçekleşen ve tüm dünyanın şahitlik ettiği bu çekilme işlemi dünya kanalları tarafından anbean verilmiştir. Bu çekilme ile birlikte Afganistan'da yaşanan ve bölge ülkelerine yansıyan endişe ve korku uluslararası kamuoyunu uzunca bir süre meşgul etmiştir. Özellikle Kâbil Havaalanında yaşanan ve uçak havalanırken uçakların tekerlerine yapışan insanların dramatik sonları dünya kamuoyu tarafından dikkatle takip edilmiştir. Burada cevaplanması gereken bazı sorular ön plana çıkmaktadır. ABD, yirmi yıllık Afganistan işgalinde

⁶ Sovyet Savaşı ve iç savaş esnasında Afgan toplumuna sızan Vehhâbilik, Taliban ve Hakkani grupların oluşmasına ve İslami anlayışın geleneksel formdan radikal bir yapıya evrilmesine neden olmuştur (Arslan, 2015: 313).

⁷ Ancak I. Taliban döneminin 2001 yılıyla birlikte sona ermesi, Afganistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemin başlaması anlamına gelmiştir. 2001 sonrası dönemde NATO üyesi olan Türkiye'nin Afganistan'a yönelik geliştirdiği politikalar ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) aracılığıyla yürüttüğü çalışmalar Türkiye'nin o ülkedeki görünürlüğünü artırmıştır (Dashti, 2021b: 149).

hedeflediklerini gerçekleştirebilmiş midir? Dahası ABD'nin Afganistan'ı işgaline gerekçe olarak ortaya koydukları nelerdi ve ne kadar gerçekçiydi?

Tam da bu noktada ABD'nin Afganistan'ı işgal etmesinin nedenlerine bakıldığında gerçek nedenler ile resmî gerekçeler arasında ciddi bir farklılık olduğu görülmektedir. Zira SSCB'nin iflasını ilan ederek uluslararası arenadan çekilmesi NATO'yu "ötekisiz" bırakmış, NATO ise 1993 yılında ilan ettiği Harmel Doktrini ile ana düşman olarak "İslami terörü" işaret etmiştir. İslam ve terör kavramlarının bir araya getirilmesi abesle işgal olmanın ötesinde bunu ispatlayacak verilerin de ortaya konulamaması sakat bir düşünce yapısının ürünü olarak görülmüştür. Bu durumda ortaya atılan kavram ve bu kavrama ilişkin verilerin icat edilme ihtiyacı NATO'nun vazifesi hâline gelmiştir. Keza CIA'nın 1995'te yayınladığı "Küresel Eğilimler 2015 Raporu" yirmi yıl içerisinde dünyanın yer altı ve yer üstü zenginliklerinin yüzde seksen beşinin halkı Müslüman olan ülkelerin eline geçeceği ikazı da göz önünde bulundurulduğunda İslami terörün varlığına ilişkin tartışmaları ortadan kaldıracak ve ABD'nin küresel terörle mücadelesine meşruiyet kazandıracak bir gelişmeye ihtiyaç duyulduğu görünür bir hâl almıştır.⁸ Tam da bu aşamada yaşanan 11 Eylül Saldırıları NATO'nun kolektif güvenlik konsepti uyarınca uluslararası bir koalisyon oluşturularak BM'nin de desteğiyle Afganistan'ın ABD tarafından işgal edilmesini beraberinde getirmiştir. Resmîyetteki işgal/operasyon gerekçesi el-Kaide liderini ortadan kaldırmak, terör örgütü mensuplarını Afganistan dışına çıkarmak ve belki de en çarpıcısı el-Kaide'ye yardım ve yataklık yapan Taliban rejimini devirerek ABD emrinde bir Afgan hükûmeti kurmak olarak kamuoyuna yansımıştır (İnaç ve Sada, 2021: 45-46). Bu gerekçelere ve atılan adımlara bakıldığında, geldiğimiz noktada ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi Taliban'ın zaferi mi yoksa ABD'nin başarısızlığı olarak mı görülmelidir? Bu sorulara yönelik Dugin'in yaklaşımı oldukça önemlidir.⁹

Dugin, ABD'nin Afganistan'dan çekilişini büyük bir kaybediş, başarısızlık hatta bir yok oluş süreci olarak tanımlamaktadır. Dahası ABD'nin Afganistan'da yürüttüğü savaşı kaybetmediğini, savaş kaybetmekten daha beter hale geldiğini ve insan haklarına saygısı bulunmayan, kendisinin terörist olarak nitelendirdiği bir örgüte ülkeyi teslim ettiğini düşünmektedir. Zira ABD, Afganistan için büyük paralar harcamış, ancak sonuç itibarıyla utanç verici bir başarısızlıkla karşılaşmıştır. Tarihsel sürece bakıldığında ABD'nin Vietnam günlerinden bu yana bu kadar utanç verici bir tabloyla karşılaşmamıştır. Keza güçlü bir orduya sahip olmayan ve Orta Çağ savaşçıları olarak nitelendirilebilecek Taliban'ın modern silahlarla ve teknolojik donatılarıyla gurur duyan ABD'ye karşı direniş göstermesi ve netice itibarıyla ABD'nin çekilişiyile başarıya ulaşması ABD için sona gelindiğinin bir göstergesi mahiyetindedir. Dugin'e göre mevcut ABD Başkanı Biden'ın bu başarısızlık ve silahlarını Afganistan'da bırakarak kaçması karşısında muhtemelen dile getireceği "Ruslara karşı kullanmaları için bile isteye bıraktık" açıklamaları birer bahaneden öte gitmeyecektir. Ancak bu noktada ABD'nin gözden kaçırdığı önemli bir mesele vardır: Ruslar Taliban'ı Batı'nın kullandığı bir alet ya da araç olarak görmeyecektir. Rusya sağduyulu davranacak ve Müslüman bir ülke olmamasına rağmen Türkiye'den daha önce Taliban'la bir anlaşmaya varacaktır. Bunun yanı sıra Dugin'in işgal sonrası Afganistan için önemli tespitleri vardır. Bu tespitlerden en önemlisi Afganistan'ın inşası için dışarıdan gelecek ülkelerin ya da grupların kendi ideolojileri ile gelmemeleri gerektiğidir. Zira Afganistan'ın köklü bir düşünce sistemi ve kanunları mevcuttur: Peştunvali.¹⁰ Dugin var olan Afganistan sorununa ve Afgan kimliğine ilişkin incelemeler yapmış ve şu şekilde yorumlamıştır (Dugin, 2021):

⁸ 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD Başkanı Bush'un uluslararası terörizmle mücadele söylemlerine bakıldığında ve Sovyet Rusyası'nın Afganistan'a girdiği dönemde ABD'nin radikal İslamcı olarak nitelendirilen grupları kullandığı gerçeği ortaya çıkan paradoksu görmek açısından oldukça dikkat çekicidir (Primakov, 2019: 106-107).

⁹ Çalışma içerisinde Dugin'e yapılan atıfların ve söylem analizlerinin tamamı 23 Eylül 2021 tarihinde Moskova'da Aleksandr Dugin ile gerçekleştirilen mülakata aittir (Dugin, 2021).

¹⁰ Peştunvali yazılı olmayan ve geleneklere dayalı Peştun kanunlarıdır (Çomu, 2020: 372).

“Gördüm ki Afganistan'daki İslam anlayışı Türklerin ve Arapların algılamalarından daha farklı. Ne Türkler ne de Araplar Peştunvali'nin ne olduğu konusunda fikir sahibi değiller. Ayrıca bu anlayışa yabancı olan Amerikalılar ve bizler de bununla baş edemeyiz, denemeye gerek bile yok. Bu arada Peştunvali nedir diye soracak olursanız, Türklerden önce, Moğollardan önce ve tabii ki Slavlardan önce turan topraklarında yaşayan eski Hint-Avrupa toplumlarının ideolojidir. Peştun; İranlıların, Yunanlıların, Hinduların ve dolayısıyla Türklerin ve Moğolların ortaya çıktığı göçebe Hint-Avrupa kabilelerinin eski yerli nüfusudur.”

Dugin açısından Afganistan'ın içerisinde bulunduğu durum oldukça zordur. ABD için ise işgal ve geri çekilme bir arada düşünüldüğünde tamamen kaybettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. ABD bu işgal ve çekilme ile birlikte Afganistan'ı, Pakistan'ı ve tüm İslam dünyasını karşısına almış oldu. Bu ülkeler nezdinde ABD'nin askerî, siyasi ve medeniyet prestijini bir daha geri kazanamayacağı aşikârdır. Zira ABD Kabil'den çıkmadan önce onur yürüyüşü adı altında bir etkinlik düzenledi. Afganistan'la bağdaşmayacak bir organizasyonun bu şekilde tertip edilmesi izah edilemeyecek bir durumdur. Dugin'e göre bu yaşananlar ve Afganistan'da yapılanlar mantık dışı hareketlerdi. Misal olarak ABD, Amerikan vakıflarıyla iş birliği içerisinde olan Afgan iş birlikçilerinin tahliyesini planlamak yerine o sırada Kabil'deki Amerikan Büyükelçiliği üzerinde gey bayrakları dalgalandırdı. Dugin, böyle bir anlayış karşısında geleneksel değerlere sahip olan bir Türkiye'nin gökkuşağı bayrak açan bir Amerika ile müttefik olmasının mümkün olmadığını dile getirmektedir. Nitekim Dugin, ABD'nin içerisinde yer aldığı NATO'nun ne olduğu sorgulandığında onur yürüyüşü adı altında gerçekleştirilen organizasyonların NATO'nun bir simgesi haline geldiğini düşünmekte ve Türklerin bu tip aktiviteleri kesinlikle tasvip etmeyeceğini dile getirmektedir. Sonuç olarak Dugin, bu tespitlerine bağlı olarak kendi müttefiklerine saygılı ve dürüst davranmayan, hiçbir anlaşmaya rağbet etmeyen ve aciz bir durumda olan ABD'nin Türkleri küçük düşüremeyeceğini dahası Türklerin buna izin vermeyeceğini savunmaktadır. Tüm bu gelişmeler ve yaklaşımlar bir arada düşünüldüğünde Dugin var olan konulara ilişkin şu şekilde toparlayıcı bir çerçeve çizmektedir (Dugin, 2021):

“ABD'nin Afganistan'dan çıkması yaklaşmakta olan bir sonun göstergesidir. Bu işgal ve çekilme ile birlikte ABD'nin bugüne kadar yapmış oldukları elbette bir karşılık bulacaktır. Yakın bir zaman diliminde Trump'a ne olduğunu gördük. Amerika'da Kongre binasına bir baskın düzenlendi. Bu baskında Kongre içerisinde boynuzlu kaska takan bir adam gördük. Bu nasıl mümkün olabilir? 6 Ocak 2021'de bir palyaço kılıklı bir kalabalık Kongre binasını ele geçirdi. Altı ay sonra ise ABD'nin zavallı Afganları uçaklarının iniş takımlarından attığına şahitlik etti. Bu nedir böyle, tesadüf mü? Torununun ve köpeğinin adını unutan, nerede olduğunu algılamakta güçlük çeken Amerikan Başkanı Biden kaç yaşında? Bu mu güçlü ABD? Tüm dünya bu devlete boyun mu eğmeli ve onun gücünü kabul mü etmeli? Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin bir son olduğunu düşünüyorum. Çünkü ABD, enkaz altında kalmış bir görünüm vermekte. ABD'nin durumu da göz önüne alındığında Türkiye'nin acilen NATO'dan ayrılması gerektiğini düşünüyorum.”

ABD'nin Afganistan'da başarısızlığa uğradığına dair Dugin'in kapsamlı analizlerine benzer yaklaşımlar ve eleştiriler pek çok önemli isim tarafından ABD kamuoyuyla paylaşılmıştır. Aynı şekilde Donald Trump da katıldığı bir haber kanalında Biden yönetimini ağır bir şekilde eleştirmiş ve “*Afganistan'dan onurumuzla çıkabilirdik, fakat onur denen şeyin tam tersi ile çıktık*” ifadesini kullanmıştır (trthaber.com, 2021). Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere bir önceki ABD Başkanı Donald Trump, mevcut ABD yönetimini ağır bir şekilde eleştirmiştir.

3. ABD Sonrası Talibanlı Afganistan'ın Geleceği ve Tehditler

2001 yılında işgal ettiği Afganistan topraklarından 2021 yılında geri çekilen ve kamuoyu tarafından büyük bir başarısızlık olarak nitelendirilen gelişmeler sonrasında tıpkı 1996-2001 yılları arasında olduğu gibi Afganistan Taliban'ın kontrolüne geçmiştir. Peki, 1996 ile 2001 yılları arasında hüküm süren, kontrolü elinde bulunduran ve I. Taliban Dönemi olarak kayıtlara geçen başarısızlık dönemi tekrar mı yaşanacaktır? Taliban'ın donanımı ve tecrübesi işgalden kurtulmuş yeni bir ülkenin kurumlarını inşa edebilecek midir? Dugin'in (2021) bu konudaki düşünceleri dikkat çekicidir:

“Eğer Taliban'ın kim olduğunu biliyor ve onları biraz tanıyorsak onların bir devlet inşa edemeyeceklerini görmemiz gerekmektedir. Zira devlet nedir ve nasıl kurulur, bunu bilmiyorlar. Devlet kurmak ya da devlet kurumlarını inşa etmek onların işi değil. Onlar var olan bir şeyi yok edebilirler ya da savaşabilirler, ama bir toplum inşa edemezler. Onların yeni bir toplum inşa etme girişimi birçok tehdidi bünyesinde barındırmaktadır. Bu noktada Afganistan'ın sağlıklı olarak yeniden inşasında Türkiye'nin rol alması gerekiyor, ancak korkarım ki NATO ve ABD buna fırsat vermeyecektir. Dürüst olmam gerekirse bu konuyla ilgili Rusya nasıl bir tutum sergileyecek onu da bilemiyorum. Çünkü Taliban, ne yapacağı kestirilemeyen, patlamaya hazır bir bomba gibi ve toplumu Taliban temelleri üzerinden inşa etmeye çalışıyorlar. Oraya gittim ve gördüm; Şiiiler-Hazarlar var, Tacikler ve Özbekler gibi etnik azınlık unsurlar var, hemen yakınında Orta Asya var ve aralarında sınır yok, oldukça çetrefilli bir tablo var. Zira Tacikistan'da sınırı savunmak imkânsız, çünkü sınır yok, istediğiniz yere gidiyorsunuz, yerel halk sınırın ne olduğunu bilmiyor. Bu nedenle Afganistan'da yaşanan gelişmeler Rusya için önemli bir sorundur. Ancak Rusya, Afganistan konusunda daha önce yaşadığı başarısız deneyimleri göz önüne almalı ve ona göre karar vermelidir. Keza Sovyet Rusyası Afganistan'ı işgal etti ve oradan çıktıktan sonra bedelini Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ödedi. Bugün ABD, Afganistan'dan çekildi ve bunun bedelini kendi ülkesiyle ödeyecektir. Teksas ayrı, Kaliforniya ayrı bir yapı haline gelecektir.”

Dugin'in bu tespitlerinin ve öngörülerinin zaman içerisinde nasıl gelişim göstereceği merak konusudur. Ancak Dugin öngörülerinin çıkacağı noktada dirayetli bir tutum sergilemektedir. Zira pek çok kişi Sovyetler Birliği'nin asla dağılmayacağını, KGB'nin güçlü olduğunu düşünüyordu. Ancak bugün bakıldığında bağımsız bir Gürcistan var, Ukrayna var. Mesele bu şekilde mukayese edildiğinde Dugin'e göre yakın bir zaman diliminde “Merhaba bağımsız Teksas” diyebiliriz. Dugin'in, Taliban'lı Afganistan'ın toprak bütünlüğünü koruyabileceğine olan inancı oldukça zayıftır. Zira Afganistan'da zamanla yeni muhalefet hatları, yeni düşmanlar ve yeni gerilim hatları oluşacağını düşünen Dugin, şimdiden kesin yargılara varmanın güç olacağını savunmaktadır. Belki de zaman içerisinde Afganistan, İran'la ortak bir dil bulabilecek ve bu durum güzel gelişmeleri beraberinde getirecek. Belki de tam tersi olacak ve İran'la ortak bir noktada buluşamayacaklar. Bu öngörülere ek olarak Türkmenistan'a dikkat çeken Dugin, kendisine bir şey olmayacağını iddia eden ve kafasını kuma gömdüğünü iddia ettiği Aşkabat yönetiminin belki de Afganistan'ın kontrolü altına gireceğini ileri sürmüştür. Bölge açısından hiçbir şeyin net olmadığını ifade eden Dugin'e göre unutulmaması gereken konu tüm ülkelerin birbirlerine bağlı ve bağımlı olduğu hususudur. Zira Taliban Türkmenistan üzerinde baskı kurarsa ve orayı ele geçirmeye çalışırsa bu çok ilginç bir gelişme olur. Üstelik Taliban devlet de kurmak istemiyor, ayrıca nasıl olduğunu da bilmiyor. Bu yaklaşımla Taliban'ın Türkmenistan'ı ele geçirmesi veya orayı işgal etmesi onlar için bir çözüm olabilir. Herkes Türkmenistan'ın bu gelişmelerin dışında olduğunu hatta harita üzerinde bile varlığının sorgulandığını düşünüyor. Türkmenistan'da Gurbanguli Berdimuhamedov iktidarda ve bunca yaşanan olay sanki Türkmenistan'ın sınır

komşusu olan Afganistan'da yaşanmıyor. Ama ortada bir gerçek var ki Türkmenistan, Afganistan ile sınır komşusu ve Türkmenistan'ın doğalgazı var, ekonomisi var, Türk halkı var. Bunların hepsinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizen Dugin, Türkmenistan'a karşı herhangi bir garezi olmadığını da dile getirmektedir. Dugin açısından Afganistan'da yaşanan gelişmeler, bölgesel çekişmelerin tüm boyutlarıyla ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Örneğin, ABD'nin Taliban karşısındaki yenilgisi çok güçlü olduğuyla ilgili efsaneleri yerle bir etmiş ve Amerika'nın hiçbir gücü olmadığını ortaya çıkarmıştır. Amerika'nın sadece Kabil'de bulunan büyükelçilikte LGBT bayrağı açabilme gücü olduğu görülmüştür. Bu kapsamda Dugin'e göre Taliban nasıl ABD'nin boş olduğunu ortaya çıkardıysa sırasıyla Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın da boş olduğunu ortaya çıkaracak, sonrasında ise güçlerini Pakistan'da deneyecektir. Bu noktada Dugin, Pakistan'da özellikle kabile bölgelerinde neler yaşandığından dünya kamuoyunun bihaber olduğunu ifade etmekte ve Pakistan askerlerinin genellikle o bölgelere gelmekten ve görünmekten korktuğunu ileri sürmektedir. Zira bu bölgelerde tamamen ayrı bir hayat söz konusudur (Dugin, 2021).

Bu süreçlerin devamında Amerika'nın izleyeceği siyaset ve dış politikaya ilişkin Dugin'in tespitleri önemlidir. Zira Dugin bu süreçle birlikte Amerikalıların Irak'tan, daha sonraları İşgal ettikleri diğer yerlerden kısacası her yerden kaçacağını iddia etmektedir. Nitekim artık Afganistan'da Amerikan dönemi bitti, ama Taliban ile ne yapılması gerektiğini de kimse bilmiyor. En azından şu aşamada Taliban'ın Rusya'ya ve müttefiklerine hemen saldırmak için bir nedeni yok, ancak bir süre sonra ne yapacakları konusunda bir netlik yok, belirsizlik hâkim. Türkiye açısından konu değerlendirildiğinde bu bölgeden oldukça uzakta yer alması dolayısıyla bir tehdit ya da saldırı olasılığı söz konusu değil. Dugin'in bu yaklaşımlarına ek olarak Taliban'a ilişkin çizdiği resim Taliban'ın şeytanlaştırılması olmamakla birlikte onları yaptıklarından dolayı bağışlamak da değil. Zira Dugin açısından ortada ciddi bir sorun var: Peştunvali.¹¹ Dugin'e göre Peştunvali, İslamcılık kisvesi altındaki ideolojidir ve ciddi bir konudur. Bugüne kadar birden çok imparatorluğun sonunu hazırlamıştır. Onlarla nasıl başa çıkılacağı ise önemli bir konudur ve bunun için geçmişte yaşananlardan ders çıkarılmalıdır. Çünkü bu konu, daha doğrusu sorun Dugin açısından giderek bir numaralı problem haline dönüşecektir. Belki de daha doğrusu Amerikalılar böyle ümit etmektedir. Ancak Amerika'nın bu aşamada gözden kaçırdığı husus, bu sorunun önce Amerika'yı sonra Rusya'yı etkileyeceğidir (Dugin, 2021).

Afganistan'ın geleceği konusunda Dugin'in genel yaklaşımı oldukça karamsar bir görünüm çizmektedir. Ancak görülen o ki Afganistan'da yaşayan Afganlıların Taliban'dan ve Afganistan'ın geleceğinden beklentileri de müspet bir görünüm vermemektedir. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesine binaen Taliban'ın tüm ülkeyi kontrol altına alması, beraberinde ekonomik çöküş, işsizlik, kadın hakları ihlali ve özgürlüklerin kısıtlanması gibi gelecek için derin endişelerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Dünya ülkelerinin Afganistan ile ilgili yaklaşımları ve Taliban'ın pozisyonu değerlendirildiğinde Afgan halkının umudunu yitirmiş olduğu görülmektedir. Zira on binlerce Afganlının ülkeyi terk etmek için İran ve Pakistan sınırına akın ettiği de bir gerçektir (Omar, 2021). Özellikle Taliban'ın Afganistan'da yönetimi bütünüyle ele geçirmesi neticesinde başta ABD olmak üzere pek çok Batı ülkesi Taliban hükümetine kaynak aktarmazken; Şangay İşbirliği Örgütü'nün altındaki ülkeler Taliban hükümetiyle yakın temaslarını sürdürerek ticari ve ekonomik iş birliğini devam ettirmiştir. Bu bağlamda Taliban hükümetinin Çin başta olmak üzere Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile ticari, ekonomik ve alt yapı projesi konusunda iş

¹¹ Taliban'ın ideolojisi olarak da ifade edilen Peştunvali (Peştunwali) ve Deobandizm (Deobandism), Peştunların kültürel ve sosyal normlarına dayanan anlayışı ifade etmektedir. İdeolojisi, İslami hayat tecrübesi, felsefi düşünce yapısı ve inancı ile Taliban; dışlayıcı, radikal ve bağnaz bir İslam anlayışını ortaya koymaktadır. Bu anlayışı ortaya koyarken oldukça sert ve katı bir yöntem izleyen Taliban, diğer taraftan dini argümanlarla ve söylemlerle hayata geçirdiği sert politikalara meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır (Katılmış ve Güven, 2022: 109).

birliğine varması Taliban yönetiminin dış ilişkilerini ağırlıklı olarak tanınma ve insani yardımlar üzerinde topladığı sonucunu vermektedir (Karakaya ve Nazari, 2022: 164).

4. ABD'nin Afganistan Sonrası Suriye Politikası

2010 yılında Tunus'ta başlayan ve kısa sürede neredeyse tüm bölge ülkelerini etkisi altına alan Arap Baharı, 2011 yılına gelindiğinde kendisini Suriye'de de derinden hissettirmiştir. Suriye'de yaşanan olaylar ve iç karışıklıklar, Esad hükümetinin ülke çapındaki otoritesini sarsmış ve otorite boşluğu oluşmasına sebebiyet vermiştir. Oluşan bu boşlukla birlikte Suriye'de baş gösteren iç çatışmalara ABD ve Rusya başta olmak üzere pek çok aktör dâhil olmuştur. Esad'ın otoritesinin sarsılması ve buna bağlı olarak Esad'ın Rus askerlerini Suriye'ye davet etmesine karşılık bu davete icabet eden Rusya'nın mevcut durumu fırsata çevirerek Lazkiye başta olmak üzere çeşitli bölgelerde askeri üs kurması bölgeyi küresel güçlerin at koşturduğu bir alan haline getirmiştir. Bunun yanı sıra Suriye'de peydahlanan Türk ve Türkiye düşmanı terör örgütlerinin yaşam alanı bularak Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerine hız vermesi Türkiye'yi de bu denklemin içerisine çekmiştir. Üstüne üstelik bölgede peydahlanan terör örgütlerine bir de küresel güçlerin destek sağlaması Suriye ve bölge ülkeleri açısından çetrefilli bir dönemin başlaması anlamına gelmiştir. Türkiye'nin kendi ulusal güvenliği için yürüttüğü diplomatik girişimler ve hayata geçirdiği askerî harekâtlar dünya gündemini fazlaca meşgul etmiş, bölgedeki küresel güçler tarafından dikkatle takip edilmiştir. Ancak bu süreç içerisinde ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve ABD cenahından gelen açıklamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde tıpkı Afganistan'da olduğu gibi ABD'nin Suriye'den de çekilebileceği tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Tam da bu noktada ABD'nin Suriye'den çekilme ihtimaline ilişkin Dugin'in dikkat çektiği noktalar önemlidir. Amerikalılar Suriye'den çıktıklarında Dugin'in ifadesiyle – ayrılıkçı - Kürtlere verilen yardımlar ya tamamen kesilecek ya da azalacaktır. Bu noktada Dugin'in Kürtler olarak nitelendirdiği grup mülakat sırasında üzerine konuştuğumuz esasında terör örgütü PYD'dir. Zira ABD tarafından tırlar dolusu silah yardımı yapılan PKK terör örgütünün Suriye uzantısı PYD terör örgütüdür. Bu sebeple çalışmanın tamamında ayrılıkçı Kürtler ifadesi yerine terör örgütü PYD/YPG/PKK kavramlarının kullanımı tercih edilecektir. Bu aşamada Dugin'in üzerinde durduğu en önemli konulardan bir tanesi budur: Amerika Birleşik Devletleri terör örgütü PYD'ye yardımlarını kestiginde, örgüt ne yapacaktır? Doğal olarak verilecek cevap nettir: Hiçbir şey. Örgüt büyük bir şaşkınlık yaşayacak, Türkiye ve Rusya ile baş başa kalacaktır. Terör örgütlerini teröre ve saldırganlığa teşvik eden ABD olmayacak. Esasında bu noktada Dugin'in Rusya'nın terör örgütlerine karşı mesafeli durduğu mesajı vermeye çalıştığı aşikârdır. Ancak hem bölge halkı hem Suriyeliler hem de Türkler Rusya'nın PYD terör örgütüne karşı herhangi bir mesafe koymadığı, bilakis yanında yer aldığı gerçeğini de göz ardı etmemektedir. Dugin aynı zamanda bölgede hâlâ garip bir şekilde ciddi bir *İslami fundamentalizm* tehdidinin varlığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Türklerin PYD ve YPG başta olmak üzere terör örgütlerine yönelik endişelerinin varlığına dikkat çekip hâlâ bölgede güçlü olan DAESH gibi radikal örgütlerin de göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Peki, Dugin, ABD'nin bölgeden çekilmesi durumunda ondan destek alan terör örgütleri – PYD/YPG/PKK – Suriye'deki varlıklarını yeniden düşünmek zorundadırlar. Burada ortaya çıkan asıl problem ne olduğuna ilişkin Dugin şu tespitlerde bulunmaktadır (Dugin, 2021):

“Amerikalılar; Türkiye, Irak, Suriye ve İran'dan oluşan dört devlet içerisinden Kürtlere bir bütün oluşturacak şekilde toprak vereceklerine (Büyük Orta Doğu Projesi) ve devlet oluşturmalarına müsaade edeceklerine dair söz verdiler. Bu artık bir sır değil, zira eski ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı Başkanı David Petraeus bundan bahsediyor. Verilen bu söz üzerine Kürtler hemen harekete geçtiler. Bahsi geçen ülkelerden Kürtler Kuzey Irak'ta olacak; Suriye'den, İran'dan ve Türkiye'den Kürtlerin de katılımıyla bir devlet inşa edecekler. Bugün artık böyle

bir şey söz konusu bile değildir ve gündemden kalkmıştır. Zira bu planı hayata geçirmeye çalışan Amerikalılar bugün Afganistan'dan utanç içerisinde kaçmışlardır. Kürtler ise dört farklı ülkede kalmışlardır ve kendi ülkelerine adapte olmaları gerekmektedir. Çünkü Rusya bu tip ayrılıkçı hareketleri hiçbir şekilde desteklememektedir. Ayrıca bu açıdan meseleye yaklaştığımızda Suriye ve Irak ile ilgili sorunları birlikte düşünmeliyiz, her iki ülkenin sorunları da birbirleriyle bağlantılıdır. Bu sorunların çözümü için Türkler, Ruslar, Kürtler, Esad ve Iraklılar hep birlikte düşünülmelidir. Muhakkak kesin bir çözüm yolu söz konusu değil ama en azından adım atılabilir.”

Dugin'in bölge açısından yaptığı bu analizler büyük önem taşımaktadır. Zira yaklaşık yirmi senedir Türkiye ve bölge ülkeleriyle ilgili yaptığı çalışmalar ve eserler ilgi görmekte ve Türkçe'ye çevrilmiştir. Hatta yakın bir zaman diliminde Irak'ta Kürtçe çeviri kitabının çıkacağı da bilinmektedir. Dugin Kürtçe kitabının çıkacak olmasını önemli görmektedir. Keza bölgedeki Kürtlerin jeopolitiği iyi okuduklarını ve bir tercih yapmaları gerektiğini düşünmektedir. Yapacakları tercihin de bir tercihten öte zorunluluk olduğunu, bunun da çok kutuplu bir dünya olacağını öngörmektedir. Bunu yapabilmek ve başarmak için de ABD'ye bel bağlamamaları gerektiğini ifade etmektedir. Bölgedeki terör örgütlerinin - ki Dugin bunları ayrılıkçı Kürtler olarak ifade etmektedir - hayata geçirdikleri stratejileri, siyasal oluşumları ve terör faaliyetlerini göden geçirmeleri gerektiğini düşünmektedir. Çünkü mevcut durumda izlenen yöntemlerin hiçbirisinin uygun olmadığını düşünmekte ve meseleye yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır. Rusya'nın ve Türkiye'nin Kürt realitesini kabul etmesi gerektiğini ve onlara karşı düşmanlık beslenmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Amerikan emperyalizminin o bölgeden çekilmesi sonrasında bunu fırsat bilerek bu yapılara darbe indirilmemesi gerektiğini, yaşanan her türlü olumsuzluğa rağmen diyalog kapısının açık tutularak işletilmesi gerektiğini savunmaktadır. Zira hem Bağdat'ın hem de Esad'ın buna çok ihtiyacı bulunmaktadır. Bölge açısından önemli bir aktör daha var: İran. Dugin'e göre İran, Irak ve Suriye'den farklı bir konuma sahip ve daha sakin. Bu bölgedeki Türkiye, Irak ve Suriye olmak üzere üç ülkenin yeni bir Kürt politikası geliştirmesi elzem. Bu konuda Rusya, Kürtlerle olan güçlü bağı ve dostluğu sayesinde farklı bir pozisyona sahip. Bu sebeple oluşturulacak ve yeniden dizayn edilecek yeni Kürt politikasında Rusya önemli bir aktör durumunda. Nitekim Dugin, yakın bir zaman diliminde ABD'nin bölgeden çekileceğini öngörmektedir. Bu çekilme sonrasında ise uygulamaya konulması gereken bir planın olması gerektiğini savunmaktadır. Zira Dugin'e göre geçmişte yapılan uygulamalar ve modellemeler raf ömrünü çoktan tamamlamıştır ve artık yeni bir model geliştirilmesi zaruri bir hal almıştır. Bu bağlamda hayata geçirilecek projelerde Kürtlerin de dâhil edileceği bir planlama yapılmalıdır (Dugin, 2021).

Görüldüğü üzere Dugin'in Suriye meselesine bakışı, Avrasyacı ve Rus jeopolitiğini ön plana çıkaran bir minvalde gelişim göstermektedir. Zira kendisinin Kürtler olarak bahsettiği ancak Türkiye'nin hâlihazırda hiçbir problem yaşamadığı ve kendi vatandaşları olan topluluklar üzerinden yaptığı analizlere kendi bakış açımızı katmamız elzem bir hâl almaktadır. Türkiye içerisinde pek çok etnik kökene sahip insan yaşamaktadır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasasıyla dil, renk, ırk vb. durumlar fark etmeksizin herkesin kanun önünde eşit olduğuna vurgu yapmaktadır. Türkiye'nin yaklaşık kırk yıllık zaman diliminde terörle verdiği mücadele ve 2015 sonrası gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyonlar da Kürtlere yönelik değil, meşrebi farklı karma etnik kökene sahip kişilerden oluşan terör örgütlerine yöneliktir. Tek gayesi bölgesel huzuru ve barışı tehdit etmek olan bu terör örgütleri ne yazık ki ABD başta olmak üzere küresel güçler tarafından taltif edilmekte, maddi ve manevi destek eksik edilmemektedir. Özetle Suriye, Irak, İran ve Türkiye içerisinde yaşanan terör olayları ve yürütülen terör faaliyetleri ırksal olarak temellendirilmeye çalışılmakta ve bölgenin sükûneti hedef alınmaktadır. Zira bölgede yaşanacak olan huzur, barış ve istikrar küresel güçlerin emperyalist hedefleriyle örtüşmemektedir.

5. Suriye'de İzlenen Politikalar ve Türkiye'nin Olası Operasyonları

Uluslararası ilişkiler bağlamında bölgesel düzeyde yaşanan gelişmelerin ülkeler tarafından doğru analiz edilmesi ve bu doğrultuda pozisyon alınması hayati öneme sahiptir (Yaşar, 2021: 43). Bu bağlamda her ne kadar başta ABD olmak üzere küresel güçler tarafından cesaretlendirilen terör örgütlerinin bölgedeki eylemleri artış göstererek Türkiye'yi hedef alsada Türkiye terör örgütleriyle etkin bir mücadele sürdürmektedir. Yaklaşık kırk yıldır PKK terör örgütü ile verilen mücadele ve kalıcı olmayan sınır ötesi harekâtları özellikle Suriye kuzeyinin terör yuvası haline gelmesi ve Türkiye'yi ciddi ölçüde tehdit etmesi ile birlikte Türkiye'nin kalıcı barışı tesis etmek amacıyla sınır ötesi harekâtlarını hayata geçirmesine neden olmuştur. Terörü kaynağında yok etmek amacıyla Fırat'ın batısında hayata geçirilen Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı harekâtları başarıyla neticelendirilmiş, ancak Fırat'ın doğusunda bulunan terör yuvalarına yönelik herhangi bir harekât gerçekleştirilmemiştir. Fırat'ın doğusu için gündeme gelen harekât hazırlıkları özellikle ABD'nin verdiği güvencelerle ötelenmiş ancak gelinen noktada ABD'nin verdiği güvencelerin karşılığı alınamamıştır. Türkiye, sınırlarını ve ulusal güvenliğini tehdit eden terör örgütlerine karşı Fırat'ın doğusunda da operasyon gerçekleştirmekte kararlı olduğunu her fırsatta uluslararası kamuoyuyla paylaşmaktadır.

Mevcut durum ve olası bir harekât için Dugin Rusya'nın pozisyonuna ve Rusya ile Türkiye'nin pek çok konuda ayrıştığı noktalara dikkat çekmektedir. Ancak ABD ve Avrupa, Suriye topraklarını terk ettiğinde Türkiye ile Rusya'nın ortak terörle mücadele operasyonları gerçekleştirebileceğini düşünmektedir. Rusya'nın kimi terörist olarak görüp görmediği, kiminle mücadele edip etmeyeceği tüm bu konular bir masa etrafında konuşulabilir. Ancak bunların yapılabilmesi için öncelikle ABD'nin bu toprakları terk etmesi gerekmektedir. Dugin, özellikle ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi sürecinde önemli olaylara şahitlik edildiğine, NATO üyesi ve İslam ülkesi olan Türkiye'nin Kâbil Havaalanının kontrolünü sağlayabileceğini teklif ettiğini ancak bu konunun kabul görmediğini ifade etmiştir. Bunun gerekçesini ise bir ülkenin NATO şemsiyesi altındayken Afganistan tarafından kabul görmeyeceği şeklinde dile getirmiştir. Özetle Türkiye bu bölgede NATO üyesi olduğu sürece güven kaybına uğramaktadır. Bu durum Türkiye açısından çok ciddi bir sorundur. Çünkü Afganlar Türkiye'yi İslam Devleti olduğu için değil, NATO üyesi bir ülke olduğu için istememektedir. Dugin'e göre bugün NATO üyesi olmak, kendisinin efendisi olmamak demektir. Ve görünen o ki İslam dünyasında NATO ülkesi bir devlet güvensizlikten başka bir şey ifade etmemektedir. İşte bu durum Türkiye açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Nihayetinde Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine ilişkin olası operasyonlarına ilişkin Dugin, Türkiye'nin ABD ve NATO ilişkilerine atıfta bulunarak Rusya ile daha yakın ilişkiler kurması gerektiğine dikkat çekmektedir. Zira bölgede nelerin olup bittiğini en iyi bilen ülke Rusya'dır ve bu kapsamda Dugin şu değerlendirmelerde bulunmaktadır (Dugin, 2021):

“Kürtler, topraklarının –Arap topraklarının- önemli bir kısmını İslamcılardan kurtardılar.¹² Türkler yaşanan bu süreçten hoşnut değiller ve bir şeyler yapmaları gerektiğini düşünüyorlar. Ancak yapmayı düşündükleri şeyler ABD'nin bölgedeki varlığından ve Türkiye'nin NATO üyeliğinden dolayı mümkün olmuyor. Bu yüzden Türkiye'nin NATO üyeliği her yerde karşısına bir engel olarak çıkıyor. Belki NATO, kendi içerisinde Anglosakson ve Avrupa olarak ikiye bölünseydi ve Türkiye Avrupa tarafında kalsaydı her şey daha farklı olabilirdi. Ama durum böyle değil. Türkiye'nin Akdeniz'de verdiği mücadele, Afrika'da etkin olma çabası ve doğal jeopolitiğine dönme gayreti Türkiye'nin haklı olduğu konular, ancak NATO bu konular başta olmak üzere hiçbir konuda Türkiye'ye yardımcı olmuyor. Yardımcı olmamak bir yana Türkiye'ye zarar vermeye çalışıyor, hep birlikte

¹² Çalışma içerisinde daha önce de ifade edildiği üzere Dugin'in “Kürtler” olarak isimlendirdiği yapı PKK'nın Suriye uzantısı PYD terör örgütüdür. “İslamcı” olarak isimlendirmeyi tercih ettiği grup ise DAESH terör örgütüdür.

müşahede ettik. NATO, Erdoğan'ı darbeyle devirmek istedi, görmezden gelindi ama herkes bunu biliyor, dünya da biliyor Türkler de biliyor. Nitekim Erdoğan'ı darbeyle devirmek isteyen Rusya değildi. Bu nedenle Rusya Türkiye'nin egemenliğine ve terörle mücadelesine her zaman saygı duyuyor. Türkiye'nin olası operasyonlarına yönelik Rusya herhangi bir yaptırım uygulamayacaktır ya da engel koymaya çalışmayacaktır.”

Dugin, Türkiye'nin öncelikli olarak kendi NATO üyeliğini sorgulaması gerektiğini savunmaktadır. Zira Türkiye'nin NATO üyeliğinden dolayı elleri ve ayakları bağlı durumdadır ve Türkler mevcut durum içerisinde buldukları konumu sorgulamaya başlamıştır. Çünkü NATO üyeliği Türkiye'nin imkân ve kabiliyetini sınırlamaktadır. Ancak Türkiye NATO'nun stratejisini görmezden gelmeye başladığında gerçekten egemen ve özgür olacaktır. Tam da bu noktada Dugin, dünya ülkelerinin ve topluluklarının Erdoğan'a karşı daha fazla saygı göstermeye başladığını dile getirmektedir. Türkiye'nin özellikle son dönemlerde izlemiş olduğu politikalar ve kendi ülke güvenliği için attığı cesur adımlar dünya üzerindeki etkinliğini ciddi ölçüde artırmıştır (Dugin, 2021).

Türkiye'nin izlemiş olduğu dış politikayla NATO arasında doğrudan bir bağ kuran Dugin, NATO ile Türkiye'nin ayrıştığı noktalara dikkat çekmektedir. Dahası bu ayrışma ABD'nin Türkiye'ye yönelik izlediği siyasetle birlikte bir bütün olarak değerlendirildiğinde Dugin'in tespitleri ve analizleri çok da gerçek dışı değildir. Ancak Dugin'in Türk-Rus ittifakına ilişkin önerileri ve tahayyülleri fazlaca iyimser bir görünüme sahiptir. Zira Rusya'nın Suriye'deki varlığı tarihsel ve sosyokültürel açıdan doğal değildir ve Rus çıkarları temel alınarak gerçekleşmiş bir işgal mahiyetindedir. Tıpkı Rusya gibi ABD'nin de Suriye'deki ve diğer yerlerdeki varlığı yayılmacı ve emperyalist emeller etrafında şekillenmektedir. Bir zamanlar Türk toprağı olan ve günümüzde Türkiye'nin sınır komşusu durumunda olan Suriye'deki terör örgütlerinin varlığı ve faaliyetleri bahsi geçen ülkeler tarafından da cesaretlendirilmektedir.

6. Sonuç

Dugin'in mihmandarlığını üstlendiğini Yeni Avrasyacılık fikri, felsefi temelleri ve dünyada yaşanan krizlerin Suriye ve Afganistan özelinde bölgesel ve küresel açıdan bir bütün olarak değerlendirilmesi neticesinde Dugin'in Rus jeopolitiğine ve Avrasyacılık fikrine uygun olarak, Rus menfaatlerinin gerektirdiği şekilde tanımlamalara ve söylemlere başvurduğu görülmektedir. Özellikle iki kutuplu dünyanın SSCB'nin dağılması ile birlikte yerini tek kutuplu dünyaya bırakması, Rusya başta olmak üzere dünya ölçeğindeki pek çok devleti kendi politikalarını geliştirmeye zorlamış ve çeşitli fikrî akımlar güç kazanmıştır. Zira tek süper güç olarak kalan ABD'nin dünyada hegemon güç haline gelmesi dünya devletleri açısından bir süreliğine şaşkınlık meydana getirirse de 2001 yılında ABD'de İkiz Kulelere yönelik gerçekleştirilen terör saldırısıyla birlikte dünya tek kutuplu sistemden çok kutuplu bir sisteme evrilmiştir. Bir de bu aşamada ABD'nin terörle mücadele gerekçesiyle Afganistan'ı işgali ve hemen akabindeki yıllarda dünya kamuoyunu hiçe sayarak nükleer silah barındırdığı gerekçesiyle Irak'ı işgali bölgesel ve küresel bir kaos ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu tablo ve ABD'nin dünya ölçeğinde görece zayıflaması, 2000 yılında Rusya'da iktidara gelen Putin açısından Rusya'nın kayıplarını tazmin etme fırsatını doğurmuş ve Putin'in izlemiş olduğu akılcı siyasetle birlikte Rusya için hızlı bir toparlanma süreci başlamıştır.

Nitekim bu toparlanma süreci Putin'in ilk iki döneminde (2000-2008 yılları arası) meyvelerin vermiş, Yeni Avrasyacılık fikrine ve doktrinine uygun olarak yayılmacı bir anlayışla Gürcistan, Kırım, Ukrayna, Suriye ve Libya'da atılan adımlarla kendisini göstermiştir. Putin, Rusya'yı tekrar imparatorluk günlerinde olduğu gibi güçlü ve azametli bir devlet haline getirme gayreti içerisinde girmiştir. Şüphesiz bu gayretle birlikte atılan adımlar Dugin'in Yeni Avrasyacılık nosyonuyla bire bir örtüşmüş ve Rus halkı tarafından büyük takdirle karşılanmıştır. Ancak 24 Şubat 2022 tarihinde

Putin'in Ukrayna'ya askeri harekât başlatması ve Ukrayna'nın Nazi üssü haline geldiğini deklare etmesi Rusya açısından kısa vadede birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiştir.¹³ Rusya'ya yönelik uygulamaya konulan yaptırımlar; ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere Batı Bloku ülkelerin Ukrayna'ya açıktan destek vermesi bölge açısından dengeleri değiştirmiş gözükmektedir. Ne var ki Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ın ilhakına benzer olarak Ukrayna'nın doğusunda Donetsk, Luhansk, Zaporjiya ve Herson'u ilhak etmesi Karadeniz'in kuzeyinde mutlak hâkimiyet kurması anlamına gelmişken, içerisinde bulunduğumuz süre zarfında Rusya ile Ukrayna arasında devam eden savaşın uzun vadede bölgesel ve küresel yansımaları merak konusu olmaya devam etmektedir. Ancak kısa vadede savaşın kirli ve acımasız yüzü masum insanların/sivillerin ölümüyle kendisini göstermektedir.¹⁴

Sonuç olarak yaşanan savaşlar ve savaşların yaşanmasına neden olan saikler ister kurmaca olsun ister haklı gerekçelere dayansın nihayetinde faturası insana çıkmaktadır. Afganistan'ın işgali ve Irak'ın işgaline bağlı olarak milyonlarca sivilin hayatını kaybetmesi ve milyonlarcasının da yurtlarından ve evlerinden mahrum kalması sadece ilgili ülkeler açısından değil dünya ve bölge açısından diğer ülkeler için de birer güvenlik sorunu olarak belirmektedir. Aynı şekilde Rusya'nın Putin'le birlikte tekrar büyük güç/devlet (velikaya derjava) olma yolunda attığı adımlar ve gerçekleştirdiği işgaller de dünya ve bölge açısından güvenlik sorunlarını büyütmede ve içinden çıkılmaz bir boyuta taşımaktadır.

Kaynakça

- Annak, E. (2019). *Türkiye-Rusya ilişkilerinde Aleksander Dugin'in etkisi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, M. (2015). Abdurrahman Han reformlarından 2015'e Afgan modernleşmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 309-336.
- Çomu, A. E. (2020). Afganistan'da devlet inşası ve dinin rolü kuruluşun Abdurrahman Han'ın yönetiminin sonuna kadar Afgan devlet yapısı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(2), 363-390.
- Dashti, Z. (2021a). ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ile Taliban'ın yeniden iktidara gelmesi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 195-212.
- Dashti, Z. (2021b). Zahir Şah dönemi Afganistan-Türkiye ilişkileri (1933-1973). *ANASAY*, 5(17), 125-152.
- Dugin, A. (2003). *Rus jeopolitiği avrasyacı yaklaşım*. (V. İmanov, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Dugin, A. (2021). Mülakat. (A. Özkan, Röportaj Yapan, & E. Novozhilova, Çev.) Moskova, Rusya.
- İnaç, H. ve Sada, M. R. (2021). *Taliban'in Afganistan'ı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- İşyar, Ö. G. (2013). *Avrasya ve Avrasyacılık* (2 b.). Bursa: Dora Yayıncılık.

¹³ Putin'in 22 Şubat 2022 tarihinde yaptığı ve dünya kamuoyu tarafından dikkatle takip edilen konuşması bu konulara fazlasıyla yer vermiştir. Ortaya çıkan Rusya-Ukrayna savaşında sadece Rusya'yı suçlamak ya da sadece Batı Blokunu suçlamak realiteden uzaklaşmak anlamına gelecektir.

¹⁴ Bunlardan bir tanesi de çalışma içerisinde ismini sıkça telaffuz ettiğimiz Aleksandr Dugin'e yönelik gerçekleştirilen suikast/saldırı olmuştur. Savaşın tüm hızla devam ettiği 2022 yılının Ağustos ayında hâlâ belirsizliğini koruyan ve kimin gerçekleştirdiği meçhul olan ve Aleksandr Dugin'in hedefte olduğu belirtilen bombalı saldırıda Yeni Avrasyacılık fikrinin önemli ismi Dugin'in kızı Daria Dugin vefat etmiş ve savaşın kirli ve çirkin yüzü dünya kamuoyu tarafından açıkça görülmüştür.

- Karakaya, İ. ve Nazari, M. İ. (2022). Afganistan'da Taliban iktidarı dönemleri (1996-2001 ve 2021 sonrası) ve Afganistan dış politikası. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* (23), 143-169.
- Katılmış, C. ve Güven, M. E. (2022). Taliban'ın toplumsal gerçekliğinin kurucu zemini: "Biz" ve "Öteki" oluşumu. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 107-120.
- Kurt, S. (2019). Dugin'in avrasyacılık anlayışında Türkiye'nin yeri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 15(31), 425-467.
- Omar, S. (2021). *Afganlar, Afganistan'ın geleceğini nasıl görüyor?* Erişim adresi: www.indyturk.com
- Özkan, A. (2022a). *Eleştirel kuram bağlamında Türkiye'de medya-siyaset ilişkileri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özkan, A. (2022b). *Dış politika ve güvenlik ekseninde Erdoğan Türkiye'si ve Putin Rusya'sı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Primakov, Y. (2019). *Rusların gözüyle ortadoğu*. (O. Tezcan, Çev.) Alalma Yayınları.
- Serbest, B. (2017). Tarihsel süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik avrasyacılıktan neo-avrasyacılığa. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 285-307.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2008). 18. Yüzyıldan günümüze kadar Afganistan'ın jeostratejik önemi. *Avrasya Etüdleri*, 61-82.
- trthaber.com. (2021). www.trthaber.com. ABD'nin Afganistan fiyaskosuna tepkiler çığ gibi. Erişim adresi: (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdnin-afganistan-fiyaskosuna-tepkiler-cig-gibi-604785.html>).
- Yaşar, M. (2021). Basra Körfezi bölgesel güvenlik kompleksinde ana merkez olarak Irak ve ABD-İran rekabeti. *Journal of Islamic Politics* 1(2). 42-57. <https://doi.org/10.2021/jispol.vli2.10>
- Yılmaz, S. (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi* (34), 111-120.

Araştırma Makalesi / Research Article

ATATÜRK'ÜN TÜRK KADININA BAKIŞI: ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ'NİN MUHTEVA ANALİZİ

Ayşe BEDİR¹

Öz

Ulusal bağımsızlık mücadelesinin haklılığını, Türk İnkılabını ve Cumhuriyet rejimini hem Türk milletine hem dünya kamuoyuna anlatmak, tanıtmak ve kurtuluş ve kuruluşun belleğini gelecek kuşaklara aktarmak gayesine hizmet eden *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi için mühim bir eserdir. Türk devriminin ve modernleşmesinin önemli ayaklarından biri olarak kadın konusunun, Atatürk'ün düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olduğu düşüncesinden hareketle bu araştırma, söylev ve demeçlerinde Atatürk'ün Türk kadınına bakışını ve dolayısıyla erken Cumhuriyet döneminin kadına yönelik politikalarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, *kelime kullanım sıklığı* ve *anahtar kelime bağlamı* tekniği kullanılarak muhteva analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu tekniklerle elde edilen nicel ve nitel veriler araştırmanın objektif karakteri açısından önem taşıırken anahtar kelimelerin geçtiği daha geniş bağlamların incelenmesi ve mesajın kodaçımı/alıcı odaklı içerik analiziyle de ulaşılan sonuçların güvenilirliği ve nesnelliliği teyit edilmiştir. İçtimai heyetin oluşumunda milli menfaatlere ve milli terbiyeye uygun yeni nesli yetiştirme görevini üstlenen Türk kadını, Türk erkeğiyle birlikte içtimai, ilmi, iktisadi, askeri ve siyasi hayatın her alanında asrın icabına uygun bir şekilde medenileşme sürecinde eşit bir şekilde mesaide ortak kılmak bu araştırmanın öne çıkan bulgularındandır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi için ana kaynak ve başvuru eseri niteliği taşıyan *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* yanında, TBMM Zabıt Cerideleri, TBMM Gizli Celse Tutanakları ve konuyla ilgili literatür çalışmanın kaynakları arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk'ün söylev ve demeçleri, Türk kadını, muhteva analizi, anahtar kelime bağlamı, kelime kullanım sıklığı.

ATATÜRK'S POINT OF VIEW ON THE TURKISH WOMEN: CONTENT ANALYSIS OF ATATÜRK'S SPEECHES AND STATEMENTS

Abstract

Atatürk's Speeches and Statements, which serves the purpose of explicating, and introducing the legitimacy of the national independence struggle, the Turkish Revolution, and the Republican regime to both the Turkish nation and the world public opinion, and transferring the memory of the liberation and foundation to the future generations, is a significant work for the history of the National Struggle and the history of the Republic of Turkey. Considering that the women issue which is one of the essential pillars of the Turkish revolution and modernization has an important place in the intellectual world of Atatürk, this research has been carried out to determine Atatürk's point of view on the Turkish women in his speeches and statements, and hence, the policies towards women of the early Republican period. In the survey, the content analysis method has been used by utilizing the *word frequency* and *keyword context technique*. While the quantitative and qualitative data obtained by these techniques are important in terms of the objective character of the research, the reliability, and objectivity of the results acquired by examining the broader contexts in which the keywords are present and by analyzing the decoding/recipient-oriented content of the message have been confirmed. One of the prominent findings of this research is to equalize the Turkish women, who set forth on the duty of raising the new generation in pursuance of the national interests and national training in the constitution of the social formation, together with the Turkish men equally in all spheres of social, scientific, economic, military and political life in accordance with the age in the civilizing process. In addition to *Atatürk's Speeches and Statements* which is the main source and reference work for the history of the Republic of Turkey, the Minutes of the Turkish Grand National Assembly, the Secret Session Minutes of the Turkish Grand National Assembly, and the related literature are among the sources of the study.

Keywords: Atatürk's speeches and statements, Turkish women, content analysis, keywords context, word frequency technique.

¹ Dr. Yüksek Kurum Uzmanı, Türk Tarih Kurumu, a.bedir34@gmail.com, ORCID 0000-0003-0443-4570.

Başvuru Tarihi (Received): 01.02.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

İstiklâl Savaşı'nın kazanılması ve yeni devletin kuruluşuyla birlikte Türk inkılabının fiili ve fikri temellerinin sahibinin sözlerinden oluşan *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, kurtuluş ve kuruluşun belleğini gelecek kuşaklara aktaran Milli Mücadele döneminin tarihi ve Cumhuriyet tarihi için önemli bir eserdir.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk devrimini ve yeni rejimi, içerde ve dışarda anlatmak, açıklamak, tanıtmak ve benimsetmek amacıyla Atatürk'ün nutuk ve demeçlerini Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün bir araya getirdiği bir eserdir. Atatürk'ün fikirlerinin bütünlük içinde kavranmasına, eserin ihtiva ettiği konulardaki düşüncelerinin seyrinin; aynı konudaki farklı bakış açılarının sebeplerinin anlaşılmasına katkıda bulunan kısacası erken Cumhuriyet döneminin bir günlüğü olarak Kurtuluş Savaşı, inkılaplar, Atatürkçü düşünce sisteminin araştırılmasında yakın dönem Türkiye tarihi için önemli bir başvuru kaynağı olma özelliğini taşımaktadır Nutuk'ta yer almayan metinlerden oluşan eser; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Kurultaylarında Atatürk'e ait söylev ve demeçleri, yurt içinde, Türk ve yabancı basına verdiği demeçleri, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk dönemleriyle ilgili Atatürk'ün tamim, telgraf ve beyannamelerinin derlenmesiyle meydana getirilmiştir (Bolat, 2011: V, 29, 38-39). Nutuk'ta yer almayan konuşmaları içeren eser, bu yönüyle Atatürk'ün *Büyük Nutuk*'unu da tamamlamaktadır. Nitekim Atatürk'ün nutuk ve demeçleri konusunda Afet İnan'ın (1969: 5-6), Türk devriminin rotasını çizmesi için Atatürk'ün düşünce hayatının takip edilmesi, kaynağını istiklâl hareketinin içinden alan inkılap konularının, Atatürk'ün söylevleriyle kamuoyunu şekillendiren tutumunun incelenmesi gerektiği konusundaki sözleri de eserin üzerinde neden çalışma yapılması gerektiğini sarih bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bütün bu nitelikleri düşünüldüğünde *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* üzerine bazı çalışmalar yapılmışsa da hem yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesinin önemli bileşenlerinden biri olarak Türk kadının konumu hem de Türk devriminin çok yönlü olarak değişim ve dönüşüme uğrattığı önemli bir konu olarak Türk kadını üzerine muhteva/içerik analizi yöntemi kullanılarak şimdiye kadar bir araştırma yapılmadığı görülmüştür. Bu çalışma, Atatürk'ün pek çok alanda fikirlerinin izlenebileceği ana kaynak olma vasfını taşıyan bu söylev ve demeçler üzerinde Atatürk'ün Türk kadınına bakışını incelemek amacıyla yapılmıştır. Devrimin uygulama alanına giren konuların Atatürk'ün söylev ve demeçlerinin kamuoyu oluşturmadaki rolü göz önüne alındığında modernleşen Türkiye'nin görünen bir yüzü haline gelen kadın konusunun da Atatürk'ün düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olduğu gerçeğinden hareketle bu çalışmada, Atatürk'ün Türk kadınına bakışı konusu ele alınmıştır. Bu çalışmada konuşma ve demeçlerde, Milli Mücadele yıllarından başlayarak vefatına kadar olan tarih aralığında, Atatürk'ün Türk kadınıyla ilgili görüşleri, kadınına bakışı, kadın meselesiyle ilgili hangi konuların daha fazla ön plana çıktığı ve hangi bağlamlarda kullanıldığı bizzat Türkiye Cumhuriyeti tarihi için başvuru kaynağı niteliği taşıyan eser üzerinden irdelenmiş olacaktır. Çalışmada, içerik analizi/ kavram analizi yöntemiyle nicel ve nitel bir araştırma tekniğinin kullanılması, araştırmanın objektif karakteri açısından önem taşıırken ve bu teknikle elde edilen verilerin daha geniş bağlamlar için mesajın kodaçımı/alıcı odaklı içerik analizi ile de bu nicel ve nitel verilerin doğruluğunu teyit edecektir.

1. Yöntem

Muhteva analizinin tarihi kökenleri, kutsal metinlerin anlamlandırılmasında ve yorumlanmasında kullanılan hermeneutik yöntemine dayanır. Hans-Georg Gadamer² terimin, en yalın şekilde, başka

² Gadamer, *Truth and Method* adlı eserinde, Heidegger'in açıklamalarından hareket ederek onun tarihsel hermeneutiğe ontolojik bir bakış açısıyla yaklaşımından ziyade terimin tarihsel gerçeklik olarak ele alınması gerektiğini ifade eder. Heidegger'in terimle ilgili açıklamalarını incelediğinde onun, hermeneutik döngünün fasit bir daireye indirgenmemesi gerektiğini, herhangi bir şeyin bilinen ilk anlamında saklı/örtük olduğunu; bu olasılığın, ilk, son ve sabit bir iş olarak asla hayali ve popüler kavramlar tarafından

bir dünyada üretilmiş anlamların başka bir dünyada bağlamının anlamlandırılması ve çevrilmesini ifade ettiğini, kutsal olanın insanların anlayacağı şekle düşürülerek açıklanması olduğunu belirtir (Özlem, 1995: 11-12). Yorumbilim anlamına gelen hermeneutik, tarih bilimi için tarihsel bir kaynağın, bir yöntem çerçevesinde gerçeğe en yakın şekilde yorumlanarak ortaya konması biçiminde tanımlanabilir (İnalçık, 2002: 13-14). Bu yöntem, Batı'da Reform hareketleriyle birlikte hız kazanmış, genel geçer bir anlama ve açıklama sistemi anlamında Friedrich Schlegel tarafından ilk kez kullanılmıştır. Felsefe etkinliğinde bu yöntemin kullanılması ise Wilhelm Dilthey'e³ kadar uzanmaktadır. İslam dünyasında ise hermeneutiğin, Halil İnalçık (2002: 19-20) Batı'dan yüzyıllar önce İslâm alimleri tarafından Kur'an ve hadislerin tespitinde kullanılan eleştirel usullerin (sahîh râvilerin tespiti ve dil eleştirisi) daha sonra kullanılacak gerçek anlamda bir metin kritiği metodolojisi için zemin oluşturduğunu ve İslâmî ilimlerin bu yöntemi kullanarak oluşturdukları hukuk sisteminin, Joseph Schacht'ın⁴ ifadesiyle çağdaş dünyaya İslâm'ın devrettiği önemli bir katkı olduğunu ifade eder.

Muhteva analizi siyaset bilimi, sosyal psikoloji, gazetecilik, iletişim araştırmaları, siyasi propaganda analizi, tüketici araştırmaları gibi pek çok bilim dalı ve araştırma için kullanılan bir yöntem olup farklı tanımları yapılmıştır. Berelson, Fearing, Holsti, Paisley, Budd, Thorpe, Donehow, Kerlinger, Laswell gibi pek çok isim tarafından yapılan tanımlamaların bazılarında Harold H. Kassarjian (1977: 8-9) çalışmasında yer vermiştir. Bu tanımlamalardan bazıları şöyledir:

İçerik analizi, iletişim içeriğinin objektif, sistematik, nicel olarak ortaya koyulmasını sağlayan bir araştırma tekniğidir.

Nesnel olarak tanımlanmış kriterlerle varılan yargıların ya da açıklamaların bazı özel koşullar altında gösterilmesidir.

İletişim mesajlarının bilimsel analizlerle sistematik ve daha geniş bağlamlarda analiz edilmesidir.

Kassarjian'ın da ifade ettiği gibi bu tanımların ortak özelliklerine bakıldığında içerik analizi yönteminin nesnel, sistematik ve nicel niteliklerinin ön plana çıktığı görülür.

Muhteva analizini sistematik ve detaylı olarak kullanan kişi Amerikan siyaset bilimcisi ve iletişim teorisyeni Harold Laswell'dir⁵. Siyasi ve askeri konular için İkinci Dünya Savaşı sırasında özellikle propaganda faaliyetleri için bu yöntemden istifade edilmiş, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren psikanaliz, etnoloji, filoloji ve tarih gibi bilimsel alanlarda da yaygınlaşmaya başlamıştır (Bilgin, 2000: 3; Uzun, 2005: 8).

Muhteva analizinin Cumhuriyet tarihi araştırmaları için kullanımını inceleyen Fatma Acun (2005: 27-28), bu yöntemin, metin içinde seçilen bazı sözcük ya da kavramların varlığını, kullanım sıklıklarını, aralarındaki ilişkileri tespit için kullanılan bir metot olduğunu, bu metotla yazılı metinlerin alıcılara iletmek istediği mesaj, metnin yazarı ve metnin yazıldığı dönemle ilgili bilgi edinilebileceğini belirtir.

sunulan bir ön seziye dayanmadığını, daha ziyade ön-yapıların bilimsel temayı güvenilir hale getirmek için anlaşıldığında yorumlanabileceğini belirttiğine dikkat çeker. Gadamer, kendisi de herhangi bir metni anlamak için o metnin anlamına nüfuz ettikçe, devamlı yenilenen ön-izdüşüm üzerinde çalışarak o şeyin ardındaki anlamın anlaşılabilirliğini vurgular (Gadamer, 1994: 264-267). Hermeneutiğin kapsamı, işlevi ve evrenselliği hakkında Gadamer'in bir başka çalışması için bk. Gadamer, 1977.

³ Dilthey (2005) anlamanın, insanın kendini aşarak başkalarına ait tinsel durumları bizzat deneyimleyerek kavranabileceğini, bunun ise tarih bilincinin değişen yöntemleriyle gerçekleşebileceğini belirtir. Resmi evrakların, yazılı dokümanların eleştirel bir işlemde geçirilmesi ve tefsiri de tarihin akışı içinde devingen şekilde yeni yöntemler geliştirir. Yazılı olanın yorumlanması filoloji bilimine zemin hazırlar. Bu yorumlama işlemi ise hermeneutik yöntemidir.

⁴ Schacht (1964), ana olarak tarihî ve sistematik olarak iki kısımda ele aldığı *An Introduction to Islamic Law* adlı eserinde, İslâm hukukunun düşünsel zeminleri ve tarihini inceler.

⁵ Laswell'in bu konuyla ilgili çalışmalarından bazıları şunlardır: Prussian Schoolbooks and International Amity (1925), World Politics and Personal Insecurity (1935), Doroty Blumenstock'la birlikte World Revolutionary Propaganda: A Chicago Study (1989), Nathan Leites vd. Language of Politics: Studies in Quantative Semantics (1949), The Qualitative and the Quantative in Political and Legal Analysis (1961).

Gerek nitel gerek nicel analiz için muhteva analizi yapılırken izlenmesi gereken işlem sıralaması şöyledir:

Araştırma sorusunun belirlenmesi (hipotez ya da hipotezlerin tespiti)

Örneklem birime karar verilmesi/metnin seçilmesi (sınırlandırma)

Kodlanacak kelime/kavramlara karar verme

Analiz yöntemini belirleme (kelime/kavramların bağlamlarına/anahtar kelime bağlamı, kelime/kavram kullanım sıklıklarına ve varlık ya da yokluklarına karar verme)

Metnin/ verilerin kodlanması

Kodlanan verilerin tahlili (Acun, 2005: 29; White ve Marsh, 2006: 30)

Aaron Ahuvia (2001: 140), teorik ve pragmatik konuları hedef alan muhteva analizi yöntemi için, metnin içerik analizinin yeterlilik kapasitesini geliştirmek üzere geleneksel içerik analizine alternatif olarak yorumlayıcı ve alımlama temelli içerik analizlerini de yöntemsel olarak metoda eklenen modellemeler arasında sunar. Ahuvia bu çalışmada, geleneksel metodu tamamlamak üzere yorumlayıcı ve alımlama temelli olmak üzere iki metodoloji daha önerir. Bu iki tekniğin uygulanması bakımından kullanıcı esneklik; tekniklerden her birini ayrı ayrı kullanabileceği gibi her ikisini bir arada da kullanabilir.

Özellikle 1960'lı yıllardan sonra bilgisayarın yazılı veriler için bir araç olarak kullanılması verilerin çözümlenmesi, saklanması ve düzenlenmesi olanakları da artırmıştır. Bilgisayar teknolojilerinin sağladığı bu imkanlar muhteva analizinin de uygulanmasını kolaylaştırmış, yaygınlaşmasını sağlayarak daha güvenilir sonuçların elde edilmesine katkı sağlamıştır (Meunier, Rolland ve Daoust, 1976: 281).

Bu çalışmada Atatürk'ün Türk kadınına bakışını inceleyebilmek için muhteva analizi yönteminin *anahtar kelime bağlamı tekniği* ve *kelime kullanım sıklığı tekniği* kullanılacaktır. Anahtar kelime bağlamı ile metinde kodlanacak kelime/kavramın geçtiği farklı bağlamlardaki kullanımı tespit edilecek, kelime kullanım sıklığı ile kelime/kavramın analize tabi tutulan metinde kullanım sayısı tespit edilecektir. Anahtar kelime ile kodlanan kelime kavramların metinde kullanıldığı farklı bağlamlar üzerinden tematik kategoriler oluşturulmasına ve elde edilen nitel sonuçlar üzerinden, kelime kullanım sıklığı ile ortaya çıkan nicel veriler ise elde edilen sayısal sonuçlar üzerinden yorum ve çıkarımlar yapılmasına imkân sağlayacaktır. Araştırmada ana olarak anahtar kelime bağlamı üzerinden elde edilecek bulgular kullanılırken, bu yöntemin nesnelliğini ve güvenilirliğini teyit etmek üzere kelime kullanım sıklığı tekniği kullanılmış olacaktır.

2. Araştırma Konusu ve Konunun Sınırlandırılması

Çalışma, Atatürk'ün Türk kadınına bakışını incelemek amacıyla *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin* muhteva analizini içermektedir. Söz konusu söylev ve demeçler, Türk İstiklâl Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve yeni devletin pek çok alanda yeniden yapılandığı, Türk devriminin gerçekleştiği dönem hakkında önemli bir kaynak niteliği taşıması bakımından öneme sahiptir. Ayrıca, Atatürk'ün pek çok konu hakkındaki düşünceleri ve Türk inkılabının fikrî zeminleriyle ilgili fikir vermesi bakımından da dikkate değerdir. Atatürk'ün düşünce dünyasında önemli bir yeri olan ve Türk inkılabının değişim ve dönüşüme uğrattığı konulardan biri de Türk kadınının statüsüdür. Bu araştırmayla, Selanik'te Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin kuruluşundan ama esas itibarıyla Erzurum Kongresi'nden başlayarak vefatına kadar olan dönemde, Atatürk'ün Türk kadınıyla ilgili görüşleri, kadına bakışı, söylev ve demeçlerde kadın meselesiyle ilgili hangi temaların öne çıktığı ve hangi bağlamlarda kullanıldığı Cumhuriyet tarihi için başvuru kaynağı niteliği taşıyan onun söylev ve demeçleri üzerinden incelenecektir. Aynı zamanda bu inceleme, Türkiye Cumhuriyeti'nin kadına yönelik politikaları ve yönü hakkında da fikir verecektir.

Bu araştırmanın sınırları, 1906-1938 tarih aralığını kapsamaktadır. Bu tarih aralığı, Atatürk'ün 1906 tarihli konuşma haricinde, ağırlıklı olarak Milli Mücadele ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını başka bir ifadeyle Atatürk dönemini ihtiva etmektedir.

3. Muhteva Analizine Tabi Tutulacak Metin (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*)

Bu çalışmada, 2006 yılında Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) tarafından hazırlanıp yayımlanan *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III* ⁶ adlı eser esas alınmıştır. *ASD I*'de yer alan 24.4.1336 ve 1.11.1938 tarihleri arasında Atatürk'ün TBMM'de yaptığı yirmi adet yasama yılı açış konuşmaları için TBMM Zabıt Ceridelerindeki kayıtlar kullanılmıştır (Bk. Ek 1). Yine bu çalışmanın bulguları çerçevesinde metinde öne sürülen argümanları desteklemek üzere yasama yılı açış nutukları yanında TBMM Zabıt Cerideleri, Gizli Celse Zabıtlarından da istifade edilmiştir.

ASD I, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) tarafından hazırlanan Nimet Arsan tarafından derlenip 1961'de 2. baskısı yapılan *ASD III* adlı esere, 1971'de Sadi Borak ile Utkan Kocatürk'ün derleyip hazırladığı *ASD V* adlı eserlerdeki demeç ve görüşmeler eklenmek suretiyle yayımlanmıştır. 1919-1938 yıllarını kapsayan bu cilt, Atatürk'ün TBMM ve CHP Kurultaylarındaki söylev ve demeçlerinden oluşmaktadır. 1906-1938 tarih aralığını kapsayan *ASD II*, 1959 yılında 2. baskısı yapılan Nimet Arsan tarafından derlenen *ASD II adlı esere*, 1971'de Sadi Borak ve Utkan Kocatürk tarafından derlenerek TİTE tarafından yayımlanan *ASD V* adlı eserdeki TBMM ve CHP Kurultayları dışında yurdun çeşitli yerlerinde yaptığı konuşmalar ilave edilerek yayımlanmıştır. 1918-1937 tarihleri arasındaki yılları ihtiva eden *ASD III*, 1961 yılında 2. Baskısı yapılan ve Nimet Arsan tarafından derlenen *ASD I*, adlı esere 1971'de Sadi Borak ile Utkan Kocatürk tarafından derlenerek yayınlanan *ASD V* adlı eserdeki Türk ve yabancı gazete muhabirlerine Atatürk tarafından verilen demeçler eklenerek yayımlanmıştır.

ASD I, Erzurum Kongresi'ni (23 Temmuz 1919) açış konuşmasıyla başlamış beşinci dönem dördüncü toplantı yılının açılışında Başvekil Celâl Bayar tarafından Atatürk adına okunan 1 Kasım 1938 tarihli konuşma ile tamamlanmıştır. *ASD II*, 1906 tarihli Hakkı Baha Pars'ın evinde Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik'te şubesini kurarken yaptığı konuşma ile başlamış Cumhuriyet Bayramının on beşinci yılı münasebetiyle Ankara Hipodromu'nda Celal Bayar tarafından okunan 29 Ekim 1938 tarihli konuşma ile nihayete ermiştir. *ASD III* ise Vakit gazetesi muhabirine verilen 18 Kasım 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulanma tarzı, bu konuda millete düşen görev ve Mebusan Meclisi'nin milleti temsili konusundaki demeçle başlamış Hatay'ın bağımsızlığı hakkında *Ulus* gazetesine verilen 1 Aralık 1937 tarihli demeçle tamamlanmıştır.

ASD'de yer alan nutuk ve konuşmalar, Erzurum ve Sivas Kongresi, Kuvayı Milliye, cephelelerdeki durum, muharebeler, zaferler, antlaşmalar, İtilaf Devletleri ve çevre ülkelerle olan münasebetler gibi mütarekeden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar olan süreçte yaşanan ve Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanan iç ve dış siyasi olaylar, inkılaplar ve kanunlar hakkında yurt gezileri sırasında ve Meclis'te yaptığı konuşmalar, yasama yılı açış konuşmaları, CHP Kurultayları açılışları ve cumhurbaşkanlığına seçilmesi münasebetiyle yaptığı konuşmaları, çeşitli ülkelerin elçilerinin söylevlerine verilen cevaplar, il temsilcileriyle konuşmalar, öğretmenler, gençler ve çocuklarla konuşmalar, Türk Ocakları ve Halkevleri'nde yapılan konuşmaları ihtiva etmektedir.

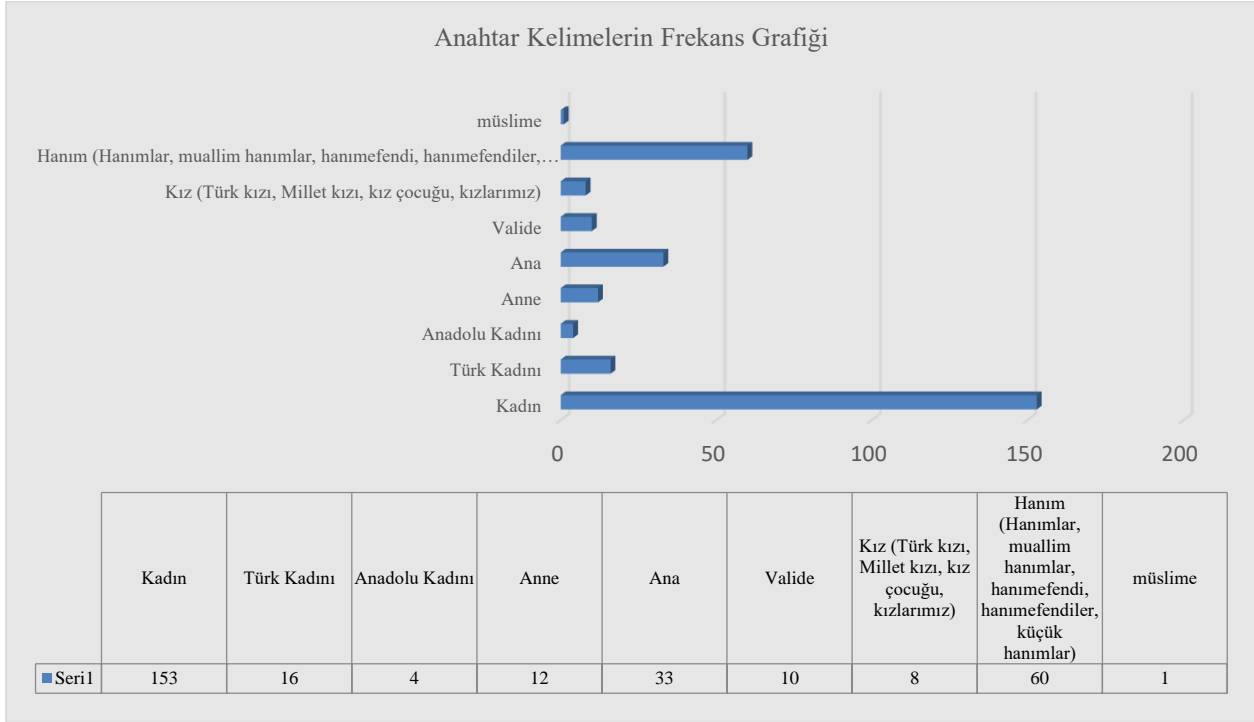
4. Bulgular

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, toplam 283127 kelime içermektedir. Atatürk'ün Türk kadınına bakışını tespit etmek için *anahtar kelime bağlamı tekniği* çerçevesinde metinde *kadın*, *Anadolu kadını*, *Türk kadını*, *anne*, *ana*, *valide*, *Türk kızı*, *Milletin kızı*, *kız çocuğu*, *kızlarımız*, *hanım(lar)*, *hanımefendi(ler)* sözcükleri baz alınarak tarama yapılmıştır. Metinde belirlenmiş

⁶ Bu çalışmada, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* adlı eser için *ASD* kısaltması kullanılacak olup ciltler, *ASD I*, *ASD II*, *ASD III* şeklinde ifade edilecektir.

anahtar kelimelerin metinde kullanım sıklığı (sayısı) 297'dir. Anahtar kelimelerin toplamının metin içindeki oranı % 0,10'dur. ASD'de anahtar kelimelerin frekans grafiği ise şöyledir:

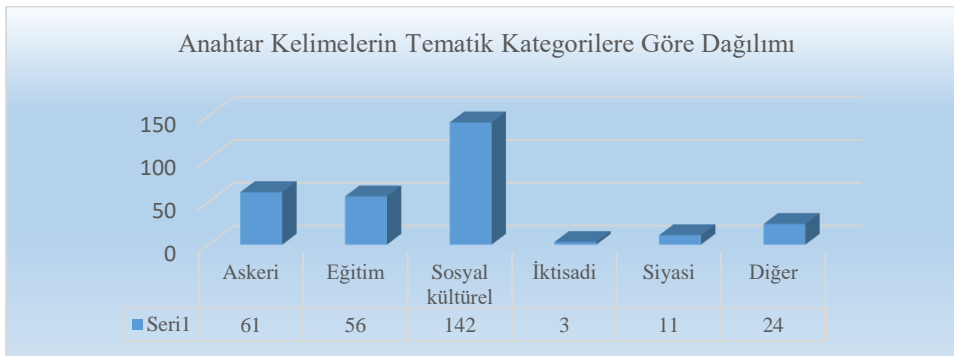
Grafik 1: Anahtar Kelimelerin Frekans Grafiği

Frekans grafiği incelendiğinde *kadın* sözcüğü, anahtar kelimelerin tamamının içinde kullanım sıklığı bakımından %51,51 en fazla kullanılan anahtar kelimedir. Bu anahtar kelimeyi, kullanım sıklığı bakımından %20,20'lik bir oranla *hanım* (*hanımlar, hanımefendi, hanımefendiler, muallim hanımlar, küçük hanımlar*), %11,11'lik oranla *ana*, %5,38'lik oranla *Türk kadını*, %4,04'lük oranla *anne*, %3,36'lık oranla *valide*, %2,69'lük oranla *kız (Türk kızı, millet kızı, kız çocuğu, kızlarımız)*, %1,34'lük oranla *Anadolu kadını*, %0,33 ile *müslime* kelimeleri takip etmektedir.

ASD'de taratılan tüm anahtar kelimelerin metinde hangi ifade ve kavramlarla yan yana kullanıldığı ve bağlamları analiz edilmiş ve *sosyal kültürel, eğitim, askerî, iktisadî, siyasî ve diğer* konular olmak üzere tematik kategoriler belirlenmiştir. Bu tematik kategorilerde her anahtar kelimenin dağılımı ise şöyledir:

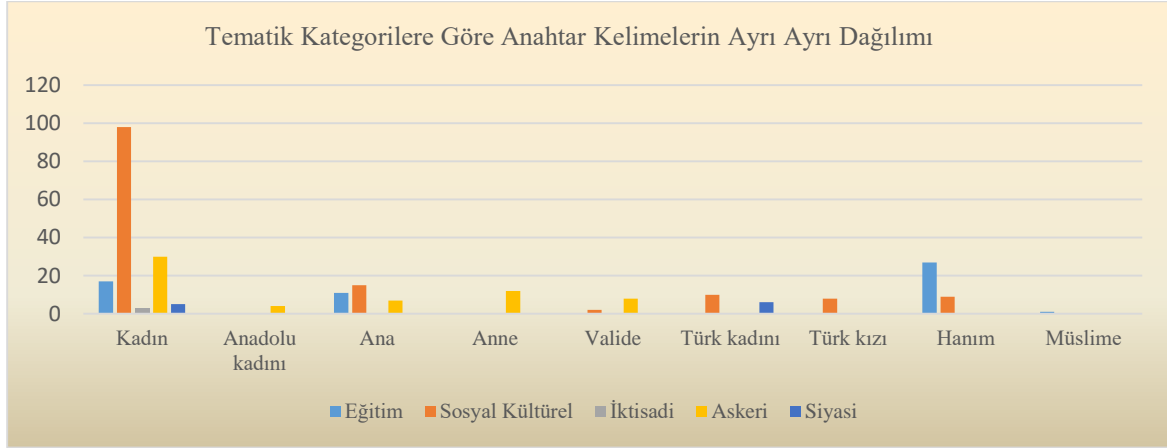
Grafik 2: Anahtar Kelimelerin Tematik Kategorilere Göre Dağılım Grafiği

Metinde, *kadın ve kadınla ilişkili* diğer tüm anahtar kelimelerin toplamının tematik kategorilerdeki dağılım grafiği incelendiğinde, kadın konusunun %47,81 ile sosyal kültürel konularda en yoğun

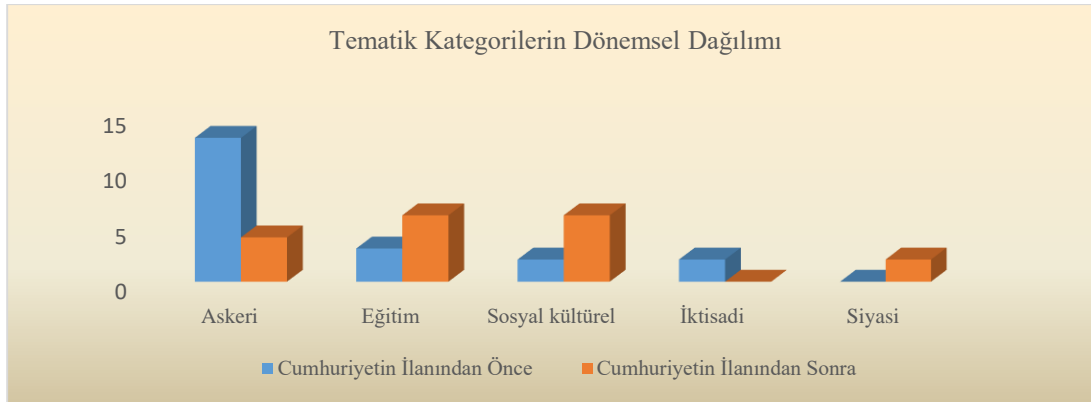
şekilde ve sıklıkla kullanıldığı, bunu sırayla % 20,53 ile askerî, %18,85 ile eğitim, %8,08 ile diğer, %3,70 ile siyasi ve %1,01 ile iktisadî konuların izlediği görülmektedir. Tematik kategoriler içinde her bir anahtar kelimenin dağılım grafiği de Grafik 4'te verilmiştir:

Grafik 3: Tematik Kategorilere Göre Anahtar Kelimelerin Ayrı Ayrı Dağılımı

Bu grafikte sosyal kültürel ve askerî konularda *kadın* ifadesinin en fazla kullanıma sahip olduğu, *hanım* ifadesinin, eğitim ve sosyal kültürel konularda diğerlerine nispeten daha fazla kullanıldığı, *ana* ifadesinin, sosyal kültürel ve eğitimle ilgili konularda kullanıldığı görülmektedir. Belirlenen temaların Cumhuriyet'in ilanından önce ve sonra kullanımı dönemsel olarak değişiklik göstermektedir. Tematik kategorilerin dönemsel olarak dağılımı da aşağıdaki grafikte verilmiştir:

Grafik 4: Tematik Kategorilerin Dönemsel Dağılımı

Dönemsel olarak tematik kategorilerin dağılımı grafiği incelendiğinde kadın konusunun, Cumhuriyet'in ilanından önce askerî konularda daha fazla işlendiği, bunu eğitim, sosyal kültürel, iktisadi ve siyasi konuların izlediği görülmektedir. Yine grafikte Cumhuriyet'in ilanından sonra sosyal kültürel konuların ön plana çıktığı ve bu konuyu sırasıyla eğitim, siyasi ve iktisadi konuların izlediği söylenebilir.

Cumhuriyet'in ilanından önce ve sonra kadın konusunun tematik olarak hangi tarihli söylev ve demeçlerde işlendiği ise Tablo 1 ve Tablo 2'de verilmiştir:

Tablo 1: Cumhuriyet'in İlanından Önce Tematik Kategorilerde Kadın Konusunun Geçtiği Söylev ve Demeçler (Hitap maksatlı hanım kullanımı hariç)

	Eğitim	Sosyal Kültürel	Askeri	İktisadi	Siyasi
	Cumhuriyet'in İlanından Önce	1 Mart 1922	31 Ocak 1923	23 Temmuz 1919	31 Ocak 1923
31 Ocak 1923		21 Mart 1923	17 Ocak 1921	7 Şubat 1923	—
16 Mart 1923		—	19 Eylül 1921	—	—
—		—	Ocak 1922	—	—
—		—	1 Mart 1922	43	—
—		—	18 Haziran 1922	—	—
—		—	4 Ekim 1922	—	—
—		—	18 Ocak 1923	—	—
—		—	1 Mart 1923	—	—
—		—	15 Mart 1923	—	—
—		—	1 Nisan 1923	—	—
—		—	13 Ağustos 1923	—	—
—		—	21 Mart 1923	—	—

Tablo 2: Cumhuriyet'in İlanından Sonra Tematik Kategorilerde Kadın Konusunun Geçtiği Söylev ve Demeçler (Hitap maksatlı hanım kullanımı hariç)

	Eğitim	Sosyal Kültürel	Askeri	İktisadi	Siyasi
	Cumhuriyet'in İlanından Sonra	22 Eylül 1924	30 Ağustos 1924	7 Mayıs 1924	—
1 Kasım 1924		28 Ağustos 1925	11 Eylül 1924	—	30 Haziran 1933
1 Kasım 1925		13 Ekim 1925	14 Ekim 1925	—	—
Ağustos 1928		14 Ekim 1925	22 Ekim 1925	—	—
1 Kasım 1928		3 Ağustos 1932	—	—	—
1 Kasım 1929		9 Mayıs 1935	—	—	—

4.1.Sosyal Kültürel Konular

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III'te, kadın ve kadınla ilgili bütün anahtar kelimelerin geçtiği bağlamlar incelendiğinde tematik kategorilerde en fazla ön plana çıkan tema, sosyal kültürel konulardır; sosyal kültürel konularda da bazı başlıklar öne çıkmaktadır. Öne çıkan konuların ilki, kadınların içtimai hayattaki yerinin ne olduğu sorusunun yeni Türk devletinin esasları ve takip edeceği siyaset bağlamında ele alınmış olmasıdır. Bu siyaset, çağın gereklerine uygun ilerleme ve medenileşme hedefleri doğrultusunda, milli sınırlar içinde Türk milletinin mutluluğunu ve refahını sağlamaktır. Bu bağlamda 31 Ocak 1923'te İzmir'de halkla buluşmasında yaptığı konuşmasında Atatürk, bu hedefin gerçekleşmesinde, heyeti içtimaiyeyi oluşturan yaratılış olarak kadın ve erkekten mürekkep iki cinsin, bu sosyal heyetin işleyişi ve başarısı açısından birlikte vazife alması ve birlikte hareket etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sözlerine devamla, kadının en ehemmiyetli vazifesinin ilk terbiyenin verildiği yer olması hasebiyle analık olduğunu, bu vazifenin ehemmiyetine binaen kadınların her hususta yükselmelerini sağlamak için erkeklerle aynı derece eğitim almalarını ve sosyal heyette birlikte birbirlerinin destekçisi olmaları gerektiğini ifade etmektedir (*ASD II*, 2006: 89). 21 Mart 1923'te Konya kadınlarına yaptığı bir başka konuşmada da günün gerektirdiği şekilde evlatlar yetiştirmek ve evlatları terbiye etmenin eskiden olduğu kadar kolay olmadığını, hatta yeni nesli yetiştirmek vazifelerinden dolayı anaların erkeklerden daha vasıflı, daha bilgili ve aydın olması gerektiği belirtilmektedir (*ASD II*, 2006: 154). 30 Ağustos 1924 tarihli Dumlupınar'daki konuşmasında da Atatürk, medeni bir sosyal bünyenin oluşmasında, gücünün temelinde ve ilerlemesinde, ailenin önemine ve aileyi oluşturan kadın ve erkek unsurların vazifelerine haiz bir biçimde hareket etmelerinin önemine değinmektedir (*ASD II*, 2006: 183). Kadının sosyal hayattaki yeriyle ilgili metinde öne çıkan konuların ikincisi kadın erkek ilişkileri ve Türk kadının kafes arkasında olmadığı; yabancı erkeklerle de sosyal hayatta gayet tabii ilişkiler geliştirebildiği, erkekten kaçmadığıdır. Atatürk, konuyla ilgili görüşlerini metinde, Akşehir'de yaşadığı bir anısını anlatarak örneklemektedir:

“Bir gün Akşehir civarında bir köye gittim. Çok yağmur yağıyordu ve soğuk vardı. Kendimi belli etmiyerek bir evin önünde duran bir kadına:

— Hemşire yağmur var, soğuk var, beni kabul eder misiniz?” dedim. Hiç tereddüt etmiyerek:

— Buyurun, dedi ve beni bir odaya aldı. Odada ateş olmadığı-ve yeni bir ateşin yakılması uzun bir zamana mütevakıf olduğu için :

— İsterseniz bizim odaya gidelim. Orada hazır ateş var” dedi. Gittik, müteakiben komşulardan birkaç kadın ve birkaç erkek geldi. Beraber konuşmaya başladık. Konuşurken bana en mühim sualleri soran kadınlar oldu. Askerin vaziyetini, düşmanın halini, en mühim düşmanın hangisi olduğunu sordular ve bunları sorarken hiçbir telâş ve tekayyüde lüzum görmediler. İnsanca konuştular” (*ASD II*, 2006: 89).

Yine metinde, Türk kadının kapalı kapılar ardında olduğu imajının, yabancı romanlar aracılığı ile saray geleneğinin bir uzantısı olarak oluşturulduğu ve yayıldığı, yabancıların şehirde kadının kılık kıyafet konusundaki görünüşünden kaynaklandığıyla ilişkili olarak ele alınmaktadır. Atatürk (*ASD II*, 2006: 152-153), din açısından tesettürün ne anlam ifade ettiğini açıklarken, kadını hayattan dışlayacak şekilde bir tesettür anlayışı olmaması gerektiği ve külfet olmayacak şekilde bir giyim kuşam tarzından bahsetmektedir. Atatürk, tesettürün, günün şartlarına uygun, esas ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte olması gerektiğini; konuyu, bu ihtiyacı karşılayacak şekilde bu zihniyete sahip olan insanları yetiştirmek için analık vazifesiyle bağlantılı olarak ele almaktadır. Atatürk, yabancıların ve düşmanlarımızın kadınıma olan yüzeysel bakışlarının⁷, Türk kadının ilim ve

⁷ Yabancıların Türk kadınına olan bakışı konusunda Fatma Koç (2021: 790) da çalışmasında Atatürk'ün yabancı kamuoyunda Türk kadınının imajının gerçek görüntüsünden uzak bir görünümde olduğuna ve bu imajın düzeltilmesi

irfandan uzak, medeni hayata ve sosyal hayatın gereklerine uygun olmayan şekilde Türk erkekleri tarafından her şeyden mahrum bırakıldıkları yönündeki çeşitli isnatları barındırmakta olduğunu; bu isnatların özellikle İstanbul'daki Türk kadının dış görünüşüyle ilgili olarak yapılan yorumlar olduğunu, Türk milletinin medeni bir millet olamayacağı yönündeki yanlış bir izlenimi doğurduğunu sözlerine ilave etmektedir. Tesettür konusunun nasıl olması gerektiği konusunda ise Atatürk'ün önemle vurguladığı husus, milletin ruhuna yani kendi milli geleneklerine ve hayatın, günün gereklerine uygun, ifrat ve tefritten uzak makul bir tarzıdır. Atatürk, 21 Mart 1923 tarihli Hilaliahmer Konya Kadınlar Şubesi'nde yaptığı konuşmasında tesettür konusundaki bakışını şöyle özetlemektedir: “Şekli tesettür meselesinde suhuletle, emniyetle yürüyebilmek dinin, eski ananei milliyeinin, akıl ve mantığın, ahlâk ve faziletin emrettiği şekli tabî ve şekli basiti kabul etmektir. Şer‘i mübinimizin tarif ettiği şekilden istifade ve onu hayatımıza tatbik etmek maksada vusul için kâfidir.” Yine aynı tarihli konuşmasında, bu bakışını tamamlayacak şekilde tesettür konusunda şekli unsurların ikinci planda olduğunu kadınların nur, irfan ve fazilet konusundaki meziyetlerinin daha önemli olduğunu ifade etmektedir (ASD II, 2006: 154).

Atatürk'ün kadın tesettürü konusunda belirttiği hususlardan biri de kırsaldan ziyade özellikle şehirlerdeki kadınların yüzlerini gözlerini kapadıklarını, kadınlara yakışmayan bu davranışlarının erkeklerin tutumlarından kaynaklanan bir durum olduğudur. 28 Ağustos 1925 tarihli kılık kıyafet ve şapka hakkında İnebolu Türk Ocağı'ndaki konuşmasında “... kadınlarımız da, bizim gibi müdrük ve mütefekkir insanlardır. Onlara mukaddesatı ahlâkiyeyi telkin etmek, millî ahlâkımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile, nezahetle teşhiz etmek esası üzerinde bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler. Ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler. Bunda korkulacak bir şey yoktur.” (ASD II, 2006: 220). 30 Ağustos 1925 tarihli konuşmada ise giyim kuşam konusunda yapılacak değişim de terakki ve tecceddüt bağlamında inkılabın başarıya ulaşması için eşitlik temelinde ele alınmıştır. Bu hususta ise içtimai heyetin kadın ve erkekte oluştuğunu, biri ileriye taşınırken biri geride bırakılırsa terakkinin mümkün olmayacağı ifade edilmiştir. (ASD II, 2006: 225).

Sosyal kültürel konularda ilerleme ve medenileşme hedefleri ile ilişkili olarak metinde öne çıkan konulardan bir diğeri de modern ulus devletinin inşasında yapılacak inkılaplarda kadının rolü meselesidir. Atatürk, söylev ve demeçlerinde, sosyal kültürel alanda yapılan inkılaplarda bütün toplumu kuşatacak şekilde cinsiyet ayrımı gözetmeden ulus devletinin inşasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin modern çehresinin şekillenmesinde erkekle eşit pay sahibi bir kadın profilinden bahsetmektedir. Nitekim dönüm noktası olarak milli devletinin şekillenmesi bakımından “ilerleme ve yükselme tedbirlerinin” alındığı döneme rast gelen CHP'nin 9 Mayıs 1935 tarihli Dördüncü Kurultayı'nın açış konuşmasında, Atatürk'ün, 1931 tarihli Kurultaydan beri sosyal-kültürel alanlarda başarılan işlerin, Türkiye'nin milli görünüşünü kesin hatlarıyla ortaya çıkardığını, yeni alfabe, milli tarih, arı dil, bilimsel, müzik ve teknik alandaki kurumlarıyla kadınıyla erkeğiyle her hakta eşit, modern Türk toplumunun son zamanlarda yapılan çalışmaların eseri olduğu konusundaki sözleri bu tespiti doğrulamaktadır (ASD I, 2006: 398). Yine 1935 tarihli Parti Programı'nda, *Kamusal Haklar* başlığı altında “Kadın erkek eşitliği” alt başlığı altında, “*Parti, yurttaşlara hak ve ödev vermekte, kadın erkek ayırmaz* (CHP Programı, 1935: 5)” ifadeleri de eşit pay sahibi kadın tespitini teyit etmektedir.

4.2.Eğitimle İlgili Konular

Sosyal kültürel konuların yanı sıra eğitim de *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*'te, kadın ve kadınla ilişkili belirlenen anahtar kelimelerin geçtiği bağlamlarda tematik olarak öne çıkan konulardan biridir. Anahtar kelimelerin geçtiği bağlamlar incelendiğinde eğitim konusunda göze çarpan en önemli husus, Cumhuriyet'in ilanından evvel eğitim politikasının hedeflerinin

mücadelesine, Türk kadının eşit şartlarla erkekle birlikte hayatın her alanında yer alması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

belirlenmiş olmasıdır. Bu durum, Atatürk'ün ve yeni devletin eğitime ve kadın eğitimine verdiği önemi göstermektedir. Nitekim Akgün ve Uluğtekin (1989: 285-286) de "Misak-ı Maarif" adlı çalışmalarında, eğitimle ilgili gündemlerin görüşülmesi ve tartışılması amacıyla toplanan Maarif Kongresi'nde, 1921 yılı gibi erken bir tarihte Atatürk'ün kongre açış konuşmasında savaş kazanıldıktan sonra Türkiye'nin milli bir devlet olacağını, bunun da milli eğitimle yetişecek bir millet tarafından korunacağını ifade etmektedir. ASD'de, cehaletin bertaraf edilmesi, milletin inkişafı, medeni ve asrî bir heyet oluşturabilmek için eğitimin önemli olduğu, bu amaçla oluşturulacak bir eğitim programına kadınların da dahil edilmesi maarif siyasetinin temeli olarak gösterilmektedir. İçtimai hayatın gereklerine ve asrın ihtiyaçlarına uygun düşecek maarif alanında uygulanacak programın esaslarını Atatürk, 27 Ekim 1922 tarihli Bursa'da öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmasında, milli terbiyede ne olursa olsun başarılı olmak gerektiğini; çünkü bir ulusun kurtuluşunun maarif sayesinde olacağını, bu başarıya ulaşmak için yekvücut halinde fikri birlikle esaslı bir program üzerinde çalışılması gerektiğini belirtmektedir. Maarif programı için belirlenecek iki esası da "Hayatı içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi, icabatı asriyeye tevafuk etmesi" şeklinde açıklamaktadır (ASD II, 2006: 47-48).

Metinde kadın eğitimi, maarif siyasetinin temeli belirlenirken cehaletin ortadan kaldırılması hedefi ile köylünün eğitimi ile birlikte ele alınmaktadır. O güne kadar eğitimden mahrum olan içtimai heyetin ana unsuru ve memleketin asli sahibi olan köylünün eğitimi ve cehaletin izale edilmesi eğitim alanında izlenecek politikanın esası olarak belirlenmiştir. Bu siyasette köylünün okuma yazmayı öğrenerek milli bilincini uyandıracak vatan ve milletini, kendi öz değerlerini ve dinini anlayıp tanıtacak kadar kendilerine coğrafya, tarih, din ve ahlaka dair bilgi verilmesi ilk gayedir. Böylece bir taraftan cehaletle mücadele edilirken bir taraftan da sosyal ekonomik hayatta faal meslek erbabı insanlar memleketin hizmetine kazandırılmış olacaktır. Bu meslek ve hizmet erbabı faal insanların yetişmesi için orta kademe tahsil eğitimi verilmesi; orta kademe eğitime kadınların da aynı aşamalardan geçerek dahil olmasına önem gösterilmesi programın esası olarak sunulmaktadır (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, Cilt 18, İçtima Senesi 8, 1. İnikat / 1.3.1338: 8; ASD I, 2006: 241).

Maarif siyaseti için 1922 yılında belirlenen politikalar çerçevesinde yukarıda bahsedilen adımlar atılmıştır. 1923 yılı için maarif politikaları ve uygulanacak programlar konusunda çalışmalar hız kesmeden devam etmiştir. Bu bağlamda, 31 Ocak 1923 tarihli söylevde, 1922 yılı politikalarının tamamlayıcısı olarak maarif politikasının bir parçası olarak kadın eğitiminin metinde ele alındığı bir konu da asrî ve medeni bir sosyal heyetin oluşumu için kadın ve erkeğin eğitimde eşit şartlarda, günün ihtiyaçlarına binaen kadınların her hususta yükselmelerini sağlamak için ilim ve fen konusunda bütün kademe eğitimlerden aynı şekilde geçmeleridir. İnan (2022: 148) da Atatürk'ün bu fikrini paylaşarak kadınların eğitim ve öğrenim hayatında erkeklerle aynı derecelerden geçmesinin bile eğitim alanında eşitlik durumunu sağlayabileceği yorumunu yapmaktadır. Yine 31 Ocak 1923 tarihli söylevde vurgulanan bir konu da kadın ve erkekler için dini ve pozitif ilimlerin verileceği eğitim kurumlarının tek elde toplanmasıdır. Bu konuda Atatürk: "Milletimizin, memleketimizin darülirfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır. Fakat nasıl ki her hususta âli meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek lâzım ise, dinimizin hakikati felsefiyyesini tetkik, tetebbu ve telkin kudreti ilmiye ve fenniyesine tesahup edecek güzide ve hakikî ulemayı kiram dahi yetiştirecek müessesatı âliyeye malik olmalıyız." (ASD II, 2006: 90-91, 93). Atatürk bu sözleriyle eğitim ve öğretimde birlik yani *tevhid-i tedrisat* vurgusu yapmaktadır; bu açıklamalar, Cumhuriyet'in eğitim konusundaki inkılabının önemli bir unsurunun planlamasının fikri zeminini oluşturmaktadır. 3 Mart 1924 tarihli Meclis oturumunda *Tevhid-i Tedrisat* hakkında teklif kanunu görüşülürken "*bir milletin fikir ve his itibarıyla vahdetini temin etmek*" ve tek tür terbiye ile tek türlü insan yetiştirmek gerekçesinde eğitim ve öğretimde birlik fikrinin gayesi sarih bir şekilde belirtilmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 1, İçtima Senesi 2, 2. İnikat / 3.3.1340: 27).

Yeni kurulan devletin ve maarif yapılanmasının ihtiyaç duyduğu kadın ve erkek öğretmenlerin varlığı, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra maarif siyasetinin bileşeni olarak metinde üzerinde durulan bir diğer mevzudur. Cumhuriyet'in bu kadın-erkek eğitim ordusunun aydın bir toplumun oluşması için yeni neslin yetiştirilmesi, talebe yetiştirilmesi yanında halkın eğitiminde ve halkın üzerinde de önemli tesirleri olduğu Atatürk tarafından 1 Kasım 1924 tarihli konuşmasında ifade edilmektedir (ASD I, 2006: 352). 1 Mart 1924'te yapılan yasama yılı açış konuşmasında da eğitime verilen önem, maarife ayrılan vesait ve mesainin takibatı ve programla belirlenen hedeflere ulaşılması için gerekli çabanın gösterilmesi ve eğitim öğretimin birleştirilmesinin lüzumu konusunda maarif siyasetinin nasıl yürütüldüğüne, darülfünunun geliştirilmesine değinilmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 7, İçtima Senesi 2, 1. İnikat / 1.3.1340: 4-5). Atatürk bu söylevinde, maarifte takip edilecek politikanın milli karakterine vurgu yapmakta ve yükseköğrenimin tekamülünün gerekliliğine ve bunun milletin terakkisi ve terbiyesindeki önemine dikkat çekmektedir. Yine 1 Kasım 1925 tarihli yasama yılı açış nutkunda da kadın-erkek muallimlerin yeni zihniyetin ve asrî bir hayatın telkininde ve yeni neslin yetiştirilmesindeki gayreti ve görevlerini başarıyla yerine getirdikleri belirtilmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 19, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1341: 10). ASD'de ve 1925 tarihli bu açış nutuklarında kadın ifadesi, eğitim bağlamında *medenileşme asrîleşme, yeni zihniyet, yeni nesil* kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır. Atatürk'ün düşünce dünyasında ve yeni rejimin eğitim politikalarında, yeni kurulan devletin bütün unsurlarıyla yenileşmesi, kadının değişirken dönüştüren de bir güce sahip olduğu görülmektedir. Bu nutuklarda, yeni neslin ve halkın bir parçası ve eğitim ve öğretime tabi tarafların içinde bir parça hem de eğitim ve öğretimi verecek öğretmen ordusunun içinde fiili olarak etken bir konuma sahip kadın profili çizilmektedir. Çiydem (2021: 593) de medenileşme, milli bir kültürün oluşumu, gelecek kuşakların yetiştirilmesi, yeni zihniyetin oluşumu ve cehaletin yok edilmesinin eğitim sayesinde mümkün olduğunu ve Atatürk'ün Meclis Açış nutuklarındaki eğitimle ilgili görüşlerini askeri, kültürel, toplumsal değişme gibi konularla bağlantılı olarak değerlendirmek gerektiğini ifade etmektedir. Yine Öztürk (*Atatürk Ansiklopedisi*: 2), Atatürk devrinde eğitim politikasının amacının milli kültürün geliştirilmesi, devamlılığının sağlanması ve gelecek kuşaklara taşınması olduğunu dile getirmektedir.

Kadın eğitimi bağlamında metinde geçen başka bir konu da yeni alfabenin hayata geçirilmesi sürecinde ve yeni Türk harflerinin kabulü ile okuma-yazmanın kadın-erkek tüm yurttaşlara öğretilmesinin, cehaletin ortadan kaldırılarak Türk milletinin ve memleketinin inkişafı için önemlidir. Atatürk, yeni harflerle okuma yazma öğretmede kadın erkek ayrımı yapmadan milleti bir bütün olarak ele almakta ve bu görevi vatanseverlik vazifesi olarak görmektedir. Yeni Türk harflerinin kabulünün millete ve memlekete getirisi, 1 Kasım 1928 tarihli yasama yılı açış nutkunda şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır (bravo sesleri, alkışlar).

Milletler ailesine münevver, yetişmiş büyük bir milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız ebedî Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır.

Efendiler! Türk harflerinin kabulüyle hepimize, bu memleketin bütün vatanını seven yetişkin evlâtlarına mühim bir vazife tevaccüh ediyor; bu vazife, milletimizin kamilen okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz, hususi ve umumi hayatımızda rasgeldiğimiz okuyup yazma bilmiyen erkek kadın, her vatandaşımıza öğretmek için tehalük göstermeliyiz, bu milletin asırlardan beri hallolunamıyan bir ihtiyacı birkaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştırıyan bir muvaffakiyet güneşidir”

(*TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 5, İçtima Senesi 2, 1. İnikat / 1.11.1928: 4-5; *ASD I*, 2006: 376).

Kavcar (1988: s. 919) da Milli Mücadele'de milleti, Türk istiklalinin kazanılmasında tek bir amaç etrafında birleştiren Atatürk'ün, Türk halkının aydınlanması için okuma yazma seferberliği başlatılarak kültürel hayatındaki mücadelesinde de halkı milli birliğe sürüklediğini vurgulamaktadır. Yeni alfabenin, Türk milletine ve Türk kadınına memleketin inkişafı noktasında ne kazandıracığı konusundaki Atatürk'ün bu fikirlerini detaylandıran İnan (2022: s. 151-152) ise eski harflere göre öğrenimi daha kolay olan yeni alfabenin, yalnız okul çağındaki çocukların değil yetişkin bireylerin de okuma yazma oranını artıracığı, kadınların meslek edinme ve düşün hayatında yer edinebilmeleri noktasında önemli bir gelişme olduğunu belirtmektedir.

Kadın-erkek tüm yurttaşlara yeni harflerin kabulü ve öğretilmesinde söylev ve demeçlerde üzerinde durulan bir husus da Millet Mektepleri'nin rolüdür. 1 Kasım 1929 tarihli yasama yılı açış nutkunda, milletin asrileşmek için istekli olması ve bu yöndeki gayreti sayesinde bu mekteplerin milletin aydınlanmasındaki etkisine değinilmekte, bu işlevi nedeniyle devamı konusunda daha fazla çaba harcanması gerektiği belirtilmektedir (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 13, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1929). Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde, yasama yılı açış nutukları da dahil olmak üzere, (yukarıdaki alıntılar da görüleceği üzere) konuşmaları incelendiğinde *vatandaşlar*, *yurttaşlar*, *halk*, *millet* gibi ifadeleri kullanırken özellikle her defasında “kadın-erkek tüm vatandaşlarımızın”, “kadın-erkek halkımızın”, “kadın-erkek milletimizin” şeklinde ifadeler kullandığı, bu kullanımlarla *kadın* vurgusu yapmaya özen gösterdiği görülmektedir. Eğitim başlığı altında bulgular incelendiğinde yine yapılacak çıkarımlardan biri de eğitimin çağdaş ve milli karakterine yapılan vurgudur. Ulus devletin eğitim politikasının önemli bir adımı olan Harf devrimi ve Millet Mektepleri'yle amaçladığı siyasetin özelliği, asrın ihtiyaçlarına uygun başka bir ifadeyle çağdaş ancak ulusal niteliğinin, kendi öz değerlerine sahip olma bilincinin muhafaza edilmesi gerektiğidir. Milli kültürü ve mili değerleri yansıtacak yeni neslin yetiştirilmesi için önemli bir araç olan eğitimin en önemli vasıtasının alfabe olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Harf İnkılabı'yla ve yeni harflerin öğretilmesi ve yaygınlaşması, okuma yazma oranının yükseltilmesi için yani inkılabının başarılı olabilmesi için açılan Millet Mektepleri'nin de milli kimliğin oluşturulması ve modern Türkiye'nin çağdaşlaşması amacına hizmet ettiği *Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri* başlıklı çalışmada da ifade edilmektedir (Avcı, 2013: 45).

ASD'de kadın eğitiminin ve Cumhuriyet'in eğitim programının ve politikasının amaçları konusunda yukarıda yapılan tespitleri, Gökmenoğlu ve Kondakçı (2015: 1035, 1042) tarafından Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde eğitim üzerine yapılan çalışmanın bulguları da desteklemektedir. Çalışmada, eğitimle alakalı söylev ve demeçlerin büyük bir kısmının eğitimin amaçlarına yönelik olduğu; bu amaçlar arasında ekonomik gelişme, toplumsal kültürel değişim, ferdi ve entelektüel gelişme gibi gayelerin olduğu belirtilmektedir. Yine çalışma da Atatürk'ün “ilerlemeci, ulusal değerlere de vurgu yapan eşitlikçi, laik, modern, bilimsel süreçlere dayanan bir eğitim sistemini benimsediği”nin altı çizilmektedir.

4.3. Askerî konular

Kadın ve kadınla ilişkili anahtar kelimelerin *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*'te geçtiği bağlamlarda, bu anahtar kelimelerle bağlantılı olarak belirlenen tematik kategorilerde yoğun biçimde işlenen konulardan biri de askerî umurla ilgilidir. Bu mevzuda öne çıkan ilk konu ise işgaller karşısında ulusal mücadele sırasında milletin yaşlısıyla kadınıyla çocuğuyla uğradığı haksız zulümler ve bu zulümler karşısında vatan savunmasının, bağımsızlık mücadelesinin haklılığını iç ve dış kamuoyuna anlatmaktır. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra, İtilaf Devletleri'nin yurdun dört bir tarafında işgallere başlaması ve bu işgallere karşı koyan halkın vatan savunmasında, mücadelelerde kadınların ve çocukların zulme uğramasıdır. Yunanlıların Batı Anadolu'da ve Fransızların Güneydoğu Anadolu'da yaptıkları tahribatlarla ilgili

17 Ocak 1921 tarihli United Telgraph muhabirine verilen demeç ve Meclis'te Sakarya Meydan Muharebesiyle ilgili irad edilen 19 Eylül 1921 tarihli konuşma da bu tespiti doğrulamaktadır:

“Vesait-i müdafaadan tamamıyla mahrum birtakım şehirlerimiz ve bu meyanda bilhassa aylardanberi kendini kahramanane bir surette müdafa eden Ayıntap şehri Fransızların her türlü kavaid-i hukukiye ve insaniyeye mugayir olarak geceli gündüzlü icra ettikleri top ateşiyle mahv ve ifna ve birçok kadın ve çocuklar kati ve imha olunmaktadır. Bu mezalim ve fecayi hep Türk kalmak isteyen ahaliyi cebren Fransız mandası altına koymak için icra ve irtikâp edilmektedir, itilâf devletleri milletimizi bütün hukuk-u insaniyeden mahrum bir hayvan sürüsü ve memleketimizi sahipsiz açık arazi telâkki etmektedirler. Bu yanlış telâkkiler yüzünden her gün artan zulüm ve itisaflarını tatbik etmekle meşguldürler. Halbuki milletimiz hayatını ve bütün hukuk ve vezaif-i insaniyesini müdrük ve vatanına tamamen sahip ve hürriyet ve istiklâline aşk ve sadakatle merbuttur. Ve ancak mevcudiyet ve mukaddesatını müdafaadan başka bir şey yapmıyor.”(ASD III, 2006: 22).

“Yangın yerleri ve ihtiyar kadın ve çocuk cesetleridir (kahrolsun sesleri). Mazlûm kanı dökmekten zevk alan Yunanlıların icra edegelmekte oldukları mezalime neden büyük devletler göz yumuyorlar?”(ASD I, 2006: 193).

1 Mart 1922 tarihli TBMM'nin üçüncü toplanma yılını açarken ve 4 Ekim 1922'de, 30 Ağustos Zaferi ve Dumlupınar Meydan Muharebeleri vesilesiyle Meclis'teki söylevlerin de Mustafa Kemal Paşa, işgaller karşısında kadının durumuyla ilgili aynı içeriklere vurgu yapmıştır. 18 Haziran 1922 tarihli Claude Farrere şerefine İzmit'te verilen çay ziyafetinde ise “Düşmanlarımız maksatlarına behemehal vasıl olmak için her gün yeni vesileler icat etmektedirler. Çünkü behemehal Türkiye'yi baştan nihayete kadar harabezara çevirmek, burada yaşayan masum halkı, kadınlara ve çocuklarına varıncaya kadar en vahşi işkencelerle en gayri insanî tecavüzlerle katletmek istiyorlar.” Atatürk bu açıklamalarında, düşmanın yurdumuzda yaptığı tahribat, masum insanımıza yaptığı katl ve tecavüzden ve amaçlarına ulaşmak için kullandığı taktiklerden bahsetmektedir (ASD II, 2006: 36). Bu alıntılardan da anlaşılacağı üzere Atatürk'ün açıklamalarının, savunmasız oldukları gerekçesiyle zulüm gören kadın, yaşlı ve çocuk vurgusunun, haksız işgal ve muamelelerin yol açtığı tahribatı, zayıflar üzerinden hem iç hem dış kamuoyuna anlatma hem de yapılan mücadelenin vatanın muhafazasını, varlığımızı, kutsalımızı korumanın ve işgallere karşı koymanın haklılığını gösterme amacını taşıdığı söylenebilir. Yine metinde yer alan bu konudaki içeriklerde, kadının uğradığı zulümler, Türk halkına tecavüz ve vatana tecavüzle birlikte kullanılmaktadır; kadının namusunun, vatanın da namusu olduğuna işaret edecek şekilde örtük bir mesaj verilmektedir. Bu mesajı, 13 Ağustos 1923 tarihli yasama yılı açış konuşması gayet sarih biçimde iletmektedir: “Yunan Orduları İzmir rıhtımı kana boyadı... En güzel mamurelerimizi tahribe başladı. Kadın ve çocuklarımız, namus ve iffetimiz ve pek çok meabit, âsar ve âbıdatımız dahil olduğu halde Türk namı altındaki her şeye tecavüz edildi... Timsali namusumuz olan sancağımız hakaret gördü.” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 2, Cilt 1, İçtima Senesi 1, 3. İnikat / 13.8.1339: 37). Yine aynı tarihli nutukta, kadının namusu ve vatana tecavüz, vatanın namusu, kadının Milli Mücadele'de gösterdiği kahramanlıkla birlikte ele alınmaktadır:

“Geçirdiğimiz buhranlı günlerin şerefli kahramanlarını hep beraber takdis edelim. Onlar arasında muharebe meydanlarında düşman silâhiyle göğüsleri delinmiş bahtiyarlar olduğu gibi yangınlarda, ateşlerde yakılmış bedbaht çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlar vardır. Onlar arasında namuslarına tecavüz edilmiş, ebediyen ağlamağa mahkûm genç kızlar da vardır. Onlar arasında yurtlarını kaybetmiş aileler, evlâtlarını gömmüş analar vardır ve yine onlar arasında muharebedeki vazife-i namusunu şerefle ifa ederek bugün memleketlerine dönmüş gaziler vardır.

Onlardan câm-i şehadeti nûş etmiş olanların ruhlarına Fatihalar ithaf edelim” (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 1, İctima Senesi 1, 3. İnikat / 13.8.1339: 41).

Askerî umurda metinde ele alınan konulardan ikincisi ise Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadının gösterdiği kahramanlık ve ölüm kalım savaşında verdiği mücadelenin, topyekûn seferberlik bağlamında ele alınmasıdır. Türk kadını, bizzat cephede ve cephe gerisinde hizmet ederek bütün kaynaklarını ordusu, vatani ve milleti için hiç düşünmeden feda etmiştir. Konuyla ilgili olarak Meclis'in dördüncü toplanma yılında, 1 Mart 1923 tarihli açış konuşmasında Atatürk; kadın-erkek, çocuk-geç- yaşlı demeden halkımızın canlarını, bütün maddi ve manevi kaynaklarını/geçim vasıtalarını bağımsızlık uğrunda vatanın kurtuluşu için seferber ettiğini belirtmektedir (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 28, İctima Senesi 4, 1. İnikat / 1.3.1339: 15). Yine 18 Ocak 1923, 21 Mart 1923, 7 Mayıs 1924 tarihli söylev ve demeçlerde de Atatürk tarafından topyekûn seferberlik kavramı, yeniden doğarak mevcudiyetini dünyaya kanıtlayan Türk milletinin hayat memmat meselesinde, bizzat düşmana karşı koyarak ve *ordunun hayat menbalarını işleten* Türk kadının kahramanlığına vurgu yapacak şekilde askeri konular bağlamında işlenmiştir (*ASD II*, 2006: 66; *ASD II*, 2006: 152; *ASD III*, 2006: 97). *ASD*'de Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadınının bu kahramanlığı ve hizmetlerini İnan (2022: 99-147) da işgallere karşı direniş için dernekler kurmak, protesto mitingleri⁸ düzenlemek, cemiyetler kurmak, orduda bizzat cephede vazife almak⁹ şeklinde başlıklarla detaylandırarak açıklamaktadır. Netice itibarıyla *ASD*'de Milli Mücadele döneminde kadın; işgale elindeki her tür vasıta ile karşı koyan, direniş gösteren kadın, cephede orduya hizmet eden kadın; cephe taşıyan, ordunun lojistik ihtiyaçlarına yardımcı olan kadın, kahraman kadın olarak işlenmiştir. Bu konudaki içeriklerde, kadın ifadesi, “erkeğiyle birlikte”, “çoluk çocuk” ifadeleriyle beraber topyekûn seferberlik kavramına işaret edecek şekilde kullanılmıştır. Yine metindeki içeriklerde, milli mefkureyi kendine amaç edinen kadın profili karşımıza çıkmaktadır.

4.4. İktisadi Konular

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III'te, kadın ve kadınla ilişkili belirlenen anahtar kelimelerin geçtiği bağlamlarda iktisatla alakalı altı çizilen ilk konu, ziraî faaliyetlerde kadının oynadığı roldür. Geçim vasıtaları büyük oranda toprağa bağlı bir ekonomide¹⁰ kadın, maişetin teminde hem toprağın işlenmesi sürecinde hem de ürünün piyasaya sunulmasında ticarî hayatta aktif biçimde erkekle birlikte iş bölümünün bir parçası olarak yer almaktadır. Atatürk, hem üretim ve pazarda görünür olan kadının sadece emek değil, emeğin mübadele sürecini de yürütecek bir kavrayışa sahip olduğunu vurgulamakta ve kadını teşvik etmektedir: “Birisi tarlalarda erkeklerle beraber çalışan merkeplerine binerek öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerine giden oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sonra levazımını bizzat mubayaa eden, köyüne dönen ve mesaii umumiyesinde kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar... Ben bu kadınlar arasında kocalarından daha iyi iş anlıyanlara ve hesap yapanlara tesadüf ettim.”(*ASD II*, 2006: 89).

⁸ Milli Mücadele döneminde Halide Edip, Nakiye Hanım, Münevver Saime Hanım, Sabahat Hanım gibi pek çok kadın tarafından Üsküdar, Sultanahmet, Kadıköy, Fatih gibi İstanbul'un çeşitli yerlerinde verilen mitingler için bk. *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri*, 1951.

⁹ Arıç (1998: s. 890-891), Cihan Harbinde ve Kurtuluş Savaşı'nda cephede ve cephe gerisinde erkekle beraber işgalci kuvvetlere karşı vatan savunmasında bilfiil görev yapan kadınlar olduğunu söyler. Yine Kara Fatma (Üsteğmen), Halide Edip (Onbaşı), Tayyar Rahmiye, Gördesli Makbule, Halime Çavuş, Binbaşı Ayşe gibi pek çok kadının Milli Mücadele sırasında cephede vazife alan kadınlar arasında (Berktaş, 2004: s.16, İnan, 2022: s. 102) olduğu bilinmektedir.

¹⁰ Milli ekonominin temelini ziraata dayalı olduğu, bu sebeple tarımsal alanda kalkınma için köyleri de kapsayacak bir iktisadi programın uygulanması gerektiği ve alınan ekonomik tedbirler 1936, 1937 ve 1938 tarihli yasama yılı açış nutuklarında da bizzat Atatürk tarafından ifade edilmektedir. Bk. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 13, İctima Senesi 2, 1. İnikat / 1.11.1936, s. 5; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 20, İctima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1937, s. 4; *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 27, İctima Senesi 4, 1. İnikat / 1.11.1938, s. 4.

Söylev ve demeçlerde iktisatla alakalı diğer mevzu ise memleketin kalkınması için hane halkının geçimine yönelik ekonomiden ziyade, ticarete dönük bir üretim anlayışına geçilebilmesidir. Bu bağlamda izlenmesi gereken ekonomi politik yaklaşım, ziraatın ülkenin ekonomi politikası olarak ele alınması, ticaret ve sanayi gibi faaliyetlerin faal hale gelmesi¹¹, bu faaliyet alanlarının kalkınma modelinin ve programının bir parçası olabilmesi için kadının da erkekle birlikte her alanda eşit hak sahibi olması gerektiğidir. Atatürk, 7 Şubat 1923 tarihli Balıkesir'de yaptığı konuşmasında iktisadi hayatta da eşit pay sahibi kadın vurgusu yapılmaktadır: “Badehu düyunu umumiyenin Türkiye'den ayrılacak mahallere taksim olunduktan sonra tanınacağından ve rejimin şu veya bu şekilde olmasının her zaman kabili tezekkür olduğundan, ticarete, ziraate ve sanayie fevkalâde ehemmiyet verilmek icabettiğinden, kadınların hayatı içtimaiyemizde erkekler derecesinde sahibi hak olması lâzımgeldiğinden bahsetmişler”(ASD II, 2006: 99). Atatürk'ün bu görüşlerinin, Musul Meselesi ve kapitülasyonlarla ilgili sorunlardan mütevellit Lozan Konferansı'nın ilk dönem görüşmelerinin kesintiye uğradığı¹² araya denk gelmesi, ekonomik kalkınma yanında tam bağımsız bir ülke olabilmek, cihan devletleri içinde siyasi bağımsızlığını kazanmış bir ülkenin siyasi bağımsızlığını perçinleyecek ekonomik bağımsızlığını da kazanmış güçlü bir ülke olarak yer alma idealinden kaynaklanıyor olabileceği söylenebilir. Bu çıkarımı, Atatürk'ün aynı tarihli konuşmadaki şu sözleri de teyit etmektedir: “Kapitülasyonlar bir devleti behemehal münkariz eder. Devleti Osmaniye ile Hindistan Türk ve İslâm imparatorlukları bunun en büyük delilidir. Efendiler, biz hukuku meşrua ve hayatiyemizi dünyayı medeniyet ve insaniyete tasdik ve teslim ettirmek için çalışıyoruz. Bunu tasdik ve teslim ettirmek için icabeden her türlü tedbirlere tevessülde tereddüt göstermiyeceğiz.” (ASD II, 2006: 99). Yine siyasi varlık olarak devletin düşünce ve ekonomik hayattaki mekanizmalarla birbirine bağlı ve birbirini tamamlayan bir hüviyeti olduğu, Atatürk'ün iktisadi hayatla tarım, ticaret, nafia ve sanayi işlerinin tamamını kastettiği 1 Kasım 1937 tarihli TBMM yasama yılı açış nutkunda da belirtilmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 20, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1937: 4). Ekonomik kalkınma kavramından Atatürk'ün ne anladığı, iktisadi kalkınma ve devletin tam bağımsızlığı arasındaki ilişkiyi anlatması bakımından yine aynı tarihli konuşmasındaki şu sözleri de dikkate değerdir: “Ekonomik kalkınma; Türkiye'nin, hür, müstakil, daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye idealinin bel kemiğidir. Türkiye bu kalkınmada iki büyük kuvvet serisine dayanmaktadır: Toprağın iklimleri, zenginlikleri ve başlıbaşına bir servet olan coğrafî vaziyeti; ve bir de Türk milletinin, silah kadar, makine da tutmıya yaraşan kudretli eli ve milliğ olduğuna inandığı işlerde ve zamanlarda, tarihin akışını değiştirir celâdetle tecelli eden, yüksek sosyal benlik duygusu.” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 20, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1937: 6). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Atatürk'ün ve Cumhuriyet'in ekonomi politikası için kalkınma ve kalkınmanın dayandığı kaynaklar açısından “bağımsızlık”, “güç”, “refah”, “maddi kaynak zenginliği” ve “milli kimlik” vurgusu gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Siyaseten ve iktisaden tam bağımsız ve gelişmiş bir Türkiye için bu ideali gerçekleştirecek olan, söylev ve demeçlerde sık sık vurgulandığı üzere heyeti içtimaiyeyi oluşturan her iki cinsten mürekkep kadını ve erkeği ile birlik halindeki Türk milletidir.

¹¹ Ülke ekonomisinin sadece toprağa bağımlı olmayıp, ticaret ve sanayileşme konusunda ekonomik programını genişletmesi ve bu konuda uygulanacak programlar ve devletin aldığı tedbirler için bk. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 25, İçtima Senesi 4, 1. İnikat / 1.11.1934, s. 3; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 6, İçtima Senesi 1, 1. İnikat / 1.11.1935, s. 3; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 13, İçtima Senesi 2, 1. İnikat / 1.11.1936, s. 5; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 20, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1937, s. 4; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 5, Cilt 20, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1937; s. 5-6.

¹² Lozan Konferansının inkıtaa uğraması konusunda İsmet Paşa'nın teferruatlı açıklamaları için bk. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, Cilt 27, İçtima Senesi 3, 196. İnikat / 21.2.1339.

4.5. Siyasi Konular

Türkiye’de kadına tanınan siyasal hakların 1930 yılı sonrasına denk gelmesi, buna karşılık *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*’nde yer alan içeriğin büyük bir kısmının 1919-1927 yılları arasındaki ait söylev ve demeçlerden oluşması ve 1927’den sonra siyasal içeriklerdeki konuşmaların azalmasından dolayı (Toprak, 2022a: 6-7) *ASD*’de siyasal konularda, diğer başlıklara nispeten daha az içerik bulunmaktadır.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri’nde Türk kadını, siyasal haklar bağlamında memleketin ve milletin geleceğinde millet adına söz sahibi olmak noktasında ele alınmıştır. Diğer tematik kategorilerde olduğu gibi, siyasal konularda da Atatürk’ün düşünce dünyasında ve yeni rejimin kadının siyasal hayattaki rolüne dair bakışında esas olan, vatanın ve ulusun çıkarları doğrultusunda asrîlik, milletin ilerlemesi, yükselmesi ve demokratlık vurgusudur. Türk kadınının ülkenin kaderini tayin için milletin temsilcisi olabilme vasfına özü itibarıyla sahip olduğu ve ülkenin ve halkın menfaatlerini gerçekleştirebilecek her tür araca sahip olduğu belirtilmektedir. Ziraatta, ticarete, askeriyede, içtimai hayatta pek çok alanda varlığını hissettiren kadının siyasal vazifede de üstüne düşeni hakkıyla yapacağı konusunda şüphe olmadığı, 1 Şubat 1931 tarihli bir konuşmasında Atatürk tarafından şöyle ifade edilmektedir: “Türk kadınının esasen bu cevherde olduğuna şüphe yoktur. Onun içindir ki, Türk kadınları memleketin mukadderatını millet namına idare eden siyasal zümreye dahil olmak arzusunu izhar ile memleketin, milletin vatandaşlara tahmil ettiği vazifelerin hiçbirinden kendilerinin uzak bırakılacağını düşünmezler. Çünkü vazife mukabili olmayan hak mevcut değildir.” (*ASD II*, 2006: 300). Bu açıklamalar, yeni ve güçlü bir ulus devletinin inşasında toplumsal, ekonomik, askeri hayatta üzerine düşen görevleri hakkıyla yerine getiren Türk kadınının, devletin ve milletin menfaatleri doğrultusunda, milletin kaderinde söz sahibi olması, milli egemenlik ilkesinin ve demokrasinin gereği olarak ele alınmaktadır; ancak bu bakış, bireysel özgürlük, eşitlik ve vatandaşlık haklarına sahip olmanın yanı sıra toplum ve devleti önceleyen bir anlayışın da göstergesi olarak okunabilir.

Büyük bir fedakârlık ve yüksek hislerle erkeğiyle birlikte kurtuluş mücadelesini verip¹³ Cumhuriyeti birlikte kuran Türk kadınının belediye işlerinde de yerini alacağı konusunda Gazi Paşa’dan ilham alarak belediye umurunun tanzimi için hazırlanan layiha için 20 Mart 1930 tarihli Meclis görüşmelerinde, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya Bey’in sözleri de Türk kadınının vatan ve millet için Türk devletinin mukadderatında milletin adına söz sahibi olduğu görüşünü ve yeni rejimin kadın politikası ve Atatürk’ün kadına bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Kaya, bu açıklamasında, Belediye layihasının erkeklerle zaten eşit haklara sahip Türk kadınının belediye umurunda ve yakın gelecekte Meclis’te de yerini alacağını belirtmektedir (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 17, İçtima Senesi 3, 37. İnikat / 20.3.1930: 24).

Türk tarihindeki haklı yeri ve hak ettiği yeri elde etmesi, devlet idaresinde erkekle birlikte üzerine düşen vazifesini ifa etmesi için Türk kadınına tanınan seçme ve seçilme hakkı da Atatürk’ün Türk kadınının siyasal hayatta söz sahibi olması konusundaki fikirlerini göstermesi bakımından önemlidir. 5 Aralık 1934 tarihli Meclis’te sayılab seçme ve seçilme hakkının kadına tanınmasıyla ilgili müzakerelerde, Türk inkılabının, kadının kurtuluş inkılabı olarak da anılacağı, inkılabın lideri Atatürk’ün çabalarıyla, milletin ilerleme ve yükselme hedefleri çerçevesinde cihan devletleri içinde kendine yaraşır yeri elde etmesinde kadınının seçme ve seçilme hakkı Türk devriminin önemli

¹³ Modernleşme misyonuna hizmet eden ve sayfalarında kadınlarla ilgili sorunları ve gelişmeleri gündemine taşıyan *Büyük Mecmua*’da Sabiha Zekeriyâ (6 Mart 1919: s. 12), Kurtuluş Savaşı’ndan önce de Türk kadınının Cihan Harbi’nde savaş nedeniyle erkek nüfusun iş hayatında oluşturduğu boşluğu doldurduğu, pek çok iş kolunda çalıştığı, böylece hayatta her tür mücadele sahasında varlığını ispat ettiğini ifade etmiştir (bk. Ek 2). Sabiha Zekeriyâ, Türk kadınının barış ve savaş dönemlerinde gösterdiği çaba ve fedakârlıklarla toplumsal hayatın önemli bir unsuru olduğunu ve her alanda erkekle birlikte eşit haklara sahip olması gerektiğinin altını çizmiştir (Toprak, 2022b: s. 142-143, 149-151). Yine Toprak (1994: s. 5), savaş yıllarındaki somut koşulların, Türkiye’de kadının kamusal alanda erkekle birlikte görünür olmasına ve toplumsallaşmasına zemin hazırladığına dikkat çekmiştir.

bir adımı olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu hak, Türkiye'deki demokrasinin güçlenmesi ve demokratik bir ülke olma yolundaki ilerlemesinin ve gayretlerinin de bir neticesi olarak değerlendirilmektedir. (*TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, Cilt 25, İçtima Senesi 4, 12. İnikat / 5.12.1934: 82-83-84). Kadın haklarının kazanımında Atatürk'ün rol model görevini verdiği İnan (2022: 165) da milleti oluşturan bireylerin kadın ve erkek olarak ayrılamayacağı, sınıfsal fark tanımayan demokrasinin gereklerine göre ilkesel anlamda milletin, kadın ve erkek tarafından temsil edildiğini dile getirmektedir. İnan'ın seçme seçilme hakkının milli egemenlik kavramının gereği olduğu, halk egemenliği manasına gelen milli hakimiyet anlayışının cinsiyet ayrımı gözetmeksizin tüm yurttaşlara ait olduğu düşüncesini Toprak (2022b: 369-370) da detaylı bir şekilde açıklamaktadır.

Yine Atatürk, Türk kadınının her anlamda ve her sahada erkekten geri olmadığını, özellikle kadın erkek ayrımında fiziksel güç konusunun bir ayrıma işaret ettiği düşüncesine karşı görüşlerini de 3 Haziran 1933 tarihli Ankara Hukuk Fakültesindeki mebusluk ve askerlik vazifesiyle ilgili Türk devriminin Türk kadınına tanıdığı haklar bağlamında bir diyalogda dile getirmektedir; bu anlamda, fiziksel güç olarak da özellikle Anadolu'da kadının, erkekten geri olmadığını, gayet güçlü ve gürbüz olduğunu, erkeklerle aynı işleri yaptığını ifade etmektedir (*ASD III*, 2006: 136). Bu açıklamalar, cinsiyet ayrımı açısından kadın erkek eşitliğinde, öne çıkan yaygın açıklamalardan biri olarak erkeğin, kadından bir işin üstesinden gelebilme noktasında daha güçlü olduğu iddiası, başka bir ifadeyle fiziksel gücün ya da dayanıklılık açısından biyolojik farklılığın, Atatürk'ün kadına bakışında genel bir kabul olmadığını göstermektedir.

Siyasi konularla ilgili kadının metinde geçtiği bir başka bağlam da Anadolu'nun herhangi bir köyünde bir kadının memleket meselelerine ilgili olduğu, bu konularda konuşabildiğidir. Atatürk Anadolu kadınının bu haline Akşehir ziyareti sırasında bizzat tanık olmuş ve yaşadığı olay üzerinden bu tespitini 31 Ocak 1923 tarihli İzmir'de halkla buluşmasında dile getirmiştir (*ASD II*, 2006: 89).

4.6. Diğer

Kadın ve kadınla ilişkili olarak *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*'nde tarama yapılan anahtar kelimelerin bir kısmında ise kadın, Türk halkının bir unsuru, erkekle birlikte kadından mürekkep olan içtimai heyetin bir parçası şeklinde hitapta muhatap olarak *Efendiler*, *Hanımlar*, *Hanımefendiler* şeklinde kullanılmıştır. Hatta eril bir ifade olan *Efendiler* hitabının bile metinde, Türk milletinin bütün fertlerini kadın erkek ayrımı yapmadan Türk halkının kadını ve erkeğiyle yekpare bir bütün olduğu, birbirinin tamamladığından hareketle kadın ve erkeği içerecek bir anlama sahip olduğu belirtilmektedir: “Efendiler, affedersiniz, bir noktayı izah için bir ân tevakkuf edeceğim. Efendiler, dediğim zaman hanımefendiler ve beyefendiler demektir. Mucibi suhulet ve hanımlarla efendilerin vahdeti tamını ifade etmek için bu tarzı hitabı münasip gördüm.” (*ASD II*, 2006: 89). Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere hitap kullanımında dahi Atatürk'ün kadına bakışı cinsiyet ayrımı gözetmemektedir. Bunun dışında *ASD*'de geçen diğer hitap kelimelerinin bağlamları sosyal kültürel, siyasi, eğitim, ekonomik ve askeri temalarda her bir başlık altında detayları verilen konularda Türk milletine seslenme sözcüğü olarak kullanılmıştır.

5. Sonuç

Çalışmada, muhteva analizi yönteminin kelime kullanım sıklığı ve anahtar kelime bağlamı teknikleri kullanılarak *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*'nin içerik analizi yapılmıştır. Kelime kullanım sıklığı ile elde edilen sayısal veriler *anahtar kelime bağlamı* ile güvenilirlik açısından teyit edilmiş ve anahtar kelimelerin geçtiği geniş bağlamlar incelenmiştir. Anahtar kelime bağlamı çerçevesinde *ASD*'de temel anahtar kelime (*kadın*) ve temel anahtar kelime ile ilişkili olabilecek diğer anahtar kelimeler (*Anadolu kadını*, *Türk kadını*, *anne*, *ana*, *valide*, *Türk kızı* (*Milletin kızı*, *kız çocuğu*, *kızlarımız*) *hanım(lar)*, *hanımefendi(ler)hanım*) belirlenmiştir. Elde edilen sayısal veriler ve bağlamlar, *kadın* sözcüğünün, metinde diğer anahtar kelimeleri (*Anadolu kadını*, *Türk*

kadını, Türk kıızı, Milletın kıızı, valide, ana, anne, hanım) de kapsayacak/karşılayacak şekilde en genel kullanılanıma sahip sözcük olduğunu göstermiştir. Kelime kullanım sıklığı açısından *kadın* sözcüğünü sırasıyla *hanım, ana, Türk kadını, anne, valide, Türk kıızı, Anadolu kadını ve müslime* sözcükleri takip etmektedir. En az sıklıkla kullanıma sahip ifade ise *müslime* sözcüğüdür. Bu ifade metinde, kadının kılık kıyafetinin nasıl olması gerektiği, İslam dininin tesettür anlayışıyla bağlantılı olarak kullanılmıştır. Yine araştırma sonuçlarına göre, anahtar kelimelerin kullanım sıklığı tüm metne oranlandığında sayısal olarak büyük bir yekûnu oluşturmuyor gibi görünse de anahtar kelimelerin bağlamları ve elde edilen bulgular incelendiğinde, kadın konusunun Atatürkçü düşüncede ve yeni rejimin politikaları açısından önemli bir yeri olduğu görülmüştür. Çünkü hem düşünsel manada hem de yeni devletin kadına yönelik politikalarında tam bağımsız, müreffeh, medeni ve asrî bir Türkiye ideali için Türk milletinin kadınıyla ve erkeğiyle yekpare bir bütün olduğu anlayışını kendisine şiar edinmiştir. Ayrıca bu çalışma özelinde kelimelerin kullanım sıklığının sayısal azlığa rağmen konunun önemine dair ulaşılan bu çıkarım, muhteva analizi yaparken *kelime kullanım sıklığı tekniğinin* diğer tekniklerle birlikte kullanılarak özellikle anahtar kelimelerin geçtiği bağlamların incelenmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Çalışmada, anahtar kelimeler baz alınarak yapılan tarama neticesinde, anahtar kelimelerin geçtiği geniş bağlamlar incelenmiş ve siyasi, *sosyal-kültürel, eğitim, askerî, iktisadî ve diğer* olmak üzere alt tematik kategoriler belirlenmiştir. Bu tematik kategorilerin sayısal olarak dağılımları incelendiğinde kadınla ilgili sosyal-kültürel konuların metinde en fazla işlenen konu olduğu tespit edilmiştir. Bunu, eğitim, askerî, iktisadî, siyasi ve diğer konuların takip ettiği görülmüştür. Bu sonuç, Atatürkçü düşüncede, Cumhuriyet'in kadınla ilgili politikalarında, öncelikle kadının toplumsal hayattaki, içtimai heyetteki yerinin belirlenmesine önem verildiğini göstermiştir. Bu bağlamda medeni, ileri ve güçlü bir sosyal heyetin temeli olan aileye işaret edilmiş; milli menfaatlere ve milli terbiyeye uygun olarak cehaletin bertaraf edilmesi için milletın evlatlarını, yeni nesli yetiştirecek olan ilk terbiyenin verildiği yerin ana kucağı olması cihetiyle kadının analık vazifesinin öneminin altı çizilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre metinde dönemselsel bazda da Cumhuriyet'in ilanından önce ve sonrasında kadınla ilgili öne çıkan konuların değiştiği gözlemlenmiştir. Cumhuriyet'in ilanından önce kadının heyet-i içtimaiyedeki yeri, Mütareke dönemi ve Kurtuluş Savaşı'ndan dolayı askerî konular öne çıkarken Cumhuriyet'in ilanından sonra kadın konusunun yeni rejimin politikaları çerçevesinde milli karakterini koruyarak çağdaşlaşma hedefi doğrultusunda çağın ihtiyaçlarına uygun olarak eğitim, siyasi ve iktisadî konular bağlamında öne çıktığı görülmüştür. ASD'de, Mütareke ve Milli Mücadele döneminde kadın, işgaller karşısında yaşlısıyla çocuğuyla birlikte uğradığı zulümle bağımsızlık mücadelesinin haklılığını hem içerde hem dışarda anlatmanın sembolü olmanın yanında cephe gerisindeki hizmetleri ve kahramanlıklarıyla bir milletin ölüm kalım savaşında yeniden dirilişin timsali olarak yer almıştır. Savaş koşulları, tüm dünyada kadın hareketleri ve kadının kamusal alanda daha fazla görünürlüğü konusunda hareketliliğe yol açmıştır. Türkiye'de de benzer şekilde Cihan Harbi ve akabinde Milli Mücadele dönemindeki koşullar, kadınların her alanda daha fazla görünür olmasını sağlamıştır. Bu durum, Cumhuriyet Türkiye'sinde daha sonra atılacak adımlar için zemin hazırlamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra ise ASD'de kadın, bağımsızlığını kazanmış bir milletin, medeni devletler ailesi içinde hak ettiği yeri alabilmesi için siyasetten ekonomiye, eğitimden kültür-sanata hayatın her sahasında modern Türkiye'nin çehresinin şekillenmesinde, yeni ulus devletin yapılanmasında "yeni"yi inşa eden ve sürecin aktif bir "özne"si olarak yer almıştır.

ASD'de anahtar kelimelerin geçtiği bağlamlar incelendiğinde tematik kategorilerde, Atatürk'ün Türk kadınına bakışında ve yeni rejimin kadınla ilgili politikalarında *asrîleşme, medenileşme, yeni zihniyet, yeni nesil, münevver, ölçülülük, milli kimlik, milli birlik ve beraberlik, ulusal bütünlük, milli bilinç, terakki, milletin inkişafı, kalkınma, tam bağımsızlık, demokratikleşme, eşitlik* gibi kavramların vurgulandığı görülmüştür. Yapılan analiz neticesinde, tüm bu kavramlar, Atatürk'ün

Türk kadınına bakışında, hem şahsi olarak entelektüel çizgisinin ve birikiminin takip edilebileceği hem de kurucu zihniyetin “kurucu felsefenin” kodlarının izlerinin sürülebileceği kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu kavramlar, etrafında örülen politikalarla, her aşamasında bizzat kadının erkekle eşit pay sahibi olduğu yeni kurulan Cumhuriyetin temellerine dair okuyucuya fikir vermektedir. ASD’de Kurtuluş Savaşı’yla tam bağımsızlığın elde edilmesinden sonra ulusal bütünlüğün muhafazasıyla kendi öz değerlerini koruyarak, tarihsel birikiminden hareketle Türk milletinin milli birlik ve beraberlik duygusu içinde ilerleme, asrileşme, medenileşme hedefleri çerçevesinde milli kimlik oluşturmada Türk kadınının Türk erkeği ile eşit rol aldığı bir model sunulduğu görülmüştür.

ASD’de kadının siyasi konumuyla ilgili veri azlığına rağmen, kadının siyasal alandaki temsilinin ve eşitlik anlayışının, milli hâkimiyet düşüncesinin bir parçası olarak demokratikleşme prensibinin bir yansıması olarak işlendiği görülmüştür. ASD’de kadının siyasal alandaki yeri ile ilgili çok fazla veri olmaması, dünyadaki gelişmelerle ve kurucu liderin kendi düşünsel hayatının gelişimiyle bağlantılı olarak açıklanabilir. Dünyadaki gelişmeler bağlamında, bazı ülkelerde süfraj haklarının elde edilmiş olmasının verdiği bir rahatlama ile oluşan Cihan Harbi sonrası suskunluk evresinin, yine giderek güçlenen otoriter eğilimli totaliter rejimlerin varlığının demokratik gelişmelere ket vurmasıyla kadın hareketinin zayıfladığı döneme denk gelişi gibi faktörlerden söz edilebilir. Atatürk’ün fikir hayatının evrimi bağlamında ise askeri mücadelenin başarıyla neticelenerek bağımsızlığın elde edilmesinden sonra siyasi ve hukuki devrimin büyük oranda tamamlanmasıyla birlikte kendisinin, 1927’den sonra siyasal konulardan ziyade yeni ulus devletinin inşasında kültür konularına ve politikalarına yönelmiş olmasının etkisinden bahsedilebilir. Bu çıkarsamayı, ASD’nin asıl odak noktasının 1919-27 arasındaki döneme odaklanmış olması, metinde yer alan söylev ve demeçlerin ağırlıklı olarak bu yıllar arasında yapılmış olması, siyasal konularla ilgili söylev, demeç ve konuşmalarının azalması da doğrulamaktadır. Yine Türkiye’de kadının siyasal haklarının tanınmasının 1930’lu yıllara denk gelişi de bu yorumu güçlendirmektedir.

Sonuç olarak ASD’de, Atatürkçü düşüncede ve Cumhuriyet’in kadına yönelik politikalarında, Türk kadınına bakış, hayatın her alanında bütünlükçü ve birbirini tamamlayan bir yaklaşımla ele alınmıştır; sosyal kültürel, eğitim, siyasi, askeri, iktisadi olmak üzere hayatın her alanında cinsiyet ayrımı gözetmeden erkekle beraber eşit haklara sahip Türk kadını profiline rastlanmıştır.

Kaynakça

- Acun F. (2005). Muhteva analizi metodu ve cumhuriyet tarihi araştırmalarında kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 27-50.
- Ahuvia A. (2001). Traditional, interpretive, and reception based content analysis: improving the ability of content analysis to adress issues pragmatic and theoretical concern. *Social Indicator Research* 54(2), 139-172.
- Akgün, S. ve Uluğtekin, M. (1989). Misak-ı Maarif. *Atatürk Yolu Dergisi*, 1(3), 285-349.
- Arıç, A. S. (1998). Türkiye’deki ilk kadın milletvekilleri ve meclis’teki çalışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14(42), 889-905.
- Atatürk’ün söylev ve demeçleri I-III* (2006). (5. Baskı). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Avcı, C. (2013). Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, III (1), 43-60.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*, 7, 1-30.
- Bilgin, N. (2000). *İçerik analizi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

- Bolat, M. (2011). Tarihçesi, derlenmesi ve diziniyle Atatürk'ün söylev ve demeçleri [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Çiydem, E. (2021). Atatürk'ün TBMM yasama yılı açılış konuşmalarını Türk eğitim tarihi açısından değerlendirmek. 9. *Uluslararası Atatürk Kongresi*, 573-596.
- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Programı* (1935). Ankara: Ulus Basımevi.
- Dilthey, W. (2005). Başka kişileri ve onların yaşam ifadelerini anlama. (Metin Becermen Çev.). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 5, 151-161.
- Gadamer, H. G. (1977). *Philosophical hermeneutics*. (David E. Linge, Çev. ve Ed.). Berkeley: University of California Press.
- Gadamer, H. G. (1994). *Truth and method*. (2. Baskı). (Joel Weinsheimer ve Donald G. Marshall Çev.). New York: Continuum.
- Gökmenoğlu, T. ve Kondakçı, Y. (2015). Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde eğitim. *Elementary Education Online* 14(3), 1029-1043.
- Hermeneutik (yorumbilgisi) üzerine yazılar*. (1995). (D. Özlem, Der.). Ankara: Ark.
- Milli Mücadelede İstanbul mitingleri*. (1951). Kemal Arıburnu (Der.). Ankara: Yeni Matbaa.
- İnalçık, H. (2002). Hermenötik, oryantalizm, Türkoloji. *Doğu Batı*, 20, 13-39.
- İnan, A. (1969). *Atatürk'ten yazdıklarım*. Ankara: Altınok Matbaası.
- İnan, A. (2022). *Atatürk ve Türk kadın haklarının kazanılması tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kassarjian, H. H. (1977). Content analysis in consumer research. *Journal of Consumer Research* 4, 8-18.
- Kavcar, C. (1988). Atatürk ve kültür reformu. *Atatürk [Özel Sayı]*. *Erdem* 12, 915-924.
- Koç, F. (2021). Türkiye'de kadının yeni imajının oluşturulmasında Atatürk'ün rolü (1920-1938). 9. *Uluslararası Atatürk Kongresi*, 781-829.
- Meunier J. G., Rolland S. ve Daoust F. (1976). A System for text and content analysis. *Computers and Humanities*, 10(5), 281-286.
- Öztürk, C. Atatürk döneminde eğitim-öğretim. *Atatürk Ansiklopedisi*. Erişim Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-egitim-ogretim/>.
- Sabiha Zekeriya. (1919, Mart 6). Kadınlığa dair Türk kadınlığının terakkisi. *Büyük Mecmua*, s. 12.
- Schacht J. (1964). *An Introduction to Islamic Law*, Oxford: Clarendon Press.
- Toprak, Z. (1994). Türkiye'de siyaset ve kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan 'Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresi'ne (1923-1935)". *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2, 5-12.
- Toprak, Z. (2022a). *ATATÜRK kurucu felsefenin evrimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toprak, Z. (2022b). *Türkiye'de kadın özgürlüğü ve feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre 1, Cilt 27, İçtima Senesi 3, 196. İnikat / 21.2.1339.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 1, İçtima Senesi 1, 2. İnikat / 24.4.1336.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 9, İçtima Senesi 2, 1. İnikat / 1.3.1337.

- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 18, İçtima Senesi 8, 1. İnikat / 1.3.1338.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, Cilt 28, İçtima Senesi 4, 1. İnikat / 1.3.1339.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 1, İçtima Senesi 1, 3. İnikat / 13.8.1339.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 7, İçtima Senesi 2, 1. İnikat / 1.3.1340.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 1, İçtima Senesi 2, 2. İnikat / 3.3.1340.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 19, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1341.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 2, Cilt 27, İçtima Senesi 4, 1. İnikat / 1.11.1926.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 1, İçtima Senesi 1, 1. İnikat / 1.11.1927.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 5, İçtima Senesi 2, 1. İnikat / 1.11.1928.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 13, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1929.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 22, İçtima Senesi 4, 1. İnikat / 1.11.1930.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 3, Cilt 17, İçtima Senesi 3, 37. İnikat / 20.3.1930.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, Cilt 4, İçtima Senesi 1, 1. İnikat / 1.11.1931.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, Cilt 10, İçtima Senesi 2, 1. İnikat / 1.11.1932.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, Cilt 18, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1933.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, Cilt 25, İçtima Senesi 4, 1. İnikat / 1.11.1934.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 4, Cilt 25, İçtima Senesi 4, 12. İnikat / 5.12.1934.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 6, İçtima Senesi 1, 1. İnikat / 1.11.1935.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 13, İçtima Senesi 2, 1. İnikat / 1.11.1936.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 20, İçtima Senesi 3, 1. İnikat / 1.11.1937.
- TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 5, Cilt 27, İçtima Senesi 4, 1. İnikat / 1.11.1938.
- Uzun, H. (2005). Atatürk'ün Nutuk'unun içerik analizi [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi].
YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- White M. D. ve Marsh E. E. (2006). Content analysis: *a flexible methodology*. in *library trends*,
55(1), 22-45.

EK 1: Atatürk'ün TBMM Yasama Yılı Açış Konuşmaları ve Tarihleri

- 24 Nisan 1920 (24.4.1336) tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Mart 1921 (1.3.1337) tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Mart 1922 (1.3.1338) tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Mart 1923 (1.3.1339) tarihli TBMM Açış Konuşması
13 Ağustos 1923 (13.8.1339) tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Mart 1924 (1.3.1340) tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1924 (1.11.1340) tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1925 (1.11.1341) tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1926 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1927 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1928 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1929 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1930 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1931 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1932 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1933 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1934 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1935 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1936 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1937 tarihli TBMM Açış Konuşması
1 Kasım 1938 tarihli TBMM Açış Konuşması

Araştırma Makalesi / Research Article

KONUT FİYATLARI TAHMİNİNDE MAKİNE ÖĞRENMESİ SINIFLANDIRMA ALGORİTMALARININ KULLANILMASI: KÜTAHYA KENT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Hasan Arda BURHAN¹

Öz

Artan şehirleşme ve hızlı ekonomik gelişmeler konut piyasalarının büyümesine neden olmakta; bu bağlamda hem kentlere doğru göçün bir sonucu, hem de konutların yatırım ve servet koruma araçları olarak görülmeleri nedeniyle konut talebi de zaman içinde yükselmektedir. Öte yandan konut fiyatları birçok faktörden etkilenmekte olup, literatürde bunları içeren farklı modeller ve çeşitli yöntemler dâhilinde konut fiyat tahmin çalışmaları yapılmaktadır. Konut piyasalarının Türkiye'nin ekonomik büyüme araçlarından biri olarak taşıdığı öneme paralel olarak bu çalışmada Kütahya ili merkez ilçesinde hanehalkının büyük çoğunlukla ikamet ettiği 4 odalı (3+1) konut fiyatlarının sınıflandırma tahmini, konut fiyatlarını etkileyen çeşitli kriterler ve bunlara ilişkin verilerin yer aldığı bir modelin farklı makine öğrenmesi sınıflandırma algoritmalarında çalıştırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda Naive Bayes (NB) yöntemi dışındaki k-En Yakın Komşu (k-EYK), Karar Ağaçları (KA) ve Rastgele Orman (RO) algoritmaların doğruluk oranlarının %60 üzerinde olduğu, temel performans ölçütü olan AUC skorlarına göre ise en başarılı tahmin yönteminin RO ve bunu takiben k-EYK olduğu görülmüştür. Sonuç olarak ele alınan değişkenler ve veri seti bağlamında söz konusu iki yöntemin Kütahya ili kent merkezindeki 4 odalı dairelerin konut fiyatlarının tahmininde başarılı sonuç verdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Konut fiyatları, makine öğrenmesi, karar ağaçları, rastgele orman, Kütahya.

JEL Kodları: C13, C38, R32

USING MACHINE LEARNING CLASSIFICATION ALGORITHMS IN FORECASTING HOUSING PRICES: THE CASE OF KUTAHYA CITY CENTER

Abstract

The increasing urbanization and rapid economic development have led to growing housing markets. This has resulted in a rising demand for housing due to migration towards cities and the acceptance of housing as both an investment and a wealth protection tool. On the other hand, housing prices are affected by many factors, thereby studies on housing price forecasts are carried out within the scope of different models and various methods. In line with the significant importance of housing markets as one of Turkey's economic growth tools, this study includes the forecast of the classification of 4-bedroom (3+1) housing prices in the central district of Kütahya province. The dataset used includes various criteria that affect housing prices, and different machine learning classification algorithms that are utilized. As a result, it is seen that the accuracy rates of the k-Nearest Neighbor (k-NN), Decision Trees (DT) and Random Forest (RF) algorithms were above 60%. As the main performance criterion, the AUC scores yielded that the most successful classification forecast is acquired by the RF algorithm, which is followed by the k-NN. In the context of the variables and data set included in this study, it was seen that successful outcomes in the classification forecasts of 4-bedroom apartments' housing prices in the city center of Kütahya were obtained by these two methods.

Keywords: Housing prices, machine learning, decision trees, random forest, Kutahya.

JEL Codes: C13, C38, R32

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, arda.burhan@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4043-2652

Başvuru Tarihi (Received): 09.02.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Barınma ihtiyacının karşılanmasındaki temel rolünün yanı sıra bir yatırım aracı olarak da değerlendirilen konutlar, bu bağlamda hem günlük hayatın devam ettirildiği güvenli sığınaklar hem de ülke paralarının olası değer kayıplarına karşılık birer servet koruma aracı olarak insan yaşamı ve ekonomiler açısından büyük önem taşımaktadırlar. Öte yandan ülke ekonomileri geliştikçe kentlere doğru göç hareketliliğinin ve konut talebinin arttığı bilinmektedir. Türkiye’de büyüme politikasının temel araçlarından biri olarak kabul edilen konut piyasası, konut fiyatlarını gayrimenkul yatırımı ve ikamet kararlarını etkilemesi açısından tüketiciler, işletmeler, yönetici ve karar alıcılar ile politika yapımcılar için en önemli ilgi odağı haline getirmektedir. Diğer taraftan konut fiyatlarında görülen değişimler, ülke Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’sının ve enflasyonunun izlediği seyrin bir anlamda göstergesi olmakta, bu doğrultuda da konut fiyatlarının takip edilmesi gereklilik arz etmektedir (Case vd., 2005). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından açıklanan güncel verilere göre 2022 Ocak-Kasım dönemindeki Türkiye’de konut satışları, 2021 yılı aynı döneme göre %1’lik artış göstermiştir (TÜİK, 2022b). Bununla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB)’nin açıkladığı en son verilere göre Konut Fiyat Endeksi (KFE) bir önceki aya kıyasla 2022 Kasım ayında %3,8 oranında, 2021 Kasım ayına göre ise nominal olarak %174,3 ve reel olarak %54 oranında artış göstermiştir (TCMB, 2022a). Bu bağlamda söz konusu endekse ek olarak kredi faiz oranları, GSYH, altın ve kur fiyatları ile tüketici güven endeksi gibi farklı değişkenler de konut talebi ve fiyatlamasında göz önünde bulundurulmuş faktörler olarak belirtilebilmektedir (Akay vd., 2019; Korkmaz, 2019). Buna ek olarak Rahadi vd. (2015)’ne göre konut fiyatları aynı zamanda fiziksel, tarz (konsept) ve lokasyon olmak üzere üç özellikten de etkilenmekte olup oda sayısı, bina yaşı gibi özellikler fiziksel nitelikleri; geleneksel, modern, akıllı ev, vb. nitelikler konsepti; çeşitli önemli tesis ve kurumlara yakınlık ise lokasyon özelliklerini ifade etmektedir. Öte yandan konut fiyatlama örüntülerinin anlaşılması ve bunu etkileyen faktörlerin belirlenebilmesi yalnızca tüketicilerin değil, aynı zamanda gayrimenkul endüstrisindeki mülk sahipleri, analistler ve politika yapımcılarının yanı sıra şehir ve bölge planlama yetkililerinin de ilgilendiği bir konudur. KFE’nin, genel anlamda konut fiyatlarındaki seyrin takip edilmesinde en temel göstergelerden biri olduğu bilinmekle birlikte, konut fiyatlarının konum, şehir, nüfus, fiziksel özellikler gibi birçok kriterle ilişkili olması, bu tahmin sürecinin tek bir konutun fiyatını tahmin etmede kabataslak ve yaklaşık bir tahminci olan ve ortalama fiyat değişikliklerini izleyen bir tekrar satış endeksi olan KFE’den daha fazla bilgiye ihtiyaç duymasına yol açmaktadır (Adetunji vd., 2022). Bu bağlamda konut piyasalarının ülke ekonomileri açısından önemine ve konut fiyatlarını etkileyen faktörlerin çeşitliliğine paralel olarak literatürde farklı yöntemler dâhilinde fiyat tahmin çalışmalarının yapıldığı ifade edilebilmektedir. Özellikle son yıllarda bilhassa yapay zekâ ve makine öğrenmesi tabanlı tahmin sistemlerinin, karar verici ve araştırmacılara konut fiyatlaması sürecinde yardımcı olabileceği açıklıkla görülmüştür. Bir veri kümesindeki kuralları, ilişkileri ve kalıpları belirlemeye yönelik uygun bir yaklaşım sunan makine öğrenmesi algoritmaları, kredi analizi, görüntü tanıma, meteoroloji, tıp, dolandırıcılık tespiti, müşteri ilişkileri, biyoinformatik, tarım gibi birçok alanda kullanılmaktadır (McQueen vd., 1995; Liakos vd., 2018). Buna ek olarak konut piyasasının hali hazırdaki büyüme sürecinde, Destek Vektör Makineleri (DVM), Karar Ağaçları (KA), Yapay Sinir Ağları (YSA), Rastgele Orman (RO), k-En Yakın Komşu (k-EYK), Genetik Algoritmalar (GA), Gradient Boosting (GB), Naive Bayes (NB), Classification and Regression Tree (CART), GRNN, BPNN, RIPPER, AdaBooST, gibi makine öğrenmesi algoritmalarının da konut fiyatı tahmininde sıklıkla kullanılır hale geldiği söylenebilir (Monika vd., 2021).

Diğer taraftan 2022 yılında TÜİK tarafından yayınlanan adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları incelendiğinde Kütahya ili toplam nüfusu 580.701 olup, Merkez ilçe nüfusu 282.243 ve nüfus artış hızı ise binde 17.8 ile binde 7.1 olan Türkiye ortalamasının on puan üzerindedir (TÜİK, 2022a). Yine TÜİK’in gerçekleştirdiği “*İstatistiklerle Aile*” çalışmasına ilişkin veriler incelendiğinde

Türkiye’de ortalama hanehalkı büyüklüğü 2008 yılında 4 iken 2021 yılında bu sayı 3,2’ye gerilemiş; çocuklu çiftlerden oluşan hanehalkının toplam hanehalkına oranı 2008 yılında %54,7 iken bu değer 2021 yılına gelindiğinde %40,8 olmuştur (TÜİK, 2021a). Kütahya ili özelinde son istatistiklere göre toplam hanehalkı sayısı 192.678 ve bunlar içinde tek çekirdek aileden ve en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalkı toplamı 146.193 olup, hanehalkının büyük çoğunluğunun tek çekirdek aileden (120.039) oluştuğu ifade edilebilmektedir (TÜİK, 2021a). Öte yandan TÜİK’in 2021 yılı “*Bina ve Konut Nitelikleri Araştırması*”na göre tek çekirdek aileden ve en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluşan hanehalklarının çoğunlukla 4 odalı (salon dâhil) konutlarda ikamet ettikleri (sırasıyla %50,1 ve %49,1) görülmüştür (TÜİK, 2021b). Yine aynı araştırmaya göre Kütahya özelinde ise hanehalkının %67,7’sinin ev sahibi olduğu, %39’unun 4 odalı konutlarda ikamet ettiği ve binaların %41,2’sinin 2001 yılı ve sonrasında inşa edildiği belirtilmiştir (TÜİK, 2021b). Yine TÜİK tarafından sağlanan söz konusu istatistiklere göre Kütahya kent merkezinde konut satışlarında 2017 yılına kadar görülen belirgin artış, aynı ivmeyi devam ettirememiş ve 2019 yılında yaklaşık olarak 2015 yılı rakamlarına geri dönmüş olup 2020 yılında az miktarda artış ve 2021 yılında ise küçük miktarda azalış göstermiştir.

Buna uygun olarak bu çalışmada seçili makine öğrenmesi algoritmalarının Kütahya ili kent merkezindeki konut fiyat tahmin sınıflandırma performansları ve yeterlilikleri, ilgili istatistiklere göre Kütahya ilinde hanehalkının büyük çoğunluğunu oluşturan tek çekirdek aileden ve en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden ibaret hanehalklarının büyük oranda ikamet ettikleri 4 odalı (salon dâhil) konutlar için konut piyasası literatürü göz önünde bulundurularak belirlenen seçili kriterleri içeren bir model yardımıyla değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. İlgili literatürde makine öğrenmesi tekniklerinin kullanıldığı ve Kütahya ili konut fiyatlarını odak alan herhangi bir çalışmanın bulunmaması, bu çalışmanın temel motivasyonunu teşkil etmektedir. Çalışmanın takip eden bölümünde ilgili alandaki literatür taraması verilmiş olup, ikinci bölümde analizde kullanılan veri ve yöntemlere ilişkin açıklamalar, uygulama bölümünde ise söz konusu yöntemlerle gerçekleştirilen analizin ayrıntılı açıklamaları yer almaktadır. Sonuç ve tartışmalar bölümünün içeriğini ise elde edilen sonuçlar ve bunlara ilişkin yorum ve değerlendirmeler oluşturmaktadır.

1. Literatür Taraması

Literatürde konut fiyatlarının tahmininde makine öğrenmesi algoritmalarının yanı sıra istatistiksel ve ekonometrik modellerle yapılmış olan çok sayıda çalışma yer almaktadır. Dünya genelinde makine öğrenmesi algoritmaları kullanılarak konut fiyat tahminine ilişkin yapılmış çalışmalardan bazılarına ilişkin detaylar Tablo 1’de verilmektedir:

Tablo 1: Konut Fiyatı Tahmininde Makine Öğrenmesi Algoritmalarının Kullanıldığı Çalışmalar

Referans	Algoritma	Referans	Algoritma
Chen vd. (2017)	DVM	Pai ve Wang (2020)	DVM,CART, GRNN, BPNN
Embaye vd. (2021)	Ridge ,KA, Bagging, RO, GB	Park ve Bae (2015)	C4.5, RIPPER, NB, AdaBoost
Fu (2018)	DVM, YSA, RO	Plakandaras vd. (2015)	EEMD, DVM
Gu vd. (2011)	GA, DVM	Rafiei ve Adeli (2016)	Deep Belief Restricted Boltzmann Machine, GA
Ho vd. (2021)	DVM, RO, GB	Rawool vd. (2021)	KA, RO
Huang (2019)	KA, GB, RO, DVM	Rico-Juan ve de La Paz (2021)	K-EYK, KA, RO, AdaBoost, XGBoost, vb.
Kamal vd. (2020)	KA, RO	Thamarai ve Malarvizhi (2020)	KA
Li vd. (2009)	DVM	Vasquez ve Chellamuthu, (2021)	DVM
Monika vd. (2021)	Extreme-GB, GB, RO, DVM	Vineeth vd. (2018)	YSA

İstatistiksel ve ekonometrik temelli çalışmalara ise Acar (2020), Alfiyatin (2017), Cabrera vd. (2011), Çağlayan Akay vd. (2019), İslamoğlu ve Nazlıoğlu (2019), Kangallı Uyar ve Yayla (2016), Kouwenberg ve Zwinkels (2014), Liu ve Wu (2020), Milunovich (2020), Özen (2022), Özgüler vd. (2022), Sağlam ve Abdioğlu (2020), Sevinç (2022), Webb vd. (2016), Wei ve Cao (2017), Yang vd. (2018); Yayar ve Deniz (2014), Zohrabyan vd. (2008) örnek olarak verilebilir. Öte yandan ilgili literatürde makine öğrenmesi yöntemlerinin Türkiye'deki konut fiyatlarının tahmininde kullanıldığı çalışmaların sınırlı sayıda olduğu ifade edilebilmektedir. Buna göre; Yılmaz vd. (2018), Eskişehir'deki konut fiyatlarını YSA yöntemi ile tahmin ettikleri çalışmalarında 13 farklı kriter dahilinde 2017 yılı Ocak-Mart ayları arası verilerin yer aldığı 19 farklı model geliştirerek model performanslarını karşılaştırmışlardır. Elde edilen sonuçlar, YSA'nın konut fiyatlarının tahmininde etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymuştur. Savaş (2019) Ankara ili Gölbaşı ilçesindeki konut fiyatlarının tahmini için 42 kriter içeren dört farklı veri setine DVM ve Çoklu Lineer Regresyon (ÇLR) yöntemlerini uygulamıştır. Sonuçlara göre DVM uygulaması sonuçlarının tutarlı olduğu ve kullanılan yöntemlerin klasik gayrimenkul değerlendirme yöntemleri içinde karlı bir seçenek olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiştir. Ulvi ve Özkan (2019), YSA ve Bulanık Mantık yaklaşımlarından faydalanarak Konya, Selçuklu ilçesinde yer alan konutlara ilişkin 8 değişken altındaki verilerin yer aldığı modelle fiyat tahminlemesi yaptıkları çalışmalarında, piyasadaki fiyatlara daha çok yaklaşmış olması nedeniyle YSA yönteminin daha isabetli tahminler veren bir yöntem olduğu belirtilmiştir. Aydemir vd. (2020) geliştirdikleri konut verilerini toplayan ve kaydeden bir sistem vasıtasıyla İstanbul'daki konut fiyatları için 176 farklı özelliğe dayanan 14 farklı algoritma ile tahminleme gerçekleştirmişlerdir. RO ve Derin Öğrenme (DÖ) yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada en başarılı yaklaşım, 852 konut için tutarlı tahminlerde bulunan RO algoritması olmuştur. Araştırmacılar, bu bağlamda farklı yapay zeka yöntemlerinin de konut piyasası için fiyat tahmininde kullanılabilir olduğunu belirtmişlerdir. Erkek vd. (2020) Ocak 2015-Aralık 2019 arası 5 yıllık dönem için 15 açıklayıcı değişken ve İstanbul, İzmir, Ankara'ya ait verilerin yer aldığı bir model çerçevesinde yürüttükleri çalışmalarında, DVM ve YSA yöntemleriyle tahminler gerçekleştirmişlerdir. YSA algoritmalarının daha başarılı sonuçlar

verdiği çalışmanın bir diğer sonucuna göre lokasyon ve konut büyüklüğü en önemli değişkenler olarak öne çıkmıştır. Selçi (2021) 2013 Ocak-2019 Aralık dönemi için aylık verilerden ve döviz kurları, yabancılara konut satışı, konut kredisi faizleri, Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), yeni ve yeni olmayan KFE değişkenlerinden oluşan bir model dahilinde YSA yaklaşımıyla konut fiyatlarını tahmin etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre 2020 Ocak dönemi için yapılan tahminlerin gerçeğe oldukça yakın olduğu, ayrıca mevsimsellik tespitinde YSA'nın oldukça etkili sonuç verdiği ortaya çıkmıştır. Altun (2022), Ankara Etimesgut ilçesi için 2020 yılı Haziran-Aralık döneminde kamu konut ihale bedeli verilerini kullanmışlardır. 16 bağımsız değişken içeren YSA modelleriyle yapılan tahmin sonuçlarına göre %93 doğruluk oranı elde edilmiş, bu bağlamda ilgili yöntemin konut değerlemesinde kullanılabilir bir yapı sunduğu ortaya çıkmıştır. Doğan vd. (2022) çalışmalarında Ankara Keçiören ilçesinde yer alan konutlar için geliştirdikleri 11 parametre içeren 20 ayrı YSA modelini kullanarak fiyat tahmininde bulunmuşlardır. Tahmin sonuçlarına göre YSA yaklaşımının konut fiyatlarını öngörmeye yüksek tahmin oranı ile başarılı sonuç verdiği görülmüştür. Kayakuş vd. (2022), RO, YSA ve DVM yöntemlerini kullanarak 9 değişken ve Ocak 2013-Kasım 2020 arası aylık verileri içeren içeren modeller çerçevesinde konut metrekare fiyatlarını tahmin etmişlerdir. Her üç yöntemin de başarılı sonuç verdiği çalışmanın, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için önem taşıyan konut inşa ve fiyat öngörülerini için yol gösterici olacağı belirtilmiştir. Özdemir vd. (2022), Sakarya ili Serdivan, Adapazarı, Arifiye and Karasu ilçeleri için DÖ, Polinomsal Regresyon ve RO algoritmaları kullanarak konut fiyat tahmininde bulunmuşlardır. 7 değişken içeren modeller çerçevesinde yapılan hesaplamalar sonucunda en iyi öngörü sonucunun DÖ yöntemi ile elde edildiği, bunu ise RO algoritmasının takip ettiği ifade edilmiştir.

2. Veriler ve Yöntem

Çalışma verileri Kütahya ili Merkez ilçe için popüler bir e-ticaret sitesine çoklu bağlantılar yoluyla, bu sitede 2022 Aralık ayı itibariyle yer alan merkezi sistem, kombi veya yerden ısıtma özelliğine sahip satılık tüm 3+1 daire ilanlarından derlenmiştir. Veri setinde 5 değişken altında 621 adet gözlem yer almaktadır. Konut fiyatını etkileyen değişkenler Sevinç (2022)'in Lancaster (1966) temelli hedonik fiyatlama modeli yaklaşımına uygun olarak belirlenmiştir. Buna göre modeldeki değişkenler ve kısa açıklamaları Tablo 2'de verilmektedir:

Tablo 2: Model Değişkenleri ve Açıklamaları

Bağımlı Değişken	Düzeyley	Açıklama		
Konut Fiyatı (ordinal)	0) 500.000-1.000.000	Dairenin fiyatının TL cinsinden değeri		
	1) 1.000.001-1.500.000			
	2) 1.500.001-2.000.000			
	3) 2.000.001-2.500.000			
	4) 2.500.001 ve üzeri			
Bağımsız Değişkenler	Düzeyley	Açıklama		
Net m ² (ordinal)	0) 50-100	Dairenin sahip olduğu alanın m ² cinsinden değeri		
	1) 101-150			
	2) 151-200			
	3) 201-250			
	4) 250 ve üzeri			
	Bina Yaşı (ordinal)		0) 0 (Yeni)	Dairenin yer aldığı binanın yıl cinsinden yaşı
			1) 1	
			2) 2	
			3) 3	
			4) 4	
5) 5-10				
6) 11-15				
7) 16-20				
8) 21-25				
9) 26-30				
10) 31 ve üzeri				
Bulunduğu Kat (ordinal)	0) Zemin	Dairenin binada yer aldığı kat		
	1) 1. Kat			
	2) 2. Kat			
	3) 3. Kat			
	4) 4. Kat			
	5) 5. Kat			
	6) 6. Kat			
	7) 7. Kat			
	8) 8. Kat			
	9) 9. Kat			
10) 10. Kat ve üzeri				
Site İçinde (nominal)	0) Evet	Dairenin sitede yer alan bir binada olup olmadığı		
	1) Hayır			

Tablo 2.'de görüldüğü üzere çalışmada kullanılan model, net m², bina yaşı, bulunduğu kat, site içinde olup olmama durumunu bağımsız değişken; konut fiyatını ise bağımlı değişken olarak içermektedir.

Öte yandan makine öğrenmesi yöntemleri, genel anlamda denetimli/gözetimli (supervised), denetimsiz/gözetimsiz (unsupervised) ve takviyeli (reinforcement) olmak üzere üç farklı kategori altında ele alınmaktadır (Ho vd., 2021). Bir denetimli öğrenme modeli, (x,y) olarak ifade edilebilecek bir gözlem kümesinde, model eğitimi için kullanılacak olması nedeniyle önceden bilinen y değişken değerlerini gerektirmektedir (Vasquez ve Chellamuthu, 2021). Denetimsiz öğrenmede ise algoritmalar, önceden etiketlenmemiş verileri, benzer özellikteki gözlemin gruplandırılması için kullanır (Savaş, 2019). Takviyeli öğrenme yöntemi, verili ödül-ceza bilgisine istinaden nasıl bir davranış şeklinin tercih edileceğinin belirleneceği durumlarda kullanılmaktadır (Murphy, 2012). Denetimli makine öğrenmesi, içeriğinde regresyon ve sınıflandırma olmak üzere iki yaklaşımı barındırmakta olup; regresyonda sürekli nitelikteki veri kümesinden yararlanılarak

çıkıtı tahmini yapılmakta iken, sınıflandırmada hangi sınıfa ait olduğu bilinmeyen bir örnek için en uygun sınıf belirlenir (Uğuz, 2021). Bu çalışmada kullanılan yöntem olan sınıflandırma, y değişkeni çıktıları ifade etmekte olup $y \in \{1, 2, \dots, C\}$ şeklinde gösterilmekte; C değeri, sınıf sayısını göstermekle birlikte $C=2$ olması halinde ikili (binary), $C>2$ olması halinde ise çoklu (multi-class) sınıflandırma söz konusu olmaktadır (Murphy, 2012). İkili sınıflandırma için Lojistik Regresyon, DVM ve k-DVM yöntemleri; çoklu sınıflandırma için ise k-EYK, NB, KA ve RO algoritmaları kullanılmaktadır (Géron, 2019). Çalışmaya dahil edilen sınıflandırma algoritmalarına ait özet niteliğinde açıklamalar bölümün devamında verilmiştir.

2.1. k-En Yakın Komşu (k-EYK) Algoritması

k-EYK sınıflandırma algoritması, eğitim setinde yer alan ve test verisi x' e en yakın k adet noktayı baz alarak bu kümede veri setindeki sınıflardan kaç tanesinin yer aldığı saymakta ve buna göre tahmin edilmek istenen verinin ait olduğu sınıfı belirlemektedir (Brownlee, 2017). k-EYK için en temel hususu, en yakın komşuları belirleyebilmek için test verisi ile eğitim verisi örnekleri arasındaki uzaklığın hesaplanması teşkil etmekte olup, Öklidyen, Manhattan, Chebyshev, Minkowski ve City-block, k-EYK algoritması dahilinde kullanılan uzaklık ölçütlerine örnek olarak verilebilmektedir (Ali vd., 2019). Bu doğrultuda algoritma için önemli olan bir diğer faktör k parametre değerinin belirlenmesi olarak ifade edilmektedir. Bu değer çok büyük olarak belirlenmesi fazla sayıda sınıflanmış veri diğerlerine baskın çıkarak sonuçların yanlı olmasına; çok küçük belirlenmesi ise eğitim setinde yer alan çok sayıda örneğin kullanılabilirlik avantajını yok olmasına neden olduğu için en uygun k değerinin belirlenmesinde genellikle eğitim ve test veri setlerinde denemelerle optimizasyon yaklaşımı tercih edilir (Mucherino vd., 2009).

2.2. Naive Bayes (NB) Algoritması

Girdi değişkenlerinin (öznitelik) koşullu bağımsız olduğu varsayımını temel alan NB algoritması, böylece belli bir çıktıya (sınıf) ilişkin koşullu yoğunluğu tek boyutlu yoğunlukların çarpımı olarak yazma imkânı vermektedir;

$$p(X|y = c, \theta) = \prod_{j=1}^D p(x_j|y = c, \theta_{jc}) \quad (1)$$

ve böylece elde edilen model, NB sınıflandırıcısı olarak adlandırılır (Murphy, 2012). Her bir öznitelige ilişkin değerlerin tek tek hesaplanmasındansa koşullu bağımsızlığı esas olarak olasılık hesaplamalarını, bu sayede algoritmanın işleyişini sadeleştiren algoritma bu özelliği nedeniyle saf (naive) olarak adlandırılmakta ve ikili ya da çoklu sınıflandırma problemleri için kullanılabilir (Brownlee, 2017). Öznitelik sayısının fazla olduğu veri setleri için yapılan uygulamalarda bazı algoritmalarda sorun yaşanabilmekte iken NB algoritması için böyle bir durumun söz konusu olmadığı belirtilmektedir (Uğuz, 2021). Bu bağlamda NB algoritmasının etkin performans göstermesinin, her bir öznitelige tek tek odaklanarak her sınıf için bu özniteliklerden ayrı ayrı istatistikler elde etmesi ile ilgili olduğu ifade edilmektedir (Müller ve Guido, 2017)

2.3. Karar Ağacı (KA) Sınıflandırma Algoritması

Farklı girdi değişkenleriyle yapılan testlerle en benzer eğitim örneğini bulan KA algoritmasındaki ağaç şekli benzetimi, modelin karar düğüm ve yapraklarından oluşması, kökten başlayarak her bir karar düğümünün girdi değişkenine bir ayırma (bölme) testi uygulaması ve çıktıya göre dallardan birinin tercih edilerek bir yaprağa ulaşıldığında arayışın sonlandırılmasını kapsamaktadır (Alpaydın, 2021). Sürecin başarısında saf olmama ölçütlerinden (impurity measure) faydalanılmakta olup, literatürde Entropi ve sürekli veriler için Gini ölçütleri tavsiye edilmektedir (Pajankar ve Joshi, 2022). En uygun bölme işlemi için ağaç öğrenme algoritması kullanılarak optimize edilmek istenen bir amaç fonksiyonu tanımlanır ve f , bölmeyi yapacak olan öznitelik, D_p

ve D_j sırasıyla esas ve j . düğüme ait veri setleri, I , saf olmama ölçütü, N_p toplam eğitim verisi ve N_j ise j . düğümdeki örnek sayısını ifade etmek üzere KA algoritması;

$$IG(D_p, f) = I(D_p) - \sum_{j=1}^m \frac{N_j}{N_p} I(D_j) \quad (2)$$

şeklinde gösterilmektedir (Raschka vd., 2022). Makine öğrenmesi uygulamalarında kullanılan KA temelli algoritmalara, C4.5, C5.0, Hunt, CHi-squared Automatic Interaction Detector (CHID) ve CART algoritmaları örnek olarak verilebilir (Patel ve Rana, 2014).

2.4. Rastgele Orman (RO) Sınıflandırma Algoritması

Bir tahminin varyansını azaltmak, birçok tahminin ortalaması ile mümkün olabilmekte; örneğin M adet farklı ağaç birçok veri altkümesi kullanılarak eğitilmekte, rassal olarak yer değiştirme yoluyla seçilmekte ve tüm birim f_m , m . ağaç olmak üzere;

$$f(x) = \sum_{m=1}^M \frac{1}{M} f_m(x) \quad (3)$$

ile torbalama (bagging) adı verilen işlem yoluyla hesaplanmaktadır (Murphy, 2012). Bu şekilde düzenlenen karar ağaçlarının ileri versiyonunu temsil eden RO algoritması, önyüklemesi yapılmış T adet örnek yaratarak CART sınıflandırıcılarını inşa eder (Breiman, 2001). Öznitelik seçim ölçütü olarak Gini ölçütünün tercih edildiği RO algoritmasında herhangi bir T eğitim seti için rassal olarak seçilen bir örneğin C_i sınıfına ait olasılığı, $f(C_i, T)/|T|$ söz konusu olasılığı temsil etmek üzere Gini ölçütü kullanılarak;

$$\sum \sum_{j \neq i} (f(C_i, T)/|T|)(f(C_j, T)/|T|) \quad (4)$$

şeklinde ifade edilir (Pal, 2005). RO algoritması, sınıflandırma sürecinde farklı öznitelik veya değişkenlerin görel önemlerini değerlendirilmesinde; aynı zamanda özellikle veri boyutlarının çok yüksek olduğu ve her tahmin edici değişkenin sınıflandırma modelini, en iyi değişkeni seçecek şekilde nasıl etkilediğinin bilinmesinin önemli olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Rodriguez-Galiano vd., 2012).

3. Uygulama

Çalışma içeriğindeki analiz, Python programlama dili ve makine öğrenmesi uygulamalarında sıklıkla kullanılan uygulama kütüphanelerinden Scikit-learn aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bir önceki bölümde ifade edildiği üzere denetimli makine öğrenmesi yaklaşımında kurulan modeller, bilinen çıktı değişkenlerini içeren veriler kullanılarak eğitilmektedir. Bu doğrultuda öncelikle veriler, modeli eğitmek üzere eğitim seti ve modeli değerlendirmek üzere test seti olmak üzere iki bölüme ayrılır (Amr, 2020). Literatürde bölümlendirme yüzdesi ile ilgili farklı yaklaşımlar söz konusu olmakla birlikte genel olarak kullanılan oranların eğitim seti için %80, test seti için ise %20'dir (Müller ve Guido, 2017).

Verilerin ilgili oranda bölünmesini takiben model ve algoritma değerlendirme aşamasına geçilmiş olup, çalışmada kullanılan tüm makine öğrenmesi algoritmalarınca izlenen aynı sürecin adımları aşağıda verilmiştir:

Şekil 1: Analizde Kullanılan Algoritmalara Ait Değerlendirme Adımları

Her ne kadar birçok algoritmada zaman içerisinde kategorik değişkenlerin algılanmasına yönelik geliştirmeler yapılmış olsa da, bunların analizde sayısal değerlere dönüştürülerek kullanılmasının

daha iyi performansa ve veri özelliklerinin daha eşit bir şekilde boyutlandırılmasına imkan sağladığı ifade edilmektedir (Saleh, 2020). Bu doğrultuda model dâhilinde yer alan kategorik değişkenlere ait veriler, Scikit-learn kitaplığından faydalanılarak *label encoding* işlemi ile sayısal değerlere dönüştürülmüştür. Sonraki adımda verinin büyük bölümünü içeren eğitim seti, kalan bölümü için tahminler üretecek şekilde eğitilmektedir (Pajankar ve Joshi, 2022). Eğitim sürecinin devamında, test setine ait tahminler çoklu sınıflandırma makine öğrenmesi algoritmaları k-EYK, NB, KA, RO kullanılarak tahmin edilmiştir. Elde edilen tahmin ve gerçekleşen değerlere ait sonuçların bir bölümü Tablo 3'te verilmektedir:

Tablo 3: *Kısmi Tahmin ve Gerçekleşen Değer Karşılaştırmaları*

k-EYK Tahmini	NB Tahmini	KA Tahmini	RO Tahmini	Gerçekleşen Değer
0*	2	0*	0*	0
0*	2	0*	0*	0
1*	2	1*	1*	1
4*	2	4*	4*	4
0*	2	0*	0*	0
4*	2	4*	4*	4
0*	2	0*	0*	0
4*	2	4*	4*	4
4	2	4	4	0
0*	2	0*	0*	0
0*	2	0*	0*	0
0*	2	0*	0*	0
4*	2	4*	4*	4
0*	2	0*	0*	0
0	2	0	4	1
4	2	0*	4	0
4	4	4	4	0
0*	2	0*	0*	0
0*	2	0*	0*	0
0*	2	0*	0*	0
4	2	4	4	0
0	2	0	0	1
0*	2	0*	0*	0
0	4	4	4	1
0*	2	0*	0*	0
4	2	4	4	1
0*	2	0*	0*	0
0*	2	0*	0*	0
4*	4*	4*	4*	4
0*	2	0*	0*	0

* Tutarlı tahminleri ifade etmektedir

Tablo 3, yukarıda değinildiği üzere test set değerlerinin bir bölümünü içermekte olup, son adımda analizde kullanılan makine öğrenmesi yöntemlerinin performanslarına ait bütünlüklü bir değerlendirmenin sunulabilmesi için öncelikle ilgili literatürde hata matrisi (confusion matrix) olarak ifade edilen ölçütten faydalanılmıştır. Bu bağlamda her bir yönteme ilişkin doğru/yanlış sınıflandırma adetlerinin gösterildiği hata matrisleri hesaplanarak Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4: Konut Satış Fiyatı Tahminlerine İlişkin Hata Matrisleri

Konut Fiyatı (TL)		500.000-1.000.000	1.000.001-1.500.000	1.500.001-2.000.000	2.000.001-2.500.000	2.500.001 ve üzeri
		k-EYK Tahmin				
Gerçek	500.000-1.000.000	51	0	0	0	9
	1.000.001-1.500.000	10	1	0	0	2
	1.500.001-2.000.000	1	0	0	0	1
	2.000.001-2.500.000	1	0	0	0	1
	2.500.001-üzeri	13	1	0	0	34
		NB Tahmin				
Gerçek	500.000-1.000.000	0	0	55	0	5
	1.000.001-1.500.000	0	0	10	0	3
	1.500.001-2.000.000	0	0	0	0	2
	2.000.001-2.500.000	0	0	1	0	1
	2.500.001-üzeri	0	0	35	0	13
		KA Tahmin				
Gerçek	500.000-1.000.000	49	4	0	0	7
	1.000.001-1.500.000	9	2	0	0	2
	1.500.001-2.000.000	0	1	0	0	1
	2.000.001-2.500.000	1	0	0	1	0
	2.500.001-üzeri	19	1	0	0	28
		RO Tahmin				
Gerçek	500.000-1.000.000	48	2	0	0	10
	1.000.001-1.500.000	7	2	0	0	4
	1.500.001-2.000.000	0	1	0	0	1
	2.000.001-2.500.000	1	0	0	1	0
	2.500.001-üzeri	17	1	0	0	30

Tablo 4, hata matrisleri aracılığıyla elde edilen doğru ve yanlış sınıflandırma adetlerini vermekte ve doğru sınıflandırma adetleri, köşegen değerlerden görülebilmektedir. Buna göre gerçek satış fiyatı 500.000 ile 1.000.000 TL arasında olan konutlardan k-EYK yöntemi ile 51, KA ile 49 ve RO ile 48'inin fiyat aralığı doğru sınıflandırılmış olup, NB yöntemi ile doğru tahminleme gerçekleştirilememiştir. Benzer şekilde gerçek satış fiyatı 1.000.001 ile 1.500.000 TL arasında olan konutlardan k-EYK yöntemi ile 1, KA ve RO ile 2'sinin fiyat aralığı doğru sınıflandırılmış olup NB yöntemi ile isabetli sınıflandırma gerçekleştirilememiştir. Kalan sınıflandırma tahminleri benzer şekilde yorumlanabilmektedir. Öte yandan hata matrisleri, makine öğrenmesi sınıflandırma problemlerinde performans değerlendirmeleri için tek başlarına yeterli olmayıp model değerlendirmelerinde sıklıkla Receiver Operator Characteristic (ROC) eğrisi ve bu eğrinin altındaki alana ait skoru ifade eden Area Under the Curve (AUC) değerlerinin hesaplanmasına başvurulmaktadır (Uğuz, 2021). Buna göre hata matrislerinden elde edilen doğru pozitif/negatif ve yanlış pozitif/negatif değerleri kullanılarak öncelikle doğruluk (accuracy), kesinlik (precision), bunlara bağlı olarak doğru pozitif oranı (duyarlılık - sensivity/recall), yanlış pozitif oranı ve özgüllük değerleri hesaplanmakta; ROC eğrisi ise duyarlılık ve özgüllüğün birlikte gösterimini içermektedir (Nellore, 2015). ROC eğrisinin köşegeni rassal tahmin olarak ifade edilebilmekte ve bu köşegenin altına düşen tahminlerin rassal tahminlerden daha kötü olduğu, en başarılı sınıflandırma tahmininin ise grafiğin sol üst köşesine denk geldiği; elde edilen ROC eğrisinin altındaki alanın hesaplanması ile de kullanılan modelin nihai sınıflandırma performansını gösteren AUC değerinin elde edildiği belirtilmektedir (Raschka vd., 2022).

AUC değeri, 0 ile 1 arasında değer almakta olup 1'e eşit alan mümkün olan en iyi değeri ifade etmektedir (Amr, 2020). Her ne kadar ROC eğrisi ikili sınıflandırmalar için kullanılıyor olsa da ele alınan çoklu sınıflandırma problemlerini çoklu ikili sınıflandırmalar haline getiren One-vs-Rest (OvR) ve One-vs-One (OvO) yaklaşımları ile de bu eğriler elde edilebilmektedir (Géron, 2019;

Raschka vd., 2022). OvR yönteminde model hedef sınıf ve diğer sınıflara ait veriler kullanılarak eğitilmekte, k adet eğitim verisi sınıfı söz konusu olduğunda, yine k adet sınıflandırıcı yaratılmakta iken; OvO yöntemi ise eğitim setindeki tek bir çift sınıfı seçerek ikili sınıflandırıcıları kullanmakta ve eğitim verisi sınıf sayısı k ise, yaratılan sınıflandırıcı sayısı $k(k-1)/2$ olmaktadır (Jang vd., 2020). Bu yolla elde edilecek AUC değerleri, rassal değer 0.5 olduğu öncülüne göre 0,5-0,6 aralığı için başarısız, 0,6-0,7 aralığı için kötü, 0,7-0,8 aralığı için uygun, 0,8-0,9 aralığı için iyi ve 0,9-1 aralığı için ise mükemmel sınıflandırma sonucu olarak kabul edilmektedir (Safari vd., 2016; Müller ve Guido, 2017). Bu doğrultuda model değerlendirme sürecinin son adımı olan yöntem performanslarının değerlendirilmesi aşamasında her bir modele ait Doğruluk ve AUC (OvO ve OvR) değerleri hesaplanmış olup sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5: Doğruluk ve AUC (OvO ve OvR) Değerleri

Yöntem	Doğruluk oranı	AUC(OvR)	AUC (OvO)
k-EYK	0.688	0.75485	0.69888
NB	0.104	0.58967	0.53359
KA	0.640	0.69547	0.65371
RO	0.648	0.79031	0.75681

Model değerlendirme sonuçlarının gösterildiği Tablo 5'te yer alan değerler, hata matrislerinden elde edilen modellerin genel doğruluk oranının, NB yöntemi hariç %60 üzerinde olduğunu göstermektedir. Asıl performans değerlendirme ölçütleri olan AUC değerleri OvR ve OvO yaklaşımları bağlamında incelendiğinde ise RO yönteminin sınıflandırma için uygun performans verdiği; k-EYK yönteminin OvR'ye göre uygun, ancak OvO yaklaşımına göre kötü; NB yönteminin her iki ölçekte de başarısız; KA yaklaşımının ise her iki kritere göre de kötü performans gösterdiği ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda analizde kullanılan makine öğrenmesi sınıflandırma algoritmalarından özellikle RO ve sonrasında K-EYK yaklaşımlarının, Kütahya ili kent merkezindeki 4 odalı dairelerin konut fiyatlarının tahmininde uygun performans gösterdiği belirtilebilmektedir

4. Sonuç ve Tartışmalar

İkamete mahsus gayrimenkuller, insanlar için korunma, sığınma, sağlığın muhafaza edilmesi gibi yaşamsal işlevleri yerine getirirken genel olarak konut piyasaları, ülke ekonomileri için özellikle inşaat ve finans sektörleri vasıtasıyla itici güç vazifesi görmektedirler. Bu bağlamda konut fiyat eğilimlerinin insanların satın alma, yatırım yapma, çalışıp yaşayacakları şehirleri seçme gibi önemli kararlarını büyük ölçüde etkileyen bir özelliğe sahip olduğu, bu nedenle konut fiyat tahminine ilişkin yaklaşım ve çalışmaların birçok araştırmacı ve karar vericinin dikkatini çektiği söylenebilmektedir. Literatürde otoregresif, vektör otoregresif, vektör hata düzeltme ve bunların varyasyonlarından oluşan farklı ekonometrik yaklaşımların yanı sıra, son yıllarda DVM, KA, RO, NB, torbalama (bagging), boosting, topluluk öğrenmesi (ensemble learning) gibi makine öğrenmesi model ve algoritmalarının da değişen ölçek ve çeşitlilikteki konut fiyatı tahminleme çalışmalarında sıklıkla kullanılır olduğu görülmektedir (Xu ve Zhang, 2021).

Öte yandan temsil içeriği Türkiye geneli olmak üzere, gözlemlenebilir konut niteliklerine bağlı fiyat değişimlerinin hedonik regresyon yöntemiyle elde edilmiş bir endeks ile ifade edildiği KFE'nin TCMB tarafından yayımlanan son istatistiklerine göre ilgili endeksteeki artışın, bir önceki yıla göre nominal olarak %170'ten, reel olarak ise %50'den fazla olduğu belirtilmiştir (TCMB, 2022a). Bu bağlamda Türkiye'de hızla artan konut fiyatlarının halk ve politika yapıcılar açısından önemli bir husus haline geldiği açıklıkla belirtilebilmektedir. Öte yandan aynı endeks istatistikleri, çalışmanın odak ili olan Kütahya'yı içeren TR33 bölgesi (Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak) açısından incelendiğinde, endeksteeki artışın 2022 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %130, 2020 yılına göre ise %248 olduğu, Kütahya ili özelinde ise yıllık yüzde değişimin %145.06 olduğu gözlenmektedir (TCMB, 2022b; TCMB, 2022c). Diğer taraftan Kütahya ilindeki

hanehalkının yaklaşık %76'sının tek çekirdek aile ile en az bir çekirdek aile ve diğer kişilerden oluştuğu ve söz konusu hanehalklarının büyük çoğunlukla salon dahil 4 odalı evlerde ikamet ettikleri görülmektedir (TÜİK, 2021a; TÜİK, 2021b).

Yukarıda ifade edilen tüm faktörler göz önünde bulundurularak bu çalışmada, Kütahya ili Merkez ilçesinde yer alan 4 odalı (3+1) konut fiyatlarının sınıflandırma tahmini, Sevinç (2022)'in Lancaster (1966) temelli hedonik fiyatlama modeli yaklaşımına uygun olarak konut fiyatını etkileyen net m², bina yaşı, bulunduğu kat, site içinde olup olmama durumu bağımsız değişkenlerini ve konut fiyatı bağımlı değişkenini içeren model ile k-EYK, NB, KA, RO makine öğrenmesi sınıflandırma algoritmaları ile gerçekleştirilmiştir. Makine öğrenmesi tekniklerinin uygulanmasında önemli bir adım olan veri setinin eğitim ve test seti olarak iki bölüme ayrılmasını takiben analizin devamında modelde yer alan kategorik değişkene ait dönüşümler gerçekleştirilmiş, sonrasında eğitim seti ile eğitilen modellerle test seti değerleri tahmin edilmiştir. Elde edilen tahmin sonuçları ve hata matrislerinin tek başlarına, doğru ve yanlış sınıflandırma adetleri ve doğruluk oranlarını vermek dışında sağlıklı tahmin performans değerlendirme ölçütleri olmamaları sebebiyle, analiz sürecinin son aşamasında AUC (OvO ve OvR) skorları hesaplanmıştır. Doğruluk oranlarının, NB yaklaşımı hariç %60 üzerinde olduğu bilgisine ek olarak asıl performans değerlendirme ölçütü olan AUC skorlarına göre k-EYK yönteminin yalnızca OvR'ye göre uygun; RO algoritmasının ise hem OvR hem OvO ölçeğinde uygun sınıflandırma performansı gösterdiği ve bu iki yöntemin Kütahya ili kent merkezindeki 4 odalı dairelerin konut fiyatlarının tahmininde başarılı sonuç verdiği görülmüştür.

Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edildiği üzere bu çalışmanın temel motivasyonunu Türkiye genelinde makine öğrenmesi tekniklerinin konut fiyatı tahmininde kullanıldığı kısıtlı sayıda çalışmanın olması ve bilhassa Kütahya ili özelinde bir çalışmanın yer almaması teşkil etmekle birlikte, bu durum analiz sonucunda elde edilen bulguların önceki çalışmaların bulgularıyla karşılaştırılma imkanından yoksun kalmasına da neden olmaktadır. Öte yandan söz konusu karşılaştırma yöntem perspektifinden yapılırsa; bu çalışmada elde edilen sonuçların, Türkiye'de konut fiyatı tahminlerinin YSA ile yapıldığı Yılmaz vd. (2018), Ulvi ve Özkan (2019), Erkek vd. (2020), Selçi (2021), Altun'a (2022) ait çalışmalar ile DVM, RO gibi diğer yöntemleri içeren Savaş (2019), Aydemir vd. (2020), Kayakuş vd. (2022) ve Özdemir vd. (2022)'in çalışmalarında elde edilen sonuçlara da uygun olarak, makine öğrenmesi algoritmalarının isabetli konut fiyat tahminleri vererek bu bağlamda kullanılabilir olduğunu gösterdiğini söylemek mümkündür. Çalışma sınırlılıkları ölçeğinde değerlendirildiğinde ise ilk olarak analiz dahilindeki algoritmaların, veri setinin söz konusu e-ticaret sitesinin çoklu bağlantılar sürecinde sahip olduğu kadarıyla veriyi içermesi nedeniyle daha büyük veri setiyle çalışma avantajından yoksun kaldığı ifade edilebilir. Diğer taraftan konut fiyatlarına etki eden birçok faktör söz konusu olmakla birlikte bu çalışmada kullanılan modelde sınırlı sayıda değişken yer almıştır. Son olarak, önceki bölümlerde ifade edildiği üzere literatürdeki farklı çalışmalarda faydalanılan birçok makine öğrenmesi algoritması içinden k-EYK, NB, KA, RO çoklu sınıflandırma algoritmalarının kullanılmış olması, bu çalışmaya ilişkin bir diğer sınırlılık olarak vurgulanabilir.

Öte yandan ülkemiz literatüründe konut fiyat tahmininde makine öğrenmesi algoritmalarının kullanıldığı sınırlı sayıda çalışma içinde Kütahya iline odaklanan bir çalışmanın bulunmaması, bilhassa resmi veriler gözetildiğinde Kütahya'da yaşayan hanehalklarının büyük çoğunlukla ikamet ettikleri 4 odalı daireler ölçeğinde konut fiyat tahmininin yapıldığı bir çalışmanın yapılmamış olması, farklı iller temel alınarak yapılmış sınırlı sayıdaki diğer çalışmalarda yer alan yöntemlerden farklı ve güncel makine öğrenmesi sınıflandırma yaklaşımlarının kullanılmış olması ve elde edilen sonuçlar bağlamında çalışmada kullanılan makine öğrenmesi algoritmalarının konut fiyat tahmininde kullanılabilir olduğu sonucuna varılması, bu çalışmanın ilgili literatüre katkısı olarak ifade edilebilir. İlerleyen çalışmalarda farklı ve bütünlük yöntemlerle birlikte daha büyük

veri setleri kullanılarak ve modelde yer alan değişken sayısı artırılarak bu çalışmanın sınırlılıkları aşılabilir.

Kaynakça

- Acar, T. (2020). Determining housing prices using the semiparametric estimation within the hedonic price model framework: Case study of istanbul housing market example. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 561-575.
- Adetunji, A. B., Akande, O. N., Ajala, F. A., Oyewo, O., Akande, Y. F., & Oluwadara, G. (2022). House price prediction using random forest machine learning technique. *Procedia Computer Science*, 199, 806-813.
- Akay, ., elik, C., ve Kırıl, G. (2019). Konut talebine göre benzer zellik gösteren Türkiye illerinin panel veri kmeleme analizi ile belirlenmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5(2), 231-245.
- Alfiyatin, A. N. (2017). Modeling house price prediction using regression analysis and particle swarm optimization case study: Malang, east java, indonesia. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 8(10), 323-326.
- Ali, N., Neagu, D., & Trundle, P. (2019). Evaluation of k-nearest neighbour classifier performance for heterogeneous data sets. *SN Applied Sciences*, 1, 1559.
- Alpaydın, E. (2021). *Machine learning - revised and updated edition*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Altun, . (2022). Yapay zekâ yöntemleriyle hazine taşınmazlarının değerlemesi: Yapay sinir ağları ile kamu konutları üzerine bir uygulama. *Türkiye Arazi Yönetimi Dergisi*, 4(2), 62-73.
- Amr, T. (2020). *Hands-on machine learning with scikit-learn and scientific python toolkits*. Birmingham: Packt Publishing Ltd.
- Aydemir, E., Aktürk, C., ve Yalçınkaya, M. A. (2020). Yapay zekâ ile konut fiyatlarının tahmin edilmesi. *Turkish Studies-Information Technologies and Applied Sciences*, 15(2), 183-194.
- Breiman, L. (2001). Random forests. *Machine Learning*, 45, 5-32.
- Brownlee, J. (2017). *Master machine learning algorithms*. Erişim Adresi: <https://machinelearningmastery.com/master-machine-learning-algorithms/>.
- Cabrera, J., Wang, T., & Yang, J. (2011). Linear and nonlinear predictability of international securitized real estate returns: A reality check. *Journal of Real Estate Research*, 33(4), 565-594.
- Case, K. E., Quigley, J. M., & Shiller, R. J. (2005). Comparing wealth effects: The stock market versus the housing market. *Advances in Macroeconomics*, (5)1, 1-34.
- Chen, J.-H., Ong, C. F., Zheng, L., & Hsu, S.-C. (2017). Forecasting spatial dynamics of the housing market using support vector machine. *International Journal of Strategic Property Management*, 21(3), 273-283.
- aglayan Akay, E., Topal, K. H., Kizılarslan, S., & Bulbul, H. (2019). Forecasting of Turkish housing price index: ARIMA, random forest, ARIMA-random forest. *Pressacademia*, 10(10), 7-11.
- Doğan, O., Bande, N., Gen, Y., ve Akyn, F. . (2022). Keiren/Ankara zeline konut rayi değerlerinin yapay sinir ağları metodu kullanılarak tahmini. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 35, 113-128.

- Embaye, W. T., Zereyesus, Y. A., & Chen, B. (2021). Predicting the rental value of houses in household surveys in tanzania, uganda and malawi: Evaluations of hedonic pricing and machine learning approaches. *Plos One*, 16(2), e0244953.
- Erkek, M., Çayırılı, K., & Hepşen, A. (2020). Predicting house prices in turkey by using machine learning algorithms. *Journal of Statistical and Econometric Methods*, 9(4), 31-38.
- Fu, T. (2018). Forecasting second-hand housing price using artificial intelligence and machine learning techniques. *8th international conference on mechatronics, computer and education informationization (MCEI 2018)* (s. 269-273). Shenyang: Atlantis Press.
- Géron, A. (2019). *Hands-on machine learning with scikit-learn, keras, and tensorflow*. Sebastopol, CA: O'Reilly Media, Inc.
- Gu, J., Zhu, M., & Jiang, L. (2011). Housing price forecasting based on genetic algorithm and support vector machine. *Expert Systems with Applications*, 38(4), 3383–3386.
- Ho, W. K., Tang, B.-S., & Wong, S. W. (2021). Predicting property prices with machine learning algorithms. *Journal of Property Research*, 38(1), 48–70.
- Huang, Y. (2019). Predicting home value in california, united states via machine learning modeling. *Statistics, Optimization & Information Computing*, 7(1), 66–74.
- İslamoğlu, B., ve Nazlıoğlu, Ş. (2019). Enflasyon ve konut fiyatları: İstanbul, ankara ve izmir için panel veri analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 93-99.
- Jang, J., Seo, M., & Kim, C. O. (2020). Support weighted ensemble model for open set recognition of wafer map defects. *IEEE Transactions on Semiconductor Manufacturing*, 33(4), 635-643.
- Kamal, N., Chaturvedi, E., Gautam, S., & Bhalla, S. (2020). House price prediction using machine learning. *Emerging Technologies in Data Mining and Information Security - Proceedings of IEMIS 2020, Volume 3* (s. 799-811). Kolkata: Springer.
- Kangallı Uyar, S. G., ve Yayla, N. (2016). Konut fiyatlarının hedonik fiyatlama yaklaşımına göre mekânsal ekonometrik modeller ile tahmini: İstanbul konut piyasası örneği. *Social Sciences*, 11(4), 26-342.
- Kayakuş, M., Terzioğlu, M., & Yetiz, F. (2022). Forecasting housing prices in Turkey by machine learning methods. *Aestim*, 80, 33-44.
- Korkmaz, Ö. (2019). The relationship between housing prices and inflation rate in Turkey: Evidence from panel Konya causality test. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 13(3), 427-452.
- Kouwenberg, R., & Zwinkels, R. (2014). Forecasting the us housing market. *International Journal of Forecasting*, 30(3), 415–425.
- Lancaster, K. J. (1966). A new approach to consumer theory. *Journal of Political Economy*, 132-157.
- Li, D.-Y., Xu, W., Zhao, H., & Chen, R.-Q. (2009). A SVR based forecasting approach for real estate price prediction. *International Conference on Machine Learning and Cybernetics* (s. 970–974). Baoding: IEEE.
- Liakos, K. G., Busato, P., Moshou, D., Pearson, S., & Bochtis, D. (2018). Machine learning in agriculture: A review. *Sensors*, 18(8), 2674-2703.

- Liu, L., & Wu, L. (2020). Predicting housing prices in china based on modified Holt's exponential smoothing incorporating whale optimization algorithm. *Socio-Economic Planning Sciences*, 72, 100916.
- McQueen, R. J., Gamer, S. R., Nevill-Manning, C. G., & Witten, I. H. (1995). Applying machine learning to agricultural data. *Computers and Electronics in Agriculture*, 12, 275-293.
- Milunovich, G. (2020). Forecasting Australia's real house price index: A comparison of time series and machine learning methods. *Journal of Forecasting*, 39, 1098-1118.
- Monika, R., Nithyasree, J., Valarmathi, V., Hemalakshmi, G. R., & Prakash N. B. (2021). House price forecasting using machine learning methods. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 12(11), 3624-3232.
- Mucherino, A., Papajorgji, P. J., & Pardalos, P. M. (2009). K-nearest neighbor classification. A. Mucherino, P. J. Papajorgji, & P. M. (Ed.) *Data mining in agriculture içinde* (ss. 83-106). New York: Springer.
- Murphy, K. P. (2012). *Machine learning: a probabilistic perspective*. Cambridge: MIT Press.
- Müller, A. C., & Guido, S. (2017). *Introduction to machine learning with python - a guide for data scientists*. Sebastopol, CA: O'Reilly Media, Inc.
- Nellore, S. B. (2015). Various performance measures in binary classification-an overview of ROC study. *International Journal of Innovative Science*, 2(9), 596-605.
- Özdemir, M., Yıldız, K., & Büyüktanır, B. (2022). Housing price estimation with deep learning: A case study of sakarya turkey. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 9(1), 138-151.
- Özen, K. (2022). Konut fiyatları üzerinde etkili olan sosyo ekonomik unsurların hedonik fiyat modeliyle araştırılması: Panel veri analizi. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 503-522.
- Özgüler, İ. C., Büyükkara, G., Z., & Küçüközmen, C. C. (2022). Discovering the fundamentals of turkish housing market: A price convergence framework. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 16(1), 116-145.
- Pai, P.-F., & Wang, W.-C. (2020). Using machine learning models and actual transaction data for predicting real estate prices. *Applied Sciences*, 10(17), 5832.
- Pajankar, A., & Joshi, A. (2022). *Hands-on machine learning with python - implement neural network solutions with scikit-learn and pytorch*. New York, NY: Apress.
- Pal, M. (2005). Random forest classifier for remote sensing classification. *International Journal of Remote Sensing*, 26(1), 217-222.
- Park, B., & Bae, J. K. (2015). Using machine learning algorithms for housing price prediction: The case of fairfax county, virginia housing data. *Expert Systems with Applications*, 42(6), 2928-2934.
- Patel, B. R., & Rana, K. K. (2014). A survey on decision tree algorithm for classification. *International Journal of Engineering Development and Research*, 2(1), 1-5.
- Plakandaras, V., Gupta, R., Gogas, P., & Papadimitriou, T. (2015). Forecasting the U.S. real house price index. *Economic Modelling*, 45, 259-267.
- Rafiei, M. H., & Adeli, H. (2016). A novel machine learning model for estimation of sale prices of real estate units. *Journal of Construction Engineering and Management*, 142(2), 04015066.

- Rahadi, R. A., Wiryono, S., Koesrindartoto, D., & Syamwil, I. B. (2015). Factors influencing the price of housing in Indonesia. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 8(2), 169-188.
- Raschka, S., Liu, Y. & Mirjalili, V. (2022). *Machine learning with pytorch and scikit-learn - develop machine learning and deep learning models with python*. Birmingham: Packt Publishing Ltd.
- Rawool, A. G., Rogye, D. V., Rane, S. G., & Bharadi, V. A. (2021). House price prediction using machine learning. *Iconic Research and Engineering Journals*, 4(11), 29-33.
- Rico-Juan, J. R., & de La Paz, P. T. (2021). Machine learning with explainability or spatial hedonics tools? an analysis of the asking prices in the housing market in alicante, spain . *Expert Systems with Applications*, 171, 114590.
- Rodriguez-Galiano, V. F., Ghimire, B., Rogan, J., Chica-Olmo, M., & Rigol-Sanchez, J. P. (2012). An assessment of the effectiveness of a random forest classifier for land-cover classification. *ISPRS Journal of Photogrammetry and Remote Sensing*, 67, 93-104.
- Safari, S. A., Elfil, M., & Negida, A. (2016). Evidence based emergency medicine; part 5 receiver operating curve and area under the curve. *Emergency*, 4(2), 111-113.
- Sağlam, C., ve Abdioğlu, Z. (2020). Türkiye’de tüketici fiyatları ile hedonik konut fiyatları arasındaki ilişki: Panel veri analizi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(57), 117-128.
- Saleh, H. (2020). *The machine learning workshop*. Birmingham: Packt Publishing Ltd.
- Savaş, B. (2019). *Makine öğrenme algoritmalarının konut değer tahmininde kullanımı: Ankara gölbaşı uygulaması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Konya Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya.
- Selçi, B. Y. (2021). Türkiye’nin konut satışı değerlerinin yapay sinir ağları ile öngörülmesi. *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics*, (35), 19-32.
- Sevinç, V. (2022). Determining the flat sales prices by fat characteristics using bayesian network models. *Computational Economics*, 59, 549-577.
- TCMB. (2022a, Kasım). *Konut Fiyat Endeksi - Kasım 2022*. Erişim Adresi: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/reel+sektor+istatistikleri/konut+fiyat+endeksi>.
- TCMB. (2022b). *Konut Fiyat Endeksi - TR33*. Erişim Adresi: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_26/5949/DataGroup/turkish/bie_hkfe/.
- TCMB. (2022c). *Konut Fiyat Endeksi - Yıllık Yüzde Değişim*. Erişim Adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/310>.
- Thamarai, M., & Malarvizhi, S. P. (2020). House price prediction modeling using machine learning. *I.J. Information Engineering and Electronic Business*, 2, 15-20.
- TÜİK. (2021a). *İstatistiklerle Aile*. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Aile-2021-45632>.
- TÜİK. (2021b). *Bina ve Konut Nitelikleri Araştırması*. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bina-ve-Konut-Nitelikleri-Arastirmasi-2021-45870>.

- TÜİK. (2022a). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2022-49685>.
- TÜİK. (2022b). *Konut Satış İstatistikleri, Kasım 2022 (Rapor No. 45683)*. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Konut-Satis-Istatistikleri-Kasim-2022-45683>.
- Uğuz, S. (2021). *Makine öğrenmesi - teorik yönleri ve python uygulamaları ile bir yapay zeka ekolü*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ulvi, C., ve Özkan, G. (2019). Taşınmaz değerlemede yapay zeka tekniklerinin kullanılabilirliği ve yöntemlerin karşılaştırılması. *Geomatik*, 4(2) ,134-140.
- Vasquez, C., & Chellamuthu, V. (2021). House price prediction with statistical analysis in support vector machine learning for regression estimation. *Curiosity: Interdisciplinary Journal of Research and Innovation*, 1(2), 22311.
- Vineeth, N., Ayyappa, M., & Bharathi, B. (2018). House price prediction using machine learning algorithms. *International Conference on Soft Computing Systems* (s. 425-433). Singapore: Springer.
- Webb, R. I., Yang, J., & Zhang, J. (2016). Price jump risk in the us housing market. *The Journal of Real Estate Finance and Economics*, 53(1), 29–49.
- Wei, Y., & Cao, Y. (2017). Forecasting house prices using dynamic model averaging approach: Evidence from china. *Economic Modelling*, 61, 147–155.
- Xu, X., & Zhang, Y. (2021). House price forecasting with neural networks. *Intelligent Systems with Applications*, 12, 200052.
- Yang, J., Yu, Z., & Deng, Y. (2018). Housing price spillovers in China: A high-dimensional generalized VAR approach. *Regional Science and Urban Economics*, 68, 98-114.
- Yayar, R., ve Deniz, G. (2014). Mersin kent merkezinde konut piyasası fiyatlarının hedonik tahmini. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 87-100.
- Yılmazel, Ö., Afşar, A., ve Yılmazel, S. (2018). Konut fiyat tahmininde yapay sinir ağları yönteminin kullanılması. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (20), 285-300.
- Zohrabyan, T., Leatham, D. J., & Bessler, D. A. (2008). *Cointegration analysis of regional house prices in US*. (Report No. 1292-2016-102324). Erişim Adresi: <https://ageconsearch.umn.edu/record/48138>.

Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKİYE’İN KIBRIS MESELESİNE VE DOĞU AKDENİZ SORUNUNA KARŞI DEĞİŞEN POLİTİKALARI

Mehmet BARDAKÇI¹

Abstract

A main objective of this article is to examine the underlying reasons behind the collapse of the reunification talks on Cyprus aimed at a federal model. Another aim of the article is to analyze Türkiye’s assertive policy in the Eastern Mediterranean. A major argument is that the disruption of the balance of power with respect to the Cyprus problem in favor of the Greek Cypriots after 2004 and the lack of a shared Cypriot identity were fundamental causes of the failure of the talks. The study also contends that the emergence of a siege mentality after the July 2016 coup plot in Türkiye, together with its economic and military strengthening, the rise of multi-polarity in international politics, and diminishing EU political sway in the country, incentivized Türkiye to pursue an active foreign policy agenda in the Eastern Mediterranean. This study concludes that the failure of long-standing negotiations to reach a federal settlement on the island and the comfortable position obtained by the Greek Cypriot Administration (GCA) in the negotiations vis-à-vis the Turkish side following the accession to the EU together with Türkiye’s nationalist posture after 2016 and the deepening of the identity dilemma among the Greek and Turkish Cypriots over the course of time induced Türkiye to shelve a federal solution to the Cyprus issue and return to a pre-2002 two-state solution. The article also concludes that Türkiye was further prompted to take an independent course in the Eastern Mediterranean by the combination of a number of factors: the rapprochement between the AKP Government and nationalist elements in the country after the 2016 coup plot, the militarization of its foreign policy, Türkiye’s perception that the West was in decline, the decreased credibility and thus leverage over Türkiye of EU political conditionality, Brussels’ shortcomings regarding a common security and foreign policy and the rise in Türkiye’s military and economic capabilities.

Keywords: Energy, the EU, Turkish foreign policy, Cyprus.

JEL Classification Codes : F51, F52, F59

TÜRKİYE’İN KIBRIS MESELESİNE VE DOĞU AKDENİZ SORUNUNA KARŞI DEĞİŞEN POLİTİKALARI

Öz

Bu makalenin ana amaçlarından birisi federal bir modeli hedefleyen Kıbrıs’ın yeniden birleşme müzakerelerinin çökmesinin ardındaki temel nedenleri incelemektir. Makalenin başka bir amacı Türkiye’nin Doğu Akdeniz’deki etkin politikasını analiz etmektir. Makalenin temel argümanı 2004’ten sonra Kıbrıs probleminde güç dengesinin Kıbrıslı Rumlar lehine bozulmasının ve ortak bir Kıbrıs kimliğinin eksikliğinin görüşmelerin başarısızlığının temel sebepleri olduğudur. Çalışma Temmuz 2016’da Türkiye’deki darbe girişiminden sonra ortaya çıkan kuşatma mantalitesinin, Türkiye’nin ekonomik ve askeri olarak güçlenmesinin, uluslararası politikada çok kutupluluğun ortaya çıkışının ve ülkede AB’nin siyasi etkisinin azalmasının Türkiye’yi Doğu Akdeniz’de aktif bir dış politika izlemeye teşvik ettiğini ileri sürmektedir. Bu çalışma adada federal bir çözüme ulaşmak için uzun süredir devam eden müzakerelerin başarısızlığı ve Kıbrıs Rum Yönetimi’nin AB’ye katıldıktan sonra müzakerelerde Türkiye’ye karşı rahat bir pozisyon elde etmesinin yanında 2016’dan sonra Türkiye’nin milliyetçi bir tutuma sahip olmasının ve zamanla Kıbrıs Türkleri ve Rumları arasında kimlik ikileminin derinleşmesinin Türkiye’nin Kıbrıs meselesine federal bir çözümü rafa kaldırmasına ittiği ve onu 2002 öncesi iki devletli çözüme geri döndürdüğü sonucuna varmıştır. Makale, aynı zamanda, birkaç faktörün bir araya gelmesinin Doğu Akdeniz’de Türkiye’nin bağımsız bir yola girmesine yol açtığı sonucuna varmaktadır : 2016 darbe girişiminden sonra AKP Hükümeti’yle ülkedeki milliyetçi unsurlar arasındaki yakınlaşma, dış politikanın askerileşmesi, Türkiye’nin Batı’nın inişte olduğu konusundaki algısı, AB siyasi koşulluğunun azalan inandırıcılığı ve Türkiye üzerindeki azalan manivela gücü, Brüksel’in ortak bir güvenlik ve dış politika konusundaki eksikleri ve Türkiye’nin askeri ve ekonomik yeteneklerindeki artış.

Anahtar Kelimeler: Enerji, AB, Türk dış politikası, Kıbrıs.

JEL Sınıflandırma Kodları : F51, F52, F59

¹ Assoc. Prof. Dr., Independent Scholar, mehmet_bar@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-8116-0545.

Başvuru Tarihi (Received): 10.02.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Introduction

Türkiye had sought to maintain the status quo in Cyprus until 1999, when the official declaration of Türkiye as an EU candidate for membership in 1999 served as a game changer, incentivizing it to take an active stance toward settling the Cyprus imbroglio through negotiation. The acceptance of the Annan Plan by 65 percent of the Turkish Cypriots in a simultaneous referendum on April 24, 2004, however, was mirrored by the 76 percent of the Greek Cypriots who rejected it. This became a milestone in terms of the negotiated settlement of the Cyprus problem, increasing the leverage of the Greek Cypriot Administration (GCA) over the Cyprus issue as it entered the EU, representing the whole island. After that, numerous meetings between the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) and the GCA produced little. Endless negotiations under the auspices of the UN finally induced Türkiye to adopt a new approach, a *paradigmatic change*, in which it sought international recognition of the TRNC.

Türkiye also espoused a new policy on the energy issue in the Eastern Mediterranean. After 2017, Türkiye took an assertive line, militarily obstructing the exploration of natural gas by foreign energy firms around Cyprus. The energy issue in the Eastern Mediterranean is closely linked with the resolution of the Cyprus conflict in that Türkiye has insisted that the exploration activities in the Eastern Mediterranean hinge upon the settlement of the Cyprus issue.

The main objective of this article is to investigate the fundamental reasons for the failure of the reunification talks aimed at resolving the Cyprus issue on a federal basis, as well as the factors that precipitated Türkiye's assertive policy in the Eastern Mediterranean. The article primarily argues that the absence of a common Cypriot identity on the island and the disruption of the balance of power over the Cyprus dispute in favor of the Greek Cypriots are underlying reasons for the failure of the reunification negotiations. It further asserts that the development of a siege mentality following the July 2016 coup plot, the enhancement of Türkiye's material (economic and military) capabilities, the power vacuum left with the partial withdrawal of the US from the Eastern Mediterranean, increasing multi-polarity in global politics, and the weakening EU political conditionality over Türkiye all combined to lead the latter to embrace an active policy in the Eastern Mediterranean.

This study addresses some gaps in the literature. First, the paradigmatic change in Turkish policy on the Cyprus issue is a recent development; to the best of my knowledge, no studies examining it have yet been published. Similarly, few studies have analysed Türkiye's new policy towards the Eastern Mediterranean issue. The study considers three main research questions, thus: What are the major factors that led to the failure of the reunification talks on a federal model in Cyprus? What are the positions of the TRNC and GCA on the main problems regarding the settlement of the Cyprus issue? What are the underlying reasons for Türkiye's ambitious policy in the Eastern Mediterranean in recent years?

The first part of the article deals with the diverging positions of the parties on the main aspects of the Cyprus problem. The wide gap between the Turkish and Greek sides regarding the characteristics of the new state, political equality and effective participation, property, population, territory, security guarantees and the deployment of Turkish troops in the north of the island thwarted any settlement of the problem on the basis of a federal model.

The second section elucidates Türkiye's efforts to adopt a new Cyprus policy. The failure of the Crans-Montana negotiations in July 2017 to reunify the island compelled Türkiye to return to pre-2002 Denktaş-era policies on Cyprus. Thus, Türkiye underwent a paradigmatic change in which it took a number of steps to ensure a two-state solution for the island. These included the construction of new administrative buildings, the signing of a financial and economic protocol with the TRNC in 2002, an increase in Türkiye's cooperation with the TRNC to better protect maritime rights in the Eastern Mediterranean, the establishment of a military airport in Geçitkale, the opening of the

coastal area of Maraş (Varosha) on October 8, 2020, the submission of a six-article proposal by TRNC President Ersin Tatar and an attempt to gain international support for the independence of the TRNC.

The third section considers the causes of the changing Turkish policy on the Cyprus problem, drawing attention to the continuing absence of a common identity on the island, weak incentives for a negotiated settlement of the problem and the comfortable position of the GCA following its accession to the EU. These factors all complicated the search for a federal solution and contributed to Türkiye's turning a cold shoulder to such an approach.

The fourth part stresses Türkiye's ambitious stance in the Eastern Mediterranean. This section emphasises its activities there as shaped by sovereignty issues rather than economic interests. In other words, the motivations to safeguard both its own and the TRNC's independent rights induced Türkiye to take an active stance in the Eastern Mediterranean.

Finally, the fifth section sheds light on Türkiye's policy shift regarding the Eastern Mediterranean, stressing the role of the changing conditions. The Justice and Development Party (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP) Government's forging a coalition with the nationalists following the July 2016 coup attempt and concomitant militarisation of Turkish foreign policy combined with the resurrection of the *Sèvres* syndrome and the perception by the Turkish political elite that the West is in terminal decline to pave the way for a self-reliant Turkish policy. Further, the declining political leverage of Brussels over Ankara due to the disagreement over the Cyprus issue as well as internal and external problems concerning the EU more generally provided Türkiye with room for manoeuvre for a go-it-alone policy in the Eastern Mediterranean. This was also facilitated by the expansion of Türkiye's material capabilities.

1. Irreconcilable Positions

Numerous negotiations were held under the auspices of the UN between 1974 and 2002 aimed at resolving the Cyprus issue, but without success. After 2002, efforts to settle the issue accelerated. The objective of the negotiations was to establish a united Cyprus with bicomunal political equality and single sovereignty, citizenship, and international status. However, in spite of the countless talks, the efforts to achieve this failed on some sensitive questions. One such was how to create the new state. According to the Turkish Cypriots, the new state should be made by two equal founding states and have a different name from "the Republic of Cyprus." The Turkish side wanted a "virgin birth," signifying the establishment of an entirely new state. This idea was not agreed by the Greek side, who proposed that the new state be created through the evolution of the GCA into a federal state (Cyprus Mail, 2016).

Another controversial issue was political equality and effective participation, involving a veto power by the TRNC over the decisions to be made by the new state. According to the GCA, this would paralyze the functioning of the state. Also, the Turkish Cypriots objected to the election of the deputy president by all the Cypriots, anxious in case this enabled the Greek Cypriots to secure victory for their candidate. Moreover, the idea of a rotating presidency, whereby a Greek Cypriot would serve as the president for two years and a Turkish Cypriot for one, was essential for political equality, according to the Turkish Cypriots (Demirci, 2018). The parties further disagreed about which party minister of foreign affairs would be chosen and how to conduct foreign affairs as well as how relations with mainland Türkiye and Greece were to be conducted (Congressional Research Service, 2019: 28).

Another difficult subject was that of property. Following the 1974 Turkish military intervention, 150,000 Greek Cypriots fled to the south of the island, and 50,000 Turkish Cypriots fled to the north. The GCA argued that the right to decide how to resolve property issues should be granted to the first owner of the properties, whereas the TRNC opined that this right should be given to the

last owner (Congressional Research Service, 2019: 29). In 2005, the TRNC set up the Immovable Property Commission in order to evaluate the Greek Cypriots' property claims. Despite the objection of the GCA, 7,159 Greek Cypriots applied to this commission. The Immovable Property Commission examined their claims and sought to settle these demands through compensation, restitution, or exchange (Arslan, 2022).

Regarding the issue of property, the Greek Cypriots demanded the return of Güzelyurt (Morphou) as a confidence-building measure, but this suggestion was turned down by the TRNC. Currently, the Turkish Cypriots own 37 percent of the island. Greek Cypriots wanted this to be reduced to 28.2 percent and the return of 90,000 displaced Greek Cypriots to the territories that would be returned by the TRNC (Congressional Research Service, 2019: 30). Moreover, the Greek Cypriots wanted the return of Maraş and some parts of Gazimağusa (Famagusta). The areas, which were inhabited by the Greek Cypriots, should largely come under the control of the GCA or else become enclaves under the GCA, they argued. Additionally, the Greek Cypriots demanded the return of the eastern part of the island, including Karpaz (Karpasia).

The parties seemed to be on the same page as regards the question of population. It was agreed that the number of Turkish Cypriots slated to live in the areas controlled by the TRNC would be 220,000 while the number of Greek Cypriots to live in the areas owned by the GCA would be 802,000. Also, the Turkish Cypriots agreed to their ownership of 29.2 percent of the island. However, they rejected the creation of enclaves and would only accept the return of 65,000–72,000 of the Greek Cypriots to their former territories. The Turkish Cypriots consented to the Greek Cypriot demands for more coastal areas, but only if the coastlines were turned into green areas (Congressional Research Service, 2019: 30-31). The talks ended when the parties failed to reach an agreement on these points in Mont Pelerin and Geneva (Congressional Research Service, 2019: 32).

Other issues to be resolved that were as problematic as property and territory were security guarantees and the deployment of Turkish troops in the north of the island. These issues caused the collapse of the negotiations in both Geneva in January 2017 and Crans Montana the following July. The GCA stated that the Turkish troops should leave the island once an agreement was signed. According to the Greek Cypriots, the UN or the EU could provide the security guarantee instead of the Turkish forces (Cyprus News Agency, 2008). President of the TRNC Ersin Tatar, however, contended that since Brussels had remained silent about the persecution of the Bosnians in its backyard in the former Yugoslavia in 1995, this guarantorship was out of the question (Özertem, 2021: 8). President Nicos Anastasiades proposed that security in the new federal state could be provided by multi-national police forces (Hadjicostis, 2017). The Turkish side, on the other hand, maintained that the continuation of the 1960 Agreements of Security and Alliance was necessary in view of past intercommunal conflicts (Daily Sabah, 2017). Therefore, the Greek Cypriots' suggestion of "zero troops, zero guarantees" was unacceptable. Instead, Türkiye suggested the establishment of a small security contingent and the reduction of the number of Turkish troops over 10–15 years. The Greek Cypriots insisted that Türkiye should only deploy a small number of troops in the north for only a period (Congressional Research Service, 2019: 33-34).

2. Returning to the Traditional Cyprus Policy

After the negotiations in Crans-Montana failed in July 2017, Türkiye started to change its stance with respect to the resolution of the Cyprus conflict. The fact that the Cyprus question had still not been resolved after so many years precipitated its proposal of a two-state solution. This new approach—or paradigmatic change—was facilitated by the election of Tatar in the October 2020 TRNC presidential elections, whose views on the Cyprus issue were close to those of the AKP

Government in Ankara and the subsequent formation of a new government, in December 2020, under the prime ministership of Ersan Saner.

Türkiye has accelerated its efforts to turn the TRNC into an independent state on the basis of a two-state solution. It announced that a new parliament and presidential building would be constructed there and, on June 3, 2021, signed an agreement to advance economic and commercial cooperation with the TRNC. It also signed a protocol on economic and financial cooperation in 2022 aimed at helping the TRNC to stand on its own feet economically (Arslan, 2020) and intensified its cooperation with the TRNC to better safeguard maritime rights in the Eastern Mediterranean; thus, the TRNC granted licenses to Turkish vessels to explore natural gas around Cyprus. Türkiye established a military airport in Geçitkale for the use of unmanned aerial vehicles and unmanned combat aerial vehicles, as well as F-16s. Ankara also plans to construct power and natural gas lines from Türkiye to the TRNC, in addition to the existing freshwater line.

Another step taken after the paradigmatic change was the opening of the coastal area of Maraş (Varosha) to people (on October 8, 2020), which had remained closed since the 1984 UN Security Council resolution. Türkiye had previously kept Maraş closed as a goodwill gesture and declared it a military zone. Maraş was among the areas likely to be returned to the GCA in case of a solution. With this initiative, therefore, Türkiye sought to empower its position in the negotiations and force the GCA to take a step forwards toward a resolution (Greek Cypriots would apply to the Immovable Property Commission in the TRNC to take back their properties after Maraş was opened to public and live under the TRNC administration despite the objection by the GCA).

In 28 April 2021, during the international conference convened under the auspices of the UN with the participation of guarantor states, TRNC President Tatar submitted a six-article proposal in line with the new paradigm. These include international recognition of the two states with sovereign equality—that is, recognition of their independence and cooperation between the two states on this basis (Altuğ, Öz, & Arslan, 2021). This package of proposals aimed to achieve results-oriented negotiations with a clear deadline, prioritizing thorny issues such as security, property and border arrangements as well as the future relations of both states with each other and the EU. The proposals represented a break from Türkiye's traditional Cyprus policy over the past two decades since they demanded the independence of the TRNC. In other words, this proposal package aimed to resolve the Cyprus issue on neither a federal nor confederal basis and instead introduced a two-state solution. Additionally, in July 2022, Türkiye offered to cooperate with the GCA on the issues of power, hydrocarbons, water, and renewable energy—on the basis of a two-state solution (NTV, 2022).

Various steps were taken by the international community in response to Türkiye's attempt to ensure the recognition of the TRNC. Pakistan, for example, indirectly supported the independence of the TRNC. In Istanbul, on July 22, 2022, the chairman of the Pakistan parliament, Pervaiz Ashraf, stated in a joint declaration, which also included Azerbaijan that Pakistan would “continue to support Türkiye's perspective regarding Cyprus” (Daily Sabah, 2022). At the 77th General Assembly in September, Turkish President Recep Tayyip Erdoğan called on the international community to recognize the independence of the TRNC. In November, the TRNC joined the Organization of Turkic States as an observer. This initiative was criticized by the EU. Brussels stressed that in line with the UN Security Council resolutions, only the GCA was the official representative of Cyprus and that there was no alternative to that of a solution based on a federation for the island (European Union External Action, 2022). The US joined the EU, opposing the Organization of Turkic Nations' step to grant observer status to the TRNC.

3. The Causes of Türkiye's Shifting Policy Toward the Cyprus Dispute

As Türkiye adopted an assertive course in foreign policy after 2016, it became less willing to settle the Cyprus problem through a federal model. There were no strong incentives, either, for a

negotiated resolution of the issue. Under these conditions, it became reluctant to make further concessions at the negotiating table. That is why a two-state solution became more appealing to Türkiye as a new paradigm.

The accession of the GCA alone to the EU representing the entire island did not help resolve the Cyprus problem in a federal model despite Turkish Cypriots' affirmative vote to the Annan Plan in 2004. This development increased the bargaining power of the GCA over Türkiye, effectively granting the GCA a veto over Türkiye's accession. The balance of power was disrupted in favor of the GCA, and the propensity of the Greek Cypriots to make concessions in the reunification negotiations decreased. As succinctly put by former British Minister of Foreign Affairs, "the reality is that no Greek Cypriot leader will ever be able to get their electorate behind a deal" because "the status quo for the South is simply too comfortable" (Straw, 2017).

The lack of a common Cypriot identity has been a significant problem, undermining efforts to reunify the island as a federal state. As the Greek and Turkish Cypriots have different ethnicities, languages, and religions, there has been a low degree of interaction among the communities. The Ottoman state's *millet* (nation, sectarian) system long fostered the separate development of the different religious communities on the island with their own autonomous institutional structures. Education, too, played a dividing role in that it was conducted in each community's own language, with books brought from the motherlands depicting negative stereotypes of the others. Finally, as the Turkish and Greek communities have identified themselves with the motherlands, they have adopted the latter's adversarial relations with each other.

Since the Turkish operation and formal separation of Cyprus in 1974, the identity gap between the communities has widened further because of the lack of interaction, in particular among the youth (Yılmaz, 2005: 31-33). Time has worked against a federal resolution in the island. Public opinion polls confirm this reality. A poll conducted between January 20 and February 3, 2018, had only 34 percent of Turkish Cypriots viewing themselves as "Cypriot," while 56 percent described themselves as "Turkish Cypriot." Similarly, almost two-thirds of Turkish Cypriots regarded the northern part of the island as their homeland (i.e., rather than the entire island) (Sonan, Küçükşener, & Porat, 2020: 11). This means that a sizeable number of the Turkish Cypriots simply do not identify with Cyprus as a whole, a state of affairs that mitigates against either community or political elite attempts finding a federal solution (Sonan et.al., 2020: 10).

The identity issue was sharpened by the settlement of Turkish citizens on the island *en masse* after Türkiye's military intervention. The same public opinion survey found that 53 percent of the Turkish settlers identified themselves primarily as Turkish, double that of the number who felt Turkish Cypriot (Sonan et.al., 2020: 10). The same survey noted that while the bulk of the Turkish settlers (60 percent) identified themselves with mainland Türkiye, an overwhelming majority of them (94 percent) did not see the entire island as their homeland (Sonan et.al., 2020: 11). Arguably, these findings primarily resulted from the fact that there has been no possibility of socialization between the Turkish settlers and the Greek Cypriot community because of the division of the island.

Meanwhile, among the Turkish Cypriots, there has been some decrease in the proportion of people supporting a federal solution. Nearly two-thirds of Turkish Cypriots supported a federal solution on the basis of the Annan Plan in 2004. The same public opinion survey in 2018 showed this to have dropped to just over two-fifths (Sonan et.al., 2020: 32). Notably, almost the same proportion (40 percent) were supportive of a two-state solution (Sonan et.al., 2020: 31). This change of attitudes may be due to the fact Turkish Cypriots significantly lost their motivation to reunify with the South because of the failure of negotiations since the Annan Plan.

A federal settlement is not popular among the Greek Cypriots, either. As expressed by an observer, the GCA "seems content with the legal, political, and economic supremacy of its republic and is

not willing to relinquish this status for true power-sharing with a smaller community” (Aygın, 2020). Greek Cypriots believe that in a federal state, political equality between the Turkish and Greek Cypriots would compromise the effective functioning of the administration. As stated by GCA President Anastasiadis, “seeking for an effective participation in each institution, misuse of this right by the minority might imperil the right of the majority;” this, he added was “valid in the council of ministers as well as in the other federal institutions” (Güler, 2020). Such views are reflected in Greek public opinion. According to another public opinion survey, an overwhelming majority (over 70 percent) of Greek Cypriots favor a unitary state as an optimal settlement of the problem Christos (Panayiotides, 2020). This indicates a similar rejectionist stance to the reunification of the island as a federal structure to that held at the time of the 2004 Annan Plan, when it was opposed by three-quarters of the Greek population.

Another development complicating a federal settlement of the Cyprus issue is the construction boom in the North, which began after the 2004 rejection of the Annan Plan by the Greek side. Before the Turkish military intervention in 1974, the Greek Cypriots had owned 80 percent of all private properties in the North. The increased construction activities in the North now make it difficult to return the reduced amount of empty land to the Greek Cypriots, further complicating any federal solution (Aygın, 2020).

4. Türkiye's Assertive Policy in the Eastern Mediterranean Dispute

Since the first (1967) gas find in the Abu Madi gas field in Egypt, the volume of gas found in the Eastern Mediterranean region has exceeded 5,000 billion cubic meters (Karbuç, 2019). Some of the discoveries in the region – the Tamar and Leviathan gas fields in Israel (2009 and 2010), Aphrodite in the GCA (2011) and Zohr in Egypt (2015) – represent the world's biggest deep-water gas discoveries, and further large volumes of as yet undiscovered gas and oil reserves have been estimated there. In fact, the region's undiscovered gas reserves are thought to be twice large as those discovered so far (Karbuç, 2021: 117). As a result, the Eastern Mediterranean has become a focal point for large international gas and oil firms seeking to exploit an energy bonanza.

The lack of sufficient export infrastructure, together with various maritime boundary disputes, problems stemming from international law and regional geopolitical competition have all exacerbated the commercialization difficulties associated with the Eastern Mediterranean hydrocarbon reserves, including the export of gas. The competitiveness of the region's gas, both within and beyond the region, constitutes a major difficulty that needs to be tackled; absorbing externally supplied gas that is uncompetitively priced is highly challenging, especially for the Egyptian market. Low global LNG prices further complicate the situation. Some countries, particularly Jordan, are investing heavily in non-renewable energy resources, lowering the demand for fossil fuels. As noted by Karbuç,

“So far, Egypt and Israel have benefited most from the region's potential. Currently, their markets, as well as their common export outlet, Jordan's market, are oversupplied with gas. Without access to distant and lucrative markets, the commercialization of the existing and future discoveries in the region will be difficult” (Karbuç, 2021: 132).

In sum, new export outlets need to be found in order to address the twin problems of oversupply and uncompetitiveness.

As for Türkiye's stance towards the energy dispute in the Eastern Mediterranean region, the coup plot against the AKP Government on July 15, 2016, as well as the lack of solidarity by the EU and the US against it, triggered a siege mentality in which Ankara saw itself as encircled by external enemies as well as infested by internal ones. Since then, Türkiye has taken a more hardline approach to foreign affairs, including the natural gas dispute in the Eastern Mediterranean.

Türkiye has been at loggerheads with the European Union over the Eastern Mediterranean since the Union sided with its members Greece and the GCA on the issue.² For its part, Türkiye took a largely defiant line towards Brussels, making use of divisions within the EU over policies to be adopted regarding Türkiye and its dependency on Ankara regarding the inflow of refugees. As a result, light sanctions imposed by Brussels were not enough to induce Türkiye to change the hard-line position on the Eastern Mediterranean problem it had adopted. However, with the election in the US of Joe Biden, who indicated that he would take a firm stance towards Ankara, unlike his predecessor, Türkiye began to adopt a more conciliatory line. Most recently, however, the Russian invasion of Ukraine in 2022 has showcased Türkiye's importance as a mediator and bolstered its bargaining power with the West generally, including with regard to the Eastern Mediterranean problem.

France emerged as the strongest opponent of Türkiye in the Eastern Mediterranean crisis within the EU. Both France and Türkiye vied for regional leadership resulting in an adversarial relationship.³ Türkiye became highly critical of France, which explicitly supported Greece and the GCA in the crisis, including the provision of arms to Athens for strategic deployment against Ankara. Türkiye saw France as an outsider, an extra-regional state with no right to a say in the complex issues of the Eastern Mediterranean. Moreover, Türkiye did not have a multi-dimensional relationship with France like that which it had with Germany, and France's fierce secular-state opposition to political Islam clashed with the aims and philosophy of the AKP Government under President Erdoğan in Ankara. All of these factors combined to exacerbate the mutual attitude of hostility between Paris and Ankara regarding the Eastern Mediterranean crisis.

Türkiye was not on the same page as the US either when it came to the Eastern Mediterranean issue. The negative legacy of deteriorating Turkish-American relations over the past decade played a significant role in the divergent stances of these states on the Eastern Mediterranean crisis.⁴ Washington provided firm support to Athens as well as to Nicosia in the crisis. The US not only developed defence ties with Greece and supplied it with arms but also suspended a 33-year embargo when removing its restrictions on the supply of non-lethal defence materials and services to the GCA for a year.

Russia adopted a neutral stance in the Eastern Mediterranean crisis as it had energy and defence-related agreements with many countries in the region, but Moscow's wide network of relationships there offset Türkiye's multi-dimensional ties with Russia. As a consequence, Türkiye was not able to use Russia as a balancing actor against the West and its other regional opponents in the crisis (Bardakçı, 2022: 530).

When it comes to Israel, it was in the opposite camp to Türkiye on the Eastern Mediterranean issue. However, Türkiye's softening stance towards the end of 2000 and questions regarding the feasibility of laying a planned 1,900-kilometer underwater natural gas pipeline to send gas from Israel to Europe raised the importance of Türkiye as an alternative overland route (Temizer, 2021). These developments contributed to a thawing of relations between Tel Aviv and Ankara, which had deteriorated in recent years because of disagreements over the Palestinian issue, and they started to talk to each other about the Eastern Mediterranean.

Türkiye's activities in the Eastern Mediterranean emanate from its desire to safeguard its sovereignty more than from economic interests. Türkiye objects to Greek Cypriots' hydrocarbon exploration activities before the Cyprus problem has been settled. That is, Türkiye proposes that

² For Türkiye's policies towards the EU in the Eastern Mediterranean, see, for instance: (Bardakçı, 2022).

³ For Turkish-French rivalry in the Eastern Mediterranean, see, for example: (Jabbour, 2021).

⁴ For Turkish-American relations in the context of the Eastern Mediterranean issue, see, for example: (Özdemir, 2020).

the energy dispute should be resolved as part of the resolution of the Cyprus issue as a whole (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2017). The GCA claims a legal right to benefit from natural gas and oil reserves off the island as the sole legitimate representative of Cyprus in international forums (Köprülü, 2020). According to Türkiye, however, the Greek Cypriot exploration activities are tantamount to violating the rights in the Eastern Mediterranean of the Turkish Cypriots, who have the same basic rights to the exploitation of natural resources in and around the island. According to Türkiye, its rights around Cyprus are *ab initio* and *ipso facto*; they are inherent, and their proclamation is unnecessary.

The clash of interests lies in the fact that five of the thirteen offshore concession areas (Blocks 1, 4, 5, 6, and 7) in the Greek Cypriot Exclusive Economic Zone (EEZ) claimed by the GCA overlap with the EEZ claimed by Türkiye (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye, 2017). Furthermore, seven of the concession areas (Blocks 1, 2, 3, 8, 9, 12, 13) claimed by the GCA clash with those of the TRNC. The crux of the problem lies in the fact that Türkiye is not a party to the UN Convention on the Law of the Seas (UNCLOS), unlike the GCA and Greece. Thus, the legal dispute is quite intractable. Türkiye asserts that as the Mediterranean is a semi-closed sea, any delimitation of the continental shelf should be undertaken by agreement rather than through the UNCLOS (Erciyes, 2022). Accordingly, it views the Greek Cypriots' granting of licenses to foreign energy companies as an infringement of its sovereignty. Rather than Greek Cypriots' licensing of foreign energy firms, Türkiye has been seeking to explore the hydrocarbon reserves off the island jointly; otherwise, Ankara suggests, all exploration activities should be suspended until an agreement is reached (Gafarlı, 2019: 7).

Initially, the AKP Government paid relatively little attention to the energy bonanza struggle in the Eastern Mediterranean. As stated by an observer, "it was busy developing close ties with regional countries, and in order to entrench its problem-solving image, its reaction was relatively mild"; thus, "Ankara's only delimitation agreement was signed with the TRNC in 2011, and Türkiye sent a letter that delineated its continental shelf in the Eastern Mediterranean as late as March 18, 2019" (Uzgel, 2020: 11).

The sense of encirclement following the 2016 coup attempt and what was now once again a growing regional power rivalry in the Eastern Mediterranean induced Türkiye to adopt the Blue Homeland (*Mavi Vatan*) doctrine, which grants it a larger share of the waters of the Aegean and Mediterranean Sea than those drawn on the unofficial "Seville" map published in 2004, which is understood as confining Türkiye to a limited maritime boundary prior to its EU accession (at that time envisaged as a future likelihood). In this situation—and at odds, of course, with Brussels and also Washington on various international issues—Ankara resorted to hard power to defend its foreign policy interests in the region. In accordance with this doctrine, Türkiye undertook its largest-ever naval drill dubbed "Blue Homeland 2019" in February of that year with 103 military vessels (Defence Türkiye, 2019).

In September 2011, some seven years after the announcement of the GCA EEZ in 2004, Türkiye had signed a deal with the TRNC delineating the continental shelf. Thereafter, the TRNC granted licenses to the Turkish Petroleum Corporation (TPAO) to explore energy around the island.

Meanwhile, Turkish naval forces started to escort Türkiye's exploration and drillships, engaging in an increasingly assertive gunboat diplomacy. In February 2018, Türkiye sent warships to prevent Italian energy firm ENI from drilling off the Cypriot coast, and on October 30, 2018, it dispatched a deep-water drillship (the *Fatih*) to the Eastern Mediterranean, escorted by Turkish military vessels. In November 2018, Türkiye closed the area surrounding Meis island for naval exercises, a move seen by Athens as an attempt to ignore Greek sovereignty over the island. Amid the rising tension, Erdoğan said that Türkiye was determined to teach a lesson to those who sought to restrict it in the Aegean (Karabat, 2019). In May 2019, responding to the drilling activities of

foreign energy companies, Türkiye sent its first drilling vessel, the *Fatih*, to explore natural gas on the Turkish continental shelf close to the GCA (next to Blocks 6 and 1); in June it dispatched a second vessel, the *Yavuz*, for drilling activities, to Cyprus' Karpaz peninsula.

Greece and the GCA concluded security and defense agreements with regional players, including Jordan, the UAE, Egypt, and Israel. Eastern Mediterranean countries formed further partnerships and established the Eastern Mediterranean Gas Forum (EMGF) in January 2020. Involving Italy, Greece, Egypt, Cyprus, Israel, the Palestinian Authority, and Jordan as members and the US and EU as supporters, the creation of the EMGF galvanized Türkiye into taking an assertive stance in the region. After 2018, energy rivalry in the Eastern Mediterranean became militarized, with defense cooperation among the regional countries increasing. Türkiye viewed the EMGF as an opposing military and political alliance more than an energy forum. In response, it partnered with Libya and Qatar. On November 27, 2019, Ankara inked an MoU with the Government of National Accord (GNA) in Libya to challenge the Greek, GCA, and Egyptian claims to some parts of their EEZs in the Eastern Mediterranean—which, in turn, paved the way for increased security cooperation among Türkiye's opponents.

The agreement clearly signalled to other coastal states in the Eastern Mediterranean region that they needed Türkiye's approval for the projects there. Referring to the Libya-Türkiye deal, Erdoğan stated that “Other international actors cannot conduct exploration activities in the areas marked in the [Turkish-Libyan] memorandum. Greek Cypriots, Egypt, Greece and Israel cannot establish a natural gas transmission line without Turkey's consent.” (TRT WORLD, 2019). Similar views were echoed by a Turkish foreign policy expert: “Turkey scored a historic victory with the Libya deal, penetrating through the so-called EEZ line, which was seriously violating the rights of the TRNC and the 533 nautical mile-long Anatolian coast in the Eastern Mediterranean to the west.” (Casin, 2019).

Another controversial issue is the EastMed pipeline project, planned to bypass Turkish maritime boundaries in shipping Eastern Mediterranean natural gas to the European market. Türkiye seeks to promote the passage of natural gas through its territory, which is a more viable and less costly option.

In reaction to Ankara's bold moves in the region, the “anti-Türkiye” group of countries stood by the GCA and Greece against Türkiye. The EU imposed light sanctions on Türkiye for its drilling activities in the Eastern Mediterranean, and, signing a strategic partnership with Greece in September 2021, France became the most vocal EU country to support Greece and the GCA against Türkiye. It dispatched two frigates as well as a helicopter carrier to the region, sold six Rafale fighter jets to Greece, and undertook joint military exercises with Greece, the GCA, and the US (20 Minutes, 2022). The US, for its part, lifted the arms embargo against the GCA imposed in 1987, enabling it to purchase weapons from Washington (Aswestopoulos, 2022). These developments led to a further spiraling in the militarization of the Eastern Mediterranean issue.

Given the priority to deal with its economic crisis, Türkiye has recently sought to mend fences in the Eastern Mediterranean region. Türkiye's attitude has somewhat softened, as signaled by the withdrawal of the *Oruç Reis* seismic survey on September 12, 2020. In January 2021, Türkiye started exploratory talks with Greece—the first since 2016. However, tensions recently escalated once more due to the two neighbors' violation of each other's airspaces.

5. Explaining Türkiye's Changing Foreign Policy Posture Toward the Eastern Mediterranean Dispute

As for Türkiye's assertive posture in the Eastern Mediterranean and the recent flexing of its military muscle to safeguard its maritime rights and energy interests, numerous factors have played a part in the foreign policy shift. Since the aborted coup attempt in July 2016, the AKP Government

has been allied with the Nationalist Action Party (*Milliyetçi Hareket Partisi*, MHP) and “Eurasianist” actors. This coalition was instrumental in militarizing Turkish foreign policy. Thus, Türkiye has simultaneously carried out three military operations in three countries, Syria, Libya, and Azerbaijan, and maintains troops in 13 countries from Somalia to Qatar. The doctrinal backbone of Türkiye’s assertive policy in the Eastern Mediterranean, the Blue Homeland doctrine⁵—drafted by Admiral Cem Gürdeniz and Admiral Cihat Yaycı—was viewed as a response to the West as well as regional countries. The US and EU were seen as aiming to force a new “Sèvres Treaty” on Türkiye (i.e., like that attempted after WWI, which led to war and eventually the establishment of the Republic). One of the most important reasons for this attitude was the suspicion that the West had backed the coup attempt in July 2016.

Moreover, this has been played out against a general recognition among the Turkish political elite that the West is in decline, particularly following the 2008 financial/economic crisis. With this decline of the West and concomitant rise of China—and Russia (before the Ukraine war), as well as other, non-aligned powers—the world has become more multi-polar. Also, despite some continued problems related to the disagreement over the extradition of Fetullah Gülen (the religious cleric allegedly behind the coup attempt in July 2016), the imprisonment of the Halk Bank deputy general manager (for violating the US embargo on Iran), the S-400 deal with Russia, and disagreement over Syrian policy, as well as the Brunson issue, Türkiye enjoyed a free hand in foreign policy during the Trump era. When President Trump partially disengaged the US from its international role, the resulting power vacuum was filled with other actors, including Türkiye. Notably in this regard, President Trump neglected transatlantic relations; he “attacked the pillars of European security and prosperity by defining NATO as ‘obsolete’ and the European Union as a ‘foe,’” which led to “a fractured West and encouraged emerging countries to challenge the existing world order” (Kirişçi & Toygür, 2019: 8). These factors all encouraged Türkiye to follow a go-it-alone policy in the Eastern Mediterranean.

The political leverage of the EU over Türkiye has weakened considerably with the disagreement on the settlement of the Cyprus issue, which has come on top of a number of other challenges to the Union, including Brexit and the financial/economic crisis in 2008 (which hit many European countries’ economies severely), along with the 2015 inflow of Syrian and other asylum seekers (through which Türkiye gained leverage) and the rise of populist and nationalist parties that clearly opposed further enlargement of the EU and the influx of the refugees. Overall, these developments and Ankara’s politico-cultural distancing of itself from the West have reduced Türkiye-EU relations to little more than a merely transactional form. It does not help that the EU lacks a common foreign policy, as was visible in the Eastern Mediterranean crisis, when some countries, including Greece, the GCA, and France, were in favor of a hardline policy approach towards Türkiye, while others, including Italy, Spain, Malta, and Bulgaria, advocated a reconciliatory posture.

At the same time, an increase in Türkiye’s material capabilities, including economic and military ones, has helped prompt Türkiye to espouse a confrontational line in foreign affairs. Türkiye’s per capita GDP saw a three-fold growth between 2002 and 2019, from \$3,687 to \$9,126 (The World Bank, n.d.). Thus, it was financially able to increase expenditure for the modernization of its armed forces, including the development of a home-grown production that has even been able to export. Indeed, it would not be sufficient to explain Türkiye’s development of hard power abroad, including the Eastern Mediterranean, without reference to its dynamic defense industry. Türkiye has seen a ten-fold increase in the value of its defense and aerospace sales over the last two decades, from \$1 billion in 2002 to \$10 billion in 2021, during which time its arms exports increased exponentially, from \$248 million to \$3.2 billion (Bekdil, 2022). By 2021, the rate of

⁵ For more information about the Blue Homeland doctrine, see, for instance: (Denizeau, 2021).

indigenous arms in Türkiye's armed forces reached 80 percent (Kostidis, 2022). Without a doubt, the development of Türkiye's defense industry has provided strategic autonomy in its military operations abroad.

Further, the expansion and modernization of the Turkish navy enabled the government in Ankara to advance its foreign policy goals in the Eastern Mediterranean. In line with the Blue Homeland doctrine, Türkiye has been modernizing its navy, relying on indigenous technology to increase the number and capacity of military vessels and warships. The backbone of Türkiye's effort to upgrade its navy has been the National Ship Program (MILGEM), which enabled it to manufacture corvettes and frigates with state-of-the-art technology. Due to the modernization projects, Türkiye now has the strongest navy in the Eastern Mediterranean, as noted by a defense expert: "Overall, Türkiye enjoys a combat-capable, highly combat-ready naval deterrent with an ambitious military modernization agenda" (Kasapoğlu, 2020).

As he promised in his election campaign, President Biden replaced Trump's "America first" policy with an "America back" approach after taking office as US president in January 2021. Biden revealed that he was engaged in restoring America's diminished global role under President Trump (Townley, 2022). He also restored Washington's relations with Brussels. Unlike the Trump era, the Biden era initially saw Türkiye's relations with the US become more distant (again). In response, Türkiye has recalibrated its foreign policy, including in the Eastern Mediterranean, where it has taken a conciliatory stance (ending its seismic searches, retreating its drill vessels, and beginning exploratory talks with Athens). In line with the new policy, Türkiye has also sought to repair its relations with the states in the Eastern Mediterranean that were in the opposite camp.⁶

6. Conclusion

After the Palestinian issue, the Cyprus dispute is the longest standing unresolved inter-communal problem in the world. Observers rightly describe the issue as a "diplomats' graveyard" since, in spite of countless talks, seven UN Secretaries-General, numerous proposals and conferences, and a failed referendum, it still remains thus—unresolved.

The fact that endless negotiations have failed to produce a settlement disheartened the TRNC and Türkiye regarding a federal settlement and induced them to opt for alternative plans. Moreover, the entry of the GCA into the EU representing the entire island made it difficult for the GCA to grant concessions at the negotiating table and changed the balance of power at the expense of the Turkish side. Importantly also, Türkiye's independent foreign policy course after 2016 made it less willing to settle the Cyprus imbroglio using a federal model. The absence of a common identity in the island has deeply compounded the concerns on both sides regarding such thorny issues as political equality, power-sharing, property, and security and guarantees. As a result, Türkiye turned to a pre-2002 two-state solution model like that held during the previous, Rauf Denktaş era. Indeed, the paradigmatic change was, in many ways, a reversal or reversion.

The lack of a common identity in the island was disincentivizing for any solution since both Greek and Turkish Cypriots were divided historically in terms of religion, language, and ethnicity. The low level of interaction between the two communities after the division of the island subsequent to the 1974 Turkish military intervention consolidated the distinct identities of the two parts. Immigration from mainland Türkiye to northern Cyprus and the identification of these immigrants primarily with Türkiye added another layer of complexity to the identity problem.

With respect to Türkiye's confrontational stance in the Eastern Mediterranean, a series of developments have affected its shifting policy in recent years. The alliance of the AKP Government with the nationalist MHP and the Eurasianists following the July 2016 coup attempt

⁶ For more information on Turkey's new policy in the Eastern Mediterranean, see, for instance: (Bardakçı, 2021).

contributed to the militarization of Turkish foreign policy in the context of the Blue Homeland doctrine, which aimed at safeguarding Türkiye's maritime rights. Furthermore, the power vacuum left by the partial withdrawal of the US from global politics, the perception on the part of Türkiye that the West had entered terminal decline following the 2008 financial and economic crisis, the weakening of the EU's political leverage over Türkiye, and its lack of a common security and foreign policy, coupled with the increase in Türkiye's material capacities over the last two decades were instrumental in the country's independent posture in the Eastern Mediterranean.

In short, Türkiye's changing policy towards the Cyprus issue and the Eastern Mediterranean can be explained within a neo-realist framework. The changing domestic conditions and international environment have induced it to embrace a "self-help" posture in foreign policy. Türkiye has entered into alliances and competed with other European and regional states to maximize its national interests. The increase in Türkiye's economic and military power has prompted it to resort to hard power in the Eastern Mediterranean. With the partial US retreat from global politics, the anarchic character of the Eastern Mediterranean became more conspicuous.

Some other studies have reached similar conclusions to those expressed here. For instance, Christofis and Logotheti (2021) concluded that Türkiye has moved from its pro-European policy to a more securitised, nationalist stance, with apparent repercussions for the Cyprus problem. They argue that security concerns in the Eastern Mediterranean, among others, have shaped the AKP Government's foreign policy approach. In contrast, Çelenk (2007) demonstrated how different the AKP's approach to the Cyprus issue was during its initial years in office. These were the so-called "golden years" of Europeanisation in Türkiye that also led the AKP Government to take a constructive attitude to the settlement of the Cyprus issue.

Regarding the limitations of this study, it should be noted that the subjects examined are relatively new. In the consequent paucity of relevant academic works, therefore, the author mostly had to utilise newspaper reports and analyses and think-tank reports.

References

- Altuğ, B., Öz, E. & Arslan, M. İ. (2021, 28 April). KKTC Cumhurbaşkanı Tatar Kıbrıs'ta kalıcı çözüm için altı maddeden oluşan öneri sundu. *Anadolu Ajansı*, Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kktc-cumhurbaskani-tatar-kibrista-kalici-cozum-icin-6-maddeden-olusan-oneri-sundu/2223645>.
- Arslan, M. İ. (2020, 22 May). KKTC Başbakanı Üstel: İmzalanan mali protokolle birlikte Türkiye'nin destek ve katkıları artarak devam edecek. *Anadolu Ajansı*, Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kktc-basbakani-ustel-imzalanan-mali-protokolle-birlikte-turkiyenin-destek-ve-katkilar-artarak-devam-edecek/2594423>.
- Arslan, M. İ. (2022, 27 September). Avrupa Konseyi'nin Loizidou Kararı, KKTC taşınmaz mal komisyonu'nun önemine işaret etti, *Anadolu Ajansı*, Retrieved from <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupa-konseyinin-loizidou-karari-kktc-tasinmaz-mal-komisyonunun-onemine-isaret-etti/2695594>.
- Aswestopoulos, W. (2022, 24 September). Signal an Erdogan: USA Kippen Waffenembargo für Zypern. *heise online*, Retrieved from <https://www.heise.de/tp/features/Signal-an-Erdogan-USA-kippen-Waffenembargo-fuer-Zypern-7274578.html>.
- Aygin, E. (2020, 2 September). Cyprus May Never be Reunified Again. *Heinrich Böll Stiftung*, Retrieved from <https://tr.boell.org/en/node/21251>.
- Congressional Research Service (2019, 15 April). *Cyprus: Reunification Proving Elusive*. Retrieved from <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R41136/94>.

- Bardakçı, M. (2021). Türkiye's New Middle East Policy: The Challenges and Ramifications of 'Normalization.' *Israel Journal of Foreign Affairs*, 15(3), 441-457.
- Bardakçı, M. (2022). Turkey and the Major Powers in the Eastern Mediterranean Crisis from the 2010s to the 2020s. *Comparative Southeast European Studies*, 70(3), 516-539.
- Bekdil, B. E. (2022, 8 August). Türkiye's Defense Industry Eyes Export Expansion as Government Navigates Geopolitical Stage. *Defense News*, Retrieved from <https://www.defensenews.com/top-100/2022/08/08/Türkiyes-defense-industry-eyes-export-expansion-as-government-navigates-geopolitical-stage/>.
- Casin, M. H. (2019, 14 December). Analysis – Strategic, Legal Aspects of Turkey-Libya Deal. *Anadolu Ajansı*, Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/africa/analysis-strategic-legal-aspects-of-turkey-libya-deal/1673079>.
- Christofis, N. & Logotheti, A. (2023). Between Political Survival and Regional Power: The Justice and Development Party and Cyprus, 2002-2017. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 50(1), 1-18.
- Cyprus Mail (2016, 6 February). Uproar over Turkish Cypriot Side's 'Virgin Birth' Implication. Retrieved from <https://cyprus-mail.com/2016/02/05/uproar-over-turkish-cypriot-sides-virgin-birth-implication/>.
- Cyprus News Agency (2008, 14 November). Cypriot FM: No Derogations from Acquis during a Solution.
- Çelenk, A. A. (2007). The Restructuring of Turkey's Policy towards Cyprus: The Justice and Development Party's Struggle for Power. *Turkish Studies*, 8(3), 349-363.
- Daily Sabah (2017, 16 January). TRNC Says Türkiye's Guarantee in Cyprus is not Negotiable. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/diplomacy/2017/01/16/trnc-says-Türkiyes-guarantee-in-cyprus-is-not-negotiable>.
- Daily Sabah (2022, 22 July). Türkiye, Azerbaijan, Pakistan Sign Istanbul Declaration. Retrieved from <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/Türkiye-azerbaijan-pakistan-sign-istanbul-declaration>.
- Defence Türkiye (2019, May). Turkish Naval Forces Sail on Territorial Waters with Blue Homeland Drill. No. 91. Retrieved from <https://www.defenceTürkiye.com/en/content/turkish-naval-forces-sail-on-territorial-waters-with-blue-homeland-drill-3453>.
- Demirci, M. (2018, 5 April). Cyprus Talks Hit 'Snag over Rotating Presidency Issue.' *Anadolu Ajansı*, Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/todays-headlines/cyprus-talks-hit-snag-over-rotating-presidency-issue/1109799#>.
- Denizeau, A. (2021, April). *Mavi Vatan, the 'Blue Homeland': The Origins, Influences and Limits of an Ambitious Doctrine* (IFRI). Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/denizeau_mavi_vatan_Türkiye_2021.pdf.
- Erciyes, Ç. (2019, 27 May). Türkiye's Off-Shore Activities in the Eastern Mediterranean. *Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye*, Retrieved from https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/Maritime-Delimitation-Offshore-Activities-Presentation-17-September-2019.pdf.
- European Union External Action (2022, 12 November). Cyprus: Statement of the Spokesperson on the Observer Status for Turkish Cypriot Secessionist Entity in Organisation of Turkic

- States. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/eeas/cyprus-statement-spokesperson-observer-status-turkish-cypriot-secessionist-entity-organisation_en.
- Gafarlı, T. (2019, December). *Against All Odds: Türkiye's position in the eastern mediterranean* (TRT World Research Centre Discussion Paper). Retrieved from file:///C:/Users/Mehmet/Downloads/Against_All_Odds_Türkiye_s_Position_in_th%20(1).pdf.
- Güler, G. (2020, 10 December). Federasyon görünümü/üniter devlet. *Türksam*, Retrieved from <https://www.türksam.org/detay-federasyon-gorunumlu-otonomi-uniter-devlet>.
- Hadjicostis, M. (2017, 26 June). Back to Switzerland for Cyprus Peace Deal Talks. *AP News*, Retrieved from <https://apnews.com/article/switzerland-business-geneva-international-news-europe-ef49fff507774da18c9e3ee7907e0f46>.
- Jabbour, J. (2021, May). *France vs. Turkey in the EastMed: A geopolitical rivalry between a 'keeper' of the old order and a challenging emergent power* (Briefings de l'Ifri). Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/jabbour_france_vs_turkey_eastmed_2021.pdf.
- Karabat, A. (2019, 28 January). 'Gunboat Diplomacy will Continue': Turkish-Cypriot Gas Battle Set to Boil in 2019. *Middle East Eye*, Retrieved from <https://www.middleeasteye.net/news/gunboat-diplomacy-will-continue-turkish-cypriot-gas-battle-set-boil-2019>.
- Karbuç, S. (2019, July). *Doğu Akdeniz'de ne kadar doğal gaz var* (Bilkent Enerji Notları, No. 12), Retrieved from <https://drive.google.com/open?id=1DLMx9kmHcB2P2cTz73jp7yEmooehSDj9/>.
- Karbuç, S. (2021). Key challenges facing the eastern mediterranean: The future of regional energy development. *Insight Turkey*, 23(1), 115-138.
- Kasapoğlu, C. (2020, 2 November). *The Turkish Navy in Context: Military modernization and geopolitical transformation* (Al Sharque Strategic Research). Retrieved from <https://research.sharqforum.org/2020/11/02/the-turkish-navy/>.
- Kirişçi, K. & Toygür, İ. (2019, January). *Türkiye's New Presidential System and a Changing West: Implications for Turkish Foreign Policy and Türkiye-West Relations* (Brookings Türkiye Project Policy Paper, No. 15). From https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/01/20190111_Türkiye_presidential_system.pdf.
- Kostidis, M. (2022, 20 October). Türkiye Pours Money into Defense Industry. *Ekathimerini.com*, Retrieved from <https://www.ekathimerini.com/news/1196057/Türkiye-pours-money-into-defense-industry/>.
- Köprülü, N. (2020, December). *The Island of Cyprus in a Fluctuating Regional Environment: A Turkish Cypriot Perspective*. Paper Presented at Antalya Diplomacy Forum, Antalya, Türkiye. Retrieved from <https://antalyadf.org/wp-content/uploads/2020/12/The-Island-of-Cyprus-in-a-Fluctuating-Regional-Environment-A-Turkish-Cypriot-Perspective.pdf>.
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Türkiye (2017, 25 October). Greek Cypriot's Unilateral Activities in The Eastern Mediterranean. Retrieved from http://www.mfa.gov.tr/greek-cypriot_s-unilateral-activities-in-the-eastern-mediterranean.en.mfa.

- NTV (2022, 1 July). KKTC'den Rum kesimine dört başlıkta yeni işbirliği önerisi. Retrieved from <https://www.ntv.com.tr/turkiye/kktcden-rum-kesimine-dort-baslikta-yeni-is-birligi-onerisi,dg4PGuk-Dka3-Ot6lRZm-w>.
- Özdemir, Ç. (2020). The United States-Backed Containment of Turkey in the Eastern Mediterranean. *Insight Turkey*, 22(2), 111-126.
- Özertem, H. (2021, July). *Back to 'the Tradition': Türkiye's Changing Position from a Federal to a Two State Solution to the Cyprus Conflict* (IFRI). Retrieved from https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ozertem_cyprus_conflict_2021.pdf.
- Panayiotides, C. (2020, 20 September). Federation: Who supports it and why. *Cyprus Mail*, Retrieved from <https://cyprus-mail.com/2020/09/20/federation-who-supports-it-and-why/>.
- Sonan, S., Küçükşener, E. & Porat, E. (2020). *Kuzey Kıbrıs'ta siyaset ve toplum: Bir anket çalışması* (Friedrich Ebert Stiftung). Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/zypem/17603.pdf>.
- Straw, J. (2017, 1 October). Only a Partitioned Island Will Bring the Dispute between Turkish and Greek Cypriots to An End. *Independent*, Retrieved from <https://www.independent.co.uk/voices/cyprus-turkish-greek-cypriots-partition-eu-international-community-should-act-a7976711.html>.
- Temizer, M. (2021, 16 July). East Med Energy Could be Key to Improving Turkey-Israel Relations. *Anadolu Ajansı*, Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/economy/east-med-energy-could-be-key-to-improving-turkey-israel-relations/2303041#>.
- The World Bank. (n.d.) GDP Per Capita (Current US\$) – Türkiye. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=TR>.
- Townley, D. (2022, 22 December). 'America is Back': How Joe Biden Repaired US Relationships with the Rest of the World in 2002. *The Conversation*, Retrieved from <https://theconversation.com/america-is-back-how-joe-biden-repaired-us-relationships-with-the-rest-of-the-world-in-2022-195407>.
- TRT WORLD (2019, 10 December). Why did Turkey Sign a Maritime Deal with Libya? Retrieved from <https://www.trtworld.com/turkey/why-did-turkey-sign-a-maritime-deal-with-libya-32064>.
- 20 Minutes (2022, 24 March). Vente D'armes : Athènes Finalise L'achat à La France de Trois Frégates et de Six Rafale. Retrieved from <https://www.20minutes.fr/monde/3258739-20220324-athenes-finalise-achat-france-trois-fregates-six-rafale>.
- Uzgel, İ. (2020, November). Türkiye and the Mediterranean Imbroglia: The Story of an aspiring regional power. (Friedrich Ebert Stiftung). Retrieved from <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/beirut/17494.pdf>.
- Yılmaz, M. E. (2005). The Cyprus conflict and the Annan Plan: Why one more failure. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5(1), 29-39.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLERDE DEMOKRATİKLEŞME SORUNU*

Mahmut BOZAN²⁶¹

Öz

Sanayi devrimi ile başlayan küreselleşme, bilgisayar ve internetle birlikte pek çok alanda küresel bütünleşmeye yol açmıştır. Artık dünya birbirinden ayrı kendi bütünlüğü içinde yaşayan kıtalardan oluşmamakta, bilakis bütünleşik kocaman bir devlet manzarası arz etmektedir. Güçlü ülkelerin sömürge rekabeti sebebiyle çıkardığı savaşlar sömürülen ülkeler kadar sömüren ülkeler için de yıkıcı olmuş, bu sebeple Cemiyeti Akvam ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası teşkilatlar kurularak savaşların önlenmesine çalışılmıştır. ABD öncülüğünde 2. Dünya Harbinin galipleri tarafından kurulan BM maalesef barışı korumada başarılı olamamaktadır. BM bugün kendisine üye 193 ülkenin değil, veto ayrıcalığına sahip Güvenlik Konseyi daimi üyesi beş ülkenin menfaatlerine hizmet etmektedir. Bu duruma başta Türkiye olmak üzere dünyada pek çok ülke itiraz etmektedir. BM'nin üye ülkeler tarafından demokratik temsil esasına göre yeniden yapılandırılarak bir Dünya Parlamentosuna dönüştürülmesi, ayrıcalıkların kaldırılması, BM'nin altındaki IMF ve Dünya Bankası gibi diğer uluslararası kuruluşların da benzer şekilde demokratikleştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada başta BM olmak üzere uluslararası kuruluşların yapıları incelenerek demokratikleştirilmelerine yönelik öneriler ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cemiyeti Akvam, Birleşmiş Milletler, BM Güvenlik Konseyi.

JEL Code: F53-F55

THE PROBLEM OF DEMOCRATIZATION IN THE UNITED NATIONS

Abstract

Globalization which has been around since industrial revolution has led global integration in many area together with computer and internet. The world does not consist of continents which come through discrete form each other and within their integrity; on the contrary, it poses a view of an enormous integrated state. Since wars started by colonial competition of powerful countries are destructive not only for colonized countries but also for colonizers, they have been endeavoured to be prevented through international organizations such as the League of Nations and the United Nations. The United Nations founded by victorious countries in World War II under the leadership of the USA has not been able to maintain the peace. The United Nations serves to interests of not 193 member countries, but of five permanent members of UN Security Council. Many countries around the world, especially Turkey, object to this situation. The UN requires to be transformed to a World Parliament by restructuring it on the basis of democratic representation, the privileges requires to be abolished, and the IMF and the World Bank under the UN needs to be democratized in a similar way. In this study, some propositions on the democratization of international organizations, especially on the UN, will be discussed by examining their structures.

Key Words: League of Nations, United Nations, UN Security Council.

JEL Code: F53-F55

* Bu makale 13-15 Nisan 2016 tarihinde Kazakistan'da yapılan 5. Uluslararası Bilim, Kültür ve Spor Konferansında sözlü bildiri olarak sunulmuş, özeti bildiri kitapçığında yayımlanmıştır.

¹ Prof. Dr., Bartın Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mbozan@bartin.edu.tr.

ORCID: 0000-0002-5936-7021.

Başvuru Tarihi (Received): 23.02.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Birleşmiş Milletleri Cemiyeti Akvam'ın vârisi olarak kabul edebiliriz. Bu sebeple dünya barışını koruma düşüncesi 1. Dünya Harbine kadar gider. Harbin ardından ABD Başkanı Wilson, 14 maddelik bir barış programı yapmış, barışın sağlanması ve korunması için milletler arası bir cemiyetin kurulmasının gerekliliğinden söz etmiştir. Birleşik Krallık (BK) ve Fransa'nın da böyle bir teşkilat için çalıştıkları bilinmektedir. Daha sonra kurulan Milletler Cemiyeti çoğunlukla BK ve Fransız menfaatlerinin âzamileştirilmesine alet olmadan öte bir işe yaramamış, 2. Dünya Harbinin çıkmasını da önleyememiştir.

2. Dünya Harbinden sonra galip devletler hem ellerindeki korumak hem de sömürdüğü ülkelerin karşı hareketlerini engellemek için yeni bir uluslararası teşkilat kurma arayışına girmişlerdir. Mazlum ve mağlup ülkeler de hak ve hukuklarını emperyalist devletlerden kurtarmak ümidi ile böyle bir teşkilatı gerekli görmüşlerdir. Ancak Batı siyasi düşüncesi için yeni bir uluslararası teşkilat kurma fikrinin ana ögesi olan hâkimiyetini idame ettirme anlayışında bir değişme olmamıştır. Dünyada barış temin ve korumanın gerçekleştirilmiş bir ideal olduğunu söylemek mümkün değildir. Birinci Dünya Harbini müteakip kurulan Milletler Cemiyeti büyük oranda İngiliz politikalarının damgasını taşıırken, yerine kurulan BM ise ortaya çıkan yeni süper gücün, yani ABD'nin nüfuzu altına girmekten kurtulamamıştır.

Kısmen Sovyetler Birliği ve Çin tarafından dengelenen ABD, Soğuk savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla neredeyse rakipsiz kalmıştır. ABD yakaladığı bu fırsatta kısa süreliğine de olsa artık tek süper güç olarak BM'yi dikkate almadan Dünyanın herhangi bir yerinde askeri operasyonlara girişebilmiş ve kendi menfaati icabı istediği ülkeyi düşman ilan edebilmiş veya işgal etmiştir. Temel vazifesi barışı korumak ve ihtilaflara barışçı yollardan çözüm bulmak olan BM ise ABD'nin Irak'ı işgalinde olduğu gibi devre dışı kalmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) oligarşik yapısı sebebiyle güçlü devletlerin icraatlarını meşrulaştırıcı bir araç olurken, zayıf ve savunmasız ülkeler için zararlı bir unsura dönüşmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmeler ve yaşanan hâdiseler uluslararası düzeyde BM'nin varlık sebebini tartışmalı hale getirmiştir. SSCB tehdidini kutuplaştırma siyasetinin manivelası olarak kullanan ABD, SSCB'nin dağılmasından sonra rakipsiz kalmış ve caydırıcılık siyasetini idame için mevhum düşman arayışına girmiş, bu sebeple de “haydut devletler” terminolojisini kullanmaya başlamıştır. Böylece kendi listelediği “haydut devletler” üzerinden hareket serbestisini devam ettirmeye çalışmıştır (Özkan, 2002, s. 252).

Artık ABD güdümündeki BM'nin yeniden yapılandırılmasının zamanı çoktan gelmiştir. Yeniden yapılanmada uluslararası teşkilatın yeri, organları, karar alma şekilleri, çalıştıracağı bürokrat ve sair memurlar, genel sekreterin seçimi gibi pek çok konunun hakkaniyet ve demokratik esaslara göre yeniden belirlenmesine, BMGK'deki ayrıcalıklı konumların iptaline ihtiyaç vardır. Bu fikre BMGK'de veto hakkı olan daimî üyeler dışında “hayır” diyecek bir ülke bulmak mümkün değildir. Ama BM'nin yeniden yapılanması konusunda neredeyse tüm ülkeler mutabıktır. Bu makalede BM'nin yapı ve işleyişi değerlendirilerek yeniden yapılandırılması üzerinde durulacaktır.

1. Milletler Cemiyeti veya Cemiyeti Akvam

Uluslararası alanda barışın korunması için kurulan ilk resmi teşekkül Cemiyeti Akvam'dır. Milletler Cemiyeti olarak da ifade edilen bu teşkilat Birinci Dünya Harbini müteakip gündeme gelmiştir. ABD Başkanı Woodrow Wilson uluslararası barış için bir milletler cemiyetine olan ihtiyaçtan bahsetmiştir. 14 maddeden müteşekkül Wilson Prensipleri ilk dört maddesi beynelmilel bir teşkilatın kurulması ile ilgili olup bu fikir ABD'nin Avrupalı müttefikleri tarafından da paylaşılmıştır. Tüm bu çalışmalar sonucu ortaya çıkan Milletler Cemiyeti (MC) ve onun kurucu belgesi olan Milletler Cemiyeti Misakı, Müttefik Devletlerle Almanya arasında yapılan Paris Barış Konferansında 26 maddelik bir vesika şeklinde düzenlenmiştir. 32 Devlet ve Dominyonun iştiraki

ile 18 Ocak 1919'da çalışmalarına başlayan Cemiyeti Akvam veya MC aslında 1. Dünya Harbi galiplerince teşkil olunan "Onlar Meclisi" tarafından yönetilmekteydi.

10 Ocak 1920'de İsviçre'nin Cenevre kentinde resmen kurulan MC; Genel Kurul, Konsey ve Sekreterlik olmak üzere üç temel organa sahipti. Genel kurulun yetkileri sınırlı bir yapı arz ediyor ve tüm üyeleri içine alıyorken, Konsey tam yetkili olarak daimî üye olan Müttefik Devletler ile onlara paralel duran seçilmiş dört ülke temsilcisinden meydana geliyordu. Haliyle MC, Müttefik Devletlerin iradelerini meşrulaştıran bir organa dönüşüyordu. MC'nin sekreteryası ise önce İngiliz ve daha sonra Fransız ve bir İskoçyalı tarafından temsil olunmuş, sekreterler büyük devletlerin emirlerini uygulamadan öte bir faaliyet göstermemişlerdir.

Küresel menfaat çatışmalarının savaş yolu ile çözümlenmeye çalışıldığı her iki dünya harbinde de galipler tarafından hükümranlığın korunmasını garanti altına almak maksadıyla uluslararası teşkilatlar kurulmuş, ancak bu teşkilatların "dünya barışını korumak" amacıyla kurulduğu iddia edilmiştir (Uluslararası, 2008, s. 247). Diğer yandan MC tüm devletleri bünyesine alamadığı gibi, İngiliz politikalarının bir aracı gibi kullanılması sebebiyle üyelikten çekilmelere de yol açmıştır. Avrupa'da güç dengelerinin BK ve Fransa'dan Almanya'ya kayması, Rusya'nın çekimsizliği ve ABD'nin de Teşkilat dışında olması ve özellikle Teşkilatın İngiliz ve Fransız emellerine hizmet etmesi sebebiyle varlığını devam ettiremeyerek konferansın 21. Genel Kurul toplantısında 19 Nisan 1946 tarihi itibarıyla feshedilmiştir.

MC'nin Türkiye ile ilgili kararları hatırlandığında, İngiliz ve Fransız menfaatlerinin nasıl korunduğu görülür. MC Rum ve Türk ahalinin mübadelesinde Yunanlıları, Musul Sancağının statüsünde İngilizleri ve Hatay Sancağının statüsünde Fransızları desteklemiştir. İlk iki anlaşmazlık Türkiye aleyhine sonuçlandığı halde, Hatay Sancağı kendi iradesi ile Türkiye'ye katılma kararı almış olduğu için mesele aleyhimize sonuçlandırılmamıştır. İlk iki kararın alındığı tarihlerde Türkiye henüz MC'ye üye olmamıştı. Bu gelişmelerden sonra Türkiye 1932 yılında MC'ye üye olmuştur.

MC'nin Türkiye'ye bir menfaati olmamakla beraber Türkiye'nin MC'ye yıllık aidat olarak 337.048.46 Altın Franklık bir katkısı olmuştur (Uluslararası, 2008, s. 247). Kısaca maddi durumu pek de parlak olmayan Türkiye MC bütçesini 14 yıl boyunca takviye etmiştir.

2. Milletler Cemiyeti Tecrübesi

Dünyada BM'den önce aslında önemli dersler çıkarılması gereken bir MC tecrübesi yaşanmıştı. MC'nin de dünyada barışı korumak gibi bir amaç için kurulduğu ifade edilmişti. Birinci Cihan Harbi'nin dehşeti insanlığın hâfızasında canlılığını korurken böyle bir teşkilatın kurulması fikri belki de barışa hasret duyanlar için oldukça cezbediciydi. Ancak MC'nin İkinci Dünya Harbi'ni önlemede başarısız olması, varlık sebebini de ortadan kaldırmada kuruluşunu mâkul gösteren sebepler kadar gerekçe sunuyordu.

MC'nin malvarlığı ve arşivleri de mâlul olduğu hastalıklar gibi BM'ye geçtiği için ders verici özellikler taşıdığı söylenebilir. Ayrıca BM'nin başarısızlığının anlaşılmasına da bir derece yardımcı olabilir. Öncelikle MC küresel bir kimliğe sahip olamamıştı. İkinci Dünya Harbi ile dünyanın bir numaralı gücü haline gelen ABD teşkilata üye olmamıştı. Şekil 1'de görüldüğü üzere önemli üye devletlerin bir kısmı daha sonra üyelikten çekilmişti. MC Konseyinin istikrarsız yapısı, karar almada oybirliği şartı, sosyal konuların Uluslararası Çalışma Teşkilatı'na bırakılması, Genel Sekreterin görevlerinin idarî işlerle sınırlandırılması, daha da önemlisi teşkilatın Birleşik Krallık ve ortaklarının "kâr maksimizasyonu" aracı olarak kullanılması gibi sebepler MC'nin sonunu hazırlayan unsurlar olarak zikredilebilir (Sur, 2013, s. 2536-2538).

3.1. Birleşmiş Milletler'in Teşkilat Yapısı

BM'nin yapısında 6 organ bulunmaktadır. Bunlar Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Vesayet Meclisi, Uluslararası Adalet Divanı ve Sekreterliktir. Genel Kurul, üye olan tüm devletlerin iştirak ettiği ana organdır. Her üye devletin bir oy hakkı vardır. Kararlar hazır bulunan ve oy veren üyelerin çoğunluğu ile alınmaktadır. BM Anlaşmasının 18. maddesine göre bazı önemli meselelerde kararların üçte iki çoğunlukla alınması gerekmektedir. Genel Kurul BM yetki alanı içine giren her konuyu görüşüp, değerlendirebilir ve ilgili kurullara tavsiyelerde bulunabilir. Bu durum BM'yi uluslararası bir forum haline dönüştürmekte ve dünya meselelerinin görüşülmesine fırsat tanımaktadır.

Genel Sekreterlik ise bir Genel Sekreter ve yeteri kadar memur ve yöneticiden meydana gelmektedir. Genel Sekreter BM'nin baş idarecisi ve temsilcisidir. Güvenlik Konseyinin tavsiyesi doğrultusunda genel kurulca seçilmektedir. Genel sekreterin eğilimleri de BM'nin çalışmalarını etkilemekte olduğu için genel sekreterlik önem kazanmaktadır. Şimdiye kadar görevlendirilen sekiz genel sekreterlerin biyografileri incelendiğinde BM'nin hangi amaçlar için kurgulandığının ipuçları bir kere daha apaçık şekilde ortaya çıkacaktır. Tablo 1'de BM Genel Sekreterlerinin bir listesi görülmektedir.

Tablo 1: *BM Genel Sekreterleri (1945-2022)*

Genel Sekreterler	Görev Süresi	Ülkesi
Gladwyn Jebb	24.10.1945 – 01.02. 1946	Birleşik Krallık
Trygve Lie	01.02. 1946 – 10.11.1953	Norveç
Dag Hammarskjöld	10.04. 1953 –18.09. 1961	İsveç
U Thant	30.11.1961 – 31.12. 1971	Myanmar
Kurt Waldheim	01.01. 1972 – 31.12. 1981	Avusturya
Javier Pérez de Cuéllar	01.01. 1982 – 31.12. 1991	Peru
Boutros Boutros-Ghali	01.01. 1992- 31.12. 1996	Mısır
Kofi Annan	01.01. 1997 – 31.12. 2006	Gana
Ban Ki-moon	01.01. 2007 – 31.12. 2016	Güney Kore
Antonio Guterres	01.01. 2017-	Portekiz

Kaynak: <https://www.un.org/sg/en>.

Milletler Arası Adâlet Divanı da BM'nin önemli organlarından bir diğeri olup Genel Kurul ve Güvenlik Konseyinin 9 yıl için seçtiği 15 hâkimden meydana gelmektedir. Merkezi Hollanda'nın Lahey şehrinde olan Adalet Divanı, BM'nin yüksek mahkemesidir. Yeniden yapılanmada Adalet Divanı'nın da her türlü şaibeden uzak ve tüm Dünya devletlerinin itimadına lâyık bir konuma getirilmesi gerekmektedir. Aynı yaklaşım hem Ekonomik ve Sosyal Konsey hem de Bretton Woods kuruluşları olarak adlandırılan WB ve IMF için de geçerlidir.

3.2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği

Genel Sekreterlik BM'nin önemli organlarından biridir. Genel Sekreter, BM Genel Kurulunca BM Güvenlik Konseyi'nin önerisi üzerine altı yıllık bir dönem için atanmakta, görev süresi uzatılabilmektedir. Genel Sekreterin seçilme yerine tayin edilmesi, Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi şartından gelmektedir. Yani Güvenlik Konseyi'nin bir aday gösterebilmesi için Anlaşmanın 27/3 fıkrasına göre daimî üyelerin oyları dâhil 7 üyenin müspet oyu gerekmektedir. Düzenleme daimî üyelerden herhangi birinin vetosuna açık kapı bırakmaktadır. Bu durumda yine Güvenlik Konseyi belirleyici güç olmakta, BM Genel Kurulu tasdik makamından öteye geçmemektedir.

BM Sekreteryası, Genel Sekreter ile örgütün gerek duyabileceği memurlardan oluşur. Genel Sekreter BM'nin en üst memuru olup Genel Kurul'un, Güvenlik Konseyi'nin, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in ve Vesayet Meclisi'nin bütün toplantılarında bu sıfatla hareket eder; bu organlar tarafından kendisine verilen bütün öteki görevleri de yerine getirir. Örgütün çalışması konusunda Genel Kurul'a yıllık rapor sunar; uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak değerlendirdiği durumlarda Güvenlik Konseyi'ni uyarabilir; uluslararası anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapabilir. Genel Sekreter BM'nin gayri resmi olarak sözcüsü ve liderliğini görevini de üstlenir (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf).

3.3. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

Güvenlik Konseyi BM'nin en yetkili ve siyasi yürütme organı olup 15 üyeden meydana gelmektedir. Bunlardan 5 tanesi daimî üye (ABD, BK, Çin, Fransa, Rusya), 10 tanesi ise geçici üye olup coğrafi dengeler dikkate alınarak BM Genel Kurulunca ikişer yıllık süreler için seçilmektedir. Her üyenin bir oyu bulunmakta ve kararlar en az 9 üyelik ekseriyetle alınmaktadır. *Ancak daimî üyelerden birisinin veto ettiği bir teklif reddedilmiş sayılmakta, bu yolla BM fiilen daimî temsilcilerin kontrolü altına girmektedir.* Bu antidemokratik yapıyı artık uluslararası camia kaldıramamakta, bu yapının mutlaka düzeltilmesi gerekmektedir.

BM'nin temel amacı dünyada barışı sağlamak ve korumaktır. Oysa iki dünya harbi sonrası aynı çapta olmasa da savaşız bir dönem geçmediği gibi uluslararası düzeyde çok büyük hak ihlalleri yaşanmış ve yaşanmaya da devam etmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin varlık sebebi dünyada barışın tesisi ve sistematik insan hakları ihlallerine karşı müessir tedbirler alınması iken Ruanda, Bosna-Hersek, Kosova ve Sudan'daki iç savaşa ilişkin adım atmaması BM'yi güvenilemeyecek bir kurum haline getirmiştir (Arsava, 2007, s. 11).

Temel fonksiyonlarını yerine getiremeyen Güvenlik Konseyinin daimî üyelerinin veto avantajını daha geniş bir alanda kullanmaya yönelik adımlar atmaya çalışması da oldukça manidardır. Konseyin yetki alanını güvenlikten kuraklığa, salgın hastalıklardan terörizme, kadın haklarından çevre sorunlarına, insan haklarından darbelere kadar oldukça geniş bir alana genişletmeye çalışması problemi daha da ağırlaştırmaktadır. Güvenlik Konseyi Kasım 2020 tarihine kadar bazıları tüm devletler üzerinde bağlayıcı olan 2500'den fazla karara imza atmıştır. Güvenlik Konseyi bu kararları alırken, üye devletlere sorumluluklar yükleyerek uluslararası hukuk sisteminin temel taşlarını zayıflatmakta, BM Şartı'ndan kaynaklanan yetkilerini yine kendisi yorumlayarak pek haksız bir şekilde *küresel yasa koyucu* rolüne soyunmaktadır. Bu durum Güvenlik Konseyi'nin elinde tuttuğu siyasi hegemonyayı tahkim etmeye çalıştığının açık bir delilidir (Kırdım, 2022, s. 64).

Dünyada BM'ye olan güven iyice sarsılmıştır. BM'nin dünyada barışı tesisinin önündeki en büyük engel ise Güvenlik Konseyinin bizzat kendisidir. Kuruluşundan bugüne kadar beş daimî üye Güvenlik Konseyi gündemine gelen pek çok kararı veto etmiştir. Bu sayıya veto edileceğine inanıldığı için oylamaya sunulmayan karar tasarıları dâhil değildir. Tablo 2'de BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin veto sayıları görülmektedir.

Tablo 2: *BM Güvenlik Konseyi Daimî Üyelerinin Kullandığı Veto Sayısı (1946-2022)*

BM Güvenlik Konseyi Daimî Üyeleri	Veto Sayıları
SSCB ve Rusya Federasyonu	122
Amerika Birleşik Devletleri	82
Birleşik Krallık	29
Fransa	16
Çin	17
Toplam	266

Kaynak: <https://psdata.un.org/dataset/DPPA-SCVETOES>.

Tablo 2 incelendiğinde soğuk savaş döneminin kutuplaştırdığı uluslararası siyasette ABD ve müttefikleri BK ve Fransa'nın veto sayısının SSCB/Rusya Federasyonu ve Çin'i dengelediği, diğer bir ifade ile de ABD ve Rusya'nın menfaatlerine hizmet ettiği görülür. BM Güvenlik Konseyi'nin vetolarının dünya sulhuna değil, kendi ülke menfaatlerine hizmet ettiği aşikârdır. BM'nin dünya barışına ne kadar hizmet ettiği hususunda çok ciddi tartışmalar vardır. Bu tartışmaların en önemli sebebi Güvenlik Konseyinde beş devletin daimî üyelik ve veto ayrıcalığına sahip olmasıdır. Zira tarihsel süreçten çok net okunabildiği gibi Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleri milli menfaatlerine aykırı gördükleri her durumda veto kartını kullanmakta ve örgütün işleyişini sekteye uğratmaktadır (Karabulut, 2015, s. 56). Hatta bu beş daimî üye kendi menfaatlerini dolaylı yollardan etkileyebilecek üçüncü devletlere ilişkin karar tasarılarına karşı da veto silahını kullanmaktan çekinmemektedir (Bayraktar, 2012, s. 29).

Güvenlik Konseyi üyelerinin mutlak veto yetkisine Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden sonra nihayet bir itiraz gelebilmiş, Türkiye'nin de aralarında olduğu 83 üye devlet tarafından sunulan karar tasarısı Genel Kurul'da kabul edilmiştir. Sonucu değiştirecek olmasa da "BM Genel Kurulu, Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesinden biri tarafından veto kullanılması halinde, 10 gün içinde otomatik olarak toplanma ve veto eden üyeden istizah talebi" kararı alınmıştır (turkiye.un.org/tr). Bu karar yeterli değildir. Bu kararı takip edecek yeni kararlara ihtiyaç vardır. Zira dünyanın değişik bölgelerinde ortaya çıkan krizler için belki de hiç ilişkileri ve temas noktaları olmadığı halde Konseydeki üyelerin veto yetkisi ile krize müdahaleleri oldukça can sıkıcı olmaya başlamıştır. Mesela Suriye'deki krizden pek çok açıdan birinci derecede etkilenen Türkiye'nin "dünyanın öbür ucundaki" ABD ve Çin kadar olaya müdahil olamaması hiçbir şekilde açıklanamaz.

Diğer yandan BM güçlü devletler tarafından kolayca devre dışı bırakılabilmektedir. Mesela ABD, BM Güvenlik Konseyi'nden Irak'a müdahale kararı çıkaramayınca bu işi Birleşik Krallık ile birlikte yapmış, sonuçta Irak'ı işgal etmişlerdir. Bu durum BM'nin varlığı veya yokluğunun ABD için önemli olmadığını ortaya koymaktadır. BM desteği bir meşrulaştırma aracı olarak görülürken, desteklememesi ise bir engel teşkil etmemektedir (Çiftçi, 2009, s. 216).

4. Birleşmiş Milletler'e Bağlı Kuruluşlarda Yapı ve İşleyiş

BM ve bağlı kuruluşlarda yapı ve işleyiş şüphesiz bu makalenin sınırlarını aşar. Ancak burada uluslararası bir organizasyonun hakkaniyet ve eşitlik ilkeleri üzerinden genel görünümünü vermek ve büyük resmi ana hatları ile görmek amaçlanmaktadır. Bunun için teşkilat merkezlerinin ülkelere göre dağılımı, yöneticilerin aidiyetleri, personel sayıları ile bütçeleri incelenecektir.

4.1. Birleşmiş Milletler ve Bağlı Kuruluşların Merkez ve İdari Yapıları

BM oldukça geniş bir yapılanmanın tepe kuruluşu olup bu yapı BM ailesi olarak ifade edilmektedir. BM'ye bağlı 15 adet uluslararası uzman kuruluş vardır. Ayrıca yine BM'ye bağlı 6 adet fon ve program ile fon, program ve uzman kuruluş vasfını taşımamakla birlikte yine BM'ye bağlı 9 adet kuruluş daha bulunmaktadır. BM'ye bağlı olmamakla birlikte 4 adet de ilgili kuruluş

vardır. Tablo 3’de verilmiş olan bu kuruluşlar incelendiğinde kahir ekseriyetinin merkezlerinin ABD ve Avrupa’da oldukları görülür.

Ana yapı olarak BM genel merkezi New York’tadır. Keza Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası (WB) gibi çok önemli kuruluşların merkezi de Washington’dadır. Kuruluş merkezlerinden 26 tanesi Avrupa’da, birer tanesi ise Kanada, Japonya ve toprakları zorla elinden alınan Filistinlilerin göçürüldüğü Ürdün’dedir. O da Filistinli Mültecilere Yardım Ajansıdır. Afrika’ya lütfedilen İnsan Yerleşimleri ve Çevre programlarının merkezleri ise Kenya’dadır (www.un.org/en/about-us/un-system).

BM’ye bağlı kuruluşların üst yöneticilerinden bir tanesi bile Türk veya İslâm kimliğine sahip değildir. Zaman zaman Mısır’lı BM Genel Sekreteri Butros Butros Gali örneğinde olduğu gibi kişilere tesadüf edilse de bu kişiler ya o ülkenin gayri Müslimlerinden veya nadirattandır. Aynı durum Afrika ve Asya ve Latin Amerika ülkeleri için de büyük oranda böyledir. Bu kuruluşların üst yöneticileri geriye doğru incelendiğinde de farklı bir sonuca ulaşamaz. Sadece üst yöneticiler değil BM ve bağlı, ilgili ve ilişkili tüm kuruluşların personel yapılarında da benzer bir durum söz konusudur.

Tablo 3: BM'ye Bağlı ve İlgili Kuruluşlar

Adı	Kısaltma	Kuruluş	Merkezi	Başkanı
Dünya Bankası	WB	1947	Washington/ABD	D. R. Malpass
Uluslararası Para Fonu	IMF	1945	Washington /ABD	K. Georgieva
Dünya Sağlık Teşkilatı	WHO	1948	Cenevre, İsviçre	T.A. Ghebreyesus
BM Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı	UNESCO	1945	Paris, Fransa	A. Azoulay
Uluslararası Çalışma Teşkilatı	ILO	1919	Cenevre, İsviçre	G. Ryder
Gıda ve Tarım Teşkilatı	FAO	1945	Roma, İtalya	Q. Dongyu
Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu	IFAD	1977	Roma, İtalya	G. Hounbo
Uluslararası Denizcilik Teşkilatı	IMO	1959	Londra/İngiltere	K. Lim
Dünya Meteoroloji Teşkilatı	WMO	1950	Cenevre, İsviçre	P. Taalas
Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü	WIPO	1967	Cenevre, İsviçre	D. Tang
Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı	ICAO	1947	Montreal, Kanada	J. C. Salazar
Uluslararası Telekomünikasyon Birliği	ITU	1865	Cenevre, İsviçre	H. Zhao
BM Endüstriyel Gelişme Teşkilatı	UNIDO	1966	Viyana, Avusturya	G. Müller
Dünya Posta Birliği	UPU	1874	Bern, İsviçre	M. Metoki
Dünya Turizm Teşkilatı	UNWTO	1975	Madrid, İspanya	Z. Pololikaşvili
Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu	IAEA	1957	Viyana, Avusturya	R. Grossi
Dünya Ticaret Teşkilatı	WTO	1995	Cenevre, İsviçre	N.O. Iweala
Uluslararası Göç Teşkilatı	IOM	1951	GrandSaconnex İsviçre	A. Vitorino
BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı	UNCTAD	1964	Cenevre, İsviçre	R. Grynspar
BM Kalkınma Programı	UNDP	1965	New York, ABD	A. Steiner
BM Çevre Programı	UNEP	1972	Nairobi, Kenya	I. Anderson
BM Mülteciler Yüksek Komiserliği	UNHCR	1950	Cenevre, İsviçre	F. Grandi
BM Filistinli Mültecilere Yardım Ajansı	UNRWA	1948	Amman, Jordan	P. Lazzarini
BM Çocuklara Yardım Fonu	UNICEF	1946	New York, ABD	C. M. Russell
BM Nüfus Fonu	UNFPA	1967	New York, ABD	N. Kanem
Dünya Gıda Programı	WFP	1961	Roma, İtalya	D. Beasley
BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi	UNODC	1991	Viyana, Avusturya	G. F. Waly
BM İnsan Yerleşimleri Programı	UNHABITAT	1977	Nairobi, Kenya	M. M. Sharif
BM Kadın	UNWomen	2010	New York, ABD	S. Bahous
BM Proje Servis Ofisi	UNOPS	1973	Kopenhag/Danimarka	J. Wandel
<i>BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği</i>	<i>OHCHR</i>	<i>1993</i>	<i>New York, ABD</i>	<i>M. Bachelet</i>
<i>BM Silahsızlanma Araştırmaları Enstitüsü</i>	<i>UNIDIR</i>	<i>1984</i>	<i>Cenevre, İsviçre</i>	<i>R. Geiss</i>
<i>Kimyevi Silahların Yasaklanması Teşkilatı.</i>	<i>OPCW</i>	<i>1997</i>	<i>Lahey, Hollanda</i>	<i>F. Arias</i>
<i>BM Sistem Personel Koleji</i>	<i>UNSSC</i>	<i>2002</i>	<i>Turin, İtalya</i>	<i>J. Javan</i>
<i>BM Eğitim ve Araştırma Enstitüsü</i>	<i>UNITAR</i>	<i>1963</i>	<i>Cenevre, İsviçre</i>	<i>N. Seth</i>
<i>BM Üniversitesi</i>	<i>UNU</i>	<i>1972</i>	<i>Tokyo, Japonya</i>	<i>D. M. Malone</i>
<i>BM Afet Riskini Azaltma Ofisi</i>	<i>UNDRR</i>	<i>1999</i>	<i>Cenevre, İsviçre</i>	<i>M. Mizutori</i>
<i>BM HIV/AIDS Programı</i>	<i>UNAIDS</i>	<i>1994</i>	<i>Cenevre, İsviçre</i>	<i>M. Sidibé</i>

Kaynak: <https://unsceb.org/board-members>.

Bu tabloya göre Dünya, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'dan ibarettir. Hıristiyanlardan başka dünyada sanki başka millet de yaşamamaktadır. BM ve bağlı kuruluşların genel merkez dağılımındaki açık adaletsizlik ve başkanlarının kimlikleri bile yeniden bir yapılanmanın ne kadar âcil olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci Dünya Harbinin galipleri küresel siyasetin belirleyicileri, değişmez oyuncularını konumundadır ve gerek BM gerekse bağlı kuruluşlar bu siyasetin meşrulaştırıcı aparatlarıdır. Ayrıca bu kuruluşların bütçe ve maliyetleri de kolaylıkla üye ülkelere taksim edilerek karar alma merkezileştirilirken, mali yük dağıtılmış olmaktadır.

4.2. Birleşmiş Milletler ve Bağlı Kuruluşların Personel ve Bütçesi

BM'de ıslaha muhtaç alanlardan birisi de personel sistemi ve insan kaynakları yönetimi ile bütçedir. BM Üst Düzey Yöneticiler Koordinasyon Kurulu Sekreterliği tarafından Birleşmiş Milletler Sistemi Örgütlerinden toplanan verilere göre 2021 yılı itibariyle BM genel merkezinde 21.350 personel; bağlı, ilgili kuruluş ve fonlarda ise 43.452 personel olmak üzere 64.752 işi istihdam edilmektedir (CEB_Personnel_Statistics_2022). BM ve bağlı kuruluşların politika belirleme ve karar alma yetkisine sahip üst yöneticileri ile uzmanlarının kahir ekseriyetinin zaten ABD ve Avrupa menşeli olduğu ifade edilmişti. Diğer çalışanlarda da farklı bir durum yoktur. Binaenaleyh âdil bir dağılımdan söz edilmesi mümkün değildir. Oysa bu kurumlar sözde tüm dünya milletlerini ve devletlerini temsil etmektedirler. Bu kadar personelin aldığı maaşlar tüm üye ülkelerin ödedikleri bütçelerden karşılanmaktadır. Yani bir taşla birkaç kuş birden vurulmakta, Batı İttifakı lehine çalışan bir siyasi çarkın giderleri ondan hiçbir istifadesi olmayan, hatta ondan zarar bile gören diğer ülkelere yüklenmektedir.

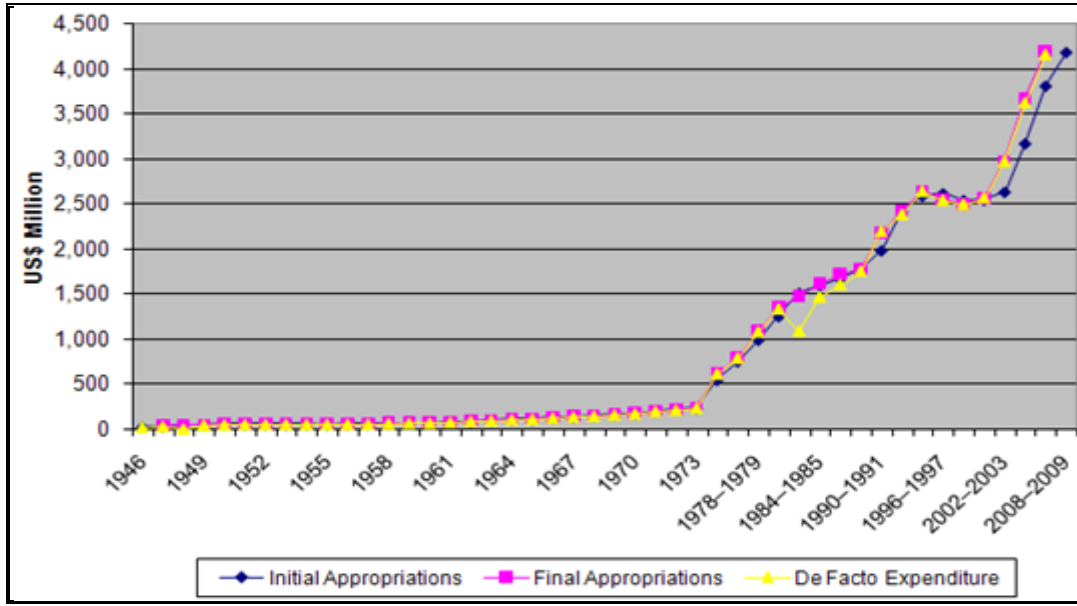
BM Genel merkezi ve bağlı kuruluş ve fonların gerek cari gerekse proje ve faaliyet giderleri ile istihdam edilen personel bütçeleri BM Genel Kurulu tarafından onaylanmaktadır. 2022 için normal bütçenin yaklaşık %20'si yalnızca özel siyasi misyonlar için olmak üzere toplam 3,12 milyar dolarlık bütçe, dünya çapındaki görev istasyonlarındaki yaklaşık 40.000 çalışan için ayrılmıştır. Bu bütçeye üye devletlerin katkı oranları da Genel Kurul tarafından belirlenmekte ve her üç yılda bir yeniden müzakere edilmektedir. Buna göre bir ülkenin ödeme gücü en fazla %22, en az %0,001 arasında; üye devletin gayri safi milli hasılası, kişi başına düşen geliri ve diğer bazı ekonomik göstergeleri üzerinden yapılmaktadır (<https://betterworldcampaign.org/resources/briefing-book-2022/united-nations-budget>).

Barişi koruma misyonlarının 2023 bütçesi Genel Kurul tarafından 6,4 milyar dolar olarak, normal bütçe ise 5,4 Milyar dolar olarak onaylanmıştır. Bu bütçe, üç kıtaya yayılan 85.000 personel ile 10 BM misyonunu finanse etmek için kullanılmaktadır. Bu bütçenin en büyük tedarikçisi %28,3 ile ABD'dir. Onu %10,8 ile Japonya, %7,2 ile Fransa, %7,1 ile Almanya, %6,6'lık katkı ile BK ve Çin takip etmektedir. Rusya genel bütçede olduğu gibi savunma bütçesinde de gerilerde (%3,1) kalmaktadır.

Normal bütçenin Avustralya %2,07, Brezilya %2,93, Kanada %2,98, Çin %5,14, Fransa %5,59, Almanya %7,14, İtalya %4,44, Japonya %10,83, Meksika %1,84, Hollanda %1,65, Kore %1,99, Rusya %2,43, İspanya %2,97, İsviçre %1,04, Türkiye %1,32, BK %5,17, ABD %22 olmak üzere toplamda %81,61'ini karşılarken kalan diğer 176 devlet %18,39'unu karşılamaktadır. G20 üyesi Hindistan'ın katkısı %0,66 ve Endonezya'nın katkısı %0,34'da kalmaktadır. Türkiye genel bütçeye katkı sağlamada 36,03 milyon dolar ile 16. sırada iken, 1,5 milyon dolarlık katkısıyla Barişi İnşa Fonu'na (BİF) en çok katkı yapan 22. ülke konumundadır (www.un.org/ga/search/view).

Şekil 2'de BM'nin kuruluşundan 2009 yılına kadar olan program bütçesi görülmektedir. Şekil 2 incelendiğinde BM bütçesinin 1970'li yıllarda adeta bir sıçrama yaptığı ve günümüze kadar da sürekli arttığı görülmektedir.

Şekil 2: *BM Program Bütçesi (1946-2009)*

Kaynak: *Global Policy Forum, <https://www.globalpolicy.org/un-finance/tables-and-charts>*

Dünyada savaşların arttığı ve barışın korunamadığı gerçeği ile bu artan bütçe arasındaki tezat BM’de yolsuzlukla ilgili şaibeleri hatıra getirmektedir. BM bütçesinin denetimine ilişkin tatmin edici bir mekanizmanın olmaması da şüpheleri arttırmaktadır. ABD’nin BM bütçesine yaklaşık beşte bir oranındaki katkısı zaman zaman BM’deki patronajı için gerekçe olarak zikredilebilmektedir. Oysa BM bütçesine Japonya ve Almanya ABD dışındaki diğer daimî üyelerin hepsinden çok daha fazla katkı sağladıkları halde karar mekanizmasının dışındadırlar. Eğer katkı ile temsil arasında bir bağlantı sağlanacaksa BM’de reform yapılmasının önünde hiçbir engel kalmamış demektir. Zira temsilde adalet ile katkıda adalet birlikte ele alınarak mesele halledilmiş olur.

5. Birleşmiş Milletler’de Demokratikleşme Sorunu ve Yeniden Yapılanma

BM’de reform yapılmasına yönelik farklı öneriler hep olmuştur³. Özellikle Konseyinin veto yetkisi BM’de en temel zaaf noktasını teşkil etmektedir. Konseyin beş daimî üyesinin veto hakkına sahip olması ve bu hakkın değiştirilmesi konusunda hiçbir şekilde yeni bir düzenlemeye yanaşmamaları krizin yegâne sebebidir. Veto yetkisinin çok az sayıda devlete ait olmasının dışında Konseyde de çok az sayıda temsilci ülkenin bulunması ve bu temsilcilerin karar almada gerçek bir etki güçlerinin olmaması, meşruiyet krizini daha da derinleştiren bir diğer etkidir. Konseyin idari ve bürokratik yapısında bu beş ülke temsilcilerinin çokluğu ile Konsey daimî üyelerinin emperyalist geçmişleri de Konseyin meşruiyetini sakatlayan diğer unsurlardır (Özlük, 2008, s. 20).

Reform taleplerinin odağına Güvenlik Konseyinin oturmasının sebebi bu organa verilen aşırı ve kontrolsüz güçtür. Güvenlik Konseyi, BM’nin en önemli karar alma organıdır ve Üye Devletlere yasal olarak bağlayıcı yükümlülükler getirme yetkisine sahiptir. BM Şartı tarafından “uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında birincil sorumluluk” olarak verilen Konsey’in elinde çatışmaların önlenmesi ve yönetimi için çeşitli araçlar bulunmaktadır. Konsey, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditleri çeşitli barışçıl yollarla çözmeye yönelik tavsiyelerde bulunma yetkisini haizdir ve başarısız olması halinde yaptırımlar ve askeri güç dâhil olmak üzere uhdesine

³ BM’nin yapı ve işleyişine yönelik uzunca bir akademik yayın listesi bulunmaktadır. Bkz: *BM Sistemi ve BM’de Reform Tartışmaları*, (Ed: N. Doğan, C. Çakmak, K. Aslan), Siyasal Kitabevi, Annan, K. (2005). In larger freedom: towards development, security and human rights for all, Report of the Secretary-General, United Nations, General Assembly.

verilen uygulamaları yürürlüğe koyabilir. Ancak veto yetkisi âdil çözümler yerine Konseyin daimî üyelerinin menfaat ve siyasetlerine uygun kararlar alınması için de oldukça elverişli bir araçtır. Bu sebeple de haklı olarak ülkelerden itirazlar yükselmekte ve reform talepleri gittikçe artmaktadır.

1993 yılında İtalya tarafından, 1996 yılında Bağlantısızlar Hareketi ve 1997’de Malezya’nın BM temsilcisi Razali İsmail tarafından BM ve Güvenlik Konseyinde reform yapılmasına yönelik talepler dile getirilmiştir. Ancak bu talepler genellikle BM Antlaşmasının yapısını değiştirmeyen, sadece Güvenlik Konseyi daimî ve geçici üyelerinin sayılarını arttırmaya ve âdil temsili sağlamaya yönelik tekliflerdir. Bu ve benzeri siyasi teklifler ile akademik analizlerde BM Güvenlik Konseyinin daimî üyeleri üzerinden mukayeseler yapılmakta ve değişen dünya şartlarında Japonya ve Almanya’nın dışarıda kalması eleştirilmektedir⁴. Oysa mesele daha derinlerde olup, BM’nin demokratikleşmesi veya oligarşinin güç kazanması gibi bir ikilemde yatmaktadır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ağırlık kazanan Güvenlik Konseyi, dünyanın tahammül sınırlarını zorlayan oligarşik bir yapı arz etmekte olup, dünyada güvenliği sağlamak bir yana kendisi bizatihi bir güvenlik tehdidinde dönüşmüş durumdadır.

Güvenlik Konseyinde reforma ihtiyaç olduğu noktasında bütün devletler birleşmekle beraber, reformun kapsamı konusunda netlik bulunmamaktadır. BM Güvenlik Konseyinde reforma olan ihtiyaç Genel Sekreterler tarafından da gündeme getirilmiştir (Keskin Ata, 2014, s. 277). Nitekim BM eski genel sekreterlerinden Annan (2005, 42), “Güvenlik Konseyinin yapısının jeopolitik gerçekliğe uygun olmadığını, bu durumun dünyanın gözünde BM’yi meşruiyet krizine soktuğunu ve bu sebeple Konseyin yapısında değişiklik yapmak gerektiğini” ifade etmiştir.

Annan’ın teşhisi de doğru olmakla birlikte önerisi sadece Konsey yapısında jeopolitik gerçekliğe uygun değişikliklerle sınırlı kalmaktadır. Açık bir demokratik temsil işareti yerine Konsey yapısının güçlendirilmesine yönelik iki alternatif önerilmektedir. Sunulan iki alternatiften birisinde Afrika, Asya ve Pasifik, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika Kıtalarını ikişer daimî üye ile temsil; yenilenebilir üyeliklerde ise Afrika, Asya ve Amerika’ya üçer üye, Avrupa’ya bir üye teklifi vardır. Diğer öneride ise farklı olarak Afrika ve Asya/Pasifik için ikişer, Avrupa ve Amerika için birer daimî üyelik teklif edilmektedir. Geçici üyeliklerde ise Afrika ve Amerika için dörder, Asya/Pasifik için üç, Avrupa için iki geçici üyelik şeklinde bir genişleme önerilmektedir (Annan, 2005, 43). Bu durumda Güvenlik Konseyi üye sayısı 24’e çıkmakta fakat karar alma mekanizması demokratikleşmiş olmamaktadır.

BM’de reform yaklaşımlarını iki kategoride incelemek mümkündür. Birinci grupta BM’nin temsil yapısına yönelik genişleme ve temsilci sayısını arttırmaya yönelik teklifler bulunmaktadır. Bu teklifler BM’nin ve özellikle Güvenlik Konseyi’nin yapısında radikal bir değişim önermediği gibi zımnen korunmasına yönelik işaretler taşımaktadır. Bunlardan biri olan Schlesinger (1997, s. 48-52), BM’nin demokratik prensipler temeli üzerine bina edildiği iddiasını bir illüzyon olarak tanımlamaktadır. O’na göre “BM halkların demokratik temsilini değil, egemen devletlerin temsilini esas almaktadır; bu devletlerde demokratik hükümetler olsun veya olmasın. Güvenlik Konseyi barışı korumaya ilişkin kararlarında diğer tüm üye devletlerin elini bağlamaktadır ki bu kabul edilemez.” Ancak Schlesinger bu haklı itirazını tamamlayacak bir reform önerisi getirmemekte, dünyadaki güç dengelerindeki değişikliği hatırlatarak ABD’nin bu realiteyi dikkate almasını, Almanya ve Japonya’nın BM Güvenlik Konseyi daimî üyeliği ile beraber Güvenlik Konseyi geçici üye sayısının da arttırılmasına razı olmasını teklif etmektedir.

İkinci grupta ise BM’nin mevcut yapısının dünyada barışı korumaktan çok uzak olduğu, reforma gidilmediği takdirde BM’nin akıbetinin Milletler Cemiyetine benzeyeceği uyarıları yer almakta ve daha gerçekçi eleştiriler getirilmektedir. Bunlardan Fröhlich (2007, s. 153-156), BM reformuna

⁴ Almanya’nın BMGK üyeliği hakkında bkz: Aksoy M. (2014). Almanya ve BM. s. 245-258. BM Sistemi ve BM’de Reform Tartışmaları, (Ed: N. Doğan, C. Çakmak, K. Aslan), Siyasal Kitabevi.

yönelik Genel Sekreterlerden Kofi Annan'ın önerilerini 'Reform İronisi' olarak ele almış, ironilerin ya mizah ya da öfke doğuracağı hatırlatması ile reformların güç ve para karşısında söylemden öteye bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmiştir. Benzer şekilde Luck (2005, s. 412) da BM'nin kurucularında reformlara yönelik açık bir isteksizlik olsa bile BM derin bir kurumsal krizle karşı karşıya olduğunu ve sadece radikal yapısal reformlarla bu krizden çıkabileceği tespitini yapmaktadır.

BM Güvenlik Konseyi'nin yapı ve işleyişine yönelik yoğun eleştiri ve itirazlara ek olarak yeniden yapılanma önerileri de bulunmaktadır. Stipo (2015), BM'nin yeni milenyumun küresel zorluklarıyla başa çıkmak için reforma tabi tutulması gerektiğini, bunun için BM Şartında Genel Kurulda üçte iki çoğunlukla karar ve Güvenlik Konseyi'nin daimî üyelerinin veto yetkisinin iptali edilme mecburiyeti olduğunu ifade etmektedir. Bu oldukça haklı ve gerçekçi bir öneridir.

Japonya ve Almanya gibi büyük ekonomik güçlerin BM Güvenlik Konseyi daimî üyesi olması önerilerini MB reformu için yeterli bulmayan Berween (2002, 55), Almanya'nın daimî üyeliğinin Güvenlik Konseyinde Avrupa'nın ağırlığını âdil olmayan bir şekilde arttıracağını, eğer Almanya ve Japonya daimî üye yapılacaksa, BM genel Kurulunun üçte birini oluşturan ve dünya nüfusunun beşte birini teşkil eden İslâm Dünyası ile Hindistan'ın nereye konacağını sormaktadır.

ABD'nin BM'deki eski temsilcilerinden Bolton; "Biz BM'de reformu destekliyoruz. Kofi Annan genel kurulda oylamaya sundu, 50 küsur ülke reform lehinde oy kullanırken 120 ülke aleyhte oy kullandı. Lehde oy kullananlar BM kuruluşları bütçesinin %90'ını, aleyhte oy kullananlar %10'unu karşılıyor" diyerek BM'de reform taleplerinin bir temenniden ibaret olduğunu belirtmiş, ABD'nin reform karşıtlığı tavrını ortaya koymuştur (Bolton ve Holbrooke, 2008, s. 16). Keza aynı dönemdeki diğer ABD temsilcisi olan Holbrooke ise gerçekçi olmak gereğinden söz ederek, "Milletler Cemiyeti örneği ortada, ABD'siz bir BM'nin daha iyi olacağını düşünüyor musunuz?" diye sormakta, hataların olabileceğini ama bunları büyütmemek gerektiğini, BM'nin varlığının ABD için gerekli olduğunu ve uluslararası politikadan ABD'nin eli çekemeyeceğini ifade etmektedir (Bolton ve Holbrooke, 2008, s. 21).

ABD'nin bu tavrı BM'de yeniden yapılanma taleplerinin rızaya dayalı bir demokratik adım olmayacağını, BM üyesi mağdur ülkelerin ortak bir tavır ve politika geliştirmeleri gerektiğini açık bir şekilde göstermektedir. Bunun için MC'den BM'ye geçişte olduğu gibi derin bir kriz beklemeden BM'nin yeniden yapılandırılması gerekir (Bayraktar, 2012, s. 29).

Milletler Cemiyeti ve BM tipi örgütler, büyük bir savaş sonrasında galip devletler tarafından kurulmakta ve onlara hizmet edecek şekilde yapılandırılmaktadır. Diğer bir ifade ile galiplerin menfaatlerini, mağlup devletlerin de ileride tehdit oluşturma potansiyeli kazanmamalarını garanti altına almaya çalışmaktadır. Oysa dünya barış ve güvenliğine esas tehdit galip devletlerden gelmektedir. Binaen aleyh BM gibi uluslararası yapıların galip-mağlup kırılğanlığında değil barış dönemi şartlarında kurulması daha sağlıklı olacaktır (Emiroğlu, 2006, s. 136).

Amerika Kıta'sının keşfiyle başlayan coğrafi bütünleşme, bilgisayar ve internetle birlikte dünyayı kocaman bir şehre çevirmiş, içiçe geçen bağımlılıklar birçok ulus-üstü yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Küreselleşme ile birlikte dünya siyasetinde yaşananlar sadece baş ağrılarına değil, aynı zamanda BM'nin yeniden yapılanması ve dünyanın yeniden şekillenmesi için de fırsat kapıları açmaktadır (Trent, 2008, s. 14). Hurd (2008, s. 199)., BM Güvenlik Konseyinde reform ihtiyacını meşruiyet krizine bağlarken, gerekçelerini de BM'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içinde yaşanan jeopolitik değişimler ile ortaya çıkan askeri ve ekonomik güç odaklarının farklılaşma, sömürgeleştirme sonrası yaşanan sistem değişiklikleri ve BM üye sayısının artması ile temsilde adalet, eşitlik ve çoğulculuk gibi normatif değerlerin zorlamasına bağlamaktadır.

Weiss (2003, s. 151), BM Güvenlik Konseyinde reformun zor olacağını, zira daimî üyelerin bu ayrıcalıklarından kolayca vazgeçmeyeceklerini ifade ile ümitsiz bir tablo çizerken Marchetti (2006), BM’de yeniden yapılanmaya ilişkin makalesinde BM için Küresel Yönetişim veya Federal Dünya şeklinde bir isimlendirme yaparak önerilerini iki grupta toplamaktadır. Birinci model, Kozmopolitan yönetim; ikinci model ise Kozmo-federalizmdir.

Marchetti (2006, s. 298), BM’de reformun zorluklarından bahisle özellikle temsiliyette San Marino ile Hindistan’ın demokratik temsilin nasıl sağlanacağını sorgulayarak eşit oy hakkının bir San Marinolu’nun 50.000 Hindistanlı demek olacağı ve bunun da demokrasiden çok uzak bir temsil olacağı itirazını yapmaktadır. Oysa federal yapılardaki çift meclis sistemi ile bu mesele aşılabilir. Yani Dünya Parlamentosu’nun Senatosu çift üye ile temsil esasına, Meclisi ise belirli nüfus büyüklüğü esasına göre düzenlenebilir. Mesela 25 milyona kadar nüfusu olan ülkeler için bir temsilci, 50 milyona kadar nüfusa iki temsilci, 75 milyona kadar nüfusa üç, temsilci, 100 milyona kadar nüfusa dört temsilci, yüz milyondan sonraki nüfuslar için ise ilave her elli milyon için birer temsilci hakkı tanınabilir ve üst sınır 300 milyonda sabitlenebilir. İkinci eleştiri ise küresel federalizmin çıkaracağı dünya hükümetinin bir tiranlığa dönüşme riskidir (Marchetti, 2006, s. 301). Oysa federal değil de konfederal bir yapıya gidilirse bu risk ortadan kalkacaktır. Ayrıca küresel düzeyde bir federal yapı kurmanın güçlükleri dikkate alınırrsa Avrupa Birliği gibi bölgesel bir örnekte yaşanan zorluklar ortada dururken daha gerçekçi olan konfederal yapı mevcut BM yerine daha kolay ikame edilecektir.

BM’nin yapı ve işleyişine yönelik en etkili itirazlardan birisi de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılmaktadır. Türkiye’nin BM reformuna yönelik tezleri, İletişim Başkanlığı’nca yayımlanan “BM Reformu: Uluslararası İş Birliğine Yeni Bir Yaklaşım” isimli üç bölümden meydana gelen kitapta ortaya konulmuştur. MB ve özellikle Güvenlik Konseyinin yeniden yapılandırılmasına ilişkin Erdoğan’ın “Dünya beşten büyüktür” ve “Daha âdil bir dünya mümkün” şeklinde sloganlaştırdığı bu demokratikleştirme önerisinin diğer önerilerden farkı BM’deki tüm ayrıcalıklı konumların ortadan kaldırılmasına ilişkindir. Sadece 5 daimî üyenin önceliklerini dikkate alarak hareket eden bir Güvenlik Konseyi’nin çatışmaları önleyerek; barış, istikrar ve güvenliği tesis etmesinin mümkün olmadığı, gelecek için daha âdil bir dünya kuramayan bir sistemin değişmemesi için ısrar edilmesi de kitapta insanlığa karşı işlenen suça ortaklık olarak değerlendirilmektedir (İletişim Başkanlığı, 2022).

BM’nin yeniden yapılandırılmasına yönelik tüm bu eleştiriler maalesef BM’nin kurumsal yapısında bir yankı bulmamakta, BM’nin 2030 vizyonunda da sadra şifa bir reform önerisi yer almamaktadır. Her ne kadar 2030 vizyonunda reformlardan bahsedilse de bunların hiçbiri yeniden yapılanma ile ilgili değil, işleyişe yönelik bir takım iyileştirme önerilerinden ibarettir. BM 2030 vizyonu başlıklarından birincisi BM kalkınma sistemini “2030 Sürdürülebilir Kalkınma” hedeflerine ulaşacak şekilde yeniden konumlandırma şeklinde belirlenmiştir. İkincisi, süreçleri basitleştirerek, cinsiyet eşitliği ve bürokratik mekanizmayı düzene sokmak şeklinde bir idari düzenleme hedefi olarak tanımlanmış ve üçüncü olarak da barış ve güvenlik operasyonlarını yeniden yapılandırarak BM’yi daha çevik, daha az bürokratik, daha şeffaf ve hesap verebilir, daha adem-i merkezi ve etkili hale getirmek şeklinde ifade edilmiştir (<https://betterworldcampaign.org>).

Bize göre de BM’nin âcil olarak yeniden yapılanmaya ihtiyacı vardır. Milletler Cemiyeti ve daha sonra onun yerini alan BM’nin menfaatleri gerektirdiğinde uzlaşan ve birleşen birkaç devletin “Truva Atı” olmaktan öte bir işe yaramaması gerçeğinden hareketle, üye ülkelerin üzerinde mutabık kalacakları eşit oy hakkına dayalı, tüm ayrıcalıkları ortadan kaldıran bir temsil mekanizmasının kurulması zaruridir.

BM genel kurulu tıpkı devletlerdeki yasama organı gibi kurgulanmalı, “Dünya Parlamentosu” adıyla her ülkenin bir üye ile temsil edildiği bir “BM Senatosu” ile ülke nüfuslarının dikkate alınarak temsil edildiği “BM Meclisi” olmak üzere iki kanatlı bir yapıya sahip olmalıdır. Karar

alma mekanizması da BM Anayasası ve anayasa değişiklikleri gibi temel mevzuat düzenlemelerinde nitelikli çoğunluk, sair icraî kararlarda salt çoğunluk şeklinde olmalıdır. Senato ve Meclis kendi başkanlarını üyeleri arasından kendisi seçmelidir.

BM'nin yürütme organı veya bir nevi hükümetinin üyeleri de ayrı ayrı Dünya Parlamentosu'nun güvenoyuna dayalı olarak belirlenmelidir. Keza Hükümet başkanı veya bugünkü örneğinde olduğu gibi Genel Sekreter de Dünya Parlamentosu'nun güven oyuna dayalı olarak bir defaya mahsus olmak üzere belirlenmelidir.

BM'nin yargı organı BM Yüksek Mahkemesi adıyla yeniden yapılandırılmalı, üyelerinin sayısı ve seçimi Dünya Parlamentosu tarafından belirli süreler için yapılmalıdır. BM organlarının yeri de yine parlamentonun nitelikli oyu ile belirlenmelidir. Cemiyeti Akvam'ın merkezi Avrupa'da, Birleşmiş Milletler'in merkezi Amerika'da olduğu için yeni kurulacak Uluslararası Dünya Parlamentosu'nun merkezinin de Asya'da olması adalet ve aklın gereğidir. Türkiye hem Asya Kıta'sında hem üç kıtanın kesişme noktası üzerinde ve devletlerin kolay ulaşımı, eski medeniyetlerin kesişim noktası ve beşiği gibi birçok açıdan da çok uygun bir coğrafi konumda bulunmaktadır. Bu sebeple Dünya Parlamentosu'nun yeni merkezi için en uygun adaylardan birisidir. Oligarşiden arındırılmış ve demokratik temsil mekanizmaları ile yeniden yapılandırılmış bir Dünya Parlamentosu'nun insanlığın en eski yerleşim merkezlerinden birisi olan Anadolu'da tesis edilmesi gerçekçi bir yaklaşım olmakla birlikte, bu yerin demokratik bir şekilde belirlenmesine de kimse itiraz etmeyecektir.

BM'nin yapısında bulunan Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Yed-i Eminlik Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı ve BM Genel Sekreterliği ile BM'ye bağlı teşkilatların tekrar gözden geçirilmesi, buradaki oligarşik düzenlerin yapı ve işleyişinin demokratikleştirilmesi gerekir. Dünya Parlamentosu'nun organ ve kurullarının merkezleri ile çalışanlarının da yine hakkaniyet ölçüsü içerisinde kıtalara ve ülkelere dağıtılması, bu mekânları "geçim kapısı" yapan imtiyazlı unsurların tasallutundan kurtarılması gerekir. Aynı yaklaşım hem Adalet Divanı hem Ekonomik ve Sosyal Konsey hem de Bretton Woods kuruluşları olarak adlandırılan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu için de geçerlidir. Yeniden yapılanmada bu müesseselerin her türlü şaibelerden beri bir konuma getirilmesi ve tüm Dünya devletlerinin itimadına layık olacak bir şekilde yapılandırılması gerekmektedir.

Tekrar düzenleme yapılması gereken çok önemli diğer bir husus da BM'de 200'e yakın devletin temsilcileri olduğu halde güvenlik konseyi daimî üyelerinin dışındaki dillerin geçerliliğinin bulunmamasıdır. Bunun tek istisnası Arapça ve İspanyolcadır. Yeniden yapılanmada Dünya Parlamentosunun dili de hakkaniyete uygun bir çözüme kavuşturulmalıdır.

Yeniden yapılanmanın sadece BM ile sınırlı kalmaması, BM'ye bağlı kuruluşların yapı ve işleyişlerinin de demokratikleştirilmesi gerekir. IMF'nin ve Dünya Bankası'nın küresel yararları gözettiği söylenebilir ancak gerçekte bu kuruluşlar ağırlıklı olarak ABD'nin etkisi altındadır (Brzezinski, 2005, s. 48). Dünyamız ikinci bin yılın eşliğinde "güçlülerin haklı olduğu" ve zayıfların "doğal seleksiyona" uğratıldığı veya sömürüldüğü bir sistemden "haklıların güçlü olduğu" bir sisteme geçmek zorundadır.

6. Sonuç

BM'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte yaşanan savaşlar, işgaller ve hatta soykırımlar BM'nin varlık sebebi olan "barışı koruma" hususunda başarılı olamadığını ortaya koymuştur. BM'nin demokratikleştirilmesi ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç gerek BM teşkilatı içerisinde gerekse üyeleri tarafından sıklıkla dile getirilmekle birlikte şimdiye kadar herhangi bir olumlu gelişme sağlanamamıştır. BM'de yeniden yapılanma bitmeyen bir senfoniye dönüşmüş durumdadır. Dünyada yaşanan değişimin hızı BM'yi arkaik bir yapıya dönüştürmüştür. Artık 2. Dünya Harbi sonrası durum yoktur, güç dengeleri de ülke sayıları da değişmiş, küresel rekabet ve

stratejiler barışı tehdit eder hale gelmiştir. En yakın bir örnek olarak Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan savaş durdurulamadığı gibi bilakis genişleme riski taşımaktadır. BM üstesinden gelemediği yeni sınamalardan geçmekte ve gün geçtikçe etkisini daha çok kaybetmektedir. BM'nin beklentilere cevap verebilmesi için yapı ve işleyişinde iyileştirmeler yapılması, başka bir ifade ile demokratikleştirilmesi gerekir. BM'nin bu yeni şartlara direnmesi kendisini yavaş yavaş yok etmesi mânâsına gelmektedir. O halde reform önerilerine karşı yapılan dirençte ısrar etmek mânâsızdır. BM, başta Güvenlik Konseyi olmak üzere tüm yapı ve bağlı kuruluşları ile yeniden yapılandırılmak zorundadır.

Genel yapı ve işleyişini kısaca gözden geçirdiğimiz Milletler Cemiyeti ve daha sonra onun yerini alan Birleşmiş Milletlerin “eski çağ” yapılarının özelliklerini taşıması ve insanlığın sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçmesi göz önüne alınarak, küresel güç odaklarının “reel politik” dedikleri uluslararası camiadaki “güçlü haklıdır!” kuralının yerini “haklı güçlüdür” veya “ihkak-ı hak” almalıdır. Bu da Dünya’da var olan tüm ülkelerin üzerinde mutabık kalacakları bir oy hakkı ve tüm ayrıcalıkları ortadan kaldıran bir temsil mekanizması ile mümkün olacaktır. Özellikle BM Güvenlik Konseyi’nin oligarşik yapısı behemehâl demokratikleştirilmeli ve BM Genel Kurulu da Dünya Parlamentosuna dönüştürülmelidir. Dünya Parlamentosu’nun organ ve kurullarının merkez ve çalışanları da yine hakkaniyet ölçüsü içerisinde kıtalar ve ülkelere dağıtılmalıdır. Artık Dünya yarım yüzyıl öncesinin formatlarını ve güç dengelerini kaldıramamaktadır. Yeni bir bin yıla girilmiş, uluslararası ilişkilerin aktörleri farklılaşmış, Dünyamız ciddi şekilde bütünleşerek ülkeler birbirlerine bağımlı hale gelmişlerdir. Uluslararası düzeydeki eski diktatöryal yapıları korumak o kadar kolay olmayacaktır. Sefalet denizinde yüzen günümüz dünyasında, emperyalist bazı devletlerin sömürdükleri kan ve canları huzur adalarında afiyetle yemeleri mümkün değildir. Bu küresel tehdidin ortadan kaldırılması bir üçüncü dünya savaşı ile değil, küresel barışı sağlayacak demokratikleştirilmiş bir BM ile mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (2022). <https://turkiye.un.org/tr/179276-guvenlik-konseyinde-veto-hakki-kullanilirs-a-genel-kurul-toplanacak>.
- Anadolu Ajansı (2022). <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiyenin-birlesmis-milletler-reformuna-yonelik-tezleri-kitaplastirildi/2687573>
- Annan, K. (2005). In larger freedom: towards development, security and human rights for all, Report of the Secretary-General, New York: United Nations. http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/59/2005.
- Arsava, A. F. (2007). BM Güvenlik Konseyi’nin insan haklarını koruma rolü ve Güvenlik Konseyi’nin yetkilerinin dayanağı ve sınırları, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 4(13), 1-16.
- Bayraktar, F. (2012). Bir ütopya olarak kolektif güvenlik sistemi ya da Birleşmiş Milletler ne işe yarar? *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(1-1), 21-33.
- Berween, M. (2002). Democratization of the UN: Isn't It Time for structural reform at the United Nations?. *Review Of International Affairs*, 2(2), 40-62.
- Birleşmiş Milletler Antlaşması, http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf.
- Birleşmiş Milletler http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=ST/ADM/SER.B.
- Birleşmiş Milletler, <http://www.un.org/en/charter-united-nations/index.html>.
- Bolton, J. and Holbrooke, R. (2008). Reforming the United Nations. *Brown Journal Of World Affairs*, 14(2), 11-21.
- Brzezinski, Z. (2005). *Büyük satranç tahtası*, Çev. Yelda Türedi, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- CEB Personnel Statistics (2022). <https://betterworldcampaign.org/resources/briefing-book-2022/united-nations-budget>.
- Çiftçi, K. (2009). Soğuk savaş sonrasında ABD: Rızaya dayalı hegemonyadan imparatorluk düzenine, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 203–219.
- Emiroğlu, H. (2006). Uluslararası siyasal örgütlenme modeli oluşumunun tarihsel süreci ve Birleşmiş Milletler örgütü (1941-1990), *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2(04), 103-140.
- Fröhlich, M. (2007). The ironies of UN Secretariat reform. *Global Governance*, 13(2), 151–159.
- Global Policy Forum, <https://www.globalpolicy.org/un-finance/tables-and-charts>.
- <http://www.unsceb.org/content/hr-statistics-staff-totals>.
- Hurd, I. (2008). Myths of membership: the politics of legitimation in UN Security Council reform. *Global Governance*, 14(2), 199-217.
- İletişim Başkanlığı (2022). *BM reformu: Uluslararası iş birliğine yeni bir yaklaşım*, İletişim Başkanlığı.
- Karabulut, B. (2015). Birleşmiş Milletlerin küresel güvenlikteki rolü ve çevre güvenliği bağlamında Karadeniz havzasındaki faaliyetleri, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 48, 43-58.
- Kırdım, Ş. E. (2022). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin ultra vires kararlarının sınırları ve yargısal denetimi, *YBHD*, 7(1), 31–72.
- Luck, E. C. (2005). How not to reform the United Nations. *Global Governance*, 11(4), 407-414.
- Newworldencyclopedia, https://www.newworldencyclopedia.org/entry/File:League_of_Nations_Anachronous_Map
- Özkan, A. (2002). Uluslararası hukukta Birleşmiş Milletler ve Afganistan operasyonu, *Avrasya Dosyası, BM Özel*, İlkbahar 2002, 8(1), 238-257.
- Özlük, E. (2008). Uluslararası ilişkilerde meşruiyet ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin meşruiyet krizi, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 4(14), 1-26.
- Resmî Gazete (1945) *Birleşmiş Milletler antlaşması ve Milletlerarası Adalet Divanı statüsü*, RG Tarihi 24.08 1945: No 6902. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf>.
- Schlesinger, S. (1997). Can the United Nations reform? *World Policy Journal*, 14(3), 47.
- Stipo, F. (2015). Is it time to reform the United Nations? *The Hill*, <http://thehill.com/blogs/pundits-blog/international/254459-is-it-time-to-reform-the-united-nations>.
- Sur, M. (2013). Birleşmiş Milletler örgütünün gelişimi ve geleceği, *Journal of Yaşar University*, 8, Sayı, Özel, 2535-3550.
- Trent, J. E. (2008). *How to reform the United Nations: A proposal*, paper for presentation at the International Studies Association Convention San Francisco, March 26–29, 2008. http://www.johntrent.ca/un_reform_proposal.html, (Erişim: 10.12.2022).
- Uluslan, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girişi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, Bahar-Güz, 237-258.
- UN Briefing Book (2022). <https://betterworldcampaign.org/resources/briefing-book-2022/united-nations-strengthening-reform>.
- UN Peace Security Data Hub (2022). <https://psdata.un.org/dataset/DPPA-SCVETOES>.

UN System Human Resources by Organization (2022). <https://unsceb.org/un-system-hr-statistics-report-2021>.

UN, <http://www.un.org/en/sections/about-un/funds-programmes-specialized-agencies-and-others/index.html>.

United Nations (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda For Sustainable Development, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication>.

UNSCEB, <https://unsceb.org/board-members>.

Weiss, T. G. (2003). The illusion of UN Security Council reform. *The Washington Quarterly*, 26(4), 147–161.

Araştırma Makalesi / Research Article

MUHASEBE MESLEĞİNDE SOSYAL MEDYA KULLANIMINA YÖNELİK BİR İÇERİK ANALİZİ

Tansel ÇETİNOĞLU¹
Metin BAŞ^{2*}

Öz

Günümüzde, teknoloji hızla gelişmektedir ve gelişen bu teknoloji sayesinde, insanların etkileşimi de artmaktadır. Bu etkileşim sayesinde, bilgisayar ve internet teknolojisinde ilerlemeler görülmektedir. İnternetin sunduğu olanaklardan bir tanesi de sosyal medyadır. Hızı ve etkilediği yaygın kitlelerin katkısıyla şirketlere fazlasıyla değer sağlayan sosyal medya, şirketlerin önemli parçası durumundadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de muhasebe mesleğinde sosyal medya kullanımının içerik analizi yöntemiyle betimlenmesidir. Çalışmada, 2022 yılında TÜRMOB’a kayıtlı serbest muhasebeci mali müşavir (SMMM) odalarına ait tüm sosyal medya ve web site adresleri tek tek incelenerek veri seti hazırlanmıştır. Bu veri seti için betimleyici istatistikler oluşturulmuştur. Frekans tabloları konuya ilişkin olarak düzenlenerek yorumlanmıştır. Sonuçta, SMMM odalarının tümünün web sitelerinin bulunduğu, sosyal medya platformlarının da sürece göre farklılaştığı görülmüştür. Genel anlamda, Türkiye’de muhasebe meslek mensuplarının kayıtlı olduğu odaların ticari olarak iletişime önem verdikleri görülmektedir.

Anahtar Kelime: Muhasebe mesleği, sosyal medya, içerik analizi.

JEL Kodu: M40, J60, C10

A CONTENT ANALYSIS ON THE USE OF SOCIAL MEDIA IN THE ACCOUNTING PROFESSION

Abstract

Today, technology is developing rapidly and thanks to this developing technology, people's interaction is also increasing. Thanks to this interaction, advances are seen in computer and internet technology. One of the possibilities offered by the Internet is social media. Social media, which provides added value to companies with its speed and the contribution of the widespread masses it affects, is an important part of companies. In this context, the aim of the study is to describe the use of social media in the accounting profession in Turkey with the content analysis method. In the study, a data set was created by examining all the social media and website addresses of the independent accountant and financial advisor SMMM chambers registered with TÜRMOB in 2022. Descriptive statistics were created for this data set. Frequency tables have been arranged and interpreted in relation to the subject. As a result, it has been seen that all of the SMMM chambers have websites, and social media platforms differ according to the process. Generally speaking, it is seen that chambers where professional accountants are registered attach importance to commercial communication in Turkey.

Keywords: Accounting profession, social media, content analysis.

JEL Codes: M40, J60, C10

¹ Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-4380-5653

² Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-4533-4103

* **Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): metin.bas@dpu.edu.tr

Başvuru Tarihi (Received): 26.02.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Karşılıklı hesap görme, hesaplaşma sözlük anlamı olan muhasebe, bireylerin ve ticari yaşamın önemli bir parçası olduğu düşünülmektedir. Muhasebe mesleği, bireylerin sahip oldukları iktisadi varlıkların parasal getirilerini ve maliyetlerini düzenleyerek kontrol etmek amacıyla ortaya çıkmış ve böylece muhasebe mesleğine olan ihtiyaçta yaygınlaşmaya başlamıştır. Türkiye’de çok eskilere dayanan muhasebe mesleği, dünyada olduğu gibi ülkemizde de sermaye piyasalarının gelişimiyle muhasebe mesleğinin gelişimi aynı zamanda oluşmaya başlamıştır. Muhasebe meslek mensupları, Türkiye’de uzmanlaşmanın belirtisi olarak Türkiye Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) ismiyle toplanmışlardır. Ekonomi ve beraberinde teknolojinin gelişimiyle muhasebe mesleğine olan ihtiyaçta artmıştır.

İnsanın sosyal ve kültürel faaliyetlerini, çeşitli iletişim kanalları kullanarak belli bir ortam belirleme çabasıyla oluşturmaya çalıştığı sosyal medya, net olarak web 2.0 teknolojisi alt yapısını kullanarak daha da gelişmiştir. Web 2.0 teknolojisi dinamik, interaktif, okuma ve yazmaya, kolektif zekânın gelişimine, wikilere, sosyal ağlara, iş birliklerine ve paylaşım imkânlarıyla kişiler arası etkileşime olanak sağlamasıyla birlikte, sosyal web olarak adlandırılmaktadır.

Son yıllarda, internet teknolojisinin güçlenmesi sonucunda, internet kullanımının ve sosyal medya platformlarının artması, bu süreci tüm amaçları doğrultusunda kullanan şirketlerin hızla gelişmesine ve büyümesine neden olmuştur. Şirketler, ilerleyen teknolojiyle beraber, ilgi ve kullanılması giderek gelişen sosyal medyanın yapısal özellikleri bu alanda bulunan kullanıcıların konumu nedeniyle, iletişime, pazarlamaya ve satış kanallarında bu platforma daha çok önem vermişlerdir. Daha birçok yarar sağlayan sosyal medya platformları, şirketler için zorunlu hale gelmiştir.

Teknolojinin hayatımıza hızla girmesiyle birlikte, birçok kurum ve kuruluş, çeşitli uygulamalarını elektronik ortama taşımaktadır. Bu süreçten, muhasebe mesleği de etkilenmektedir. Dijital ortama taşınan bu uygulamalarla birlikte, e-uygulamalarla başlayan bu süreç, bilginin hızla yayılması ve kullanıcılardan geri dönüş alabilme gibi imkânlar ile birlikte, sosyal medyaya geçişle devam etmektedir.

Sosyal medyada var olmak, muhasebeciler için de güçlü, etkili ve profesyonel bir pazarlama aracı olmaktadır. Böylece, muhasebe mesleğindeki kolay, hızlı ve ucuz bir şekilde kendilerini tanıtmaya olanağı bulabilmektedirler. Müşterileriyle birebir iletişimde bulunmaları, büyüyerek gelişmelerine de fırsat vermektedir. Güncel gelişmeler sonucunda, kendilerini dinamik bir yapıda tutabilmektedirler. Doğru stratejileri uygulayabildiklerinde, muhasebe mesleğini hedefleri doğrultusunda büyüyerek, marka bilinirliklerinin artması da sağlanmış olmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı, 2022 yılında Türkiye’de muhasebe mesleğinde sosyal medya kullanımının karşılaştırmalı olarak içerik analizi yöntemiyle incelenmesidir. İnceleme sonucunda, TÜRMOB’a kayıtlı tüm SMMM odalarının web sitelerinin olduğu görülmüştür. İnceleme konusu olan sosyal medya platformlarının dağılımına göre, en çok kullanım yüzdesine sahip SMMM odalarının % 83’ünün Facebook, % 60’ının Instagram, % 56’sının Twitter, % 6’sının LinkedIn ve %58’inin Youtube kullandığı görülmektedir. Sonuçta, Türkiye’de SMMM odalarının dolayısıyla muhasebe mesleğinin iletişime önem verdiği ve Dünyanın ve Türkiye’nin herhangi bir yerinde bulunan kullanıcılara kendilerine özgü tüm bilgilerin ulaşmasının gayreti içinde oldukları görülmüştür.

1. Muhasebe Mesleği

Bilginin sürekli gelişmesi, mesleki yargının kullanıldığı bir uğraşının meslek kabul edilebilmesi için kamuya karşı sorumluluğun bulunması gerekir. Muhasebede bu özellikleri taşıdığı için, bir meslek olarak kabul edilmektedir. Muhasebe mesleği, bireylerin sahip oldukları varlıkları ve bu varlıkların ekonomik gelir ve maliyetlerini öğrenmek ve bunun kontrolünü yapmak amacıyla

ortaya çıkmıştır. Muhasebe mesleğine ilişkin ihtiyaçları meydana getiren ve yaygın olmasını sağlayan şirketlerin ve teknolojinin gelişmesidir (Türk, 2004). Muhasebe mesleği, ekonomik ve teknik ölçümleri belirli kanun ve yönetmeliklere, standartlar ve prosedürlere bağlı olarak yerine getirme işidir. (Marşap, 1995).

Muhasebe mesleğinin gelişimi, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de, sermaye piyasalarının gelişimi ile aynı zamanda olmuştur. Türkiye’de, Sermaye Piyasası Kanunu ve İMKB’nin açılması sermaye piyasası faaliyetlerine hız kazandırmış, mesleğin yasal bir statüye kavuşmasını sağlamıştır. 3568 Sayılı “Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununu” ile yasalaşmıştır. İlgili yasa ile muhasebe meslek mensupları serbest muhasebeci, serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavir şeklinde belirlenmiştir. (Boyar,2011)

Tüzel veya gerçek kişilerin defterlerini tutmak, finansal tablolar ile vergiyle ilgili çeşitli beyannamelerini düzenlemek, serbest muhasebecilik mesleğinin konusudur. Ayrıca, ilk olarak serbest muhasebecilerin yaptığı tüm eylemleri yerine getirmek; ikinci olarak, muhasebe sistemlerini oluşturmak ve geliştirmek, işletmecilik, muhasebe ve finans, mali mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işleri düzenlemek ve bu konularda danışmanlık yapmak, serbest muhasebeci mali müşavirlik mesleğinin konusunu oluşturur. Üçüncü olarak ise, yukarıda belirtilen konularla ilgili belgeleri incelemek, tahlil ve denetim yapmak, finansal tablolar ve beyannameler ile ilgili görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmaktır.

Yeminli mali müşavirlik mesleğinin konusu ise, serbest muhasebeci ve mali müşavirin yaptıkları danışmanlık ve denetim hizmetlerine ek olarak, tasdik yapma yetkisine sahiptirler. Tasdik işlemleri ise, özellikle, vergi beyannameleri ve bunların ekleri finansal tablolarla ilgili olarak yapılmaktadır. Buna ek olarak mevzuatla belirtilen konularda da tasdik işlemini yapma yetkisine sahiptir (Yalkın, 1995).

Yukarıda belirtilen bütün meslekler, gerçek işini yerine getirmekle birlikte, son belirtilen iki meslek bir önceki mesleğin gerçek görevini de yerine getirebilmektedir. Bu düzen, 5786 sayılı yasayla ortaya çıkan değişikliklerle, serbest muhasebeci ve serbest muhasebecilik unvanları kaldırılmıştır. (Boyar,2011) Serbest muhasebecilik sınavlarında başarısız olunması, serbest muhasebeci unvanlı meslek mensubunun sayısal olarak artmaması ve meslek içerisindeki etkinliğinin ortadan kalkması gibi haklı olarak ortaya çıkan nedenlerle bu unvan kaldırılmıştır. Türkiye’de muhasebe meslek mensupları, profesyonelleşmenin bir göstergesi olarak Türkiye Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odaları Birliği (TÜRMOB) altında örgütlenmiştir. (Karabınar, 2005).

2. Web 2.0 ve Sosyal Medya

Kullananlar adına buluşma platformu görevini gören web 2.0, web 1.0’ın tek yönlü olmasının aksine çift yönlü olmaktadır. Web sayfalarında içerik oluşturmak, yönetmek web 2.0 sayesinde teknik olarak mümkün olmaktadır. Sosyal ağ düzenleri, resim ve video üreten ağlar vb. içerik yöneticisi programları web 2.0 teknolojisinin başka düzenlerinde de görülmektedir.

Birbirleri arasında bir ağ yapısı ile bağlanan, hedefleri kullananların ağ ile ilgili deneyimlerini zengin hale getirmek olan ve bu durum adına konuyla ilgili bilgi ulaştırın, tarayıcının neredeyse özerk olan ve semantik web’in oluşturulduğu düzenler toplamı ise, web 3.0 teknolojisidir. Web 2.0 teknolojisi insanların kullanması adına oluşturulmuşken, web 3.0 ise bulut teknolojisi kullanmaktadır.

Yakın zamanlarda, tüm platformlardan daha önemli ve tahmine dayalı en önemli alanlarda merkezi olmayı ortaya çıkaran, yalnızca onay verilmesi ve talep alınması ile çalışan, istenilen veya söylenen biçimde sonuçlanacak faaliyetleri gerçekleştirebilen web 4.0 teknolojisi meydana çıkmıştır. Web 4.0 ile etkileşim, daha karmaşık ve kişisel hale gelmiştir. Böylece bilgi; bulanabilen bir web ile çözüm ortaya koyan bir web ortamına dönüşmektedir. (Yılmaz,2021)

Tablo 1’de web 1.0, web 2.0, web 3.0 ve web 4.0 teknolojisinin çok kapsamlı kullanılması görülmektedir.

Tablo 1: Web Teknolojisinin Çok Kapsamlı Kullanılması

	WEB 1.0	WEB 2.0	WEB 3.0	WEB 4.0
İçerik	Verili ve Hazır	Toplumsal şekilde oluşturulur.	Toplumsal şekilde oluşturulur ve bağlamına göre tekrar oluşturulur.	Belirli bir bağlama göre oluşturulur ve tekrar oluşturulur.
Teknoloji	Sınıfta hazır	Kullanılır ve devralınır.	Dijital evrende yaşar.	Dijital evrende yaşar. Yapay zekâ ile ilintilidir
Öğretim Nereden Nereye?	Öğretmenden Öğrenciye	Öğretmenden öğrenciye, öğrenciden öğretmene ve öğrenciden öğrenciye	Öğretmenden öğrenciye, öğrenciden öğretmene, öğrenciden öğrenciye ve herkesten herkese	Herkes öğrenir ek olarak öğretir.
Okul Nerede?	Sınıf ortamında	Sınıf ortamında ve çevrimiçi teknoloji odaklı sınıf ortamında. Her yerde gerçekleştirilebilen ve eş zamanlı eğitim	Her ortamda gerçekleştirilebilen, eş zamanlı eğitim; sokak, kafe, okul, ofis, plaj, park, tren, uçak ve evde	Her ortamda gerçekleştirilebilen, eş zamanlı bağlantı; sokak, kafe, okul, ofis, plaj, park, tren, uçak ve evde
Ebeveynler okula ne olarak geliyor?	Çocukları korumak için bir güvenlik	Koruyucu	Onların da öğrenebildiği bir mekân.	Teknoloji dünyasına girmek için hazırlık.
Öğretmenler	Bilinen bir titri olan profesyoneller	Bilinen bir titri olan profesyoneller	Herkes öğretmen.	Herkes öğretmen fakat hepimiz bilgi sahibi olup, öğrenmekteyiz.
Okullardaki Yazılım ve Donanım	Satın alınan cinsten ve pahalı	Açık kod, erişilebilirlik ve düşük fiyat.	Uygun bir şekilde ve düşük fiyat; her şey için elverişli.	Uygun ve düşük fiyatlar; her şey için elverişli.
Mezunların Gittiği endüstri	Montaj hattındaki işçiler	Bilgi toplumunda fiziksel emeği az harcayan işçiler.	İşveren-işbirlikleri, üreticiler.	İşveren-işbirlikleri, üreticiler.
Araçlar	İnternet Bilgisayar Tablet	İnternet Sosyal ağ platformları Bilgisayar Tablet Akıllı telefon Blog Facebook, Twitter, Wiki.	İnternet Sosyal ağ platformları Bilgisayar Tablet Akıllı telefon Blog Facebook, Twitter, Wiki.	İnternet Sosyal ağ platformları Bilgisayar Tablet Akıllı Telefon Blog Facebook, Twitter, Wiki
Programlar	Office ve Office programları	Office ve Office programları	Office ve Office programları	Office ve Office programları, Yapay zekâ kavramı ile ilişki içinde

Kaynak: Yılmaz, 2021

Web 2.0 teknolojisinin alt yapısını kullanan sosyal medya, insanlar arası etkileşim durumuna, gruplaşma, ortak çalışma yapısına olanaklı olan web kaynakları biçiminde tamamlanabilir. (Akar, 2010). Sosyal medya daha ayrıntılı bir şekilde, sosyal ağ sahası ortaya çıkarma, başka kullanıcılar arasında etkileşimde bulunma, oluşturulan içeriği paylaşma, kendine özgü profil sayfası ortaya çıkarma ve çeşitli insan toplulukları ile karşılaşma olanakları sunan çevrimiçi düzenlerdir. (Tutgun Ünal, 2015).

Tablo 2: Sosyal Medya Sınıflandırması

Sosyal Ağlar	Medya Paylaşım Servisi	Dosya Paylaşım Servisleri	Canlı İletişim Servisleri	İşbirliğine Dayalı Servisler	Blog ve Micro Blog Servisleri
Bireysel profil oluşturup benzer ilgi alanlarındaki bireyler ve arkadaşlar ile bağlantıya geçme ve bağlantıda bulunan kişilerle bilgi ve düşünceleri paylaşma olanağı sağlayan ortamlar	Ses, video, fotoğraf gibi farklı medya türlerini yükleme ve paylaşma, aynı zamanda animasyon ve simülasyon hazırlama ve paylaşma olanağı sağlayan ortamlar	Farklı biçimlerdeki dosyaları yükleme ve paylaşma olanağı sağlayan ortamlar	Canlı sesli ve görüntülü iletişim olanağı sağlayan ortamlar	Grup şeklinde ve işbirliğine dayalı çalışmaların ortaklaşa yürütülmesine olanak sağlayan ortamlar	Belirli bir temaya odaklanarak sürekli yayınların yapılmasına yada tartışmaların yürütülmesine olanak sağlayan ortamlar
Facebook, Google+, LinkedIn	Youtube/Vimeo Flickr/Picasa Pinterest Glogster Animoto/goAnimate/ Xtranormal	Slideshare Prezi Dropbox Google Drive Webspiration Ustream	Hangout Skype, Viper, Dimdim	Wiki Google drive Zoho	Tumbir, Edublogs, Twitter, Wordpress Blogger, Scoop.it

Kaynak: Doğan, 2021

Tablo 2’de sosyal medyanın sınıflandırılması görülmektedir. İnsanlar tarafından sosyal medyayı kullanma amaçları ve biçimi değişiklik gösterebilmektedir. Sosyal medyayı kullanan insanlar, bilgi sahibi olabilmek için düşüncelerini paylaşabilmek için sosyal medya ile iletişime geçmektedirler. (Talih Akkaya, 2013). Web ’deki gelişmeler sonucunda ortaya çıkan sosyal ağ, insanlar tarafından sosyal medyanın kullanımının amacını, biçimini ve sınıflandırmayı zorlaştırmaktadır (Arıcı, 2018). Teknolojinin gelişmesi ile kullanımı artan sosyal medyanın daha ayrıntılı kitlelere ulaşabilme, en az maliyet, güncel olabilme ve geri bildirimde bulunabilme gibi yararları vardır. Ayrıca sosyal medya şirketler adına, daha yoğun satış yeri durumuna gelmiştir (Boztepe, 2018).

Birçok farklı bilgiye çeşitli kanallardan ulaşmaya çalışan sosyal insanlar, çabuk gerçekleşen geribildirimlerde ve yorumlarda bulunma olanağı tanınmanın yanı sıra yeni haberleri twitter, facebook gibi sosyal ağlardan izlemektedirler. (Vardarlıer, 2016).

Bugün, sosyal medya varken bulunan tüketiciler ile geçmişte sosyal medya yokken var olan tüketicilerin değişik özellikleri olabilmektedir. Sosyal medyayı kullananlar, edindikleri bilgileri, tecrübeleri sosyal medyadan paylaşma ve yorumlama eğilimindedirler. Ayrıca sosyal medyayı kullananların oyları ve beğenmeleri sayesinde bu paylaşım ve yorumlar daha kısa bir anda daha ayrıntılı kullanıcılara ulaştırılmaktadır. Sosyal medya kullanıcılarının iyi ya da kötü olarak elde ettikleri tecrübeler diğer sosyal medya kullanıcılarının yani kurumların potansiyel müşterilerinin satın almaya ilişkin kararlarını etkilemektedir. Böylece, kurumlar sosyal medya platformlarında doğrudan hedef kitleleriyle etkileşim içerisinde olabilme imkânı bulmaktadırlar. Bu ve benzeri önemli etkileri sebebiyle sosyal medya platformlarında var olmak, kurumlar için bir zorunluluk haline gelmektedir (Mavnacıoğlu, 2015).

Sosyal medya şirketlerin güvenilir ve güçlü bir algı meydana getirmesinde oldukça büyük rol oynamaktadır. (Kazancı ve Başgöze, 2015: 441). Günümüzde, şirketler müşterileriyle daha ayrıntılı iletişimde bulunmak istediklerinde, şirketlerin bünyesinde, şirketin müşterileri ile doğrudan iletişim kurabilecekleri bir sosyal medya var olmaktadır (Dağıtmaç, 2015).

Sosyal medya, eğer en etkili biçimde kullanılırsa ve yönetilirse kuruma değer katmaktadır (Abuca ve Ekici, 2022).

3. Uygulama ve Bulgular

Çalışmanın amacı, 2022 yılında Türkiye'de muhasebe mesleğinde sosyal medya kullanımının karşılaştırmalı olarak içerik analizi yöntemiyle incelenmesidir. Teknolojinin hayatımıza hızla girmesiyle birlikte, birçok kurum ve kuruluş çeşitli uygulamalarını elektronik ortama taşımaktadır. Bu süreçten muhasebe mesleği de etkilenmektedir. Dijital ortama taşınan bu uygulamalarla birlikte, e-uygulamalarla başlayan bu süreç, bilginin hızla yayılması ve kullanıcılardan geri dönüş alabilme gibi imkânlar ile birlikte sosyal medyaya geçişle devam etmektedir.

Çalışma, TÜRMOB'a kayıtlı (Serbest Muhasebeci Mali Müşavir) SMMM'lerin sundukları TÜRMOB'un resmi sitesinde (turmob.org.tr) yer alan bilgilerin tam ve doğru olduğu varsayımına dayanmaktadır. Çalışmada TÜRMOB'a kayıtlı 77 adet SMMM odası ele alınmıştır. Bu odalara kayıtlı sosyal medya hesapları ve muhasebe alanında genel bilgi amaçlı olarak oluşturulmuş sosyal medya hesapları incelenmiştir. Bu hesapların aktif ve etkin kullanımı değerlendirilmiş ve bu hesaplarda paylaşılan gönderilerin muhasebe bilgisi açısından niteliği ve mesleki yansımaları incelenmiştir. Resmi sitede yer alan ve tek tek inceleme sonucu dikkate alınmış tüm özellikler, tarama modeli kullanılarak çalışmanın veri setini oluşturmuştur. İçerik analiz yöntemiyle incelenmesiyle çalışmada birbiriyle ilişkili veriler belirli kategoriler bütününde bir araya getirilmiştir (Türkmen ve Baş, 2022).

TÜRMOB'a kayıtlı SMMM'lerin sosyal medya hesaplarına göre dağılımları nasıldır? Sorusu çerçevesinde muhasebe mesleğiyle sosyal medyanın ilişkisi aranmaya çalışılmıştır.

Kullanıcısının, kendi ürettiği içeriği yayınladığı ve paylaştığı çevrimiçi birer ağ olarak düşünüldüğünde, sosyal medyanın birçok çeşidi vardır. Çalışmada, sosyal medya olarak, Dünyada ve Türkiye'de en çok kullanılan web sitesi, Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn ve Youtube interaktif iletişim platformları alınmıştır. Tüm sosyal medya platformlarının ve web sitelerinin neredeyse tamamı web 2.0 ile hayatımıza dâhil olabilmişlerdir. Ürünlerin ve hizmetlerin, tamamen hedef kitlenin düşüncesi ile uygun olması sonucunda, kişilerin veya şirketlerin sahip oldukları ürün-hizmetler çeşitliliğini dünyanın herhangi bir yerindeki kullanıcılara ulaştırdığı dijital platformlar olan web siteleri, her zaman şirket veya ilgili markanın ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamaktadır. Dünyanın en fazla ziyaret edilen sitelerinden biri olan Facebook, insanların başka insanlarla iletişim kurmasını ve bilgi alışverişi yapmasını amaçlamaktadır. Instagram, sosyal medyada ücretsiz fotoğraf ve video paylaşımına olanak tanımaktadır. Kişisel avantajlarının yanında, topluluklar oluşturmak ve gruplara dâhil olmak en önemli işlevidir. Bu olayda, kendimizi daha çok ifade edebilmemizi ve daha çok takipçiye sahip olabilmemizi sağlamaktadır. Twitter, sosyal ağ olmasının yanında, mikroblog özelliğiyle de tweet olarak bilinen mesajların atılmasını sağlamaktadır. Anlık bilgi, haber ve duyuru gibi paylaşımları, kurumsal kampanya bilgi paylaşımları, etkinlik ve bu tarz davet duyuruları gibi paylaşımlar yapılabilmektedir. Twitter, haber ve duyuru içerikli bilgi paylaşımlarından dolayı bilginin daha çabuk yaygınlaşmasını sağlamaktadır. LinkedIn, 2003 yılında özellikle iş dünyası için tasarlanmış bir sosyal medya ağıdır. Profesyonel olarak kişilerin, işletmelerin veya kurumların güvendikleri kişiler ile bağ kurmalarına izin veren bir platformdur. Bu nedenle iş hayatındaki önemli gelişmeleri takip imkânı sağlamaktadır. Web 2.0 teknolojisinin beraberinde getirmiş olduğu Youtube, kullanıcıların video izlemek, yüklemek ve paylaşmak üzere tercih ettiği çevrim içi video paylaşım ve sosyal medya platformudur. Kullanıcılarının interaktif bir biçimde videolarını yüklemelerine ve paylaşımlarına olanak tanınması, Youtube'u dünya çapında milyonlarca kişinin ilgi gösterdiği bir site yapmaktadır.

Bu sosyal medya tanımlamalarından yola çıkılarak, TÜRMOB'da kayıt altına alınmış veriler üzerinden bazı bulgulara betimsel olarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Kayıtlı 77 tane SMMM için çalışmada kullanılan tüm sosyal medya ve web site adresleri tek tek araştırılarak kayıt altına alınmış ve frekans tabloları oluşturulmuştur.

2022 yılında, TÜRMOB'un web sitesinde, SMMM'ler için verilen sayısal değerlerden ayrıntılı olarak hazırlanmış veri setine ilişkin tablolar aşağıda verilmektedir.

Tablo 3: TÜRMOB'da Kayıtlı SMMM Odalarına Ait Demografik Özellikler

		SMMM SAYISI
CİNSİYET	Erkek	77858
	Kadın	37792
	Toplam	155650
EĞİTİM DURUMU	İlköğretim	341
	Lise	7063
	Önlisans	2384
	Lisans	93355
	Yüksek Lisans	12296
	Doktora	211
	Toplam	115650
YAŞ ARALIĞI	0-25 Arası	1
	26-30 Arası	1937
	31-35 Arası	11350
	36-40 Arası	20623
	41-45 Arası	24544
	46-50 Arası	20203
	51-55 Arası	13568
	56-60 Arası	9312
	61-65 Arası	5868
	66-70 Arası	4398
	71 ve Üstü	3846
	Toplam	115650

Tablo 3'de, 2022 yılı sonu itibariyle kayıtlı 115650 SMMM'e ait cinsiyet, eğitim durumu ve yaş değişkenine göre dağılımları görülmektedir. Tabloya göre, cinsiyet değişkeninin aldığı en fazla değere göre erkek SMMM'nin olduğu, eğitim durumuna göre SMMM'lerin en çok Lisans mezunu oldukları, çalışanların en çok 41-45 yaş aralığında oldukları görülmektedir.

Tablo 4: TÜRMOB'da Kayıtlı SMMM Odalarına Ait SMMM Sayıları

SMMM ODALARI	SMMM SAYISI	SMMM ODALARI	SMMM SAYISI
ADANA	2324	İZMİR	8224
ADYAMAN	206	KAHRAMANMARAŞ	664
AFYONKARAHİSAR	547	KARABÜK	182
AKSARAY	212	KARAMAN	193
ALANYA	593	KARS	136
AMASYA	212	KASTAMONU	199
ANKARA	13639	KAYSERİ	1806
ANTALYA	3352	KIRIKKALE	162
ARTVİN	80	KIRKLARELİ	302
AYDIN	949	KIRŞEHİR	115
BALIKESİR	993	KOCAELİ	2099
BARTIN	91	KONYA	2471
BATMAN	235	KÜTAHYA	356
BİLECİK	144	MALATYA	499
BİTLİS	82	MANAVGAT	422
BODRUM	397	MANİSA	929
BOLU	322	MARDİN	335
BURDUR	217	MERSİN	1880
BURSA	5257	MUĞLA	701
ÇANAKKALE	455	MUŞ	57
ÇANKIRI	96	NEVŞEHİR	229
ÇORLU	408	NİĞDE	144
ÇORUM	416	ORDU	380
DENİZLİ	1254	OSMANİYE	206
DİYARBAKIR	716	RİZE	209
DÜZCE	271	SAKARYA	1029
EDİRNE	373	SAMSUN	941
ELAZIĞ	266	SİNOP	87
ERZİNCAN	151	SİVAS	370
ERZURUM	281	ŞANLIURFA	590
ESKİŞEHİR	1041	TEKİRDAĞ	630
FETHİYE	308	TOKAT	227
GAZİANTEP	2215	TRABZON	624
GİRESUN	198	UŞAK	340
GÜMÜŞHANE-BAYBURT	49	VAN	446
HATAY	813	YALOVA	279
ISPARTA	334	YOZGAT	178
İSKENDERUN	377	ZONGULDAK	384
İSTANBUL	46751	Toplam	115650

Tablo 4'de, TÜRMOB'da kayıtlı SMMM odalarına ait SMMM çalışan sayıları görülmektedir. Tabloya göre, kırk altı bin yedi yüz elli bir SMMM çalışanı ile İstanbul SMMM odası en fazla kayıtlı çalışana sahip olduğu görülmektedir. kırk dokuz çalışanı ile en az kayıtlı Gümüşhane-Bayburt SMMM odası görülmektedir.

Tablo 5: SMMM Odalarına Ait Web Sitelerinin Durumu

SMMM ODALARI	WEB SİTESİ	SMMM ODALARI	WEB SİTESİ
ADANA	Var-Güncel	İZMİR	Var-Güncel
ADYAMAN	Var-Güncel	KAHRAMANMARAŞ	Var-Güncel
AFYONKARAHİSAR	Var-Güncel	KARABÜK	Var-Link Açılmıyor
AKSARAY	Var-Güncel	KARAMAN	Var-Güncel
ALANYA	Var-Güncel	KARS	Var-Güncel
AMASYA	Var-Güncel	KASTAMONU	Var-Güncel
ANKARA	Var-Güncel	KAYSERİ	Var-Güncel
ANTALYA	Var-Güncel	KIRIKKALE	Var-Güncel
ARTVİN	Var-Güncel	KIRKLARELİ	Var-Güncel
AYDIN	Var-Güncel	KİRŞEHİR	Var-Güncel
BALIKESİR	Var-Güncel	KOCAELİ	Var-Güncel
BARTIN	Var-Güncel	KONYA	Var-Güncel
BATMAN	Var-Güncel	KÜTAHYA	Var-Güncel
BİLECİK	Var-Güncel	MALATYA	Var-Güncel
BİTLİS	Var-Güncel	MANAVGAT	Var-Güncel
BODRUM	Var-Güncel	MANİSA	Var-Güncel
BOLU	Var-Güncel	MARDİN	Var-Güncel
BURDUR	Var-Güncel	MERSİN	Var-Güncel
BURSA	Var-Güncel	MUĞLA	Var-Güncel
ÇANAKKALE	Var-Güncel	MUŞ	Var-Link Açılmıyor
ÇANKIRI	Var-Güncel	NEVŞEHİR	Var-Güncel
ÇORLU	Var-Link Açılmıyor	NİĞDE	Var-Link Açılmıyor
ÇORUM	Var-Güncel	ORDU	Var-Güncel
DENİZLİ	Var-Güncel	OSMANİYE	Var-Güncel
DIYARBAKIR	Var-Güncel	RİZE	Var-Güncel
DÜZCE	Var-Güncel	SAKARYA	Var-Güncel
EDİRNE	Var-Güncel	SAMSUN	Var-Güncel
ELAZIĞ	Var-Güncel	SİNOP	Var-Güncel
ERZİNCAN	Var-Güncel	SİVAS	Var-Güncel
ERZURUM	Var-Güncel	ŞANLIURFA	Var-Güncel
ESKİŞEHİR	Var-Güncel	TEKİRDAĞ	Var-Güncel
FETHİYE	Var-Güncel	TOKAT	Var-Güncel
GAZİANTEP	Var-Güncel	TRABZON	Var-Güncel
GİRESUN	Var-Güncel	UŞAK	Var-Güncel
GÜMÜŞHANE - BAYBURT	Var-Link Açılmıyor	VAN	Var-Güncel
HATAY	Var-Güncel	YALOVA	Var-Güncel
ISPARTA	Var-Güncel	YOZGAT	Var-Güncel
İSKENDERUN	Var-Güncel	ZONGULDAK	Var-Güncel
İSTANBUL	Var-Güncel		

Tablo 5'e göre; TÜRMÖB'a kayıtlı tüm SMMM odalarının, web sitelerinin olduğu görülmektedir. Ancak Çorlu, Gümüşhane-Bayburt, Karabük, Muş ve Niğde SMMM odalarının web sitelerinin linklerine var olmalarına rağmen erişim sağlanamadığı için link açılmıyor olarak belirlenmiştir. Dünyanın ve Türkiye'nin herhangi bir yerinde bulunan kullanıcılara kendilerine özgü tüm bilgilerinin ulaşmasının gayreti içinde olmadıkları görülmüştür.

Tablo 6: *SMMM Odalarına Ait Facebook Sosyal Medya Platformu Durumu*

SMMM ODALARI	FACEBOOK	SMMM ODALARI	FACEBOOK
ADANA	Mevcut	İZMİR	Mevcut
ADIYAMAN	Mevcut	KAHRAMANMARAŞ	Mevcut
AFYONKARAHİSAR	Mevcut	KARABÜK	Mevcut
AKSARAY	Mevcut	KARAMAN	Mevcut
ALANYA	Mevcut	KARS	Mevcut
AMASYA	Mevcut	KASTAMONU	Yok
ANKARA	Mevcut	KAYSERİ	Mevcut
ANTALYA	Mevcut	KIRIKKALE	Yok
ARTVİN	Yok	KIRKLARELİ	Mevcut
AYDIN	Mevcut	KİRŞEHİR	Mevcut
BALIKESİR	Mevcut	KOCAELİ	Mevcut
BARTIN	Yok	KONYA	Mevcut
BATMAN	Mevcut	KÜTAHYA	Mevcut
BİLECİK	Mevcut	MALATYA	Mevcut
BİTLİS	Yok	MANAVGAT	Mevcut
BODRUM	Mevcut	MANİSA	Mevcut
BOLU	Yok	MARDİN	Mevcut
BURDUR	Yok	MERSİN	Mevcut
BURSA	Mevcut	MUĞLA	Mevcut
ÇANAKKALE	Mevcut	MUŞ	Yok
ÇANKIRI	Mevcut	NEVŞEHİR	Mevcut
ÇORLU	Mevcut	NİĞDE	Mevcut
ÇORUM	Mevcut	ORDU	Mevcut
DENİZLİ	Mevcut	OSMANİYE	Yok
DİYARBAKIR	Mevcut	RİZE	Mevcut
DÜZCE	Mevcut	SAKARYA	Mevcut
EDİRNE	Yok	SAMSUN	Mevcut
ELAZIĞ	Mevcut	SİNOP	Yok
ERZİNCAN	Mevcut	SİVAS	Mevcut
ERZURUM	Mevcut	ŞANLIURFA	Mevcut
ESKİŞEHİR	Mevcut	TEKİRDAĞ	Mevcut
FETHİYE	Mevcut	TOKAT	Mevcut
GAZİANTEP	Mevcut	TRABZON	Mevcut
GİRESUN	Mevcut	UŞAK	Mevcut
GÜMÜŞHANE-BAYBURT	Yok	VAN	Mevcut
HATAY	Mevcut	YALOVA	Mevcut
ISPARTA	Mevcut	YOZGAT	Yok
İSKENDERUN	Mevcut	ZONGULDAK	Mevcut
İSTANBUL	Mevcut		

Tablo 6'a göre; Artvin, Bartın, Bitlis, Bolu, Burdur, Edirne, Gümüşhane-Bayburt, Kastamonu, Kırıkkale, Muş, Osmaniye, Sinop ve Yozgat SMMM odalarının Facebook sosyal medya platform hesaplarının olmadığı görülmektedir. Diğer odaların Facebook sosyal medya hesaplarının olduğu ve çevrimiçi kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 7: SMMM Odalarına Ait Instagram Sosyal Medya Platformu Durumu

SMMM ODALARI	İNSTAGRAM	SMMM ODALARI	İNSTAGRAM
ADANA	Yok	İZMİR	Mevcut
ADİYAMAN	Yok	KAHRAMANMARAŞ	Mevcut
AFYONKARAHİSAR	Mevcut	KARABÜK	Yok
AKSARAY	Yok	KARAMAN	Mevcut
ALANYA	Yok	KARS	Mevcut
AMASYA	Mevcut	KASTAMONU	Yok
ANKARA	Mevcut	KAYSERİ	Mevcut
ANTALYA	Mevcut	KIRIKKALE	Yok
ARTVİN	Yok	KIRKLARELİ	Mevcut
AYDIN	Yok	KIRŞEHİR	Mevcut
BALIKESİR	Mevcut	KOCAELİ	Mevcut
BARTIN	Yok	KONYA	Mevcut
BATMAN	Mevcut	KÜTAHYA	Mevcut
BİLECİK	Mevcut	MALATYA	Mevcut
BİTLİS	Yok	MANAVGAT	Mevcut
BODRUM	Mevcut	MANİSA	Yok
BOLU	Yok	MARDİN	Mevcut
BURDUR	Yok	MERSİN	Mevcut
BURSA	Mevcut	MUĞLA	Mevcut
ÇANAKKALE	Mevcut	MUŞ	Yok
ÇANKIRI	Mevcut	NEVŞEHİR	Mevcut
ÇORLU	Mevcut	NİĞDE	Mevcut
ÇORUM	Yok	ORDU	Mevcut
DENİZLİ	Mevcut	OSMANİYE	Yok
DİYARBAKIR	Mevcut	RİZE	Mevcut
DÜZCE	Yok	SAKARYA	Mevcut
EDİRNE	Mevcut	SAMSUN	Yok
ELAZIĞ	Yok	SİNOP	Yok
ERZİNCAN	Mevcut	SİVAS	Mevcut
ERZURUM	Yok	ŞANLIURFA	Mevcut
ESKİŞEHİR	Mevcut	TEKİRDAĞ	Mevcut
FETHİYE	Yok	TOKAT	Yok
GAZİANTEP	Mevcut	TRABZON	Mevcut
GİRESUN	Mevcut	UŞAK	Yok
GÜMÜŞHANE-BAYBURT	Yok	VAN	Yok
HATAY	Yok	YALOVA	Yok
ISPARTA	Yok	YOZGAT	Yok
İSKENDERUN	Mevcut	ZONGULDAK	Mevcut
İSTANBUL	Mevcut		

Tablo 7'e göre; Adana, Adıyaman, Aksaray, Alanya, Artvin, Aydın, Bartın, Bitlis, Bolu, Burdur, Çorum, Düzce, Elâzığ, Erzurum, Fethiye, Gümüşhane-Bayburt, Hatay, Isparta, Karabük, Kastamonu, Kırıkkale, Manisa, Muş, Osmaniye, Samsun, Sinop, Tokat, Uşak, Van, Yalova ve Yozgat olmak üzere toplamda 31 tane SMMM odasının Instagram sosyal medya platform hesaplarının olmadığı görülmektedir. Diğer odaların, Instagram sosyal medya hesaplarının olduğu ve çevrimiçi kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 8: *SMMM Odalarına Ait Twitter Sosyal Medya Platformu Durumu*

SMMM ODALARI	TWİTTER	SMMM ODALARI	TWİTTER
ADANA	Mevcut	İZMİR	Mevcut
ADİYAMAN	Yok	KAHRAMANMARAŞ	Mevcut
AFYONKARAHİSAR	Mevcut	KARABÜK	Mevcut
AKSARAY	Mevcut	KARAMAN	Mevcut
ALANYA	Yok	KARS	Yok
AMASYA	Mevcut	KASTAMONU	Yok
ANKARA	Mevcut	KAYSERİ	Mevcut
ANTALYA	Mevcut	KIRIKKALE	Yok
ARTVİN	Yok	KIRKLARELİ	Yok
AYDIN	Mevcut	KIRŞEHİR	Yok
BALIKESİR	Mevcut	KOCAELİ	Mevcut
BARTIN	Yok	KONYA	Mevcut
BATMAN	Mevcut	KÜTAHYA	Mevcut
BİLECİK	Mevcut	MALATYA	Mevcut
BİTLİS	Yok	MANAVGAT	Mevcut
BODRUM	Mevcut	MANİSA	Yok
BOLU	Yok	MARDİN	Mevcut
BURDUR	Yok	MERSİN	Mevcut
BURSA	Mevcut	MUĞLA	Yok
ÇANAKKALE	Mevcut	MUŞ	Mevcut
ÇANKIRI	Mevcut	NEVŞEHİR	Mevcut
ÇORLU	Mevcut	NİĞDE	Yok
ÇORUM	Yok	ORDU	Mevcut
DENİZLİ	Yok	OSMANİYE	Yok
DİYARBAKIR	Mevcut	RİZE	Yok
DÜZCE	Yok	SAKARYA	Mevcut
EDİRNE	Yok	SAMSUN	Mevcut
ELAZIĞ	Yok	SİNOP	Yok
ERZİNCAN	Mevcut	SİVAS	Mevcut
ERZURUM	Mevcut	ŞANLIURFA	Mevcut
ESKİŞEHİR	Mevcut	TEKİRDAĞ	Yok
FETHİYE	Yok	TOKAT	Yok
GAZİANTEP	Mevcut	TRABZON	Mevcut
GİRESUN	Mevcut	UŞAK	Yok
GÜMÜŞHANE-BAYBURT	Yok	VAN	Mevcut
HATAY	Yok	YALOVA	Yok
ISPARTA	Yok	YOZGAT	Yok
İSKENDERUN	Yok	ZONGULDAK	Yok
İSTANBUL	Mevcut		

Tablo 8'e göre; Adıyaman, Alanya, Artvin, Bartın, Bitlis, Bolu, Burdur, Çorum, Denizli, Düzce, Edirne, Elazığ, Fethiye, Gümüşhane-Bayburt, Hatay, Isparta, İskenderun, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Manisa, Muğla, Niğde, Osmaniye, Rize, Sinop, Tekirdağ, Tokat, Uşak, Yalova, Yozgat ve Zonguldak olmak üzere toplamda 34 tane SMMM odasının Twitter sosyal medya platformu hesaplarının olmadığı görülmektedir. Diğer odaların Twitter sosyal medya hesaplarının olduğu ve çevrimiçi kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 9: SMMM Odalarına Ait LinkedIn Sosyal Medya Platformu Durumu

SMMM ODALARI	LinkedIn	SMMM ODALARI	LinkedIn
ADANA	Yok	İZMİR	Yok
ADYAMAN	Yok	KAHRAMANMARAŞ	Yok
AFYONKARAHİSAR	Yok	KARABÜK	Yok
AKSARAY	Yok	KARAMAN	Yok
ALANYA	Yok	KARS	Yok
AMASYA	Yok	KASTAMONU	Yok
ANKARA	Yok	KAYSERİ	Yok
ANTALYA	Yok	KIRIKKALE	Yok
ARTVİN	Yok	KIRKLARELİ	Yok
AYDIN	Yok	KIRŞEHİR	Yok
BALIKESİR	Yok	KOCAELİ	Yok
BARTIN	Yok	KONYA	Yok
BATMAN	Yok	KÜTAHYA	Yok
BİLECİK	Mevcut	MALATYA	Yok
BİTLİS	Yok	MANAVGAT	Yok
BODRUM	Yok	MANİSA	Yok
BOLU	Yok	MARDİN	Yok
BURDUR	Yok	MERSİN	Mevcut
BURSA	Mevcut	MUĞLA	Yok
ÇANAKKALE	Yok	MUŞ	Yok
ÇANKIRI	Yok	NEVŞEHİR	Yok
ÇORLU	Yok	NİĞDE	Yok
ÇORUM	Yok	ORDU	Mevcut
DENİZLİ	Yok	OSMANİYE	Yok
DIYARBAKIR	Yok	RİZE	Yok
DÜZCE	Yok	SAKARYA	Yok
EDİRNE	Yok	SAMSUN	Yok
ELAZIĞ	Yok	SINOP	Yok
ERZİNCAN	Yok	SİVAS	Yok
ERZURUM	Yok	ŞANLIURFA	Yok
ESKİŞEHİR	Yok	TEKİRDAĞ	Yok
FETHİYE	Yok	TOKAT	Yok
GAZİANTEP	Mevcut	TRABZON	Yok
GİRESUN	Yok	UŞAK	Yok
GÜMÜŞHANE-BAYBURT	Yok	VAN	Yok
HATAY	Yok	YALOVA	Yok
ISPARTA	Yok	YOZGAT	Yok
İSKENDERUN	Yok	ZONGULDAK	Yok
İSTANBUL	Yok		

Tablo 9'a göre; Bilecik, Bursa, Gaziantep, Mersin ve Ordu SMMM Odalarının LinkedIn sosyal medya platformu hesaplarının olduğu görülmektedir. İş hayatına ve sürecine değer veren bu beş tane SMMM odasının profesyonel olarak çalıştığı söylenebilir.

Tablo 10: *SMMM Odalarına Ait Youtube Sosyal Medya Platformu Durumu*

SMMM ODALARI	YOUTUBE	SMMM ODALARI	YOUTUBE
ADANA	Yok	İZMİR	Mevcut
ADİYAMAN	Yok	KAHRAMANMARAŞ	Mevcut
AFYONKARAHİSAR	Yok	KARABÜK	Mevcut
AKSARAY	Mevcut	KARAMAN	Mevcut
ALANYA	Yok	KARS	Mevcut
AMASYA	Mevcut	KASTAMONU	Mevcut
ANKARA	Mevcut	KAYSERİ	Mevcut
ANTALYA	Mevcut	KIRIKKALE	Yok
ARTVİN	Mevcut	KIRKLARELİ	Yok
AYDIN	Mevcut	KIRŞEHİR	Yok
BALIKESİR	Mevcut	KOCAELİ	Mevcut
BARTIN	Yok	KONYA	Mevcut
BATMAN	Yok	KÜTAHYA	Yok
BİLECİK	Mevcut	MALATYA	Mevcut
BİTLİS	Yok	MANAVGAT	Yok
BODRUM	Yok	MANİSA	Yok
BOLU	Mevcut	MARDİN	Mevcut
BURDUR	Yok	MERSİN	Mevcut
BURSA	Mevcut	MUĞLA	Yok
ÇANAKKALE	Mevcut	MUŞ	Mevcut
ÇANKIRI	Mevcut	NEVŞEHİR	Mevcut
ÇORLU	Mevcut	NİĞDE	Yok
ÇORUM	Yok	ORDU	Mevcut
DENİZLİ	Mevcut	OSMANİYE	Yok
DİYARBAKIR	Mevcut	RİZE	Mevcut
DÜZCE	Mevcut	SAKARYA	Mevcut
EDİRNE	Mevcut	SAMSUN	Mevcut
ELAZIĞ	Yok	SİNOP	Yok
ERZİNCAN	Yok	SİVAS	Yok
ERZURUM	Mevcut	ŞANLIURFA	Mevcut
ESKİŞEHİR	Mevcut	TEKİRDAĞ	Mevcut
FETHİYE	Yok	TOKAT	Yok
GAZİANTEP	Yok	TRABZON	Mevcut
GİRESUN	Mevcut	UŞAK	Mevcut
GÜMÜŞHANE-BAYBURT	Yok	VAN	Yok
HATAY	Mevcut	YALOVA	Mevcut
ISPARTA	Yok	YOZGAT	Yok
İSKENDERUN	Yok	ZONGULDAK	Yok
İSTANBUL	Mevcut		

Tablo 10'a göre; Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Alanya, Bartın, Batman, Bitlis, Bodrum, Burdur, Çorum, Elazığ, Erzincan, Fethiye, Gaziantep, Gümüşhane-Bayburt, Isparta, İskenderun, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kütahya, Manavgat, Manisa, Muğla, Niğde, Osmaniye, Sinop, Sivas, Tokat, Van, Yozgat ve Zonguldak olmak üzere toplamda 32 tane SMMM odasının Youtube sosyal medya platformu hesaplarının olmadığı görülmektedir. Diğer odaların, Youtube sosyal medya hesaplarının olduğu ve çevrimiçi kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 11: *SMMM Odalarına İlişkin Sosyal Medya Platformlarının Genel Durumları*

SOSYAL MEDYA PLATFORMLARI	SMMM ODALARI			
	Var		Yok	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Web Sitesi	77	100	-	-
Facebook	64	83	13	17
İnstagram	46	60	31	40
Twitter	43	56	34	44
LinkedIn	5	6	72	94
Youtube	45	58	32	42

Tablo 11’de, SMMM odalarının sosyal medya platformlarını kullanım şekillerine göre dağılımı görülmektedir. Genel bir bakış ile değerlendirildiğinde, SMMM odalarının hepsinin web sitelerinin bulunduğu ve genel anlamda iletişime özen gösterildiği görülmektedir. Sosyal medya platformu Facebook’un % 83 ile kullanılıyor olması, muhasebe mesleğinde müşterilerle bağlantı kurmanın ve müşteri ilişkilerini sürdürmenin çok önemli olduğunu göstermektedir. İnstagram’ın %60, Twitter’ın %56 ve Youtube’nin % 58 ile kullanılıyor olması SMMM odaların logosunu ve görsel çekiciliğini göstererek sosyal medyada var olmaya çabaladıkları görülmektedir. LinkedIn’in ise SMMM odaları tarafından % 94 oranında kullanılmıyor olması ise iş dünyasındaki muhasebe meslek mensuplarının diğer kişilerle iletişim kurmasına ve bilgi alışverişi yapmasına önem vermediklerini düşündürmektedir. Böylece SMMM odalarının kendilerini sosyal medyada amaçlayan profesyonel sosyal iş ağı içerisinde görmedikleri söylenebilir.

4. Sonuç

Çok eskilere dayanan muhasebe mesleğinin, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de, sermaye piyasalarının gelişimi ile aynı zamanda olması sayesinde, teknolojinin ilerlemesi ile bu gelişme devam etmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının, özellikle çalışmamız kapsamında incelediğimiz SMMM Odalarının, muhasebe mesleğinde profesyonelleşmenin bir göstergesi olarak TÜRMOB’a kayıtlı olmaları, gelişen teknolojiyi de çok iyi kullanmalarını zorunlu hale getirmiştir.

Sosyal medya, teknolojik gelişmelerle birlikte giderek gelişen dijital dünyaya ayak uydurmaya çalışan ve yenilikleri yakından takip etmek isteyen kurumlar için çok önemlidir. Hızı ve geniş etki alanı sayesinde, kurumlara sayısız katma değer sağlayan sosyal medya, kurumların önemli bir parçası konumundadır. Her geçen gün, yeni bir işlevi keşfedilen sosyal medyanın, kurumlar için önemi giderek artmaktadır. Sosyal medya platformları, web 2.0 teknolojisinin gelişmesiyle daha etkileşimli kullanılmaya başlanmıştır. Bu etkileşim, muhasebe mesleğinde de görülmektedir.

Türkiye’de, sosyal medya platformlarını kullananların sayısı son bir yılda yüzde 14,8 artışla 68,9 milyona ulaşmıştır. Her yıl, 230 ülkede ve bölgede insanların çevrimiçi davranışlarına ilişkin küresel raporlar hazırlayan We Are Social ve Kepios’un “2022 Dijital Türkiye” raporuna göre, Türkiye’de toplam nüfusun yüzde 80,8’i sosyal medya kullanmaktadır. Bu insanlar, muhasebe meslek mensupları ve muhasebe firmaları da dâhil olmak üzere hizmet sağlayıcıları araştırmak için de genellikle sosyal medyayı kullanmaktadır. Muhasebe meslek mensupları, sosyal medyadan yararlanmadıkları sürece nüfusun önemli bir yüzdesi tarafından bulunma fırsatını kaçırmış olabileceklerdir. Günümüzde rapora göre, Türkiye’de en fazla ilgi gösterilen sosyal medya platformu; görsel iletişime değere veren Youtube olmuştur. 57,4 milyon kullanıcısı olan Youtube’u, 52,15 milyon kullanıcıya sahip olan İnstagram izlemektedir. Facebook 34,4 milyon, Tik Tok 25,56 milyon, Messenger 16,8 milyon, LinkedIn 17,2 milyon, Twitter 16,1 milyon, Snapchat ise 12,9 milyon kullanıcıya sahiptir.

Sosyal medya, mevcut ve gelecekteki müşterilerle ilişki kurmanın kolay bir yolu olduğu düşünülmektedir. Muhasebe meslek mensupları için de etkili bir sosyal medya pazarlama stratejisi olarak müşterileri ile bağlantı ve zihninde güvenilirliklerini oluşturmalarına olanak tanımaktadır. Muhasebe meslek mensuplarının, tüm platformlarda kapsamlı bir sosyal medya stratejisi oluşturmak yerine, en iyi bilinen ve yaygın olarak kullanılanlara bağlı kalmaları müşterilerine ulaşma açısından en doğru yol olacaktır.

Dünya’da, hizmet odaklı işletmeler için en sık kullanılan platformlar Facebook, LinkedIn ve Instagram’dır. Facebook, muhasebeciler için mükemmel bir sosyal medya platformudur. Müşterilerle bağlantı kurmak ve müşteri ilişkilerini sürdürmek için kullanabilmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının kayıtlı olduğu SMMM odaları logosu ve görsel olarak çekici bir kapak fotoğrafı ile şirket hesabı oluşturabilmekte, telefonlarından veya bilgisayarlarından paylaşım yapabilmektedirler. Bu platform, muhasebe meslek mensuplarının müşterilerini yaklaşan etkinlikler veya seminerler hakkında bilgilendirmek için de kullanılmaktadır. Potansiyel müşteriler oluşturmak veya posta listesi oluşturmak istenirse de sponsorlu gönderileri aracı ile gerçekleştirilebilmektedir.

Muhasebe meslek mensupları için, Instagram’ın başarılı bir sosyal medya platformu olabilmesinin de birkaç nedeni vardır; öncelikle görsel içerik günümüzde çok önem kazanmaktadır. Resimlerin ve videoların paylaşılma olasılığı, salt metin gönderilerinden daha fazladır, bu nedenle muhasebe firmaları bu uygulamayı yaratıcı sosyal medya içeriği yayınlamak ve diğer muhasebeciler ve potansiyel müşterilerle ilişkiler kurmak için kullanabilmektedir.

LinkedIn ise, iş dünyasındaki kişilerin diğer kişilerle iletişim kurmasını ve bilgi alışverişi yapmasını amaçlayan profesyonel sosyal iş ağı ve sosyal paylaşım platformudur. LinkedIn, üyelerin (hem çalışanların hem de işverenlerin) çevrimiçi bir sosyal ağda profiller ve birbirleriyle "bağlantılar" oluşturmasına olanak tanımaktadır. Bu gerçek dünyadaki iş ilişkilerini temsil edebilmektedir. Üyeler, herkesi (mevcut üye olsun veya olmasın) "bağlantı" olmaya davet edebilmektedir.

Tüm bu hizmetler, muhasebe meslek mensuplarının ödeme yapmak zorunda olmadıkları gönderiler aracılığıyla ücretsiz gönderi paylaşımlarına olanak tanımaktadır. Ayrıca bu sosyal medya platformları muhasebe meslek mensupları için daha sonra daha geniş, hedeflenmiş bir kitleyle paylaşılan sponsorlu gönderiler oluşturabilecekleri reklam seçenekleri de sunmaktadır. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının ücretli veya sponsorlu gönderiler, mevcut ağlarının ötesindeki kişilere ulaşmaya çalıştıklarında etkili olabilecektir.

Çalışmanın amacı, 2022 yılında Türkiye’de muhasebe mesleğinde sosyal medya kullanımının karşılaştırmalı olarak içerik analizi yöntemiyle incelenmesidir. İnceleme sonucunda, TÜRMOB’a kayıtlı tüm SMMM odalarının web sitelerinin olduğu görülmüştür. İnceleme konusu olan sosyal medya platformlarının dağılımına göre, en çok kullanım yüzdesine sahip SMMM odalarının % 83’ünün Facebook, % 60’ının Instagram, % 56’sının Twitter, % 6’sının LinkedIn ve %58’inin Youtube kullandığı görülmektedir.

Çalışma sonucunda, Türkiye’de, 2022 yılında muhasebe meslek mensupları yada SMMM odaları tarafından sosyal medya platformlarından LinkedIn kullanımının % 6 ile en az olduğu görülmektedir. Muhasebeciler için sosyal medya pazarlaması söz konusu olduğunda, LinkedIn marka bilinirliğini artırmak için inanılmaz derecede güçlü bir sosyal medya platformu olabilmektedir. LinkedIn, kullanıcılarını markalar yerine insanlar arasında ilişkiler kurmaya teşvik etmektedir. LinkedIn, muhasebe meslek mensuplarının müşterileri ile bağlantıda kalmanın ekonomik bir yolunu sunmakla kalmaz, aynı zamanda ilgili meslek mensubunu potansiyel müşterilere tanıtır. Çalışmamız kapsamında incelediğimiz SMMM odalarına kayıtlı muhasebe meslek mensupları ve insanlar arasındaki etkileşim herhangi bir sosyal medya pazarlama stratejisi

oluşturmada kilit rol oynayacaktır. Bu nedenle de ilgili SMMM odalarının sosyal medya platformlarından LinkedIn kullanımını artırmaları faydalı olacaktır.

Facebook'un ise, % 83 gibi büyük bir kullanım oranına sahip olmasının nedeni, facebook kullanıcılarının genel olarak belli ileri yaş grubunda ağırlık kazanmasıdır. Tablo 3'deki TÜRMOB'da kayıtlı SMMM odalarına ait demografik özellikler incelendiğinde, Türkiye genelinde, SMMM odalarına kayıtlı muhasebe meslek mensuplarının da ileri yaş grubunda özellikle 36 yaş ve sonrasında birikim gösterdiği görülmektedir. Düzenli olarak sosyal medyaya katılan muhasebe meslek mensupları daha fazla muhasebe mesleği ile ilgili paylaşımda bulunmaktadır. Bu sayede potansiyel müşterilerin ilgisini çekmekte ve müşterilerini daha uzun süre elde tutmaktadırlar.

Geçtiğimiz yıllara oranla, günümüzde, muhasebe meslek mensupları tarafından sosyal medya kullanımının artmasıyla SMMM odaları mesleki bilgi paylaşımında önderlik etmeye başlamışlardır. Sonuçta, Türkiye'de SMMM odalarına kayıtlı muhasebe meslek mensuplarının iletişime önem verdiği ve Dünyanın ve Türkiye'nin herhangi bir yerinde bulunan kullanıcılara kendilerine özgü tüm bilgilerin ulaşmasını gayreti içinde oldukları görülmektedir ve bu sayede de muhasebe meslek mensuplarının doğru bilgiye zamanında ulaşmaları sağlanmaktadır.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Abuca, M. A. ve Ekici, N. (2022). Sosyal medya pazarlama faaliyetlerinin tüketici tarafından algılanması ve işletmeler açısından önemi üzerine bir araştırma, *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 6(1), 54-71.
- Akar, E. (2010). *Sosyal medya pazarlaması: Sosyal webde pazarlama stratejileri*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Arıcı, S. (2018). *Konaklama işletmelerinin sosyal medya kullanım şekillerinin tüketici tutum ve satın alma niyeti üzerindeki etkileri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Boyar, E. (2011), Türkiye'de muhasebe meslek mensuplarının mesleki tükenmişlik durumlarının araştırılması. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Boztepe, A. (2018). *Bireylerin moda giyim ilgilenimi, sosyal medya ilgilenimi ve yaşam tarzı tiplerinin satın alma niyeti ve ağızdan ağıza iletişim davranışına etkisi üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dağıtmaç, M. (2015), *Sosyal medya bizi neden kullanır*. Metamorfoz Yayıncılık, İstanbul.
- Karabınar, S. (2005), *Kültür-muhasebe etkileşimi açısından muhasebe iklimi*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Kazancı Ş, ve Başgöze, P. (2015), Sosyal medya algısının, markanın kredibilitesinin ve marka prestijinin satın alma eğilimi üzerine etkileri, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(2) , 435-456.
- MarşAp, B. (1995), *Muhasebe mesleğinde iş tatmininin Türkiye açısından incelenmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mavnacıoğlu, K. (2015), *Kurumsal iletişimde sosyal medya yönetimi* (1.Baskı). Beta Yayınları, İstanbul.

- Talih A., D. (2013). *Sosyal medya reklamlarında tüketici algılarının tutum, davranış ve satın alma niyeti üzerine etkisi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Tutgun, Ü. A. (2015). *Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türk, Z. (2004), *Muhasebe meslek ahlakı*, Nobel Kitabevi, Adana.
- Türkmen, U., ve Baş, M., (2021). *Amatör çalgıcılar festivalinin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesine yönelik içerik analizi*, Güncel Sosyal Bilimler Araştırmaları III, Akademisyen Kitabevi.
- Vardarlıer, P. (2016), *Sosyal medya stratejisi* (1.Baskı). Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Yalkın, Y. K. (1995), *Genel muhasebe ilkeleri, uygulaması* (9. Baskı). Turhan Kitapevi, Ankara
- Yılmaz, Ö. (2021), Web 1.0, 2.0, 3.0 Ve 4.0'ın tarihi, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 351-359.

Araştırma Makalesi / Research Article

ÇOĞULCU DEMOKRASİ BAĞLAMINDA YEREL YÖNETİŞİMDE STK'LARIN İŞLEVSELLİĞİ

Eray ACAR¹
Veysel EROL^{2*}

Öz

Son yıllarda Sivil Toplum Kuruluşları (STK), dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de adından söz ettirmeye başlamıştır. Çoğulcu demokrasi anlayışının en önemli unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkan STK'lar, başta siyaset, ekonomi ve kültürel olmak üzere birçok alanda önemli faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Günümüzde vakıf, dernek ve topluluk gibi birçok farklı formlarda ve gönüllülük esasına göre kurulan STK'lar, yönetimler karşısında en önemli dengeleyici güçlerinden birisidir. STK'lar, yalnızca merkezi yönetimlerde değil, yerel yönetimlerde de sıklıkla başvurulan önemli paydaşlar haline gelmiştir. Yerel yönetimlerde özellikle halkın talep ve isteklerini yönetime iletilmesini sağlayan STK'lar, yerel demokrasi anlayışının gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla yönetişimin en önemli aktörlerinden birisi olarak karşımıza çıkan STK'lar, yerel düzeyde etkin ve verimli bir demokratik anlayışının gelişmesine doğrudan öncülük etmektedir. Bu çalışmada, yerel düzeyde gerçekleştirilen yönetişim çalışmalarında STK'ların temel rolü ele alınmakta ve karşılaşılan sorunlara değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, çoğulcu demokrasi, yerel demokrasi, yönetişim, STK.

FUNCTIONALITY OF NGOs IN LOCAL GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF PLURALIST DEMOCRACY

Abstract

In recent years, Non-Governmental Organizations (NGOs) have started to make a name for themselves in Turkey as well as in many countries of the world. CSOs, which appear as one of the most important elements of the idea of pluralist democracy, carry out important activities in many fields, especially in politics, economy and culture. Today, NGOs, which are established in many different forms such as foundations, associations and community and on a voluntary basis, are one of the most important balancing forces against the administrations. NGOs have become important stakeholders that are frequently consulted not only in central governments but also in local governments. In local governments, especially NGOs, which ensure that the demands and wishes of the people are conveyed to the administration, make an important contribution to the development of the idea of local democracy. Therefore, NGOs, which appear as one of the most important actors of governance, directly lead the development of an effective and efficient democratic understanding at the local level. In this study, the main role of CSOs in governance studies carried out at the local level is discussed and the problems encountered are addressed.

Keywords: Democracy, pluralist democracy, local democracy, governance, NGO.

¹ Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, ORCID: 0000-0002-5375-7555.

² Dr., Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-6949-768X.

* **Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): veysel.erol43@gmail.com.

Başvuru Tarihi (Received): 08.03.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 24.04.2023

Giriş

Demokrasi, günümüzde sık sık tartışılan ve farklı anlamlar yüklenilen önemli kavramlardan birisidir. Siyaset biliminin en önemli kavramlarının başında gelen demokrasi kavramı, birçok unsuru içerecek şekilde farklı anlamlarda tanımlanmaktadır. Ancak demokrasi, en kısa ve en genel anlamıyla “halkın kendi kendini yönetmesine imkân sağlayan bir yönetim şekli” olarak ifade edilebilir. Günümüzde en iyi yönetim şekli olarak kabul edilen demokrasi, egemenlik anlayışının halka ait olmasını sağlamaktadır. Tarihsel süreci, eski Yunan medeniyetine kadar uzanan demokrasi anlayışının en ideali ise; özgürlükçü ve çoğulcu olanı olduğu söylenebilir.

Günümüz dünyasında demokrasi anlayışının en işlevsel ve verimli uygulanma şansına sahip olan birimlerinin başında ise yerel yönetimler gelmektedir. Yerel yönetimler, yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan, karar organları halk tarafından seçilen ve hem idari hem de mali olarak özerk bir yapıya sahip olan birimlerdir. Yerel halk için en etkili birimler olarak görülen yerel yönetimler, her geçen gün daha çok ön plana çıkmakta ve kendilerine yüklenen misyon artmaktadır. Günümüzde birçok ülkenin demokrasi kültürüne sahip olup olmadığı, yerel yönetim birimlerine gösterdikleri değerle daha iyi anlaşılabilir. Yerel düzeyde demokratik bir anlayışın gerçekleştirilmesini ya da güçlü bir temele dayandırılmasını sağlayan önemli unsurlarından birisi ise STK’lardır.

STK’lar devlet ve özel sektör ile birlikte yönetişim anlayışının üçüncü ve en önemli aktörlerinden birisidir. Herhangi bir kâr amacı gütmeyen ve gönüllülük esasına dayanan STK’lar, halkın ve talep isteklerini yönetime iletilmesini sağlayan en önemli araçlarının başında gelmektedir. STK’lar sayesinde özellikle demokrasi kültürünün geliştiği, sosyal dayanışmanın arttığı ve siyasi katılımın sağlandığı bilinmektedir. Formel yapıyla örgütlenen ve özerk bir yapıya sahip olan bu gönüllü kuruluşlar, başta siyaset, ekonomi ve kültürel olmak üzere birçok alanda önemli faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Bu gönüllü kuruluşlar, merkezi yönetimlerde olduğu gibi yerel yönetimlerde de son derece önemli işlevleri yerine getirmektedirler.

Yerel yönetimlerde STK’lar hem katılımcı hem de destekleyici bir role sahiptirler. Yerel düzeyde halkın demokratik bilincinin gelişmesinde önemli bir role sahip olan STK’lar, bir yandan bireysel özgürlüğü, bir yandan da siyasal katılımı artırmaktadırlar. STK’lar yerel yönetimlerde özellikle stratejik planlamalara, kent konseylerine, belediye meclis toplantılarına ve ihtisas komisyonları toplantılarına katılarak halkın talep ve isteklerini yönetimlere iletilmesini sağlamaktadırlar. Ancak söz konusu toplantılarda STK’ların görüşleri alınmasına rağmen bu görüşlerinin önemli bir kısmının dikkate alınmadığı bilinmektedir.

Bu çalışmanın amacı demokratik yönetim anlayışına önemli katkılar sağlayan STK’ların önemine dikkat çekmek ve bu gönüllü kuruluşların yerel yönetimdeki temel rolünü ele almaktır. Bu amaçla çalışmada, öncelikle demokrasi ve çoğulcu demokrasinin kavramsal çerçevesi üzerinde durulmaktadır. Ardından yerel demokrasiye açıklık getirilmekte ve demokrasi ve yönetişim ilişkisine değinilmektedir. Daha sonra ise yerel yönetimde STK’ların rolüne yer verilmektedir.

1. Demokrasi ve Çoğulcu Demokrasinin Kavramsal Çerçevesi

Siyasal ve bilimsel dilde kullanılan demokrasi kavramı, Yunan kökenli özel bir ifadedir (Schmidt, 2001). Dolayısıyla demokrasi kavramının kökenini Eski Yunan’a kadar geriye götürmek mümkün görünmektedir. Nitekim bürokrasi, aristokrasi ve otokrasi gibi sonu “krasi” ile biten diğer kelimeler gibi demokrasi de yönetim ya da iktidar anlamına gelen Yunanca “kratos” kelimesinden gelmektedir. Bundan dolayı demokrasi, “demos (halk) tarafından yönetim” anlamına gelmektedir (Burada kullanılan demos ifadesi, halk anlamındadır. Ancak Yunanlılar o dönemde demos kelimesini aslında, “çoğunluklar” ya da “fakirler” anlamında kullandıkları bilinmektedir). Bununla birlikte demokrasi için kısaca “halk tarafından yönetim” de denilebilir (Habermas, 2006). Birçok

ülkede uygulanan ve en iyi yönetim şekli olarak görülen demokrasi, halkın kendi kendini yönetmesine imkân sağlamaktadır.

Demokrasi kavramının ortaya çıkış süreci oldukça eski olmasına rağmen bu kavramın Batı toplumlarındaki kullanımının 18. yüzyılın sonlarına dayandığı bilinmektedir (Samuel, 1993). Batı medeniyetinin meydana getirdiği bir siyasal ve yönetsel işleyiş biçimi olarak karşımıza çıkan demokrasi (Sartori, 2014), oy kullanma eşitliğine, etkin katılıma, gündem üzerine söz söyleme hakkına, bilgi edinebilmeye ve karar verme sürecine yetişkinlerin dahil edilmesine olanak sağlamaktadır (Dahl, 2001). Demokrasi sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için bu önemli kriterlerin sağlanması ve uygulanması büyük önem arz etmektedir.

Demokrasi kavramı, siyaset biliminin en önemli kavramlarının başında gelmektedir. “Halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olarak ifade edilen demokrasi kavramına, Andrew Heywood tarafından yüklenen önemli anlamlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir (Heywood, 2006);

- a) Fakirler (halk, çoğunluklar) ve dezavantajlı konumunda olanların yönetim sistemi,
- b) Kamu görevlilerine ya da profesyonel siyasetçilere ihtiyaç olmadan, halkın kendini sürekli ve doğrudan yönettiği bir yönetim sistemi,
- c) İmtiyaz ve hiyerarşiden ziyade kişisel liyakatlara ve eşit olanaklara dayalı bir toplum,
- d) Sosyal eşitsizliklerinin önüne geçmeyi ilke edinen bir refah ve yeniden dağıtım sistemi,
- e) Çoğunluk yönetim esasına dayalı olan bir karar verme sistemi,
- f) Çoğunluk iktidarını kontrol altına alarak, azınlıkların hem haklarını hem de menfaatlerini korumayı amaçlayan bir yönetim sistemi,
- g) Rekabetçi seçimlerle halkın oyunu alarak kamu makamlarını doldurmanın önemli bir
- h) Halkın yararına olacak şekilde, onların siyasi hayata katılıp katılmamasına bakılmaksızın hizmet eden önemli bir hükümet sistemi.

Demokrasinin uygulanması genel olarak, temsili, doğrudan ve yarı doğrudan demokrasi şeklinde olmaktadır. *Temsili demokrasi*, bugün başta İngiltere, ABD ve Türkiye olmak üzere birçok ülkede başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Yaygın bir şekilde tercih edilen bu demokrasi anlayışında, millete ait olan egemenlik, milletin doğrudan seçtiği temsilciler tarafından sağlanmaktadır. *Doğrudan demokrasinin* ise tarihsel süreci Eski Yunan şehir devletine dayanmakta ve klasik demokrasi olarak ifade edilmektedir. Bu demokrasi anlayışında halk doğrudan yönetim sürecine katılmakta ve karar alma sürecinde etkin olmaktadır. Bu uygulamanın günümüzdeki en iyi ve en başarılı örnekleri olarak İngiltere’de köy toplantıları (parish meetings), Türkiye’de ise köy dernekleri gösterilebilir. *Yarı doğrudan demokrasi* ise temsili demokrasi ve doğrudan demokrasi anlayışı arasında kalan önemli bir karma anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle İtalya ve İsviçre gibi ülkelerde yaygın olarak görülen bu demokrasi anlayışında halk, referandum gibi önemli araçlarla dolaylı bir şekilde egemenlik hakkını kullanmaktadır.

Literatüre bakıldığında demokrasi ile ilgili birçok farklı tanımın yapıldığı görülmektedir. Demokrasi kavramına farklı anlamlar yüklenmesinden dolayı günümüzde birçok farklı demokrasi modelleri ortaya çıkmıştır. Başta klasik demokrasi, korumacı demokrasi, “insani-gelişim” ci demokrasi, korporatist demokrasi, çoğulcu demokrasi, otoriter demokrasi, muhafazakâr demokrasi, Marksist demokrasi, radikal demokrasi, militan demokrasi ve siber demokrasi olmak üzere çok sayıda demokrasi modelleri uygulanmaktadır. Ancak her demokrasi modeline değinilmesi durumunda konunun sınırı aşılacaktır. Bu yüzden çalışmanın konusu ile ilgili olması açısından yalnızca klasik demokrasi, korumacı demokrasi, korporatist demokrasi ve çoğulcu demokrasi modelleri üzerinde kısaca durulacaktır.

Demokrasi modelleri arasında yer kalan *klasik demokrasi modeli*, demokrasinin tipik örneğini oluşturmaktadır. M. Ö. 4. ve 5. yüzyıllarda Atina’da ortaya çıkan ve “doğrudan demokrasi” uygulamasının önemli bir örneği olarak görülen bu demokrasi modeli, halk katılımını sağlayan en ideal sistem olarak gösterilmektedir. Klasik liberalizmin demokrasi anlayışını temsil eden *korumacı demokrasi modeli* ise devlet iktidarının kullanımını frenleyen ya da resmi olmayan kurallar çerçevesinde işleyen bir anayasal demokrasi sistemi olarak görülmektedir. Bu modelde demokrasi, vatandaşların kendilerini devletin müdahalelerinden korumalarına olanak sağlayan önemli bir araç olarak görülmektedir. *Korporatist demokrasi modeli* ise genel olarak çıkar temsili sistemine dayanmaktadır. Korporatizm, sermaye sahipleri, serbest meslek mensupları ve işçiler gibi önemli toplumsal grupların temsilinde, her birinin tekel sahibi olduğu teşekküllerle, toplumu birleştirme girişimi olarak görülmektedir. Yapılan korporatist düzenlemeler genel olarak devletin liderliğinde ve işverenler ile işçiler arasında gerçekleştirilen “üç-taraflı” ilişkilere dayanmaktadır. Bir diğer önemli demokrasi modeli ise *çoğulcu demokrasi modelidir*. Çoğulcu demokraside, iktidar hiyerarşik bir şekilde değil, yarışmacı olarak düzenlenmiştir. Bu modelde iktidar, farklı çıkarları (siyasi partiler, sendikalar, işveren örgütleri, etnik gruplar, dini gruplar, kadın örgütleri, öğrenciler vb.) temsil eden çok sayıdaki grubun arasındaki “sonsuz bir pazarlık süreci”nin ayrılmaz parçası olarak görülmektedir (Erdoğan, 2012).

Görüldüğü üzere çoğulcu demokrasi modeli, demokrasinin en önemli modelleri arasında yer almaktadır. Ancak çoğulcu demokrasinin, çoğunlukçu demokrasi ile karıştırılmaması gerekmektedir. Çoğunlukçu demokrasi, çoğunluğun yanılmazlığını ve doğruluğunu, mutlak ve sınırsız üstünlüğünü ortaya koyan önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğunlukçu demokrasi, çoğunluğun genel iradesini ortaya koymakta ve toplumun ortak çıkarına yönelmektedir. Milli irade ya da genel irade teorisini ortaya koyan çoğunlukçu demokrasi modeli, halkın ortak iyiliğine yöneldiği için toplumun ortak çıkarlarıyla çatışması düşünülmemektedir. Çoğulcu demokrasi ise çoğunlukçu yönetiminin çoğunlukçu demokrasi anlayışına kayma tehlikesine karşı üretilen önemli bir kavramdır. Çoğunlukçu demokraside olduğu gibi çoğulcu demokraside de çoğunluğun yönetme hakkı bulunmaktadır. Ancak çoğulcu demokraside, çoğunlukçu demokrasinin aksine azınlık olarak görülen kesimlerin de hakları son derece önem teşkil etmektedir. Çoğunlukçu demokraside karar alma sürecinde meclisteki çoğunluk esas alınırken, çoğulcu demokraside ise meclisteki çoğunluğun üstünlüğü kabul edilmekte ancak meclisin sınırsız yetkilerle donatılması kabul görülmemektedir (Yavuz, 2009). Dolayısıyla çoğunlukçu demokrasi anlayışında çoğunluğun kararı her şeyin üstünde tutulurken, çoğulcu demokrasi anlayışında ise çoğunluğun kararına dayanmakla birlikte azınlıkların hakları da gözetilmeye çalışılmaktadır.

Çoğulcu demokrasi modeli, ideolojiyi değil yönetim biçimini esas alınmaktadır. Bu demokrasi modeli, seçim, temsil, siyasal çoğulculuk, çoğunluğun yönetme hakkı, temel hak ve özgürlüklerin korunması, yasalar önünde eşitlik ve muhalefet etme özgürlüğü gibi temel ilke ve özelliklere dayanmaktadır. Sosyal ve ekonomik etkenlere bağlı olarak çoğulcu demokrasinin de temel ilk ve özelliklerinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Liberal devlet anlayışından sosyal devlet anlayışına doğru bir geçiş yaşanması, klasik temel hak ve özgürlüklerin yanı sıra sosyal ve ekonomik haklarının doğmasına neden olmuştur. Devlet ise söz konusu haklarının ve kişi haklarının koruyucusu konumunda olmuş ve ekonomik hayata etkin olarak müdahale etmeye başlamıştır (Tunç, 2008). Ancak özellikle 1980’li yıllardan sonra yaşanan değişim ve dönüşümlerle birlikte devletin müdahalesinin eskiye oranla azaldığı ve devletin “kürek çeken değil, dümen tutan” konumuna geçtiği bilinmektedir.

Çoğulcu demokrasi modelinde her şey insanların mutlu olunması için yapılmaktadır. Dolayısıyla çoğulcu demokrasi modelinde insan temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu demokrasi modelinde birçok araç yer almakla birlikte en önemli araçlardan birisi de Sivil Toplum Kuruluşları (STK)’dır. Gönüllülük esasına dayanan STK’lar, günümüzde birçok önemli işlevi yerine

getirmektedir. Bu kuruluşların özellikle yerelde yönetişimin sağlanmasında son derece önemli bir rolü bulunmaktadır. Yerel yönetişimde STK'ların temel rolünü ele almadan önce hem yerel demokrasiye hem de demokrasi ve yönetişim ilişkisine de değinmek gerekmektedir.

2. Yerel Demokrasi

Tüm ülke düzeyinde gerçek anlamda demokrasiden söz edilebilmesi için öncelikle yerel demokrasinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Demokrasinin yerel demokrasi özelliğini kazanması, “demokrasinin tüm kurum ve kurallarının sivil toplum örgütleri ve geniş halk kitleleri tarafından benimsenmesi, vazgeçilmiş bir hayat tarzı olarak algılanması, korunması ve demokrasinin bütün kesimler için aynı ölçüler içerisinde istenmesi” anlamına gelmektedir. Yerel demokrasi genel olarak; toplum içinde sosyal eşitsizliğin önüne geçilmesi, toplumda en iyi geleceğin sağlanması, bütün görüşlerin değerlendirildiği ve ortak bir uzlaşma ortamının oluşturulması, topluma yönelik ortak bir yaklaşımın önemsenmesi, ortak düşünce ile çalışan toplulukların ya da halkın; yerel yerleşim ya da düşünce anlamında bir araya gelme durumudur (Sivrekli, 2001).

Demokratik katılımı sağlayan en önemli birimlerin başında yerel yönetimler gelmektedir. Kamu yönetiminin en önemli ve vazgeçilmez unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkan yerel yönetimler, yerel halkın ortak olan ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan ve son derece etkin birimler olarak görülmektedirler. Demokratik yönetim anlayışına uygun olan ve özerkliğe sahip olan bu birimlerin önemi her geçen artmaktadır. Bugün ülkelerin demokrasi anlayışına sahip olup olmadıkları, neredeyse yerel yönetim birimlerine gösterdikleri değerle anlaşılabilir bir duruma gelinmiştir.

Yerel yönetimlere, demokratik birimler olarak bakılmasının birçok nedeni bulunmakta ancak en önemli nedenlerin başında bu yönetimlerin “halkın, kendi kendini yönetmesine imkân sağlayan birimler” olmasıdır. Halk, bunu kendisinin seçtiği temsilciler aracılığıyla yapmaktadır. Demokrasi kavramının temel öğeleri arasında yer alan halkın yönetime katılması, çoğunluk ilkesi ve yöneticilerin özellikle danışmaya ve seçmene karşı hesap verme sorumluluğu içinde olmaları yerel düzeyde geçerlidir (Keleş, 1994). Yerel demokrasi kavramını kullanan Tony Blair, yerel yönetimlerin, demokrasinin dört temel prensibi olan düzenli seçimler, siyasal eşitlik, çoğunluk kuralı ve azınlık hakkı gibi temel ilkelere uygun olduğunu hatta katılma, tartışma ve demokratik eğitim gibi demokrasinin temel özelliklerinin yerel yönetimler iyi karşılandığını belirtmektedir. Yerel yönetim birimlerinin özellikle demokrasi, özgürlük, etkinlik ve katılma gibi önemli değerler ile anılması ve toplumun demokratikleşme sürecindeki tartışmasız etkilerinden dolayı bu birimler “yerel demokrasi” (Görmez, 1997) merkezleri olarak görülmektedirler.

Yerel yönetim birimlerinin bünyesinde yer alan demokrasi yerel demokrasi, halkı ilgilendiren, hayatlarında oldukça önemi olan somut ve gerçek sorunların belirlediği, bu önemli sorunların ele alınıp tartışıldığı, çözülmesi için uğraşıldığı ve çözümlerin karara bağlanıp uygulamaya çalışıldığı küçük ölçekli önemli bir dünya olarak görülmektedir. Yerel demokrasi kavramı, demokrasi ile yerel yönetimler arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak yerel yönetimlerin, demokrasi ile ilişkisi hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır. Örneğin, Toulmin Smith, Moulin ve Langrod gibi bilinen önemli düşünürler yerel yönetim birimlerini demokratik seçim ilkesine tamamen ters olduklarını öne sürmüşler ve bu birimlerin gücünü yalnızca geleneklerden alan kutsal yönetimler olduklarını ifade etmişlerdir. Yerel yönetimlerin, demokrasinin düşmanı olarak görmüşler ve demokrasinin özerk yapıdaki yerel birimleri yıkabileceğini öne sürmüşlerdir. Demokrasinin yerel yönetim birimleriyle uyumlu olmadığını, çünkü demokrasinin çoğunluk ve eşitlik gibi temel ilke ve özelliklerinin, bu birimlerin dar görüşlü, çeşitli, farklı ve “potansiyel olarak oligarşik ve bozulabilen” istekleriyle uyuşmayacağını ifade etmişlerdir. Fransız Rousseau ve Condorcet de yerel yönetim birimlerine karşı çıkarak, bu yönetimleri ayrıcalıklı konumda olan sınıfların yararlarını koruyan bir araç olduğunu belirtmişlerdir (Tortop vd., 2006).

Yerel yönetim ve demokrasi ilişkisi konusunda farklı görüşler olmasına rağmen her ülkede farklı zamanlarda, bu yönetim birimlerinin hem siyasal hem de yönetsel yapının önemli bir ögesi oldukları genel kabul görmektedir. Yerel yönetim birimlerinin demokrasi ile ilişkili bir siyasal kurum olmaları, bu birimleri ister istemez, farklı görüş, ideoloji ve eğilimlerin de çarpıştığı önemli bir ortam haline getirmektedir (Keleş, 1994). Ancak tüm farklı görüşlere rağmen yerel yönetimlerin demokratik katılıma en uygun birimler olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle 1980 sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte yerel yönetim birimlerinin önemi daha da artmış ve bu birimlere önemli görev ve yetkiler verilmiştir.

Yerel yönetimlerin demokrasi adına bazı işlevleri yerine getirip getirmediğini belirleyebilmek için bu birimlerin yerel demokrasinin önemli ve temel ilkeleri arasında yerel alan “demokratik davranış ilkesi”, “etkinlik ve verimlilik ilkesi”, “sosyal adalet ilkesi”, “tarafsızlık ilkesi” ve “açıklık ilkesi” gibi ilkelere göre hareket edip etmediklerini tespit etmek gerekmektedir. Söz konusu ilkelere kısaca değinmek gerekirse (Çelik, Çelik ve Usta, 2008);

a) *Demokratik Davranış İlkesi:* Yerel yönetimler, yukarıda da ifade edildiği gibi demokratik katılıma en uygun birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Vatandaşların demokratik ilke ve davranışlara olan alışkanlıkları da ilk olarak bu birimler aracılığıyla kazandırılması beklenmektedir. Yerel yönetimlerin, “kendi kendini yönetme ilkesi” demokrasi ile olan temel ilişkisini ortaya koymaktadır. Yerel düzeyde demokrasi anlamında başarı sağlanması halinde ülke düzeyinde de başarı olunabileceği söylenebilir. Dolayısıyla demokratik davranış ilkesi, yerel düzeyde olduğu gibi ülke düzeyinde de son derece büyük önem taşımaktadır.

b) *Etkinlik ve Verimlilik İlkesi:* Yerel yönetim birimleri, genel olarak sunmuş oldukları başarılı hizmetler ile anlam kazanmaktadırlar. Yerel hizmetlerdeki başarı daha çok yerel halkın ortak ihtiyaçlarının en etkin ve verimli şekilde yerine getirilip getirilmediği ile yakından ilgilidir. Bu yüzden yerel yönetim birimleri, çalışmalarında modern çağa uygun temel yöntemlerden yararlanmak durumundadırlar. Yerel hizmetlerin başarılı bir şekilde sunulması için hizmetin gerektirdiği temel niteliklerle donatılmış, üretken ve başarılı personellerinin görev almaları gerekmektedir.

c) *Sosyal Adalet İlkesi:* Yerel yönetim birimleri, demokrasinin başlangıç yeri olarak görülmesinin yanında insan haklarına saygılı olmanın da yerel düzeydeki en önemli güvencesi olarak görülmektedir. Bu birimlerde sosyal adalet ilkesi çerçevesinde hareket edilmekte ve hiç kimseye herhangi bir ayırım yapılmadan vatandaşlar arasında birlik ve beraberin oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu yüzden yerel yönetimler, vatandaşlar arasında ayrıma neden olabilecek her türlü faaliyet ve hizmetten kaçınılmaktadırlar. Halkın, insanlık onuruna yaraşır bir şekilde hayat sürdürebilmeleri ve sosyal refahın sağlanabilmesi noktasında yerel yönetim birimlerine geçmişte olduğu günümüzde önemli görevler düşmektedir.

d) *Tarafsızlık İlkesi:* Yerel yönetim birimleri tarafsızlık ilkesi çerçevesinde hareket etmek durumundadırlar. Bu birimler, temsil ettikleri bölgelerdeki bütün vatandaşlara eşit düzeyde hizmet sunmakla görevlidirler. Yerel halk tarafından seçilen temsilciler, seçime her ne kadar bir siyasi partinin adayı olarak girseler de seçimi kazandıktan sonra halkın tamamına eşit bir şekilde hizmet sunmaları gerekmektedir. Yerel yönetimlerde başarılı sağlanabilmesi için özellikle personel seçimlerinde tarafsızlık ilkesi gözetilmelidir.

e) *Açıklık İlkesi:* Bu ilke, her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Yerel yönetim birimlerinin hem karar verme hem de uygulama süreçlerinde ne kadar açıklık sağlanırsa, halk katılımı ve denetimi de o kadar iyi sağlanabilecektir. Katılıma yönelik olan bütün yol ve yöntemler özellikle açıklığı beraberinde getirmekte ve halkın yerel birimlere (özellikle belediyelere) daha yakın olmak isteği, katılımı ve açıklığı zorlayabilecektir. Yerel yönetim birimlerinde açıklığın sağlanması, halkın hem etkin katılımını hem de bu birimlerin bilinçli bir şekilde denetlenmesi açısından son derece büyük önem arz etmektedir.

3. Demokrasi ve Yönetişim İlişkisi

Yeni kamu yönetimi anlayışının en önemli araçlarından biri olarak karşımıza çıkan yönetim, toplumun daha etkin ve daha demokratik yönetilmesi noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Son yıllarda dünyanın birçok ülkesinde yaygın bir şekilde tercih edilen yönetim anlayışı, demokrasi ile yakın bir ilişki içinde olduğu görülmektedir. Demokrasi ile yönetim arasındaki temel ilişkinin ortaya konulabilmesi için yönetişimin genel kavramsal çerçevesine değinmek gerekmektedir.

Yönetişim, İngilizce'de "governance" sözcüğünün karşılığıdır (Rhodes, 1996). Yönetişim (governance) kavramı, "yönlendirmek idare etmek, hükmetmek" anlamlarına gelen "yönetmek (to govern)" fiilinden türetilmiştir (Hughes, 2014). Yönetişim kavramı ilk kez 1989 yılında Dünya Bankasının, Afrika ülkeleri için hazırladığı "Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth (Sahra Altı Afrika: Krizden Sürdürülebilir Kalkınmaya)" adlı raporda kullanılmıştır. Bu önemli raporda, Afrika ülkelerinin yalnızca "iyi yönetime (good governmente)" değil, aynı zamanda "iyi yönetime (good governance)" de ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir (Yüksel, 2000). Bu rapordan sonra yönetim kavramı başta Türkiye olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde yoğun bir şekilde gündeme alınmaya başlamıştır.

Yönetişim kavramına yönelik ortak bir fikir bulunmamaktadır. Yönetişim yönelik ilk tanımların önce Dünya Bankası, daha sonra Birleşmiş Milletler ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından yapıldığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle yönetim kavramının günümüze dek alınışı, genel olarak önemli evrede gerçekleştiği ifade edilmektedir. Birinci evrede, yönetişimin Afrika ülkelerinde 1989 yılında ortaya çıkan bir krizi açıklamaya çalıştığı ifade edilmektedir. Bu süreçte yönetişimin, daha çok devletin temel işlevlerini azaltmaya çalıştığı görülmektedir. İkinci evre, 1994 yılında Dünya Bankası'nın hazırlanmış olduğu "Yönetişim Raporu"nda yer alan çerçeve ile oluşmuştur. Bu rapora göre, yönetişimin başarılı bir şekilde yeşermesi ve canlanması için öncelikle sivil toplumun gelişmesi gerektiği öne sürülmüştür. Üçüncü evrede ise Dünya Bankası'nın 1997 yılında hazırlanmış olduğu raporda belirlenen çerçevede, devletin tekrar güçlendirilmesi üzerine odaklanılmıştır (Güneş ve Yükselen, 2004). Görüldüğü üzere, bu üç evrede yönetim kavramına yönelik görüşlerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir.

Yönetişim kavramına yönelik birçok farklı fikir bulunmaktadır. Ancak bu kavram genel olarak, devlet, özel sektör ve STK'ların katılımıyla gerçekleşen çok aktörlü ve karşılıklı bir yönetim şeklini ifade etmeye kullanılmaktadır (Acar, 2018). Yönetişim ile birlikte birçok yönetimin ve birbirini etkileyen aktörlerin etkileşimiyle ortaya çıkan yeni bir yapı ya da düzen ortaya çıkmaktadır (Stoker, 1998). Bu yeni düzende, devlet ile birlikte özel sektör ve STK'ların da yönetimlerin karar verme sürecinde yer almaları ve etkili olmaları amaçlanmaktadır.

Dolayısıyla yönetim, başta devlet olmak üzere, özel sektör ve STK'lar dâhil olmak üzere üç önemli aktörü bünyesinde barındırmaktadır. *Devlet*, siyasi kuruluşlar ve kamu sektörü kuruluşlarını kapsamaktadır. Devletin en önemli önceliği, vatandaşlarına en iyi hizmetin nasıl verilebileceği olmalıdır. *Özel sektör*, özel işletmeleri de kapsamakta olup, hizmet sağlama, insan kaynaklarının geliştirilmesi, kurumsal standartlar oluşturma, üretim ve ticaret, istihdam ve gelir kaynağı oluşturma yoluyla ekonomik kalkınma ve büyümeyi amaçlamaktadır. *STK'lar* ise birey ve devlet arasında yer alan önemli kuruluşlardır. STK'lar, toplulukları eğitme, organize etme, sosyal ve siyasi etkileşimi kolaylaştırma, toplum içinde yer alan grupların sosyal ve ekonomik hayata katılımını sağlama, dayanışmayı artırma ve kültürleri beslemeyle eşitlik, sorumluluk ve özgürlük gibi kendini doğru bir şekilde ifade etmenin temelini oluşturmaktadır (T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 2003). İyi bir yönetim sürecinin sağlanabilmesi için bu üç önemli aktör arasındaki etkileşimin artırılması son derece önem arz etmektedir.

Yönetişim, bir ülkenin sosyo-ekonomik kaynaklarının şeffaflık, açıklık, hakkaniyet ve hesap verebilirlik gibi temel ilkeler çerçevesinde yönetilmesi olarak tanımlanmaktadır (Lyon, 2008). Yönetişim sayesinde kamu, özel ve gönüllü kuruluşlarının kaynakları ve güçleri bir araya gelmekte ve böylece kaynakları ve kapasiteleri artabilmektedir (Kooiman, 1993). Yönetişim genel olarak, kamu yönetimi ile vatandaşın yakın olmasını sağlamakta; kamu yönetimini etkin hale getirmekte; yolsuzluk ile daha iyi mücadele edilmesini sağlamakta; yönetimin karar verme sürecine farklı paydaşları dâhil ederek, kararların içeriğini zenginleştirmekte; kurumların meşruluğunu artırmakta; karar ve işlemlerin hem açık hem de anlaşılır olmasını sağlamakta ve demokrasiyi güçlendirmektedir (Toksöz, 2008).

Yönetişimin birbirini tamamlayan sekiz önemli ilkesi bulunmaktadır. Bu ilkeler şekil 1’de de gösterildiği gibi katılımcılık, açıklık, hesap verebilirlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, etkililik, eşitlik ve stratejik vizyon şeklinde sıralanmaktadır. Birbirini karşılıklı olarak güçlendiren bu ilkelere kısaca değinmek gerekirse (Yıldırım, 2012);

a) *Katılımcılık*: Yönetişimin en önemli ilkelerinin başında gelen katılımcılık, devletin politika oluşturma, uygulama ve denetleme süreçlerine başta vatandaşlar ve STK’lar olmak üzere farklı kesimlerin dâhil edilmesini anlatan önemli bir kavramdır. Katılımcılık ilkesi ile yönetimin karar verme sürecinde “aktif vatandaşlık” anlayışı güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

b) *Açıklık*: Yönetişimin önemli bir unsuru olan ve saydamlık, şeffaflık gibi kavramlarla da ifade edilen açıklık ilkesi, kamu alanıyla ilgili olan bilgilerin hem STK’lara hem de vatandaşlara açık olması anlamına gelmektedir. Açıklığın sağlanabilmesi için bilginin açık, anlaşılabilir, kullanılabilir ve kolay erişilebilir olması son derece önem arz etmektedir.

c) *Hesap Verebilirlik*: Hesap verme sorumluluğu, bütün kamu kaynaklarının elde edilmesinde ve kullanılmasında hem görevlilerin hem de yetkililerin, kaynakların ekonomik, etkili, verimli ve hukuka uygun şekilde elde edilmesinden, kullanılmasından, raporlanmasından, muhasebeleştirilmesinden ve kötü amaçlı kullanılmaması için gerekli olan tedbirlerin alınmasından sorumlu ve yetkilendirilmiş mercilere hesap verilmesi durumudur.

d) *Cevap Verebilirlik*: Yönetiminde cevap verebilirlik, yeni görüşlere, önerilere, ihtiyaçlara ve beklentilere cevap vermeye hazır olma durumu anlamına gelmektedir. Kurumlar tarafından hizmetlerin belirlenmesi sürecinde vatandaşların tercihlerini ön planda tutabilmek ve bu tercihlere karşılık verebilmek bu ilkenin hayata geçirilmesiyle orantılı olduğu görülmektedir.

e) *Hukukun Üstünlüğü*: Kurumların yasal çerçevede hareket etmesi, yönetimde keyfiliğin önüne geçmesi ve hukukun herkese aynı şekilde uygulanması hukukun üstünlüğüyle sağlanmaktadır. Adil, tarafsız ve bağımsız bir yargının olması başta bireyler olmak üzere özel sektör içinde önemli bir güvence oluşturmaktadır.

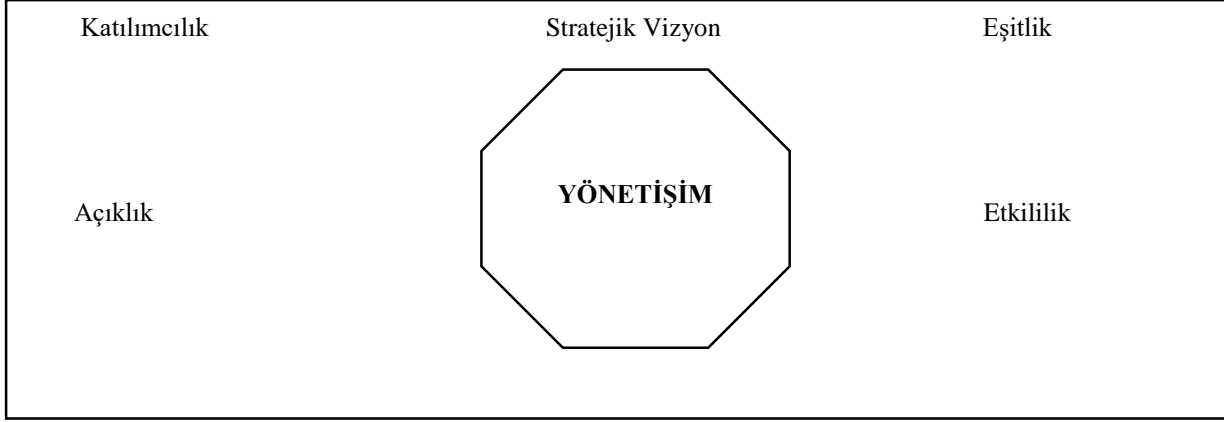
f) *Etkililik*: Yönetişim anlayışı içinde yer alan etkililik ilkesi, karar alma sürecinde sorun çözme gücü olarak görülmektedir. Yönetişim çerçevesinde ele alınan etkililik ilkesi genel olarak, ihtiyaç duyulan konuların gerçekleştirilmesinde politikaların, geçmiş tecrübeleri de dikkate alınarak ama uygun bir şekilde belirlenmesi çerçevesinde ele alınmaktadır.

g) *Eşitlik*: Bu ilke, bütün vatandaşların kendi refah düzeylerini korumak ya da geliştirebilmek için aynı fırsatlara sahip olunması durumudur. Diğer bir ifadeyle eşitlik, herkesin herhangi bir ayırım görmeden tarafsız ve adil muamele görmesi ve fırsat eşitliğine sahip olunması anlamına gelmektedir.

h) *Stratejik Vizyon*: Stratejik vizyon kavramı genel olarak hem liderlerde hem de halkta iyi bir yönetim ve insani gelişim konusunda, sosyal, kültürel ve tarihe dayanan uzun dönemli, geniş bir anlayışın olması anlamına gelmektedir. Yönetişim katılımcılık, açıklık, hesap verebilirlik, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, etkililik ve eşitlik gibi temel ilkelerinin yanında, misyonlu ve

vizyonlu stratejik planlama üzerine inşa edilmesi son derece önem arz etmektedir. Dolayısıyla başarılı bir yönetimin gerçekleştirilmesi için herkesin ortak fikirde olduğu vizyonlar benimsenmelidir.

Şekil 1. Yönetişimin Temel Unsurları

Görüldüğü üzere yönetim ile demokrasi arasında benzer özellikler bulunmaktadır. Yönetişimin temel unsurları arasında yer alan özellikle katılımcılık, açıklık, eşitlik, hesap verebilirlik, cevap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü demokrasi anlayışının en önemli özelliklerini yansıtmaktadır. Yönetişim, demokrasi anlayışını güçlendirmektedir. Dolayısıyla demokratik toplumlarda demokrasinin tam manasıyla işleyebilmesi için yönetime önem verilmesi gereklilik olmaktan çok bir zorunluluk haline geldiği söylenebilir.

Yönetişimin bir de yerellik boyutu bulunmaktadır. Yönetişim, merkezi yönetimlerde olduğu gibi yerel yönetimlerde de son derece önem arz etmektedir. Yerel düzeyde yönetişimin sağlanması genel olarak STK'lar aracılığıyla olmaktadır. STK'lar, halkın talep ve isteklerini yönetime iletilmesini sağlayan önemli en önemli araçlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerel yönetişimde önemli roller üstlenen STK'lar, özellikle yeni kamu yönetimi anlayışının uygulanmasıyla birlikte daha da önemli bir hale gelmişlerdir.

4. Yerel Yönetişimde STK'ların Rolü

Yerel yönetimlerde STK'ların rolü genel olarak hem katılımcı hem de destekleyici olmaktadır. Yerel kararlar üzerinde de önemli etkisi bulunan STK'lar, yönetimlerin daha demokratik hale gelebilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. STK'lar özellikle 1980'den sonra dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlere paralel olarak demokrasinin en önemli ve vazgeçilmez unsurlarından birisi haline gelmeye başlamışlardır. Yönetişim olgusuyla hareket eden STK'ların siyasal karar verme süreçlerindeki rollerine değinmeden önce bu kuruluşların kavramsal çerçevesini ele almak gerekmektedir.

Sivil toplum, kurumsallaşmış ya da kurumsallaşmamış her türlü grubu kapsamaktadır. Örneğin, bir okulun eğitim ihtiyaçları için düzenlenen bir kermes bile sivil toplum faaliyeti olarak ifade edilmektedir. Sivil toplumun, organize olmuş ve kurumsallaşmış şekline ise Sivil Toplum Kuruluşu (STK) denilmektedir. STK'ların en önemli özelliği ise gönüllülük esasına göre organize olmaları ve devletin hiyerarşik yönetim sisteminin dışında yer almalarıdır. STK'lar gönüllülük esasına dayanan, kâr amacı taşımayan, üye ve taraflarının ya da bütün toplumunun yararı olacak şekilde çalışan önemli kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gönüllü kuruluşlar, teorik olarak devlet kurumlarından talimat almayan, siyasi partilere angaje olmayan ve dış otoritenin baskısına boyun eğmeden toplumun hem yararı hem de refahı için çalışan bağımsız kuruluşlardır (Özden, 2008). Ancak dış otoritelerinin baskına boyun eğip amacı dışında hareket eden bazı STK'ların da olduğunu söylemek mümkündür.

STK'lara yönelik birçok olumsuz eleştiri bulunmaktadır. Ancak bu gönüllü kuruluşların genel olarak demokrasi kültürüne katkı sağlamak; araçsal bir devlet anlayışını geliştirmek; toplumsal farklılaşmaya katkıda bulunmak; çıkarların bir araya gelişini sağlamak; kişilere aidiyet duygusunu kazandırmak; siyasal katılımı sağlamak; sosyalleşme bilincini sağlamak ve ekonomik kalkınmayı sağlamak üzere birçok önemli işlevleri de yerine getirdiği bilinmektedir (Çaha, 1999). Formel bir yapıyla örgütlenen, özerk bir yapıya sahip olan, kâr amacı taşımayan, serbestçe kurulabilen, gönüllülük esası ile çalışan, kendi kendini yönetebilen ve baskı oluşturabilen STK'lar, toplum içerisinde gördükleri fonksiyonlar açısından dört gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar; yardımlaşmaya önem veren STK'lar, hizmet ağırlıklı STK'lar, katılımcı STK'lar ve güçlendirme ve desteklemeye önem veren STK'lar şeklinde sıralanmaktadır. Söz konusu STK gruplarına kısaca değinmek gerekirse (Özden, 2008);

a) *Yardımlaşmaya Önem Veren STK'lar*: Bu grupta yer alan STK'lar, hedef kitlelerine korumacı bir zihniyetle yaklaşmaktadırlar. Bu tür STK'lar, ihtiyaç sahiplerine gıda, giyecek, yakacak, konut, ilaç, ulaşım, sağlık ve eğitim gibi konularda doğrudan hizmet sağlamaktadırlar. Bu gruba giren STK'lar genel olarak deprem, yangın ve sel gibi afetler sonrası faaliyet göstermektedirler.

b) *Hizmet Ağırlıklı STK'lar*: Daha çok aile planlaması, sağlık, eğitim ve benzeri konularda hizmet sağlamayı ilke edinen bu tür STK'lar, özellikle konferans ve seminer tarzı programlar düzenleyerek hedef kitlelerine katılım göstermelerini istemektedirler.

c) *Katılımcı STK'lar*: Bu tür STK'lar, çeşitli projeleri hazırlar ve vatandaşların nakit teminini, kaynak, toprak, makine ya da işgücü temini ile bu projelere destek vermelerini istemektedirler. STK'lar, proje öncesi çalışmalarında ihtiyaç sahibi tespiti yaparlar ve bunları nereden, kimden nasıl temin edeceklerini planlarlar, kooperatiflerin bir kısmı bu tür STK'lara örnek olarak gösterilebilir.

d) *Güçlendirme ve Desteklemeye Önem Veren STK'lar*: Bu grupta yer alan STK'lar, yoksul kesime hizmet etmeyi amaçlamaktadırlar. Ancak diğer STK'lardan farklı olarak hedef kitlelerinin, örneğin, yoksul kesimin, neden bu durumda olduklarını, onların yoksullaşmasına neden olan unsurların neler olduğu, insanların bu durumdan kurtulmak için istek ve gayretlerinin olup olmadığını, kendi potansiyellerinin farkında olup olmadıklarını araştırırlar ve hedef kitlelerinin sorunlarının çözümünde bizzat hedef kitlenin rol almasına ve onların bilinçlenmesine çalışırlar.

STK'lar, faaliyet alanlarına göre ise *ekonomik alan*, *siyasal alan*, *kültürel alan* ve *dini alan* olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Ekonomik alanda faaliyet gösteren STK'lar; işveren sendikaları, işçi sendikaları, ticari kuruluşlar, meslek kuruluşları, kooperatifler, birlikler ve benzeri kurumlardır. Siyasal alanda faaliyet gösteren STK'lar; fikir kulüpleri, çevreci hareketler, siyasal kuruluşlar, platformlar ve benzeri kuruluşlardır. Kültürel alanda faaliyet gösteren STK'lar; medya, spor dernekleri, sanatsal dernekler, kültürel dernekler ve benzeri kuruluşlardır. Dini alanda faaliyet gösteren STK'lar ise kilise-cami dernekleri, dini dernekler, dini hareketler, vakıflar ve benzeri kurumlardır (Özden, 2008). Toplumun yönlendirilmesinde önemli bir rolü üstlenen bu STK gruplarından bazıları eleştirilirken bazıları da önemli bir destek görmektedir.

Görüldüğü üzere, STK'ların faaliyet alanı son derece geniştir. Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de STK'lar önemli faaliyetleri yürütmektedirler. Özellikle 1980'lerden sonra katı merkeziyetçi ve otoriter devlet anlayışının yavaş yavaş terkedilmesiyle birlikte önemli bir siyasal katılım aracı olarak ön plana çıkan STK'lar, birçok önemli işlevi yerine getirmeye başlamıştır.

STK'lar yönetişimin en önemli aktörlerinden birisidir. Dolayısıyla yönetişimin başarılı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için güçlü bir sivil topluma ihtiyaç olduğu konusunda ortak bir fikir söz konusudur. Yönetimlerin daha demokratik bir hale gelebilmesi için STK'ların özellikle yerel yönetişimin faaliyetlerini belirleyen yerel kararlar üzerinde vatandaşların istek ve taleplerini savunmaları gerekmektedir. Yerel demokrasinin sağlanmasında önemli etkisi bulunan bu gönüllü

kuruluşlar, yerel yönetimlerde demokratik bir yönetimin/anlayışın oluşmasında da önemli katkıları olabilecektir.

STK'lar katılımcı demokrasinin uygulanmasında en önemli aktörler arasında gösterilmektedir. Ancak Türkiye'de farklı düzeylerdeki engellemelerle ve sınırlamalarla karşı karşıya kaldıkları da bilinmektedir. Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte STK'ların güçlendirilmesi için çeşitli düzenlemelerin yapılması her platformda dile getirilmektedir. Yerelleşme ve sivil toplum olgunun önem kazanması ile birlikte yerel yönetim birimleri ve STK'lar farklı konularda işbirliğine gitmekte ve bunlar arasında yerel ortaklık örnekleri de yer almaktadır. Böylece etkin, hesap verebilir, şeffaf ve katılımcı bir yönetimin de önü açılmaktadır (Tosun, 2007).

STK'ların yerel kamusal politikalarını etkileme araçlarının başında stratejik planlama, kent konseyleri, belediye meclisleri ve ihtisas komisyonları gelmektedir. Gönüllü katılım ile hem kentsel aidiyet duygusunun geliştirilmesi hem de yerelde yapılan hizmetlerin başarı düzeyi arttırılmak istenmektedir. Yerelde yönetişimi sağlayan bu önemli araçlar ile STK arasındaki ilişkiye değinmek gerekirse (Taştekin, 2020);

a) *STK ve Stratejik Planlama:* Türkiye'de yerel yönetim sürecine katılım olmasını sağlayan önemli araçlardan birisi, stratejik planlamadır. Stratejik planların hazırlık, uygulama ve denetim aşamasında vatandaşların etkin bir şekilde yer almaları için önemli mekanizma getirilmiştir. 5393 sayılı Belediye Kanunu, belediyelerde stratejik planlamanın hazırlığı konusunda STK'lara katılım hakkı vermiştir. Söz konusu Kanununun 41.maddesine göre, STK'ların da konuyla ilgili görüşleri alınarak stratejik planlama hazırlanmaktadır. Bu gelişme, kamu yönetiminin daha demokratik olması açısından son derece önemlidir.

b) *STK ve Kent Konseyleri:* Yönetim sürecine katılım araçlarından bir diğeri de kent konseyleridir. Önemli bir yerel yönetişim mekanizması olan kent konseyleri, işbirliği çerçevesinde merkezi yönetimi, yerel yönetimi ve STK'ları bir araya getirmektedir. Belediyeler, STK'ların da katılım gösterdiği ve düşüncelerini ifade ettikleri kent konseylerini düzenlemektedirler. Kent konseyleri, yerel yönetim birimlerinin hem sosyal ve mali kapasitelerinin kullanılmasında etkinliği arttırmak hem de yerel faaliyetlerin daha etkili ve verimli sunulmasını amaçlamaktadır.

c) *STK ve Belediye Meclisine Katılım:* 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda STK'lar ile değinilen önemli nokta 13. maddede yer alan "Hemşehri Hukuku" kısmıdır. Bu maddede, belediyelerin hemşehrileri arasında hem sosyal hem de kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmalar yapıldığı ve bu çalışmalara STK'ların da katılım sağlayacağı ifade edilmektedir. Yine söz konusu Kanununun 75. maddesinde de ortak proje hazırlanması konusunda belediye ve STK'ların ilişki içinde olacağı belirtilmektedir.

d) *STK ve İhtisas Komisyonlarına Katılım:* Belediyeler ve STK'lar arasındaki etkileşiminin önemli bir noktası da ihtisas komisyonlarıdır. 5393 sayılı Belediye Kanununun 24. maddesinde gündemdeki konularla ilgili olarak STK temsilcilerinin de ihtisas komisyonu toplantılarına katılabileceği ve görüş bildirebileceği ifade edilmektedir. İhtisas komisyonları, toplum ve yönetim kaynaşması sürecine olumlu katkı sağlayabilecek önemli bir katılım aracı olarak görülmektedir.

Son yıllarda özellikle demokrasi anlayışının geliştirilmesini sağlayan ve sosyalleşme bilincini geliştiren STK'ların önemi her geçen gün artmaktadır. 1980'lerden sonra ön plana çıkmaya başlayan STK'lar özellikle yerel otoriteler üzerinde denetim görevini görmekte ve başta stratejik planlama, kent konseyleri, belediye meclisi ve ihtisas komisyon araçları sayesinde yönetimin karar alma sürecinde katılım göstermektedirler. Ancak Türkiye'de STK'lara gereken önemin verilmediği ve yerel karar üzerinde kısmen etkili oldukları, hatta yerel oturumlarda sundukları bazı önerilerin gündeme bile gelmediği bilinmektedir. Dolayısıyla STK'lar her ne kadar yerel yönetişimde demokrasi anlayışının sağlanması için önemli bir çaba sarf etse de en önemli demokratik birimler olarak görülen yerel yönetimlerde tam manasıyla demokratik sürecin

gerçekleşmediği görülmektedir. Yerel karar alma sürecinde STK'ların daha etkili olması için gerekli adımların atılması gerekmektedir.

5. Sonuç

Dünya'da özellikle 1980'lerden günümüze önemli bir gelişim ve değişim süreci yaşandığı görülmektedir. Yaşanan bu gelişim ve değişim süreci, ekonomiden, kamu yönetimine kadar birçok alanı etkilemiştir. Bu süreçte, özellikle demokratik siyasal katılım açısından yaşanan değişimler, STK'ların da önemini artırmış ve bu gönüllü kuruluşlara önemli misyonlar yüklenmiştir. STK'lar, ülkelerin demokratikleşme süreçlerinde oldukça önemli bir işleve sahiptirler. Bu gönüllü kuruluşlar, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de önemli faaliyetleri gerçekleştirmektedirler.

Türkiye'de STK'ların önemi özellikle 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş/ Pazarcık ilçesi merkezli depremde bir kez daha görülmüş oldu. Dünyanın en büyük doğal afetlerinden biri olarak gösterilen bu deprem 10 ili (Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Osmaniye, Adana, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Kilis) etkilemiş ve 45 bin üzerinde vatandaşın ölümüne neden olmuştur. Bu süreçte, birçok kuruluşun yaptığı gibi STK'larda önemli işlevleri yerine getirmiş ve özellikle aynı ve nakdi yardım konusunda büyük desteklerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla STK'lar demokrasinin önemli bir unsuru olmakla birlikte özellikle zorlu süreçlerde önemli görevleri de yerine getirmektedirler.

STK'ların birçok önemli işlevi bulunmakla birlikte özellikle vatandaşların talep ve isteklerini yönetimlere iletmeleri açısından son derece önem arz etmektedirler. STK'lar yalnızca merkezi yönetimlerde değil, yerel yönetimlerde de önemli işlevleri yerine getirmektedirler. STK'lar yerel yönetimlerinin sağlayacağı imkân dâhilinde karar alma süreçlerine katılabilmektedirler. Yerel yönetimler ile STK'lar arasında önemli bir işbirliği bulunmakta ve bu işbirliği demokrasi anlayışına uygun katılımcı bir toplum yapısına da öncülük ettiği söylenebilir.

Yerel yönetimlerde STK'lara özellikle stratejik planlamaya, kent konseylerine, belediye meclisine ve ihtisas komisyon toplantılarına hukuki olarak katılım hakkı tanınmış ve bu toplantılarda ilgili kararlar ilgili STK'larında görüşlerinin alınması için önemli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ancak söz konusu toplantılarda STK'lar tarafından dile getirilen görüşlere gereken önemin verilmediği ve bu gönüllü kuruluşlar tarafından sunulan çözüm önerilerinin de önemli bir kısmının gündeme alınmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla yasal mevzuatta her ne kadar STK'lar ile ilgili önemli düzenlemeler gerçekleştirilmesi olsa da bu düzenlemelerin özellikle yerel karar alma süreçlerinde çok fazla yansımaları olmadığı söylenebilir.

Sonuç olarak, Türkiye'de STK'lar önemli faaliyetleri yerine getirmesine rağmen ve bu gönüllü kuruluşlar özellikle yerel yönetimlerin karar alma süreçlerinde çok fazla ön planda olmadığı ve farklı sınırlamalarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Türkiye'de ulusal düzeyde demokratik bir yönetim anlayışının sağlanabilmesi için demokrasi anlayışının tabandan başlaması ve bu anlayışın özellikle yerel yönetim birimlerinde varlığını açık bir şekilde göstermesi gerekmektedir. Günümüzde hem yerel yönetimler hem de STK'lar demokrasinin en önemli ve vazgeçilmez ana unsurlarının başında gelmektedir. Dolayısıyla özellikle yerel karar alma sürecinde demokratik bir anlayışın sağlanabilmesi için yerel yönetimlerin ve STK'ların işbirliği içerisinde olması gereklilik olmaktan çok bir zorunluluk haline gelmiştir.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

Acar, E. (2018). *Küreselleşme neoliberalizm ve su yönetimi*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Çaha, Ö. (1999). *Sivil toplum, aydınlar ve demokrasi*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Çelik, V., Çelik, F. ve Usta, S. (2008). Yerel demokrasi ve yerel özerklik ilişkisi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 87-104.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi üstüne* (B. Kadioğlu, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Erdoğan, M. (2012). *Anayasal demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Görmez, K. (1997). *Yerel demokrasi ve Türkiye* (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Güneş, M. ve Yükselen, C. (2004). *Sivil toplum ve yönetim tartışmaları sürecinde kent ve kadın*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset* (B. B. Özipek, vd., Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Hughes, O. E. (2014). *Kamu işletmeciliği & yönetimi* (B. Kalkan, B. Akın ve Ş. Akın, Çev.). Ankara: Bigbang Yayınlar.
- Keleş, R. (1994). *Yerinden yönetim ve siyaset* (2.Baskı). İzmir: Cem Yayınevi.
- Kooiman, J. (1993). Social-political governance: Introduction. J. Kooiman (Ed.), *Modern governance: New government-society interactions* içinde (ss. 1-8). London: Sage Publications.
- Lyon, P. (2000). Partnership for good governance in the 21st century. *Australian Journal of Public Administration*, 59(3), 87-95.
- Özden, K. (2008). Sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları. A. Çoşkun (Ed.). *Sivil toplum kuruluşlarında yönetim* içinde (ss. 11-25). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Rhodes, R. A. W. (1996). The new governance: Governing without government. *Political Studies*, XLIV, 652-667.
- Samuel, P. H. (1993). *Üçüncü dalga-20.yüzyıl sonlarında demokratlaşma* (E. Özbudun, Çev.), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.
- Sartori, G. (2014). *Demokrasi teorisine geri dönüş* (T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık
- Schmidt, M. G. (2001). *Demokrasi kuramlarına giriş* (M. E. Köktaş, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.
- Siverekli, E. (2001). Yerelleşme ve yerel demokrasi. *Türk İdare Dergisi*, 431, 121-133.
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: Five propositions. *International Social Science Journal*, 50, 17-28.
- T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, (2003). *İyi yönetişimin temel unsurları*. Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Taştekin, A. (2020). Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin yerel karar alma sürecine katılımı. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(19), 195-211.
- Toksöz, F. (2008). *İyi yönetim el kitabı*. İstanbul: TESEV Yayınları.
- Tortop, N. vd. (2006). *Mahalli idareler* (1. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Tosun, E. K. (2007). Avrupa birliğine üyelik sürecinde Türkiye’de yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları. *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 3(2), 1-16.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XII (1-2), 1113-1132.

- Yavuz, B. (2009). Çoğulcu demokrasi anlayışı ve insan hakları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 283-302.
- Yıldırım, M. F. (2011). Mahalli idarelerde yönetim ve belediye stratejik planlarının iyi yönetim ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi. *Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı*, Ankara.
- Yüksel, M. (2000). Yönetim (governance) kavramı üzerine. *Ankara Barosu Dergisi*, 58(3), 145-159.

Düzeltilme / Erratum

Dergi 2023 yılı 75. Sayısı Sevtap Kanat'ın "The Rules Are Rewritten: NFT /Crypto Art" başlıklı makalesinde yapılan düzeltmeler aşağıdaki gibidir.

Düzeltilme Açıklaması: Derginin dizgi aşamasında sehven yanlış yazılmıştır.

Makale URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/75630/1084018>

Makale 13. sayfa, üst bilgi 4. satırda yer alan:

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 75, 13-23; 2022

Yerine

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 75, 13-23; 2023

Düzeltilme / Erratum

Dergi 2023 yılı 75. Sayısı Murat Fatih Tuna ve Mesut Polatgil'in "Twitter Kullanıcılarının Temettü Yatırımlarında Tercih Ettikleri Şirketlerin Metin Madenciliği ile Tespit Edilmesi" başlıklı makalesinde yapılan düzeltmeler aşağıdaki gibidir.

Düzeltilme Açıklaması: Derginin dizgi aşamasında sehven yanlış yazılmıştır.

Makale URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/75630/1094979>

Makale 24. sayfa, üst bilgi 4. satırda yer alan:

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 75, 13-23; 2022

Yerine

Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 75, 13-23; 2023

KÜTAHYA
DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ
EĞİTİM
ENSTİTÜSÜ

KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi bünyesinde 1 enstitü, 11 fakülte, 1 yüksekokul ve 14 meslek yüksekokulu bulunmaktadır. Araştırmacı, üretken, kişisel ve mesleki alanda kendini sürekli geliştiren, çevreye ve topluma duyarlı, yenilikçi, etik değerlere bağlı erdemli bireyler yetiştirmeyi amaç edinen üniversite, Kentin, bölgenin ve ülkenin yaşam kalitesini artırıcı hizmet ve çözümler sunmayı kendisine görev edinmiştir.

KÜTAHYA ZAFER ANITI

Çatılmış silahların uzaktan görünüşü veya alev alev meşale hissini uyandıran Zafer Anıtı, asıl manası ile Kurtuluş Savaşını sem bolize eder. Anıtı bir bütün olarak meydana getiren değişik yöndeki üçgen bloklar; milletimizin, yakın ve uzak milletlerin göstermeye hazırlandıkları haksızlığa fevran, iç ve dıştaki düşman kuvvetlerinin mukabil hareketlerini ve çeşitli müdahalelerden sonra, milletin tek vücut halinde birleşerek kazandığı 30 Ağustos Zaferini canlandırır ve gelecek nesilleri Türk milletini içte ve dışta meydana gelebilecek kötü tesirlere karşı, er geç birleşerek zafere gidebileceğini sembolize eder.

AIZANOI ANTİK KENTİ

Aizanoi Antik Kenti Kütahya Çavdarhisar İlçe merkezinde, Kütahya'ya 50 km uzaklıktadır. Penkalas (Kocaçay) Irmağının yukarı kesiminde tanrıça Meter Steunene'nin kutsal mağarası civarında yaşayan Frigyalıların öncülü olarak antik kaynaklarda geçen Azan adlı mitoloji kahramanının su perisi Erato ile efsanevi kral Arkas'ın birleşmesinden Aizanoi şehrinin ortaya çıktığı sanılmaktadır. Aizanoi Antik Kenti pek çok bakımdan ilkleri barındırmaktadır. Bunlardan birisi de dünyanın ilk borsası olarak bilinen Macellum alanının Aizanoi'deki tespitidir.